Pierre Bourdieu

Devlet Soyluları

Büyük Okullar ve Zümre Ruhu

Kavramlar ve Pratikler

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PIERRE BOURDIEU

20. yüzyılın en etkili sosyologlarından biri olan Pierre Bourdieu (1930-2002), École Normale Supérieure'deki felsefe eğitiminin ardından, 2 yıl süren zorunlu askerlik görevini Cezayir'de yerine getirdi. İlk eserleri Cezayir'in Kabiliye bölgesindeki etnoloji çalışmalarından oluşan düşünür, toplumsal sorunlara müdahil bir bilim anlayışını savundu. Bu çerçevede 1975 yılında *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* isimli dergiyi ve 1995 yılında ise Raisons d'Agir yayınevini kurdu. Collège de France kürsüsünde verdiği dersler daha sonra kitaplaştırılan yazarın ayrıca "Sosyoloji bir dövüş sporudur" [Sociologie est un sport de combat] başlıklı bir belgeseli bulunmaktadır.

Çok sayıda eseri Türkçeye çevrilen yazarın en önemli eserleri arasında şu çalışmalar sayılabilir: *Sosyolojiyi Düşünmek-Düşünümselliğe Dönüş* (Metis, 2023), *Homo Academicus* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021); *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (Nika, 2021); *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018); *Karşı Ateşler I-II* (Sel, 2017-2018); *Akademik Aklın Eleştirisi* (Metis, 2016); *Sosyoloji Meseleleri* (Heretik, 2016); *Dünyanın Sefaleti* (Heretik, 2015); *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* (Jean-Claude Passeron ile, Heretik, 2015); *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri (1989-1992)* (İletişim, 2015); *Eril Tahakküm* (Bağlam, 2014); *Sanat Sevdası* (Alain Darbel ile, Metis, 2011); *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür* (Heretik, 2014); *Bekârlar Balosu* (Dost, 2010); *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (Loïc Wacquant ile, İletişim, 2003); *Pratik Nedenler* (Kesit, 1995).

Pierre Bourdieu
DEVLET SOYLULARI
Büyük Okullar ve Zümre Ruhu
Çeviren Aslı Sümer

LA NOBLESSE D'ETAT
Grandes écoles et esprit de corps
© 1984-1992 Les Éditions de Minuit

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 715
Kavramlar ve Pratikler 13

ISBN 978-605-399-613-2

1. Baskı İstanbul, Şubat 2024

© İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi İşletmesi
Yazışma Adresi: Hacıahmet Mahallesi, Pir Hüsamettin Sokak, No:20, 34440, Beyoğlu / İstanbul
Telefon: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / Faks: 0212 216 24 15 • Sertifika No: 51672

www.bilgiyay.com
E-posta yayin@bilgiyay.com
Dağıtım dagitim@bilgiyay.com

Editör Güney Çeğin
Yayına Hazırlayan Cem Tüzün
Dizgi, Uygulama ve Kapak Görkem Didem Öztuncer
Baskı ve Cilt Bincan Matbaacılık Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi
Tayakadın Mah. ulubatlı Hasan Cad. no:255 Arnavutköy İstanbul
Telefon: 0212 401 98 43 • Sertifika No: 72758

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü Tarafından Kataloglanmıştır.

Names: Bourdieu, Pierre, 1930-2002, author. I Sümer, Aslı, translator.
Title: Devlet soyluları : büyük okullar ve zümre ruhu / Pierre Bourdieu ; çeviren Aslı Sümer.
Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024. I Includes bibliographical references and index.
Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 715. Kavramlar ve Pratikler; 13.
Identifiers: ISBN: 9786053996132 (paperback)
Subjects: LCSH: Elite (Social sciences) --France. I Social classes --France. I Education, Higher --France. I Government executives --France. I France --Officials and employees. I France --Civilization --1945-
Classification: LCC: HN440.E4 B6819 2024

Pierre Bourdieu

DEVLET SOYLULARI
Büyük Okullar ve Zümre Ruhu

Çeviren

Aslı Sümer

İçindekiler

ix Tablo ve Diyagramlar

xiii İngilizce Basım'a Önsöz
Loïc J. D. Wacquant

3 *Giriş*
Toplumsal Yapılar ve Zihinsel Yapılar

11 BİRİNCİ KISIM Akademik Sınıflandırma Biçimleri

13 *1* İkici Düşünce ve Zıtların Bağdaştırılması

16 Zihinlerin disiplin altına alınması

25 Rahatlığın sunduğu ayrıcalık

30 Academica mediocritas

39 *2* Yanlış-Tanıma ve Sembolik Şiddet

42 Bilişsel bir Makine

53 Denklerin Yargısı ve Üniversite Ahlakı

59 Olanaklı Erdemler Uzamı

68 Ek 1: Genel Sınav ödüllülerinin sosyal kökenlerindeki varyasyonlar (1968-1988)

71 Ek 2: Seç(il)me ve Sıkı Elemeyle Seç(il)me

75 Ek 3: Ödüllü İki disertasyondan göze çarpan bazı temalar

77 Ek 4: Dört Ödüllü Portresi

81 İKİNCİ KISIM Tâyin-Tasdik [*Ordination*]

83 *3* Bir Soylular Sınıfının Üretilmesi

97 Yoğun baskı ve Sıkıştırma [*Forcing et forçage*]

104 Sembolik Tecrit

113 İkici bir organizasyon

119 *4* Bir Tâyin Ritüeli

121 Kendilerini tasdik edenleri tasdik etmek

129 Çile[cilik] ve dönüşüm

133 Asalet gereği

139 *5* Donanımın Müphemlikleri

150 Ek Hazırlık sınıfları ve Büyük Okullardaki günlük hayat tecrübesine dair bazı belgeler

155 ÜÇÜNCÜ KISIM Büyük Okullar Alanı ve Dönüşümleri

157 *6* Yapının Hâlihazırdaki Durumu

159 Model

169 Büyük kapı ve küçük kapı

181 Büyük Okullar uzamı: zıtlık ve ikilikler içeren [chiasmatique] bir yapı

191 Bir tercihler matrisi

202 Konumlar, yatkınlıklar ve konum alışlar

214 Zümre Ruhu

218 Yolundan sapanlar ve yolunu şaşıranlar

225 *7* Yapısal Bir Tarih

226 Varyasyonlar ve yapısal sabitler

235 Saray savaşları

257 Arka yollar ve sığınak okullar

277 Ek 1: Övgü söylevi

279 Ek 2: Metot

296 Ek 3: Temel veriler

302 Ek 4: Körlük

309 DÖRDÜNCÜ KISIM İktidar Alanı ve Dönüşümleri

311 *8* İktidarlar ve Yeniden Üretimleri

313 İktidar alanının yapısı

322 Yeniden üretim stratejileri

330 Aile tipi yeniden üretim biçimi

338 Akademik Bileşenli yeniden üretim biçimi

346 Okulun ailevi yönetimi

357 *9* İktidar Okulları ve Ekonomi Üzerindeki Güç
357 Devlet patronları ve aile patronları
367 "Burjuva sınıfının asaleti"
375 "Seçkinler Sınıfı" [L"élite"]
381 Değişimin/Evrimin Yönü
390 Cüppelilerin imtiyazı
401 *10* İktidar Alanının Yapısının Geçirdiği Dönüşümler
405 Ek 1: 1972 yılında iktidar alanı (mütekabiliyet analizi)
418 Ek 2: Alandaki konumlar ve politik konumlanmalar
426 Ek 3: Çevresi geniş bir ismin bir günü
429 Ek 4: Seçilmiş yakınlıklar, kurumsallaşmış bağlantılar ve bilginin dolaşımı
439 Ek 5: Ambroise Roux, "riboud bombasını etkisiz hâle getirir"
441 BEŞİNCİ KISIM Devlet İktidarı ve Devlet Üzerindeki İktidar
444 Devlet büyüsü
448 Cüppeliler ve devletin icadı
455 Meşrulaştırma devrelerinin uzaması
465 Fransa'ya özgü kavramlar dizini
467 Şirketler
469 Dizin

Tablo ve Diyagramlar

BİRİNCİ KISIM

18 Tablo 1 Disiplinlere göre, Genel Sınav ödüllülerinin özellikleri

19 Tablo 2 Genel Sınav ödüllülerinin disiplinlere göre özellikleri

40 Grafik 1 Öğretmen Muhakemesi Kategorileri

43 Tablo 3 Bazı Değerlendirmelere Ait Sinoptik Tablo

54 Grafik 2 2. Sınıflandırma Makinesi: Okul Sıralamasından Sosyal Sıralamaya

İKİNCİ KISIM

86 Tablo 4 1967-68 Taupe Öğrencileri

87 Tablo 5 1967-68 Taupe Öğrencileri

89 Tablo 6 1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

91 Tablo 7 1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

ÜÇÜNCÜ KISIM

161 Tablo 8 Okullar Listesi

165 Tablo 9 Babanın Mesleği

166 Tablo 10 Babanın Diploması ve Annenin İşi

167 Tablo 11 İkamet

168 Tablo 12 Akademik Geçmiş

173 Grafik 3 Yüksek Öğretim Kurumlarının Alanı (Temel Değişkenler)

174 Grafik 4 Öğrencilerin Sosyal Özellikleri (Temel ve Yardımcı Değişkenler)

178 Grafik 5 Okullar Alanı

188 Grafik 6 Büyük okullar alanı Sosyal, kültürel, akademik özellikler uzamı (n=15)

201 Tablo 13 Politeknik'ten mezun olduktan sonra seçilen farklı zümreler ve farklı kariyerler (1966 mezunları)

204 Grafik 7 Büyük okullardaki hoca çocukları ve yönetici çocukları

205 Grafik 8 Kültürel, dinî, siyasi pratik ve görüşler uzamı (n=15)

212 Tablo 14 En çok Talep Edilen Konferansçılar

228 Grafik 9 1984-85'te yüksek öğretim kurumları alanı (temel değişkenler)

229 Grafik 10 Kitlenin sosyal özellikleri (temel ve ilave değişkenler)

232 Grafik 11 Üniversiteler ile mühendislik okulları ve ticaret okullarının öğrenci sayılarının yıllara göre değişimi 1950-1984

234	Tablo 15	Farklı yüksek öğretim kurumlarının öğrencilerinin, sosyal kökene göre dağılımları
242	Grafik 12	ENA'ya aday olanların ve kabul edilenlerin sayılarının yıllara göre değişimi, 1963-1985
247	Tablo 16	Sizce, öğrencilerini .... için en iyi yetiştiren büyük okul hangisidir?
296	Tablo 17	Babanın babasının mesleği
296	Tablo 18a	Annenin babasının mesleği
297	Tablo 18b	Ailenin Büyüklüğü
297	Tablo 19	Yüksek Öğrenim Görmüş Aile Üyelerinin Sayısı
297	Tablo 20a	Lise ikide devam edilen okul
298	Tablo 20b	İki kez devam edilen sınıflar (sınıfta kalma)
298	Tablo 21	Bakaloryada alınan mansiyon
298	Tablo 22a	Konsere gitmek
299	Tablo 22b	Tiyatroya gitmek
299	Tablo 23a	Spor yapmak
299	Tablo 23b	Düzenli okuduğu gazeteler
300	Tablo 24a	Bu dergilerin her birini düzenli olarak okuduğunu söyleyen öğrencilerin yüzdesi.
300	Tablo 24b	Düzenli okuduğu genel kültür dergileri
300	Tablo 25a	Siyasi konum
301	Tablo 25b	Bir dine mensubiyet
301	Tablo 26	Sendikada sorumluluk düzeyi
301	Tablo 27	Düşünce ekolü
304	Tablo 28	Ena'nın dış sınavına aday olanlar, sınavı geçenler, okula kabul edilenler
305	Tablo 29	Babanın mesleğine göre, Ena'nın dış sınavına başvuran ve katılan, sınavı geçen ve kabul edilen adaylar (1983-1985)
306	Tablo 30	Sosyal kökene göre, ENA mezunlarının okul bittikten sonra yerleştikleri birimler (1953-1982, dış sınav) (%)

DÖRDÜNCÜ KISIM

316	Grafik 13	Toplumsal uzam (Ayrım, s. 181)
317	Grafik 14	Yüksek öğretim kurumları uzamı (n=84)
319	Grafik 15	İktidar alanındaki konumlar (mütekâbiliyet analizi)
337	Tablo 31	Statü

339	Tablo 32	Kontrol türüne göre, PDG'lerin akademik sermayeleri
345	Tablo 33	Sosyal kökene göre ortaöğrenim
358	Grafik 16	İşverenler uzamı: mütekâbiliyet analizi (birinci ve ikinci hareketsizlik ekseninin planı: özellikler)
359	Grafik 17	İşverenler uzamı: mütekâbiliyet analizi (birinci ve ikinci hareketsizlik ekseninin planı: özellikler)
368	Tablo 34	Sosyal kökene ve diplomaya göre, başka yönetim kurullarına katılım
372	Tablo 35	Şirketin eskiliği ve çeşitli "soyluluk" göstergeleri (Yüzdeyle)
373	Tablo 36	Sosyal kökene göre kulüplere veya şeref nişanı zümresine mensubiyet
381	Tablo 37	Yüksek öğretim kurumuna göre iş dünyasındaki kuşak ve "soyluluk" göstergeleri
384	Tablo 38	1952, 1962 ve 1972'de ilk 100 şirketin PDG'lerinin diplomaları ve içinden geldikleri sınıf
394	Tablo 39	İçinden gelinen sınıfa göre, kariyer ve devletle bağlantılar
396	Tablo 40	Yüksek öğretim kurumuna göre, doğum yeri ve ikâmet yeri
420	Grafik 18	İhtilafların nasıl çözüleceği üzerine ihtilaflar
423	Tablo 41	ACADİ'nin ve Şirket ve Gelişim'in yöneticilerinin sosyal kökenleri ve diplomaları
434	Tablo 42	1972 yılında bazı yönetim kurulları
436	Tablo 43	Bazı Bağlantı Portföyleri

İngilizce Basım'a Önsöz

Loïc J. D. Wacquant

Devlet Soyluları, Pierre Bourdieu'nün çok sayı ve çeşitlilikteki eseri içerisinde belki en harikuladesi ve aynı zamanda en paradoksal olanı. Tam bu sebeplerden ötürü pek çok yabancı okurunu şaşırtması hatta kafalarını karıştırması işten bile değil. İlk olarak, eserin ampirik özü ve içeriği had safhada Fransa merkezli. Bununla birlikte analitik meramının ve kapsamının evrensel nitelikleri su götürmez. İkinci olarak –ve bu, Bourdieu'nün sosyolojik tarzının ayırt edici özelliklerinden biridir– Devlet Soyluları, son derece kararlı biçimde ampirik, taşma noktasına dek veri yüklü ama bir yandan da kendisini yüzyılın bitişinde iktidar, kültür ve akıl üzerine tüm tartışmaların merkezine yerleştiren güçlü bir teorik projenin can verdiği bir kitap.

Gelişmiş bir toplumda toplumsal tahakkümün mantığını, kendisini gizlemesini ve bâki kalmasını sağlayan mekanizmaları 68 Mayıs isyanının ardından gelen yirmi yıl boyunca inceleyen bu çalışma, Fransız sınıf, kültür ve eğitim sisteminin derinlerine kök salmış olan ayırt edici özelliklere, üzerine inşa olduğu ve farklı yönlere doğru geliştirdiği *Ayrım*'dan[1] çok daha derinden eğilir. Aynı zamanda, Marcel Mauss'a göre her türden etnolojik bilgi için olduğu gibi "önemsiz bir ayrıntı gibi görünebilen şey aslında ilkelerin yoğunlaşmış halidir"[2] ve Bourdieu'nün tespitleri başka ülke ve dönemlerde de geçerlidir.

---

1 Pierre Bourdieu, *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (çev. Derya Fırat – Günce Berkkurt), Nika Yayınevi, Ankara, 2021.

2 Marcel Mauss, *Manuel d'ethnographie* (1947; 3. baskı, Paris: Bibliothèque Payot, 1989), s. 7.

I

Bu türden ilk ilke, *maddi ve sembolik güç* arasındaki rahatsız edici ancak katı çakışma ve çatışma, özerklik ve işbirliği, mesafe ve bağımlılık ilişkisidir. Weber'in çok güzel belirttiği gibi, "mevcut politik, sosyal ve ekonomik düzenlerde imtiyazlı olanların", iktidarlarını sarih bir şekilde icra etmekten ve imtiyazlarını aşikâr bir şekilde dayatmaktan hazzetmemeleri, tüm tahakküm yapılarında geçerlidir. Daha ziyade, "konumlarını, katıksız iktidar ilişkilerinden bir dizi kazanılmış hak bütününe dönüşmüş olarak görmeyi ve böylece kutsallaştıklarını bilmeyi arzu ederler."[3] Feodal toplumlarda Kilise, temelinde silahların toprağın ve servetin kontrolü yatan kudretini ilahi hak haline büründürmekle görevli kurumdu. Din adamlarının otoritesi yeni savaşçı sınıfın hâkimiyetini gerekçelendirmek ve dolayısıyla pekiştirmek için kullanılmaktaydı. Bourdieu'ye göre geç kapitalizmin ürünü olan karmaşık toplumlarda bu, sosyal ayrımların kutsanması işini okul devralmıştır. Artık iktidar konumlarına erişim sağlayan, toplumsal uzamın yapısını tanımlayan ve grupların ve bireylerin hayattaki fırsatlarını ve güzergâhlarını yöneten *bir değil iki sermaye türü* vardır: ekonomik sermaye ve kültürel sermaye.

Tahsil, orta çağdaki *ordo* (sadece her birini toplumsal yapıyı oluşturan çeşitli yerlere tayin etmek suretiyle değil, aynı zamanda ve daha önemlisi, aralarında ortaya çıkmış olan eşitsizlikleri bireylerin yetenekleri, gayretleri ve arzularından kaynaklanan kaçınılmaz gereklilikler olarak sunmak suretiyle, kadınların ve erkeklerin değerleri arasına kıyas kabul etmez farklar yerleştiren aynı anda hem maddi hem manevi, hem dünyevi hem tanrısal bir dizi merhale) anlamıyla, çağdaş toplumsal düzenin [*order*] tanımlanmasına katkıda bulunur. Öyle sunabilmesi, aslolarak ailede biriktirilip aktarılmasına rağmen, kültürel sermayenin, kendisine sahip olanların şahsında mündemiçmiş gibi görünmesi sayesindedir. "Doğuştan gelen niteliklerle sonradan, liyakatle edinilenleri birleştirmeyi başarması"[4] sayesinde, demokratik idealin etkisi altındaki toplumlarda sosyal imtiyazların tevarüsünün bekâsına gerekçe sağlamaya birebirdir. Bourdieu'nün buradaki nesnesi, sosyal bir hiyeraşinin kendisini, sadece dışladıklarından değil, aynı zamanda onurlandırdıklarından da gizleyerek

3 Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology,* der. Hans Gerth ve C. Wright Mills (Oxford: Oxford University Press, 1946).

4 Pierre Bourdieu, "Forms of Capital" John G. Richardson (der.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (New York: Greenwood Press, 1986), s. 245. Bu makale, Bourdieu'nün genel sermaye teorisinin bir özetidir (sermayenin temel biçimleri, her birinin özellikleri ve tahvil mekanizmaları ve kültürel sermayenin ayırt edici özellikleri).

[*dis-simulate*] bir beşerî mükemmeliyet ölçütü olarak yansıttığı *sosyal simya işlemi;* iktisadi ve politik iktidarın maddiliğinde kök salmış, tarihsel bakımdan keyfî olan bir toplumsal düzenin kendisini, dış görünümü itibarıyla bir akıl aristokrasisinin tüm özelliklerini haiz hâle gelecek şekilde dönüştürerek yüceltiş şeklidir. Bu açıdan bakıldığında, elit bir diplomanın tahsisi, Van Gennep'in kullandığı anlamıyla "geçiş ritüelidir" olmaktan ziyade bir *tesis etme ritüelidir*:[5] Öncesi ve sonrasını belirleyen bir çizgi çekmekten ziyade, önde gelen toplumsal mevkileri işgal edecek kişileri, üzerlerinde tahakküm kuracaklarından ayırır, ayrıştırır –ve daha yüksek bir yere koyar–. Saygı uyandırır ve onları, kelimenin en kuvvetli anlamıyla takdis eder, tasdik eder [*consecrate*][*] yani onları kutsar, kutsal hale getirir (Verdikleri, Robertson Smith'i son derece hoşnut edecek arkaik din hissi, önde gelen Amerikan yahut Britanya üniversitelerinden birinde bir mezuniyet törenine katılmış herkesi çarpar). Otorite veren anlamındaki *credentialis*'ten türeyen (o da inanmak anlamındaki *credere*'den türemiştir) *credentials* kelimesinin etimolojisinin gösterdiği gibi, diplomanın verilmesi, yeni bir sınıf tahakkümü biçiminin meşruiyetine toplu inanç üretimini gerçekleştiren uzun bir döngünün düğüm ânıdır.

II

Marc Bloch'a göre "şövalye ilanı töreninin genelleşmesinin Orta Çağlarda şövalyelik mefhumundaki derin bir dönüşümün semptomu"[6] olması gibi, Bourdieu, eğitim kaynaklı unvanların, özel şirketlerin ve kamu bürokrasilerinin tepesine gelebilmenin ön şartı haline gelmesini *yeni bir tahakküm biçiminin* konsolidasyonunun ve egemen sınıfın, kendisini hızlı bir şekilde sürekli olarak dönüştürerek koruma ve maskeleme stratejilerinde, o hâkimiyet biçimine karşılık gelen dönüşümlerin işaretçisi olduğunu ileri sürer. Feodalitede iktidarın dünyevi ve ruhani kutupları arasındaki ilişki, savaşçılarla rahipler, askerî ve dinî otorite, kılıç tutanlarla kalem tutanlar arasındaki görece basit, ikici ancak tamamlayıcı bir karşıtlık biçimindeydi. Biçimsel açıdan rasyonel devletin oluşumu ve "ikinci sermaye"nin eşzamanlı yükselişiyle birlikte (Bourdieu'nün hipotezine göre bu ikisi birbirlerine bağımlı tarihsel icatlardır) bu iki hasım çift yerini, içerisinde faal haldeki envai çeşit toplumsal gücün dolaştığı ve te-

5 Pierre Bourdieu, "Rites of Institution", *Language and Symbolic Power* içinde (1982; Cambridge: Polity Press; Cambridge: Harvard University Press, 1990), s. 117-27.

(*) "Consacrer" kelimesi ile ilgili açıklama için bkz. s. 17.

6 Marc Bloch, *La Société Féodale* (1930; Paris: Albin Michel, 1968), s. 437.

merküz ettiği, *alanların* çeşitliliği arasındaki çapraz bağlantılardan oluşan son derece karmaşık bir ağa bırakmıştır. Onları Bourdieu'nün *iktidar alanı* adını verdiği (ilk olarak 70'lerin başlarında kullandığı ancak teorik olarak da ampirik olarak da ilk defa bu kitapta geliştirdiği bir kavram) bu tuhaf bütüne tutturan karşılıklı bağımlılık zincirleri bir uçta ekonomik alandan diğerinde kültürel üretim alanına uzanır.[7] Fransa örneğinde, iktidar alanının egemen [tahakküm kuran] ve tahakküm altındaki kutupları sırasıyla, on dokuzuncu yüzyılda sanayici ve sanatçıda, yirminci yüzyılda yönetici ve entelektüelde vücut bulur. Onların arasında, ekonomik veya kültürel sermayenin kazandığı görece ağırlığa göre ya simetrik ya da ters sırayla, politika, yüksek kamu yönetimi, beyaz yaka meslekler ve üniversite alanları yer alır. Sermaye türlerinin çeşitlenip özerk alanların çoğalması (Bourdieu'ye göre, sermaye ile alanın birbirlerini karşılıklı olarak belirlemelerinden ve tanımlamalarından ötürü bu iki önerme aynı dönemsel eğilimin birbirlerine denk kavramsal tercümeleridir) ve ayrışmışlık düzeyi zayıf, birbirleriyle yer değiştirebilir güçler arasındaki "mekanik dayanışma"nın yerini birbirlerinden çok ayrı ve benzeşmeyen güçler arasındaki "organik dayanışma"ya bırakmasıyla birlikte, yeni gerilimler ve çatışma tehlikeleri ortaya çıkar. Sermayenin artık çok çeşitlenmiş biçimlerinin tahakküm formülüne dahil olmasından ötürü farklı sosyal üstünlük ve meşruiyet ilkeleri dikkate alınmalı ve birbirleriyle uzlaştırılmalıdır. İktidar alanı tam da bu farklı sermaye türlerine sahip olanların bunlardan hangisinin hâkim geleceği üzerine rekabet ettiği arenadır. Egemen sınıflar arasındaki (sıkça, yönetici ve tahakküm altındaki sınıflar arası mücadeleler olarak alınırlar) mücadelelerde kavgası verilen, rakip sermaye türlerinin, özellikle ekonomik ve kültürel para birimlerininin "tahvil değeri"nce belirlenen görece değeri ve potansiyelidir.

Yükseköğrenim alanındaki elit kurumlar *sistemi* tam bu noktada tabloya dahil olur. Ayırt edici özelliği, hepsi de kendini bâki kılmak için diplomaya tahvile gittikçe daha fazla başvurmak zorunda olan farklı iktidar biçimlerinin eşzamanlı varlığı ve rekabeti olan toplumlarda, bu sistem bu konumları zaten tekellerinde tutan ailelerin oğullarının (ister kana ister

7 Pierre Bourdieu, "Champs du pouvoir, champ intellectuel et habitus de classe, *Scolies* 1 (1971), s. 7-26; alan kavramını özetleyen genel bir tartışma için bkz. Alanların Bazı Özellikleri", *Sosyoloji Meseleleri* (Heretik Yayıncılık, 2016) içinde, s. 137-147; ayrıntılı izah ve örnek vakalar için bkz. *The Field of Cultural Production*, çev. Peter Collier (Cambridge: Polity Press; New York: Columbia University Press, 1993).

diplomaya dayansın, soylular sınıfına tam üyelik aslolarak erkeklere hastır) yönetim konumlarına öncelikli ve hızlı şekilde erişimini teminat altına almakla kalmaz. Özerklik derecesinin yüksekliği ve para ile kültür arasındaki, iktidar alanını da düzenleyen karşıtlık uyarınca gerçekleşen iç farklılaşması sayesinde, çeşitli akademik ve dolayısıyla toplumsal mükemmeliyete erişim taleplerini tanıma ve onlara cevap verme; böylece ölümcül kavgaları önleme kapasitesine sahiptir.

Fransa'nın yüksek entelijansiyasının yuvası olan (Bourdieu mümtaz öğrencilerinden sadece biridir) ENS gibi "entelektüel okullar", yatkınlıkları, bu okulların talep ettiği ve kıymetlendirdiği sermaye türlerinin mücessem timsali olan öğrencileri yani burjuvazinin, [mezun olduktan sonra] hemen geri döndükleri kültürlü fraksiyonlarına mensup çocuklarını kendine çeker ve onurlandırır. Diğer yandan EHEC veya Politeknik Okulu gibi, sanayinin ve devletin müstakbel liderlerine yönelik kurumlar ise öncelikle Fransız yüksek burjuvazisinin ekonomik açıdan zengin fraksiyonlarından gelen ve oralara yazgılı öğrencilerin kalesidir. Fransız elit okullar alanının iki kutbu arasında yer alan ve mezunları Bakanlık ekiplerini ve yüksek memuriyetleri dolduran ENA, kültürel ve ekonomik, iki donanım türünü bir araya getirir ve aile mirasları genellikle ender diplomaları ve kadim bir mal varlığını üstünde toplayan öğrencileri kendine çeker.

Elit okullar alanı, imtiyazların aktarımı için farklı yollar sağlamak ve bizzat kendi safları dahilindeki rakip, hatta karşıt, önde gelen kişiler olma iddialarını tanımak suretiyle, çeşitli güçlerin vârislerini korur, yatıştırır ve hegemonyanın ganimetlerinin paylaşılması için şart olan *pax dominorum*'u başka herhangi bir aygıttan çok daha iyi teminat altına alır. Bu demek ki, toplumsal düzeni oluşturan, daimî değişim halindeki, belli bir modele bağlı ayrım ve mesafeler matrisinin yeniden üretimine alan sıfatıyla katkıda bulunan şu veya bu kurum değil, oluşturdukları alandır (yani nesnel ilişkiler uzamı). Devlet Soyluları'nın somut nesnesi Fransa'nın yükseköğretim sisteminin en yüksek kademesinin yapısı ve işleyişi, ayrıca ülkenin burjuvazisiyle ve en büyük şirketleriyle bağlarıdır. Daha derin, teorik amacı, tam da tarihsel örneklerinden birini ampirik olarak sergilediği hareketin içinden, çeşitli iktidar türlerinin birlikte var olduğu ve üstünlük için yarıştığı gelişmiş toplumlar için, *tahakkümün toplumsal işbölümü* modeli ortaya çıkartmaktır.

III

Kökenlerini sınıf çelişkileri, devlet inşası, cumhuriyetçilik ve eğitim arasındaki kadim bağlarda ve üniversite ile büyük okullar arasındaki çatallanmada bulabileceğimiz aşırı merkeziyetçiliği ve yüksek toplumsal seçiciliği, dünyevi (yani burjuva) kültürel birikimi kutsamaktaki hevesliliği ve o hevese eşlik eden, kendi ürünlerini akademik, kitabi olarak değersizleştirme hoyratlığı: Tüm bunlar, akademik sınıflamayla sosyal sınıflama arasındaki gizli bağıntıyı ve iktidar alanının iki kutbu arasındaki Janus yüzlü ihtilaf-vasıtasıyla-müsamaha rabıtasını ifşa etmek üzere, Fransa'nın yükseköğretim sistemini çok elverişli bir saha kılar. Ancak bu ampirik malzemelerin özgüllükleri, onları işlemek için kullanılan analitik çerçevenin daha geniş uygulanabilirliğine gölge düşürmemelidir. Devlet Soyluları, layıkıyla anlaşıldığı taktirde, herhangi bir ulusal iktidar alanına yönelik bir sistematik araştırma programı önerir. Bunun için Amerikalı (Britanyalı, Japon, Brezilyalı vb.) okuyucunun benzeşik [homolog] akıl yürütme vasıtasıyla kendi ülkesindeki karşılaştırmalı bir soruşturma için gerekli bir dizi sistemli hipotez seti [o ülkenin sahasına] nakletme çalışmasını hayata geçirmesi gerekir.[8]

Bourdieu'ye göre çağdaş egemen sınıfın, maddi (ekonomik) ve sembolik (kültürel) sermaye arasındaki işbölümünün tarihsel bir halinin ifadesi olan, zıtlık ve ikilikler barındıran düzeni[9] ve bu ikisini birbirlerinden hem kopartan hem de yeniden bir araya getiren elit okullar alanına yansıması, tüm gelişmiş toplumların ortak özelliğidir. Ancak zıtlıklardan oluşan bu gizli yapı, (üst) sınıf inşasının izlediği tarihsel yol, devlet yapıları ve mevzubahis toplum ve dönemdeki eğitim sisteminin şekli gibi birbirleriyle çakışan bazı faktörlere bağlı olarak, farklı ülkelerde son derece farklı biçimler alır. Bourdieu benzer şekilde, "yeni sermaye"nin yükselişinin her yerde yeniden üretim biçimlerinde, iktidarın aslolarak, ekonomik varlık vasıtasıyla aile içinde aktarıldığı *doğrudan* yeniden üretimden, imtiyazların aktarımının eğitim kurumlarının aracılığıyla aynı anda hem gerçekleştiği hem de suret değiştirdiği *okul vasıtalı* yeniden üretim biçimine dönüşüme sebebiyet verdiğini belirtir. Ama bir kez daha, egemen sınıfların tamamı her iki biçime de birlikte başvurur (Bourdieu kültürel ser-

8 Bourdieu'nün Fransız akademik alanı üzerine analizlerine Fransa'ya has oldukları indirgemeciliğiyle yaklaşmanın bazılarına ne denli cazip geldiğine dair bkz. Loïc J.D. Wacquant, "Sociology as Socio-Analysis: Tales of 'Homo Academicus'", *Sociological Forum* 5 (Kış 1990), s. 677-89.

9 "Para" ile "sanat" karşıtlığının on dokuzuncu yüzyıl Fransası'nda tarihsel olarak nasıl oluşturulduğuna dair bkz. Pierre Bourdieu, *Sanatın Kuralları: Yazınsal Alanın Oluşumu ve Yapısı* (Çev. Necmettin Kâmi Sevil, 2020, Alfa Yayınları).

mayenin *görece* ağırlığının artmasının, ekonomik sermayenin kendisini ondan ayrı olarak büyütmesini hiçbir şekilde etkilemediğini vurgulamaya epey emek harcar) ve biri ya da öteki yönündeki kısmî tercihleri, ellerinin altındaki yeniden üretim sisteminin bütününe ve şu ya da bu aktarım biçimiyle bağlantılı çeşitli fraksiyonlar arasındaki güç dengesine göre belirlenir.

Bundan ötürüdür ki, –Alfred North Whitehead'ın "hatalı somutluk yanılgısı"[10] diye adlandırdığı bir yanılgı uyarınca– farklı toplumlardaki iktidar konumları ağını bâki kılma işlevini gören kurumlar arasında, ulus sınırların ötesinde birebir mütekabiliyetler aramak hatalı olacaktır (mesela ENA'ya tam olarak karşılık gelen bir Britanya ya da Amerikan okulu yoktur). Yapılması gereken daha ziyade, alan kavramının gayet güzel özetlediği ilişkisel düşünme biçimini uygulayarak, toplumsal uzamı, eğitim sistemini ve iktidar alanını yapılandıran karşıtlıklar bütününün gerçekleştirdiği özgül *tertipleri,* aralarındaki bağlantıyla birlikte her bir özel vakada *ampirik olarak* gün ışığına çıkarmaya koyulmaktır. Kısaca anlatmak gerekirse, elit eğitim uzamının yapısı Fransa örneğinde keskin bir ikilik arz eder: Büyük Okullarla (özel hazırlık sınıflarına, ulusal düzeyde zorlu giriş sınavlarına sahip, *numerus clausus* ilkesiyle işleyen, yüksek mevkilerdeki işlere doğrudan erişim sağlayan seçkin yüksek öğretim kurumları) üniversiteler (ortaöğretimini tamamlayan herkese açık, iş hayatıyla bağlantısı çok zayıf kitle okulları) arasında ve Büyük Okullar sahasının içinde de bir eksende başlıca okullar ve önemsiz okullar, diğer eksende yüzünü entelektüel değerlere dönmüş okullarla ekonomi ve politika alanlarındaki mevkilerin peşindeki kurumlar arasında. Bu ikiliklerin ademimerkeziyetçi Amerikan eğitim sistemindeki yansıması ise iç içe geçmiş, hem dikey hem de yatay bir dizi karşıtlık şeklindedir: Özel okullar ve devlet okulları arasında (ortaöğretimden başlar bu), *Community colleges* ile dört yıllık üniversiteler arasında ve devasa yüksek öğretim kurumları yığınıyla hem özel sektördeki hem de kamudaki üst konumlardan aslan payını kapan (*Ivy League*'in başı çektiği) bir avuç elit kurum arasında.[11] Ekonomik sermayenin kültürel sermayeye üstünlüğünün

10 Alfred North Whitehead, *Science and the Modern World* (1925; New York: New American Library, 1948), s. 52.

11 Bu ayrılıklara dair bkz. Ira Katznelson ve Margaret Weir, *Schooling for All: Race, Class and the Decline of the Democratic Ideal* (New York: Basic Books, 1987), özellikle s. 208-21; Barbara Falsey ve Barbara Heyns, "The College Channel: Private and Public Schools Reconsidered, *Sociology of Education* 57 (Nisan 1984), s. 111-22; Peter W. Cookson Jr ve Caroline Hodge Persell, *Preparing for Power: America's Elite Boarding Schools* (New York: Basic Books, 1985); Steven Brint ve Jerome Karabel, *The Diverted Dream: Community Colleges and the Promise of Edu-*

tarihsel olarak çok derinlere kök salmışlığından ötürü, iki iktidar kutbu arasındaki ve Amerikan egemen sınıfında bu iki kutba karşılık gelen fraksiyonlar arasındaki karşıtlık rakip güzergahlar ve okullar somut biçimini almaz. Bunun yerine, her bir (elit) üniversitenin *bünyesinde*, fen ve edebiyat lisansüstü bölümleriyle meslekî bölümler (özellikle hukuk, tıp ve işletme) arasındaki gergin rekâbet ilişkileri ve geleceğin-muktedirleriyle kurdukları çiftkutuplu ilişkiler ve davet ettikleri bilgi türünün zıt imgeleri (araştırma vs. hizmet, eleştirellik vs. uzmanlık, yaratıcılık vs. işe yararlık vb.) olarak yansır.

Bununla birlikte, konumlarının ve döngülerinin sistemsel farklarına rağmen, *Ivy League* üniversiteleri ile özel yatılı okullar, kısmen de olsa Fransız Büyük Okulları ve onlara bağlı hazırlık sınıfları aygıtına benzer bir şekilde işleyen, içinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları bir ağ oluştururlar. "Elit okulların, özellikle de sosyal bakımdan elit olan okulların var olduğunu dillendirmek dahi Amerika'nın ruhuna aykırı olduğundandır ki"[12] bu okulların ne denli müstesna –ve dışlayıcı– olduğundan kısaca bahsetmek abesle iştigal değil. En iyi Amerikan yatılı okullarının (Lise öğrencilerinin % 1'ini barındırırlar) mezunlarının neredeyse tamamının yükseköğretime devam ettiğini, bu oranın Katolik okulları ile diğer özel okullardan mezun öğrencilerde % 76, devlet lisesi mezunlarında % 45 olduğunu hatırlatmak yeterli. İçlerinden onda dokuzu beyaz yaka ve üst düzey yönetici çocuğu olan (üçte ikisinin babaları, üçte birinin anneleri ya yüksek lisans yapmış ya da bir *professional school* mezunudur) ve muhtemelen en değerli kampüslere yerleşecek bu son derece ayrıcalıklı öğrenciler aynı zamanda akademik yeterlilik skorlarını kontrolleri altında tutarlar: 1982 yılında mezun olan hazırlık öğrencilerinin neredeyse yarısı bir Ivy League okuluna başvurmuştur ve ülke genelindeki % 26 oranına karşılık (bu başvurular ülkenin en iyi % 4'lük dilimindeki öğrencilerden gelmesine rağmen) yatılı okullarla en itibarlı özel üniversiteler arasındaki yakın örgütsel bağlar ve aktif çalışan öğrenci alım kanalları sayesinde bu başvuranların % 42'si kabul edilmiştir.[13] En itibarlı yüksek tahsilleri üst sınıf bir aileyle birleştirmenin ekonomik iktidarın "beyin takımına" dahil olma şansını

cational Opportunity in America, 1950-1985 (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1989); William Kingston Powell ve Lionel S. Lewis (der.), *High Status Track: Studies of Elite Schools and Stratification* (Albany: State University of New York Press, 1990)

12 Cookson ve Persell, Preparing *for Power*, s. 15. İlerideki rakamlar da bu muhteşem çalışmadan alınmıştır.

13 Caroline Hodge Persell ve Peter W. Cookson Jr, "Chartering and Bartering: Elite Education and Social Reproduction", *Social Problems*, 33 (Aralık 1985), s. 114-29.

artırmasından ötürü 1984 yılında büyük ABD şirketlerinin yönetim kurulu üyelerinin % 10'unun ve önde gelen iki firmanın müdürlerinin neredeyse beşte birinin sadece 13 elit yatılı okulunda eğitim gördüğü ortaya çıkmıştı. Kıdemli yöneticiler arasından kimin başa geçeceğinin, başka şirketlerin yönetim kurullarında görev alacağının ve iş dünyasının önde gelen derneklerine dahil olacağının belirlenmesinde de itibarlı diplomaları olmak ve sınıfsal kökenin yüksekliği birlikte belirleyici rol oynar. Ve nasıl ki Fransa'da "genel bürokratik kültür"ü tasdik eden diplomalar teknik yetkinlik belgelerini yerlerinden etme eğilimindeyse, ABD'de de itibarlı bir hukuk diploması ya da seçkin bir özel üniversiteden lisans derecesi bir yöneticinin iş dünyasının tepelerine yükselme şansını üst düzey bir MBA programından daha fazla verir.[14] Ayrıca, elit yatılı okul ve üniversitelerin, Sosyete Yıllığı'nda yer alan ailelerden gelen mezunları Amerikan Devletinin yüksek makamlarında (kabine, yargı ve hükumetin danışmanlık kurulları da dahil), siyasi kadrolarda, pahalı hukuk firmalarında, ulusal medyada, hayır kurumlarında ve sanat alanında orantısız bir şekilde temsil edilirler.[15] Hazırlık [*Prep*] kazanlarından* çıkıp kendilerini Boston, Washington ve Los Angeles'ta "siyaset simsarı" bulanlar da, bu mevkileri hak ettiklerinden Paris'teki Saint-Guillaume Sokağı'ndaki muadilleri kadar emindirler.

IV

Devlet Soyluları'nın (özel) ampirik bulgularını (genel) teorik modelinden ayırt etmek, her bir toplum için, etkin sermaye türlerini sınıflandıracak; ay-

14 Michael Useem ve Jerome Karabel, "Educational Pathways to Top Corporate Management", *American Sociological Rewiew*, 51 (Nisan 1986), s. 184-200.

15 Michael Useem, The *Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Business Political Activity in the US and UK* (New York: Oxford University Press, 1984); Cookson ve Persell, *Preparing for Power*, s. 198-202; Michael Schwartz (der.), *The Structure of Power in America: The Corporate Elite as Ruling Class* (New York: Holmes and Meier, 1987); George E. Marcus, *Lives in Trust: The Fortunes of Dynastic Families in Late Twentieth-Century America* (Boulder: Westview Press, 1991); G. William Domhoff, *The Power Elite and the State* (New York ve Berlin: Aldine, 1993); Steven B. Levine, "The Rise of American Boarding Schools and the Development of a National Upper Class", *Social Problems* 28 (Nisan 1980), s. 63-94; ve tarihsel bir perspektif için E. Digby Baltzell, *Philedelphia Gentlemen: The Making of a National Upper Class* (1958; New Brunswick: Transaction Press, 1989). Amerikan iktidar alanına elit eğitim yoluyla gerçek amlamda üyeliğin beyaz kastla sınırlı olduğunu da belirtmek gerekir (bkz. Richard L. Zweigenhaft ve G. William Domhoff, *Blacks in the White Establishment? A Study of Race and Class in America* (New Haven: Yale University Press, 1991).

(*) Cookson ile Persell'in *İktidara hazırlık: Amerika'nın Elit Yatılı Okulları* kitabının bir bölümünün başlığı -ç.n.

rışma, mesafe ve antagonizma derecelerinin toplumsal ve tarihi belirleyenlerini netleştirecek ve aralarındaki ilişkileri düzenlemede elit okullar sisteminin (ya da denk işleve sahip kurumların) oynadığı rolü hesaba katacak bir *ulusal iktidar alanlarının genetik ve yapısal sosyolojisini* karşılaştırmalı olarak hayata geçirmekle mümkün olabilir.

Böylesi bir soruşturma hiç şüphesiz okul vasıtalı yeniden üretim biçiminin daha zor kavranır olmasının ve dolayısıyla iktidarın kendini bâki kılışını gizleme kapasitesinin daha fazla olmasının reel bir maliyeti olduğunu doğrulayacaktır. Birincisi, vâris olmak gitgide daha maliyetli hale gelmektedir: Elit okulları genellikle her yerde, öğrencilerini çok sıkı çalışma kamplarına, disiplinli bir hayat tarzına ve önemli kişisel fedakarlıklar isteyen zihinsel ve sosyal çilecilik uygulamalarına maruz bırakırlar. İkincisi, günümüzde imtiyaz aktarımını yöneten stokastik mantık uyarınca, her ne kadar baştan itibaren mümkün her türden avantajdan faydalansa da, her üst düzey yönetici, cerrah ya da bilim insanı çocuğunun,* yarışın sonunda benzer bir yüksek toplumsal mevkiye ulaşacağı kesin değildir.[16] Okul vasıtalı yeniden üretim biçiminin *kendine has çelişkisi*, elit okullar alanının koruduğu sınıfın kolektif çıkarlarıyla bu sınıfın bazı üyelerinin, kaçınılmaz şekilde koruyamadıkları çıkarları arasında yol açtığı kopukluktur. Bourdieu, bazı üst sınıf gençlerin (sınırlı) aşağı doğru sosyal hareketliliğinin ve bir kısmını iktidar alanının bir kutbundan diğerine sürükleyen çapraz, "yolundan sapmış güzergahların" –örneğin burjuvazinin kültürlü fraksiyonlarından bir gencin iş dünyasında ya da politikada yetkili makamlara eriştiği– hem iktidar alanının içinde kuvvetli değişimlerin kökeninde yer aldıklarını hem de evrensel akademik yarış çağında filiz vermiş "yeni toplumsal hareketlere" önemli kaynak oluşturduklarını ileri sürer. Her hâlükârda, bu rejimde, varislerinin tamamı verasetin bedellerini ödeyecek yetkinliğe ve arzuya aynı anda sahip olamazlar.

Bunun anlamı şudur: Çeşitli iktidar mantıklarının üretici [*generative*] sosyolojisi, sermaye dağılımının nesnelci bir tipolojisini çizmekle yetinemez.

(*) Kitabı oluşturan araştırmaların yapıldığı dönemde, araştırmalara konu kitlenin ağırlıklı olarak erkek olmasının sonucu olarak, genellemelerde hep "oğlu" geçmekle birlikte, döneme ait bu özel durum etkisini ortadan kaldırma ve okumayı kolaylaştırma amaçlı olarak genellemeleri "çocuğu" olarak kullandım. -ç.n.

16 Cookson ve Persell, "yatılı okullara gitmekle elit çevrelere kabul" arasındaki uyuşmanın kusursuz olmanın çok uzağında oldığunu vurgular (*Preparing for Power*, s. 204 ve sonrası) ve Amerikan yönetici sınıfının çocuklarının iktidarın tevarüsünün gerektirdiği kendini inkâra, tecrite, fiziksel acıya ve çok sıkı, çileci bir hayat tarzına gitgide daha isteksizleştiğini belirtir. İçlerinden hazırlık okulunu bırakan (ya da atılan), intihara teşebbüs eden ya da basitçe başka, daha rahat bırakan yolların peşinden gidenleri hiç de az değildir.

Durkheim'ın gerekliliğinden bahsettiği ancak kendisinin gerçekleştirmediği "özel psikolojiye" yer vermek durumundadır.[17] Yani bu sosyoloji, soruşturulan farklı toplumsal dünyalara dahil olan kişiler, potansiyellerini algılar ve gerçekleştirirken (ya da gerçekleştiremezken) devrede olan düşünce ve eylem kategorilerinin toplumsal doğuşunu ve hayata geçişini tam olarak tarif etmelidir. Bourdieu'ye göre bireylerin pratik kavrayışlarının böylesi bir tahlili zaruridir. Zira sosyal stratejiler tek yönlü belirlenmezler: ne yapının nesnel kısıtları ne de failin öznel niyetlerince. Pratiğin ortaya çıkışı daha ziyade *konum ile yatkınlığın karşılıklı ilişkisi* bünyesinde; toplumsal yapılarla zihinsel yapılar" arasındaki, alanlar olarak "nesneleşmiş" tarihle habitusu oluşturan, toplumsal olarak şekillenmiş tercihler ve eğilimler matriksi biçiminde "bedene kazınmış" tarih arasındaki şimdi-uyumlu, şimdi-uyuşmayan karşılaşma bünyesinde gerçekleşir.[18] *Devlet Soyluları*'nın öğretmenlerle öğrencilerin Fransız elit okullarının günlük gerçekliğini anlamlı bir *Lebenswelt* olarak birlikte ürettikleri pratik taksonomi ve faaliyetlerin tahliliyle başlaması bundandır. Bourdieu ilk kısımda (İkinci bölüm: Yanlış Tanıma ve Sembolik Şiddet) bizi, onlardan biri gibi düşünmeyi, hissetmeyi ve yargıya varmayı öğrenmemiz ve böylece akademik mükemmeliyet ile sınıf ayrımı arasındaki sıkı –ancak sürekli inkâr edilen– ilişkinin ne denli bariz olduğunu içeriden kavramamız için ENS'nin bir felsefe hocasının zihnine taşır. İkinci kısımda da (İkinci Kısım: Tâyin-Tasdik [*Ordination*]) mektepli soyluların tek vücut ve tek ruh olarak birleştiği ve toplumsal misyonlarının doğruluğu fikrinden hiçbir şüphe duymayacak hale geldikleri, neredeyse büyülü segregasyon (ayrılma) ve birleşme süreçlerini son derece zahmetli bir titizlik ve dokunaklılıkla inşa eder. Egemenin habitusunun imalinde devrede olan benliğin oluşumunu eksiksiz biçimde tarif etmek iktidarın, sadece dışarıdan maddi şartların "tekdüze zaruriyeti" vasıtasıyla değil içeriden de şekillendirerek kendisini nasıl var ettiğini ifşa eder.

Bourdieu, tahakkümün, benzeşik yapıların (ve iktidar alanının ve onu oluşturan alt alanların çeşitli seviyelerinde işler halde olan benzeşiklik-

17 "İzah etmeye çalıştığı kurumları psikolojik durumlarıyla ilintilendirmek üzere bireyin zihninin en derinine nüfuz etmediği müdetçe sosyolojinin işini tam olarak başarmamış olduğunu kabul ederiz (Émile Durkheim, "Sociologie Religieuse et théorie de la connaissance", *Revue de Métaphysique et de Morale*, 17 (1909), s. 755).

18 Habitusla alan arasındaki iki yönlü ilişkiye dair daha geniş bir tartışma içimn bkz. Pierre Bourdieu ve Loïc Wacquant, *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* (çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, 2021, s. 50-64 ve 140-196).

ler arasındaki ikincil düzeydeki mütekabiliyetlerin) mekanik bir karşılıklı etkileşiminden ziyade *yapıyla fail arasında derhal ve bilinçdışında varılan özel "uyum" ilişkisi* içinde ve onun sayesinde vuku bulduğunu göstermeyi başarır. Bu uyum, bireylerin toplumsal dünyayı, o dünyanın içinden çıkmış olmasından ötürü onun nesnel ayrımlarına göre şekillenmiş görme ilkeleri uyarınca inşa ettikleri her durumda ortaya çıkar. Böylelikle toplumsal faillerin aynı anda hem belirlenmiş hem de belirleyen olduklarını hiçbir çelişkiye mahal vermeden dile getirebilen Bourdieu bu surette, yapı ile fail arasındaki akademik ayrımı ortadan kaldırır.

Marx'ın meşhur cümlesini başka şekilde kurmak suretiyle Bourdieu'ye göre erkeklerin ve kadınların kendi tarihlerini ürettikleri ancak onu kendi seçtikleri kategorilere göre üretmedikleri söylenebilir. Ayrıca idealizme varmadan şunu söyleyebiliriz: Dünyamıza dair bilgilendiğimiz, onu yorumladığımız ve aktif olarak birleştirdiğimiz bilişsel şemaların kendileri de, ortaya çıktıkları ortamın kısıtlarını ve basitleştirmelerini bireysel bedenlere nakşeden toplumsal inşalar olduğuna göre toplumsal düzen, tabanda bilgikuramsal (*gneoseological*) bir düzendir.

V

Resmî devlet yapılarının, politikalarının ve kadrolarının –geleneksel devlet sosyolojisi çalışmalarının kaynakları– bu kitapta neredeyse hiç yer almaması çok şaşırtıcı gelebilir. Bu kasıtlı eksik, Bourdieu'nün kilit argümanlarından birini vurgulama amaçlıdır: Devletin ille de onu aradığımız yerde olmadığı (yani dikkatimizi vermeye ve ağımızı atmaya bizi sessizce yönlendirdiği yerde) veya daha net bir ifadeyle, etkinliğinin ve etkilerinin en güçlü olduğu yer ve zamanların, beklemediğimiz ve hiç şüphelenmediklerimiz olduğu.[19]

Bourdieu'ye göre iktidar(lar)ın temerküzünden doğan ve bunu gerçekleştirmeye yönelen bir örgüt olarak devletin ayırt edici unsuru, Max Weber'den Norbert Elias'a ve Charles Tilly'ye maddeci teorilerin onu umumiyetle konumlandırdıkları yerde değildir. Devlette meşru şiddeti tekeline almayı başaran faili görüp bunun yanı sıra, hatta daha da önemlisi meşru sembolik şiddeti de tekeline almayı başardığını görmeyi ihmal ettiğimizde,

19 Bourdieu bu noktada, devlet sosyolojisinin önündeki en önemli engellerden birinin, devletin, kendi gücünü gizlemek konusundaki özel yeteneği olduğunu ifade eden geç Philip Abrams'la hemfikirdir (Bkz. "Notes on the Difficulty of Studying the State", *Journal of Historical Sociology* 1:1 (1988), s. 58-59).

onu "gelir toplamak ve asker almakla" tanımlayan (on sekizinci yüzyıla ait) bakışa fazla bağlı kalmış oluruz.[20] Pierre Bourdieu devletin her şeyden evvel, sosyal ayrımları ve onurları tevdi ve ilan eden, yani belli bir toprak parçası ve nüfus üzerinde evrensel olarak geçerli olarak yürürlüğe sokan, her türden adlandırma/atama edimini onaylayan "sembolik kredinin merkez bankası" olduğunu anlamamızı sağlar. Diploma da, sosyal kimliklerin ve kaderlerin kaydedilme kisvesiyle imal edildikleri, sosyal ve teknik donanımların birbirlerine karıştığı ve devasa imtiyazların meşru haklar haline getirildiği bu "devlet büyüsünün" paradigmatik tezahürüdür. O halde devletin şiddeti sadece (veya hatta aslolarak) madunlara, delilere, hastalara ve suçlulara uygulanmaz. Çok sayıda fark edilemeyen yolla, toplumsal dünyayı eğitimimiz vasıtasıyla bize aşılanmış kategorilerle her algılayış ve inşa edişimizde *hepimize etki eder*. Devlet sadece bürokrasiler, otoriteler ve merasimler biçiminde "orada dışarıda" değildir. Aynı zamanda, içimize geri dönüşsüz şekilde kazılı halde, paylaştığımız hissetme, düşünme ve yargıya varma yollarıyla varoluşumuza yerleşmiş halde "burada içeridedir". Devletin en kudretli mecrası ve hizmetkârı ordu, tımarhane, hastane ve hapishane değil, okuldur.

Durkheim iyi bir Kantçı olarak devleti "başat işlevi düşünmek" olan "toplumsal bir beyin", "kolektivite için geçerli olacak bazı temsilleri geliştirmekle yükümlü özel bir organ"[21] olarak tarif ederken haklıydı. Yalnız Bourdieu'nün ısrarla vurguladığı gibi o temsiller, sınıflara bölünmüş bir topluma aittir, birleşik ve uyumlu bir sosyal organizmaya değil; kabul edilmeleri de üstü örtülü bir dayatmanın sonucudur, kendiliğinden varılan bir mutabakatın değil. Gelişmiş ulus-devletlerin mantıksal bütünleşmelerinin temelini sağlayan "akademik sınıflandırma biçimleri", totemik mitlerin aksine, özel çıkarlara – tam da onları evrensel olarak tasvir etme hareketiyle– hizmet eden sınıf ideolojileridir. Okulun yaydığı ve aşıladığı bilgi ve toplumsal gerçeklik inşası araçları aynı zamanda kaçınılmaz biçimde sembolik tahakküm araçlarıdır. Velhasıl diploma temelli soylular sınıfı, onlara sadakatimizi (boyun eğme ve inanma ikili anlamıyla), devletin okul vasıtasıyla üretip bize dayattığı "yorumlar çerçevesine" borçludur. Kenneth Burke'ün bir başka ifadesini kullanarak bun-

20 Pierre Bourdieu, "Rethinking the State: On the Genesis and Structure of the Bureaucratic Field", *Sociological Theory* 12:1 (Mart 1994), s. 1-19. Devletin, gücünün meşruiyetini yerleştirmek için ciddi miktarda sembolik güç kapmış olması gerektiği ileri sürülebilir.

21 Émile Durkheim, "Devletin Tanımı", *Sosyoloji Dersleri* içinde (çev. Ali Berktay, 2006, İletişim Yayınları), s. 100.

ları, bizi ruhumuzun bile duymadığı bir boyunduruğa uysalca boyun eğdiren çok sayıdaki "kabullenme çerçevesi"[22] olarak da tanımlayabiliriz.

VI

Önce yeni sermayenin üretilmesinin bir anatomisini ve ardından bu sermayenin, tahakküm faaliyetine iştirak eden çeşitli alanlardaki dolaşımının toplumsal etkilerini takdim eden Devlet Soyluları, Bourdieu'nün "eğitim" sosyolojisinin en baştan beri ne olduğunu muhteşem bir şekilde gözler önüne serer: Sembolik biçimlerin iktidarların işleyişlerine, dönüşümlerine ve doğallaştırılmalarına getirdikleri özel katkıya odaklanan, *üretici* bir iktidarlar antropolojisi. Nasıl ki din, klasik sosyolojinin kurucu üçlüsü tarafından afyon, ahlakî birleştirici ve doğmakta olan kapitalist modernliğin teodisesi olarak ele alınmışsa Bourdieu'nün okula ilgisi de ona, sosyal ayrımları aynı anda hem maddi bölüşümlerin nesnelliğine hem de bilişsel sınıflandırmaların öznelliğine nakşetmek suretiyle tasdik eden devlet büyüsü vasıtasıyla çağdaş toplumsal düzeni teminata alma rolünü vermesi hasebiyledir.

Weber'in, "eğitimden gelen hakların ortaya ayrıcalıklı bir kast çıkaracağı" ikazının gayet ileri görüşlü olduğu aşikârdır: Bugün kapitalist firmaların ve devlet dairelerinin başındaki teknokratlar üzerlerinde topladıkları iktidar ve unvanlarla (tapu belgeleri, diplomalar, soyad vb.) öylesine tam teçhizat haldedirler ki, bunun tarihte bir örneği daha yoktur. Doğuştan getirilenlerle hak edilenler, olduğun kişi olduğun için sahip olunanla sonradan elde edilen, mirasla gayret, geleneğin aurasıyla modernliğin etkililiği arasında seçim yapmak zorunda değillerdir, çünkü hepsini aynı anda kucaklayabilirler. Öte yandan Bourdieu'nün devlet soyluları sınıfının doğuşunu sakince teşhis etmesinin bizi ne sinizme ve pasifliğe ne de "kültür politikası" retoriğinin sahte radikalizmine sürüklemesi için sebep vardır. Zira sembolik iktidarın meşrulaştırma işlevini yerine getirmesi için sahip olması gereken göreli özerklik, yeniden üretim dışındaki amaçların hizmetine koşulması ihtimalini de her daim taşır. "Meşrulaştırma zinciri"nin çok daha uzun ve karmaşık hale geldiği ve tahakkümün akıl, evrensellik ve kamu yararı adına kullanıldığı durumlarda bu daha da doğrudur.

22 Kenneth Burke, *Attitudes Towards History* (1937; Berkeley: University of California Press, 1984).

Bourdieu, tarihselci akılcılığı en ileri noktasına sürükleyerek aklın, "güç istenci"nin kamçıladığı Nietzsche'ci bir sihirbaz numarası da Habermas'ta olduğu gibi insan iletişiminin içkin yapısına yerleşmiş antropolojik bir sabit de değil, bilim, sanat, hukuk ve politika alanları gibi sosyal mikrokozmların çoğalması sonucu ortaya çıkmış, evrensel değerlerin biraz eksik de olsa hayata geçebileceği kırılgan olsa da güçlü bir tarihsel icat olduğunu ileri sürer.[23] Tahakküm oyununda yer alan gittikçe daha çok sayıdaki oyuncunun kendilerini eylemleri için akılcı gerekçeler uydurmak durumunda bulmaları, paradoksal bir biçimde aklın ilerleyişini kendilerine rağmen devam ettirmeleri ihtimalini artırır. Evrensellikle oynamak ateşle oynamaktır. Entelektüellerin "evrenselin korporatizmi"nin taşıyıcısı olarak müşterek rolleri, dünyevi iktidarları, riyakarca da olsa dile getirdikleri akıl normlarına uygun şekilde yaşamaya ve bu normları birbirlerine dayatmaya zorlamaktır. Bu, bilimi ve özellikle de sosyal bilimi çağımızın mücadelesinin merkezine yerleştirir. Zira egemen sınıflar bilimi kendi hâkimiyetlerine girmeye ne kadar davet ederlerse, bilimin sonuçları ve araçlarından faydalanmak tahakküm altındakiler için o kadar hayatidir. Devlet Soyluları'nın politik anlamı ve amacı budur: postmodern peygamberlerin bezgin feryatlarına rağmen tahakkümün akılcılaşmasına karşı en iyi silahımız olan, tahakküm üzerine bu rasyonel bilgiye katkıda bulunmak.

23 Pierre Bourdieu, "The Scholastic Point of View", *Cultural Anthropology 5* (Kasım 1990), s. 380-91 ve *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine* (çev. Hülya Uğur Tanrıöver), 2015, Hil Yayınları. "Çıkar gütmeyen bir edim olabilir mi?" özellikle. Bourdieu'nün, mondernist akılcılık ile postmodern görecilik arasında önderdiği "üçüncü yol" üzerine ufuk açıcı iki yorum için bkz. Craig Calhoun, "Habitus, Field, and Capital: The question of historical specificity in the Theory and Practice", *Critical Social Theory: Culture, History and the Challenge of Difference* içinde (Oxford, 1995), s. 132-161; ve Paul Raymond Harrison, "Bourdieu and the Possibility of a Postmodern Sociology", Thesis Eleven 35 (1993), s. 36-50.

DEVLET SOYLULARI

Bolca parayla soyluluk kazanmış çocuklar,
kolejden tek sıçrayışta zambak çiçeklerine* konuyor.
Oralarda ıslık çalarak, şarkı söyleyerek, kadınlarını düşünerek,
Cehaletlerini zırhlanmış, zenginliklerinden iftiharla,
Yirmilerindeki bu küçük beyler, lalettayin ve dönüşsüz verecekler
envai çeşit kararı.

Le Pot aux roses découvert, ou le Parlement dévoilé, 1789.

(*) Zambak çiçeği (*Fleur-de-Lys*), Fransa Krallığı'nın bayrağında bulunan sembol -ç.n.

Giriş

Toplumsal Yapılar ve Zihinsel Yapılar

Sosyolojinin amacı, kendisine dair en yaygın görüşe uygun şekilde, toplumsal evreni oluşturan farklı toplumsal dünyaların en derinlere gömülü yapılarını ve onları yeniden üretme veya dönüştürme eğilimine sahip "mekanizmaları" gün ışığına çıkartmaktır. Ancak, nesnel yapıların, psikolojiye –bu bilime dair en yaygın imgeden şüphesiz çok farklı bir psikoloji– daha yakın duran bu türden bir tetkiki, aynı zamanda ve aynı hareketin bünyesinde, faillerin, mevzubahis şekilde yapılanmış olan toplumsal evrenlere dair pratik bilgilerinde devreye soktukları bilişsel yapıların tetkikidir: Toplumsal yapılarla zihinsel yapılar arasında, yani toplumsal evrenin nesnel ayrımlarıyla –özellikle farklı alanlar içerisinde, egemenler [dominants] ile tahakküm altındakiler [dominés] şeklinde–, faillerin bu ayrımlara uyguladığı görme ve ayırma ilkeleri arasında bir mütekâbiliyet vardır.

"Yapısalcı" ve "inşacı" diye niteleyebileceğimiz iki tutum mantıken ayrılamaz olsalar da, araştırmanın gereklilikleri, ya nesnel yapıların tetkikini (bu kitabın üçüncü kısmında yaptığımız gibi), ya da tersine, faillerin toplumsal gerçekliği inşa etmelerine ve iletişim alışverişlerinin içinde geçtiği şartları müzakere etmelerine vesile olan eylem ve temsillerde devreye soktukları bilişsel yapıların tahlilini (bu kitabın ilk kısmındaki gibi[1]) öne çıkartma-

1 İnşacılığın en tipik örnekleri olan ve akademik [*scolaire*] sınıflandırma meraklılarının bazen *Yeniden Üretim*'in [P. Bourdieu ve J.C. Passeron, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, Ankara, Heretik Yayıncılık, 2015] karşısına koydukları bazı araştırmalardan (mesela, A. Cicourel ve diğ., *Language Use and School Performance*, New York, Academic Press, 1974) bahseden daha önceki bir çalışmada, salt teknik randımanını ölçtüğümüzde tamamıyla arızalı görünen bir iletişim durumunu hocaların ve öğrencilerin beraberce nasıl kabul ettiklerini göstermiştik. Hocalar anlaşılıyormuş gibi yapıyor ve anlattıklarının anlaşılıp anlaşılmadığına

ya sevk eder. Ancak yapıların ve "mekanizmaların" tahlili, tüm açıklayıcı gücünü ve betimleyici hakikatini, hoca veya öğrenci, faillerin pratiklerinde ve yargılarında devreye soktukları algı, değerlendirme ve eylem şemalarının tahlilinin kazanımlarını içermesinden alır: Sınadığı öğrencileri mütemadiyen dağılımlardaki önceki konumlarına göre yeniden dağıtan dev bir bilişsel makineye benzeyen akademik kurumun sınıflandırıcı faaliyeti esasında, aynı anda hem bağımsız olan, hem de nesnel olarak yönetilen bilişsel makineler olarak faaliyet gösteren faillerin ürettiği milyonlarca eylemin ve etkinin sonucudur. Bunun tersi de geçerlidir ve faillerin temsillerinde ve pratiklerinde hayata geçirdikleri inşa edimlerinin tahlili ancak ve ancak, o esnada devreye soktukları bilişsel yapıların toplumsal doğuşunu [genèse] da ele almayı görev bilirse, tüm anlamını kazanabilir. Öte yandan bu tahlil, öznel tecrübenin *a priori* [deneyden önce, kanıtlanmaksızın] toplumsal biçimlerini kavrama işini de üstlenmekle birlikte, etnometodologların az ya da çok yenilenmiş halde döneme uyarladıkları töz tahlillerinden ayrılır: Failler toplumsal gerçekliği inşa ederler, bakış açılarını dayatma amacını güden mücadele ve etkileşimlere girerler elbette; ancak bunları her daim, değiştirme veya muhafaza etme amacını güttükleri dünyanın içerisinde işgal ettikleri konumun belirlediği görüşlerle, çıkarlarla ve görme ilkeleriyle yaparlar. Okul, disiplin ve hatta spor, kültür veya siyasi görüş alanlarındaki tercihlerin üretici ve birleştirici ilkesini oluşturan ve toplumsal olarak oluşmuş olan tercih sistemlerinin temel yapılarının, toplumsal dünyanın nesnel ayrımlarına kavranabilir bir ilişkiyle bağlı olmaları gayet mümkündür (örneğin Büyük Okul {fr}* öğrencileri örneğinde, iktidar alanının iki kutbu arasında ekonomik sermaye ve kültürel sermaye bakımından ortaya çıkan ayrım).

Antropoloji bir sosyal fizik değildir ancak fenomenolojiye veya semiyolojiye de indirgenemez. İstatistik, farklı kökenlere sahip öğrencilerin diferansiyel elenmesine götüren türden süreçleri gün ışığına çıkartabilmeyi sağlar. Karmaşıklık içerisinde öyle düzenlilikler sergilerler ki, bu süreçleri tanımlamak için mekanik metaforlara başvurmaya meyledebiliriz. Esasında toplumsal dünyada, maddenin atıl ve birbirleriyle yer değiştirebilen parçacıkları değil, toplumsal düzenin aralıksız olarak yeniden üre(til)mesi-

dair her türden değerlendirmeden kaçınıyor, öğrenciler anlıyormuş gibi yapıyor ve hocanın söyleminin anlaşılabilir olmama ihtimalini dahi yok sayıyordu (bkz. P. Bourdieu, J.C. Passeron ve M. de Saint Martin, *Rapport pédagogique et communication*, Paris, Mouton, 1965).

(*) Kitapta ilk geçtikleri yerde {fr} olarak belirtilmiş olan, Fransa'ya mahsus olmalarından ötürü açıklama gerektiren bazı kavramlara ait açıklamalı bir listeyi kitabın sonunda bulabilirsiniz. -ç.n.

nin ve değişmesinin vasıtası olan sayısız tâyin-takdis [ordination] işlemini gerçekleştiren, farkına varılabilir ve farkındalık sahibi failler vardır. Ancak bu, faillerin, duruma tamamıyla hâkim bir halde eylemekte olan bilinçler oldukları anlamına gelmez. Hem sınıflandırıcı edimlerin hem de bunların ürünlerinin (yani farklı, dolayısıyla ayırt edilebilir ve sınıflandırılabilir pratiklerin, söylemlerin veya eserlerin) kaynağında olan farkındalık/ayırt etme [discernement], hedeflerini, bir projenin teşkil ettiği olanaklılar arasından yaptığı kasıtlı bir tercihle açıkça ortaya koyan bir bilincin zihinsel bir edimi değil, habitusun pratik bir işlemidir (habitus: açık temsile erişmeksizin pratikte işleyen ve toplumsal uzamda, Strawson'ın önerdiği gibi, tam olarak konumların karşılıklı dışsallığıyla tanımlanan diferansiyel bir konumun yatkınlıklar [dispositions] biçiminde bedene kazınmasının [incorporation] ürünü olan sınıflandırılabilir tasniflerin ve pratiklerin üreticisi olan şemalar). Genetik olarak (ve aynı zamanda yapısal olarak) bir konumla bağlantılı olan habitus, bundan ötürü her daim, bedene kazınmış biçimleri olan şemalar vasıtasıyla, hem toplumsal uzamın kurucu unsurları olan farklı veya karşıt konumlar uzamını (mesela alt/üst) hem de bu uzamdaki pratik bir konum alışı ("yukarıdayım veya aşağıdayım ve bu durumu korumalıyım" gibi) ifade etme eğilimindedir. Durum karşısındaki özerkliğini ilan etmek suretiyle iç belirlenimine-iradesine (madde gibi, çevrenin dış belirlenimine tâbi olmak yerine), yani conatus'una göre kendini bâki kılma eğilimi, bir kimliği bâki kılma eğilimidir, ki bu da farklılıktır. Mesafeleri, farkları, hiyerarşi ilişkilerini muhafaza etme eğilimine sahip olan ve böylelikle toplumsal düzenin kurucu unsuru olan tüm bir farklılık sistemini pratikte (bilinçli ve kasıtlı biçimde değil) yeniden üretmek üzere hep beraber devrede olan yeniden üretim stratejilerinin kaynağında da habitus vardır.

Bu demek oluyor ki, toplumsal gerçekliğin yönlendirdiği ikili okuma, tekyönlü yaklaşımlarla ikili bir kopuş fikrini zımnen barındırır. Bu yaklaşımların yetersizliği kendini, eğitim sistemininkiler gibi, ancak kendilerini dayatanların veya onlara maruz kalanların aktif işbirliğiyle icra edilebilen güçler tahlil edilirken son derece net hissettirir.[2] Biraz aceleci şekilde "dev-

2 Aşağıda sunduğum çalışma zaten bunu beyan etmek üzere önünüzde olduğuna göre şu veya bu araştırma metodunun yobazca reddini –sadece söylem analizi veya doğrudan gözleme inanan bazılarınca istatistiğin ve soru formuyla yapılan anketlerin; istatistiğin ziyadesiyle kodlamaya dayanan belli bir kullanımı dışında hiçbir şeyi tanımayan bazılarınca, nitel denilen yöntemlerin– şiddetle reddettiğimi tekrar ifade etmeyeceğim. Bazı etnometodologların, sosyal bilimi kavramanın Amerikan *establishment*'ında şüphesiz egemen konumda olan belli bir biçimiyle özdeşleş-

letin ideolojik aygıtları" diye adlandırılan şeyin sembolik şiddetini kavrayabilmenin tek yolu, onu icra eden örgütlerin, kurumların nesnel özellikleriyle onlara maruz kalan faillerin toplumsal olarak teşekkül etmiş yatkınlıkları arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir çözümlemesidir. Bu hakikaten de sihirli olan tesir –veya hatta efsunlama– eyleminin, kısıtına, sadece ve sadece, onu tanımaya [reconnaître] bir ön öğrenme süreciyle yatkın kılınmış olduğu için tâbi olan, kendisine maruz kalan kişi etkin olmasına katkıda bulunduğu müddetçe başarılı olabildiğini gördüğümüz anda, sembolik etkinin mucizesi ortadan kalkar. Bu sadece, maruz kalanın, kurumun "iradesini" ve iktidarını hayata geçiren bireysel edimlerinde devreye soktuğu algı ve eylem kategorileri (kâh bir hocanın bir alıştırma hakkındaki değerlendirmeleri, kâh bir öğrencinin falanca okulu veya disiplini tercihi) bu yapıların bedenleştirilmesinin ürünü olmalarından ötürü, örgütün/kurumun nesnel yapılarıyla uyum içinde olduklarında böyle işler.

Bu kitap boyunca, kendilerini kurum yaratmış olduğu için kurumun her arzusuna uygun hareket eden ve ister egemen ister tahakküm altında olsun, onu içselleştirmiş oldukları, onunla bütün oldukları ve onun bedenini oluşturdukları için kurumun gerekliliklerine maruz kalan veya gerekliliklerini hayata geçiren efsunlu bireylerle karşılaşacağız. Bilimin, bu farklı efsunlanma biçimleri karşısında birbirleriyle görünürde zıt olan iki görevi vardır: Eşyanın tabiatına uygun oldukları için onları izahtan vareste addetme eğiliminin karşısında, tezâhürlerini tespit ettiği her türden tutkunun keyfî, gerekçelendirilemeyecek ve tabiri caizse patolojik niteliğini hatırlatmalıdır. Bazen, izahtan vareste görünen şeylere doksik [doxique] bağlılığı kırmak üzere, günlük polemiklerin basit eleştirel havasıyla karıştırılan bir mesafe koyma retoriğine başvurabilir.[3] Ama aynı zamanda, bir habitusla o habitusun uyum

tirdikleri sosyologlara getirdikleri ağır eleştirilerin harekete geçirici güçleri, pek çok sosyoloğa, eğitimlerindeki bazı noksanlıkları seçilmiş redde tahvil etme imkânını sunmalarından kaynaklanır. Aynı şekilde, metotçuların, tavizsizliğin [*rigueur*] mutlak ölçütü olarak yücelttikleri sınırlı kaidelerden azıcık uzaklaşmaya bile tahkirle yaklaşmaları, esasında tekniklerin ve süreçlerin düşünümsel eleştirelliğinden –ki, gerçek tavizsizliğin gerçek şartı budur– neredeyse her daim yoksun olan, yaratıcılıktan eser taşımayan bir pratiğin rutinleşmiş yavanlığını gizlemeye birebirdir. Bilim sosyolojisinin en basit teknikleri bile bu iki noktayı göstermeye yeter.

3 Bilimsel tahlile karşı direnişin başvurduğu stratejiler içerisinde en etkililerinden biri, inancın –daha iyi bir ifadeyle, sıradan davranışın tipik özelliği olan doksik bağlılığın– askıya alınmasını gerektirmesinden ötürü büyüsü bozulmuş, hatta bazen deliliğe yakın görünmeye mahkûm olan mesafesini koymuş betimlemeyi günlük eleştiri anlamında eleştiri, hatta mizah veya dedikodu konumuna indirgemek suretiyle, nesneleştirme teşebbüsünün niyetini dahi reddetmektir. Nesneleştirilmiş pratiklerin ve kurumların gerekliliği hissini aktarma gayretinin yanlış anlaşılma ihtimalinin çok yüksek

sağladığı alan arasındaki ilişkide ortaya çıkan ve *illusio* üzerinde, yani oyuna yatırım üzerinde temellenmiş olan duyguları izah edip varlık nedenlerini ve zorunluluklarını bu duygulara iade etmek, onları, iktidar karşısındaki isteğe bağlı bir boyun eğme muamelesi yaptığımızda uğradıkları suçluluk hissiyle dolu absürtlükten kurtarmak durumundadır. Bilim, tüm davranışların ve yabancılaşmış tüm temsillerin kurucu unsurunu sembolik zor iktidarına sahip "ideolojik aygıtlara" yerleştiren "merkezci" bakış açısı ile "kendiliğindenci" diyebileceğimiz, bir öncekinin basitçe tersine çevrilmesinden ibaret olan ve bazen "gönüllü kulluk" tabiriyle târif edilen, iktidarın kısıtlarına [contraintes], telkinlerine ve kandırmalarına gereği yokken boyun eğmeyi ("iktidar aşağıdan gelir") sağlayan bir unsuru ezilenlerin her birine nakşeden bakış açısı arasındaki indirgemeci ayrımı böylelikle ortadan kaldırır.

Tahakküm altındakilerin kendi tahakkümlerine her zaman katkıda bulunduklarını hatırlatmak yerindeyse de, işbirliğine meyleden yatkınlıkların, aynı zamanda, tahakkümün bedene kazınmış etkileri olduğunu hemen ardından eklemek gerekir. Marx'ın ifadesiyle "egemenlerin [tahakküm kuranların] kendi tahakkümlerinin tahakkümü altında" olmasına sebep olan yatkınlıklar için de aynısının geçerli olduğu da bu arada söylenmelidir. Sembolik şiddet, ancak ve ancak kendisine maruz kalan ve farkındalığa yaslanan bir özgürlük imkânından kendilerini mahrum bıraktıkları müddetçe –ve sadece o şekilde– belirlenen kişilerin aktif –bu bilinçli ve gönüllü olduğu anlamına gelmez– işbirliğiyle icra edilebilen özel bir kısıt türüdür.[4] Zımnî rıza alan bu kısıt, nesnel yapılar kendilerine uyum sağlamış zihinsel yapılarla her karşı karşıya kaldığında mutlaka devrededir. İçine doğulmuş olan dünyanın mutlak boyunduruğuna derhal girmek, yani onu doksik tecrübe etmek, biliş-

olması –tabii bir öncekinin tam aksi yönündeki bir hatayla, tipik işlevselci bir meşrulaştırma girişiminden ibaret olarak algılanmamışsa–, bu indirgemeciliği daha kolay ve mümkün kılar. Bilimin akademik alan veya entelektüel alan gibi toplumsal evrenleri ele aldığı durumlarda, sorun çok daha keskin bir şekilde kendini hissettirir. Zira kendi nesneleştirmelerinin tekeline sahip olma iddiasıyla nitelenen bu evrenlerin failleri, hasımlarına dair kısmî nesneleştirmeleri ve kendi özelliklerinin yarı-nesneleştirmelerini hayata geçirmeye sıklıkla başvurur ve hakikatin ifşasının karşısındaki en önemli bariyer olduğu kesin olan "doğru gibi" üretiminde de ustadır.

4 Başka yollardan geçerek, Gilles Deleuze'ün, özgürlüğü "bilincin artması" olarak ele aldığı analizlerine katılıyorum (G. Deleuze, *Le pli. Leibniz et le Baroque*, Paris, éd. Minuit, 1988, s. 99-102 [*Kıvrım: Leibniz ve Barok*, çev. Hakan Yücefer, Bağlam, 2006]). Bilince ve izaha açık olan alanı genişletmeye çalışmak suretiyle, analizlerine konu olan kesimlere (örneğin burada hocalara) özgürleşme umudunu sunanları "determinist" diye yaftalayan insanların bulunması feci şekilde paradoksaldır.

sel yapılarla ürünü oldukları nesnel yapılar arasındaki ilk işbirliği temelinde gerçekleşir. Her şeyin izahtan varesteymiş algılanabildiği sürprizsiz bir dünyadır bu, zira müesses nizama içkin eğilimler, mütemadiyen, bu eğilimlerin önüne geçmeye kendiliklerinden meyilli beklentilerin önünde belirir.

Bu analizin, üniversite alanının failleri için de geçerli olduğunu göreceğiz – ki iktidar üzerine hatta "gönüllü kulluk" üzerine yazarken, kendilerini, analizlerine doğallıkla istisna addedenler de neredeyse kaçınılmaz olarak onların içinden çıkar. Kendilerine, yani [öznelerin] bilinçdışılarına etki eden sembolik tahakküme bilincinde olmadan katkıda bulunmaları, zihinsel yapılarının, özgül çıkarlarının ortaya çıktığı ve müdahil olduğu mikrokozmosun nesnel yapılarına nesnel olarak uyumlu olacak şekilde –bu uyumun içerisinde ve onun vasıtasıyla– ayarlanmış olmasından –ve sadece bundan– ötürüdür: Disiplinler, alanlar, okullar vb. arasındaki, akademik uzamı düzenleyen hiyerarşiler, kendilerini toplumsal uzamın yapılarına bağlayan benzeşiklik ilişkisinden ötürü, toplumsal yapıların nesnelliğine nakşolmuş hiyerarşileri etkin hale getiren aktif aracılar vazifesi görür. Özellikle de okulun üreticilerini ve ürünlerini hiyerarşilendirme ilkeleri –biçimsel olarak yansız ilkeler– biçiminde, bedene kazınmış halde işlediklerinde, aracılıkları daha etkindir. Pratikleri yönlendiren ilkeler bilinç düzeyine taşınmadığı müddetçe, günlük hayatın etkileşimleri, Marx'ın ifadesiyle, "insanlar arasındaki, nesnelerin aracılık ettiği ilişkiler" olarak kalır: Ekonomik sermayenin ve kültürel sermayenin bölüşümünün yapısı ve bu yapının dönüşmüş hali olan algılama ve değerlendirme ilkeleri, yargının "öznesinin" bilinçdışı biçiminde, yargılayan ile yargılananın arasına girer.

O halde, eğitim sosyolojisi, hem bilgi sosyolojisinin hem de iktidar sosyolojisinin –haliyle, iktidar felsefelerinin sosyolojisinin– dallarından biridir; hem de hiç hafife alınmayacak bir dalı. Eskiden addedildiği gibi uygulamalı, dolayısıyla önemi düşük, sadece pedagogların işine yarayacak türde bir bilim olmak şöyle dursun, eğitim sosyolojisi, genel bir iktidar ve meşruiyet antropolojisinin temelini oluşturur: Toplumsal yapıların yeniden üretiminin ve bu yapılarla hem genetik hem yapısal bağlara sahip oldukları için, bu nesnel yapıların hakikatinin yanlış-tanınmasını [méconnaissance], böylelikle de meşruiyetlerinin tanınmasını [reconnaissance] kolaylaştıran zihinsel yapıların yeniden üretiminin sorumlusu olan "mekanizmaların" kurucu ilkesine

doğru götürür. Başka bir çalışmada ortaya koyduğumuz gibi,[5] ayrışmış toplumlarda gözlemlenen toplumsal uzamın yapısının, iki temel ayrışma ilkesi olan ekonomik sermaye ve kültürel sermayenin ürünü olmasından ötürü, kültürel sermayenin bölüşümünün yeniden üretiminde, dolayısıyla da toplumsal uzamın yapısının yeniden üretiminde belirleyici pay sahibi olan akademik kurum [*institution scolaire*], egemen konumların tekeli için verilen mücadelelerde merkezî bir yer tutar vaziyettedir. Okulu sosyal kullanımlarının hakikatiyle, yani hem tahakkümün hem de tahakkümün meşrulaştırılmasının dayanaklarından biri olarak kavramak için, "özgürleştiren okul" efsanesine veda etmek gerekiyor: okulu *achievement*'ın (başarı) *ascription* (doğuştan sahip olunan); elde edilmiş olanın kendisine verilmiş olan; eserlerin doğuştan getirilen; liyakat ile yeteneğin tevarüs edilen ile kayırmacılık karşısındaki zaferinin teminatı addeden efsane. Gerçekleştirmesi gerekenler olan kütür üreticilerinin, meşrulaştırıcı yanılsamanın birinci kurbanları –ve aynı zamanda birinci faydalananları– olması, bu kopuşu hayata geçirmeyi ve dayatmayı güçleştirir. Bilinç eksikliğinden çıkar sağlayanların "kültürü ihya" amaçlı girişimleri nasıl telaşlı bir coşkuyla karşıladıklarını görmek yeterlidir: Oysa kültürel sermayenin imtiyazlılarının narsistliğinin, temâyüz etmelerini sağlayan ince zevklerin gayet sıradan biçimde sosyal olan temellerinin ifşasından aldığı yarayı uyuşturmaktan başka meziyeti olmayan girişimlerdir bunlar.

Bilimsel ifşanın, tüm özgürleştirici yanına rağmen yol açabildiği ıstırabın kaynağı aynı zamanda, kültürel sermayenin, zihinsel yapıların algılama ve eyleme şemaları, görme ve ayırma ilkeleri biçiminde, bedene kazınmış halde var olmasıdır. Büyük dinî, siyasi veya sanatsal sembolik devrimlerin –bilimsel analiz, bu devrimlerin, özellikle radikal bir çeşididir– yol açtığı tepkilerin şiddetinin gösterdiği gibi, düşüncenin ve eylemin zımnî şemalarının nesneleştirilmesi, bilincin yapılarına, meşrulaştırması zor bir saldırı ve Husserl'in "doğal tutum" diye adlandırdığı,[6] dünyanın büyü etkisindeki tecrübesinin temellerine karşı bir saldırıdır, hiç şüphesiz. "Okul üzerine kavgalar" veya kültüre dair tartışmalar kadar din savaşlarına benzeyen şey zor bulunur. Sağlık sisteminde yenilik yapmanın imlada veya edebiyat tarihi

5 Bkz. *La Distinction: Critique Sociale du jugement*, Paris, ed. Minuit, 1979 (*Ayrım: Beğeni Yargısının Sosyal Eleştirisi*, a.g.e.)

6 Burada aklımda özellikle, meslekî algı yapılarının tahlili ile bu tahlilin tetiklediği, üzücü, öfkeli tepkiler var (bkz. kitabın 2. Kısmı).

müfredatlarında yapmaktan kesinlikle daha kolay olması, kültürel sermaye sahiplerinin –ve şüphesiz hepsinden fazla, biraz, kültürün "yoksul beyazları" olan küçük kültürel sermaye sahiplerinin– bir kültürel keyfiliğin tam da en keyfî yanını savunurken, sadece kendi [mal]varlıklarını değil, aynı zamanda zihnî bütünlükleri denilebilecek bir şeyi de savunmakta olmalarındandır.

Doğallıktan arındırma ve kadercilikten arındırma görevine her zamanki gibi riayet ederek hiyerarşilendirme ve değerlendirme ilkelerinin tarihsel dayanakları ile sosyal belirleyenlerini ifşa ederken sosyal bilimin kendiliğinden yaptığı, fetişist bir körlüğe tutunmuş bu fanatikliğe karşı koymaktır. Bu ilkeler, özellikle akademik yargıların [verdicts scolaires] sahip olduğu kader etkisinde tezâhür eden sembolik etki güçlerini, mutlak, evrensel ve ebedi olarak yaşanmalarından ve kendilerini öyle dayatmalarından alırlar.

BİRİNCİ KISIM
Akademik Sınıflandırma Biçimleri*

Büyünün yargılarının ve muhakemelerinin geçerli olabilmesinin şartı, sorgulamadan muaf ilkelerinin olmasıdır. Mananın şurada ya da burada bulunduğu tartışılabilir, ancak varlığı tartışılmaz. Yargı ve muhakemelerin, bu olmazsa olmaz ilkesi felsefede kategori diye adlandırdığımız şeyin ta kendisidir. Bu kategoriler, dilde daimi surette mevcuttur; ancak ille de aşikâr halde değil, daha ziyade, bilinci yönlendiren bilinçdışı alışkanlıklar biçiminde.

MARCEL MAUSS
INTRODUCTION À L'ANALYSE DE QUELQUES PHÉNOMÈNES RELIGIEUX (1906).

(*) Bu bölümün bir ilk versiyonu Monique de Saint Martin ile birlikte yazılmıştı.

1

İkici Düşünce ve Zıtların Bağdaştırılması

Akademik yargılara yön veren toplumsal yapılar ile zihinsel yapıların kavranabilmesini sağlayacak en ideal nesne hiç şüphesiz, bir ödüllüler [Genel Sınav ödüllüleri{fr}] kitlesini niteleyen istatistik ilişkiler sistemidir. Genel Sınav'ın ödüllüleri, ürünü olduğu sınıflandırıcı/sıralayıcı [*classificatoire*] şemaları adeta yansıtıcı bir test gibi ele veren mektepli "seçkin" figürünü kusursuz bir şekilde temsil ederler. Formüle edilmemiş ve edilemeyecek olan kusursuz öğrenci tanımının görünürde en târifsiz ilkelerinin kendilerini oldukları gibi ortaya koymalarının ya da ele vermelerinin en muhtemel olduğu yer, aslında seçilmiş yakınlıklara [*affinités éléctives*] dair pratik bir sezginin yönlendirdiği bir *kooptasyon** işlemi olan, az ya da çok kurumsallaşmış seçme prosedürleridir.

> Bu analizlerin dayandığı anketler 1966, 1967 ve 1968 yıllarının Genel Sınav ödüllüleri arasında posta yoluyla gerçekleştirildi. Ankete cevap verme oranlarının görülmemiş derecede yüksek olması (sırasıyla % 81, % 79 ve % 71), ödüllülerin etik yatkınlıklarına dair iyi bir göstergedir (özellikle de ikinci gönderinin 1968 Mayıs'ının hemen ardından yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda). Cevap verenler kitlesi, kontrol altında tutulması mümkün kriterler bakımından, sonuca önemli bir etkide bulunacak bir sıkıntı arz etmemektedir.

(*) *Cooptation* (Türkçe: kooptasyon): bir gruba dahil olacak yeni üyelerin dışarıdan yapılan bir atama, seçim ya da sınavla değil, grubun mevcut üyeleri tarafından belirlenmesi. -ç.n.

Örneğin, örneklemdeki oranı % 33 olan kız öğrencilerin ödüllüler kitlesinin tamamı içerisindeki oranı % 35; fen disiplinlerinden öğrencilerin oranı her ikisinde de % 23; Paris liselerinden öğrencilerin örneklemdeki oranı % 35,5 iken, tüm kitle içindeki oranı % 39'dur. Anketin 20 yıllık bir süre zarfında (1966'dan 1986'ya kadar) tekrar edilmesi, sosyal kökene göre dağılımın şüphesiz rekabetin yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak hafifçe *yukarı doğru kayması* bir yana koyulursa, kitlenin temel değişkenlere göre analiz edilen yapısının, zaman içerisinde tamamıyla sabit kaldığını ortaya koyabilmemizi sağlamıştır (bkz. 1 ve 2 numaralı ekler).

Tüm bu veriler *eskidir*. Peki bu, sıkça işittiğimiz gibi, eskimiş yahut miadı dolmuş oldukları anlamına mı gelir? Eğitim sisteminin, burada analiz edilen tasnif sistemlerinin tam olarak hayata geçebilmelerini sağlayan şartlarının geçmişte kaldığı gerçektir. 1968, öğrencilerden gelen eleştiriler, neşredilen sosyoloji çalışmaları (sosyoloğun, nesnesinde sürekli olarak sosyolojiyle karşılaştığını hatırlaması için iyi bir fırsat) ve özellikle, disiplinler hiyerarşisindeki, matematiğin Fransızcayı ve özellikle felsefeyi tahtlarından ettiği sarsıntılarla birlikte öğretim kadrolarının yaşadığı değişimler: Tüm bunlardan ötürü hocalığa ait taksonomiler (sınıflamalar) günümüzde, burada kullandığımız bazı belgelere Nuh nebiden kalma fosiller havası veren muzaffer masumiyetleriyle işleyemezler. Bununla birlikte, örneğin felsefe, bir miktar kahramanca olan marjinal olma statüsünü, seçici olabilmekte zorlanan bir tür marijnalliğe teslim olmak suretiyle kaybetmiş olsa da, entelektüel alanın bazı bölgelerinde egemen (yahut tek) düşünce biçimi olarak görülmeye ve kültür alanı gazetecilerinin nostaljilerinin gücünü daim kıldığı bir "habitusların histerezisi [*hysteresis*]"* etkisiyle, büyük sınıflandırıcı ayrımlarını dayatmaya devam etmektedir. Hatta aynı şekilde, göstergebilimle ve farklı söylem analizi biçimleriyle yanlış teorik kopuşların kolaylaştırdığı bir asrileşme [*aggiornamento*] pahasına da olsa, Fransızca eğitiminin, kutsal metinler kültü misyonunu esas itibarıyla korumayı başardığı da ispatlanabilir.

Ama esas mesele o değil: İşi, belli bir konuma ve döneme ait olan somut nesneye basit bir vesile yahut bahane muamelesi yapmaya dek vardırmasa da, sosyolog o nesnede olumsal veya kelimenin naif anlamıyla *tarihsel* olanla ilgileniyor değildir. Sosyoloğun hedefi bir hikâye/tarihçe anlatmak değil, toplumsal dünyaya ait bir durumu ya da olayı, ondan, başka tarihsel nesnelere de uygulanabilecek kavrama ya da izah etme ilkeleri çıkartmak

(*) *Hysteresis*: Bir olgunun bağlı olduğu olgudaki değişime ayak uyduramaması, gecikmeli olarak tepki vermesi. -ç.n.

üzere analiz etmektir –bu günümüzde Saint Guillaume Sokağı'ndaki* geleceğin yüksek memurlarının eğitim süreçleri de olabilir, 13. yüzyılın Dijon parlementerlerininki de–. Bu türden bir teorik tümevarım, "olanaklı olanın tikel bir vakası" olarak muamele edilen tarihsel vakadan, daha sonraki her uygulamada genellik kazanacak olan bir ilkeler yahut hipotezler bütünü çıkartmayı hedeflemektedir. Burada takdim edilen analizlerin, örneğin, günümüzde matematik hocalarının,** 20 yıl evvel Fransızcacı meslektaşlarının yaptığı kadar iyi yahut onlardan daha iyi bir şekilde, sosyal özelliklerini okul performanslarından kavramak ve bir anlamda bu sonuçları *doğallaştırmak* üzere hangi sınıflandırma sistemine ve hangi göstergelere dayandıklarını incelemeye davetiye çıkartması bundandır.

Belirli bir bağlamda gözlemlenebilecekleri hâliyle akademik sınıflandırma biçimlerinin sosyolojik analizi, birbirlerinden tamamıyla farklı faillere ve durumlara dair (sosyal bilimlerde dahi zuhur etmeye başlayan, felsefî diye anılan denemelere meraklı olanların karşısında), her araştırmanın sorabileceği ve sorması gereken soruların (basitçe veriye boyun eğmekten müteşekkil hiper-ampirist yanılsamanın karşısında) ortaya çıkmasını sağlar: Matematik hocalarının farklılıkları adlandırmak üzere kullandıkları algı kategorileri ve ifade biçimleri (bu farklılıkların gerçekliklerini inkâr etmek ne bu örnekte, ne de Fransızca yahut felsefe disertasyonları{fr} için mevzubahistir), 1988 yılında, hem kaydedilen performansların hem de talep edilen performansların sosyal boyutlarını ortadan kaldırmaya ya da defetmeye ve bu hocaların bunların sebeplerine dair her türden sorgulamayı kenarda bırakmasına ne şekilde vesile olmaktadır? Söz konusu sebeplerin bir kısmı hocanın kontrolü dışında yani kendisine bağlı değilken bir kısmıysa doğrudan doğruya kendisinden kaynaklanır (mesela, norma dair kafasındaki temsil ya da performansları, çağrışımlarla ve sosyal ön-varsayımlarla dolu, dolayısıyla onları tözlere dönüştürmeye gayet teşne, tarihsiz ve tarihsizleştirici bir dille adlandırma eğilimi).

(*) Paris Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün (Paris IEP) bulunduğu sokak. -ç.n.

(**) Fransızcada "*professeur*" kelimesi, hem ortaöğretimde hem de yükseköğretimde ders veren eğitimcileri kapsar, ilkokul öğretmenleri ise "*professeur*" değil "*instituteur*" olarak adlandırılırlar. Yani Türkçe'de, ilköğretim ile ortaöğretimde ders verenler aynı "öğretmen" kelimesiyle karşılanır, yükseköğretim kadroları için "öğretim üyesi" terimi kullanılırken, Fransızcada ayrım farklıdır. Metni Türkçeleştirirken çoğu hallerde "professeur"ü "hoca" olarak karşılarken sadece ortaöğretim kastedildiğinde "öğretmen", sadece yükseköğretim kastedildiğinde "öğretim üyesi" kullandım. "*Institituteur*" kelimesini ise sistematik olarak "ilkokul öğretmeni" olarak çevirdim. -ç.n.

Bu örnekte de, kitabın tamamında olduğu gibi, sonuçların sergilenmesini verdiğimiz emekle orantılandırmaktan vazgeçip, iki gereklilik arasındaki, bazen çok sancılı bir uzlaşıya teslim olmak zorunda kaldık: bir yanda, ampirik ispatın, tüm işlemlerimizi ve araştırmanın tüm sonuçlarını kılı kırk yaran eksiksiz yordamlarla ortaya koymamızı gerektiren zaruretleri –yani somut olarak, ürettiğimiz ve analiz ettiğimiz birkaç yüz istatistik tablo ile toplayıp yorumladığımız, mülakatlardan ya da kitap kısımlarından ve tarihsel belgelerden oluşan metin yığını–; diğer yanda, ispatın tutarlılığının ve sözün iletilebilirliğinin, bizi, ispat aygıtını asgari zorunluluklardan ibaret kılmaya ve son derece gerekli olan ek belgelerin daha ayrıntılı biçimde verildiği aracı yayınlara başvurabilecek olan okuyucudan bize güvenmesini rica etmeye götüren gereklilikleri.

Zihinlerin disiplin altına alınması

"Liyakat sıralarına" göre sınıflandırma sınav fikriyle öyle sıkı sıkıya ilintilenmiştir ki, disiplinlere göre sınıflandırmayı unutturur: Fransızca, felsefe veya matematik gibi, tanrı vergisi yeteneği ve beceriyi akla getirmesi gereken ve tevârüs edilen çok önemli bir kültürel sermayeye sahip olmakla bağlantılı alanlar, coğrafya ve doğa bilimleri gibi, daha ziyade ders çalışmayı gerektirdiği addedilen alanların karşısında dururken tarih ile eski veya yeni diller ara bir konumu işgal etmektedir (bkz. **Tablo 1** ve **Tablo 2**). Temel farklılıklar, kültürle ilişkinin biçimine dair göstergelerdedir: Bir yanda, hem talep ettikleri gayretin müphemliği hem de başarı veya başarısızlığa dair göstergelerin muğlaklığı ve net olmayışıyla, iyi niyete ve tahsil hevesine fazlaca prim vermeyen, çoğunlukla tanımlanamaz bir ön donanım talep eden ("çok kitap okumuş olmak lazım") disiplinler; öte yanda "özenli" bir şekilde hazırlanmış, ödevlerden zevk almanın kendisini ifade imkânı bulabileceği bir zahmet türü talep eden, gayretin nereye yönlenmesi gerektiğinin net olmasından ve çalışmanın sonuçlarının rahatlıkla ölçülebilmesinden ötürü, "garantili" ve "çalışmanın karşılığını verdiği" düşünülen disiplinler.

> Mükemmeliyet ödülü{fr} sahiplerinin çoğunluğunu (felsefede % 28,5 ve Fransızcada sadece % 16,5'e karşı, % 63,5) oluşturan Latince ve Grekçe ödüllüleri felsefede % 28,5 ve Fransızcada sadece % 16,5 iken, % 63,5) bir dizi ayırt edici özelliğe sahiptir: Sınıflarının en iyi öğrencisi olduklarını beyan etmelerine diğer sözel disiplinlerin [Büyük Sınav] ödüllülerinden (felsefe öğrencilerinin % 43'ü ve Fransızca ödüllülerinin sadece % 25'i)

daha sık rastlanır (% 60), sözelciler arasında, matematiğinin kuvvetli olduğunu söyleyen en kalabalık grupturlar (% 43,5'e karşılık % 19) ve ayrıca hiçbiri matematikte çok zayıf değildir; aynı zamanda, ödevlerini çok iyi veya mükemmel olarak değerlendirmeye (% 26,5'e karşılık % 18) ve olmak istedikleri öğrenci ile oldukları öğrenciyi aynı niteliklerle tanımlamaya da daha meyillidirler ki bunlar, gördükleri akademik tasdikle* uyumlu bir *certitudo sui*'nin [kendine güven] göstergelerdir. Neredeyse hepsinin (cevap vermeyenler hariç, % 92,5) hedefi ENS'dir{fr}; hocalık veya araştırmacılık mesleklerini ilk sıraya yerleştirmeye diğerlerinden daha meyillidirler (Fransızca ödüllülerinde % 41,5, coğrafya ödüllülerinde % 35, dil ödüllülerinde % 33 ve tarih ödüllülerinde % 29'a karşılık % 63,5); önceki ödüllülerin isimlerini bilenlerin (doğa bilimlerindeki % 33,5'e karşılık % 80) ve Genel Sınav Ödüllüleri Derneği'ne kaydolmayı düşünenlerin en yüksek oranına da yine onlar sahiptir.

Konumların antagonizması ("parlak" ile "ciddi" arasındaki kanonik karşıtlığın yahut da edebiyat agregasyonu{fr} ile dilbilgisi agregasyonu karşıtlığının özetlediği antagonizma), toplumsal uzamın egemen [sınıflara ait] bölgelerinden gelen Fransızca sınavı ödüllüleriyle (çoğunluğu kız öğrencilerdir) ortalama konumlardan gelen Eski Diller Sınavı ödüllülerini karşı karşıya koyduğumuzda, kendini tüm gücüyle ortaya koyar. Aileleri tarafından "ders çalışmaya özendirilmiş" (okula başlamadan okumayı öğrenmiş, Genel Sınav'ın bahsini çok erken zamanda işitmişlerdir vb.), çoğunlukla az çocuklu ailelerden gelen bu sonuncu grup, mükemmeliyet ödülünün tasvip ettiği uysallık ve sebatkârlık erdemlerini en üst derecede (% 75) sergilerler. Akademik değerleri çok güçlü bir biçimde benimseyen (Genel Sınav Ödüllüleri Derneği'ne üyeliği "Latince ve Grekçe'yi savunma" gerekliliğiyle gerekçelendirmekte, öğretim kadrolarının sıkça kullandığı "düzeyin düşüşü" temasına da kendilerince başvurmaktadırlar) grubun ekseriyeti hazırlık sınıflarına{fr} yönelmek niyetindedir ve hocalık ve araştırmacılık mesleklerini ilk sıraya yerleştirirler. Karşı kutupta, toplumsal uzamın egemen kutbundan gelen, hepsi de yaşıtlarından ileride olan, içlerinden yarısı tahsilleri esnasında sınıf atlamış Fransızca sınavı ödüllüleri vardır. Hocanın öncelikle yaratıcı yahut parlak olmasını talep eden, doğuştan gelen yeteneği başarının ilk unsuru addeden, coğrafyaya diğerlerinden daha fazla tepeden bakan bu grubun akademik kültürle ilişkisi diğerlerininkinden çok daha serbesttir.

Yetenek gerektiren alanlar, tevârüs edilmiş kültürel sermayeye, yani serbest denilen ("akademik/okullu" olanın zıddı) kültüre ve kültürle sadece aileden alınan eğitimin zamana yayılmış öğrenme sürecinde edinilen ilişki

(*) Her ne kadar günlük dile onaylamak, meşru ilan etmek gibi anlamlarıyla yerleşmiş olsa da, Bourdieu'nün *consacrer* kelimesini kullanırken, kökenindeki kutsal/kutsama anlamlarını vurgulamak istediği aşikârdır. *Consacrer* kelimesini olabildiğince tek bir karşılıkla, "tasdik" (ve sıfat hâli olan "consacré"yi de "tasdik görmüş" veya bazen "kabul görmüş") olarak çevirdim ki, Türkçe kelime aynı nüansı taşımıyor olsa da, "tasdik" kelimesi kitap boyunca bu boyutu da akla getirebilsin. -ç.n.

Tablo 1
Disiplinlere göre, Genel Sınav ödüllülerinin özellikleri

	Felsefe (n=21)	Fransızca (n=12)	Latin-Grek (n=30)	Tarih-Coğrafya (n=41)	Yabancı Diller (n=52)	Matematik (n=31)	Fizik (n=17)	Doğa Bilimleri (n=15)	Diğer (n=40)
Cinsiyet									
Erkekler	61,9	66,7	63,3	87,8	26,9	100,0	100,0	86,7	57,5
Kızlar	38,1	33,3	36,7	12,2	73,1	-	-	13,3	42,5
Babanın diploması									
Yanıt yok	4,7	8,3	6,7	9,7	21,1	12,9	11,7	13,3	15,0
Hiç	4,7	-	-	4,8	5,7	-	-	-	2,5
CEP	23,8	25,0	13,3	17,1	3,8	3,2	11,7	33,3	17,5
BEPC	14,3	-	13,3	12,2	7,7	6,4	5,9	20,0	7,5
Bakalorya	4,7	8,3	30,0	17,1	9,6	12,9	5,9	6,7	17,5
Küçük okul	-	-	-	2,4	-	9,7	5,9	6,7	5,0
Üniversite	33,3	41,7	23,3	21,9	46,1	35,5	17,6	20,0	30,0
Agregasyon	14,3	16,7	13,3	14,6	5,7	19,3	41,2	-	5,0
Lise 2 ve lise sondaki yaşı									
Yanıt yok	-	16,5	-	-	-	-	-	6,5	5,0
<15-16	-	-	-	-	-	6,4	-	-	-
15-16	4,7	33,3	26,7	7,3	7,7	29,0	5,9	-	2,5
16-17	38,1	8,3	40,0	43,9	42,3	41,9	52,9	6,7	25,0
17-18	42,8	41,7	30,0	41,4	30,7	16,1	41,2	66,7	30,0
18-19	14,3	-	3,3	7,3	19,2	6,4	-	20,0	37,5
Ders çalışmaya dair görüş									
Yanıt yok	19,0	8,3	3,3	4,9	5,8	6,4	5,9	-	50,0
Orta	4,7	25,0	-	2,4	13,5	12,9	5,9	-	7,5
İyi	66,7	50,0	66,7	70,7	61,5	45,2	47,0	60,0	22,5
Çok iyi	4,7	16,7	23,3	22,0	15,4	32,2	35,3	40,0	15,0
Mükemmel	4,7	-	6,7	-	3,8	3,2	5,9	-	5,0
Yıl içinde alınan ödüller									
Yanıt yok	23,8	-	3,3	2,4	11,5	12,9	-	6,7	15,0
Hiç	-	8,3	-	4,9	5,8	3,2	5,9	13,3	50,0
Bir	9,5	33,3	3,3	7,3	11,5	3,2	5,8	26,7	12,5
Birkaç	38,1	41,7	30,0	39,0	38,5	32,3	29,4	20,0	12,5
Mükemmeliyet	28,6	16,7	63,3	46,3	32,7	48,4	58,8	33,3	10,0
En iyi öğrenci misiniz?									
Yanıt yok	14,3	8,3	-	-	5,7	6,4	17,6	6,7	2,5
Bilmiyorum	-	16,7	6,7	2,4	-	6,4	-	-	2,5
Hayır	42,8	50,0	33,3	46,3	55,8	48,4	11,8	53,3	80,0
Evet	42,8	25,0	60,0	51,2	38,5	38,7	70,6	40,0	15,0
Başarısının nedeni									
Yanıt yok	-	8,3	3,3	-	-	6,4	-	-	5,0
Yetenek	28,6	50,0	40,0	31,7	50,0	29,0	47,0	6,6	45,0
Çalışmak	19,0	-	3,3	2,4	3,8	9,7	5,9	13,3	2,5
Şans	4,8	8,3	-	4,9	3,8	3,2	-	-	-
Yöntem	19,0	25,0	40,0	43,9	21,1	29,0	29,4	46,7	25,0
Öğretmen	19,0	8,3	3,3	12,2	13,5	16,1	11,8	26,7	22,5
Diğer	9,5	-	10,0	4,9	7,7	6,4	5,9	6,6	-
Bahsettiği ve/veya bildiği eski ödüllüler									
Yanıt yok	52,4	50,0	50,0	58,5	59,6	51,6	47,0	40,0	55,0
Hiç	14,3	16,7	10,0	12,2	15,4	12,9	11,7	40,0	22,5
1 veya daha fazla	33,3	33,3	40,0	29,2	25,0	35,5	41,2	20,0	22,5
Ne tür bir öğrencisiniz?									
Yanıt yok	52,4	41,6	46,7	53,7	51,9	54,8	41,2	40,0	60,0
Rahatlık	19,0	16,7	16,7	22,0	21,1	16,1	23,5	33,3	25,0
Tavizsizlik	9,5	16,7	26,7	19,5	7,7	16,1	29,4	-	-
Azim	14,3	8,3	3,3	2,4	15,4	9,7	5,9	26,7	12,5
Parlak	4,8	16,7	6,7	2,4	3,8	3,2	-	-	2,5

Tablo 2
Genel Sınav ödüllülerinin disiplinlere göre özellikleri

	Felsefe (n=21)	Fransızca (n=12)	Latin-Grek (n=30)	Tarih-Coğrafya (n=41)	Yabancı Diller (n=52)	Matematik (n=31)	Fizik (n=17)	Doğa Bilimleri (n=15)	Diğer (n=40)
İlgi sırasına göre meslekler									
Yanıt yok	-	-	10,0	4,9	7,7	9,7	5,9	-	7,5
Avukat	-	-	3,3	2,4	1,9	3,2	-	-	2,5
Diplomat	4,7	25,0	3,3	48,8	9,6	-	5,9	26,7	7,5
Mühendis	-	-	-	-	5,7	12,9	11,7	13,3	-
Hoca*/araştırmacı	71,4	41,7	63,3	31,7	32,7	67,7	76,5	53,3	42,5
Sanatçı	23,8	33,3	20,0	12,2	42,3	6,4	-	6,6	40,0
Coğrafyaya ilgi									
Yanıt yok	4,7	-	3,3	-	3,8	3,2	-	6,7	-
Hiç, az	28,6	41,7	26,7	-	25,0	45,2	29,4	13,3	42,5
Orta	33,3	33,3	40,0	12,2	44,2	35,5	41,2	60,0	32,5
Çok, güçlü	33,3	25,0	30,0	87,8	26,9	16,1	29,4	20,0	25,0
İdeal hoca									
Yanıt yok	-	-	3,3	-	-	3,2	-	-	2,5
Parlak	9,5	25,0	3,3	14,6	9,6	12,9	11,8	6,7	7,5
Titiz	9,5	-	6,7	19,5	3,8	12,9	-	40,0	5,0
Pedagog	33,3	16,7	46,7	48,8	63,5	58,1	58,8	33,3	55,0
Çok bilgili	4,8	-	10,0	4,8	3,8	-	17,6	6,7	10,0
Yaratıcı	42,9	50,0	16,7	12,2	15,4	12,9	11,8	6,7	15,0
Diğer	-	8,3	13,3	-	3,8	-	-	6,7	5,0
Sinemaya gitme sıklığı									
Yanıt yok	4,7	-	-	-	1,9	6,4	-	6,7	7,5
Hiç	9,5	-	10,0	4,9	3,8	6,4	-	13,3	-
haftada 1	23,8	50,0	10,0	9,7	25,0	16,1	17,6	26,7	25,0
ayda 1	47,6	25,0	43,3	51,2	38,5	32,3	52,9	33,3	37,5
Düzensiz	14,3	25,0	36,7	34,1	30,8	38,7	29,4	20,0	30,0
Siyasi eğilim									
Yanıt yok	19,0	16,7	23,3	14,6	17,3	19,4	5,9	20,0	15,0
Hiçbiri	-	8,3	-	4,9	13,5	3,2	5,9	6,7	7,5
Aşırı sol	19,0	8,3	3,3	9,7	7,7	6,4	17,6	13,3	10,0
Sol	33,3	50,0	30,0	22,0	28,8	32,3	47,1	13,3	25,0
Merkez	23,8	-	20,0	26,8	17,3	12,9	17,6	40,0	27,5
Sağ	4,7	8,3	6,7	7,3	13,5	9,7	-	6,7	10,0
Aşırı sağ	-	-	3,3	7,3	1,9	6,4	-	-	2,5
Diğer	-	8,3	13,3	7,3	-	9,7	5,9	-	2,5
Girmek isteyeceğiniz Büyük Okul									
Yanıt yok	61,9	58,3	56,7	70,7	69,2	58,1	52,9	46,7	80,0
Hiçbiri	23,8	8,3	-	-	5,7	-	-	13,3	20,0
ENS	14,3	33,3	40,0	19,5	15,4	16,1	29,4	6,7	-
Politeknik	-	-	3,3	-	3,8	12,9	17,6	6,7	-
ENA	-	-	-	4,9	1,9	3,2	-	6,7	-
IEP	-	-	-	4,9	3,8	3,2	-	-	-
Diğer	-	-	-	-	-	6,4	-	20,0	-
Matematikte nasılsınız?									
Yanıt yok	4,7	-	3,3	4,9	-	6,4	-	-	2,5
Çok zayıf	14,3	25,0	-	12,2	15,4	-	-	-	7,5
Zayıf	28,6	25,0	6,7	12,2	21,1	-	-	33,3	27,5
Orta	33,3	33,3	46,7	48,8	42,3	3,2	-	53,3	42,5
Güçlü	14,3	16,7	33,3	17,1	21,1	35,5	47,1	13,3	17,5
Çok güçlü	4,7	-	10,0	4,9	-	54,8	52,9	-	2,5

türü olan âşinâlık ilişkisine getirisi en yüksek yatırım [*placement*] imkânını sunar. Bu alanlar, toplumsal uzamın tahakküm altındaki bölgelerinden gelen öğrencilere telâfi edici işlevlerini daha iyi yerine getirebilen etik yatkınlıkları sergileme fırsatını sunan alanlara kıyasla, sosyal açıdan çok daha yüksek bir öğrenci kitlesine sahiptir.

> Coğrafyaya tepeden bakmak, ifadesini en çok Fransızca ve matematik sınavları ödüllülerinde bulur (matematik sınavı ödüllülerinin % 45'i, Fransızca sınavı ödüllülerinin % 41,5'i coğrafyadan ya pek ya da hiç haz almadıklarını söylerlerken, bu oran, mesela dil sınavı ödüllülerinde % 25, doğa bilimleri ödüllülerinde ise sadece % 13,5'tir); Fransızca sınavı ödüllüleri aynı zamanda, başarılarını izah etmek üzere "tanrı vergisi yetenek"ten bahsetmeye en meyilli olanlardır (tarih, coğrafya ve fen bilimleri ödüllüleri başarılarını daha ziyade, metotlu ve düzenli çalışmaya bağlar); son olarak, Fransızca ve felsefe ödüllüleri ideal hocayı çoğunlukla "yaratıcı" olarak nitelerken, tarih, coğrafya ve doğa bilimleri ödüllüleri "kılı kırk yaran" diye tanımlar.[1] Daha da çarpıcı olan, en soylu sözel disiplinler olan Fransızca ve felsefe alanlarının ödüllülerinin, diğerlerinden, resim veya müzik gibi, doğrudan doğruya okutulmayan alanlardaki okumalarının yahut birikimlerinin enginliği ve çeşitliliğiyle ayrılmalarıdır (çok tanınmayan ressamlara veya müzisyenlere diğerlerinden çok daha sık atıf yaparlar).Sahip oldukları tüm kültürel birikimi okula borçlu olup, doğrudan doğruya okulun faaliyetlerinin ürünü olmadıklarında dahi doğrudan doğruya okula tâbi olan "klasik", "kitabi" ve "akademik" bilgilere, tercihlere ve pratiklere sahip olanlardan farklı olarak, Fransızca yahut felsefe sınavı ödüllüleri, daha "serbest" ve daha az "akademik" olarak anlaşıldığı anlamıyla kültürle, Okul'un henüz tanımadığı [*reconnaître*] ve tasdik etmediği [*consacrer*] alanlara uzanabilen yahut uyarlanabilen bir aydın heveskârlık ve eklektik âşinâlık ilişkisini kurabilecek genişlikte bir özgürlük ve güvenlik marjına sahip olduklarını her şekilde dışa vururlar: Sinemaya en fazla gidenlerin (Fransızca sınavı ödüllülerinin % 50'si, felsefe sınavı ödüllülerinin % 24'ü en azından haftada bir kez sinemaya gitmekteyken bu oran coğrafya sınavı ödüllülerinde % 17,5 Latince-Grekçe sınavı ödüllülerinde % 10'dur)[2] ve özellikle de bu "serbest"

1 Başarı etmenlerine dair sorulara Fransızca sınavı ödüllülerinin % 50'si "tanrı vergisi yetenek" diye cevap verirken bu oran Latince-Grekçe sınavı ödüllülerinde % 40, doğa bilimleri sınavı ödüllülerinde % 6,5'tir; metotlu ve düzenli çalışma diyenlerin oranı sırasıyla % 25, % 40 ve % 46,5'tir. Fransızca sınavı ödüllülerinin % 50'si için ideal hoca yaratıcı olmalıdır; Coğrafya sınavı ödüllülerinin % 17,5'i (tarihçi ve coğrafyacıların tamamında % 19,5) ve özellikle de fen bilimleri sınavı ödüllülerinin % 40'ı öncelikle hocanın "kılı kırk yarmasını" talep ederler ki bu, Fransızca sınavı ödüllülerinin hiçbirinin ilk sıraya yerleştirmediği bir niteliktir. Latince-Grekçe sınavı ödüllüleri, % 10 oranında, hocanın çok bilgili olmasını talep ederken bu oran Fransızca sınavı ödüllülerinde sıfır; felsefe, tarih ve coğrafya sınavı ödüllülerinde % 5'tir.

2 Radyo ve televizyon konusunda da aynı karşıtlıklara rastlanır: Soylu disiplinlerin ödüllüleri en çok "kültür" kanallarını (*France-Musique* ve *France-Culture*) dinlerken coğrafya ve özellikle de fen bilimleri ödüllüleri geniş kitlelere hitap eden kanalları (*France-Inter* ve bölgesel kanallar) dinlemektedir. Spor alanında da aynısı geçerlidir: felsefe ödüllüleri sporun entelektüel yahut estetik yönlerini vurgularken coğrafya veya fen bilimleri ödüllüleri ahlaki işlevleri üzerinde durur.

alanlarda (sinema yahut caz) "kültürel birikim edinmeye dair" bir yatkınlığı benimseme eğilimine en fazla sahip olanların onlar olması bundandır.Caza dair, bu karşıtlığı çok iyi gösteren bazı ifadelere bakalım: [1] "sanatsal dışa vurum çok zengin ve çok güzel" (Fransızca, kimya mühendisi oğlu); "Cazda bazen, duygusal bir dil diye adlandırabileceğimiz o şey vardır" (felsefe, gazeteci oğlu); "Caz, Siyahlar'ın dinî halk gelenekleriyle Avrupa halk geleneklerinin özgün bir birleşiminden ortaya çıkmış, özgün bir sanatsal girişim. "Siyahî" katkı ona çok güçlü ve karşı konulamaz bir ritim katmış... Yorumcunun sanat eserine koyduğu her şeyi "hissedebilirsiniz". Öte yandan, notalarına "hapsolmuş" diğer müzik eserlerinin aksine, cazın havası sabit, değişmez değil; bilakis, değişime, yeni ve orijinal yorumlara açıktır (matematik, mühendis oğlu). [2] "Ritmi moderndir ve özellikle de Siyahlar tarafından çalındığında, adeta dünyanın bütün umutlarını tercüme eder" (fen bilimleri, dükkân sahibi oğlu); "Nouvelle-Orleans *blues* dönemi cazı, Siyahlar'a ait bedbaht bir ruh halini ifade eder" (fen bilimleri, makine işçisi kızı).

Fransızca ve felsefe sınavı ödüllülerinin, sosyal kökenle siyasi görüşler arasındaki, diğer disiplinlerde çok açık olan doğrudan ilişkiyi tersine çevirmek yahut bulandırmak yönündeki güçlü eğilimleri, "çırak entelektüel" duruşunu benimseme eğilimlerinin bir göstergesidir. Bu gruptakiler genellikle sol veya aşırı sol görüşler (sırasıyla % 58,5 ve % 52,5) bildirir. Ciddi bir oranı kendilerini merkezde (% 35) konumlayan coğrafya ödüllülerinden (% 24) daha yüksek bir orandır bu. Oysaki sosyal açıdan biraz daha az imtiyazlı kesimlere mensup olmalarına rağmen, eski diller alanının ödüllüleri arasında kendilerini sağda tanımlayanlar daha fazladır (% 10 ve % 25). Öncelikle, okuldaki başarı ne kadar yüksekse bu eğilimin (en azından sözel alanlarda) kendini o kadar net ifade ettiğini (zira kendini aşırı solda görenlerin oranı birincilik ödülü alanlar arasında % 12,5 iken onur ödülü kazananlar arasında % 7,5'tir); ikinci olarak coğrafyada % 70'e ulaşan, fen bilimlerinde % 60 ve klasik dillerde % 56,5 olan ılımlı tercihlerin (sol, merkez, sağ) Fransızcada % 33'e düştüğünü ve son olarak da Fransızca ve felsefede, üst konumlardan gelen ödüllülerin, kendilerini diğer disiplinlerdekilerden daha sıklıkla solda tanımladıklarını tespit ettiğimizde, bu tercihin, entelektüeller arasında en yaygın olan temsillere ve değerlere bağlılığın ifadesi olduğunu ya da tam olarak, o sırada geçerli sosyal tanıma göre her hakiki entelektüelin gündeminde yer alan alanlarda fikir beyan etmek suretiyle belli bir entelektüel imgesini hayata geçirmeye hakları olduğu ve daha doğrusu bunu yapmaları gerektiği hissiyatının ifadesi olduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz.

> Felsefe sınavı ödüllüleri, entelektüel duruşunu benimsemeye en yatkın kesim olduklarını hem pratikleriyle hem de sözleriyle göstermeye Fransızca sınavı ödüllüleri de dâhil diğer hepsinden daha yatkındırlar. Hemen hemen hepsi bir veya daha fazla "entelektüel" dergiyi okur (*les Temps modernes, Critique, Tel quel, Cahiers pour l'analyse*), kendilerini en iyi ifade eden düşünce ekolünün hangisi olduğu sorulduğunda kendilerini tanımlamakta hiç zorluk çekmez (çoğunluğu soruyu cevaplandırmayan Latince-Grekçe sınavı ödüllülerinin aksine yahut kendilerini tanımlarken bir miktar tereddüt eden Fransızca ödüllülerinden farklı olarak), sanki düşüncelerinin özgünlüğüne işaret etmek istermiş gibi, söz konusu tanıma bazı çekinceler ve nüanslar eklemeyi ihmal etmezler: "Önemli olan beni en iyi neyin ifade ettiğinden ziyade, neyin gerekli olduğu. Hegel'in güzel yorumlarıyla aydınlanmış bir Marksizm'den öğreneceğimiz çok şey var" (satış-pazarlama müdürü oğlu). Neredeyse hepsinin düşünsel sahada büyük planları vardır: kendini ya edebiyata vakfedip ("bir seyahat hikâyesi değil mevzubahis olan, seyahatin bizzat kendisi"; yönetici oğlu) yazar, şair, romancı olmak ("yazmak zorunda olduğumu çok derinlerden hissediyorum"; satış-pazarlama müdürü oğlu) ya da felsefeye vakfetmek ("Felsefe, mutlak disiplindir"; satış-pazarlama müdürü oğlu. "Felsefe diğer tüm alanları içine alır"; besteci oğlu). Aynı mantığa uygun biçimde, kendileri için ideal geleceğin ne olduğunu belirtmeleri istendiğinde felsefe ödüllüleri çoğunlukla genel ifadelerle cevap vererek "vizyoner" duruşunu benimserler: "Devrim, sömürünün bitmesi" (Posta dağıtım merkezi şefinin oğlu); "sınıfsız toplum" (satış-pazarlama müdürü oğlu); "savaşsız bir gelecek, açık bir toplum" (üst düzey yönetici oğlu). Dolayısıyla, kendi gelecekleriyle ve özellikle de meslekî gelecekleriyle bağlantılı kaygıları daha doğrudan dile getiren fen bilimleri ödüllülerinin tavrıyla zıtlıkları dikkat çekici bir biçimde nettir: "Benim için, doktor olmak" (dükkân sahibi oğlu); "icra etmek istediğim mesleği icra edebilmek ve bir yuva kurmak olurdu" (zanaatkâr oğlu). En az soylu disiplinlerin ödüllüleri, kendi kişisel hikâyeleriyle yetinmediklerinde, liyakât ideolojisinin savunucusu konumundadırlar: "Paraya, doğuştan getirilen avantajlara ve ırka dayanan eşitsizliğin ortadan kalkarak yerini, tüm ihtiyaçların karşılanacağı, zamanın büyük çoğunluğunun sanata ve kültüre vakfedileceği barışçıl bir toplumun kurulabilme kapasitesine uygun bir hiyerarşiye bırakması" (coğrafya, PTT müfettişi oğlu).

Velhasıl, Fransız eğitim sisteminin, seçkinleri içerisindeki en seçkinlerini [*l'élite de son élite*] tanıdığı ve mükemmelleşmeye dair en mükemmel yolu tanımlayan tüm ayırt edici özellikler, Fransızca sınavı ödüllüleri ve ondan biraz daha az ölçüde felsefe sınavı ödüllüleri gibi ideal tiplerde temerküz etmektedir.[3] Tüm bir sözel disiplinler geleneğinin açık bir biçimde öğrettiği değerlerle bu disiplinlerde başarılı olanların pratiklerinin ve söylemlerinin açığa vurduğu

---

3 Bu ideal tiplerin okuldaki üretimleri edebiyat olayı muamelesi görür: Tıpkı *Academie Française*'e kabul söylevi gibi, Genel Sınav ya da bakaloryadaki en iyi Fransızca disertasyonları da edebiyat dergilerinde yayımlanır (*Figaro littéraire*, *Le Monde*'un edebiyat eki).

değerler arasındaki mükemmel uyum göz önünde bulundurulduğunda, bu hiç de şaşırtıcı olmasa gerek. Hümanist, kişiselci ve maneviyatçı ideolojiyle yüklü eski diller öğretimi geleneğiyle okul kokan her şeyin okul tarafından değersiz görülmesini "kişisel/kendine has" denilen ifade biçimi kültüyle[4] birleştiren pedagojik gelenek arasındaki derin yakınlığı göstermek için; edebî kültürle kurulan kültürlü ilişkinin uzun uzadıya bir analizinden ziyade, 1969'da ödüle lâyık görülmüş olan ve nesnel bir tesadüfle "yaratma" ve "okuma" üzerine olan iki disertasyonu hızlı bir şekilde incelemek gayet yerinde olacak. Kişisel duyumların ya da duygulanımların iradîliğine dair öznelci coşkuya –kendini aşırı derecede ön plana çıkartmanın, romantik mistisizmin yahut varoluşçu pathosun kendinden memnun egotizmlerine gerekçe sağlayan, bu coşkudur– dayanak görevi gören, hem yazarın, "yaratma" ve "gizem" şeklinde tasvir edilen eyleminin hem de eserin, "yaratıcı" okuma olarak ve okurun "benliğinin" yazarın "benliği" ile manevi özdeşleşmesi olarak tasarlanmış yorumunun karizmatik bir temsilidir.[5] Dolayısıyla, "yetenek gerektiren" disiplinlerin öğrencileriyle "ders çalışmayı gerektiren" alanların öğrencilerini karşı karşıya koyan sistematik farkların analizi, yargıları yapılandıran karşıtlıklar sisteminin hem birbirlerine zıt hem de tamamlayıcı özelliklerini veya vasıflarını bütün açıklığıyla ele verir. Hocaların ve (iyi) öğrencilerin zihinlerinin en derinine nakşolmuş olan *kategoriler tablosu* böylelikle hazırlanabilir. Kendisi de, nesnel olarak aynı ilkelere göre şekillenen bu tablo, akademik olan ve akademik olarak düşünülebilir olan her gerçeklik için; yani hem kişiler için (ister hoca, ister öğrenci), hem de onların ürünleri, ödevleri, çalışmaları, fikirleri, söylemleri için geçerlidir: parlak/donuk, rahatça hâkim olan/gayretkeş, seçkin/bayağı, kültürlü/akademik (okul kokan), kişisel/sıradan, orijinal/beylik, ruhu olan/yavan, incelikli/inceliksiz, çarpıcı/silik, hızlı/ağır, dipdiri/ağır, zarif/ hantal vb.

4 Lalande sözlüğüne göre, "kişisel" [*personnel*] sıfatının "özgün, hatırda kalanların ya da taklidin değil hakiki, samimi mülahaza ya da hislerin sonucu olan" övücü anlamıyla (ne Littré'de, ne Darmesteter, Hatzfeld ve Thomas'da mevcuttur [19. yüzyılda kullanılan iki temel Fransızca sözlük. -ç.n.]), o da sadece "edebiyat eleştirisi ve sanat eleştirisi alanlarında ve pedagojide", "düşünme, hissetme ve ifade biçimlerini" nitelemek üzere kullanılması hayli yenidir.

5 Bkz. 3 numaralı ek. Fransızca, felsefe ve ayrıca dil (özellikle İngilizce) sınavı ödüllüleri, sıklıkla entelektüel ve dindar Katolik kesimlerden gelen ve edebî değerler ile entelektüel (düşünsel/zihinsel) faaliyetlere dair karizmatik temsili benimseyen önemli oranda kız öğrenciyi içermektedir. Mükemmeliyet ödülünü daha fazla alan erkekler, fen disiplinlerinde ve daha az "soylu" sözel disiplinlerde (klasik diller, tarih, coğrafya ve doğa bilimleri) çok daha fazla temsil edilir ve iktidar konumlarına daha fazla yönelirler (akademik mantıkta kendini ortaya koyduğu hâliyle cinsiyetler arasındaki zıtlığın yönü buysa eğer, eğitim kadrolarının kadınlaşmasının, bu türden tahsillerde, özellikle de edebiyat fakültelerinde egemen olan yüksek maneviyat atmosferinin daha da güçlenmesine eşlik etmesi beklenebilir).

> Neredeyse hukuki geçerliliğe sahip resmî beyan olma özelliklerinden ötürü, olası pek çok örneklendirme materyali içerisinden agregasyon yahut ENS jürilerinin raporlarını alabiliriz: "Kısacası, gerek bilginin güvenilirliği hususunda (...), gerekse gerçek bir *zerâfet* hissinde ya da ifadelerin doğruluğunda olsun, metin açıklaması kâğıtlarının bütünü (...) bizde kaygı verici bir bilgisizlik, kafa karışıklığı ve *bayağılık* izlenimi bıraktı", edebiyat erkek agregasyonu, 1959). "Jüri hantallığa ve hatta tek-tük yanlış anlamalara müsamaha gösterme eğilimindedir ancak ahmakça *kibir*, *bilgiçlik* ve *bayağılık* karşısında acımasız olacaktır (ENS Ulm giriş sınavı, Fransızca metin açıklaması, 1966). "*Zerâfeti* tamlıkla birleştirecek olan bir tercümenin rahatlığına ulaşmak üzere, zahmetli bir açımlama işleminin *hantalca* ve *sıkıcı* gayretkeşliği bu şekilde aşılabilir" (*a.g.k.*). "Konunun kolay olmasının, bazılarının, *rahatlıkları* sayesinde ustalıkla sivrilmesine izin vereceğini umuyorduk" (dilbilgisi erkek agregasyonu, 1962). Akademik yargıların başvurduğu karşıtlıklar içerisinde en etkilisi hiç şüphesiz, her daim gayretkeş bir öğrenme sürecinin izini taşıdığı şüphesini uyandıran birikim ile yetenek (onunla bağlantılı genel kültür kavramıyla birlikte) arasında kurulan ve tüm becerilerin en hor görüleni olan hafızadan başka bir şeyi gerektirmediği addedilen disiplinlerin itibardan düşmesinin kaynağı olandır. "İçlerinde kayboldukları bilgi verici kitaplardan çok daha faydalı olan (...) g*enel kültürün* eksikliği hayli çarpıcı idi" (edebiyat erkek agregasyonu, 1959). "*Yetenek* herkese *bahşedilmiş* değildir" (*a.g.m*). "Kesin bir yeteneğin varlığını açığa çıkaran on civarında kâğıt var" (*a.g.m.*). "*Yeteneğe* alan bırakan bir konu" (edebiyat erkek agregasyonu, 1962). "Bu metin, *yeteneklileri* müthiş bir rahatlıkla sınıflandırabilme imkânını veriyor" (*a.g.m.*). "Neredeyse şunu dedik: *Daha az* bilsinler ama *daha iyi* bilsinler" (*a.g.m.*). "Öte yandan adayları birbirlerinden, dümdüz bir şekilde, *hafızaya* değil, *ince zevklere* ve *muhakemeye* dair niteliklerle ayırmayı arzu ediyoruz" (edebiyat erkek agregasyonu, 1959). "Filolojide olmazsa olmaz olan *ezber* emeğini ihmal edemeyecek olsak da, dile dair olgulara anlamlarını ve son kertede pedagojik ve insanî kapsamlarını veren, mülahaza yoluyla edinilen ***kültürdür***" (Dilbilgisi kadın agregasyonu, 1959).

Sözel disiplinlerin ödüllülerinin, ödevlerinin temâyüz etmesini izah etmek üzere kullandıkları argümanlar, disiplinler hiyerarşisindeki nesnel konumlarla farklı disiplinlerle sosyal olarak bağlantılı niteliklerin temsilinden kopartılamayacak olan benlik imgesi arasındaki mütekâbiliyeti mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır.

> Bir yanda: "Üslup mu acaba?" (Fransızca, Tıp Fakültesi hocası oğlu); "Özgünlük, ciddiyet, duyarlık (Fransızca, kimya mühendisi oğlu); "Belli bir kişiliğe sahip olmasından ötürü öne çıktığını sanıyorum" (Fransızca, gazeteci oğlu); "Kendine has, çok akademik değil, net" (felsefe, vasıflı işçi oğlu). Diğer yanda ise: "Hayli ayrıntılı haritalardan ve Massif Central ve Vosges Dağları'na dair, diğer dağlık bölgelere oranla geniş bir bilgi birikiminden ötürü belki" (coğrafya, ücretli ça-

lışan oğlu). "Planın açıklığı" (coğrafya, PTT müfettişi oğlu). "Açıklık, şemalar, referanslar" (doğa bilimleri, işçi oğlu). "İtidal, açıklık" (doğa bilimleri, işçi oğlu); "Kalite ve şemaların fazlalığı, planın ciddiyeti" (fen bilimleri, pazarlama müdürü oğlu). Eski diller, ara bir konumu işgal eder görünmektedir. Matematik ve fizik ödüllülerinin en çok dile getirdikleri açıklık, ciddiyet, netlik, kesinlik ise de, tarza dair değerlendirmeler de bütünüyle eksik değildir: "Yazma şekli, ciddiyet muhakemeyi yürütüş şekli" (matematik, Hazırlık sınıfı öğretmeni oğlu). "Hız ve çözümlerin şıklığı" (matematik, hekim oğlu).

Disiplinleri sınıflandırmaya ve o disiplinlerin talep ettiği vasıfları belirlemeye yarayan aynı taksonomilerin, onları seçecek olan "disiplinli" öğrencilerin, kendi vasıflarına dair algı ve takdirlerini şekillendirdiği gerçeği, akademik yargıların "istidatları" [*vocation*]* yönlendirmeye muktedir olmasını da, istatistik analizin, farklı disiplinlere toplumsal olarak atfedilebilir niteliklerle o disiplinlerde mükemmeliyete erişenlerin (ya da onları okutanların) yatkınlıkları arasındaki, bir o kadar net bağlantıyı ortaya çıkartmasını da izah eder.[6] Disiplinlerini seçen öğrencilerdir elbette; lakin onlara hem alanlara ve kariyerlere dair hem de kendi kapasitelerine dair algı kategorilerini, dolayısıyla da farklı disiplin sınıfları veya o disiplinleri icra etme şekilleriyle (mesela teorik veya pratik) okul tarafından inşa edilen ve tasdik edilen kendi becerileri arasındaki yakınlığa dair sahip olabilecekleri hisleri dayatmak suretiyle öğrencilerini seçen, bir o kadar disiplinlerdir. "Yazgılı olmaya" dair, çoğunlukla "tanrı vergisi yetenek" diliyle ilan edilen akademik yargıların ürettiği yahut güçlendirdiği ve "istidatları" belirlemeye katkısı çok büyük olan inanç, kurumun öngörülerini hayata geçiren yollardan biridir.

Rahatlığın sunduğu ayrıcalık

Disiplinler arasındaki ayrımlar, sosyal ayrımların üzerini iki anlamda kaplar/kapatır: Fransızca yahut klasik diller ile matematik yahut fizik gibi, sosyal olarak en önemli ve en soylu addedilen kanonik disiplinlerin tasdik ettiği

(*) Buradaki gibi "... için yaratılmış olmak" anlamına geldiği hallerde *vocation* kelimesini ya tam o kalıpla ya da "istidat" kelimesiyle çevirdim. Kelimenin kökeninde bulunan "Tanrı çağrısı" anlamını taşımasa da, istidat kelimesini kitap boyunca sadece *vocation* karşılığı olarak kullanmak suretiyle, Bourdieu'nün kelimeyi kullanırken şüphesiz önemsediği bu nüansı aktarmaya çalıştım. Yani örneğin "felsefeye istidadı olmak" gördüğünüz yerde "felsefe için yaratılmış olmak" şeklinde okuyabilirsiniz. -ç.n.

6 Genel Sınav'ın ödüllülerinin özelliklerine dair bir analizden çıktığı şekliyle disiplinler arasındaki farklılıklar sistemine, akademik güzergâhın farklı düzeylerinde de rastlanması çarpıcıdır (Özellikle Parisli üniversite hocalarında: bkz. P. Bourdieu, *Homo academicus*, Paris, Minuit, 1984 [*Homo Academicus*, çev. Nazlı Ökten, Arzu Nilay Kocasu, Eren Gülbay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021]).

öğrenciler ekseriyetle, hem sosyal konumları hem de kültürel sermayeleri bakımından varlıklı ailelerden gelen ama aynı zamanda çoğunluğu ortaokuldan lise sona kadar liselerin ve klasik alanların makbul yolunu takip etmiş, ortaöğretim esnasında sınıf atlamış, yönelimler ile kariyer fırsatlarına dair daha malumatlı öğrencilerdir. O halde, disiplinlerin akademik hiyerarşisiyle, ödüllülerin yaş ortalamasına göre oluşan ve fen alanlarında matematikten fiziğe ve doğa bilimlerine, sözel disiplinlerde Fransızca yahut klasik dillerden coğrafya yahut yaşayan dillere doğru giden hiyerarşinin çakışmasında şaşacak bir şey yoktur.

"Tanrı vergisi yeteneğin" göstergesi olarak değerlendirilen yaşıtlarından ileride olma kültü, öğrenim kurumunu salt okul için öğrenme gayretini, ders çalışmayı yok saymaya iten, karizmatik değerlere tanınan önceliğin en güzel ispatlarından biridir.

> *Yaşıtlarından ileride olma* fikri, bir pratiğin tamamlandığı yaşla o işi tamamlamak için "normal" addedilen; daha net bir ifadeyle, referans kitlenin o işi tamamladığı modal yaş arasındaki ilişkiyle tanımlanan bir toplumsal inşadır. Yani okulda ileride olmak meselesinde mevzubahis olan, okul hayatında belli bir seviyeye ulaşmış bireylerin modal yaşıdır. Nasıl ki cinsel açıdan ileride/erken olmak fikrinde yaş gruplarına göre az ya da çok yerleşmiş bir bölünmeye referans varsa, okulda ileride olmak fikri de, bilgilerin tedricen edinilmesi sürecindeki aşamalara denk gelen sınıflara göre dağılmış olan bir tahsil güzergâhının varlığını varsayar: Oysaki Philippe Aries'in göstermiş olduğu gibi, böyle bir yapı ancak XVI. yüzyılın başlarından itibaren oluşmuştur. "Kapasitelerin yapılanmasıyla yaşların yapılanması" arasında bir ilişki olabileceği, Orta Çağ'ın ayrışmamış pedagojisinde akla gelmezdi.[7] Tahsillerin yapısı netleştikçe ve sağlamlaştıkça, özellikle de XVII. yüzyıldan itibaren, ileri/erken tahsil kariyerleri gittikçe seyrekleşir; bir üstünlük göstergesi ve sosyal başarı vaadi olmaya başlamaları da tam o zamana denk düşer.

Uç noktası "dâhi çocuk" olan yaşıtlarından ileri çocuk veya günümüzde ifade edildiği gibi "üstün yetenekli", nerèdeyse mucize derecesinde kolay öğrenir ve böylelikle, bilgi edinme işinin, sıradan bireylerin mahkûm olduğu yavaşlığına maruz kalmamasını sağlayan geniş yeteneklerini ortaya koyar. Esasında ileri olma fikri, kültürel imtiyazın akademik yeniden tercümelerinden biridir. Nitekim, annesi ve babası lise diplomasından yüksek bir diplomaya sahip olan ödüllülerin, lise ikide 18 yaşında veya daha büyük ya da lise sonda 19 yaşında veya daha büyük olanlarının oranı (sırasıyla) % 38

7 P. Aries, *L'enfant et la vie de famille sous l'Ancien Régime*, Paris, Plon, 1960, s. 202.

ve % 3'ten, 17-18 yaşlarındakilerde % 39 ve % 21'e, 16-17 yaşlarındakilerde % 69,5 ve % 37'ye oynadığını görürüz (sosyal kökenler aynı mantığa göre değişim gösterir). Hal böyleyken, ileride olmak olarak tanımlanan ve aslında kültürel mirasın bir tezâhürü olan şeyin tüm başarı göstergeleriyle bağlantılı olmasında şaşacak bir yan yoktur.

> Tanrı vergisi yetenek fikri ileride olma fikriyle öylesine bağlantılıdır ki küçük yaşta olmak, kendi başına bir yetenek garantisi olarak ortaya çıkmaya meyleder. Öyle ki, agregasyon jürileri, yeni girenler arasında "genç yeteneklerin" oranına göre, bir sınavı "parlak" olarak tanımlayabilir: "Bu yıl, genç yaşlarındaki pek çok adayın temâyüz ettiğini gördük. Kabul edilen yirmi yedi aday içerisinde hiç ders vermemiş on dört öğrenci var ve bu öğrencilerin sekizi ilk on içerisinde (...). Onların başarıları bizlere, daha güç çalışma koşullarına sahip olmakla birlikte kıymetli bir gayret göstererek güçlükleri atlatmayı bilen, hâlihazırda öğretmenlik yapanların meziyetlerini unutturuyor değildir (...). Ancak *daha ilk sınavlarında* kendilerini gösterenlere, sadece sözlüye *hayat kattıkları* için değil, aynı zamanda *canlılıkları* ve iknâ etme arzularıyla bize kıymetli bir tanıklık hediye ettikleri için de minnettarız" (erkek dilbilgisi agregasyonu, 1963). "Sözlüde en genç adaylar genellikle en iyiler oluyor. Mülakat sırasında daha *canlı*, daha uyanık oluyor ve *kendilerini* daha fazla *veriyorlar*. Bir sınavdan bir sonrakine, zerâfet yerini hantallığa bırakır (Ulm ENS giriş sınavı, felsefe sözlüsü, 1965). Jürinin gözbebeği yaşıtlarından ileri öğrenci, özel müsamaha görür. Eksikleri ve hataları dahi, "gençlik günahları" sıfatıyla yeteneğinin göstergesi addedilebilir: "Önceki yıllara göre daha genç yaştalar. Pek çoğunun yeterince olgunlaşmamış olduklarından, tecrübe eksikliği yüzünden günah işlediğini, hatalarının çok hızlı bir şekilde düzeltilebileceğini düşünmeli. (...) *Beceriksizliklerinin* altında, *naifliklerinin* altında bazen her biri birer *vaat* niteliğindeki tanrı vergisi yetenek ve ciddi vasıflar vardı" (modern diller kadın agregasyonu, 1965).

Esasında yaşıtlarından ileride olmak, akademik kurumun öne çıkarttığı kültürü edinme biçiminin göstergelerinden sadece biri; ancak hayli garantili olanıdır. Akademik taksonomilerin birbirlerinden ayırt ettiği yol-yordam sistemlerinin her daim (rafinelik dereceleri ne olursa olsun) sosyal farklılıklara denk düşmesinin sebebi kültür alanında, öğrenme/edinme biçiminin, o öğrenileni belli bir kullanma biçimiyle, kendini öğrenilende bâki kılmasındandır. Bir bireyin Okul'la, Okul'un aktardığı kültürle ve hem kullandığı hem de talep ettiği dille kurduğu ilişki, *izlediği yol* [*modalité*] itibarıyla, söz konusu bireyin aile çevresiyle akademik evren arasındaki mesafeye ve sistemde ayakta kalabilmesinin ihtimaline; yani, belirli bir akademik konuma ulaşabilmesinin, sosyal kökeniyle nesnel olarak ilintili olan ihtimaline bağlıdır. Şöyle ki, hiçbir özel çabanın yahut öğrenme mesaisinin izini taşımama-

ları itibariyle gerçek anlamda kültürlü addedilen davranış yahut söylemleri "rahatlığı" ya da "doğalllığı" tanımlayan sayısız nüans sayesinde ayırt ettiğimize inandığımızda, gerçekte özel bir öğrenme/edinme biçimini kastediyoruzdur: Rahatlık denilegelen, kültürü bizzat kendi ailelerinin içerisinde, farkında olmadan, âşinâlıkla edinmiş olmalarından ötürü yüksek kültür ana kültürü olan ve bu kültürle, öğrenme sürecinin bilinçdışılığından kaynaklanan bir âşinâlık ilişkisine sahip olanların ayrıcalığıdır.

> Ailenin yardımı farklı çevrelerde farklı biçimler alır: Doğrudan olan (tavsiyeler, açıklamalar vb.) ve tam olarak öyle algılanan yardım, sosyal düzey yükseldikçe artar (halk sınıflarında % 10 iken orta kategorilerde % 25'e ve üst kategorilerde % 36'ya çıkmaktadır) ancak başarı düzeyi arttıkça da azalma eğilimi gösterir (onur ödülü sahiplerinin % 38'i, birincilik ödülü sahiplerinin ise % 27'si yardım aldığını ifade etmektedir). Ancak bu gösterge, ailelerinin öğrencilere bahşettiklerinin sadece görünen yüzünü oluşturur. İlk müze ziyaretlerini çocukken (11 yaşından önce) gerçekleştiren ödüllülerin oranının sosyal kökenle birlikte arttığını –ki bu, ailelerin, zamana yayılmış ve dolaylı teşviklerine dair göstergelerden sadece biridir– akılda tuttuğumuzda, üst kategorilerin çocukları zamana yayılmış yardımı ve açık yardımı üzerlerinde toplarken orta sınıfların çocuklarının (özellikle ilkokul öğretmeni ve ücretli çalışan çocukları) özellikle doğrudan yardım aldıklarını, halk sınıflarından çocukların ise, istisnalar dışında, akademik getirisi doğrudan olan bu iki yardım türünden ikisine de bel bağlayamayacağını görürüz.

Hocaların, akademik yargının, birbirlerinden ayrılamaz şekilde hem teknik hem de estetik veya etik olan beklentilerini yapılandırmaya yazgılı klişe nitelemeler ve ritüelleşmiş formüllerden oluşan, tevarüs edilmiş bir bütün şeklinde üzerine düşünmeksizin devreye soktukları geleneksel taksonomi, *yol-yordamı*, yani kültürle ve dille, hem içerik hem de biçim bakımından bütünüyle gerçek farklılıklarla bağlantılı olduğu su götürmeyen bir ilişki türünü hoca yargısının temel uygulama noktası hâline getirmek suretiyle, öğrencilerin sosyal kökeniyle verilen not arasındaki ilişkiyi aynı anda hem kuran hem de gizleyen bir perde vazifesi görür. Akademik taksonomi izahtan varesteymiş gibi algılanır (kurumlar bizzat kendilerinin şekillendirdiği yapılara göre yapılanmış zihinlerce algılandıklarında olan budur) ve kendisini ifade eden terminoloji vasıtasıyla pedagojik veya politik ihtiyatlılıkları aşarak sosyal ayrımcılık hayata geçiren bir güç icra eder.[8] Öğretim kadrolarının,

8 Bilinçli bir şekilde kontrol altında tutulan pedagojik ya da politik söylemle politik üst-benliğin *sloganları* ve habitusun *ele verici kelimelerinin*, yani bastırılamayan yatkınlıkların açığa çıktığı lapsusların tuhaf birleşiminin ortaya çıkarttığı *kelime birleşimleri* arasındaki onca farklılık ve uyumsuzluk bundan kaynaklanır.

sosyal önyargıları ancak güç-bela gizleyebilen akademik yargıları tarafsızlık yanılsaması içerisinde dile getirebilmeleri –metafor ve sıfat seçimleri bunu ortaya koymaktadır– böyle olur.[9] Örneğin "ciddi"yi ifade eden nitelendirmeler yan yana dizildiğinde, akademik taksonomi, ortalama konumlardan gelen ve kültürel sermaye eksikliğiyle bağlantılı engellerini emek vererek telafi etmeleri için elzem olan dayanakları iyi niyetlerinde bulmak zorunda olan öğrencilerin karakteristik özelliği olan pratiklerin üretici ve birleştirici ilkesini ifade eder. Küçük burjuvaziden ödüllülerin, azimle bağlantılı nitelikleri kendilerine diğerlerinden daha fazla uygun görürken yaptıkları,[10] okul pratiklerinin nesnel gerçekliğini, akademik yargılara boyun eğmelerinin işaretinden başka bir şey olmayan bir açıklıkla ifade etmektir. Sistemde kalmak (ya da yaygın ifadeyle "tutunmak") için göstermek zorunda oldukları daimi ve yüksek gayret, bu nesnel gerçekliğe, gayretkeş ve gergin biçimiyle ister istemez damgasını vurur.

> Daha önce dile getirilen karakteristik özelliklere ek olarak, kültür alanında faaliyet gösteren bir gruba üye olanlar arasında, en çok (görece olarak) orta konumlardan gelen ödüllülere (üst kategorilerdeki % 14'e karşılık % 29,5) rastlandığını belirtmek lazım –özellikle ücretli çalışanların ve ilkokul öğretmenlerinin çocuklarında ön plana çıkan bir eğilim–. Genel olarak derneklere üyelikte de durum aynısıdır. Tüm gayretlerini okul faaliyetlerine vakfetmelerinin bir başka göstergesi (ancak şüphesiz çok da müphem bir gösterge), diğerlerinden daha az spor yapmalarıdır (% 39'u spor yapmaz). Bu eğilim işçi çocuklarınınkine (% 46) benzer, imtiyazlı ailelerin çocuklarınınkinden (% 24,5) farklıdır. Ancak daha da önemlisi, bu öğrenciler normal bir tahsil hayatına diğerlerinden daha fazla sahip olmuş (ne sınıf atlamışlar ne sınıf tekrar etmişlerdir) ve bakaloryadaki mansiyonların aksine sıkı çalışmayı ve hiç şüphesiz öğretmenlerine, derslerine ve dayattıkları disipline karşı uysallığı takdir eden mükemmeliyet ödülünü diğerlerinden biraz daha fazla almışlardır: Üst konumlardan gelen öğrencilerde bu oran % 38 iken, aralarından % 40,5'i, yıl içerisinde mükemmeliyet ödülünü almıştır. Yine bu oran lise öğretmenlerinin veya üniversite hocalarının çocuklarında % 35, ilkokul öğretmenlerinin çocuklarında % 60'tır (rekâbetin ve elemenin daha sıkı olduğu Paris'teki liselerden gelenlerin ilk kategoriye mensup öğrenciler arasında daha

9 Bunun çok tipik bir örneği: "Hem moda kelimelerin cüretini hem de halka özgü dilbilgisi hatalarını bir araya getiren, *özensizlikle bozuk dilin* bir karışımı. Bu uyumsuzluk, kirli bir tendeki sahte mücevher görüntüsü kadar nâhoştur. Nasıl oluyor da adaylarımız içinde en akıllı olanlar bizzat kendileri *hayrete* düşmüyor? Nasıl oluyor da geliştirdikleri, bazen doğru ve incelikli fikirler, böylesine *kulak tırmalayıcı* ve sıklıkla bu denli *ucuz* bir şekilde ifade edilebiliyor?"

10 Aynı şekilde, sözel hazırlık sınıfı öğrencileri arasında da işçi çocukları tanrı vergisi yeteneği başarının belirleyici faktörü olarak görmeye en az meyledenlerdir. Tersine, ilk sıraya sebatlı ve düzenli çalışmayı koyarlar (% 44'lük bu oran, orta kademe yönetici ve ilkokul öğretmeni çocuklarının % 45'lik oranına yakın, imtiyazlı ailelerin çocuklarının % 35,5'lik oranından farklıdır).

çok olması bu durumu izah etmeye yetmez). Fen ve Edebiyat Büyük Okulları'na hazırlık sınıflarında da orta bölgelerden gelen öğrenciler, mükemmeliyet ödülünü alanlar içerisinde daha fazla (alt konumlardan gelen öğrencilerle birlikte), bakaloryada mansiyon alanlar arasında daha az yer alır.

Her şey bilgilerin, becerilerin ve (akademik yargıda her daim göz önünde bulundurulan) ahlaki yatkınlıkların sınanması ne kadar uzun döneme yayılmışsa tahakküm altındaki konumlardan gelen öğrencilerin azim, sebat, uysallık gibi vasıflarının o kadar kıymet göreceğini; üst konumlardan gelen öğrencilerin ise vasıflarını, sene sonu sınavlarında, özellikle de karizmatik maharete ve ustalığın sergilenmesine tanımları itibarıyla müsait olan sözlü sınavlarda daha rahat bir şekilde kabul ettirdiklerini göstermektedir. *Süreksiz/kopuk* ile sürekli ve özellikle *hızlı* ile ağır arasındaki, erken/ileri ve geç/geride karşıtlığına yakın olan karşıtlık böylelikle, öğrenilenlerin ve kapasitelerin değerlendirilme sürecine keyfî bir şekilde dâhil olmuş olur (kavrama ve uygulamaya geçirme hızını hayatta kalmanın şartlarından biri haline getiren hazırlık sınıflarında ise temel seçme ilkelerinden biri hâline gelirler).

Academica mediocritas

Hocaların pedagojik pratikleri, özellikle de seçme işlemleri, akademik değerlerle yüksek değerler arasındaki ve küçük burjuva yatkınlıklarla akademik kurumun mekânı olduğu burjuva yatkınlıklar arasındaki gerilimi ele verir. Tam anlamıyla tanıdığı tek kültürle ilişki biçimi okul dışında edinilen olsa da, kültürle akademik ilişkiyi tam olarak reddetmesi, kendine has aşılama biçimini inkâr etmesi anlamına geleceğinden, teveccühlerini en hayati kısma dair olan şeyleri kendisine en az borçlu olan öğrencilere saklayan akademik kurum, her şeyi kendisine borçlu olan ve hor göremeyeceği bir iyi niyet ve uysallık sergileyen öğrencileri de tamamıyla reddedemez.

> Okul, Okul'la iyi bir ilişkinin bedeli olarak ortaya çıktığında, kültürle kötü bir ilişki biçimini müsamahayla karşılama eğilimindedir: "Aşırı rahatlık" ve "münasebetsizce kendine güveni" kültüre ve jüriye karşı bir saygısızlığın işareti olarak en sert biçimde kınayan agregasyon jürileri, hoca adaylarının, kuruma ve muhafaza etmeye çalıştığı değerlere bağlılıklarını en azından, duruşlarındaki canlılık ve sözlerindeki coşkuyla ifade etmelerini ister. Jüri üyeleri hem "suç sayılabilecek bir kaygısızlık" hem de "kurnazca ihtiyat" ile zıt olabilen "şahsen müdahil olmak" ve "inançlılık" yönündeki tercihlerini mütemadiyen bildirirler: "Şahsen müdahil olma cesaretini dahi, zekice ve itidalle göstermiş" (Modern diller kadın agregasyonu, 1965). Üsluba, hitabete "hayat katılma-

> sını" talep ederler ve genç adayların "tazeliği", biraz "naif" dahi olsa, onları müthiş keyiflendirir. "İyi bir ders için aynı zamanda sezginin, hatta becerinin ve *pensum grammaticali* hakiki bir zihinsel hazza dönüştüren bu asgari şevkin gerekli olduğunu" hatırlatırlar (Dilbilgisi kadın agregasyonu, 1959). "Sınav heyeti sıklıkla *dil oyunlarına* ve dilin karmaşıklıklarına duyulan *akademik* nitelikteki bir *sevginin* soruların doğru algılanmasını, yazımdaki eleştirelliği ve zihin netliği gerekliliğini körelttiği hissine kapılmaktadır" (Ulm ENS giriş sınavı, felsefe sözlüsü, 1965). "Edebiyat alanında şüpheci, cambazlıklara ve 'hem öyle hem öyle değil' oyunlarına çok başvuran adayları" (edebiyat erkek agregasyonu, 1959) eleştirmekle birlikte "takdire şayan, aklıselimin sınırları dâhilinde *sıcaklıktan* ve *gülümsetmekten* kaçınmayan bir retoriğe" (Dilbilgisi kadın agregasyonu, 1959) başvurulmasını kınamazlar.

Okul'un küçük burjuva yahut burjuva yatkınlıklarla –ki hiçbir zaman sosyal temelleriyle algılanmazlar– müphem ilişkisi böylece, akademik hareket tarzlarının üretim biçimiyle kurduğu müphem ilişkiyle, *sürempresyonda* olduğu gibi üst üste biner. Kurumun, "Okul" gibi kolektif kişiselleştirmeler sayesinde dile getirilebilen niyet yahut arzularının ancak ve ancak münferit failler vasıtasıyla; ya da daha net bir ifadeyle, o faillerin, konuma içkin eğilimleri bir nevi "yeniden canlandırmak" üzere devreye giren yatkınlıkları vasıtasıyla yerine getirilebildiği aşikârdır. Bu örnek özelinde, küçük burjuva kökenli (özelikle alt kademe eğitimcilerin çocukları olan) hocaların, eğitim sisteminin kendilerine tahsis ettiği paradoksal, hatta çelişkili bir konumda yer almaya özellikle meyilli olmaları bundandır: Bir yandan özgür entelijansiyanın proletaroid [alt] kesimine yahut tasdik görmüş kesimine, öte yandan iktidar alanında egemen konumları işgal edenlere karşı durma eğiliminde olmalarından ve dolayısıyla kendilerini, kültür alanında, birbirlerine radikal biçimde zıt olan konum alışlara göre tanımlamak zorunda bulmalarından ötürü, avangard entelektüellerin cüretiyle burjuvazinin muhafazakâr ataleti arasındaki arabuluculuğu yerine getirmekle mükellef "kültürü koruma bürokrasisiyle" mükemmelen bağdaşan "ortalama" konum alışlara kendiliklerinden meylederler.

Basit entelektüel işçinin fazla zahmet vererek çalışma eğilimini hor görmekle dünyevi başarıyı ahlaken kınamak arasındaki çelişkilerde olduğu gibi, "akademik" olanın akademik kıymetsizliğiyle bağlantılı "parlak" kültüyle tam anlamıyla akademik erdemlerin tanınması zarureti arasındaki gerilimler, *academica mediocritas*'ı tanımlayan orta yol ve itidalin; yani ortalama (veya peygamberlere ait olanlara karşı din adamlarına ait olan) erdemlerin göklere çıkartılmasıyla ortadan kalkar. Dolayısıyla, "dört başı

mamur iyi öğrenci"nin kıvamı yerinde eklektizminin "ışıltısız" iyi öğrencinin gayretkeş kendini paralayıcılığının da, amatör ruhlunun iddialı kayıtsızlığının da karşısında olması gibi, hem bilgiye hem de bilgiyle seçkin bir mesafeye sahip olmayı varsayan, kendini fazlaca ortaya koymayan sessiz zerâfet ve ölçülü şevkten ibaret doğru akademik ifade tarzının ölçülü dengeliliği, boş ustalık gösterilerinin ve yaratıcı hırsın kontrolsüz cüretlerinin olduğu kadar, didaktizmin yavanlıklarının ve katıksız bilgi birikiminin hayal gücünden yoksun sıkıcılıklarının da karşısında durur.

> Adaylara, ifratın her türlüsünden kaçınılması gerektiğini tekrar edip duran agregasyon raporları, farklı iki mükemmeliyet türünü tanıyor olabilir: "En iyi iki kâğıt, hiçbir reçetenin olmadığının ispatı niteliğinde. Bunlardan, kendi içerisinde son derece tutarlı olan bir tanesi, diğer kâğıtlardan, seviyesine olağanüstü bir sadakat ile; hiç bozulmayan doğru bir tarz ile *temâyüz ediyor*. Bu tarz, sanki en baştan eserin içine yerleştirilmiş gibi ışıldatıyor onu. Hayli *kötü yazılmış*, *fazlaca zahmet verilmiş*, *kalabalık* olan diğeri ise, bir paragraftan diğerine ve adeta kıran kırana bir mücadelenin ardından, her türden övgüyü hak eden bir açılımla meselenin kalbine dokunuyor. Jüri, *rahatlığı* ve *gayreti* tasdik etmek suretiyle, tüm adayların, ataletle en güzel *yeteneklerin* heba olduğunu ve çalışmanın eninde sonunda bir *yeteneği* ortaya çıkarttığını anlamalarını arzu etmektedir" (klasik diller erkek agregasyonu, 1967). Ancak aynı jüri heyeti, hiçbir şeyi, birbirlerine zıt iki entelektüel erdem biçiminin olabildiğince ılımlı varyantlarının ölçülü bir birleşiminden fazla göklere çıkartmaz: "*Eşit derecede kınanması gereken iki tavırdan* ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıdır: ısmarlanmış hayranlık ve sistematik karalama (klasik diller kadın agregasyonu, 1962). "*Kurulukla laf kalabalığı* arasında, en önemli sonuçlara ağır ağır ulaştıran esnek, sıkış tıkış olmayan, zarif bir yol var (*a.g.m.*). "Metin bir kez, zekice, *kendini bir tür söz ustası olarak almadan* ama tökezlemeden, bağlantı hataları yapılmadan okunduğunda (...)" (erkek dilbilgisi agregasyonu, 1963). "İddialı yahut *lüzumsuz yere soyut* daha az ifadeye..., daha az *moda kelimeye* rastladık (...) Ancak bu takdire şayan *sadelik* ve *netlik* çabası deneme üslubu terk edilerek *rahat* hatta *bayağı* bir sohbet üslubunun *içine düşülmesine* de varmamalıydı" (modern diller kadın agregasyonu, 1965); "Bundan sonra aday olacaklara, Fransızca metin açıklamasının (...) olmazsa olmaz lafzi açıklamalarla edebi açıklamaların *zekice bir karışımı* (...), ustalıkla bir araya getirilmiş bir tercih olduğunu hatırlatmak isteriz (dilbilgisi erkek agregasyonu, 1957); "*Tumturaktan* ya da *aşırı iddialı genel* sözler gibi yersizliklerden *kaçınan* kendine güvenli bir hitabet (...). Aynen sınıfta olduğu gibi, kelime dağarcığının *sadeliği* (...) ve –mümkünse– söylemin *zerâfeti* temel meziyetler sayılır" (edebiyat erkek agregasyonu, 1965). "Şok edici ve gülünç olan, *kibirli* ve *küstah* ifade tarzı ve büyük yazarlara sadece saygısızca değil, tahkir dolu bir acımayla *ders verme* havasıdır. Öğrendik ki, Hugo hayâsızca bir retorik sergilermiş" (edebiyat erkek agregasyonu, 1962).

Üniversiteye yaraşır doğru ifade tarzını olumlu olarak tanımlayan nitelikler, bu, zıtları uzlaştırma arayışından tabiî bir biçimde çıkar: Saplantılı bir biçimde "doğru ve zarif" olarak tanımlanan ve "ifade tarzı ve beğeni hatalarına", "yakışıksızlığa" ve "bayağılığa" karşı koruyan düşünceleri, nüansları ve ayrımları ortaya çıkaran, "muhakeme", "ince zevk", "ölçülülük" ve "zerâfetin" böyle bir karışımıdır.

> "Böyle hassas durumlarda, (...) *tek kriter ince zevk*, tek mümkün tavır, ihtiyatlı bir sempatidir" (klasik diller kadın agregasyonu, 1962) "(...) İtidal ve *sezgiyle* yorumlamak" (dilbilgisi kadın agregasyonu, 1959) "(...) İfade tarzında belli bir doğruluk yakalanmalı (edebiyat erkek agregasyonu, 1962). "Geleceğin hocalarında –ya da hâlihazırda hocalık yapmakta olanlarda– haklı bir şekilde aranması gerekeni çoğunlukla boşu boşuna bekledik: belli bir *neşe*, bir tercümeyi *dinletecek ve* takdir ettirecek yetenek, sadece cümle kurulumlarının değil, aynı zamanda *inceliklerin* de hakkını vermek için gerekli olan *ince zevk"* (dilbilgisi kadın agregasyonu, 1959). "Bu metin, okuyucusundan, (...) temel dilbilgisi bilgilerini *tefekkür ve zerâfetle* ilintili vasıflarıyla birleştirmesini beklemektedir." (edebiyat erkek agregasyonu, 1962). "Bir Fransızca metin açıklaması, *zerâfet*, zihinsel *esneklik* ve ayrıca *iyiyi kötüden ayırma kâbiliyetini* gerektirir" (Ulm'e giriş sınavı, Fransızca mrtin açıklaması, 1965).

Hocaların, pratiklerinin gerçekliğiyle olan ilişkilerindeki, meslek hiyerarşisinde ne kadar yukarıdaysalar şüphesiz o kadar keskin olan çelişkiler hiçbir zaman, düzeltmen gömleğini giydiklerinde oynamak durumunda kaldıkları, geleceğin hocalarına dair verilecek hükme yönelik olarak yazılmış bir disertasyonun bir okul alıştırmasından fazlası ve daha başka bir şey olmasını arzu ettiklerindeki düş kırıklığına uğratıcı oyunlardaki kadar net görünmez: "Aslında kâğıtları, daha mütevazı, hatta daha *küçük düşürücü* kriterlere göre değerlendirmek durumunda kaldık" (edebiyat erkek agregasyonu, 1959). "Yaratıcı" yatkınlıkları ("özgünlük", "yaratıcılık" vb.) ve "kişiliği gösteren" özellikleri, "akademik reçeteler" ya da "okul kitaplarındaki bilgiler" seviyesine indirilmiş olan bilginin ve teknik hâkimiyetin aleyhinde ön plana çıkartabilir, ancak bir yandan, akademik kurallardan ufacık bir uzaklaşmayı dahi cezalandırmaktan da vazgeçmeyebilirler. Peki ama, zorlu bir yetenek sınavına dair karizmatik imgenin altında, ortaöğretim öğretmenlerini seçme sınavının alelade gerçekliği göründüğünde ne yapmalı? "Doğru yol belki de bir sınavdan geçilmekte olduğunu bir an için unutmak değil (bu elbette imkânsız), metinlerin, sınav konusu olarak verilmek üzere yazılmamış olduklarını hiç unutmamaktır: İnsanların başka insanlara çağrıları idi o

metinler" (dilbilgisi erkek agregasyonu, 1962). Sadece iyi bir öğrenci olan ve sadece iyi bir öğretmen olmayı vaat eden iyi öğrenci, sınavın hakikatini çok net bir şekilde akla getirdiğinde, diğerlerinden farklı olarak tecrübe edilmeyi başka her meslekten daha fazla talep eden bir mesleği hakikatine indirgemek suretiyle büyüyü bozmuş olur. "Mış gibi yapma" yönündeki onca teşviki, her şeyin, hatta kurmacanın dahi, bu kurmacanın yıkılmasına yeğ olmasından başka neyle izah edebiliriz ki? Önceden hazırlanmış bir doğaçlamanın sahte yaratıcılığı ile sinsi samimiyetinin, ortaya koydukları didaktizmle yahut açıkça belirttikleri alıntılarla "oyunu oynamayı" bilmedikleri ya da oynamak istemedikleri şüphesini uyandıranlara tabiatıyla reddedilen bir müsamahakârlıkla karşılanacağı kesindir: "Kendisinden kişisel bir metin geliştirmesi beklenirken, adayın, onun yerine, (...) alçakgönüllü biçimde 'bundan daha iyi ifade edemem' diye belirterek, bir eleştiriden alınma bir parçayı koyması kabul edilemezdir" (edebiyat erkek agregasyonu, 1962).

Ancak "akademik" olanın nesnel hakikati en iyi, akademik rutinin kalıplaşmış eleştirilerinde gösterir kendini: "Belli ki bazı adaylar, üç bölüme bölünmediği takdirde, bir disertasyonun iyi olmayacağına inanıyor" (edebiyat erkek agregasyonu, 1959). "Adayların yaptığı, düşünme gayretinden muaf tutması beklenen otomatizmlerin nesillerdir kaydedildiği bir akademik geleneğin aktarmaya devam ettiği eski reçeteleri tatbik etmekten ibaret" (*a.g.m.*). "Öyle görünüyor ki, sınava dâhil edilen her metin, heybet kazanmış oluyor" (*a.g.m*). "Adayların, programda yer alan bir eserin, bir insanoğlunun eseri olmaya devam ettiğine kendilerini inandırmaları lazım" (edebiyat erkek agregasyonu, 1962). Ayrıca adaylar, "ders verdikleri" gerekçesiyle sıklıkla eleştiriliyorlarsa –oysaki tam o iş için ordadırlar–, bunun sebebi hiç şüphesiz, bunu yaparak hocaya ait bir ayrıcalığı erkenden kullanmaları ve aynı zamanda, işin pratiğine dair hakikatini fazla bariz bir biçimde hatırlatmalarıdır. Aynı çelişkilere, öğrencinin kendi işine, hocalarına ve kendi davranışlarına dair temsilinde de rastlandığını göstermek hiç zor olmaz. Böylelikle, öğrencilerin daha sıkı takip edildiği daha "akademik" bir öğrenme sürecine tâbi tutulması beklentisiyle denetim ve disiplin tanımayan soylu ve serbest çalışmaya dair ideal ve prestijli imge arasında gidip gelinir. Aynı şekilde ekseriyetle, "parlak", "çok kitabi olmayan", "ateş gibi" capcanlı, "anlattığını sevdirmeyi ve kitleyle iletişim kurmayı bilen" itibarlı "hoca" (Lille'li öğrencilerle yapılan mülakatlarda ve başka yerlerde alınan notlara göre) beklentisi ile "faydalı", "başarılı", "açık bir plana göre yapılmış", "kolaylıkla takip edilebilen" ve "kaynaklarla desteklenmiş" derse duyulan beğeniye aynı bireylerde bir arada rastlanır. Her ne kadar iki beklenti türüne, özellikle de sosyal kökenleri ve disiplinlerine göre olmak üzere, farklı öğrenci kategorilerinde çok farklı ağırlıklarla rastlansa da (Genel Sınav ödüllüleri örneğinde gördüğümüz gibi), karizmatik değerlerin ağırlığı, her türden "akademik" talepten utandırıp suçluluk duyurtmaya yetecek güçtedir.

Ancak, akademik kurumu, paradoksal biçimde, hiçbir kurumsal düzenlemenin sağlayamayacağı bir bağlılığı ve kendini vakfetmeyi, felsefe hocalarının diğer tüm eğitimcilerden çok daha fazla bağlı kaldığı "hâkim olma" [*maîtrise*] kültü vasıtasıyla elde etmeyi başarır. Hem kısıtları, ders programlarını, takvimleri ya da ders kitaplarını; hem de kurumsal düzenlemelerle oynama yönündeki, kendileri de kurumsallaşmış olan özgürlükleri dağıtan, kurumun kendisidir – onları ihlal etmek için değil, (muhafaza ederek) aşmak için. Karizmatik kahramanlıkların en tipik örnekleri –ki odak noktaları neredeyse her daim, kurumun en görünür olan korumalarından az ya da çok gösterişli bir biçimde feragat etmek olan bu eylemler, şahsın mükemmelliğinin en yüce ifadesidir–; yani söz cambazlıkları, anlaşılmaz imalar, kafa karıştırıcı atıflar yahut ahkâmvari muğlaklıklar; ama bir yandan da, kaynakları gizlemek ya da yapmacık espriler gibi, onlara destek ya da ikâme mahiyetindeki teknik reçeteler, sembolik etkilerini, kurumun kendilerine tevdi ettiği otoriteden alırlar. Kurumun, hâkim olmaya tâlip olanlara, görevlerinin verdiği otoriteyi kendi şahısları lehine çevirme hakkını tanıması, memurun tüm kudretini ve tüm coşkusunu görevin hizmetine sunmasını sağlamasının en iyi yoludur. Kurum bu esnada bir yandan da, iletilen şeyi iletmenin "yerine konulamaz" şeklinin, iletişimin, yerine başkası geçebilecek olan failine sağladığı ve kendisi de leyhe çevrilmiş olan itibarını, iletilen şeyin hesabına geçirir.

> Ancak burada, hem reddiye ifadeleriyle ("bu doğru... ama") öğretme mesleğinin hakikatini hem de görevin geleneksel tanımından cesaret almasından ötürü, dört başı mamur her öğretme pratiği tanımının parçası olan, bu görevi tecrübe etmeye dair hakikati ele veren ideal-tip niteliğindeki bir kitaptan birkaç alıntı yapmak yerinde olacak: "Hoca-ustanın [*maître*], öğrenci-çırakla [*disciple*], en azından en yaygın olarak, kamusal eğitimin normlarına ve kurumlarına göre karşı karşıya geldiği *doğrudur*. *Ancak*, bu teknik yöntemler hâkim olduğu müddetçe, ilişki bir öğretme ilişkisi olmaya *devam etmektedir* ve memuriyetlerini dürüst bir biçimde yürüten öğretmen ya da hoca, *tam anlamıyla usta değildir*. Ustalık/hâkimiyet, *normalde* bazı maddi ve teknik şartların *varlığını gerektirir*, *ancak* hoca onlara hizmet etmez, onlardan faydalanır. Akademik kurumlar, eğitim programları ve tahsiller, *karşılaşma* için *bahaneler* ve fırsatlar sunar ancak bu şartlar gerekli değildir, zira usta-öğrenci ilişkisi onların dışında da kurulabilir. Yeterli değillerdir, zira öğretme işi hâkimiyet/ustalık olmadan da yapılabilir." "Pedagojik yeterlik belgesi, üniversite diploması ya da agregasyon için gerekli olan sınavları başarıyla geçtiğiniz gün, rektörlük vekâletiyle ya da bakanlık kararıyla hoca-usta olamazsınız. Bir öğretmen veya *hoca* bir atama kararıyla atanabilir, ancak bir *hoca-ustayı* tasdik etmekte böyle

> bir kararın hükmü geçmez; aynı şekilde, hiçbir karar da hoca-ustaya işten el çektiremez ya da unvanını geri alamaz. Bir kez daha: Ders verenlerin büyük çoğunluğu hoca-usta değillerdir. İyi memurlar olarak sınıflarına girer, derslerini verirler. Birikimlerini yeniden bölüştürürler. Mesleğini icra ettikleri doğruların ötesindeki daha üst bir doğrunun var olduğu fikrini ise hiç tahayyül etmemişlerdir. (...) Hocadan istenen sadece bilgidir; hoca-ustadan, bilginin aşılmasını ve göreceleşmesini varsayan başka bir donanım talep edilir." "Ders saatlerinin, programlarının ve kitaplarının, bakanlık teknokratlarınca titizlikle uygulamaya koyulan gerçekliği, bir göz boyama yönteminden başkası değildir. Zaman çizelgelerinin ritüellerinin normal şartlarda hem icra edenleri hem de hedef kitlelerini yanılttıkları *doğrudur*. Öte yandan, ders saatlerinin düzenlenmesi de gereklidir, yoksa okul kitlesi (...) hızla maddi ve manevi çöküntüye teslim olur. Ancak ders saatleri bir *bahaneden* başka bir şey değildir; gerçek işlevi, kaçamak ve tesadüfi *karşılaşmayı*, hoca-ustayla öğrenci-çırağın *diyaloğunu*, yani her birinin kendi kendiyle karşı karşıya gelişini yönetmektir."[11]

Kurumun nesnel yapılarıyla (bilginin, faillerin ve onunla bağıntılı olarak, hoca-ustanın ve öğrenci-çırakların nesnel olarak hiyerarşik olan "disiplinler" –ya da "alanlar"– arasında bölüştürülmesi gibi) tezâhürünü sınıflandırılmış ürünlerde ya da sınıflandırma işlemlerine eşlik eden söylemlerde gözlemleyebileceğimiz zihinsel yapılar arasındaki benzeşiklik, algıyı, değerlendirmeyi/takdiri, düşünceyi ve eylemi yapılandıran şemaların, pedagojik mesai vasıtasıyla olduğu kadar öğretim kurumunun yapıları vasıtasıyla da aşılandığı sonucuna varabilmemizi sağlamaktadır.

Nesnel yapılardaki farklı konumlarla nesnel olarak ilintili olan özelliklerle, ilgili öğrenci yahut hocaların sosyal ve akademik özellikleri arasındaki uyumun kurucu ilkesi, kurumun nesnel yapılarıyla (bölümler, kurumlar yahut disiplinler arasındaki hiyerarşi gibi) zihinsel yapılar arasındaki, ilk bakışta girift olan diyalektikte bulunabilir. Eyleme mekanist yaklaşan bir dünya görüşüne karşı, toplumsal faillerin toplumsal gerçekliği bireysel olarak ama aynı zamanda müştereken inşa ettiğini hatırlatmak gerekliyse de, faillerin söz konusu inşa çalışması esnasında devreye soktukları kategorileri kendilerinin inşa etmediklerini unutmamak lazım –etkileşimciler ve etnometodologlar bunu sıklıkla unuturlar–: Bilinçdışının, inşa edimlerini hayata geçiren öznel yapıları (akademik değerlendirmeler sadece bir örneğidir), nesnel yapıların bilinçdışında/bilincinde olunmadan bedene kazındığı uzun ve ağır bir sürecin ürünüdür. Dolayısıyla, söz konusu yapıları muhafaza etmeyi ya da değiştirmeyi hedefleyen edimleri, en azından olumsuz olarak yönlendiren,

11 G. Gusdor, *Pourquoi des Professeurs?* Paris, Payot, 1963, s. 10, 49, 105 (vurgular bana ait).

akademik kurumun nesnel yapıları (disiplinler arasındaki hiyerarşi gibi) ile onları kendilerine bağlayan benzeşimler vasıtasıyla, toplumsal uzamın yapılarıdır. Mesele, o ânın modasına göre mecmualarda "öznenin" öldüğünü ya da yeniden dirildiğini ilan edenlerin konumladığı yerde değildir: Mevzubahis olan, düşüncelerinin ve eylemlerinin öznesi olmayabilecek olan bir *faile,* yapıların muhafazasında ya da değişiminde kendisine gerçekten düşen payı atfetmekten ve böylelikle, dışsallığın içselleştirilmesinden ibaret olmasından ötürü *yabancılaşmış* olduğunu rahatlıkla söyleyebileceğimiz bir bilinçdışının kendine kılavuzluk etmesine izin verdiğinde, öznesi yapı olan eylemlerin görünen öznesi olmayı kabul etmek suretiyle farkında olmadan üstlendiği sorumluluğu teslim etmekten ibarettir.

2

Yanlış-Tanıma ve Sembolik Şiddet

Bir ödüllüler kitlesinin sosyal ve akademik niteliklerindeki (özellikle de disiplinlere göre olan) varyasyonları kavramak üzere, hocaların yargılarına üstü kapalı olarak dâhil olan kategorilere dair ileri sürdüğümüz hipotezler, bilimsel tavizsizliğe [*rigueur*] dair pozitivist bakış açısına bir meydan okumaymış gibi görünebilir. Olguların soruşturulmasını o olguları üreten soruşturmanın soruşturulmasıyla, başka bir deyişle nesnesi olarak, faillerin, görünürdeki araştırma nesnesini üretmek üzere devreye soktukları ve aynı zamanda, araştırmacının (ve okurun) zihninde de pratik halde mevcut olan pratik programı alan bir araştırma programıyla ikâme etmeyi hedefleyen bir yaklaşımı ampirik olarak nasıl doğrulayabiliriz? Esasında, anketin Genel Sınav ödüllülerine dair kaydettiği verileri anlamak için varsayılması gereken her şeyin doğrudan ve sistematik bir doğrulaması, son derece sıradan olmakla birlikte, *metotlu bir şekilde inşa edildiği* takdirde fevkalade bir belge hâline gelebilecek bir malzemeyi bulup analiz etmemiz sayesinde mümkün oldu:[1] Paris'teki, kız öğrencilere yönelik bir sözel hazırlık sınıfında görev yapan bir felsefe öğretmeninin, 60'lı yıllarda dört yıl boyunca, öğrencilerinin her birinin yazılı ödevlerine ve sözlü müdahalelerine verdiği, gerekçe içeren "değerlendirmelerin" eşlik ettiği notlar (her öğrenci için beş ilâ altı)

1 Söz konusu belgenin neredeyse tamamen "şahsa özel" olmasından ötürü, başka sınıflara ait benzer bilgileri tedarik etmemiz ve nelerin, incelediğimiz nesnenin, kurumun, kitlesinin –kız öğrenciler– ve öğretmenin kendilerine has özelliklerinden kaynaklandığını katî olarak belirleyebilmemiz mümkün olmadı. Ancak her şey, –özellikle sınav raporlarının analizi– devreye sokulmuş olan sınıflandırma ilkelerinin genelliğini kesin bir şekilde ortaya koyar görünmektedir.

Grafik 1
Öğretmen Muhakemesi Kategorileri

ile öğrencilerin doğum tarihlerini, adreslerini, anne-babalarının mesleğini ve ortaöğretimde devam ettikleri okulu içeren fişler (n=154). Bu malzeme, hem kâğıtlar *değerlendirilirken* kullanılan farklı sıfatlar –her birine kendine has değerini veren bir farklılıklar sistemi oluşturan bu sıfatların, hocanın yargısını sadece ifade etmeyip, aynı zamanda yapılandırdığını varsayabiliriz– arasındaki ilişkiyi hem de bir yandan kâğıtlara verilen notlar ile iki türlü değerlendirilen (hem bir ya da daha fazla sıfat hem de notla) öğrencilerin sosyal kökenlerini inceleme imkânını sunuyor. Ancak en önemlisi, sıradan bir öğretmenin gerçekleştirdiği yargı edimlerinin böylesi bir dökümünün ve onları gerekçelendirmek üzere kullandığı ifadelerin analizi, Émile Durkheim'ın ve Marcel Mauss'un bahsettiği "ilkel sınıflandırma biçimleri" gibi, toplumsal yapıların içselleştirilmiş ürünü olan *akademik sınıflandırma biçimlerini* tespit etmeye yardımcı olabilir. Eğitim kurumunu özellikle disiplin ve alan bölünmeleri vasıtasıyla düzenleyen mevzubahis toplumsal yapılar, sosyal uzamın yapılarıyla benzeşiklik ilişkisi içerisindedirler.

Hoca yargısını düzenleyen bilişsel yapıları orta çıkartmak üzere, istatistiksel olarak daha rafine teknikler yerine, Jacques Bertin'den[2] ödünç aldığımız, analiz edilen verileri, onları kavrama kapasitesine sahip *modele* doğrudan doğruya görünür bir gerçeklik sağlayan somut bir formda sunmak gibi bir avantaja sahip olan çok basit bir yönteme başvurmayı tercih ettik.

> Bu analizin ilk safhasında, karşımıza çıkan sıfat sayısı kadar sütun açtık ve her öğrenciyi, sosyal kökeniyle nitelendiği bir satıra yerleştirdik. Öğrenciye dair kanaatler bu sıfatlardan birini içerdiğinde siyah kareyle işaretlerken, bu kanaat bir nüansla dile getirildiğinde (mesela "kendinden emin ancak istikrarsız hitabet"; "kendini vermiş ancak dalkavukça"; "eksik ama dürüst ve derli toplu"; "çok uzun ve yavan ancak iyi düzenlenmiş") çapraz çizgiler koyduk. Yani **Grafik 1**'in her satırı, öğretmenin, bir öğrenciye dair sahip olabileceği yargılar evrenini temsil ediyor. Ardından, benzer anlamlara sahip olan ve kullanıldıkları yerlerde çoğunlukla birbirlerini andıran sıfatları aynı sınıfta bir araya getirdik ve sıfatları 27 sınıfa yerleştirdik. Daha sonra, verileri "çaprazladık" (satırların yahut sütunların yerlerini art arda değiştirerek) ve böylelikle, sıfatlar hiyerarşisiyle sosyal kökenler hiyerarşisi arasındaki, doğrusal dağılıma en yakın ilişkiyi (tüm siyah karelerin diyagonal dağılmış olmasının göstereceği şekilde) ortaya çıkarttık. Bu durumda sıfatların, kabaca en yericiden en methediciye doğru sıralandığını ve sosyal köken hiyerarşisinin, kriter olarak ailenin kültürel sermayesini aldığımızda *a priori* ortaya koyabileceğimiz hiyerarşiye çok yakın

2 J. Bertin, *Sémiologie Graphique, les diagrammes, les réseaux, les cartes*, Paris, La Haye, Mouton, Gauthier-Villars, 1967.

olduğunu saptadıktan sonra, incelenen yıllardan birinin öğrencilerini, tevârüs ettikleri kültürel sermayenin hacmine göre –ya da daha net bir ifadeyle, eğitim sistemine ve o sistemin taşıyıcısı olduğu kültüre mesafaye göre– paylaştırdık. Daha net kriterler bulunmadığı için bunu, ebeveynlerin mesleğine ve ikâmet yerine göre (Paris mi, taşra mı) yaptık. Orta konumlardan gelen öğrencilerden (çiftçi, işçi ya da az maaşla çalışanların çocukları bu tahsil düzeyinde neredeyse temsil edilmemektedir) egemen konumlardan gelen öğrencilere ve bu grubun içerisinde de kültürel sermaye bakımından görece en zayıf bölgelerden (sanayiciler ve yöneticiler) en zengin olanlara (üniversite hocaları) gidilmekte ve liberal meslekler{**fr**} orta bir konumu işgal etmektedir. Son olarak da diyagramın sağ uç köşesine her öğrencinin yıl içerisinde aldığı *tüm notların ortalamasını* yerleştirdik.

Bilişsel bir Makine

Öğrencilerin sosyal kökenleri ve aynı zamanda notlar yükseldikçe en olumlu nitelemelerin arttığını (birkaç aksi yöndeki örnek hariç) ilk bakışta görüyoruz. Başkentli öğrenciler, denk sosyal kökene sahip öğrenciler arasında en seyrek rastlanan nitelemelere ufak bir oran farkıyla daha fazla sahip olduğuna göre, her şey Paris kökenli olmanın ek bir avantaj sağladığına işaret etmektedir (bu tahsil düzeyinde ve sadece mektepli seçkinlerin erişebildiği bir Khâgne'daki{**fr**} taşralıların çok sıkı bir elemeden geçmiş [*surselectionnés*] olmasına rağmen). Sosyal uzamın orta bölgelerinden gelen öğrenciler (bu grup, 7,5 ile 10 arasındaki notların yarısından fazlasını oluşturmakta, 12 üstü nota sahip küçük grubun içinde yer almamaktadır) olumsuz yargıların ve bu yargılar içerisindeki, "anlayışı kıt", "dalkavuk" veya "bayağı" gibi en olumsuzların öncelikli hedefidir. Bu grup için yaygınca kullanılan nitelemeleri bir araya getirmek, burjuvanın küçüğü olarak küçük burjuvaya dair burjuva bakış açısının teşekkül edişini görmek için yeterlidir: "zayıf", "dar görüşlü", "vasat", "idare eder", "maharetsiz", "sarsak", "kafası karışık" vb. Onlara yakıştırılan meziyetler dahi olumsuzdur: "akademik", "özenli", "dikkatli", "ciddi", "metotlu", "utangaç", "uslu", "dürüst", "makul". Açıklık, netlik, incelik, maharet, zekilik yahut kültürlülük gibi en seyrek rastlanan nitelemeler onlar için neredeyse her daim, bir ihtiyat payıyla kullanılmıştır (**Tablo 3**'ün, ideal tip özelliğinden ötürü aldığımız 1b değerlendirmesinde görülebilir). İş burjuvazisinden gelen, en hakaretvâri değerlendirmelerden tamamıyla muaf tutulan öğrencilerin maruz kaldığı olumsuz nitelemelere çoğunlukla ihtiyat payı eşlik etmiş; bu öğrenciler en ender

Tablo 3

Bazı Değerlendirmelere Ait Sinoptik Tablo

	1	2	3
a 8 – 10 arası	Baba teknisyen Paris bayağı, orta karar, imalı, kötü yazılmış, devamı olmayan bilgi kırıntıları özet idare eder ama kuru tamamıyla yavan birkaç iyi nokta (alıntı mı acaba?) ancak ikinci derece ve dağınık	Baba mühendis, Anne sekreter Paris ve civarı karışık, felsefe kırıntıları su üstünde yüzüyor ama arkada hiçbir araştırma yok, sadece okul bilgisi organize değil, canlı, rahat ama bağlantıları kopuk hitabet dağınık, bilgilerde öyle boşluklar var ki bilgisizlikten daha beter fikirler var ama birbirleriyle bağlantıları kötü düzgün bir çalışma daha iyi	Baba hekim Paris bilgi var ama felsefî kavramları üsluba renk katmak için kullanmış; bolca laf-ü güzaf. özet kupkuru bilgiler ve ifadede belli bir netlik var ancak doğrudan analiz yok bazı iyi unsurlar olmakla birlikte aralarında bağlantı eksik, heteroklit alıntılar
b 10 – 12 arası	Baba marangoz, Anne postane memuru Taşra aptalca değil ancak bir miktar çocuksu, yarım yamalak ve aksak ama ilgi çekici, belli bir bilgi birikimi var eğreti bilgiler; katı ama çok kısmî görüşler samimi, ciddi, biraz çekingen Almanca güzel kullanılmış aynı yorumlar: beceriksiz ama samimi, ciddi, güzel örnekler	Baba ihracat müdür yardımcısı Paris zengin, uzun, gayet doğru ama biraz laf kalabalığı ciddi, kafa yorulmuş, muğlak, zorluklarda tökezlemiş biçim uzun ve yavan ama belli bir düzene sahip, konuya genel bakış güzel tertiplenmiş, el yazısı felaket, bir sürü üstü çizilmiş yer hayli iyi: ciddiyetli, ama konusunu yeterince iyi tarif etmemiş bazı doğru noktaları yakalamakla birlikte cansız ve bir miktar ahmakça iyi anlaşılmamış pek çok kavram	Baba fizik/kimya öğretmeni Anne fen bilimleri öğretmeni Paris civarı net, çok dikkatli, açık ancak biraz sıkıntılı birkaç büyük hata ancak bazı iyi noktalar net ve irrite edici; inançlı ama bazı mügalatalar var güzel, gayet iyi yazılmış, her zaman çok doğru değil
c 12 ve üstü		Baba üst düzey yönetici Anne ilkokul öğretmeni Taşra güzel, hem birikim var hem kafa yorulmuş, hayli iyi yazılmış, bazen bilgisini fazla zorlayıp bildiğinden fazlasına yönelmiş gayet iyi ilginç, meseleye hayli hâkim	Baba cerrah Paris ilginç ancak organize değil çok katı ve iyi tartışılmıı; sonuç bir miktar fazla mistik ancak içtenlikle felsefî çok orijinal, iyi inşa edilmiş, ancak kötü yazılmış dinç, gayet iyi yazılmış ilginç ancak anlaşılmaz, iyi ifade edilmemiş

Burada, birkaç öğrencinin raporlarından ortalama notlarıyla birlikte tam yazılı yorum setleri verdik. Bildirilen yorum sayısı her öğrenci için farklılık gösterir çünkü öğretmen bazen herhangi bir yorum yapmadan bir not verir.

nitelemelere layık görülmüşlerdir, ancak yine ihtiyat paylarıyla. Entelektüel kesimlerden gelen öğrenciler ise, olumsuz yargılarla da küçük burjuva meziyetleriyle de, örtmeceli [*eupheumisé*] formlarında dahi neredeyse hiç karşılaşmazken en çok aranan niteliklere çok sık layık görülmüşlerdir.

Esasında, benimsenen sınıflandırma biçimi, farklılıkları asgariye indirme eğilimine sahiptir. Taksonomide medyan bir konum işgal eden sıfatların dağılımının son derece dağınık olması tamamıyla bu konumun etkisiyle alakalı olmadığı gibi, ne kadar yakın olurlarsa olsunlar, sıfatların bir araya gelme etkisiyle de pek o kadar alakalı değildir. Bu dağınıklık aslında, aynı sıfatın farklı bileşimlere girdiğinde çok farklı anlamlar kazanabilmesinden kaynaklanır: Bu durum özellikle "özenli" ve "dikkatli" ile bir aradayken, tekmil küçük-burjuva vasatlığının ("idare eder"deki *idare* mükemmel ifade eder bunu) örtmeceli olarak tanınmasından başka bir şey olamayacakken "zeki" yahut "mahir" ile birlikte kullanıldığında akademik meziyetlerin mükemmel bir sentezini ifade eden "[temeli] sağlam" gibi nitelemeler için geçerlidir.

Bir yandan da eşit veya muadil notlar söz konusu olduğunda, öğrencilerin sosyal kökeni ne kadar düşükse değerlendirmelerin o kadar sert, şiddetle ifade edilmiş ve daha az örtmeceli olduğunu gözlemliyoruz (Bu etkiyi somut olarak görmek için, sinoptik tabloda, birbirlerine yakın notlar almış, yani aynı satırda, mesela 1b, 2b, 3b'de yer alan farklı sosyal kökenlere sahip öğrencilere dair yargıları okumak yeterlidir). *Yargının mesnetlerinin* sosyal kökenle, bünyesinde ifade edildiği nottan daha fazla bağlantılı olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi hiç kuşkusuz bu yargıların, öğretmenin, *bedensel heksislerinden* ve talep edilen performansın teknik tanımında açıkça kabul edilenlerle alakası olmayan kriterler uyarınca onlara dair oluşmuş olan kanısından yola çıkarak öğrencilere dair geliştirdiği tasavvuru daha doğrudan ele vermeleridir.

Burada, bazı öğrencilere ait fişlere yazılı olan değerlendirmelerin tamamını ve ortalama notu belirttik. Öğretmen her notun yanına yorum yazmadığı için, her öğrenci için eşit sayıda değerlendirme yok.

> Anonim bir kâğıda uygulandığı durumdan farklı olarak, hocanın yargısı burada öğrencilerin "şahsına" dair doğrudan doğruya ve uzun sürede edinilmiş bir bilgiye; yani ödevlerin, ders sırasındaki alıştırmaların yahut onların müellifinin fiziksel görünümünün kendisine sunduğu, hiçbir zaman açık, standart veya sistematik hâle getirilmeyen bir dizi dağınık göstergeye dayanır. "Çirkinliği" yahut "çocuksuluğu" göze çarptığında açıkça konu edilen el yazısı, "mümtaz" ile "çocuksu" ya da "bayağı" karşıtlıkları et-

rafında şekillenen, sosyal açıdan nötr olmanın çok uzağındaki pratik bir taksonominin devreye girmesiyle algılanıp değerlendirilir. Yalnızca istisnai durumlarda konu edilen dış görünüş de, sosyalin izini taşıyan bir anahtar vasıtasıyla değerlendirilir: Aşırı rahatlık da kendine aşırı özen de aynı şekilde yerilir. Üslup ve "genel kültür" açıkça dikkate alınır; ancak farklı derecelerde ve şüphesiz, disiplinlere göre (mesela felsefede yahut Fransızcada) farklılık gösteren kriterlerle.

Her şey, yazılı işlerin değerlendirilmesinde, özgül kültürün –bu örnekte felsefe yazarlarını bilmek, felsefenin teknik söz varlığına hâkimiyet, bir meseleyi inşa etme ve sağlam bir ispatı yürütebilme becerisi, vb.– payının, normalde inanılandan daha az olduğunu göstermektedir. Akademik alıştırmalara has özellikleri tanımlıyor olabilecek bazı nitelemeler ("kısmî", "kısa", "karışık", "dağınık", "metotlu", "anlaşılmaz", "fazla genel", "müphem", "düzensiz", "açık", "net", "sade") bir yana, kullanılan sıfatların neredeyse tamamı *kişinin niteliklerini* tanımlar. Burada öğretmen, akademik kurgu vasıtasıyla, sanki bir edebiyat ya da sanat eleştirmeniymiş gibi, net biçimde tanımlanmış teknik beklentilere boyun eğme becerisine değil de en nihayetinde tanımlanamaz olan; açıklığın, netliğin ve katılığın, samimiyetin, rahatlığın ve görgünün, inceliğin, maharetin ve zekânın eşsiz bir birleşimi konumundaki bir ideale genel olarak uyabilme yatkınlığına ilişkin hüküm verme hakkını kendinde görüyor gibidir. Bir sanat eseri övülürken kullanılan sıfatlar misali aşağı yukarı hiçbir bilgi vermeyen (olsa olsa ruh haline dair bilgiler) *nidalara* denk nitelemelerin muğlaklıkları, târif ettikleri niteliklerin, günlük dile nakşolmuş sınıflandırma sistemlerine pratikte vakıf olmayanlar için algılanamaz ve ayırt edilemez olduğunu göstermek için yeterlidir.

Şahsiyetin bütünü için geçerli olduğu iddiasını taşıyan yargıların, sadece kendisi de her daim sosyal olanın izini taşıyan fiziksel görünüşü değil, aynı zamanda, sosyal olarak teşekkül etmiş taksonomilerle, dolayısıyla kişinin kalitesinin ve kıymetinin göstergesi olarak okunan işaretlerle algılanan kılık-kıyafet, aksesuarlar, saç-baş ve özellikle görgü ile duruşu da dikkate aldığı su götürmez.[3] ENS mezunlarını anma yazılarında gördüğümüz gibi, vefat etmiş birinden bahsetmekle yükümlü sözlerde o kişinin fiziksel görünümünü tasvire onca yer verilmesi, fiziksel görünümün sadece bir hatırlatıcı değil, aynı zamanda özet ifadesini sıklıkla bedensel heksis ile bir aksanda bulan ve daha ilk karşılaşmadan itibaren bir tür "ilk sezgi" fırsatını sunan, şahsa ait kavranabilir *analogon* [muadil] işlevi görmesindendir: "Tüm şahsiyeti, o bedenle ne yapılacağını bilemesen dahi, sadece bir beden sahibi olunması gerektiği için bedeni varmış hissini veriyordu. Çok uzun olan boynunun üzerinde, hep ya bir yana ya öbürüne yatık duran hem sempatik hem de tuhaf bir baş vardı. O baş, kırılgan ve iyi bakılmış – belki yaşını almış kaygılı kadınlarca fazla iyi– çocuklara has soluk, sarışın

3 Fişler üzerindeki fotoğrafların kalitesinin düşük olması bizi, kullanılan sıfatlarla hocanın öğrencilere algısında dış görünüşün rolü arasında bir rabıta kurmaktan vazgeçmek zorunda bıraktı.

> bir teni, çok net olmamakla birlikte belli belirsiz deniz mavisi kocaman gözleri, à la Condé değilse de son derece 17. yüzyıl bir burnu ve ölçüsüzce büyük olmayan, muhteşem bir alnı taşımaktaydı." (Robert Francillon'u anma yazısı, *Annuaire ENS*, 1974, s. 46). Bu portrede kendini ifade eden genel sezginin kişinin fikrî ve ahlaki niteliklerini son derece etkili biçimde desteklemesi, spontan fizyognominin, bir sınıf kökeninin *tanındığı-yanlış-tanındığı* tüm bir göstergeler sistemini bedensel heksis sayesinde edinmesindendir: "çok mümtaz", "bir şair", "sıkılgan bir açık yüreklilik gin kısmen gölgelediği özgün kişilik özellikleri", "hassas ve alıngan bir ruh". Aynı şekilde, bir başkasına atfedilen iyi özelliklerin sayıp dökülmesi de ("ortaya çıkarttığı işler çok kuvvetli", "bilimsel faaliyetleri hem çeşitli hem de verimli", "zinde, çalışkan, güleryüzlü ve iyi") bedensel heksisinin dile getirildiği farklı yorumların uzun bir açıklamasından başkası değildir: "atletik bir vücutta demir gibi bir zindelik", "gürbüz delikanlı" (Louis Réau'yu anma yazısı, *Annuaire ENS*, 1962, s. 29).

Normal şartlarda sosyal kökenle akademik başarı arasındaki bağıntıyı kurmak için yapmak durumunda olduğumuz gibi sadece en kenardaki iki sütunu, yani sosyal köken ile notu dikkate aldığımızda diyagramda sadece basit bir makinenin şemasını görebiliriz: Zımnî bir sosyal sınıflandırmaya göre hiyerarşilendirilmiş ürünleri alarak sarih, ama aslında ilk sınıflandırmaya/sıralamaya çok daha yakın bir akademik sıralamaya göre hiyerarşilendirilmiş olan ürünler geri veren bir makine. Ancak bu, bir dizi bilme ve değerlendirme işlemini hayata geçiren bu tuhaf bilişsel makinanın kendine has etkisini gözden kaçırmak olur. Söz konusu işlemler, sıralamanın tam anlamıyla sosyal ilkeleri yahut kriterleri hiçbir zaman resmî olarak *bilinmeden ve tanınmadan*, başlangıçta yola çıkılan sıralamayla okuldan ayrılırkenki sıralama arasında sıkı bir bağlantı kurmaya meylederler. Şu ya da bu öğrencisine en tipik küçük burjuva özelliklerini atfeden hoca, yargılarını bir toplumsal sınıf yargısına (zımnî dahi olsa) dayandırdığı şüphesiyle karşılaştığı taktirde dehşete düşecektir. Esasında, bir sıfatlar sistemi biçiminde nesneleşen resmî taksonomi, ikili ve çelişkili bir işlevi yerine getirir: değerlendirmelerde açıkça dikkate alınmayan[4] başlangıç sıralamasıyla okuldan ayrılırkenki sıralama

4 Öğrencilerin sosyal kökenlerini öğrenmek okul rutininin otomatik bir prosedürü olmakla birlikte hocaların çoğunun, çok da ihtimamla toplanmayan ve kuşkusuz unutulan bu bilgiyi pek kullanmadıkları su götürmez. Her durumda sosyal köken hiçbir zaman, akademik yargı kriteri olarak ve daha genel açıdan uygulamadaki değerlendirmelerde bizzat kullanılmaz. Bu sebepledir ki, biyografi türünün kurallarına rağmen, aşağıda tahlil edeceğimiz anma yazılarının önemli miktarında (16/50) sosyal kökene hiçbir göndermeye rastlanmamakta ve bu övgü yazılarının müellifleri sıklıkla, çok yakın olmalarına rağmen, bu bilgiyi verebilmek için araştırma yapmaları gerektiğini belirtmektedirler.

arasında hem bir aracı hem de bir perde. İnkâr mantığına göre işleyen resmî taksonomi, sosyal bir sınıflandırmanın/sıralamanın, kendini göstermeden hayata geçebilmesini sağlar. Akademik algıyı pratikte ifade eden ve yapılandıran taksonomi, egemen taksonominin, yansızlaştırılmış ve yanlış-tanınır, yani örtmeceli bir biçimidir: Tahakküm altındakiler ("halk sınıfları") için köle ruhluluk, bayağılık, ağır aksaklık, yavaşlık, kalite yoksunluğu vb.; orta konumları işgal edenler ("küçük-burjuvalar") için bayağılık, dar kafalılık, vasatlık, namusluluk, ciddiyet vb. ve egemen sınıflar için samimiyet, derinlik, zenginlik, rahatlık, maharet, incelik, dehâ, ince zekâ, kültürlülük gibi, sıkça kullanılan nitelemeler hiyerarşisine göre düzenlenmiştir. Pratik haldeki bir görme ve ayırma ilkeleri sistemi olan akademik taksonomi, zımnî bir mükemmeliyet tanımına dayanır. Sosyal bakımdan egemen olanların sahip olduğu özellikleri üstün olarak teşkil eden bu tanım böylelikle onların varoluş biçimini ve konumlarını tasdik etmiş olur.

Akademik sınıflandırma işlemleri, faillerin sosyal özellikleriyle akademik konumlar arasındaki tekâbüliyeti bu sıralama sistemi vasıtasıyla kurar –ki o akademik konumların da, eğitim düzeyine göre, okula göre, disipline ya da alana göre ve hocalar için okulun mevkisi ve coğrafi konumuna göre hiyerarşileri vardır–. Faillerin bu hiyerarşik akademik konumlardaki bir-aradalığı da, tevarüs edilmiş sermayeyi akademik sermayeye dönüştüren temel mekanizmalardan biridir. Ancak bu mekanizmanın işleyebilmesinin şartı, benzeşikliğin gizli kalması ve algıyı pratik olarak ifade eden ve yapılandıran sıfat çiftlerinin egemen taksonominin karşıtlıklarına göre sosyal olarak en yansız olanlar ("parlak"/"sönük", "hafif"/"ağır" vb.), yahut bu karşıtlıkların örtmeceli biçimleri olmasıdır: "Hantal" yerini "ağır", "iyi düzenlenmiş" veya "çok uğraşılmış"a; "basit", "sade"ye; "hafif", "rahat okunan"a bırakır. Pejoratif görünseler de, delalet ettikleri aksi ama babacan iyi niyet bu üslupları hafifletir.

> Gündelik kullanımlarda rastlanmayacak olan bazı yakıştırmaların açıkça sert olması [mesela "köle ruhlu" yerine alçakgönüllü (alçakgönüllü kişiler) veya "mütevazı" ("mütevazı insanlar") kullanılır] bizi yanıltmasın. Akademik kurgunun, yargısının hâlâ mükemmelleştirilebilecek dolayısıyla daha kaba ve daha samimi bir muameleye (bkz. "iyi", "çocuksu", "toy") maruz kalabilecek gençlere tatbik ediliyor olması; başka dönemlerde ve yerlerde fiziksel cezalar için olduğu gibi, sembolik cezalara cevaz veren *hizaya getirme* gerekliliği; tüm "elit okulların" ortak noktası olan sertlik ve disiplin geleneği: Bunların hiçbiri hocaların sembolik saldırganlığına

> gösterilen müsamahayı ve bunu yapmaktaki serbestliklerini açıklamaya yetmez. Ayrıca karşılarında akademik olarak ne kadar tasdik görmüş bir öğrenci kitlesi varsa bu serbesti ve müsamaha o kadar artar.
>
> Öğrencilere dair yazılı yahut sözlü değerlendirmeler, elit öğrencilerin neredeyse tam bağımlılığından ve uysallığından ötürü dosdoğru ortaya koyulabilen hocalık değerlerini olumlamak ve aşılamak için bir fırsattır. Bir Khâgne öğretmeninin cenazesindeki övgü konuşmasında eski bir öğrencisinin sınav kâğıtlarına dair tamamıyla geleneksel olan –hem biçim hem içerik bakımından– değerlendirmelerini müthiş bir duygusallıkla dile getirmesi son derece anlamlıdır: "Beklentilerinin yüksekliğini de kimse unutmaz: O beklentilerin meşru olduğunu hissederdik ve onları bize dayatırkenki enerjikliğinden ötürü ona müteşekkirdik (...). Ya metodu? Fevkalade ve tam ona yakışır: Daktiloda yazıp kâğıtlarımıza iliştirdiği yorumlarla, bizimle gerçek bir diyalog kurardı –daha o zamanlarda!–, 40 hatta belki daha çoktuk ve ona verdiğimiz kâğıtların her biri rahatlıkla sekiz sayfanın üstündeydi, bazıları da hiç okunaklı olmazdı. 'Mektubu' genellikle yarım sayfa ya da daha uzun olurdu! Bize faydalı olma, bizi anlama kaygısı öyle güçlüydü; öylesine ferâsetliydi ki, bazen acımasızca olabilen sertliğinin şefkatten ileri geldiğini hissederdik. *Seçkilerini tuttuğumuz* söylevleri capcanlı, bazen komik ve ne etkili olurdu! "Su götürmez rahatlık – Silik ve cansız bir üslup– Argümanlarınızı *waffle* ızgarasına döküyorsunuz –Sadece telgraf tellerini seyredebildiğiniz uzun bir seyahat– Dingin suda dalga peydâ etme – Boks yaparmış gibi yazıyorsunuz: Yumruklaşırken bazen doğru noktayı yakalıyorsunuz."..." (Paul Tuffrau'yu anma yazısı, *Annuaire ENS*, 1974, s. 52).

Şayet her iki taraf da "açık sözlü sertliğin" seçkin varlıklara münasip tek iletişim biçimi olduğu inancında birleşmeseydi, hocaların kendini beğenmişliği öğrenciler nezdinde böylesine müsamahayla karşılanmazdı. Her ne kadar temellerindeki ilke hiç şüphesiz, aristokratlıkla çileciliğin, hocalık *ethosunu* tanımlayan birleşimi olsa da, seçkin hocanın seçkin öğrencilerine kendi kafasındaki seçkinlik imgesine göre yetersiz olmalarından ötürü yönlendirdiği ve aslında –**Grafik 1**'in açıkça gösterdiği gibi– evrensellik kisvesi altında içlerinden sadece birkaçına yönelik olan tahkirler ve aforozlar, elitist temsilleri aşılama amacına sahip ritüellerdendir.

Akademik yargıları intisabın [*initiation*] gerçekdışılaştırıcı rütüeline ait sıradan edimlere indirgemek suretiyle, sosyal temellerinin, kendilerini telaffuz edenlerce de nesneleri olanlarca da doğrudan doğruya kavranabilmesini düşünülemez kılan o müthiş müşterek inkâr, bir dizi bireysel inkârın bir araya gelmesinin basit bir sonucu değildir. Esasında başka durumlarda olduğu gibi burada da müşterek inanç, akademik evrene ait ayrımların nesnel

yapısı ile bu yapılarda yer alan faillerin ona tatbik ettikleri görme ve ayırma ilkelerinin bilişsel yapısı arasındaki, derhal varılan mutabakata nakşolmuştur. Yapılarda veya bilinçlerde değil, nesnel yapılarla bedene kazınmış yapılar yani habitusler arasındaki yakınlık ilişkisinde yatan en kavranamaz eyleme ilkesidir burada mevzubahis olan. Eylemin de tarihin de, yapıların muhafazasının yahut değişiminin de varlık şartı, faillerin olmasıdır elbette. Ancak bu faillerin faal ve etkili olmaları, salt birey kavramının altına ekseriyetle koyulan unsurlardan ibaret olmayıp, sosyalleşmiş organizmalar olarak oyuna girme ve oyunu oynama temayülünü içeren bir dizi yatkınlığa sahip olmaları dolayısıyladır. Bir kâğıdı "ruhsuz" ya da bir sunumu "idare eder" diye değerlendirdiğinde ya da buna maruz kaldığında; veya kendini, algılandığı gibi algılayarak, Latinceye veya Coğrafyaya temayüllü gördüğünde her bir hocada ya da her bir öğrencide etkin olan, sosyal uzamın nesnel yapısı yahut bu uzamdaki konumlara dair öznel bilinç değil, nesnel yapılarla öznel yapılar arasındaki ontolojik tekâbüliyet ilişkisidir: en temel sosyal sınıflandırma ilkelerini (egemenler/tahakküm altındakiler vb.) yanlış-tanınabilir/yanlış anlaşılabilir bir formda yeniden üreten sınıflandırma ilkelerine göre düzenlenmiş ve bölünmüş bir alanın –okullar (üniversiteler ve Büyük Okullar), disiplinler, alanlar– yapısıyla; egemen taksonominin *yansızlaştırılmış* bir biçimi olan, görece özerk bir alanın işleyişi için ve o işleyiş tarafından üretilmiş olmasından ötürü günlük dilin taksonomilerini ikinci bir yansızlaştırma derecesine taşıyan, pratik akademik sınıflandırma faaliyetlerinde devreye sokulan taksonomi arasında. Bu görme ve ayırma ilkelerinin temel taşıyıcısı olan akademik dil böylelikle, işleyebilmelerinin şartı faillerin onların mantığına göre hareket etmeye karar vermesi olan –ki bu da amaçlarını onlara yanlış-tanınabilir bir formda sunmalarını gerektirir– mekanizmaların işleyişini mümkün kılmaya katkıda bulunur.

Akademik sistemin sınıflandırılmış ürünleri olan öğrenci yahut hocalar, nesnel sınıflandırmalara belli bir temayüle göre [*tendanciellement*] uyarlanmış olan sınıflandırma ilkelerine pratik hâkimiyeti, hiç kuşkusuz, onları akademik taksonomi açısından oldukları şey yapan müteakip sınıflandırmalar vasıtasıyla, bu yapılardaki konumlarına göre farklı derecelerde edinirler. Kendilerinden başlayarak her şeyi sınıflandırmalarına vesile olan ve her birinde –son derece iyi niyetle– sosyal sınıflandırmaları akademik sınıflandırmalara; yani tanınmış-yanlış-tanınmış sosyal sınıflandırmalara dönüştürücü bir mekanizma gibi işler halde olan, bu ilkelerdir. Söz konusu yapılara göre

düzenlenmiş bir evren içerisinde gerçekleşen ve aynı karşıtlıklara göre düzenlenmiş bir dilde formüle edilmiş kurallara tâbi bir öğrenme sürecinde zihinsel yapılar hâline gelmiş nesnel yapılar olan akademik taksonomiler (tıpkı tatbik edildikleri nesneler gibi) bizzat ürünü oldukları yapıların mantığına göre sınıflandırırlar. Aynı ilkelere göre düzenlenmiş bir toplumsal evrende mütemadiyen onaylanmalarından ötürü, toplumsal dünyanın doksik tecrübesinin ayırt edici özelliği olan "izahtan vareste" hissiyle ve onun ters yüzü olan, düşünülmeyen ve "düşünülemez olan" hisleriyle tatbik edilirler.

Sınıflandırma/sıralama işlemleriyle yükümlü faillerin sosyal bir işlev olan sınıflandırma işlevlerini yerine getirebilmeleri, bu işlevin akademik bir sınıflandırma işlemi *formunda* işlemesi sayesindedir. Yapmaları gerekeni (nesnel olarak) iyi yapmaları, sadece ve sadece, yaptıklarından farklı bir şey yapıyor olduklarına inanmaları, yaptıklarına inandıklarından farklı bir şey yapıyor olmaları ve yaptıklarına inandıkları şeye inanmaları sayesindedir. Aldatılmış aldatıcılar [*mystificateurs mystifiés*] olarak, gerçekleştirdikleri operasyonların ilk kurbanları kendileridir. Sistemin, kendilerine dünyalar verilse yapmayacakları işleri yapmalarını sağlayarak gerçek bir *anlam kaydırması* gerçekleştirebilmesi, salt akademik, hatta daha spesifik olarak "felsefî" (yahut edebi vb.) bir sınıflandırmayı hayata geçiriyor olduklarına, edebiyat ya da felsefe alanında karizmatik değerlendirme vesikaları dağıttıklarına inanmaları sayesindedir.

Akademik dillerinin örtmeceli beklentilerinin altında gizlenen sosyal yargının kendine has tasdik (olumlu yahut olumsuz) etkisini üretebilmesi, aynı zamanda, ortaya koydukları yargının tamamıyla akademik olduğuna inanmaları sayesindedir: Öğrenciye yahut içinde yatan çırak filozofa; onun "şahsına", "zihnine" yahut "zekâsına" (her durumda, hiçbir zaman sosyal şahsiyete, ya da daha kabaca öğretmen çocuğu yahut esnaf çocuğuna değil) yönelik olduğuna inandıran akademik yargı, örtmeceli biçimi olduğu sosyal yargının hiç kuşkusuz asla elde edemeyeceği bir tanınmayı daha doğrusu yanlış-tanınmayı elde eder. Sosyal nitelemenin akademik nitelemeye dönüşerek soylulaşması sadece ehemmiyetsiz bir yazı oyunu değil, kelimelere, sembolik etkilerini yahut pratikler üzerindeki kalıcı kudretlerini tevdi eden bir simya işlemidir. Dönüştürülmemiş ("işçi çocuğusunuz, o kadar"), hatta bir üst dönüşüm derecesine uğramış ("kaba, bayağısınız") formunda her türden sembolik etkiden mahrum olacak ve dahi kuruma ve hizmetkârlarına karşı isyana sebebiyet verecek bir önerme akademik alanın kendine has sansürünün –bir öğretmenin ağzına yakışmalı denir ya–, kendisine dayat-

tığı *yanlış-tanınabilir* formda ("eli yüzü düzgün, o kadar", "bir şey ifade etmeyen ödev", "yavan üslup") kabul olunabilir ve kabul edilir; benimsenir ve içselleştirilir hâle gelir. Kurumun, beşeri mükemmeliyet kategorilerinin tablosu olarak takdim ettiği akademik niteliklerin akademik taksonomisi, faille "istidadının" arasına girer. Falanca disipline yahut alana, akademik yargının önceden işaret ettiği yönelimi yönlendiren, o istidattır ("coğrafyayı çok seviyorum").

> Öğretmen retoriğinin, olumsuz bir yargıya varılmasını gerektiren her durumda akademik nezâket veya ihtiyat sınırları içerisinde gerçekleştirdiği örtmece çalışmasının, verdiği ilk karneden son anmasındaki övgüye dek hocaya eşlik eden ve hiç durmadan yenilenen akademik yargıların sinsice telkinler mahiyetindeki sembolik etkisine katkısı büyüktür. Kitap eleştirilerinde, tavsiye mektuplarında, tez raporlarında ya da kooptasyon süreçleri sırasında adaylara methiye söylevlerinde; yani övgüleri satırların arasından okuyabilen ve imâ edildiklerinde anlayabilen diğer meslektaşlara, yani denklere yönelik sözlerde övgü, tamamlayıcı klasın eksik olduğunu ifade eden "az muteber" ya da "asgari" niteliklere (aşağıda: "ağır başlı ve çalışkan", "fikrî dürüstlük", "ihtiyatlı") parmak basılması yahut basmakalıplığın ve zorlamalığın münasip kelimelerle belirtilmesi ("ortalama civarı", "ilerisi için vaatkâr", "tekrar gayret gösterdikten sonra", "belgelere biraz fazla bağımlı") suretiyle aslında bir yandan kendini inkâr ediyor olabilir. "X Hanım'ı üniversitedeki ilk yıllarından itibaren tanırım: Bana her daim son derece ağır başlı ve çalışkan bir öğrenci olduğu izlenimini vermiştir. Birkaç agregasyon ödevini bana teslim etti ve aldığı notlar ortalama civarında idi. Bu da ilerisi için vaatkâr bir unsur olarak kabul edilebilir. Velhasıl, tekrar gayret gösterdikten sonra bir sonraki sınavdan başarıyla çıkabileceğini umuyorum." "X Hanım yüksek lisans tezini 1970-71'de benim yönetimimde tamamladı. Çok ciddi, yazılı kanıtlara dayanan ve müthiş bir entelektüel dürüstlüğün sergilendiği, tek kusuru yeterince geniş bakılmamasından ötürü belgelere biraz fazla bağımlı kalınması olan bir çalışmaydı. Değerlendirebildiğim kadarıyla X Hanım'ın nitelikleri bana, başarısız bir ilk girişimin ardından çok iyi bir agregasyon adayı olabileceğini düşündürüyor. Umarım iyi hazırlanabileceği şartlara sahiptir. Kendisinin hem çalışkan hem de ihtiyatlı birisi olduğunu eklemek istiyorum, ki bunlar da dikkate alınabilsin" (tavsiye dosyaları, Eylül 1972).

Gördüğümüz gibi, söylemin kudretinin gerçekten kavranabilmesi için, kullanılan dilin toplumsal üretim şartlarıyla ilişkilendirilmesi ve kelimeleri belli bir kullanma biçiminin seferber etmeye muktedir olduğu iktidar ilkesinin, kelimelerin dışında, hem kelimeleri hem de onları kullanan ve alımlayan insanları üreten mekanizmalarda aranması gerekiyor. Sembolik iktidarın etki gücünün koşullarından sadece biri olan münasip dilin münasip kullanı-

mı, sadece belli şartlarda işleyebilen bir koşuldur. Akademik örtmeceler, sosyal ve akademik şartların, kendilerini bu örtmeceleri tam olarak tanımaya yatkın kıldığı faillere tatbik edildiklerinde mutlak güçlerine kavuşabilirler.

Akademik kurumun tatbik ettiği sembolik dayatma etkisi, hem akademik sistemin aktarmakla mükellef olduğu muhtevanın yapısını aktarmakla yükümlü hocaların hem de mesajın yöneldiği öğrencilerin zihinsel yapılarıyla uyumlu olduğunda tam olarak gerçekleşir: Örneğin tüm toplumsal bilinçdışını ortaya koymakta olan bir felsefe hocası o aynı bilinçdışında buluşmaya hazır ve nazır burjuva gençlerin önünde Platon'un *épistèmè* ile *doxa* ayrımından yahut da Heidegger'in "herkesler" ile "günlük gevezelik" üzerine söyleminden bahsettiğinde olan budur. Bu ayrımlar, öğrenci-hoca iletişiminin gereklerince en basit şekilde ifade edildiklerinde, düşünürün "bayağı" ve "sağduyu" ile arasına koyduğu mesafenin aristokratik bir ifadesinden, yani felsefeye dair hoca felsefesinin ve gençlerde kolayca uyandırdığı heyecanın gizli ilkelerinden ibarettirler.[5] Bir felsefî söylemin, egemen dünya görüşünü ezoterik ve yüksek derecede örtmeceli bir formda sunan, az ya da çok basitleştirilmiş bir versiyonunun az sayıdaki alıcıya meşru ifşasının, tabiri caizse, bir "yanlış-tanınmanın tanınması" türünden başka bir şey olmayan bir tanınmayla karşılanacağı kesindir: Mümtaz ile bayağı, az bulunur ile yaygın/sıradan, felsefî fikirler semâsını dolaşarak, usta-hocanın ve çırakların intisap derecesine göre, pek de "yaygın/sıradan" olmayan "hakiki" ve "hakiki olmayan" yahut *Eigentlichkeit* ve *uneigentlichkeit* biçiminde ortaya koyulduklarında, mükemmel biçimde yanlış-tanınabilir haldedirler.[6]

---

5 "Chamfort'un, "çoğunluğa uygun düştüğüne göre, kamuya mal olmuş her fikrin, kabul görmüş her âdetin saçmalık olduğuna bahse tutuşabilirsiniz" formülü, kuralından muaf olduğunu düşünen herkesin, yani tam da o çoğunluğun mutlaka hoşuna gidecektir (J. Lacan, *Ecrits*, Paris, Seuil, 1966, s. 21)" diyen Lacan'a rahatlıkla hak verebiliriz. Ancak analistin –hiç şüphesiz analizin tatbik ettiği cazibenin temel unsurlarından biri olan bir köreltmeyle– unuttuğu temel bir noktayı eklemek şartıyla: Burada mevzubahis olan "çoğunluk", sosyal hayatın ve eğitim kurumunun *happy few* [mutlu azınlık] olarak muamele ettikleridir.

6 Daha genel olarak, bir zamanlar, Ciceron'un izinden giderek *plebeia philosophia* diye adlandırılan, materyalizm yahut ampirizm gibi "bayağı" veya "sağduyuya" fazla yakın tüm doktrinlerin açık yahut zımnî değersizleştirilmesinden de bahsetmek gerekir. Pek çok başka göstergenin yanı sıra, Hume, Comte ya da Durkheim gibi, disertasyonların, kolayca üstesinden gelinen ilk kısımlarına mahkûm, biraz hoyrat filozoflara hem derslerde hem de ders kitaplarında layık görülen muamele ile neredeyse ritüel hâline gelmiş aforozlara ve lekeleyici yergilerden ("bilimcilik", "psikolojizm", "sosyolojizm", "tarihselcilik) dönüştürücü ilhaka, bilimsel söylemin katılıklarını ve lüzumsuzca ağır yanlarını kötülemek için bin bir yola başvurulması bu değersizleştirmeye delalet eder.

Denklerin Yargısı ve Üniversite Ahlakı

Öğretmenlik kavrayışı kategorilerinin uygulanmasının ürünü olan bir dizi yargı uyarınca hocalık mesleğine girenler aynı görme ve ayırma ilkesine göre üretilmiş yargılara tâbi olmaya devam ederler. Bunu göstermek üzere, *ENS Mezunları Derneği Yıllığı*'nda yayımlanmış olan, grubun, artık aralarında olmayan bir üyelerine dair son yargısında, gruba dâhil edilirlerken belirleyici olan sınıflandırma ilkelerini yeniden devreye soktuğu anma yazılarını inceledik.[7] Disertasyonlar üzerine yapılan "değerlendirmeler"de ortaya çıkana çok benzeyen bir sınıflandırıcı sıfatlar sisteminin anma yazılarında da işler halde olduğunu ve bu akademik taksonominin kariyer boyunca bir sosyal sınıflandırma aracı olarak etkin olmaya devam ettiğini tespit ettik. Aldıkları tasdiğin, gördükleri eğitimin ve özellikle de sıkı bir elemeden geçmiş olmanın etkilerinin bir araya gelmesi sonucunda resmen ve sahiden "eşitlenmiş" olan ENS çıkışlılar arasında sosyal kökenden kaynaklanan kariyer farklılıklarına rastlanmaya devam edilmesi, bu durumu ispatlar niteliktedir.

> Bir evvelkiyle aynı yol izlenerek oluşturulan **Grafik 2**'de 1962, 1963, 1964 ve 1965 yıllarında *ENS Mezunları Derneği Yıllığı*'nda yayımlanmış anma yazılarından yola çıkarak, sosyal kökenleri belirtilmiş 34 mezunu, eldeki bilgilerden (yani esasen babanın ve elbette annenin işi, doğum esnasında ebeveynlerin ikâmet ettiği yer, ailenin kültürel ortamına dair az ya da çok net göstergeler) tespit edilebildiği kadarıyla, başlangıçtaki kültürel ve sosyal sermayelerine göre sıraladık. Hazırlık sınıfı öğrencileri için olduğu gibi, bu sıralama, özellikle burjuvazi ve küçük-burjuvazinin üst kesimleri için de keyfiliklerden âzâde değildir: Tek mesele elimizdeki bilgilerin yetersizliği –subayların rütbelerini ve özellikle eğitimlerini (mesela Saint-Cyr mi [Harp Okulu] yoksa Politeknik mi) her zaman bilemiyoruz; hocaların tam statüsünü her zaman bilemiyoruz; sanayi ve ticaret şirketlerinin büyüklüğünü bilemiyoruz vb.– de değil; iktidar alanına ve bu yapı içerisindeki farklı mesleklerin diferansiyel gelişimlerine dair, "sosyal hareketlilik" çalışmalarının bal gibi de ihmal ettikleri bir sosyal tarih çalışması, sosyal güzergâhlara dair her sağlam analizin ve *tabiatıyla*, bizim analizimizin gerekliliklerinden kaynaklanan tek yönlü bir hiyerarşi kurma girişiminin ön şartıdır. Ayrıca ailenin meslekî durumu ile ikâmet ettiği yerin görece ağır-

7 Grubun, uygun şekilde yetkilendirilmiş bir sözcü (methiyeyi yazmak bir dönem arkadaşına düşer ve ancak mücbir hallerde bir başkasına bırakılır ve o kişi de, aynen giriş jürisinde olduğu gibi, ENS çıkışlı olmalıdır) vasıtasıyla üyelerinden birine dair verdiği son yargı, her daim, izi bazen, yazar farklı enformatörlerin verdiği bilgi ve yargıları bir araya topladığında ya da metne dâhil ettiğinde ortaya çıkan bir müşterek çalışmanın ürünüdür (Grup, grubun meşru sözcüsü sıfatına erişimi kontrolü altında tutmak suretiyle, sembolik –ve etik– üretim çalışmasını ve durum gerektiriyorsa, vefat eden kişide birikmiş olan sembolik sermayenin temellükü için verilen mücadeleyi –övgü konuşması buna örnek teşkil eder– kontrolü altında tutar).

Grafik 2

2. Sınıflandırma Makinesi: Okul Sıralamasından Sosyal Sıralamaya

> lıklarını değerlendirmek de son derece güçtür: Her şey bizi, tahsil hayatının, akademik mükemmeliyet imgesiyle özdeşleşmiş niteliklerin en ısrarlı biçimde talep edildiği bu çok yüksek düzeyinde, Parisli veya taşralı olmak karşıtlığının belirleyici bir ağırlığa sahip olduğunu düşünmeye yönlendirmektedir (habituslara *aksanlar* şeklinde nakşolmuş bir başka karşıtlık olan Oïl dillerini [Güney bölgeler] konuşanlarla Oc dilini [Paris'in de dâhil olduğu Kuzey bölgeler] konuşanlar arasındaki karşıtlık da bu duruma tuz biber eker).[8]

On yıllık bir *Yıllık* taraması uyarınca 26 niteleme sınıfı oluşturduktan sonra ele aldığımız her bir anma yazısında (ya daha uzun yazılarda birden fazla geçtikleri için ya da daha kısa olanlarda ifadenin şiddeti yahut vurgusuyla öne çıkarılmış oldukları için) görece ağırlığı en fazla olan nitelikleri (çoğunlukla sıfatlarla ifade edilmekteydiler) siyah bir kareyle (on kareyi hiç geçmeden) belirttik.[9] Vefat eden hocaları nitelemek için kullanılan sıfatlar sistemi, hocalık konumuyla bağlantılı *etik olanaklılar uzamını* ortaya koymaktadır ve hakikatini tam olarak, ancak iktidar alanındaki başka konumlarla bağlantılı sıfatlarla karşılaştırıldığında açık edebilir. Mevzubahis uzamı evrensellik kisvesiyle düzenleyen taksonomilerin, akademik alanın dışına çıkmış olan ENS mezunlarının, mesela diplomatların meziyetlerini adlandırmak hususunda tamamen yetersiz kaldıklarını tespit ettiğimiz noktada, somut olarak uzamın sınırlarına gelmişizdir. Bu kesimin övgüleri her seferinde, kendisi gibi şanlı gömlek değiştirmişlere [*transfuge*] teslim edilmiştir: Bura-

---

8 Anma yazılarında sadece makbul aksandan farklı olan aksanlar ve onlar içerisinde de sadece "Midi" [Fransa'nın Güney'inde bir bölge] aksanları özellikle konu edilir: "'R'leri yuvarladığı ve bazı ünlülerin üstüne bastığı kaba Pirene aksanı" (Hautes-Pyrenees'deki Arbeost Köyü'nde doğmuş olan ilkokul öğretmeni çocuğu G. Rumeau'yu anma yazısı, *ENS Yıllığı*, 1962, s. 42). "Toprağın titreşimleriyle dolu gürbüz bir ses" (Tarn'daki Castres köyünde doğmuş olan A. Montsarrat'yı anma yazısı, *ENS Yıllığı*, 1963, s. 51). Telaffuz, hiç şüphesiz, bir öğrenme/edinme biçimini her daim ve bazen silinemez biçimde hatırlatan ve dolayısıyla çok güçlü bir sosyal etiketleme işlevine sahip olan bir ayırt edici özelliktir.

9 İncelediğimiz mezunların çoğu 1880-90 civarında doğmuş, 1905-55 arasında çalışma hayatında yer almıştır. Dolayısıyla buradaki "ENS çıkışlı" imgesi sistemin görece eski bir hâline denk gelmekte. Ancak bu çözümlemeden sonra gerçekleştirilebildiğimiz bir doğrulama, sosyal kökenleri anmalarda belirtilmeyen mezunların, bu hususta, incelenen kitleyle kayda değer bir farklılık göstermediğini (altısı orta sınıflardan, beşi üst sınıflardandır, kalan beşine dair bilgi edinemedik) ve onlara isnat edilen niteliklerin bu çözümlemeden çıkarttığımız kurallara aynen riayet ettiğini ortaya çıkarttı. (Hatta arşiv dosyalarını incelemek, kayıtlı olan akademik değerlendirmelerle anma yazılarının içerdiklerinin çok uyumlu olduğunu gözleme imkânı verdi.) Anma yazısına konu olan mezunlar ölenlerin tamamından, belki okula bağlılık haricinde, bir farklılık arz edermiş gibi görünmemektedir. Ömür boyu üyelerin diğerlerine nazaran, az bir farkla, haklarında anma yazısı yazılmış olanların arasında sayıca daha fazla olduğunu görüyoruz. Velhasıl, her şey, yazarla yazının nesnesi arasındaki ilişkinin rasgele olmadığını, kabaca bir tanıma göre sosyal sınıflarının, disiplinlerinin ve kariyerlerinin benzer olduğunu işaret etmektedir.

da bambaşka, karşıt hatta çatışkılı ("ders vermek için yaratılmamıştı", "bir dersliğin eskimiş dört duvarı ona dar gelirdi", "hırsları onu daha geniş ufuklara sürükledi") bir sosyal evrenin ilanı niteliğindeki bir söylem evrenine ("kendini vatanına adamak" yahut "sadece devlete hizmet etmeye adanmış bir kariyer") gireriz: yüksek memuriyetin yahut büyük iş burjuvazisininki.

> İktidar alanı, içerisinde verilen mücadelelerden biri etik değerlendirme ilkelerinin hiyerarşisine dair olan bir mücadele alanıdır. Bir etik sosyolojisinin ilk işi de iktidar alanı içerisindeki farklı konumlarla pratikte yahut açıkça ilintilendirilmiş meziyet sistemlerini belirleyip tahlil etmek olmalıdır: Karşılaştırmalı analize tâbi tutmak üzere, çeşitli grupların, mensuplarından biri üzerinden kendilerini övdükleri bir dizi övgü söylevini –cenaze konuşmaları, kabul törenlerindeki konuşmalar vb.– bir araya getirme işine giriştik. Bu söylevler, bir grubun, ethosunu etiğe tahvil ettiği; ortak bir habitusun nesnel olarak sistematik, dolayısıyla bir grubun sınırları dâhilinde bilfiil evrenselleşmiş olan ilkelerini, evrensellik iddiası taşıyan, bilinçli biçimde tutarlı ve açık bir normlar sistemine dönüştürdüğü açıklama, sistematizasyon ve evrenselleştirme çalışmasının önemli uğraklarıdır. Vefat edenlere methiye, bu türden bir etik üretim teşebbüsü için çok uygun bir fırsattır: Grubu bölen ihtilafları askıya almaya mecbur bırakır ve önde gelen üyelerinden biri üzerinden grubun, öncelikle de yazarın kendisinin –özdeşleşme yoluyla ilhak gerçekleştiren bazı önsözlerde gayet net gördüğümüz gibi– göklere çıkarılması fırsatını sunar. Tam da önde gelen olmasından ötürü potansiyel bir tehdit unsuru olan mevzubahis üye, bundan böyle hem oyunun dışında kalıp zararsız hâle gelmiş hem de adında birikmiş olan sembolik sermayenin temellükü mücadelesinin nesnesi olarak teşkil edilmiştir.

Üzerlerine tesir eden farklı homojenleştirici etkilere rağmen, ENS çıkışlıların sosyal kökenleriyle akademik başarıları arasında tespit edilen istatistiki bağıntı hiçbir şekilde, mekanik bir nedensellikten kaynaklanmaz;[10] gerçekliğin inşasının araçları olan akademik taksonomileri devreye sokan sayısız değerlendirme –ve öz-değerlendirme– edimi esnasında peyderpey kurulur. Kendileri de sınıflandırılmış ürünler olan hocalar, birbirlerini ve kendi kendilerini akademik sınıflandırma kriterlerine göre mütemadiyen sınıflandırırlar. Hedefleri, söz konusu hedefleri ve kendine saygıyı tanımlayan hiç bitmeyen öz-değerlendirme edimleri vasıtasıyla, kurumun, hedeflerine dair

10 Toplumsal uzamın alt kesimlerinden gelen on beş mezundan on ikisi ya ortaöğretim ya da yüksek ortaöğretim (Khâgne veya Taupe) öğretmeni olurken sadece üçü akademisyen olmuştur; o da akademik açıdan düşük addedilen disiplinlerde (yaşayan diller ve kimya) ve çoğu taşrada olmak üzere. Üst kesimlerden gelen on dokuz mezundan sadece ikisi öğretmen olurken ikisi diplomasiye yönelmiş, ikisi yazar olmuş, on üçü de çoğunluğu Paris'te ve dördü *Collège de France*'da{fr} olmak üzere, akademisyen olmuştur.

yargılarını hem öngörür hem de yönlendirir. Bu anlamda, bir fakültede yahut Paris'te "parlak bir kariyerin", "taşranın ve aile hayatının hazlarına" fedâ edilmesini övmelerinin yanıltıcılığı sadece görünüştedir: İhtimaller ve umutlar diyalektiği öylesine sıkıdır ki, neyin nesnel belirlenimlerden neyin öznel belirlenimden kaynaklandığını çözmeye çalışmak anlamsızdır. Taşralılar kendilerini istemeyen Paris'i istememiş; ortaöğretim öğretmenleri aynen onun kendilerini reddettiği gibi, üniversiteyi reddetmişlerdir. Her başarılı sosyalleşme, faillerin, kaderlerinin işbirlikçisi olacak şekilde davranmalarını sağlamaya meyleder. Muhtemel geleceğe götüren güzergâhı ağır ağır çizen pek çok "tercih", birkaç samimiyetsiz oyunun sonunda, tüm anma yazılarının göklere çıkarttığı o kasvetli meziyete, yani *amor fati*'ye varacak olan hırslarını küçültme çalışmasına önemli katkılar sunar. Farklı hiyerarşilendirme ilkelerinin (kurum, yaşanılan yer, disiplin) görece bağımsızlığı, başarısızlıkları seçilmiş reddiyeye tahvil etmek ve boşa çıkmış umutların yasını tutmak için gerekli olan gayreti kolaylaştırmaya önemli katkıda bulunan bir bulandırma etkisini üretir: Paris'teki büyük bir lisenin felsefe öğretmeni, entelektüel dergilere yazılar yazabildiği müddetçe, ne idiği belirsiz bir taşra üniversitesindeki İngilizce hocasına gıpta etmesi için sebep olmadığına kendisini kolaylıkla inandırabilir. Bunun tam tersi de geçerlidir. Dolayısıyla, anma yazısı türüne ait kuralların dayattığı övgü çalışması, "en yükseklere yazgılı" olduklarına kâni olanların, kendilerine olan inançlarını yeniden tesis etmelerine vesile olan yasını tutma çabasına dair hayli doğru bir fikir verir.

Akademik taksonomilerin ürettiği sınıfları bir arada tutan, hiçbir zaman katıksız mantık ilişkisi olmayan ilişkilerdir. Bu vakada, hocalık meziyetleri evreninde, yani üniversiteye has mükemmeliyeti gerçekleştirme yordamlarının evreninde tespit edilen hiyerarşi, olanaklı kariyerler hiyerarşisiyle, yani eğitim kurumları arasındaki hiyerarşiyle üst üste binmektedir. Her şey, her bir fail, eğitimciler zümresinin, kendi mensupları içerisindeki en iyilerde tanımak suretiyle kendininkiler olarak tanıdığı bu hiyerarşik nitelikler evreninin içerisinde, meziyetlerine göre nesnel olarak konumlanmış gibi seyretmektedir: En altta, her "genç eğitmeninden" beklenen asgari nitelikler olan iyi aile babası ve iyi bir eş olmak gibi ev hayatına dair meziyetler ile kendini öğrencilere adamak ve meslek bilinci gibi, en temel hocalık meziyetleri; diğer uçtaysa, daha sıradan meziyetlerin olumsuz taraflarını, işi hiçbir zaman bu meziyetlerin olumlu ilkelerinin reddiyesine vardırmadan (büyük

filozof da aile babalığı yahut Okul'a bağlılık vasıflarından dolayı övülür) inkâr eden üstün başarılar bulunur.

Velhasıl bu son sınavda "artık aramızda olmayan sınıf arkadaşları", aynen hayattayken nasıl sınıflanmışlarsa öyle; yani "tahsil hayatının" bu nihai noktasında sosyal kökenlerle hâlâ görünmeyen ancak doğrulanabilir bir ilişki içinde olan, incelikle hiyerarşilendirilmiş akademik niteliklere göre sınıflandırılırlar. En gölgedekilerde yani mütevazı taşra öğretmenlerinde iyi öğretmenin, çoğunlukla iyi aile babası ve iyi eşinkilerle ilişkilendirilmiş temel vasıflarına rastlarız. Ardından ciddiyet, birikim, katılık gibi düşük sıralardaki entelektüel nitelikler veya çeviri, eleştirel yayınlar ve akademik niteliği kısmen haiz çalışmalar gibi, akademik kurumun ancak ve ancak gönülsüzce kabullendiğini bildiğimiz düşük faaliyetlere tatbik edilen, yüksek entelektüel nitelikler gelir. Kültürün mütevazı hizmetkârlarının basit meziyetlerinin ötesinde, üniversiteye has mükemmeliyet tanımını aşmak suretiyle mükemmeliyetlerini ispatlamayı bilenlerin seçkin nitelikleri vardır: Grubun, mükemmeliyet idealini hayata geçirene, kendisine yakın olanlardan biri vasıtasıyla (üniversiteye yaraşır biçimde) bahşettiği en yüksek onur, onu "akademik sınıflandırmanın ötesinde" konumlandırmaktır, ki bu, akademik sınıflandırmaların her daim öngördüğü mevkidir.

> *ENS Mezunları Derneği Yıllığı*'ndan (1962), bu üç genel kategoriye örnek teşkil eden üç anma yazısı:
>
> –Paul Sucher, 10 Ocak 1886 Versailles doğumlu, babası esnaf, bir taşra lisesinde Almanca öğretmeni.
>
> "Hoffman üzerine yazdığı yüksek lisans tezinin ardından, metinleri nasıl bir rahatlık, zerâfet ve kesinlikle aktarmayı bildiğini gösteren, bazen karmaşık ve tartışmalı olan edebî meselelerin her daim meselenin özünü ortaya seren uzun giriş yazılarının eşlik ettiği çok sayıda çeviriye imza atmıştır. (...) Sucher çok kısa bir sürede, kendisine üniversitelerimizin kapılarını, eski hocalarına müthiş keyif vermek suretiyle açacak mükemmel bir doktora tezi yazabilirdi. Onu bundan alıkoyanın, zorluklar –onun için zorluk olmazlardı– veya bir tebahhur çalışmasının gereklilikleri –bunu sadece zevk için ve müthiş bir rahatlıkla zaten yapıyordu– olduğunu sanmıyorum. İç dünyası ona yetiyordu: Okumak, meditasyon, seyahatler, sırt çantasıyla yaya yahut bisikletli aşındırdığı uzun yollar, Alpler'de kâh bacaklarıyla kâh kayalara geçirdiği tırnaklarıyla fethettiği geniş ufuklar, devlet okulunda görev yapan bir meslektaşımızla 1926'da yaptığı evlilikle kurulan yuvadaki huzurlu hayatı, varoluşunu tam istediği gibi doldurmaya ve zenginleştirmeye yetiyordu" (s. 36-37, 38-39, 54-55).

– Roger Pons, 28 Ağustos 1905 Equerdreville doğumlu, annesi ilkokul öğretmeni, dede ve nineleri köylü, Louis-le-Grand Lisesi Khâgne'ında edebiyat öğretmeni.

"Bu eşsiz başarının izahı, her ânını adamışlıkta aranmalıdır. Büyük bir hümanist olan Roger Pons, kendini metinlerin ve yazarların hizmetine vermiş; ister Pascal yahut Diderot, ister Claudel yahut Gide, onların yerine kendisini geçirmeye, hatalarını bulmaya çalışmaksızın, son derece sadelikle ve kucaklayıcılıkla, her birini kendi dehâlarına göre anlamaya ve anlaşılmalarını sağlamaya gayret etmiştir. Agregasyon sınavlarının katı jüri üyesi ve müfettiş Roger Pons hocalıktan hiç vazgeçmeyip tecrübesini ve bilgisini eğitimin ve eğitimcilerin hizmetine sundu. (...) Roger Pons çok yazdı ve ister minnacık notta olsun, isterse uzun uzadıya geliştirilmiş denemede, netliğe ve her ayrıntının kusursuz olmasına büyük özen gösterdi. Her seferinde de çok canlı, açık ve heyecanlı bir üslupla yazdı. Ancak hiç durmadan başkaları için faydalı ve kullanılabilir olanı üreten, mesleği, arkadaşlıkları, görevleri tarafından tüketilip kaderin ihanetine uğrayan iyi zanaatkâr Roger Pons, içinde taşıdığı büyük ahlakçı ve eleştirmenin büyük eserinden sadece yaklaşımlar, giriş niteliğindeki notlar ve bazı taslaklar bıraktı. Akademik çilecilikle Hıristiyan tevazuunun birleşimi, onu en önemli, en şahsî, zımnî olarak her yerde olsa da hiçbir zaman serbestçe çıkmayan o sözü söylemekten alıkoydu (çünkü erdemli olmak istemsizce de olsa zalim ve yıkıcıdır)."

– Maurice Merleau-Ponty, 1908 Rochefort-Sur-Mer doğumlu, babası topçu subayı, ENS giriş sınavı jüri üyesi ve *Collège de France*'da felsefe hocası.

"O dönemdeki hâliyle hâlâ gözümün önünde: Mesafeli tavırları, müthiş bir dikkatle dinlemesi, yerinde ve içerdikleri sessizliklerle biraz esrarengiz olan cevaplarıyla, konuşmaların derin olmasını sağlayan aristokrat bir yanı vardı. (...) Maurice Merleau-Ponty büyük filozofların ırkından geliyordu; bir anlamda Alain ile Bergson'un devamcısıydı, bir başka anlamda J.-P. Sartre'a yakındı ve aynen onun gibi Husserl ile Heidegger'den etkilenmişti."

Olanaklı Erdemler Uzamı

O halde, her birine atfedilen erdemlerin *sosyal değeri,* mesleki kariyere adım atan her ENS'linin önüne açılan bu olanaklı erdemler uzamının yapısına göre tanımlanır. Aynı şekilde, incelenen örneklemde bir taşra lisesinde yaşayan diller öğretmeni olmaktan *Collège de France*'da felsefe profesörü olmaya uzanan olanaklı konumlar uzamı, olanaklı güzergâhlar uzamını sınırlandırır. Başlangıçtaki ayrışmamışlıktan ötürü belli bir ENS çıkışlılar kitlesinin tamamının önünde açık olan bu güzergâhlar uzamı, bireysel güzergâhların

ayırt edici değerlerinin belirlenmesinde, başarı ya da başarısızlığın öznel tecrübesinin nesnel dayanağı olarak ölçüt teşkil eder. Bu durumda tabiatıyla, anma yazılarının ayrım yapmadan övdüğü erdem ve kariyerler ikili bir algı ve değerlendirmeye tâbidirler. Kendilerinde ve kendileri için ele alındıklarında düşük erdemler, üniversiteye has mükemmeliyet tanımının asgari ancak temel, yani sıradan ama aynı zamanda öncelikli bileşenleri sıfatıyla, mutlak ve kayıtsız-şartsız bir tanınmaya sahiptirler ve bu nitelikleri haiz olmamak, gruba aidiyetin sorgulanması için yeterlidir. Ancak bir yandan da, üniversiteye has çileciliğin (zorunluluktan meziyet çıkartmak) ve bu çileciliğe indirgenen üniversiteye has mükemmeliyetin tamamen olumsuz olan formunun hakikati kendini hiçbir zaman unutturmaz: Onları güzergâhlar uzamında konumlandırdığımız anda, bahçesini eken, sırt çantasıyla dağları dolaşan ve çocuklarına sahip çıkan şu ya da bu sıradan öğretmenlerin bilgelik ve iç huzurun, tevekkülün ve vakarın, dürüstlüğün ve adanmışlığın damgasını vurduğu sade ve mütevazı hayatlarının oldukları şey olarak görünmemeleri imkânsızdır.[11] Düşük ve orta (pedagojik beceriler, açıklık, metotluluk gibi, daha spesifik ve ilk grup kadar münhasıran ahlaki olmayan) erdemler veya birikim, katılık, netlik gibi düşük zihinsel nitelikler egemen erdemlerin hafifçe bozulmuş biçimleridirler. Bu nitelikler ancak, sefil gayretkeşliklerinin ve vasat kitabiliklerininin, okulluluklarının izlerinden onları arındırıp kurtaracak olan egemen erdemlerle birleşmek suretiyle tam değer kazanabilirler: Birikim ancak "zerâfetle süslendiğinde" tam olarak kıymet görür ve birikim sahibi de ancak "uzmanlık alanının içine kapanmadığında" gerçek anlamda tanınır. Yüksek erdemler seyrekleştikçe övgülerde tüm yeri kaplayan ahlaki erdemler, zihinsel meziyetleri en tepesine yerleştiren bir evrende ancak zihin-

11 Doğruya çok yakın nötralizasyonunun tipik bir özelliği olan kendi kendiyle alay etmeye başvurarak tipik ENS'li güzergâhını gayet güzel dile getiren "Sıradan ENS'li" başlıklı mizahi şiir, "mütevazılara" övgünün hakikatini ele vererek biter: " (...) VII
Ölümünden sonra, sınıfının birincisi
Vardı mezarına,
Sonra melankolik bir havayla
Şu sözleri söyledi:
İyi bir kocaydı, iyi bir baba,
İyi bir Fransız da aynı zamanda,
Ama onun asıl meziyeti,
Ruhu, zekâsı olmasıydı,
Bizim arkadaşımız falan olmasıydı"
(P. Roussel, *Le livre des cubes*, alıntı yapıldığı yer: A. Peyrefitte, *Rue d'Ulm, Chroniques de la vie normalienne*, Paris, Flammarion, 2. baskı, 1963, s. 316-319.)

sel erdemlerin sınırlarını kabullenmeye yardımcı olabilirler. Burada da yine, en sinik hakikat her daim en coşkulu övgünün altında gösterir kendini: Nitekim, tahakküm altındaki niteliklerin genellikle tevekkül, tevazu, ketumluk, şeref payelerine tamah etmemek, ahlaken doğruluk gibi, düşük bir konumu, yüksek beklentilerin boşa çıkmasıyla ilintilendirilegelen hınca kapılmaksızın kabullenmeyi sağlayan erdemlerle bağdaştırılması hayli kayda değerdir. Geri planda kalanlar, tam bir tersine çevirme vasıtasıyla, geride kalmışlıklarını erdemli bir tercihe dönüştürmeye (dolayısıyla fazla parlak payelerin illa ki kötü edinilmiş itibarlarını lekelemeye veya onlara kuşkuyla yaklaşmaya) meylettiklerinde, tevazuyla bağlantılı erdemlere hürmet eden bir zümrenin tam desteğini alırlar.[12] Resmî anmacıların övdüğü tevekkül ve irfan, genel bir hiyerarşiye sahip olan bir alanın içerisinde farklı eğitim düzlemlerinin sahip olduğu özerklikte kendilerine nesnel bir temel bulurlar. Bu alt-alanların her biri, ENS'liler sınıfına ait olmanın taşıdığı iddialılığa, diğerleriyle en azından öznel olarak mukayese edilemez olan bir güzergâh ve onunla bağlantılı olarak, tereddütsüz biçimde ayırt edici bir hayat tarzı formundaki özel bir kendini gerçekleştirme sağlar: Küçük bir taşra lisesindeki agreje{fr} felsefe öğretmeni, daha düşük unvanlı meslektaşlarının hürmetini tavırlarındaki sadelik ve varlığının son derece felsefî bilgeliğiyle kazanır; Khâgne veya Taupe{fr} hocası, kendisini tabii biçimde okula dair kutsayıcı imgelerinin içine dâhil eden ENS'li unvanına talip yeni nesillerin mutlak hayranlığına sahiptir; örnekler her düzey için böyle devam eder.

> Bin örnekten ikisini verelim: "Bir başka gün, üzerinde bu işe uygun kıyafetlerle, kavisli bir yoldan Saint-André'ye bir kamyon gübre getirirken, manzaralı bir bankta azıcık nefeslenmek için bir sigara molası vermişti. Şehirli bir tatilci ailesi belirdi, gelip yanına oturdular. Baba, çocuklarına manzaranın ve kırın güzelliğinden bahsederek *Georgica*'dan bir mısrayı Latince okudu. Passeron ayağa kalkıp sonraki mısraları okudu ve tatilcileri Vergilius'u bilen, hem de ezbere okuyan Nice'li köylüler karşısında hayret ve hayranlık içerisinde bırakarak kamyonuna bindi!" (Jacques-Henri Passeron'u anma yazısı, *ENS Yıllığı*, 1974, s. 120). "Sonuçlarını yayınlamak konusunda çok hızlı davranan bir Alman'ın onu geçmiş olduğunu böyle fark etti (...). Bu durum onu müthiş hayal kırıklığına uğrattı ve ne yapacağını bilemez halde, etrafından gördüğü desteğe rağmen,

12 Hiçbir zaman peşinden koşulmaya layık bir değer olarak övülmeyen "gölgede olmak", ancak içerdiği varsayılan olumlu niteliklerle tanınabilir: şeref payelerini hor görmek ve akademi dışı başarıların peşinden koşmayı reddetmek. Yirmi yıl kadar önce, felsefî ama aynı zamanda deneme ve gazete yazılarıyla üniversite çevresinin dışında tanınan bir adaya bir Sorbonne hocasının ettiği "yeterince geri planda değilsiniz" sözü, buna delalettir.

> ortaöğretime dönmeyi talep etti. (...) La Flèche'de de, hayatını okulda dahi dikkatleri üzerine çekmeden, sadece sevdikleri için, kamusal hayatın uzağında sürdürmesine rağmen tüm kentte tanınır ve çok saygı görürdü. Bunun sebebi, gerektiğinde faydalı olmayı bilmesi ve bunu her zaman sadelikle yapmasıydı (...). Müthiş bir tevazuuyla, hırssız, hiçbir zaman hiçbir şey talep etmeden otuz beş yıl, emekliliğine kadar kaldı La Flèche'de." (Paul Blessel'i anma yazısı, *ENS Yıllığı*, 1962, s. 41).

Her ENS'li, ENS'li sıfatını ("ENS'li mizahı") son derece doğal bir şekilde yakıştırdıkları bu erdemler evrenine farklı derecelerde iştirak eder. Eğitimciler zümresinin toplumsal uzamda tanımladığı her şey ifadesini, entelektüel ve ahlaki erdemlerin, bu zümrenin "seçkinlerinin" benimsediği ve kendi kendisinden talep ettiği bu eşsiz birleşiminde bulur. Hocaları burjuvalara (egemen konum) ve "sanatçılara" (iktidar alanının tahakküm altındaki bölgesinin maddi açıdan tahakküm altındaki konumu) karşı niteleyen onlara has yatkınlıkların kurucu esası, iktidar alanını düzenleyen iki hiyerarşide (ekonomik ve politik iktidarın hiyerarşisi ile entelektüel itibar ve nüfuzun hiyerarşisi) ortada bir yerde konumlanmış olmalarında yatar. Yazar ve sanatçıların gözünde fazla "burjuva", "burjuvaların" gözünde fazla "entelektüel" olmalarından ötürü, çifte yarı-başarısızlıklarının telafisini ancak aristokratça bir vazgeçişte yahut ev hayatının verdiği tatminlerle yetinmekte bulabilirler (varoluş koşulları, sosyal güzergâhlarından kaynaklanan yatkınlıkları ve bunlarla bağlantılı evlilik stratejileri bunu mümkün kılar). Ev hayatıyla alakalı erdemleriyle, hayat tarzlarının temelinde olan ve tüm diğer meşrulaştırma ilkeleri ortadan kalktığında kendine saygı için son bir sığınak vazifesi gören aristokratik çilecilikle ve aynı zamanda, sıklıkla idari kariyerlerin yolunu açan onur payeleriyle tasdik edilen "kamu hizmeti" ve "kendini adama" ruhunun delalet ettiği, dünyaya ve bu dünyanın yüceliklerine bağlılıkla hocalar, ibadetlerini övdükleri entelektüeller ve sanatçılardan ziyade, yüksek memuriyete daha yakındırlar.

> Eğitimciler zümresinin en çarpıcı özelliklerinden biri, iç evliliklerin sıklığıdır. 1964 yılında sözelci ENS'lilerin altı döneminin evlilik stratejilerine dair yapılan araştırma (1948 ilâ 1953, n=155, cevap verenlerin oranı % 85), ENS'lilerin % 85'inin evli olduğunu; evli olanların % 59'unun bir eğitimciyle evlenmiş olduğunu; bir eğitimciyle evlenmiş olanların % 58'inin evlendiği kişinin agreje olduğunu, bir agrejeyle evlenmiş olanların % 49'unun ENS Sevr mezunuyla evlenmiş olduğunu ortaya çıkartmıştır (kalanların eşlerine gelince: % 6'sı entelektüel bir mesleğe mensup, % 4'ü liberal bir mesleğe mensup, % 2'si beyaz yakalı, % 28'i ise anket yapıldığı esnada çalışmamaktadır). Bu türden

bir evlilik stratejisinin son derece korunaklı hocalar evreninin kendi içine kapanmışlığına ne denli katkıda bulunduğunu abartıyor olmak imkânsızdır. Sanatçılarla mukayese, üniversite hocalarının daha "burjuva" ve daha "nizamlı" duruşlarını gün yüzüne çıkartır. *Who's who in France*'da (1969-1970 baskısı) kayıtlı olan akademisyenlerden bir örneklemin çözümlenmesi, akademisyenler arasında bekârların oranının çok düşük olduğunu (% 0,9), –her durumda *Who's who*'da yer alan yazar ve sanatçılarınkinden (hiç şüphesiz kategorinin en "serbest" kesimini oluşturmasalar da, bekârlık oranları % 16,6'dır) çok daha düşük–, ayrıca boşanma oranlarının da çok düşük (% 0,9'a karşılık % 10,7) olduğunu, ortalama çocuk sayılarının da çok daha yüksek (2,39'a karşılık 1,56) olduğunu ortaya çıkarıyor. Toplumsal düzene uyum derecelerinin yüksekliği de sıklıkla şeref pâyelerine sahip olmalarıyla (% 65,1'i Şeref Nişanı'na [*Légion d'honneur*] sahipken bu oran yazarlarda % 39,2'dir) kendini göstermektedir.

Yazarlarda ve sanatçılarda tanıdığı ve övdüğü değerleri, gerçek işlevine karşılık gelen değerlerden feragat etmeden hayata geçiremeyecek olan bu zümrenin ikili gerçekliği, Lille Akademisi Rektörü'nün o dönemde bir lisede genç bir felsefe öğretmeni olan Jules Romain'e dair şu son derece ikircikli yargısında okunabilir: "Kültürlü, özgün, bir yandan son derece meşru olan edebî hırslarından ötürü belki fazla dağınık bir zihin".[13] Görevin bizzat tanımına nakşolmuş olan ve zümrenin sosyal özelliklerinin yeniden ürettiği çelişkileri aşabilenler, sadece zihinsel mükemmeliyete dair ilan edilmiş olan ideali akademik alanın dışında (yahut da *Collège de France* gibi "serbest mevkilerde") gerçekleştirenlerdir. Nitekim, bir mülksüzleşmenin sembolik tersine çevrilmesi olarak çileciliğin ve payeleri hor görmenin hakikati, dünyevi/maddi [*temporel*] açıdan tahakküm altındaki bir evrendeki tahakküm altındaki konumları vasıtasıyla hocalar zümresinin alt tabakalarına dayatılan entelektüel ve maddi ikili vazgeçişte olduğundan çok daha fazla, söz konusu zümrenin orta tabakalarının maddi yarı-tasdikinde görülür yahut kendini ele verir: Ya entelektüel ideali üniversite sınırları dâhilinde gerçekleştirenlerle, tam da tanınan kriterler bakımından düşük kalan bir tür fikrî şan türüne erişiriz ya da bu iktidar-yokluğu [*non-pouvoir*] evreninde sunulan güçleri elde edip bu duruma uygun davrananlarla (dekanlar, rektörler vb.), bu ikili yarı-başarıya nakşolmuş olan ikili iddialılığı görürüz.

Hocalığa ait algılama ve değerlendirme şemaları aynı zamanda tüm pratiği –özellikle de dersler, ders kitapları ya da doktora tezleri gibi, tam anlamıyla akademik kültürel ürünlerin üretimini– yapılandıran üretici şemalar

13 Jules Romains'i anma yazısı, *ENS Yıllığı*, 1974, s. 43.

olarak iş görürler. *Academica mediocritas*'ın, yani fikrî şeylerde itidal ve dengeyle bağlantılı erdemlere hürmetin –yaratıcılık ve özgünlük alanında dahi her türlü aşırılığın reddi demektir bu– kurucu yatkınlıkları, hiç şüphesiz, akademisyenin sanatçıyla burjuva arasında işgal ettiği orta konuma (çifte inkâr konumu) nakşolmuştur. Ahlaki değerler düzleminde karşılaştığımız çelişkilerin muadiline entelektüel erdemler düzleminde de rastlarız: Örneğin icmal geleneğindeki özgün olma mecburiyetiyle birikim ve eklektiklik mecburiyeti arasındaki çelişki, kopyalama gerekliliklerine tâbi olması itibariyla kısmen basit bir kopyalama olma özelliğini her daim taşıyan kültürel üretim teşebbüslerinin bizzat hedeflerine nakşolmuştur. Bu kopyalama özelliğinin payı, dersler yahut ders kitapları gibi düşük formlardan doktora tezleri yahut, çoğunlukla derslerden çıkan sentez eserler, ayrıca akademik kanonlaştırma kudretinin icrasının en iyi örnekleri olan ansiklopediler veya sözlükler gibi daha yüksek formlara doğru gidildikçe azalır, en azından üstü daha iyi örtülür.

> Anma yazılarının tahlili, ortaöğretim öğretmenlerinin eser üretmediğini (içlerinden, çevirileri olan bir tanesi hariç); Khâgne ve Taupe öğretmenlerinin üretiminin de neredeyse tamamen ders kitaplarından ve çeşitli eğitici kitaplardan ibaret olduğunu ortaya çıkarttı. "Çok iyi tasarlanmış ve açık bir dille yazılmış olan bu kitaplar, çıktıklarında, öğrenciler için, konu ettikleri meseleleri çok net bir şekilde ortaya koyan mükemmel malzemelerdir" (Taupe fizik öğretmeni Guillaume Rumeau'yu anma yazısı, *ENS Yıllığı*, 1962). Milli Eğitim'de yüksek mevkilerde görev yapanların yani müfettişlerin yahut Akademi* rektörlerinin üretimlerine ise, dekan Hardy'nin külliyatını nitelemek için kullanılan aynı ifadeler uygulanabilir: "Ancak Dakar'a gelir gelmez, Hardy'nin en büyük projesi, ders kitapları ve ders programının hayata geçirilmesi için gerekli olan çeşitli eserleri tedarik etmektir. Hardy kendisi örnek olur, yollar açar, kitap dizileri başlatır. Ders kitabı veya öğretici risâleden geçici sentez kitabına uzanan bir çeşitlilikte, eğitim için gerekli pek çok kitap yayımlar" (*ENS Yıllığı*, 1965, s. 38). Öğretim üyelerinin çoğu tez ve sentez niteliğinde eserler ("devasa ama mütevazı bir birikimin ürünü çok parlak bir sentez"), nadiren de romanlar, "zekice", "incelikle", "letâfetle", "açıklıkla" yazılmış "özgün" denemeler üretmişlerdir. Entelektüel çevrelerin bu kavrama yükledikleri anlamla bir "eser" ya da "büyük eser"den sadece *Collège de France* hocaları söz konusu ise bahsedilir.

Anma yazılarının çözümlenmesinin gün yüzüne çıkarttığı algılama ve değerlendirme şemaları, Epikür yahut Spinoza, Racine yahut Flaubert, Hegel yahut Marx'a dair akademik okumalarda da devrededir. Muhafazaları

(*) Bölge Milli Eğitim Müdürlüğü. -ç.n.

ve tasdik edilmeleri eğitim sisteminin görevi olan eserler, belli bir bozulmaya uğrayarak daimi surette kopyalanırlar. Weber'in dediği gibi, onları "bakış açılarının bütününün merceğiyle" okumaktan ve kendilerine göre yeniden yaratmaktan daha iyi bir iş yapmayacaklarına kâni *unvan sahibi yorumcuların* eserlere uyguladıkları şemalar bu eserleri ortaya çıkartmış olan şemalardan ne kadar uzaksa bu bozulma o kadar büyüktür. Bu genel yatkınlıkları, her bir okurun akademik alanda işgal ettiği konum belirler. Eski metinlerin en yaygın okumasının (Ah Epikür'ün Bahçesi!) taşra bahçıvanlarının meziyetlerinden; ya da Heidegger'in olağan veya olağandışı yorumunun, uyuşuk ve bayağı kitlelerden veya onların somut *analogon*'u olan, durmadan birinin yerine yenisi ortaya çıkan, "dünyevi" uğraşlardan ya da "entipüften" meraklardan hiç durmadan çekip çıkarılması gereken (kötü) öğrencilerden orman patikalarına yahut dağ yollarına kaçan bu aristokratik çilecilikten neler almış olabileceğini görmemek ne mümkün.

Velhasıl, herkesin sınıflandığı ve herkesin sınıflandırdığı; en üstlerde sınıflananların yarışa girenleri en iyi sınıflandıranlar haline geldiği tuhaf bir güzergâh olan tahsil rotasının tamamı sırasında, aynı sınıflandırıcı şemalar sistemi durmaksızın işler haldedir: Genel Sınav'dan ENS'ye giriş sınavına ve agregasyona, agregasyon sınavından doktoraya, doktoradan Sorbonne'a, Sorbonne'dan Enstitü'ye{fr}, tüm sınavlarda en yüksek sıralarda olanların bir düşük sıradaki merciye girişi *bilfiil* kontrol ettiği –o da bir sonraki merciyi kontrol eder ve bu böylece devam eder– tüm sıralama/sınıflandırma operasyonlarında geçerlidir bu. Merciler hiyerarşisi vasıtasıyla kendini dayatan hârici düzenleme –kendi sıralamasını iyileştirme kaygısı güden akademisyen hem üretimlerinde hem de akademik pratiğinde mevcut sınıflandırmalara riayet etmek durumundadır– tüm evvelki sınıflandırmalar vasıtasıyla seçilmiş ve belletilmiş olan, spontan biçimde uyarlanan uygun yatkınlıkların etkilerini güçlendirir. "Gerçek" akademisyen için, Üniversite'nin yargısı nihai yargıdır.

Akademik kurumun, var olan sosyal sınıflandırmaları tamamıyla yansız bir görünümün altında, herhangi bir açık talimat olmaksızın ve çoğunlukla da, hedeflerini kaleme alanların ve o hedefleri hayata geçirecek olanların çoğunun niyetlerinin aksi istikâmetinde yeniden üreten sınıflandırmalar ortaya çıkaran devasa bir bilişsel makine gibi işlediğini böylece görmekteyiz. Ancak, kurumun normalde gözlerden saklanan işleyişinin görülebilmesini sağlayan makine metaforu aldatıcı olmasın: Sosyal sınıflandırmaları akademik sınıflandırmalara yahut akademik sınıflandırmaları sosyal

sınıflandırmalara dönüştürme mantığını sunan diyagramlar vasıtasıyla yukarıda önerdiğimiz sınıflandırıcı mekanizma modeli, bilme araçlarını (sıfat sınıfları) ve edimlerini (değerlendirmeler) mekanizmanın tam merkezine yerleştirir. Okulun, sosyal açıdan en donanımlı olanları akademik açıdan yetenekli olarak bilmeyi ve tanımayı başarmak suretiyle yerine getirdiği bilişsel işlev, sayısız bilişsel edim vasıtasıyla hayata geçer. Özgünlük yanılsaması ve yansızlık inancıyla hayata geçirilen bu edimler, söz konusu yapıların bedene kazınmasının dönüşmüş ürünü olan algı ve değerlendirme sistemlerini pratikte devreye sokmalarından ötürü, toplumsal yapıların yeniden üretiminin gerekliliklerine nesnel olarak tâbidirler ve nesnel olarak onlar tarafından yönlendirilirler.

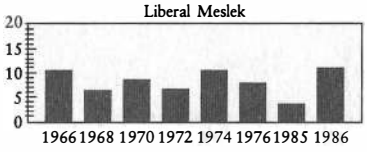
"Egemen ideolojiye" ve "devletin ideolojik aygıtlarına" bir tür kendi kendine yeten dinamik atfederek failleri âtıl, başka bir deyişle yapıların, bünyesinde ve sayesinde yeniden üre(til)diği oyunun dışında addeden "yapısalcı" namlı bakış açısının olduğu kadar, failleri sadece tarihsiz hesapçıların katıksız ve ikâme edilebilir hedeflerine indirgeyerek devreye sokan "bireyselci" namlı bakış açısının da çok uzağında olduğumuzu söylemeye gerek var mı? Her iki halde de yok sayılan, pratiklerin gerçek mantığıdır. Bu mantık habituslar, yani sosyal olarak yapılanmış biyolojik bireysellikler ile tarihten tevarüs eden nesnel yapılar –hocaların her gün gerçekleştirdikleri sınıflandırıcı edimler, bu yapıların hayata geçirilişinin mükemmel bir örneğini sunar– arasındaki ilişki içerisinde tanımlanır. Bu mantığı kavrayabilmek için, hocaların yargılarına, etnologların akrabalık terminolojileri için veya bitki, hayvan veya hastalık sınıflandırılmaları için kullandıkları ilişkisel yahut yapısalcı düşünce biçimini tatbik etmek ancak bunu yaparken, bu egzotik *curiosa*'lar incelenirken çoğunlukla devrede olan eylem teorisinden uzak durmak gerekir. Akademik değerlendirmelerde yahut sanatsal yargılarda devreye sokulan taksonomilerin yapılandırıcı etkilerini icra edebilmelerinin, kendilerinin de yapılan(dırıl)mış olmalarından kaynaklandığı muhakkaktır. Şu veya bu sınıflandırıcı karşıtlığın veya falanca sıfat çiftinin anlamını ve işlevini içinde bulundukları sistemin dışında anlayamayacağımız doğru ancak bu, onları pratik kullanılma şartlarından kopartacak salt iç bir çözümlemeye tâbi tutabileceğimiz anlamına da gelmez. Şu iki noktayı hiçbir kafa karışıklığına mahal bırakmadan kabul etmemiz gerekiyor: Pratikler her daim, karmaşık bilişsel yapıları oyuna sokan gerçekliği inşa edimlerini içerirler; öte

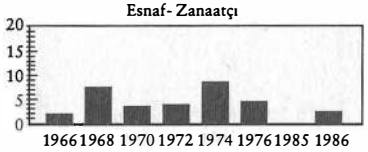
yandan bu bilişsel faaliyet, kendisinin bilincindeki bir zihinsel işlemle özdeşleştirilemez. Pratik bilgi, algının düzenlenmesini ve pratiğin yapılandırılmasını pratik işlevlere referansla gerçekleştiren üretici şemaları devreye sokar. Birbirini takip eden nesillerin pratiğinin ürünü olan ve pratiğin içerisinde ve o pratik sayesinde öğrenilip, uygulamaya pratik halde dâhil edilen bu şemalar, ürünü oldukları nesnel yapıların etkili bir varlığa kavuşmasına ve yeniden üre(til)meye ya da dönüşmeye somut olarak meyletmesine aracılık eden dönüştürme operatörleri gibi çalışırlar.

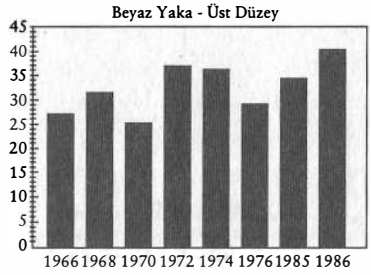
Ek 1

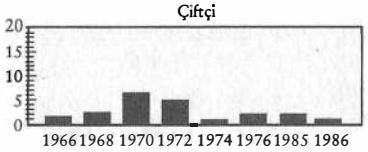
Genel Sınav ödüllülerinin sosyal kökenlerindeki varyasyonlar (1968-1988)

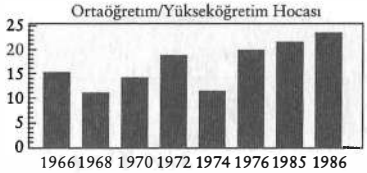
Temel noktalarda aynı prosedürlere göre (sadece, 1968'den itibaren kısaltılmış bir soru formuna başvurduk) düzenli olarak tekrarlanan anket ister babanın ister annenin mesleğine göre ölçülsün, ödüllülerin sosyal kökene göre dağılımının çok büyük bir istikrara sahip olduğunu ortaya çıkarttı. "Demokratikleşme"ye dair genel geçer görüşlerin aksine, dönemin başlangıcında zaten çok yüksek oranda temsil edilmekte olan kategorilerde hafif bir yükseliş dahi ("seçkin" alanlarda da tespit edilen bir eğilim) gözlemledik: Babası öğretmen veya öğretim üyesi olan ödüllülerin oranı 1966'da % 15 iken 1986'da % 24, babası üst düzey yönetici olanlarınki ise 1966'da % 27 iken 1986'da % 40,5'tir (annelere dair de benzer bir eğilim gözlemlenir: Annesi öğretmen veya öğretim üyesi olan ödüllülerin oranı 1966'da % 12 iken 1986'da % 29'dur).

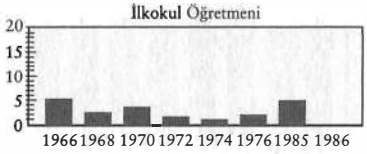

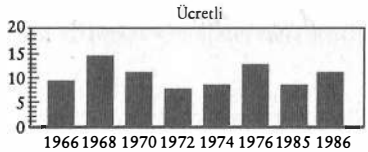

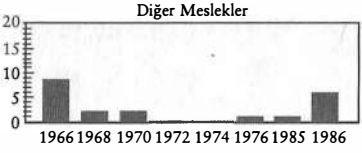

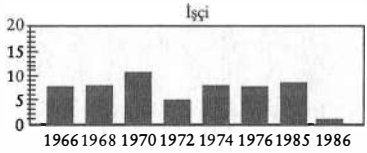
1966 ve 1988 yılları arasında genel yarışma birincileri kitlesinde farklı sosyal kökenlere (anne ve baba mesleği) sahip öğrencilerin temsilindeki farklılıklar

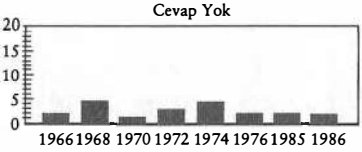

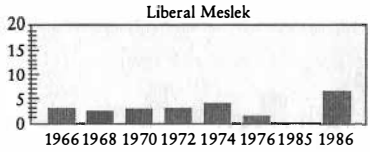

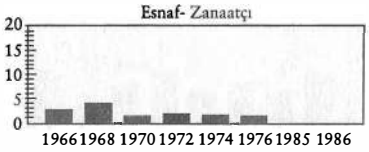

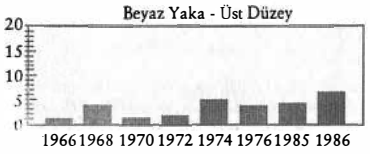

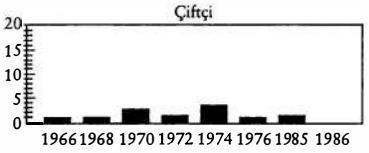

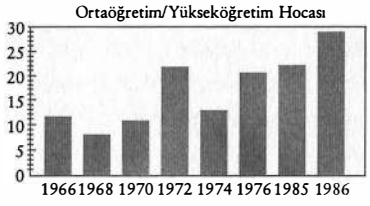
Babanın mesleğine göre ödül kazananların sosyal kökenleri

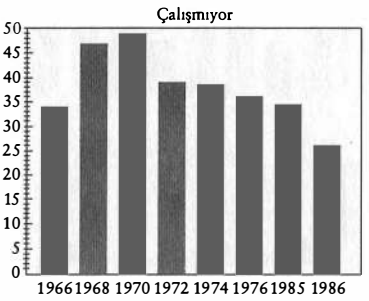

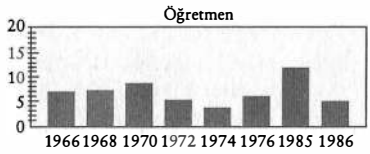

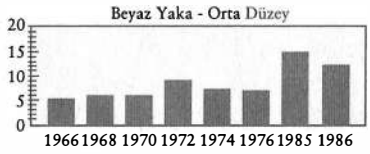

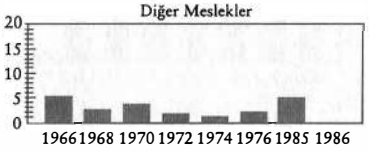

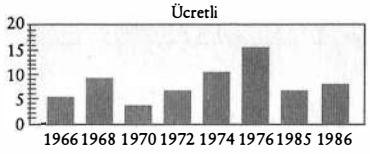

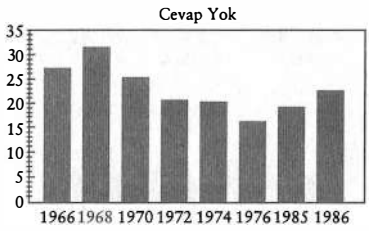

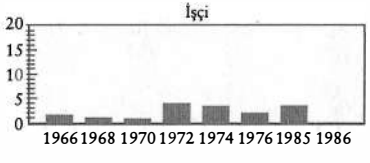

Annenin mesleğine göre ödül kazananların sosyal kökenleri

Ek 2

Seç(il)me ve sıkı elemeyle seç(il)me

Genel Sınav ödüllülerinin sosyal ve akademik özelliklerinin analizi, söz konusu kitlenin, seçme ve elemeye dair genel kaideyle uyumlu bir şekilde seçildiğini göstermektedir. Bu kaideye göre, herhangi bir öğrenci kategorisinin sosyal bileşimi, o kitleyi ortaya çıkaran seçme sürecinin katılığına doğrudan doğruya bağlıdır. Yani bir öğrenci kitlesinin tahsil dünyasındaki seviyesi ne kadar yüksekse yahut herhangi bir verili seviyede akademik kurumlar, disiplinler ve alanlar hiyerarşisi içerisinde işgal ettiği konum ne kadar yüksekse, imtiyazlıların o kitle içerisindeki oranı o kadar yüksek olacaktır. Dolayısıyla Ödüllüler kitlesi, ilki sınav için en iyi öğrencilerini belirleyen ortaöğretim okullarınca, ikincisi de adaylar arasından seçim yapan sınav heyetince olmak üzere, iki kısımlı bir seçme süreciyle içinden seçildiği lise son sınıflar kitlesinden, sistematik bir sosyal avantajlar bütünüyle ayrılır: Ödüllüler, yaşça daha küçüktür (% 50'si lise ikide 17 yaşının altında yahut lise sonda 18 yaşının altındayken bu oran aynı sınıftaki öğrencilerin tamamı için % 32'dir);[14] içlerinde Paris veya civarındaki liselerden gelenler daha fazladır (tüm lise öğrencilerinde % 20, bu kesimde % 35,5) ve altıncı sınıfta bir liseye kaydolanların sayısı da daha çoktur (1962-63'te, yani ödüllülerin bu sınıfta olduğu sırada bu sınıfta kayıtlı olan öğrencilerin % 27'lik oranına karşın % 80,5;[*] ayrıca hem sosyal statü (% 61'i varlıklı sınıflara mensupken bu oran tüm lise öğrencilerinde sadece % 17, tüm öğrencilerde % 31,5'tir) hem de kültürel sermaye bakımından (toplam işgücü içerisindeki oran % 3 iken % 57'sinin babası; toplam işgücü içerisindeki oran % 1,1 iken % 23,5'inin annesi yüksek tahsil görmüştür) daha imtiyazlı çevrelere mensupturlar. Üst sınıflara mensup ödüllülerin oranı (% 61) üniversite öğrencilerininkinden kayda değer şekilde yüksek, hazırlık sınıfı (Khâgne % 62,5 ve Taupe % 57,5) ve Büyük Okul öğrencilerininkine çok yakındır.[15] Belirli bir kategorinin temsil edilme ihtimali ne kadar düşükse (elemede belirleyici olan özelikleri daha yüksek derecede ve/veya daha çok sayıda içermesinden ötürü), o kategoriye mensup ortaöğretim

14 Tüm öğrencilerin yaşı öğretim yılının 1 Ocak'ında, ödüllülerinki ise 1 Haziran'ında hesaplandı. Dolayısıyla, ödüllülerle öğrencilerin tamamı arasındaki fark aslında buradakinden biraz daha yüksek.

(*) Genellikle daha eski kurumlar olan liselerden daha az itibarlı olan, geçici bir çözüm olarak getirilip daha sonra ortadan kalkmış CEG'lerden(fr) birine kayıtlı olan öğrencilere karşılık – ç.n.

15 Üst sınıflara mensup öğrencilerin oranı fen bilimlerinde matematik ve fizik sınavı; sözel alanlardan ise Fransızca ve klasik diller sınavı Ödüllülerinde daha yüksektir ve bu öğrencilerin, hazırlık sınıflarına, diğer disiplinlerin ödüllülerinden daha çok yöneleceklerini biliyoruz (Ödüllülerin % 74'ü hazırlık sınıflarına, % 26'sı üniversiteye devam etme niyetinde olduklarını ifade etmektedir. Oysaki hazırlık sınıfları yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin sadece 1/20'sini barındırmaktadır).

veya lise öğrencilerinin, o kategorinin tamamının demografik, sosyal ve akademik özelliklerini o kadar az taşıdığını (veya tam tersi, söz konusu kategoride *seyrek* olan özellikleri o kadar çok taşıdığını) ve söz konusu öğrenciler tahsil hayatının ne kadar üst seviyesindeyse yahut belli bir tahsil seviyesinde, kurumlar, disiplinler veya alanlar hiyerarşisinde ne kadar yüksek bir dereceyi işgal etmekteyseler bunun o kadar geçerli olduğunu biliyoruz. Her ne kadar genel istatistiklerdeki noksanlar, bizi farklı sosyal sınıflara mensup Genel Sınav ödüllülerinin sosyal ve akademik özelliklerini, lise son sınıf öğrencilerinin aynı özellikleriyle sistematik olarak karşılaştırabilmekten alıkoysa da çakışmalarından ötürü bu örnekte de kaidenin geçerli olduğu sonucuna varmamızı sağlayan bir dizi göstergeyi kaydedebilme imkânına sahibiz. İşçi çocuğu olan ve sırasıyla Ödüllülerin % 5 ve % 9'una tekâbül eden erkek ve kızların tamamı, görece yüksek tahsile sahip ailelere mensup olmakla işçi çocuklarının bütününden ayrılırlar:[16] Çocuğu Ödül alan işçilerin % 8,5'inin hiçbir diploması yoktur, % 19'u BEPC **{fr}** sahibidir; oysa bu oranlar aktif işgücü içinde sırasıyla % 58 ve % 2'dir. İşçi çocuğu olan ödüllüler sınıfta kalma oranına en az sahip olanlardır (tüm adaylarda % 19 iken % 5) ve içlerinde, normalde sadece üst sınıflara tanınan bir ayrıcalık olan sınıf atlamayı tahsil hayatlarının başlangıcından itibaren gerçekleştirenlerin oranı da görece yüksektir (tüm adayların % 24 olan ortalamasına neredeyse eşit olan % 23).[17] Aynı şekilde, görece az çocuklu ailelere mensup olmalarının (çiftçilerin tamamında 3,33 ve ödüllülerin tamamında 2,85 iken mevzubahis kitlede 1,85) yanı sıra çiftçi çocukları genellikle ortaokulun birinci sınıfından itibaren bir liseye kaydolmuştur (çiftçilerin tamamında % 16,5, tarım işçilerinde % 11 iken söz konusu kitlede % 46) ve sınav esnasında pek çoğu bir Paris lisesindedir (% 23).[18] Orta kademe beyaz yaka ve ilkokul öğretmeni çocuklarının tamamı ortaöğretime liselerde başlamışlardır. Genel Sınav'dan çok erken yaşta ha-

16 Hazırlık sınıflarında da benzer bağıntılarla karşılaşıyoruz: Khâgne'da, halk sınıflarına mensup öğrencilerin % 28'i altı yahut daha fazla mükemmeliyet ödülü almışken bu oran orta sınıflara mensup öğrencilerde % 15,5, üst sınıflara mensup öğrencilerde % 14,5'tir.

17 İşçi sınıfından gelen Ödüllüler, her daim özel avantajlardan faydalanmış görünmektedirler. Babalarının yarım kalan tahsilini devam ettirmeleri ("Babam mühendis kariyerine hazırlanmaktaymış ancak ebeveynlerinin hastalanmasından ötürü tahsiline devam edememiş", CAP sahibi rotatif pres operatörü oğlu, yarı-vasıflı işçi torunu), annelerinin kültür düzeyinin görece yüksek olması ya da başarılı bir abi veya abla örneğinin temsil ettiği bir "kolaylaştırma"dan faydalanmış olmaları ("ablamın keşfetmiş olduklarını çok daha erken ve kolaylıkla keşfedebildim", ablası ENS Fontenay'e hazırlanan inşaat ustası kızı) gibi durumlara rastlanır.

18 Bu "çiftçi" ailelerinin sıradan olmayan niteliklerini ortaya koymak üzere, bu ailelere mensup ödüllülerin % 38,5 olan, "soylu" bir sporu (tenis, binicilik, eskrim, yelken yahut kayak) icra etme oranının, liberal meslek sahiplerinin çocuklarınınkinden (% 58,3) daha düşük olmakla birlikte üst düzey yöneticilerin (% 42) yahut hocaların (% 38) çocuklarınınkiyle aşağı yukarı aynı ve ilkokul öğretmenlerinin (% 33), orta kademe yöneticilerin (% 27), ücretli ve zanaatçıların (% 22) ve işçilerin (% 4) oğullarınınkinden çok yüksek olduğunu belirtebiliriz.

berdar olmuşlardır (tüm ödüllülerde % 27,5 iken sırasıyla % 36,5 ve 40'ı, sekizinci sınıftan önce), önceki yıllarda ödüllü çıkartmış olan liselerde olma oranları (% 65) üst düzey beyaz yakaların yahut liberal mesleklere mensupların çocuklarınkiyle aynıdır (% 61).

Aynı şekilde, lise son öğrencilerinin % 48'ini oluşturmalarına rağmen adaylar içerisindeki oranlarının sadece % 32,5 olmasından ötürü şansları daha düşük olan kızların da, başarıya elverişli niteliklere erkeklerden daha fazla sahip olduklarını gözlemliyoruz: Erkeklerdeki % 58'lik orana karşın içlerinden % 67'si üst sınıflara mensuptur; içlerinde, babası BEPC'den daha yüksek bir diplomaya sahip olanların oranı % 79,5'tir (erkeklerde % 66); annesi bir yükseköğretim diplomasına sahip olanların oranı erkeklerin anneleriyle aynı olmakla birlikte, annesi BEPC'ye ve lise diplomasına sahip olanların (% 40'a karşılık % 25,5) ve ilkokul öğretmeni yahut hoca (% 26'ya karşılık % 9) olanların oranı çok daha yüksektir; son olarak, bir yüksek tahsile daha fazla rastlanan geniş ailelere mensupturlar (ailelerinden yüksek tahsil görmüş kişilerin ortalama sayısı, erkeklerde 2,5 iken kızlarda 2,9'dur). İlaveten, tahsil hayatları erkeklerinkinden çok daha hızlı ilerlemiştir: Altıncı sınıftan itibaren sınıf atlayanların oranı erkeklerde % 19,5 iken kızlarda % 26, sınıf tekrar edenlerin ise sırasıyla % 27 ve % 21'dir. Ancak karşılaştırmanın net olabilmesi için dikkate alınması gereken bir nokta var: Sözel disiplinlerde yaşları erkeklerinkinden daha küçük olan kızlar (% 69'u lise ikide 17'nin, lise sonda 18'in altındayken bu oran erkeklerde % 69,5'tir) özellikle, akademik hiyerarşinin alt kısmında konumlanan disiplinler olan dillerde başarı göstermektedirler (ödüllerin % 73'ünü oluştururlar) ve ödüllülerin % 13,5'ini oluşturdukları doğa bilimleri hariç, fen disiplinlerinde hiç temsil edilmezler. Bundan çıkan sonuç, Ödüllüler kitlesinin bütününü kapsayan ampirik bağıntıların, kızların, erkeklerle aynı dereceye ulaşmak için sahip olması gereken telâfi edici avantajları yeterince göz önünde bulundurmadığı gerçeğidir.

Aynı mantıkla, çok daha seyrek rastlanan bir başarı olan –zira sözel disiplinlerdeki ödüllü sayısının yarısı kadardır– ve esasında sadece, lise son öğrencilerinin yalnızca % 21,5'ini oluşturan, dolayısıyla görece sıkı elemeden geçmiş olan –felsefe (% 38,5) ve özellikle de bu tahsile çoğunlukla olumsuz bir istidatla yönlenmiş olan deneysel bilim (% 31,5) sınıflarının öğrencilerinin aksine– temel matematik öğrencilerine açık olan matematik veya fizikteki başarının, sözel alanlarda başarılı olmak için gerekenden çok daha yüksek bir sermaye gerektirdiğini anlıyoruz: Yaşları açık biçimde daha küçük olan (matematik ödüllülerinin % 77,5'i lise ikide 17 yahut lise sonda 18 yaşının altındayken bu oran Fransızca ödüllülerinde % 50'dir), tamamını erkeklerin oluşturduğu ve ezici çoğunluğu çok sayıda ödüllü üreten kurumlarda eğitim görmüş (matematik ödüllülerinin % 80,5'i, fizik

ödüllülerinin % 82,5'i daha önce ödüllü çıkartmış bir liselerden gelmekteyken bu oran Fransızca yahut felsefe ödüllülerinde % 50'dir) matematik ve fizik ödüllüleri, sosyal (Fransızca ve felsefe ödüllülerinde sırasıyla % 66,5 ve % 57 olan üst sınıflara mensup olma oranı % 73'tür) ve kültürel (Fransızca ve felsefe ödüllülerinde sırasıyla % 58,5 ve 47,5 olan, yükseköğretim diplomalı bir babaya sahip olma oranı % 65'tir) açıdan en imtiyazlı ailelerden gelmektedirler.[19] Yaşları ne kadar küçükse, dolayısıyla aynı başarı seviyesine ne kadar kısa sürede ulaşıyorlarsa, Ödüllülerin, kategorilerinde seyrek rastlanan özelliklere, yani imtiyazsız sınıflara mensup olanlar için telafi edici özelliklere o kadar çok sahip olduklarını kavramak için, genel kaideyi tatbik etmek yine yeterli olacaktır.[20] Velhasıl, yaş seviyesinde en küçüklere doğru gittiğimizde, görece az çocuklu ve hem sosyal konum hem de kültürel seviye bakımından –anne ve babanın tahsil seviyesine dair göstergelerdeki varyasyonların yahut yine, babaları hoca olanların oranının veya ilk müze ziyaretine gidilen yaşın varyasyonlarının gösterdiği gibi– imtiyazlı ailelerin payının yükseldiğini görürüz. Yaşıtlarından en "ileride" olanlar, sosyal bakımdan imtiyazlı oldukları gibi, pek çoğunun altıncı sınıftan itibaren en soylu güzergâhı izleyerek Paris bölgesindeki liselere yazılmalarından ve okula dair meseleler konusunda en malumatlı kesimi oluşturmasından ötürü akademik bakımdan da imtiyazlıdırlar. Daha önce gördüğümüz gibi çok erken bir dönemde kendini gösteren –Ödüllülerin üçte ikisi okumayı ve saymayı okula başlamadan evvel bilmekteydi– ve onları tahsil hayatları boyunca hiç terk etmeyen bu "ileridelik", tasdikini, oraya varana dek "ileride" olmuş olanlara, ya onları aynı noktaya daha kısa sürede ulaştırarak ya da eğer tercih ederlerse, aynı süre zarfında daha ileriye ve daha yükseğe ulaştırarak kalıcı "ileriliği" temin etmeye muktedir olan Büyük Okullar'da bulacaktır.

19 Edebiyat ve fen ENS'lilerinde de daha az çarpıcı olmakla birlikte aynı türden farklara rastlıyoruz.

20 Aynı düzenlilikler başka alanlarda bahsettiğimiz ödüllülerde de tespit edilmektedir. Fencilerin imtiyazlı ailelere mensup olmasına sözelcilerden daha fazla rastlanır: hem sosyal (tek bir alanda yarışanlar içerisinde % 70'e karşılık % 56,5) hem de kültürel seviye (% 52,5'inin babası yüksek tahsil yapmışken diğerlerinde oran % 41'dir) bakımından.

Ek 3

Ödüllü İki disertasyondan göze çarpan bazı temalar[21]

Yaratıcılık

"'Spontan yaratıcılık' denilebilecek bir olgu var" (D1). "Eseri yazan 'bir başka ben'dir" (D1); "[Yazarın] Elini yönlendiren, eserdir" (D1).

Gizem

"Sanat yeteneğinin *gizemi*" (D1); "[Kelimelerin] büyülü gücü" (D1); "Güzelliğinin *gizemi*" (D1); "Okumanın *gizemi*" (D1).

Manevi Özdeşleşme

"Mavimtırak suların kıyısında olan *benim*, bu bakışla karşılaşan *benim*" (D1); "*Bizzat bizim* yarattığımız bu eser" (D2); "Karşı karşıya geldiğim, *ben kendimim*" (D1); "Yazan *benim*" (D2); "*Kendimi* harikulade biçimde *ben* olarak bularak" (D1). "Eser *benim kendi* yaratım hâline gelir" (D2); "Okurun rolü sadece *pasif* bir rol değildir" (D1); "Edebî *yaratıcılığa* iştirak edebilirim" (D2); "*Yaratmakta olduğunu* duyduğum karakter" (D2).

Maneviyatçı Öznellik

"Aynı eser karakterinden, aynı hareketten, aynı cümleden yola çıkan *ne çok farklı yorum*!" (D1); "Romanın karakterleri, romandaki hisler, *herkes için* özel *bir anlam* kazanacak" (D1); "... beni heyecanlandırıyor" (D1). "*...yargısına varabilir miyiz?*" (D2); "*...bana göre* ... dir" (D2); "bana göre yine hâlâ...dir" (D2); "Edebi eser *izlenimler ve duygulanımlardan* ibaret yankıları uyandırır içimde" (D2); "biz onları *kendimizce, kendi hassasiyetlerimiz uyarınca* yorumlayabilelim diye" (D1); "Bir edebî eseri anlayabilir, açıklayabilir *ve asıl önemlisi hissedebiliriz*" (D1); Duyguların öznelliği tabiatıyla, "indirgemeci" görünebilecek tüm tutumların reddiyle bağdaşır: "Eseri, sanki *endüstriyel bir ürünmüş gibi* kriterlere tâbi kılmak her daim tehlikelidir"(D2); "Edebî eser bir karakterde çözülür..." (D2); "Edebî eser *tüm bunlardan fazlasını* temsil eder" (D2).

Bu tahlilin geçerliliğinden ve dayandığı belgelerin temsil kabiliyetinden şüphesi olanlar için, edebiyat ve dilbilgisi agregasyonu ve ENS giriş sınavlarının

---

21 Önerilen konu şöyle idi: "J.-P. Sartre 1948'de, "yaratıcılık sadece okumada tamama erebileceğine göre; sanatçı başladığı işi tamamlama vecibesini bir başkasına bırakmak durumunda olduğuna ve kendini ancak okurun bilinci vasıtasıyla eseri için başat addedebileceğine göre, her edebî eser bir çağrıdır. (...) Yazar eserinin üretimine katkıda bulunması için okurun özgürlüğüne çağrıda bulunur (...) Sanat eseri kıymetlidir çünkü bir çağrıdır" demişti. Edebiyat eleştirmeni G. Picon, 1953 yılında şu ifadelerle bu sözlere bir nevi nazire yapmıştır: "Her eser bir değer yargısına seslenir ve bu çağrıya cevap vermeyen eleştiri bizi hayal kırıklığına uğratır." Sizin okur olarak şahsi tecrübeniz, yazar ve edebiyat eleştirmeninin bu ifadeleriyle örtüşüyor mu?" Burada incelenen iki disertasyon (D1 ve D2) *Le Monde*'un, 21 Haziran 1969 tarihli edebiyat ekinde yayınlanmıştır.

raporlarından alıntılara başvurmakla yetineceğiz. Edebî metinlerin yorumlanmasına yönelik ilkelerin tanımlarını kapsayan bu ifadeler sayesinde, "metin açıklaması" pedagojisinin açık direktifleriyle "yaratıcı" okuma konusunda iyi eğitimli öğrencilerin disertasyonlarındaki ifadelerin çok yakın olduğunu göstermeyi umuyoruz. Örneğin sadece "hassasiyet" temasına dair: "İki disertasyon, *zarif bir edebiyat anlayışına* delalet ediyordu" (Edebiyat erkek agregasyonu, 1959); "Şaşırtıcı bir *edebî* duyarsızlık var burada (Edebiyat erkek agregasyonu, 1962); "Bir miktar *müzik ve şiir duyarlığı* göstermek şarttı"; "*Duyarlık* gerekiyor; *bir şiirin sırrını* en nihayetinde kesin olmayan âlimane bir ifadenin katmanlarında ("Mutfaklara girerseniz..." demişti La Bruyère) *aramayı reddeden* ve "hizmetçi kızın koca yüreğinin"* *heyecan verici mahremiyetine; sevdalı* bir hafızanın incelik verdiği bir *duyarlığa sadelikle* kucak açan *taze*, belki azıcık *naif* bir duyarlık"; "Değerli ifadeleri, özgün vurguları ve *deruni bir yaşamın*, belki gizli ama capcanlı *hissedilen* bir niyetin titrettiği yoğun pasajları çabucak fark ettik"; "Bir ilk temasın *zihin tazeliği*, fazla yüklü bir birikimi rahatlıkla telafi edebilir... Gözünüzün önünde Sylvie'den şefkat dolu, mizah dolu bir pasaj varken zarâfetten yoksun bir biçimde Nerval'in Deliliği'nden bahsetmenin anlamı ne?" (ENS Ulm'e giriş sınavı, Fransızca metin açıklaması, 1966). "Yarım mısrayı bir kez bağlamına oturttuktan sonra, bırakalım *içimizde yankılansın*... Şâirâne cin kovma yürek darlığını gidermedi ve son mısrayı *hâlâ açık bir yara gibi, etimizde ve ruhumuzda hissediyoruz*" (Dilbilgisi kadın agregasyonu, 1959). "Aday bu *büyülü mısralara* ulaştığında... Adaylara, konu üzerine oturup *hayal kurmalarını* içtenlikle salık verirdik... (Edebiyat erkek agregasyonu, 1959).

Egotizm

"Roman, *bu kendi üzerine okumada*, bu, kendi şahsiyetimizin içini dökmesinde tamama eriyor" (D1).

Romantik Gizemcilik

"O zaman ben de *kaçarım*" (D2); "Bana göre bu *rüyanın* içine sızılmıştır..." (D2); "Günlük hayatımın *düşlemi ve kerâmeti* olan, kaçma hisleri" (D2); "*Perilere has* alan" (D2); "*Gizemli* gölge" (D2); "[Kelimelerin] *büyü* gücü" (D1); "*Düşlerimizi ve hülyalarımızı* naklederek bizzat kendimiz yarattığımız bu eser" (D2); "*Tuhaf ve bazen fantastik*" (D2); "Eser, bazen *mantık kanunlarına meydan okuyan* bir gerçekliktir" (D2).

Varoluşsal pathos

"Beni *hiç rahat bırakmayan* ve *darmadağın eden* tüm düşler" (D2); "*Sonu gelmeyen arayış*" (D2); "*Umutsuzca lüzumsuz* olan demiryolu..." (D2); "Bir adamın *yürek darlığından* kaynaklanan feryâdı" (D2); "*Istırap*" (D2); "*Tereddüt*" (D2).

(*) Baudelaire'in bir şiirine atıf -ç.n.

Ek 4
Dört Ödüllü Portresi

Derece ve disiplin	*Fransızca Onur Ödülü*	*Tercüme Onur Ödülü*	*Coğrafya Onur Ödülü*	*Doğa Bilimleri Onur Ödülü*
Babanın mesleği ve ikâmet yeri	Amerikan Borsası Bürosu Müdürü. Paris.	Elektonik mühendisi. Lille.	Ticari mümessil. Autun.	Şarküterici. Chartres.
Başarının nedenleri	Seçilen romanın özgünlüğü. Üslup mu acaba?	İyi tercüme.	... açıkçası ödevim ortalamaydı, fazlası değil. Coğrafyaya yeterince ilgili olmadığım için, kesinlikle yeterince ruh katmadım ve itiraf etmeliyim ki bilgi eksikliğim vardı... Bu şartlarda sadece meseleye yukarıdan bakan, ayrıntılarda hiç kaybolmayan (sebepsiz değil!), hiçbir rakamın, hiçbir bilginin gidişatı bozmadığı, kolayca okunan disertasyon tarzından dolayı takdir görmüş olabilir.	Ciddiyet. Açıklık.
Sınava hazırlık	Yok. Bolca okuma ancak Genel Sınav'a hazırlık amacıyla değil.	Latince'de hiç.	Yok. Ders programının dışında pek çok şey okuyorum ama coğrafyaya dair, çok nadir : Daha çok tarih ve Fransızca.	Evet. Doğa bilimleri kitapları.
Arzu edilen meslek(ler) ve tercihin nedenleri	Yazar, çocuk hâkimi, ressam : bağımsızlık ve göreli yalnızlık.	Hoca, gazeteci, diplomat : toplumla hem çok hem de çeşitli iletişim imkânı sunmalarından ötürü.	Biraz saçma bir itiraf : Yazmak isterdim. Hayatımı bu boş umudun üzerinde tesis edemeyeceğim anladıktan sonra, beni çok sevdiğim doğaya yakınlaştıracak olan Orman ve Su alanındaki bir kariyere yönelmeye karar vermiştim. Fazla fen bilimi odaklı olmasından ötürü bu kariyer ne yazık ki bana kapalı olduğuna göre önümde sadece eğitim alanı var. Mümkünse bir hazırlık sınıfında ya da yüksek öğretimde tarih hocası olmak istiyorum (...).	Araştırmacı, doğa bilimleri hocası, veteriner (olası) : Anatomi incelemelerini, hayvan incelemelerini seviyorum.
Sevdiği yazarlar	Garcia Lorca, Baudelaire, Rimbaud, Lautreamont, St-John Perse, Pascal. Montaigne, Cendrars, Breton, Durrel, Kafka, Queneau, Mallarme, Claudel, Shakespeare, İncil, Dostoyevski, Gogol, Bosquet, Apollinaire, Michaux, Vian.	Camus, Hemingway, Flaubert.	Soru yine hassas. Her yazarın bir şey kattığı açık. Bana tercih yapma gerekliliğini dayatıyorsunuz (...). Rousseau ve ardından Vigny, bir başka düşünce düzleminde de Valery ve Gide.	C.Y.

Derece ve disiplin	*Fransızca Onur Ödülü*	*Tercüme Onur Ödülü*	*Coğrafya Onur Ödülü*	*Doğa Bilimleri Onur Ödülü*
Sevdiği ressamlar	Goya, Bosch, Van Gogh, Chagall, Modigliani, Picasso (çizer olarak), Vieira da Silva, Dubuffet, Matta, Tapies.	Delacroix, Rembrandt, Renoir.	Sevdiğim ressamlar listesi uzun. Bazılarının farklı ekollere mensup olması şaşırtmasın, her birinde güzel olan bir şey var : Fransa'dan Cezanne, Van Gogh, Manet, Monet, Degas, Gauguin, Braque, Toulouse-Lautrec, Daumier, Pissaro, Renoir ; İspanya'dan le Greco, Goya, Velasquez ; İtalya'dan le Titen, Veronese, le Correge, Vinci ; Flamanlardan da Brueghel ailesi, Rembrandt ve Rubens.	Picasso -Van Goht (bu şekilde)
Konsere gitmek	5 ya da 6 kez. Bayreuth'te art arda 3 akşam.	Hiç	Konsere gitmedim.	Bu yıl bir kez.
Müze ziyaretleri	Her Cumartesi sırayla sergileri ve Louvre, Orangerie vb.'yi geziyorum.	Lille Güzel Sanatlar Müzesi. Van Gogh sergisi.	Gerçek anlamda önemli hiçbir müzeyi de kıymeyli bir sergiyi de hiç gezmedim. Her şey Paris'te ya da büyük şehirlerde oluyor. Autun Müzesi'ni ve bütün civar müzeleri gezdiğimi söylemenin pek bir anlamı yok ; genellikle fenâ halde zayıflar. Silik bir kaç resim sergisi gezdim ama önemli bir hadiseye hiç iştirak etmedim.	Modern Sanat Müzesi. Palais de la Decouverte. Doğa Tarihi Müzesi.
Sinemaya gitmek	Haftada bir ilâ ayda bir.	3 ayda bir.	Okulda her hafta bir film oynuyor. Çoğunlukla, işe yaramaz addedilebilecek filmler.	3 ayda bir.
Gazete ve dergi okumak	Düzenli olarak : Art in America, L'express. Réalités, Le Figaro litteraire, Candide, l'Oeil, Iris, Tintin, Spirou, Mad, Le Canard Enchainé. Arada bir : Match, Elle.	Paris-Match, L'Express. Arada bir : le Mondei Historia.	Tabii ki dergi ve gazete okuyorum. Mesela Le Monde, Janus, Miroir de l'Histoire, Historia, Paris-Match, les Nouvelles litteraires (...).	Düzenli olarak : Le Monde. Arada bir : Science et vie, Chasseur Français.
En yakın düşünce ekolü	Varoluşçuluk.	Felsefeden sonra karar vereceğim.	Kendimi bir düşünce ekolüne ait hissetmek için biraz toy, yeterince olgunlaşmamış, bilgilenmemiş (...) addediyorum. Daha felsefede keşfedeceğim çok şey var.	Romantizm.
Son tatil yeri	Sınıf arkadaşlarımla beraber Yunanistan. Mora Yarımadası'na ve Yunan Adaları'nı gezdik, Türkiye'ye geçtik.	Alman arkadaşlarımla beraber. Almanya'da Schiller'in doğduğu ev, Jaxthausen, Ludwigsburg, Suttgart, Tubingen.	Tatillerimitek başıma, ailemin yanında kalsam da o çok sevdiğim yalnızlıkla X'te geçiririm... Muhteşem X ormanı vardır orada, tam Rousseuvâri bir inziva.	C.Y.

Derece ve disiplin	*Fransızca Onur Ödülü*	*Tercüme Onur Ödülü*	*Coğrafya Onur Ödülü*	*Doğa Bilimleri Onur Ödülü*
Gittiği yabancı ülkeler	İsviçre (1952,1966), İngiltere (64,65,66), Yunanistan (67) Avusturya (65), İtalya (67), İspanya, Sardunya, Belçika.	Almanya (Batı) (1961'den 67'ye), Doğu Avrupa (65), Avusturya ve İsviçre (64)	Çok istememe rağmen henüz yabancı bir ülkeye gitme zevkine ulaşamadım. Fransa'yı daha iyi tanımaya çalışarak kendimi teselli ediyorum.	Belçika (65).
En önemli çağdaş şairler	Alain Bosquet, St. John Perse, P. Emmanuel, H. Michaux.	Apollinaire, Claudel, Prevert.	C.Y.	Brassens.
En önemli çağdaş tiyatro yazarları	Ionesco, Beckett, Pinteri Obaldia, Cocteau.	Giradoux, Anouilh, T. Williams.	C.Y.	C.Y.
Kültürel faaliyetler : öğretim yılının başından biri izlediği oyunlar	Dönüş. Zürafalar. Bir gün hakikatlle karşılaştım. Becket. Yaz. Budala. Mutfak. Cripure. Kral Lear. Sandalyeler. Mutlu Günler. Kral Ölüyor. Bir dahaki sefere size şarkı söyleyeceğim. Geçersiz Kanıt. Kendini Bulmak	Marie Stuart.	Bu lisenin kültürel faaliyetleri önemsemediğinden bahsetmiştim ; benim bu konulardaki eksiklerime şaşırmamalısınız. Bu öğretim yılında 3 oyun görmeyi başardım : Fedra, Çıkış yok ve Cinna. Taşrada, bütün önemli kültür merkezlerinden uzakta yaşadığım için bu eksikleri tatillerde de kapatamıyorum.	Saldırı. Müfettiş.
Birplastik sanatın icrası	Lise dışında, evet : Resim ve çizim.	Hayır.	Bana haz veren yalnızlık ve doğa ama bunu Ingres'in kemanı addedebilir miyiz ? O zaman fotoğrafçılık diyelim	Hayır.
Caza dair görüşü	Evet [seviyorum]. Caz bilgim çok az ama klasik müzik kadar güzel ve belki ondan daha hayat dolu.	Evet [seviyorum], hayır [nedenini anlatamam].	Hakkında çok az şey bildiğim için caza dair bir yargıya varamam. Ancak bazı parçalar beni etkilese de, çok azının içine çektiğini itiraf edeyim	Hayır [sevmiyorum]
İcra ettiği sporlar	Spor kulüplerinde binicilik, tenis, bale, kayak, yüzme.	Yüzme.	Okulda maruz kaldığım sporla yetiniyorum. Bu disiplinden pek hazzetmediğim, açıkçası pek becerikli de olmadığım göz önünde bulundurulunca, maruz kalmak doğru kelime. Kısmen, bana dayatıldığı için reddediyorum, o da doğru.	Öğretmen Ecole Normal'inde futbol, basketbol
Radyo dinlemek	Bazen. France-Musique ve France-Culture. En sevdiğim programlar : keman ve icracıları (konsere davet).	Sıklıkla : Europe No:1. France-Inter. Bazen : France-Culture.	Tabii ki radyo dinliyorum, özellikle de, bir şeyler katan yegâne kanallar olan France-Culture ve France-Musique'teki programları. Olmazsa France-Inter'e iniyorum (...). Daha çok tiyatro oyunu ve edebî sohbet olmaması üzücü ; yine de bu kanallar mükemmel kültür elçileri.	Sıklıkla. RTL. Europe No:1. France-Inter. BBC. En sevdiğim programlar : varyeteler, oyunlar.

İKİNCİ KISIM
Tâyin-Tasdik [*Ordination*]

"'Tanrı, görevi verdiği kişiye yetkinliği de verir' demek, eski bir şakadır. Bizim zamanımızda hiç kimse ciddiye almak istemeyecektir bunu."

HEGEL, *PRINCIPES DE LA PHILOSOPHIE DU DROIT*, ÖNSÖZ.

3

Bir Soylular Sınıfının Üretilmesi

Pedagojik eylemi teknik işlevine indirgeyen yaygın temsil, kendisini izahtan varesteymiş gibi öylesine güçlü dayatır ki, yerindeliğini sorgulamak, olguların onu kuvvetle sorguladığı; yani mesela işgal edilen görev için gerekli olan en bariz vasıfların ancak iş üzerinde edinildiği, fiilen sahip olunan yahut diplomanın* tasdik ettiği vasıfların büyük kısmının ise (mesela Grekçe ya da tasarı geometri bilgisi) hiçbir zaman devreye sokulmadığı hallerde dahi çok güçtür. Okulda edinilen teknik vasıfları tasdik eden diplomaların sosyal getirisi ne kadar yüksekse, söz konusu vasıflara meslekî pratikte o kadar az başvurulduğunu; en azından onlara başvurulan sürenin o kadar kısa olduğunu tespit ettiğimizde ne diyeceğiz? Nitekim, bir Politeknikli'nin sosyal başarısının en iyi göstergesi şüphesiz, salt teknik görevlerden, yani mühendislikten ya da araştırmacılıktan kurtularak yönetici kadrolarına geldiği yaşın ne kadar erken ya da geç olduğudur. Ancak bu mantığın en sıkıntılı örneği, öğrenci seçme prosedürlerinin talep ettiği yatkınlıkları aileden aldıkları eğitimde elde etmiş olan öğrencilere sahip olmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmiş olduğu gerçeği, Romalılar'ın dediği gibi, yaptıklarının "balığa yüzme öğretmekten" ibaret olup olmadığını sorduracak denli aşikâr olan İngiliz *public schools* yahut IEP ve ENA gibi kurumlardır.

(*) Burada kullanılan "*titre*" veya kitabın ilerleyen kısımlarında sıkça geçen hâliyle "*titre scolaire*" diploma anlamına geliyor. Ancak, diploma kelimesini her gördüğünüzde, kelimenin Fransızcasının "akademik unvan" olduğunu aklınıza getirmeniz, özellikle kitabın son kısımlarında göreceğimiz gibi Bourdieu'nün sıklıkla "soyluluk unvanı"na [*titre de noblesse*] gönderme yapmasından ötürü çok önemli. -ç.n.

Aşırıya kaçar görünmek ve dengeli zihinlere itidal dolu yorum fırsatları sunmak pahasına "sopayı diğer yana bükmek" ve pedagojik eylemin, sadece gerçek anlamdaki teknik etkisini göz önünde bulundurma eğilimindeki egemen temsile karşı şu soruyu sormak elzemdir: Egemen konumları işgal etmeye hazırlayan her pedagojik eylem bir yandan da, hatta en teknik boyutuna kadar, bir tasdik [*consécration*] eylemi, ya da ayrı ve kutsal bir grup ortaya çıkartmayı amaçlayan bir *tesis etme ritüeli* [*rite d'institution*] değil midir? Başka bir şekilde sorarsak, elit okullarının teknik işlevi, yerine getirdikleri sosyal işlev olan dışlama ritüelinin üzerini örtmek ve akılcılık iddiasına sahip olan toplumların soylularını ürettikleri tasdik törenlerinin akılcı gerekçelere sahip olmasını sağlamak değil midir?[1] Bu sorulara cevap vermek üzere, bizzat varlığıyla bu soruları soran bir nesneyi aldık: belli bir zamana ve mekâna ait, dolayısıyla ampirik olarak gözlemlenebilecek bir nesne olan, Büyük Okullara hazırlık sınıfları. Bu örneği, iktidar alanına dâhil olacaklara –ki, çoğunluğu zaten o alandan gelirler– eğitim ve tasdik sağlayan "elit okullarının" bir vakası olarak ele aldık. Etkilerinde ve bu etkileri ürettiği mekanizmalarda sabit olanın ve değişken olanın ne olduğunu olabildiğince tam ve olabildiğince somut bir biçimde yakalamak üzere, özel bir kurumun hususiyetine böylelikle nüfuz edebiliriz.

Ancak bunun yanı sıra, incelenen okulun bir tikel vakasını oluşturduğu olanaklı "elit okulu" biçimlerinin evrenini araştırmak gereklidir ki bu, gerçek bir karşılaştırmalı tarih çalışması girişimidir. Örneğin elit okullarının evrensel bir niteliği olan, inziva ve çilecilik üzerinde temellenmiş intisap sınaması [*l'épreuve initiatique*] mantığını gün ışığına çıkarttıktan sonra, dayatılan imtihanların, ulusal geleneklere göre değişiklik gösteren biçim ve doğaları –temâyüzü üretmek üzere ölü diller, kriket, futbol yahut dövüş sanatları gibi herhangi bir etkinliğe dayanıyor olabilirler– sistematik olarak sorgulanabilir. Bu farklılıkların kurucu ilkesini, farklı ulusal gelenekleri niteleyen iktidar alanı yapılarının özelliklerinde aramak ve örneğin Viktorya devri *public schools*'daki takım sporu kültünü, genellikle yapıldığı üzere,

1 *Doksanın* izahtan vareste görünen unsurlarını yıkmak mevzubahis olduğunda kendini her seferinde dayatan, ister istemez *paradoksal* olan kopuş stratejilerinin, görüntüleri karşılarına almaları son derece tabîidir. Sağduyuya [*sens commun*] bu türden bir meydan okumaya karşı aklıselimi [*bon sens*] gündeme getirecek yahut akademik eylemin teknik açıdan etkili olduğunun da hakkının verilmesi gerektiğini söyleyecek birileri de mutlaka çıkacaktır (akademik elemede ekonomik sermayenin *de* rolü olduğunu yahut tahakküm altındakilerin, akademik dayatmaya karşı bir tür direniş *de* sergilediklerini hatırlatanlarınkine benzer bir strateji).

aynı sebeplerin bir başka sonucu olan ve başka aristokrasilerde de (mesela Japonya'da) rastlanan anti-entelektüalizmle bağlantılandırmakla yetinmeyip, çok daha doğrudan doğruya, emperyal bir elitin, askerlere özgü *loyalty* [sadakat] değerlerine ve grup çıkarlarına boyun eğmeye dayalı yatkınlıklarıyla bağlantılandırmak gerekir. Daha açık söylersek, şu soruyu sormak lazım: Egemenlerin her daim ve her yerde, vârislerini emanet ettikleri okuldan talep ettikleri, bütünüyle pratik bir iş olan, iktidarın meşrulaştırılması ve daha genişletilerek sosyodise (toplumsal düzenin gerekçelendirilmesi) işinin tanımı, yeniden üretilecek olan iktidarın temellerine göre, daha net bir ifadeyle, ele alınan dönemde iktidar alanında hâkim olmayı sağlayan iktidar biçimine ya da sermaye türüne göre değişiklik gösterir mi?

Hazırlık sınıfı öğrencileri üzerine yapılan araştırma 1968 yılında Yvette Delsaut ve Monique Saint Martin ile birlikte yürütüldü. Soru formuyla yapılan anketler, Mayıs ayında Paris'te Condorcet, Feneleon, Louis-le-Grand ve Moliere, Brest'te Kerichen; Clermont-Ferrand'da Blaise-Pascal; Lille'de Faidherbe; Lyon'da Parc; Toulouse'da Pierre-de-Fermat Liseleri'ndeki Khâgne sınıflarında (n=330) ve Paris'te Honore-de-Balzac, Condorcet, Louis-le-Grand ve Saint-Louis; Neuilly-sur-Seine'de Pasteur; Clermont-Ferrand'da Blaise-Pascal; Lille'de Faidherbe; Lyon'da Parc; Toulouse'da Pierre-de-Fermat Liseleri ile Versailles'daki Sainte-Geneviève Okulu'nun A [Latince-Grekçe], A' [Latince-Grekçe-matematik], ve B [Latince-dil] Taupe sınıflarında (n=881) gerçekleştirildi. Örneklemi, "Büyük Okula girebilecek" öğrencileri temsil edecek şekilde inşa etmeyi seçtik ve böylelikle, söz konusu hazırlık sınıfının öğrencilerinin, hazırlık sınıflarına kayıtlı olan tüm öğrenciler içerisindeki ağırlığını değil, Büyük Okullara alınanları içerisindeki ağırlığına sahip olduk. 1967 yılında Ulm-Edebiyat ve Sevr-Edebiyat'a kabul edilen öğrencilerin % 67'sini oluşturan Parisli Khâgne öğrencilerinin örneklemdeki oranı % 58,5'tir (oysaki 1967-68 öğretim yılında Khâgne'da kayıtlı olanların sadece % 52'sini oluşturmaktalardır) ve ayrıca 1967 yılında Ulm ve Sevr'e (sözel bölümler) kabul edilen öğrencilerin % 49,5'inin geldiği Paris'in büyük Louis-le-Grand, Henri-IV ve Fenelon Liseleri örneklemin % 48'ini oluşturmaktadır (Khâgne'da kayıtlı öğrencilerin ise sadece % 31'ini). Aynı mantığa göre, ENS Ulm'un fen bölümlerine kabul edilenlerin % 43'ünü, Politeknik'e kabul edilenlerin % 39'unu ve Centrale'e kabul edilenlerin % 36'sını çıkaran Louis-le-Grand, Saint-Louis ve Versailles Sainte-Geneviève öğrencileri, görüşülen öğrencilerin % 37'sine denk gelmektedir (1967-68'de fen hazırlık okullarının ikinci sınıfına kayıtlı öğrencilerin ise sadece % 20'sine). Keza, başta Lyon Parc Lisesi olmak üzere büyük taşra liselerinin örneklem içerisindeki ağırlığı, hazırlık sınıflarının tüm öğrencileri içerisindeki ağırlıklarından fazlaydı.

Tablo 4
1967-68 Taupe Öğrencileri

	Hepsi (n=881)	*Louis-le-Grand* (n=146)	*Saint-Louis* (n=96)	*Sainte-Geney.* (n=88)	*Diğer Paris** (n=133)	*Lyon* (n=83)	*Diğer taşra*** (n=335)
Sosyal özellikler							
Babanın işi							
Tarım işçisi, çiftçi	3,5	1,5	2,0	-	-	6,0	7,0
İşçi	4,5	2,5	2,0	2,0	3,0	5,0	6,5
Ücretli	5,0	2,5	5,0	2,0	2,0	6,0	7,0
Zanaatçı	3,0	1,5	5,0	-	2,0	5,0	4,0
Dükkân sahibi	5,0	5,5	4,0	8,0	3,5	2,0	4,5
Beyaz yaka - Orta düzey	14,0	12,5	20,0	5,0	20,5	11,0	13,5
İlkokul öğretmeni	4,5	1,5	3,0	-	-	6,0	8,5
Çiftlik sahibi	1,5	-	1,0	3,5	-	-	2,0
Sanayici, büyük tüccar, beyaz yaka	26,0	35,5	24,0	35,5	31,0	31,0	19,0
Mühendis	14,0	16,5	10,5	21,0	22,0	11,0	9,5
Liberal meslek	8,0	7,0	9,5	18,5	7,0	5,0	6,0
Hoca	8,5	7,0	11,5	1,0	5,5	8,5	12,0
Yanıt yok ve diğer	3,0	6,5	2,0	3,5	3,5	3,5	0,5
Annenin işi							
Yok	52,0	49,5	49,0	50,0	56,5	53,0	5,0
İşçi, çiftçi	2,5	1,5	2,0	-	-	5,0	4,0
Zanaatçı, dükkân sahibi	2,5	2,5	1,0	4,5	1,0	1,0	3,0
Ücretli, Beyaz yaka - orta düzey	9,0	12,5	12,5	3,5	10,0	8,5	8,0
İlkokul öğretmeni	9,5	1,5	10,5	2,5	4,5	13,5	15,5
Beyaz yaka - üst düzey, liberal meslek	3,5	8,0	1,0	5,5	4,5	1,0	2,0
Hoca	4,5	5,5	8,5	3,5	3,0	5,0	4,5
Yanıt yok	16,5	19,0	15,5	30,5	20,5	13,0	11,0
Babanın babasının işi							
Yok	1,0	-	2,0	-	0,5	-	1,5
Çiftlik işçisi, çiftçi	10,5	7,0	7,5	3,5	4,5	11,0	16,5
İşçi	9,0	7,0	11,5	4,5	5,5	8,5	13,0
Zanaatçı, dükkân sahibi	17,0	18,0	19,0	12,5	10,0	23,0	19,0
Ücretli	5,0	5,5	4,0	1,0	4,5	7,0	5,5
Beyaz yaka - orta düzey	7,0	13,5	3,0	5,5	7,5	6,0	5,5
İlkokul öğretmeni	2,5	4,0	-	1,0	2,0	2,5	2,5
Beyaz yaka - üst düzey, hoca, liberal meslek	21,5	18,0	19,5	38,0	30,0	24,0	16,0
Yanıt yok	26,5	27,0	33,5	34,0	35,5	18,0	20,5
Babanın eğitimi							
Yok	1,5	2,5	2,0	1,0	3,0	-	1,0
CAP	12,0	15,0	10,5	1,0	6,5	19,5	14,5
BEPC	8,0	4,0	13,5	3,5	6,0	12,0	8,5
Bakalorya	15,5	18,0	19,0	3,5	10,0	14,5	19,5
Küçük okul, yüksek öğrenim yarım kalmış	8,5	7,0	4,0	7,0	10,0	9,5	10,0
Üniversite, orta derecede okul	22,0	29,0	20,0	43,0	27,0	20,5	13,0
Agregasyon, Büyük Okul	13,5	15,0	13,5	18,5	19,5	12,0	9,5
Yanıt yok	19,0	9,5	17,5	22,5	18,0	12,0	24,0
Annenin eğitimi							
Yok	2,0	2,5	2,0	-	1,5	1,0	3,0
CAP	10,5	12,5	9,5	1,0	4,0	14,5	15,0
BEPC	11,5	11,0	18,0	3,5	16,0	12,0	10,0
Bakalorya	24,0	31,5	16,5	27,5	20,5	27,5	22,0
Küçük okul, yüksek öğrenim yarım kalmış	3,0	5,5	2,0	2,0	2,0	5,0	2,0
Üniversite, orta derecede okul	11,5	12,5	10,5	19,5	11,0	11,0	8,0
Agregasyon, Büyük Okul	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	-	1,0
Yanıt yok	38,0	23,5	40,5	45,5	43,0	29,0	39,0

Tablo 4 (devamı)
1967-68 Taupe Öğrencileri

	Hepsi (n=881)	*Louis-le-Grand* (n=146)	*Saint-Louis* (n=96)	*Sainte-Genev.* (n=88)	*Diğer Paris** (n=133)	*Lyon* (n=83)	*Diğer taşra*** (n=335)
Sosyal özellikler							
Altıncı sınıfa başlarken anne-babanın ikamet yeri							
Yurtdışı	2,0	1,5	4,0	5,5	-	2,5	1,0
<10.000 yerleşik	20,0	8,0	13,5	23,0	3,0	29,0	31,0
10.000 – 100.000 yerleşik	22,5	18,0	12,5	12,5	1,5	29,0	37,5
>100.000 yerleşik	21,0	9,5	17,0	35,0	6,0	32,0	25,5
Paris ve civarı	31,5	59,0	51,0	23,0	87,0	5,0	1,0
Yanıt yok	3,0	4,0	2,0	1,0	2,5	2,5	4,0
Ailenin büyüklüğü							
Tek çocuklu	12,5	13,5	10,5	4,5	12,0	8,5	16,0
2 çocuklu	31,5	31,5	28,5	16,0	35,5	33,5	34,5
3 çocuklu	24,0	23,0	25,0	21,5	26,5	23,0	24,0
4 çocuklu	15,0	18,0	16,5	21,5	12,0	19,5	10,5
5 çocuklu	7,5	7,0	14,0	12,5	6,5	7,0	8,0
6 ya da daha fazla çocuklu	9,0	7,0	14,5	21,5	7,5	8,5	6,0
Yanıt yok	0,5	-	1,0	2,5	-	-	1,0
Ortalama çocuk sayısı	3,05	3,0	3,3	4,0	2,9	3,1	2,8
Hazırlık sınıfına gitmesini öneren***							
bir öğretmen	56,5	55,0	59,5	59,0	46,5	62,5	58,5
bir akraba	43,5	45,0	33,5	60,0	46,0	52,0	38,0
başka biri	13,0	5,5	10,5	14,5	8,5	12,0	18,5
hiç kimse	10,0	11,0	8,5	7,0	11,5	6,0	10,5
yanıt yok	5,5	5,5	7,5	4,5	9,0	5,0	4,5

* Diğer Paris liseleri: Balzac, Condorcet, Pasteur (Neuilly-Sur-Seine'de).

** Diğer taşra liseleri: Clermont-Ferrand, Lille, Toulouse.

*** Birden fazla tercih olan hallerden ötürü, toplam 100'ün üstündedir.

Tablo 5
1967-68 *Taupe* Öğrencileri

	Hepsi	*Louis-le-Gd*	*Saint-Louis*	*Sainte-Genev.*	*Diğer Paris*	*Lyon*	*Diğer taşra*
Akademik özellikler							
Yaş							
17	3,0	2,5	3,0	6,0	5,5	3,5	1,0
18	34,5	42,5	28,0	46,5	29,0	29,0	34,0
19	39,5	34,5	41,5	35,0	40,0	44,5	40,0
20	18,5	14,0	20,0	10,0	21,0	23,0	21,5
21 ve üzeri	3,5	4,0	6,5	2,5	4,0	-	3,5
Yanıt yok	1,0	2,5	1,0	-	0,5	-	0,5
Altıncı sınıftaki okul ve alan							
CEG	7,5	9,5	6,0	-	4,0	13,5	9,5
Modern lise ya da orta okul	15,5	22,0	25,0	-	16,5	8,5	15,5
Klasik lise ya da orta okul	57,5	55,0	49,0	43,0	67,5	60,0	60,5
Modern özel okul	2,5	1,5	2,0	3,5	3,0	-	3,0
Klasik özel okul	13,0	8,0	8,5	46,5	3,0	17,0	10,0
Yanıt yok	4,0	4,0	9,5	7,0	6,0	1,0	1,5

Tablo 5 (devamı)
1967-68 *Taupe* Öğrencileri

	Hepsi	*Louis-le-Gd*	*Saint-Louis*	*Sainte-Genev.*	*Diğer Paris*	*Lyon*	*Diğer taşra*
Ortaöğretimde tekrar edilen sınıflar							
2	3,0	-	1,0	5,5	4,0	-	5,0
1	12,5	16,5	16,5	17,0	19,5	7,0	7,0
Hiç	83,0	83,5	82,5	75,0	75,0	92,0	86,0
Yanıt yok	1,5	-	-	2,5	1,5	1,0	2,0
Genel Sınav							
Aday olmadı	57,5	46,5	54,0	*	55,0	47,0	67,0
Ödül alamadı	29,0	40,5	28,0		31,0	48,0	18,5
Birincilik veya Onur Ödülü	2,0	6,5	3,0		1,5	-	0,5
Yanıt yok	11,5	6,5	14,5		12,5	5,0	14,0
Mükemmeliyet Ödülü							
Hiç	36,0	37,0	37,5	20,5	54,0	25,5	35,0
1-2	28,0	29,0	31,5	29,5	28,5	27,5	27,0
3-4	14,5	11,0	12,5	21,5	9,0	23,0	14,5
5-6	9,0	9,5	8,5	14,0	4,0	11,0	9,0
7 ya da üzeri	9,5	12,5	6,0	7,0	1,5	13,0	11,5
Yanıt yok ya da sayısı verilmemiş	3,0	1,0	4,0	8,0	3,0	-	3,0
Bakalorya mansiyonu							
Geçer	27,5	15,0	25,0	24,0	42,0	11,0	32,5
Orta	34,5	34,5	37,5	41,0	37,0	25,0	34,0
İyi	26,5	34,5	25,0	22,5	13,5	47,0	25,0
Çok iyi	10,0	15,0	9,5	8,0	6,0	17,0	7,5
Yanıt yok	1,5	1,0	3,0	4,5	1,5	-	1,0
Yatılı/gündüzlü							
Hep gündüzlü	46,5	45,0	45,0	7,0	88,5	47,0	41,5
Yatılı ve gündüzlü	6,5	18,0	4,0	8,0	1,5	2,5	4,5
Hep yatılı	43,5	34,0	41,0	85,0	4,5	49,5	51,0
Yanıt yok	3,5	3,0	10,0	-	5,5	1,0	3,0
Kaçıncı yılı							
Birinci	65,0	75,5	60,5	71,5	61,0	56,5	64,5
İkinci	34,0	24,5	37,5	27,5	38,0	42,5	35,0
Üçüncü	0,5	-	2,0	-	-	-	0,5
Yanıt yok	0,5	-	-	1,0	1,0	1,0	-
Kültürel yaşam ve siyasi fikirler**							
En yüksek prestijli olarak saydığı							
Ulm	64,0	72,5	62,5	65,0	47,5	73,5	65,0
Politeknik	33,5	26,0	33,5	35,0	46,0	26,5	32,5
Yanıt yok	2,5	1,5	4,0	-	6,5	2,5	2,5
Haftalık düzenli okumalar							
Hiç	49,0	52,0	51,0	34,0	47,5	38,5	54,5
En azından bir dergi:	47,5	46,5	41,5	65,0	43,5	59,0	43,5
L'Express	15,5	7,0	10,5	36,5	13,5	18,0	15,0
Le Nouvel Observateur	10,0	13,5	9,5	17,0	8,5	15,5	6,0
Le Canard Enchainé	3,0	1,5	2,0	1,0	6,0	1,0	4,0
Yanıt yok	3,5	1,5	7,5	1,0	9,0	2,5	2,0

Tablo 5 (devamı)
1967-68 *Taupe* Öğrencileri

	Hepsi	*Louis-le-Gd*	*Saint-Louis*	*Sainte-Genev.*	*Diğer Paris*	*Lyon*	*Diğer taşra*
Öğrenci sendikası							
Karşı	18,0	9,5	26,0	25,0	10,5	24,0	19,5
Kayıtsız	31,5	34,5	25,0	34,0	31,0	40,0	29,5
Taraftar	15,0	15,0	14,5	7,0	17,5	14,5	16,0
Üye	7,0	15,0	4,5	7,0	4,5	-	6,5
Militan	2,5	5,5	2,0	-	2,0	3,5	2,0
Yanıt yok	26,0	20,5	28,0	27,0	34,5	18,0	26,5
Siyasi konum							
Aşırı sol, sol	32,5	42,5	33,5	10,0	37,0	36,0	31,0
Merkez sol, merkez, merkez sağ	31,5	35,5	25,0	46,5	23,5	36,0	30,0
Sağ, aşırı sağ	15,0	8,0	14,5	21,5	17,0	12,0	15,5
Diğer	5,5	2,5	5,0	6,0	4,5	5,0	8,0
Yanıt yok	15,5	11,0	22,0	16,0	18,0	11,0	15,5
Yapılan sporlar							
Hiç	41,5	42,5	45,0	20,5	43,5	46,0	44,0
Tenis ve/veya binicilik	14,5	12,5	13,5	24,0	19,5	6,0	13,0
Diğer	42,0	42,5	39,5	54,5	32,5	48,0	42,0
Yanıt yok	2,0	2,5	2,0	1,0	4,5	-	1,0

* Katolik eğitimi genel sınavı

** Öğrencilerin *akademik özelliklerine* veya okulla ilgili görüşlerine (mesela okullar hiyerarşisi) dair tüm sorularda en yükseğe ulaşan cevap verme oranı, sendika veya siyasete dair tüm sorularda düşmektedir.

Tablo 6
1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

	Hepsi (n=330)	*Louis-le-Grand (n=110)*	*Fenelon (n=48)*	*Diğer Paris* (n=35)*	*Lyon (n=42)*	*Lille (n=49)*	*Diğer taşra** (n=46)*
Sosyal özellikler							
Cinsiyet							
Erkekler	65,5	100,0	-	51,5	100,0	59,0	39,0
Kızlar	34,5	-	100,0	48,5	-	41,0	61,0
Babanın işi							
Çiftlik işçisi, çiftçi	2,5	1,0	4,0	-	2,5	4,0	6,5
İşçi	3,5	-	-	3,0	2,5	12,0	6,5
Ücretli	4,0	-		-	9,5	10,0	6,5
Esnaf, dükkân sahibi	3,0	2,0	-	6,0	4,5	2,0	6,5
Beyaz yaka - Orta düzey	13,5	11,0	19,0	11,5	12,0	14,5	15,5
İlkokul öğretmeni	5,5	7,5	2,0	3,0	4,5	8,0	6,5
Çiftlik sahibi	2,0	1,5	4,0	-	2,5	-	-
Sanayici, büyük tüccar, üst düzey yönetici	33,0	38,0	41,5	40,0	28,5	26,5	19,5
Mühendis	5,0	8,0	4,0	5,5	2,5	4,0	2,0
Liberal meslek	10,5	12,0	12,5	14,5	4,5	6,0	13,0
Hoca	14,5	18,0	8,5	11,5	26,0	10,5	8,5
Yanıt yok ve diğer	3,0	1,0	4,0	5,5	-	2,0	8,5

Tablo 6 (devamı)
1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

	Hepsi (n=330)	*Louis-le-Grand (n=110)*	*Fenelon (n=48)*	*Diğer Paris* (n=35)*	*Lyon (n=42)*	*Lille (n=49)*	*Diğer taşra** (n=46)*
Annenin işi							
Yok	45,5	41,0	33,5	48,5	57,0	55,0	46,0
İşçi, çiftlik işçisi	2,0	2,0	-	-	-	6,0	4,5
Esnaf, dükkân sahibi	3,5	2,0	-	3,0	12,0	4,0	4,5
Daire işleri, orta düzey yönetici, ilkokul öğretmeni	19,0	14,5	25,0	17,0	19,0	22,5	19,0
Beyazyaka - Üst düzey, liberal meslek	6,5	12,0	12,5	8,5	-	-	-
Öğretmen-öğr. üyesi	16,0	20,5	21,0	8,5	12,0	8,0	15,0
Yanıt yok	7,5	8,0	8,0	14,0	-	4,0	11,0
Babanın işi							
Yok	0,5	-	-	3,0	-	-	-
Çiftlik işçisi, çiftçi	12,5	12,0	12,5	8,5	19,0	10,0	15,0
İşçi	10,0	14,5	-	-	7,0	16,5	13,0
Esnaf, dükkân sahibi	16,0	16,5	12,5	14,0	14,5	26,5	11,0
Ücretli, Beyaz yaka - Orta düzey, ilkokul öğretmeni	17,0	18,0	16,5	8,5	16,5	16,5	21,5
Beyaz yaka - Üst düzey, liberal meslek, hoca	26,0	23,5	46,0	43,0	26,5	12,0	11,0
Yanıt yok	18,0	15,5	12,5	23,0	16,5	18,5	28,5
Babanın eğitimi							
Yok	0,5	-	-	-	-	2,0	-
CEP-CAP	11,0	10,0	8,5	8,5	2,5	16,5	19,5
BEPC	6,5	2,0	8,5	3,0	5,0	12,0	15,0
Bakalorya	17,5	17,5	12,5	8,5	19,0	20,5	26,0
Küçük okul, yüksek öğrenim yarım kalmış	8,5	7,0	12,5	5,5	14,5	8,0	6,5
Üniversite, orta derecede okul	26,0	34,5	29,5	37,0	16,5	16,5	13,0
Agregasyon, Büyük Okul	15,0	19,0	16,5	11,5	23,5	8,0	4,5
Yanıt yok	15,0	10,0	12,5	25,5	19,0	16,5	15,5
Sosyal özellikler							
Annenin eğitimi							
Yok	3,5	5,5	-	5,5	2,5	4,0	-
CEP-CAP	8,5	5,5	8,5	8,5	2,5	16,5	13,0
BEPC	11,0	9,0	12,5	5,5	14,5	10,0	15,0
Bakalorya	24,0	22,5	25,0	20,0	28,5	35,0	15,0
Küçük okul, yüksek öğrenim yarım kalmış	4,0	5,5	4,0	3,0	-	4,0	4,5
Üniversite, orta derecede okul	20,5	19,0	33,5	26,0	26,0	8,0	13,0
Agregasyon, Büyük Okul	4,5	9,0	8,5	-	-	-	2,5
Yanıt yok	24,0	23,5	8,5	31,5	26,0	22,5	37,0
Altıncı sınıfa başlarken anne-babanın ikamet yeri							
Yurtdışı	2,5	2,5	-	-	-	-	11,0
<10.000 yerleşik	14,0	8,0	8,5	3,0	28,5	22,5	19,5
10.000-100.000 yerleşik	28,5	23,0	21,0	14,0	31,0	53,0	32,5
>100.000 yerleşik	19,5	14,5	12,5	3,0	35,5	22,5	32,5
Paris ve civarı	34,5	52,0	54,0	80,0	2,5	2,0	2,0
Yanıt yok	1,0	-	4,0	-	2,5	-	2,0

Tablo 6 (devamı)
1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

	Hepsi (n=330)	*Louis-le-Grand (n=110)*	*Fenelon (n=48)*	*Diğer Paris* (n=35)*	*Lyon (n=42)*	*Lille (n=49)*	*Diğer taşra** (n=46)*
Ailenin büyüklüğü							
Tek çocuklu	17,0	13,5	17,0	20,0	9,5	18,5	28,5
2 çocuklu	30,5	33,5	41,5	25,5	35,5	22,5	17,5
3 çocuklu	23,5	30,0	12,5	25,5	21,5	22,5	22,0
4 çocuklu	11,5	7,5	12,5	14,5	19,0	8,0	15,0
5 çocuklu	8,0	4,5	8,5	3,0	12,0	16,5	8,5
6 ya da daha fazla çocuklu	7,5	7,5	4,0	11,5	-	12,0	8,5
Yanıt yok	2,0	3,5	4,0	-	2,5	-	-
Ortalama çocuk sayısı	2,9	2,8	2,7	3,0	2,9	3,2	2,9
Hazırlık Okuluna girmesini öneren***							
Öğretmen	67,5	65,5	66,5	65,5	64,5	83,5	61,0
Akraba	42,5	41,0	54,0	45,5	50,0	28,5	39,0
Başka biri	16,5	21,0	25,0	5,5	16,5	4,0	15,0
Hiç kimse	6,5	6,5	8,5	5,5	2,5	4,0	13,0
Yanıt yok	1,5	2,0	-	3,0	2,5	-	2,0

* Diğer Paris liseleri: Condorcet, Moliere.
** Diğer taşra liseleri: Brest, Clermont-Ferrand, Toulouse.
*** Birden fazla tercih olan hallerden ötürü, toplam 100'ün üstündedir.

Tablo 7
1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

	Hepsi (n=330)	*Louis-le-Grand (n=110)*	*Fenelon (n=48)*	*Diğer Paris (n=35)*	*Lyon (n=42)*	*Lille (n=49)*	*Diğer taşra (n=46)*
Akademik özellikler							
Yaş							
17	2,0	-	8,5	-	2,5	-	4,5
18	32,5	26,5	50,0	28,5	26,0	26,5	43,5
19	39,0	36,5	33,5	48,5	43,0	49,0	30,5
20	18,0	22,5	4,0	20,0	26,0	18,5	13,0
21 ve üzeri	5,5	9,0	4,0	-	2,5	4,0	6,5
Yanıt yok	3,0	5,5	-	3,0	-	2,0	2,0
Altıncı sınıfa başlarken okul ve alan							
CEG	0,5	-	-	3,0	-	-	2,0
Modern lise ya da kolej	2,5	-	4,0	-	5,0	6,0	2,0
Klasik lise ya da kolej	80,5	85,5	83,5	71,5	74,0	79,5	80,5
Modern özel okul	-	-	-	-	-	-	-
Klasik özel okul	14,5	13,5	12,5	17,0	19,0	14,5	13,0
Yanıt yok	2,0	1,0	-	8,5	2,0	-	2,0

Tablo 7 (devamı)
1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

	Hepsi (n=330)	*Louis-le-Grand (n=110)*	*Fenelon (n=48)*	*Diğer Paris (n=35)*	*Lyon (n=42)*	*Lille (n=49)*	*Diğer taşra (n=46)*
Ortaokulda tekrar edilen sınıflar							
2	2,0	2,0	-	5,5	2,5	2,0	-
1	9,0	3,5	-	23,0	12,0	12,0	13,0
Hiç	88,5	94,5	100	68,5	85,5	86,0	87,0
Yanıt yok	0,5	-	-	3,0	-	-	-
General Sınav							
Aday gösterilmedi	42,0	29,5	21,0	48,5	37,0	57,0	61,5
Ödül alamadı	47,5	59,0	66,5	51,5	46,0	34,0	25,5
Birincilik ya da onur ödülü	5,0	8,0	8,5	-	8,5	2,0	2,5
Yanıt yok	5,5	3,5	4,0	-	8,5	7,0	10,5
Mükemmeliyet Ödülü							
Hiç	22,5	16,5	25,0	43,0	28,5	24,5	13,0
1 – 2	25,0	30,0	4,0	34,0	19,0	32,5	24,0
3 – 4	16,5	21,0	12,5	6,0	9,5	20,5	19,5
5 – 6	12,5	12,0	21,0	6,0	19,0	8,0	11,0
7 veya üzeri	17,5	13,5	37,5	3,0	19,0	10,5	21,5
Yanıt yok ya da sayı verilmemiş	6,0	7,0	-	8,0	5,0	4,0	11,0
Bakaloryadaki mansiyon							
Ortalama	14,5	14,5	8,5	31,5	9,5	12,0	13,0
İyi	40,5	26,5	37,5	45,5	52,5	51,0	52,0
Çok iyi	33,5	43,5	41,5	14,5	28,5	31,0	24,0
Mükemmel	10,0	15,5	12,5	3,0	7,0	6,0	6,5
Yanıt yok	1,5	-	-	5,5	2,5	-	4,5
Yatılı/gündüzlü öğrenci							
Hep gündüzlü	62,5	53,5	79,0	88,5	47,5	57,0	65,5
Yatılı ve gündüzlü öğrenci	7,5	12,5	8,5	-	9,5	4,0	2,0
Hep yatılı öğrenci	26,0	28,5	12,5	3,0	40,5	37,0	26,0
Yanıt yok	4,0	5,5	-	8,5	2,5	2,0	6,5
Kaçıncı sınıfta olduğu							
Birinci	65,0	52,0	79,0	57,0	66,5	75,5	74,0
İkinci	26,5	34,5	21,0	34,5	21,5	18,5	19,5
Üçüncü	8,0	13,5	-	8,5	12,0	6,0	2,0
Yanıt yok	0,5	-	-	-	-	-	4,5
Kültürel yaşam ve siyasî fikirler							
En yüksek prestijli olarak gördüğü							
Ulm	59,0	60,0	50,0	45,5	74,0	43,0	78,5
ENA	31,0	24,5	50,0	48,5	21,5	36,5	15,0
Yanıt yok ya da diğer	10,0	15,5	-	6,0	4,5	20,5	6,5
Haftalık düzenli okumalar							
Hiç	69,5	72,0	87,5	57,0	66,5	71,5	54,5
En az bir dergi:	25,0	22,5	12,5	31,5	26,5	18,5	43,5
L'Express	2,5	3,0	-	-	2,5	6,0	4,5
Le Nouvel Observateur	9,5	9,0	8,0	11,5	9,5	10,0	8,5
Le Canard Enchaine	4,5	2,0	4,0	5,5	7,0	-	13,0
Yanıt yok	5,5	5,5	-	11,5	7,0	10,0	2,0

Tablo 7 (devamı)
1967-68 *Khâgne* Öğrencileri

	Hepsi (n=330)	*Louis-le-Grand (n=110)*	*Fenelon (n=48)*	*Diğer Paris (n=35)*	*Lyon (n=42)*	*Lille (n=49)*	*Diğer taşra (n=46)*
Öğrenci sendikası							
Karşı	18,0	16,5	8,5	25,5	21,5	10,0	30,5
Kayıtsız	24,5	26,5	25,0	23,0	21,5	26,5	21,5
Taraftar	18,0	10,0	41,5	14,5	24,0	16,5	11,0
Üye	12,5	17,0	8,5	8,5	7,0	22,5	2,0
Militan	5,5	11,0	4,0	3,0	2,0	6,0	-
Yanıt yok	21,5	19,0	12,5	25,5	24,0	18,5	35,0
Siyasi konum							
Aşırı sol	16,0	21,5	21,0	14,5	14,5	6,0	11,0
Sol	32,0	30,0	42,0	25,5	26,0	45,0	21,5
Merkez sol, merkez, merkez sağ	17,5	15,5	29,0	14,5	12,0	10,5	26,0
Sağ, aşırı sağ	12,0	12,0	4,0	20,0	16,5	6,0	15,5
Diğer	6,5	12,0	4,0	-	9,5	4,0	2,0
Yanıt yok	16,0	9,0	-	25,5	21,5	28,5	24,0
Yapılan sporlar							
Hiç	56,0	65,5	62,5	45,5	50,0	36,5	58,5
Tenis ve/veya binicilik	11,0	7,5	12,5	14,5	5,0	14,5	19,5
Diğer	29,0	23,5	16,5	34,5	42,5	43,0	22,0
Yanıt yok	4,0	3,5	8,5	5,5	2,5	6,0	-

Karşılaştırma amaçlı olarak, birinin örneklemi 6000 fen öğrencisi, diğerinin 2300 sözel öğrencisi olan iki eski anketin sonuçlarını da kullandık. 1968'in Şubat ve Mart'ında hazırlık sınıfı ve üniversite öğrencileriyle bir dizi mülakat (n=40) ile 20 Khâgne hocası, Parisli ve taşralı 20 Taupe hocası, Paris ve taşra üniversitelerinin fen ve edebiyat bölümlerinden 40 matematik ve fizik hocası, 40 Fransızca, Latince ve Grekçe hocasıyla derinlemesine mülakatlardan oluşan bir anket (n=160) yaptık. Son olarak, hem hazırlık sınıflarındaki hayatın en çok ritüelleşmiş yanlarına (argo, kabul ritüelleri vb.) dair çeşitli bilgi sağlayıcılara (büyük liselerin müdürleri, eski Khâgne ve Taupe öğretmenleri ve öğrencileri vb.) ve yazılı kaynaklara (iç bültenler, dergiler, anı kitapları, romanlar vb.) başvurduk hem de bir yandan, tasdik ve inancı üretme süreçlerinin sonucu olarak iç dünyada yaşanan (hatta gizli) tecrübenin tüm ifadelerinin dökümünü çıkartmaya çalıştık.

Cizvit koleji ile Napoleon üniversitesi üzerinde temellenmiş, gerçek anlamda total kurumlar olan Büyük Okul hazırlık sınıfları, akademik, ama aynı zamanda toplumsal özellikleriyle birbirlerine hayli benzeyen gençleri, diğerlerinden ayrılmış bir mekânda bir arada toplar. Bu seçici kapatma işleminin sonucu, homojenliği sınıf arkadaşlarıyla sürekli ve uzun süreli temastan kaynak-

lanan karşılıklı bir sosyalleşme sayesinde iyice pekişen, son derece homojen bir grubun ortaya çıkmasıdır (bkz. **Tablo 4** ve **Tablo 7**). Olanaklı arkadaşlıkların sosyal alanını böyle daraltmak suretiyle, *kötü birleşme** (geniş anlamıyla) ihtimallerinin sınırlanmasına katkıda bulunur. Üstelik, genç yaşlarda çok güçlü bir biçimde örülen duygusal bağlar kanalıyla, daha sonraki kooptasyon edimlerini önceden belirlemesinden ötürü, kalıcı şekilde yapar bunu.

> Büyük Okullara hazırlık sınıfları ve Büyük Okulların kendileri, devlet okullarına karşı uzun müddet pek çok çekinceye sahip olmuş olan, çocuklarını öğrenci hayatının "tehlikeleri" ve "ayartıcılıkları" ile entelektüel çevrelerin bozucu etkisinden uzak tutma kaygısı güden iş dünyasının büyük burjuvazisinin beklentilerini, üniversitelerden çok daha iyi karşılarlar. Bu anlamda, fen alanındaki büyük sınavlara hazırlayan bir Cizvit Koleji olan Sainte-Geneviève'in, Katolik burjuvazisinin, derin bir dönüşüme uğramış bir hayat tarzı ve otorite modelleriyle uzlaştırmakta gitgide daha fazla zorlandığı çileci eğitim idealinin hayata geçmiş hâlini temsil ettiğine şüphe yoktur. Söz konusu kurum, yaşama disipliniyle akademik disiplinlerin ve yaşanan yerle çalışılan yerin birbirlerinden ayrılmazlığını kusursuz bir biçimde hayata geçirmek suretiyle, sınav hazırlığını daha total; "insani ve manevi", "öğrencilerin okulda öğrenmesi gereken her şeyi aynı türden bir çabada birleştiren" (*Servir*, École Saint Geneviève Mezunlar Bülteni, 82, Nisan 1969, s. 57, 87, 108) bir eğitim programıyla bütünleştirir. Din adamları zümresi yahut mezunlar vasıtasıyla manevi yönelimi ve ruhların tedavisini üstlenen, yani kültürel etkinlikler, sosyal etkinlikler (körlere okuma, Kuzey Afrikalılara dersler, gençlere ve çocuklara yönelik tesislerde etkinlikler); bir müdahilliğe (siyasi, sosyal yahut dinî) ilişkin tanıklıkların paylaşıldığı konferanslar düzenleyen, kısacası her bir öğrenciye, "gelişmesi için" gerekli fırsatları veren (s. 100, 101, 102) bir kurumun yaptığı, "öğrencinin gelişimini tam olarak üstlenmek"tir. Sınır işlevi gören Sainte-Geneviève aynı zamanda, bunu aileyle bir kopuş olarak yorumlayanların aksine, elit okullarının –mesela *public schools*– dayattığı inziva ve ayrışmadan kaynaklanan mekânsal ve duygusal kopuşun, sosyal sürekliliği dışlamadığını gösterir: Bu "ikinci ailelerin" tesis ettiği asıl kopuş, kayıtsız şartsız bir vekâlet sözleşmesini hayata geçirmiş olan burjuva aileyle değil, dışlanmışlarla, yani sıradan öğrenciler topluluğuyla ve *tabiatıyla*, öğrenci olmayanlarladır.

Ama asıl önemlisi şu: Meşru bir seçme işlemi olarak tanındığında, titizlikle ayıklanmış bir seçilmişler kitlesini bir grup olarak tesis eden sosyal kopuş ve segregasyon sürecinin bizzat kendisi, bu şekilde tesis edilmiş

(*) Burada kullanılan "*mésalliance*" kelimesinin tam karşılığı "kötü birleşme" olmakla birlikte, Fransızcada günlük dile yerleşmiş en yaygın anlamı, kitapta ileride de karşımıza çıkacak kullanımlarında da olduğu gibi, "kötü evlilik"tir. Burada da diğer sosyal ilişkilerin yanı sıra evlilik de kastedilmektedir. -ç.n.

olan grubun daha kısıtlı ve daha dışlayıcı olmasının büyüttüğü bir sembolik sermayeyi ortaya çıkartır. *Tekel*, tanındığında *soyluluk* hâline gelir. Seçilmişler grubunun topluca sahip olduğu ve *diplomada* temerküz eden sembolik sermayeye, grubun her bir üyesinin iştirak etmesinin ötesinde, *büyülü iştirak* mantığına uygun şekilde, her bir üyenin bireysel olarak sahip olduğu sembolik sermayeye de tüm üyelerin iştirak ediyor olması bu etkiyi hem sağlamlaştırır hem de güçlendirir. Bu şekilde, olağanüstü bir *sembolik sermaye temerküzü* hayata geçer: Bir araya gelmiş gençlerin tamamı, her bir dönem arkadaşının ve aynı zamanda mezunların tamamının getirdiği fiili (Genel Sınav'a aday gösterilmek, bakalaryoda mansiyon almak, itibarlı aile isimlerine sahip olmak vb.) ve potansiyel (ender mevkiler, ünlü eserler vb.) sembolik sermayeyle, vekâleten zenginleşmiş olur.

Hazırlık sınıfları, tüm bu eylemlerle ve gündelik algıya yakalanmamayı başardıkları için daha ayrıntılı incelenmesi gereken daha pek çok başka eylemle, kendilerine emanet edilenlerin tamamına (sadece hazırlanılan sınavlarda başarı göstererek tasdik görenlere değil), antropolojik anlamda gerçek bir ortak kültürü dayatmaya ve aşılamaya meylederler.

> Bazı hallerde, bu kültürün en ritüelleşmiş (kelimenin etnolojik anlamıyla) yanlarının kaideleştirilmesine rastlanır: İngiliz *public schools* için ezberlenmesi gereken kurallar, gelenekler, şarkılar ve deyimlerden oluşan 38 sayfalık *Notions* (J. Wakeford, *The Cloistered Elite*, Londra, Macmillan, 1969, s. 56); "X [Politeknik] Kanunu" (bkz. *La Jaune et la rouge*, 31, Haziran 1978, s. 39-40); West Point Harp Akademisi öğrencilerinin, öğrencilerin davranışlarını düzenleyen örf ve adet hukukunu son derece abartılı bir üslupla dile getiren *Honor Code*'u yahut *Gadz'arts* (sanat ve meslek) okullarının "gelenek defterleri". Hazırlık sınıflarında ve Büyük Okullarda hayata geçirilen geniş çaplı tesis ritüelinin en görünür ve en yüzeysel kısmı olan *bizuthage*,* bu geleneklerin aşılanmasını sağlayan uygulamalardan sadece biridir.

Okul arkadaşları arasında dolaysız varılan ve sadece ortak ilgi/çıkarlardan kaynaklanan bir dayanışmadan çok daha derin bir şey olan ortaklık hissini ve dolayısıyla Büyük Okulların, "masonluklarına" atfedilen tüm etkilerini kalıcı olarak ortaya çıkartan ve muhafaza eden, başka örneklerde olduğu gibi burada da, kelimenin geleneksel anlamıyla aynı kültüre (yani meşru bilgi ve becerilerden oluşan bir bütüne) dahil olmaktan ziyade,

(*) Okulun ilk yılında öğrencilere üst sınıflar tarafından yapılan, şiddet ve aşağılama içerebilen, bir nevi "hoş geldiniz" ritüeli mahiyetindeki şakalar; kabul sınaması. -ç.n.

yol-yordamın olmazsa olmazlarıdır: billurlaşmış değerlerin yoğunlaşmış hâli olan okul jargonunun tipik deyimleri, dil oyunları, mizah türleri, bedeni ya da sesi kontrol etme, gülme, başkalarıyla ve tabiatıyla kendi gibilerle ilişkiye girme biçimleri.

Habitusların uyumunun ve çalışma ve yaşam disiplinlerinin rahatlatıcı katılığının sağladığı, o kutlu sosyal uyum tecrübesinin, okul ile en çok bütünleşmiş olan mezunların çoğunlukla okul ya da hazırlık sınıfı yıllarının hatıralarına dair nostaljilerindeki yeri hiç şüphesiz hazırdır. "Bu coşku niye? Neden falanca mezun okul günleri film gibi gözlerinin önünden geçerken böylesine keyif alır? Gençlik günlerine tekrar kavuştuğu, o günlere gittiğine inandığı için mi? Yirmili yaşlarını, bir saatliğine de olsa yeniden yaşamak zaten müthiş bir mucize. Ama hayır. Sadece gençliğini aklına getirmek değildir onu mest eden; yaşamının, mükemmel olarak hatırladığı, özellikle mutlu bir ânını anımsamaktır asıl (...)."[2] Mezunların geriye dönük temsillerinin sunduğu kategorilere uygun şekilde düzenlenmiş bir bugün algısını dayatabildiğini gördüğümüzde, *geleneğin gücü* diye adlandırılan şeyi daha iyi anlarız. Tecrübesini ilerisi için güzel bir anı olarak yaşayan Khâgne'li: "[Khâgne] hayli istisnai bir ortamdır. Onun sayesinde tanıdığımız insanlarla güzel anıları hep hatırlayacağız. Yolu buradan geçenler, zihinlerinin şekillenmesinde belirleyici rolü olan, keyifle hatırladıkları bir şeyle birbirlerine bağlı olduklarını hissederler" (Louis-le-Grand, 19 yaşında). Kendini benzerlerinde sevebilme ve takdir edebilme gücünün doğurduğu bu duygusallık yüklü coşku, zihinsel yapıların homojenliğiyle bağlantılı *mantıksal konformizm* ile birlikte, *zümre ruhu* diye adlandırdığımız şeyin temelinde bulunur: Grupla bu dayanışma hissinin dayanağı, uyumlu hâle getirilmiş bilinçdışılarının refleks şeklindeki ortaklığının temelinde yatan algılama, takdir, düşünme ve eylème şemalarının ortak olmasıdır.[3]

---

2 M. Corday, Önsöz, R. Smet, *Le nouvel argot de l'X*, Paris, Gauthier-Villars, 1936 (ayrıca bkz. Ekler, "Mest eden bir tecrübe").

3 Bertrand Russel, genellikle özgünlük ve özgürlük talepleriyle ilişkilendirilen elitist geleneklerin uyumlulaştırıcı etkisini harika ifade eder: "Gruplarından gelecek takbihin, başlarına gelebilecek en korkunç şey olduğunu çok genç yaşlarından itibaren öğrenmiş olanlar, embesillerin tahkirine maruz kalmaktansa, ne olduğu hakkında hiçbir fikirlerinin olmadığı bir savaşta, savaş alanında ölürler. İngiliz *public schools* bu sistemi mükemmeliyete ulaştırmış, sürüye boyun eğdirdiği zekâyı hadım etmiştir" (Bertrand Russel, *Education and the Social Order*, Londra, Allen ve Unwin, 1932).

Yoğun baskı ve Sıkıştırma [Forcing et forçage]*

Hazırlık sınıflarını diğer tüm yükseköğretim kurumlarından ayıran, her şeyden evvel tüm bir kurumsal araçlar sistemidir. Bu sistem, talebelerin** tüm varlıklarını hem zamanlamaları hem de ritimleri sıkıca kontrol altında tutulan yoğunlaştırılmış, hiç ara verilmeden devam eden bir dizi okul faaliyetiyle sınırlamaya katkıda bulunan teşvikler, baskılar ve kontrollerden oluşur. Etki bakımından önemli olan, alenen öğretilenden ziyade eğitimin içinde geçtiği şartlar vasıtasıyla zımnen öğrenilendir: Aktarılanın en önemli kısmı görünürdeki içerikte, ders programlarında, derslerde vb. değil, bizatihi pedagojik eylemin düzenlenişindedir.

"Elit okullarının" tatbik ettiği etkileri yatılı olmaktan kaynaklanan kapatılmaya bağlayan pek çok yazar, bu göze görünür özelliği, bu kurumların total kurumlar olarak işleyebilmesinin *sine qua non* şartı hâline getirmeye meyleder. Yatılılığın ürettiği münzevi cemaat hayatının disiplini, tüm varoluşun salt okulla ilgili kaygılara yoğunlaşmasını sağlamaya çalışan bir pedagojinin en görünür yanı olsa da aslında yoğun bir emeğin katı bir biçimde düzenlenmesine düşen payı yatılılığa atfetmekten kaçınmak gerekir. Nitekim araştırma, yatılılığın, Khâgne ve Taupe'larda, pratiklere dair hiçbir önemli ve sistematik farkla ilintili olmadığını ortaya koyabilmeyi sağlıyor.

> Tüm diğer şeyler sabitken, yatılılarla gündüzlüler arasındaki farkın, özellikle teslim edilen ödev miktarı yahut boş zamanın kullanımı bakımından, hazırlık sınıfı talebelerinin tamamıyla diğer tüm üniversite öğrencileri arasındaki farktan çok daha az belirgin olması, düzenlenişe ait etkinin, yatılılıktan kaynaklanan inzivadan çok daha kuvvetli olduğuna delildir. Yatılılar kadar ödev teslim eden gündüzlüler, pazarları yatılılardan daha çok çalışır ve sinemaya onlardan daha az gider. Basını takip etmek (gündüzlüler günlük gazeteleri daha düzenli takip etseler de yatılılar daha düzenli dergi okur) veya kültürel pratikler (gündüzlü Taupe'lar tiyatroya biraz daha fazla giderken yatılılar konsere daha sık gider) gibi boş zaman kullanımlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamaktadır.[4]

(*) *Forçage*, aynı zamanda "serada yetiştirmek" anlamına gelir. -ç.n.

(**) P. Bourdieu, sadece burada "talebe" olarak karşıladığımız "élève" kelimesini, "bir yüksek öğretim kurumunun öğrencisi" anlamı taşıyan "étudiant" kelimesinin karşısına koyduğunu özellikle belirtmektedir. Ancak kitabın genelinde her iki kelimeyi de, Türkçede yaygın bir şekilde yerleşmiş olan "öğrenci" ile karşıladık çünkü "élève" aynı zamanda, ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerini tanımlamak için de kullanılan kelimedir. -ç.n.

4 Burada, soru formuyla yapılan anketlerin ve istatistiki analizin kavrayabileceklerinin sınırına varıyoruz. Dersleri tasavvur etme, düzenleme ve gerçekleştirme biçimlerinin ve bu biçimlerde devrede olan kültür ve entelektüel pratik temsillerinin, çoğunlukla faillerin kendilerinin de farkında olmadıkları pratik gerçekliğinin nasıl tanımlandığını, olabildiğince incelikle tasarlanmış dolaylı sorularla bile olsa, yakalayabileceğimizi ummak şüphesiz biraz naifçeydi.

Her geleneksel eğitim gibi, hazırlık sınıflarının verdiği eğitim de, etki gücünü aslolarak, organizasyona dair şartlardan ve pratiklerden oluşan, açık bir projede o sıfatla tasarlanmamış olmalarından ötürü kelimenin tam anlamıyla pedagojik olarak adlandıramayacağımız bir bütün vasıtasıyla tatbik eder:[5] Pedagojik eylemin görünür ve resmî yanı olan bilgi ve tekniklerin iletilmesi ve belletilmesi, tez niteliği taşımayan tezlerin ve pratik döngüsel nedenselleştirmelerin zımnen nakşolmuş bulunduğu bir toplumsal durumda hayata geçer. Bizzat mesainin, ders çalışma şeklinin düzenlenişi vasıtasıyla ve özellikle de öğrenmenin, âciliyetin gerektirdiklerine tâbi kılınması vasıtasıyla kendini böylelikle dayatan, koca bir kültür ve zihinsel emek tanımıdır.

Her şey, kurumun fiiliyatı her şeyden evvel, bir tür intisap sınaması olarak tasarlanmış olan büyük bir âciliyet durumu yaratmaya yönelikmiş gibi hayata geçer. Bu sınamada yeni gelenler, kendilerinden öncekileri yahut ustalarını taklit ederek, en iyi uyum sağlamış olanları seçen amansız kanunların geçerli olduğu kritik durumlara karşı koymaya imkân veren dayanakları ve donanımı haiz olduklarını kanıtlamak zorundadırlar.[6] "Öğrencilere alıştırma yaptırtmaya, ders vermenin iki katı kadar zamanın ayrıldığı"[7] Cizvit okullarında olduğu gibi, kurumun öncelikli faaliyeti, yoğun bir zaman kullanımını ve aralıksız, hızlı ve hatta aceleye getirerek çalışmayı, *ayakta kalmanın* ve kurumun beklentilerine uyum sağlamanın şartı hâline getirecek şartları yaratmaktır.[8]

Her ne kadar, fakültelerin edebiyat ve fen öğrencilerinin ürünleriyle edebiyat ve fen hazırlık sınıflarının öğrencilerinin ürünleri içerikleri, biçimleri ve ruhları bakımından ortak bir ölçüye tâbi tutulamayacak kadar farklı olsalar da, iki farklı türdeki kurumun öğrenci ve hocalarının beyanlarına

---

5 "Ele alınmakta olan her ödev için, öğrencilere düzeltilmiş bir taslak veririm. Geri kalanı daha ziyade örneklerle öğrenirler; dersimi nasıl yaptığımı görürler. Benim geçişler sanatım diye anarlardı, hoşlarına giderdi eski öğrencilerimin" (Khâgne öğretmeni, tarih).

6 "Orada bulunanların, bunu hak ettikleri için seçilmiş oldukları fikrini (...) temel alırım; eğer ilerlemiyorlarsa, ne yapalım, bir dahaki sefere telâfi edilir; güvenirim... Bir lisedeki öğrencilere karşı hissettiğim aynı ödev hissi yok; lisede, bata çıka yürüyenleri kendi hallerine bırakamazsınız. Burada ise, her şeye rağmen kendimi onlara biraz ağırdan sattığım için hiç kızmam kendime" (Khâgne öğretmeni, Edebiyat).

7 F. Charmot, *La pedagogie des jésuites*, Paris, SPES, 1943, s. 221.

8 "İdare, lise hayatını sınava göre düzenler: Mesela yarı-yatılıysanız, yemekten sonra dışarı çıkma hakkınız yoktur; vakit kaybetmemek gerekir. O gün bir öğretmen yoksa, gözetmen gelip şöyle verir haberi: "Durum böyle, ders çalışacak iki saatiniz var, zaman kaybı değil bu" (Khâgne'lı, Fenelon, 20 yaşında).

dayanan bir tahmin, hazırlık sınıflarındaki üretkenliğin üniversitedekinden, karşılaştırılamayacak derecede daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.[9]

> Her yıl, fen fakültesindeki matematik ve fizik öğrencilerinin iki ilâ üç katı matematik ve fizik ödevi (her bir disiplinde yirmi ilâ yirmi beş) teslim eden Taupe öğrencileri, ayrıca pek çok Fransızca ve dil ödevi de yapar. İlaveten, Taupe'da aşağı yukarı tüm öğrenciler istenen ödevlerin neredeyse tamamını teslim ederlerken, üniversite öğrencilerinin çoğu, çok daha kısa bir süre zarfında (Kasım'dan Nisan'a) üç ödevden ya birini ya da ikisini yaparlar.[10] Hazırlık sınıflarının öğrencilerle yakından ilgilenmesinin en tipik etkisi, öğrencilerin neredeyse tamamından azami verimi almayı başarmalarıdır: Örneğin Taupe öğrencilerinin dörtte üçü (% 73) kendileri ek alıştırmalar yaparlarken (beşte biri haftada en az beş saat), böylesi bir disipline fen fakültesi öğrencilerinde aşağı yukarı hiç rastlanmaz (içlerinden sadece % 6'sı sık sık, % 43,5'i ise zaman zaman hocaların verdiği ödevler dışında ders çalıştığını belirtmiştir). Aynı fark, itibarlı liselerin sözel hazırlık sınıflarıyla edebiyat fakültelerini de karşı karşıya koyar. Mesela Louis-le-Grand Lisesi'nde bir öğretim yılında 10 ilâ 12 disertasyon kaleme alan, Fransızcadan veya Fransızcaya 30 ilâ 35 çeviri yapan ve deneme sınavları vesilesiyle aynı türde sayısız iş üreten Khâgne'lıların pratiklerinin uç seviyedeki türdeşliği, onların üretkenliğine istisnai durumlarda ulaşan edebiyat fakültesi öğrencilerinin okul pratiklerinin dağınıklığına taban tabana zıttır.

Hazırlık sınıflarının bu yüksek üretkenliği, bir dizi kurumsal şartı gerektirir: Birbirlerini tamamlayan bir dizi akademik disiplin ve denetimi açıkça dayatan hocalar, her biri sınıf arkadaşları grubu içerisindeki rekâbeti güçlendirmek amacını taşıyan teşviklere de başvurur. Derslere devam zorunludur ve öğretmenler, derslere gelmeyenleri tespit ederek disiplin işlevlerini tereddütsüz yerine getirirler. Nadiren rastlanan ve bizzat öğrencilerin derhal kınadıkları istisnai durumlar haricinde, çok sayıda ödev ve alıştırma verir, zamanında teslim edilmesini talep ettikleri bu ödevleri, akademik geleneğin en akademik normlarına uygun şekilde notlandırırlar.

---

9 "Elit okullarının" çoğunun ayırt edici özelliklerinden biri budur. Örneğin Ulusal Kanaat Araştırma Merkezi'ne göre (*Report to the National Center for Education Statitstics Under Contract*, s. 300-78-0208, Chicago, NORC, Kasım 1980, s. 8-9), *prep schools* öğrencilerinin üçte ikisi "sık sık" deneme, şiir yahut öykü yazdıklarını söylerlerken, bu oran *public high-schools* öğrencilerinde sadece dörtte birdir (% 27).

10 Karşılaştırmayı klasik diller, matematik ve fizik gibi, en doğrudan kıyaslanabilir disiplinlerle sınırlandırmak yerine sosyoloji, psikoloji yahut dil gibi disiplinlere uzansaydık, hazırlık sınıflarıyla fark hiç şüphesiz çok daha büyük olurdu.

> "Hepsi ödevlerini yapar. Geri vermemek ne güzel olurdu, bir daha gelmeye cesaret edemezlerdi! Sınıfta ödev yapılırken gelemeyeceklerse bana haber verir, ödevi evde yapıp Pazartesi günü teslim ederler" (Khâgne'da Latince-Grekçe hocası). "Öğrencilerinize ödevler için net talimatlar veriyor musunuz? – (Gülerek) Evet, paragraflar arasında boşluk istediğimi belirtiyorum. Ödev kâğıtlarıyla birlikte, ödevlerinin tam bir planını istiyorum. Beşinci imlâ hatasında sıfır veriyorum; yani notlandırmıyorum bile, beş hata varsa okumayı bırakıyorum, sıfırı verip kalemi bırakıyorum" (Khâgne'da Edebiyat-Latince hocası). "En az iki taslak hazırlanmalı. Kenar boşluğu çok önemli; düzeltmeler için –ki çoğunlukla bolca olur ne yazık ki– her zaman geniş bir boşluk isterim. Grekçe/Latince çevirilerinin çok okunaklı olmasını talep ederim. Düzgün yazılmamış her harfi hata sayarım, sınavda da böyledir" (Khâgne'da Latince-Grekçe hocası). Çoğu alıştırma notlandırılır ve bu sıklıkla gösterişli bir şekilde yapılır: Görüştüğümüz Taupe hocalarının yarıya yakını, notları tüm sınıfın önünde, genellikle not sıralamasına göre okumaktadırlar. Bu pratiklerden vazgeçmiş olanlardan kimisi dönem sıralamasını ilan etmeye devam etmekte, kimisi de her kâğıdın üzerine, notun yanına sınıf ortalamasını yazmakla yetinmektedir. Hazırlık sınıfı hocaları yarış mantığına sahip teşvik tekniklerine (deneme sınavlarının sonuçlarının yorumlarla birlikte ilan edilmesi, notların sıralamaya göre tersten okunması gibi) gittikçe daha az başvursalar da tüm geleneksel çalışmaya teşvik yöntemleri içerisinde en etkili olanına başvurmaktan, yani sınavı açıkça veya zımnen hatırlatmaktan kendilerini tamamen alıkoymazlar: "Sınavı hep gündemde tutar, onlara işin şakasının olmadığını göstermeye çalışırım. Sınava hazır olup olmadıklarını söylerim. Sınavın teknik açıdan nasıl geçtiğini anlatırım onlara" (Khâgne'da tarih hocası). "Sık sık gündeme getiririm sınavı, evet. Maalesef bu bir referans noktası: 'Sınavda ortalama notu alamazdınız. Dikkat edin, üç ay kaldı.' Bu, soğuk duş işlevi görür. Sersemlemezler, ama bu sınıfların, bir yandan da son derece takdire şayan bir kusurları var: Sınavın hayaletinin, özellikle de dördüncü sınıflara* musallat olması. Tepelerine musallat olmuş, hiç kurtulamadıkları bir dert gibi yaşarlar bunu biraz" (Khâgne'da Fransızca-Latince hocası).

Tüm varoluş, âcil tabelasının altına yerleştirilmiş bir yarışma –"saate karşı yarış"– hâline getirildiğinde okulun yani *skholè*'nin, yani boş zaman faaliyetinin, maddi karşılığı olmayanın, amaçsız amaçlılığın evreninde, başka geleneklerde sporda olduğu gibi, günlük hayatın gerçek mücadelelerinin muadili bir taklit ortaya çıkarılmış olur. Ayrıca böylelikle, ilkelerini açıkça ilan etmeye gerek olmaksızın, değer olarak kabul edilmesi ve açıkça öğretilmesi gerekmediği için bazen kabul edilemez olan yüzlerini ifşa etmeleri gerekmeyen, gizli, derin yatkınlıklar aşılanmış olur: Bu, akademik rekabette (özellikle sınav ortamlarında) ve aynı zamanda daha sonraları iş hayatındaki mücadelelerde hiç şüphesiz önemli bir avantaj sağlayan ancak kültürle ve

(*) Sınavı iki kez kazanamayıp hazırlık sınıfına devam eden öğrenciler. -ç.n.

entelektüel emekle araçsal, pragmatik hatta sıkı sıkıya hesapçı bir ilişkiyle at başı giden, zamanı yoğun bir şekilde kullanma eğilimi ve becerisidir. Bu, aynı zamanda sporda da yüceltilen, en tasdik görmüş öğrencileri kendi kendini geçmeye teşvik eden ancak sporda olduğu gibi, her zaman *fair play*'e meyyal kılmayıp, işbirliği ve yardımlaşmadan ziyade herkesin herkese karşı savaşına hazırlayan "kazanma irâdesinin" (*will to win*) akademik muadilleri olan, zihinsel hüner hırsı ve hazzıdır.

Tüm bu yatkınlıkların temel ilkesi olan âciliyetin mantığı eylem olduğuna göre, yaygınca inanılanın aksine, bu mantığın araştırmacılığın yahut entelektüel hayatınkinden ziyade, aktif iş hayatının gerekliliklerine hazırlaması şaşırtıcı değildir: Örneğin, günlük Khâgne rutininde, bir yazarı okumak gibi, ne doğrudan doğruya getirisi olan ("sınavda işe yarayacak") ne de belli bir anda kolayca ödev olarak verilmeyecek faaliyetler, Fransızcadan yahut Fransızcaya çeviri ya da ders notlarını gözden geçirmek gibi, açıkça ödev olarak verilen ve notlandırılan işlere feda edilir. Aynı şekilde, gelebilecek her soruya ivedilikle ve ne pahasına olursa olsun cevap verme gerekliliği, deneme yazma sanatının, derinlemesine araştırmalardan kaçınırken bilgi noksanlığını açığa vurmamaya ve kullanılmaktan en çok eskimiş ve en beklenen "topolarla", özgünmüş havası vererek sonu gelmeyen söylemlere müsaade eden reçetelerine ve hinliklerine başvurmayı[11] ve ayrıca, akademik rutinin, akademik taleplere en düşük maliyetle cevap vermeyi sağlayan ürünleri olan seçilmiş metin parçalarının ya da ders kitaplarının kullanımını gerektirir. Daha genel olarak, bu gereklilik öğrencileri, erken bir dönemde ustalaşmanın entelektüel dürüstlük ve tavizsizliğe yatkın kılmadığı kaçamak yollara ve becerilere bağlı kalmaya; araştırmacının yöntemleri ile tekniklerinden ziyade icracının "hilelerine" daha yakın olan çalışma tekniklerini kullanmaya özendirir.

Velhasıl, her şey, bu "elit okullarını" gerçek birer yönetici, beyaz yaka okulu hâline getirecek şekilde hayata geçer: Öğrenme sürecinin âciliyetin tazyikine tâbi olması ve derslerin boşluğa yer bırakmayacak şekilde çok sıkı programlanması, kültürle hem uysal hem de güvenli bir ilişki türünü aşılamaya birebirdir. "Genel kültür" diyegeldiğimiz bu ilişki, araştırma yapmaktan

11 "*Pécu*" ya da PQ diye de adlandırılan "topo", genellikle bir dersten ya da ders kitabından alınma, bazen bizzat kullanıcı tarafından sırf bu maksatla hazırlanıp gerekli uyarlamalar ve rötuşlar yapılmak kaydıyla son derece farklı söylemsel bütünlere yerleştirilebilecek, temel bir söylem birimidir. İyi topoyu tanımlayan, aynı sınavda farklı yerlerde, hatta farklı disertasyonlarda (felsefe, Fransızca ve tarih) işe yarayabilmesidir. Bir Khâgne'lının gururla taşıdığı bir özellik olan "sonsuza dek nutuk atma [*pécufier*]" becerisi, "nutukları [*pécu*] birbirlerine bağlayarak" sonu gelmeyen söylemler ortaya çıkartabilmeyi sağlayan *ars combinatoria*'ya hâkim olmaktan ibarettir.

çok iktidar icra etmeye yatkın kılar. ENA sınavı gibi bazı büyük sınavların en yoğun hâline ulaştırdığı bu, kullanılabilir halde olan tüm birikimi anında devreye sokup en iyi şekilde kullanma sanatı ve söz konusu hâkimiyetle at başı giden statü kaynaklı kendine güven, "liderlere has bu meziyetlerin" şüphesiz en üst sırasında yer alır. Tüm Büyük Okulların benimsediği ve tasdik ettiği bu meziyetler, esasında, bilim yahut sanat araştırmalarının cüretleri ile kopuşlarından ziyade, kesin kararların pragmatik ve disiplinli hesaplamalarına yatkın kılarlar.[12]

> Büyük Okulların öğrencilerine atfettiğimiz meziyetler, kurucu unsurlarına indirgendiklerinde, bir *icraat insanından* herkesçe beklenenlerdir: "Sınav, özellikle de sözlü, *soğukkanlı* kalmayı bilen adayların avantajına işler. Aynı şekilde, düzgün görünmek de leyhte olacaktır. Soğukkanlılık ve düzgün görünmek *aktif yaşamın* temel niteliklerinden değil midir? Aynı şekilde, gösterilmesi gereken yoğun çaba, her bireyin kariyeri esnasında düzenli olarak göstermesi gerekene karşılık gelir (...). Oysaki cevabını bildiği bir soru karşısında "devrilen" bir aday, çoğunlukla, hayatın kritik anlarında da "karşı koyamayacak" olandır" (*Les conditions de développement, de recrutement, de fonctionnement et de localisation des grandes écoles en France,* İnceleme Grubu'nun Başbakan'a Raporu, 26 Eylül 1963, Paris, La Documentation Française, 1964, Recherches et monographies 45, s. 41). Bir başka yarı-resmî metin, Taupelar'ın, öğrencilerine, "teorik ve teknik bilgilerin yanı sıra, çalışma disiplini, kamu hizmetinde de, devlete ait ve özel şirketlerde de çok takdir edilen hız ve tavizsizlik alışkanlıklarını kazandırdıklarını hatırlatır ve bu eğitimi hâkir görenlerin karşısına, aşıladıkları "çalışma alışkanlıklarının verimliliğini" ve geliştirdikleri "gayret gösterme hazzını" koyar (Couture Komisyonu'nun hazırladığı "Yükseköğretim ve Büyük Okullar hakkında Rapor", *la Jaune et la rouge*, Temmuz 1967, s. 16-17).

"Genel kültür" aynı zamanda, belli bir alana ait olan, tikel, parçalı bilgilerle ve o bilgiye sahip olanlarla güven dolu bir ilişki türüdür. Bu güveni veren, hakikate; yani mütevazı teknisyenlere bırakılmış olan tikel *tekniklerin* matrisi olan *ilime* erişmiş olma hissidir. Çok sayıda lüzumsuz bilginin edinilmesini ve dolayısıyla, salt işin gerektirdiği becerileri edinmek için gerekli olanın çok üstünde zaman tutan bir öğrenme sürecini dayatan görünürdeki savurganlığın izahı şüphesiz budur. Teknik gerekliliklerle sosyal gereklilikler arasındaki yahut görevin teknik tanımının gerektirdiği beceriler ile meşruiyetin gerektirdiği sosyal beceriler arasındaki bu çelişki, egemenlerin ve en başta da şirket yöneticilerinin (özellikle iktisadi alanın devlet dışı kutbunda),

12 Louis-le-Grand'daki Khâgne'lılar, en son disertasyonlarına hazırlık yaparken hangi malzemeleri kullandıkları sorusuna, eleştirmenlerin eserlerinden yahut özgün metinlerin basımlarından ziyade, ders kitapları ve Larousse'un klasikler serisi cevabını verirler.

yönetici kadroları seçme kriteri olarak diplomayla kurdukları ilişkilerinin kalbinde yer alır. Bu çelişki, iktidar alanında hâkim konumdaki ekonomik sermaye sahiplerinin, alan içinde tahakküm altındaki konumundakilerle (entelektüeller, sanatçılar ve hatta hocalar) ve onların ürettiği yahut yeniden ürettiği kültürle çelişkilerini hem kapsar hem de güçlendirir: Kendilerini "halka" nazaran düşündüklerinde (pratikte hayat tarzlarına dair tercihlerle, aşikâr olarak ise gerekçelendirme söylemlerinde) aklın, tefekkürün, çıkar gütmemenin [*désintéressement*], inceliğin, kültürün vb. tarafında hizalanmaya yönlenirken, kendilerini entelektüel ya da sanatçılara nazaran, özellikle de eleştirel zihin, güç odaklarıyla mesafeli olmak yahut basitçe birikim, *scholarship*, araştırma şeklindeki salt düşünsel, entelektüel bir akıl tanımına göre düşündüklerinde gücün, eylemin, erilliğin, pragmatikliğin, tesirliliğin tarafında konumlanırlar (ya da oraya yollanırlar).[13] İş dünyasının patronlarının eğitim sistemiyle ilişkilerindeki derin müphemliğin temelinde bu çifte çelişki yatar: Bu kurumlar bu amaca hizmet etmek için ortaya çıkmış olmasalar; hatta bilakis taleplerine cevap veriyor olmaları son derece çelişkili görünse de, patronlar mantık gereği, özellikle de fen bilimleri hazırlık sınıflarını ve Büyük Okulları tartışılmaz biçimde yeğ tutma eğilimindedirler. İş dünyası bir "elit" eğitim kurumundan, entelektüeller yaratmaksızın öğrencileri entelektüel meselelerle tanıştırmasını, "bozmadan şekillendirmesini", özellikle 68'den sonra çokça söylendiği ve yazıldığı gibi "zehirlemeden"[14] belirlemesini yahut başka dönemlerde denildiği gibi "gençleri bozmamasını" bekler.

Genel Kültür ve belli bir alanın kültürü, genel eğitim ve teknik eğitim ama aynı zamanda tasarlama ve uygulama, teori ve ampiri, sentez ("özetler", "sentez raporlar" vb.) ve analiz karşıtlıklarında mevzubahis olan en

13 Bkz. J. Wellens, "The Anti-Intellectual Tradition in the West", *British Journal of Educational Studies*, VIII, 1, Kasım 1959, s. 22-28, ayrıca L. Stone, "Japan and England: A Comparative Study", P.W. Musgrave (der.), *a.g.e.*, s. 101-114.

14 "Bugün, eski üniversiteler devrimin ebeliğinden başka bir şey yapmıyor. Ülkenin ihtiyaç duyduğu yöneticileri de bilim insanlarını da yetiştirmiyorlar. Tutunamayanlar ve ajitatörler üretiyorlar. Örnek mi istiyorsunuz? Paris-VII [Üniversitesi'nde], klasik ve modern diller öğrencileri, ilk yıl beyinlerinin yıkanmasına maruz kalmak durumundalar, çünkü ders programının temel ve zorunlu değer ünitesinde, ana yemek olarak Marx, Lenin ve Mao Tse-tung var. Bu ne demek? Paris VII'de bir öğrenci Marx, Lenin ve Mao dersini iyice ezberlemediyse Montaigne'i, Moliere'i, Racine'i, Hugo'yu Baudelaire'i çalışıp başarılı olamaz. Korkunç bu! (Ekonomi politiği günümüzde aşağı yukarı Diafoirus [Moliere'in *Hastalık Hastası* oyunundaki doktor karakteri, ç.n.] tıbbına denk) bir Alman, (medeniyetimizin ve özgürlüklerimizin nasıl mahvedileceği dışında bir şey öğretmemiş) bir Rus ve (fikirleri Şarlatanlar Yıllığına bile giremeyecek) bir Çinli artık ülkemizin büyük düşünürlerine ve büyük yazarlarına erişmek için zorunlu olmuş vaziyette. Çinlinin, Rusun ve Almanın saçmalıkları içlerine işlememiş olanlar, Fransız Devleti'nin diplomasını alamayacak" (P. Gaxotte, "Recours à la Reine, *le Figaro*, 25-26 Temmuz 1970).

görünürdeki, en çok sorgulanan, en çok tehdit altındaki sosyal sınırdır: bir Büyük Okula dâhil olmanın tasdik ettiği ve Politekniklilerle teknisyenleri (bu iki kelimenin en geniş anlamıyla);* "genel uzman" diye adlandırmanın hoşumuza gittikleriyle gerçekten uzman olanları; üst düzey denilen beyaz yakalarla orta kademe denilenleri kutsal bir kopuşla birbirlerinden ayıran sınır. İki grubu birbirlerinden ayıran tüm farklılıklara rağmen, antikonformize has bir tür konformizm devreden çıktığında, Politeknik'in ya da ENA'nın, "denklerinden, suni ve göze çarpan biçimde ileride olma durumlarının", özel şirketlerde yöneticilik gibi kazancı daha iyi işlere sıra gelmeden önce, güçlü bir üstünlük duygusuyla ve meşruiyet görüntüsüne tamamen sahip bir biçimde "ulusun görevlerine" getirilmeye çok erken yaşlarda yatkın kıldığı "genç beyleri", ENS'nin "genç hoca-ustalarıyla" görünürdekinden çok daha fazla ortak noktaya sahip hâle gelirler. Bir kez daha Durkheim'in söylediği gibi, "olması gerekenden önce ve lalettâyin" üretmek üzere eğitilmiş olan ve Okul'un taklit edilemez damgasını taşımayan her şeye zekice bir gülümsemeyle karşı çıkacak ve tevarüs ettikleri mutlakları bir taşra lisesinde ya da tumturaklı bir kürsüde, falanca "zor anlaşılır" ders kitabında ya da filanca "parlak" denemede vaaz edecek denli kendilerinden emin ENS'li hoca-ustalar, kitaplara yahut dehalarına güven konusunda ifrata kaçmalarından ötürü, naif ve kayıtsızlaşmış öğrencilerin entelektüel yeterlilik hissine meyleder.

Sembolik Tecrit

Final sınavı için endişe içinde beklerken daimi rekabet içerisinde olmanın belirlediği âciliyet ve kaygı hâli, bir *sembolik tecrit* etkisini, yatılılığın tek başına yapabileceğinden çok daha iyi üretir. Getirisi akademik verimliliğin zorunluluklarına kayıtsız şartsız boyun eğmekten daha yüksek olan öğrenme stratejilerini tahayyül etmelerinin çok zor olması ve kurumun tüm mantığının onlara aşılamaya çalıştığı statü kaynaklı kendinden eminlik onları, seçilmelerinin bedeli olan sakatlanmayı sorgulamaktan men eder. Böylelikle Khâgne'lılar ve Taupe'lular, kendilerini "ilgilendireni", "sınav için gerekli olanla" özdeşleştirmeyi ve dolayısıyla, bilmediklerini yok sayıp bildikleriyle tatmin olmayı peyderpey öğrenirler.

(*) Politeknik öğrencisi ya da mezunu mühendisleri tanımlayan *Polythenicien* kavramının kelimesi kelimesine çevirisi, "birden fazla bilime ya da sanata hâkim kişi" olurdu; "*technicien*" ise, belli bir teknikte uzmanlaşmış, mühendislerle işçiler arasındaki ara kademe personel için kullanılır. -ç.n.

Bu kendi içine kapanmanın bir göstergesi, aidiyet ve dışlama şiarları olarak kapanmaya katkıda bulunan okul jargonlarının, sadece okul hayatına atıflardan ibaret olmasıdır. ENS jargonunda okulun mekânlarına (*aquarium, boyau*), okuldaki yiyeceklere (*pot, poter, antipoter, prépoter, hypopot, khôn au pot*), kabul sınamasına (*amphibase, cirage, culage, culer, méga, vara*); ikincil olarak dine (*tala, antitala, atala*), orduya (*bonvoust*); son olarak ve en önemlisi *okulun hiyerarşilerine* (*agrégatif, archicube, bica, bizuth, cacique, caciquer, carré, conscrit, cube, culal, diplomitif, hypocacique, hypocagne, hypocagneux, hypoconscrit, hypotaupe, infra, licenciatif, penta, sekh, Z*) atıflara rastlanır. Politeknik'te, okulun iç hiyerarşisine dair kelime dağarcığı, akademik hiyerarşiye dair kelime dağarcığından daha fazla yer tutar. 1968'e kadar ENS'dekinden çok daha sıkı olan geçiş ritüelleri başta olmak üzere pek çok uygulamanın *kıdem* hiyerarşisinin yerine, okul sırası hiyerarşisini geçirmeye meylettiğini bildiğimizde, bu gayet anlaşılırdır. ENS dağarcığıyla karşılaştırıldığında, Politeknik dağarcığında, hâliyle askerî jargon, ama aynı zamanda sosyal hayat ve temsil işlevleri çok daha fazla yer kaplar.[15]

Hazırlık sınıflarında doğrudan doğruya sınavla ilgili olmayan alanlarda eğitim verilip verilmemesi gerektiği sorulduğunda, Khâgne'lıların % 66'sı, Taupe'luların ise % 62'si ya olumsuz cevap verir ya da çekimser kalır: Müfredatta ve ders çalışma düzeninde zımnî olan kültür tanımını kitlesel olarak benimsemiş olmaları, ezici çoğunluğu güncel matematik yahut fizik araştırmalarından haberdar olamadıklarını (% 85'i) söylemelerine rağmen Taupe'luların pek çoğunun (% 56,5'i), Taupe'lardaki eğitimin içeriğinin üniversitedekinden üstün olduğu yargısına sahip olmaları olgusunda da kendini ifade eder. Ancak her durumda, ders yüklerinin aşırı yoğunluğu, Taupe'lu ve Khâgne'lıların, özellikle de 68 sonrasında kendilerine çoğunlukla en olumsuz yanları takdim edilen üniversitelerdeki dersleri izlemelerinin önünde engeldir: (Paris'te) Taupe'luların sadece % 1'i, Khâgne'lıların ise % 10'u üniversitelere gitmektedir. Fiili kopukluk, bilinmeyenin reddini; veya en azından temel sosyal birime kapanmakla yetinmeyi kolaylaştırır. "Taupe bir hücredir. Sınırlar vardır ve nadiren geçilirler. Bir Taupe'lunun değişik bir alıştırma yapmak üzere başka bir Taupe'a gitmesine çok az rastlanır. Bir Taupe'lu, doğru ya da yanlış, kendi dersinin en iyisi olduğuna inanır" (Taupe öğretmeni, matematik).

En azından akademik becerilerine göre olduğu kadar, okul karşısındaki yatkınlıklarına, yani *uysallıklarına* göre seçilmiş ve kendilerini seçmiş, üç ya da dört yıl boyunca, her türden maddi kaygıdan muaf, korunaklı bir evrende kapalı kalmış olmalarından ötürü dünyaya dair bildikleri, aşağı yukarı, kitaplardan öğrendiklerinden ibaret olan gençlere tatbik edilmesinden

15 Bkz. ENS için A. Peyrefitte, *a.g.e.*, s. 289-405 ve Politeknik için R. Smet, *Le Nouvel Argot de l'X*, Paris, Gauthier-Villars, 1936.

ötürü, bu sıkıştırma teşebbüsü biraz *zorlama* ve toy *zekâlar* üretici niteliktedir. Bu zekâ aşağı yukarı, Sartre'ın, yirmi yaşındaki bazı okumalarına dair söylediği gibi, çok net anlar ama hiçbir şey anlamaz.[16] Durkheim'in târif ettiği şekliyle Cizvit eğitimini bir kez daha hatırlamak işten bile değildir: "Verdikleri kültür fevkalade yoğun ve zorlayıcıydı. Zihinleri bir tür suni ve göstermelik bir erken olgunluğa neredeyse zorla ulaştırmak için yoğun bir gayret (...) hissederiz. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan, çok sayıda yazılı ödevin yanı sıra, öğrencinin, hiç durmadan çalışmalarının meyvesini göstermeme ve hem olması gerektiğinden önce hem de lalettâyin üretme mecburiyetidir. Üniversite eğitimi genel olarak daha az aceleci, daha az baskıcı, daha az sersemletici görünüyordu."[17]

> Hazırlık sınıflarıyla fakülteler arasındaki karşıtlığın daha net bir şekilde belli olduğu başka bir nokta yoktur. Nitekim, Taupe'luların % 62'si iyi Taupe öğrencisini hızlı çalışma, sadece % 15'i ise derinlemesine çalışma becerisiyle nitelerken matematik ve fizik [üniversite] ikinci sınıf öğrencilerinin % 65'i, etraflıca çalışabilme becerisini iyi öğrencinin başat vasfı olarak almaktadır (çalışırken hızlı olmayı ise sadece % 18'i); aynı şekilde, Matematik-Fizik 2. sınıf öğrencilerinin % 23,5'i, Taupe'luların ise sadece % 11'i iyi öğrenciliğe (öğrenilmiş bir bilgiyi kullanma becerisinden ziyade) yaratıcı olma becerisini yakıştırmaktadır.

Ancak, bizzat yönlendirmek ve denetlemekle yükümlü hocalar da görünürde muhafızı oldukları büyülü hapishanenin içine tamamen kapalı olmasaydı, tecrit etkisi tam olmazdı. Ayrıca, neredeyse tamamı kurumun mezunları arasından seçilen Khâgne ve Taupe hocaları, büyük ölçüde bilinçsizce, kurumun değerlerini (daha önemlisi, çoğunlukla kendi değerlerini tamamıyla borçlu oldukları kurumun değerinin tanınmasını) aktarmaya ve onaylamaya doğal bir şekilde meyillidirler. Belli bir kültürün ve kültürle belli bir ilişkinin ötesinde, akademik âciliyetlere cevap verebilmeyi sağlayacak belli bazı tekniklere pratik hâkimiyeti, doğrudan ve açık bir eğitimden ziyade, bir nevi *antrenörler* olarak, yoğun bir antrenmana uygun şartların yaratılmasına yardımcı olmak suretiyle belletirler.[18]

---

16 J. P. Sartre, *Critique de la raison dialectique,* Paris, Gallimard, 1960, s. 23.

17 É. Durkheim, *L'évolution pédagogique en France*, Paris, Alcan, 1938, C. II, s. 107-108.

18 "Sanırım onlara hızlı çalışmayı, farklı konuları kısıtlı bir zamanda gözden geçirmeyi öğretiyoruz" (Khâgne'da Fransızca öğretmeni). "Öğretmenin önemi, bize çalışmamız için bir çerçeve sunmasından geliyor. Bize öğrettiklerinden çok, öğrenmemiz için verdikleriyle faydalıdır bize (Khâgne'lı, Louis-le-Grand, 20 yaşında).

Ortaöğretim öğretmenlerinin seçkinleri içerisinden seçilen, bu eğitim düzeyindeki öğretmenlerin seçildiği büyük sınavların (agregasyon, CAPES{fr} vb.) jürilerine sıklıkla davet edilen, örnek öğretmen kariyerlerini nerdeyse her daim ortaöğretim müfettişi olarak tamamlamaya yönlenen hazırlık sınıfı öğretmenleri, öğrencilerin pratiklerini yönlendirme, hatta "daimi surette sıkı sıkıya takip etme" işi olarak tasarlanmış olan işlerine kendilerini tamamen adarlar. Eğitimle araştırma arasında, akademik alanla entelektüel yahut bilimsel alan arasında farklı derecelerde bölünen üniversite hocalarının aksine, araştırma faaliyetinde hemen hiç bulunmazlar (bazen, başka faaliyetlere ayırdıkları zamanı öğrencilerinden "çalınmış" addetmeye kadar vardırırlar işi). Bir kısmı ders kitabı yazmış, pek çoğu da bunu yapmayı aklından geçirmiştir.

1972 yılında Avrupa Sosyoloji Merkezi'nin 3.500 ortaöğretim öğretmeni nezdinde Jean Michel Chapouli ve Dominique Merllié yönetiminde yaptığı ankete göre, hazırlık sınıfı öğretmenleri, eğitim sisteminin kusursuz ürününü tanımlayan tüm özellikleri bir arada sergilemektedirler. İyi öğrenciler olarak, en çok aranan ve en nadir rastlanan tasdik nişanlarını diğerlerinden çok daha erken bir yaşta elde etmişlerdir. Çoğunluğu bakaloryada en az bir mansiyon almış (kadrolu öğretmenlerde{fr} % 58, sözleşmeli öğretmenlerde % 32 iken onlarda % 78), Genel Sınav'a diğer öğretmenlerden daha çok aday gösterilmişler (agrejelerde % 34, kadrolu öğretmenlerde % 12,5, sözleşmeli öğretmenlerde % 5,5 iken, onlarda % 48,5); neredeyse hepsi bir hazırlık sınıfında en az bir yıl öğrenim görmüş (% 61, % 34 ve % 20'ye karşılık % 86); % 66'sı ENS'lerden birinin sınavına girmiş (diğerlerinde % 43,5, % 16,5 ve % 4) ve agregasyon sınavını diğer agreje öğretmenlerden önce geçmişlerdir (diğer agrejelerde % 20 olan 24 yaşından önce alma oranı onlarda % 30,5'tir). Son olarak, içlerinden % 25,5'i Ulm yahut Sevr'de okumuşken bu oran ortaöğretimdeki agrejelerde % 10,5, kadrolu öğretmenlerde % 0,5'tir. % 19,5'i Fontenay veya St Cloud'da okumuşken bu oran agrejelerde % 9 ve kadrolu öğretmenlerde % 2'dir. Hazırlık sınıfında ders veren kadınlar erkeklerden daha sıkı elemeye maruz kalmış olup tüm bu özellikleri en yüksek derecede sergilerler. Hazırlık sınıfı öğretmenleri, sosyal köken bakımından ortaöğretim öğretmenleriyle –özellikle kültürel bakımdan, daha varlıklı ailelerden gelirler– yükseköğretim hocaları –içlerinde egemen kategorilerden gelenler daha azdır, orta sınıflardan ve iktidar alanının tahakküm altındaki alanlarından gelmelerine bu kategoridekilerden daha çok rastlanır– arasında konumlanırlar. Çoğunluğu (% 84) hiçbir araştırma faaliyetinde bulunmadığını söylemektedir. Ders verme işine yönelmişlerdir ve pek çoğu (% 39,5) ders kitabı yazmayı bir ara aklından geçirmiş; % 44'ü sınav jürilerinde yer almıştır (agregasyon, CAPES, Büyük Okul giriş sınavları). Yükseköğretime geçmeyi düşünenler istisna oluşturur; on yıl sonra hangi faaliyeti icra edecekleri sorusuna ezici çoğunluğu (% 85) bir hazırlık sınıfında ders vermeye devam edecekleri cevabını verir (Agreje

> eğitimcilerde bu oran % 18,5 iken, hazırlık sınıfı öğretmenlerinin sadece % 10,5'i yükseköğretimi düşünmektedir).[19]

Seçkinlerin hoca-ustası konumundaki bu öğretmenler, tabiri caizse, kendilerini tamamıyla karşılığında her şeyi bekledikleri bir pedagojik görevin ifasına verirler. Pedagojik eylemleri, verilen alıştırmaların organize edilmesi ile ders çalışma mesaisinin yönlendirilmesini bilgi aktarımının önüne geçiren özel öğretmenlerinkidir: Dersleri, her şeyden evvel, doğrudan doğruya sınav için gerekli olan bilgileri vermeyi hedefler; alıştırma konuları verir, öğrencilerin yaptıklarını düzeltir, yazılı veya sözlü soruşturmalarla öğrenme sürecini denetler ve bir öğretim yılı boyunca, her öğrenciye, çoğunlukla sıkı bir şekilde kaydedilen yaklaşık otuz, hatta bazen elli adet not verirler.[20] Öğrencilerinin her birinin –en azından en çalışkanlarının– başarısıyla yakından alakâdar olur, öğretmenlik işine zımnen dâhil olan tüm görevleri (üniversite hocalarının ve özellikle de diğer kadrolu öğretmenlerin aksine) yerine getirirler. Böylelikle, Cizvit Kolejleri'nin rahipleri yahut belletmenleri misali, talebeleriyle, varoluşun tüm boyutlarına yayılan sahiplik ilişkisi benzeri total bir ilişki kurarlar.[21]

> Hoca-ustalarla talebeler arasındaki ilişkiler, üniversitelerde olduğundan daha yoğun, daha ayrışmamış ve daha totaldir ve bazı Khâgne talebelerinin öğretmenlerine hitaben kullandığı ifadeler buna delalet eder: "Bazen üçüncü kez hazırlananların beni bulup 'Ustam [*maître*], dersinizi kırabilir miyim' diye sorduğu olur; seve seve izin veririm. Öyle (gülerek), bütün Khâgne öğretmenlerine usta denir ve sadece onlara usta denir, en azından IV. Henry'de. Ta Alain'e, belki daha

19 Kendilerine yükseköğretimde ders vermek isterler mi ya da isterler miydi diye sorulduğunda, çoğu olumsuz cevap verir: "Yükseköğretimin âdetlerinden ve mistifikasyonlarından nefret ediyorum. Kariyerler liyakâte değil kooptasyona bağlı (Taupe'da matematik öğretmeni). "Hazırlık sınıfındaki öğrencilerim gibi daha sistemli ve bana sanki belli bir yolu seçmişlermiş gibi gelen öğrencileri tercih ediyorum" (Taupe'da matematik öğretmeni). "Fakültelerde öğrencileri tanımazsınız. Eğitimcilik değil orada yapılan" (Taupe'da fizik öğretmeni). "Hayır, eğitim-öğretimi sevdiğimdendir ki belli bir alanda uzmanlaşmayı sevmiyorum (Khâgne'da edebiyat öğretmeni).

20 "Ödevleri notlarken, sınava ikinci kez girecekler için altlarını maviyle çizdim, üçüncü kez girecekler için kırmızıyla. Hâliyle, her yıl için sınav notlarını tutarım ve sözlüye kalanların sınav notlarını bir başka sayfada not ederim. Öte yandan, ilk seneden ikinciye geçmek için deneme kâğıtlarımız her dönem sınıfın, her alan için sınav katsayılarıyla genel sıralaması vardır. Bakın: disertasyon ortalamaları kırmızıyla, dil ortalamaları maviyle. Bir histograma denk düşen bir şey, toplam ve sıralama var elimde" (Khâgne'da felsefe öğretmeni).

21 Tüm öğrencilerinden diğerlerinin muhafızı olmalarını isteyen matematik öğretmeni gibi, Cizvitler'in en tipik uygulamalarına da başvuruyor olabilirler: "Her öğrencinin, yanında oturan arkadaşı o gün gelmemişse bana onun adını söylemesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu noktada onlara güvenirim ve yalan söylemeye çok uzun zaman devam edemezler" (Taupe'da matematik öğretmeni).

> da geriye gider bu. Zinhar âlimlerle kendimizi eş tutmak istediğimizden değil ama bu, ortaöğretim öğretmenine zıt bir kavramdır. Yani talebelerimizle belli bir aşinâlığımız vardır, arka arkaya üç yıl boyunca onlarlayız; son derece seçilmiş, hatta hâlihazırda seçkin bir kesim buradaki; disiplin diye bir sorun yok. Yunan eğitiminin gerçekten de son kalesi (gülerek)! Sorbonne'da da ders veriyorum; antik tarih dersi. Orada öğrenciler hemen ortadan kaybolurlar, hiç tanıyamazsınız onları" (Khâgne'da tarih öğretmeni). "Ders kaçırdıklarında, size 'usta' diye hitap edip özür dilerler (...). Özellikle de özür dilemeleri gereken bir durum olduğunda 'usta' diye hitap ederler" (Khâgne'da Latince öğretmeni).

Öğretmenler, özellikle de başta felsefe olmak üzere temel disiplinlerde ders verenler, yaptıkları işi, okumalar, ödevlerin hazırlanması, ders tekrarlarının, uyku düzeninin, yeme alışkanlıklarının, okul dışı hayatın düzenlenmesi gibi, okul hayatına dair tüm davranışlara müdahale etme hakkına sahip bir bilge ustanın, hatta manevi bir yönlendiricinin işi olarak tahayyül etmeyi severler. "4-5 yıl evvel, üniversite öğrencilerine uyan öğrencilerimiz, Taupe'ların kaldırılmasını istiyorlardı. 'Çocukluk bu; siz ayrıcalıklılarsınız. Niyeti iyi olmayan insanların sizi yönlendirmesine izin veriyorsunuz' dedim onlara. Bitti artık o iş. Taupe'ların kaldırılmasını talep etmiyorlar. Üniversitelerdeki kargaşayı görüyorlar. Ortada bir adaletsizlik olmadığını, sadece iyiliklerini istediğimizi biliyorlar. Desteklendiklerini, kendilerine yol gösterildiğini, manevi bir babalarının, daha doğrusu birden fazla manevi babalarının olduğunu hissediyorlar" (Taupe'da matematik öğretmeni).

En kusursuz ürününün kendileri olduğu sistemin yeniden üretim mekanizmalarının merkezinde yer alan hazırlık sınıfı öğretmenleri, verdikleri eğitimi, kendileri hiç durmadan geçmiş oldukları bir sınavın gerekliliklerine açıkça uyarlama arayışına girmeye ihtiyaç duymazlar. Bir zamanlar oldukları Khâgne yahut Taupe öğrencisiyle hâlihazırda oldukları öğretmen arasındaki süreklilik tamdır. Öyle ki, mükemmelen "hazırlanmış" olan, aynı üretim şartlarının ürünü öğrencileri, "sınavın ruhunda olmaları" için oldukları şey olmaları yeterli olan hakemlere teslim etmeleri için, oldukları şeyi tam olmaları yeterlidir. "Tarih agregasyonu jüri üyesiyim (...). Öğrencilerimi düzeltirken, sınavın ruhunda olduğuma inanıyorum; zaten düzeltmenler Okul'daki yol arkadaşlarım, onların soruları benimkiler olabilirdi" (Khâgne'da tarih öğretmeni). Kurumun düzgün işlemesi ve bekâsının uyum içinde sağlanması neredeyse tamamen, ürettiği habitusların homojenliğine bağlıdır. Uyumlarına hem ânında hem de zaman içerisinde, dolayısıyla yaş farklarının

ötesinde kavuşan bu habituslar, pratik hayatın içinde insiyâki bir biçimde, paylaşılan izahtan vareste şeylerin öforisiyle ve hiçbir sözleşme, kural yahut bürokratik denetime ihtiyaç duymaksızın birbirleriyle uyumlu hale gelirler.

> Bir Khâgne öğretmeninin, farkında olmadan şu formülle ifade ettiği, aynı kurumsal gerekliliklere uyumlu hale getirilmiş araçlar olarak oynadıkları rolde birbirleriyle yer değiştirebilir olan failler arasındaki mükemmel uyumdur: "Onlara genel eserleri, mesela *le Leveque*'i öneriyorum, ki kendisi arkadaşımdır. Meslektaşlarından birine aynı cümle içerisinde önce bir şey, yani bir ders kitabı, bir cins isimle belirtilen sâfi pedagojik araç ("*le* Leveque"); ardından, Gilles Fauconnier'nin kullandığı anlamıyla âni bir "uzam değişimi"[22] pahasına, pedagojik *alter egosu* olarak nitelenebilecek (ilgi cümlesiyle: "... ki kendisi arkadaşımdır"), bir özel isme sahip birey muamelesi yaparken ele verdiği, "kurumun ürünü insan" olarak kendi hakikatidir. Bir başkası da şöyle der: "Neleri bir zamanlar kendim öğrencisi olduğum Khâgne'a; neleri sonra ders vermek üzere atandığıma –çok da erken bir yaşta; yirmi yedimdeydim– borçlu olduğumu ayırt etmek benim için çok zor; kafamda tam bir karmaşa. Kesin olan bir şey varsa, o da çok basit: Biraz aptalca ama benim gibi birisi için, bunun dışında bir iş mümkün olamaz" (Khâgne'da edebiyat öğretmeni).[23]

Dersler, özellikle Fransızca ve felsefede, muhtemel ödev konularının –ki onlar da, sınavlarda gerçekten de sorulanlardan esinlenir– önceden düzeltilmiş halleri görünümündedir. Öğrencilerini Okul sorunlarına cevap verebilecek şekilde hazırlamaları gereken Khâgne öğretmenleri, söylemlerini, öğrencilerinin söz konusu sorunlara cevap vermek üzere bulmaları gereken organizasyona göre önceden hazırlama eğilimindedirler. Çoğu Taupe öğretmeni, alıştırma konularını, –monotonluktan kaçmak üzere "biraz değiştirmek" durumunda kalsalar da– önceki sınavların soru ve sorunlarını bir araya getiren derlemelerden alır. Rolleri kafaları karıştırmak değil, "montajlar" gerçekleştirmek, zihinleri programa uygun şekilde programlamaktır. Bunun doğal sonucu olarak, akademik geleneğin mirası olan konular, sadece âlimane bir geleneğin çeşitlemelerine gerekçe konumundaki konu başlıkları işlevi değil, gerçek *düşünce kategorileri* işlevi görürler. Bu düşünce kategorileri, gerçekten sorulabilecek olan ve bir toplumsal evrenin tamamına dayatıldıklarında tam, kapalı, mükemmel bir dünya yanılsamasını üreten, çerçevesi

---

22 Bkz. G. Fauconnier, *Espaces mentaux. Aspects de la construction du sens dans les langues naturelles*, Paris, Minuit, 1984.

23 Burada, nesne(l)leştirilmiş kurumla bedene kazınmış kurumun karşı karşıya gelmesi olarak *amor fati*'nin mükemmel bir ifadesini görmekteyiz. Ayrıca bkz. ek "Ebedi geri dönüş".

çok net biçimde çizilmiş sorular bütününü dayatmak suretiyle, düşünülebilecek olanın evrenini sınırlandırır.[24]

> Taupe'ta da Khâgne'da da dersler sıklıkla, bilgilerin okulda kullanılmak üzere, rahatça tüketilebilecek ve sıkıştırılmış biçimde önceden elden geçirildiği sözlü bir ders kitabı gibi sunulur (mesela "ders soruları"). "Onlara, olabildiğince iyi sindirilmiş bir ders hazırlamaya çalışırım ve aynı şekilde, azami şekilde sindirilmiş alıştırmalar" der bir Taupe öğretmeni. Bir tarih öğretmeni ise iki yıl evvel, biraz farklı bir biçimini önceden dinlemiş olduğundan, üçüncü kez hazırlanan bir öğrenciyi dersinden muaf tutmayı kabul ettiğini itiraf eder. Sınırlı bir zamanda aktarılıp hazmedilmesi gereken bilgi miktarını azamiye çıkartma arayışı, ancak ve ancak, zaman bakımından maliyetli olan daha az buyurucu yöntemlerin sağlayabileceği bir hazmetme gayretinin yerini, öğretmenin gerçekleştireceği bir "ön-hazmın" doldurabileceği dogmatik bir belletme yöntemini gerektirir. Öğretmenler, vakit kaybından korkmalarından ötürü dersi soru ya da itirazlarla kesmeyecek olan öğrencilerin mutabık işbirliğine rahatlıkla bel bağlayabilirler.[25] Taupe'luların % 9,5'i, Khâgne'lıların ise sadece % 12'si ders sırasında sık sık söz aldıklarını söylemektedirler. Üniversitelerdeki, şartların aşağı yukarı aynı olduğu uygulamalı derslerde çok daha sık söz alındığı (Matematik-Fizik 2'de % 38) bilindiğinde, bu şaşırtıcı gelebilir. "İki saatlik, çok temel dersler hazırlarım; [öğrenciler] bazen dersi bölerler ama hazmetmeleri gereken bir asgari olduğunu bilirler. Dinleyerek vakit kazandıklarını bilirler: Khâgne'a özgürce kültür sahibi olmak isteyen bir meraklı olarak gelinmez. Ders temeldir, kendini dayatır, hukukta olduğu gibi mesela. Sistemin bütün kusurlarına rağmen, bunlar gerçek birer derstir" (Khâgne'da tarih öğretmeni).

Her şeyden evvel mümkün olan en kısa zamanda olabildiğince çok miktarda faydalı bilginin aktarılmasını hedefleyen ders, çoğunlukla, açık planıyla en geleneksel akademik sunum kurallarına riayet eder. Üç noktaya sahip söylemin şâhı Thomas Aquinas gibi konuşursak bu plan, hiyerarşize edilmiş alt bölüm işaretleriyle (I, II, III,1, 2, 3, a, b, c) ve retoriğin kanunlarına uygun girişler, geçişler ve sonuçlarla kendini *ortaya koymalıdır*. Sınavla

---

24 Khâgne'ların ürettiği ve yeniden ürettiği düşünce şemalarının yapılandırıcı gücünün, Fransız entelektüel alanının işleyişinden daha iyi göstergesi yoktur. Zira söz konusu alan, alabildiğine bütünleşmiş olmasını, stereotipin iddia ettiği gibi Paris'te toplanmasına değil, homojen ve homojenleştirici bir sosyalleşmenin etkilerine borçludur. Determinizm ve özgürlük, yapı ve tarih, bilinç ve bilinçdışı gibi meşru konu başlıklarından birini piyasaya süren son denemecinin, gazeteci ile haftalık dergi yöneticisinin –felsefe yahut edebiyat hocasından bahsetmeye bile gerek yok– işbirliğiyle karşılaşacağı kesindir. "Dünyevi, maddi" denilegelen bu başarılar, çoğunlukla eserlerle *taste makers*'ın [trend belirleyici] akademik olarak oluşmuş beklentilerinin bu şekilde üst üste binmesine bağlıdırlar.

25 1970 Şubat'ında, Paris'te bir hazırlık sınıfındaki öğrencilerin, haberi veren *Le Monde*'un başlığına göre, "daha iyi çalışabilmek için grev yaptıklarına" şahit olabilmemiz bundandır.

ve sınavın en kendine has gereklilikleriyle işlevsel bir şekilde ilintili olmasından ötürü keyfiliği öğrencilere ancak istisnai hallerde görünen bu otoriter ve dogmatik pedagoji, şahsî okumaları ve araştırmaları tetiklemekten çok, onlara *gerek bırakmama* işlevini üstlenir.

> "Asla bibliyografya vermem, hiç işe yaramaz bu. Hiçbir şey bilmedikleri bir konuda bile konuşabilmelidirler. Onlara, önceden hazmedilmiş bilgileri götürürüm" (Khâgne'da İngilizce öğretmeni). "Kütüphanelerine birkaç tane temel eseri koydurttum. (...) Temel dilbilgisini çok iyi bilen, sınav için, hatta agregasyon için yeterince şey biliyor olmaz mı sizce de? Zor sorular olduğunda bunu bana söylerler, (...) ufak kâğıtlar hazırlarım, bilirim ki bunları çoğaltacaklardır" (Khâgne'da Latince-Grekçe öğretmeni)

Ancak bu denli rutinleşmiş bir eğitimin paradoksal yanı, bir *görev karizmasının* tüm kurumsallaşmış araçlarını öğretmenlerin hizmetine sunabilmesidir. Tipik bir akademi geleneği olan "akademik anti-akademizm"[26], dersleri hazırlamak ya da sınav veya ödev kâğıtlarını geri vermek gibi en akademik eylemlere bir yaratıcılık arayışı ya da edebî bir merasim havası vermek suretiyle kültüre ve kültürün hizmetkârlarına inancı pekiştirmek üzere, pedagojik eylemi teatral hale getirdiği tecrübeyle sabit olan numara ve araçlar arayan hocanın tercih edebileceği envai çeşit seçenek barındırır. Çalıştırıcılar aynı zamanda, gerektiği anda klasik konu başlıklarına sözlü performanslarıyla yeniymiş havası vermek üzere alevlenebilme yetisine sahip, akademik coşku profesyonelleridirler. Görevin nesnel tanımıyla bu türden oyunlar, hem hocalarda hem de öğrencilerde, kuruma ve vaat ettiği geleceğe inancın dayanağı olan ve incelikle muhafaza edilen bir kendini fazlasıyla adamayı ve kendini kandırmayı destekleyici mahiyettedir. Görevlerinin hakikatini o göreve dair, işlevlerinin geleneksel tanımının da teşvik ettiği temsilleriyle bağdaştırmakta diğerlerinden hiç şüphesiz daha çok zorlanan felsefe öğretmenlerinin, bu inanç ve kendini kandırma [*foi et mauvaise foi*] oyununun ustası olmaları tesadüf değildir. Nasıl ki Farisiler'in İncil'e uygun şekilde aforozunu vaaz eden Kilise, ritüalizmin kınanmasını ritüelleştirdiği için ritüalizmden dışlandığını hissedebilirse, hiçbir okul felsefesi yoktur ki, felsefî kurumun kanonlaştırdığı şu veya bu kurum karşıtı filozofun hâmiliğini kabul ederek felsefenin rutinlerinden kaçtığı yanılsamasına sahip olmayı ve bunu göstermeyi beceremesin. Ancak, mesela felsefe hocalarının Sokrates

26 Bkz. J.R. Levenson, *Modern China and its Confucian Past*, New York, Anchor Books, 1964, s. 31.

figürünü her daim yoğun şekilde kullanmış olmalarının ya da daha genel olarak, öğretme işinin rutinleşmesine (mesela ders kitabı kullanmak) yönelik tüm kolaycı yergilerin gösterdiği gibi, akademik ritüeli kınayacakları şartları ve araçları onlara takdim ederek karizmalarını mümkün kılan imkânları faillerine sağlayan, akademik kurumdur.

İkici bir organizasyon

Soylu tahsillerin varlığının ürettiği etkilerin en iyi gizleneni, hiç kuşkusuz pedagojik organizasyonun ikiliğiyle bağlantılıdır: Büyük Britanya'da *public schools* ile *grammar schools*; Fransa'da Büyük Okullar ile üniversiteler ikiliği. Her birinin özgünlüğünü, (olumlu yahut olumsuz) *farklılığını* ve ürünlerine aktardığı sembolik değeri ortaya çıkaran, iki kurum kategorisi arasındaki *sistematik karşıtlık ilişkisidir*. Hazırlık sınıfı öğrencileriyle üniversite öğrencileri arasındaki ayrım, iki çalışma tarzı, hatta iki yatkınlık sistemi ve dünyaya dair iki bakış açısı arasındaki karşıtlığın hem üstünü örter, hem de onu pekiştirir. Tezâhürlerini tanımaya hazır bir akademik evrenin yargıları, bu karşıtlığı biteviye güçlendirir.

Edebiyat veya fen fakültelerinde verilen eğitimin en önemli özelliklerinin altında bir yandan bu kurumların yükseköğretim kurumları alanında işgal ettikleri düşük ve tahakküm altındaki konum, diğer yandan ilan edilen –ve eğitimci zümrelerin en yüksek kesiminin sahip çıktığı– hedefleri olan araştırma yapmak ve bu araştırmaları aktarmak ile nesnel işlevleri, yani hocalar ve kamuya yahut özel sektöre yöneticiler üretmek arasındaki çelişki yatar.

> 1969-70'de üniversiteden mezun olup 1973-74'te bir mesleği icra etmekte olan edebiyat fakültesi mezunu (beşeri bilimler hariç) erkeklerin % 65'i, kadınların ise % 74'ü; fen fakültesi mezunlarından da erkeklerin % 37'si veya kadınların % 72'si ilköğretim ya da ortaöğretim öğretmenidir. Beri yandan, edebiyat fakültesi diplomasına sahip, bir iş sahibi olan erkeklerin sadece % 5'i, kadınların ise sadece % 1'i araştırma yahut yükseköğretim alanındaki bir mesleği icra etmektedir; aynı oran fen fakültesi mezunlarında sırasıyla % 14 ve % 10'dur. İster edebiyat ister fen, *capes* yahut agregasyon sahiplerinin neredeyse tamamının ortaöğretimde çalıştıklarını anladığımızda, sözel alanlarda doktora tezi sahibi olanların da ilk veya ortaöğretime araştırma kurumlarından yahut yükseköğretimden daha fazla girdiklerini (erkeklerde % 52'ye karşı % 23, kadınlarda % 43'e karşı % 14) görmek daha şaşırtıcıdır.[27]

27 Bkz. A. Charlot ve diğerleri, *Les Universités et le marché du travail*, Paris, La Documentation Française, 1977.

Üniversitelerin pedagojik eyleminin ve başvurdukları dayatma ve belletme yönteminin en kayda değer özelliklerinin tamamının başat unsuru, yoğun ve daimi bir pedagojik mesainin, hazırlık sınıflarında sistematik biçimde toplanmış olan kurumsal şartlarının noksanlığıdır. Burada da, pedagojik pratiğin ayırt edici nitelikleri, bir anlamda, bu pratiğin içerisinde geçtiği örgütsel şartlardan ve uygulandığı kitlenin yatkınlıklarından çıkar. Dolayısıyla hiçbir şey, gördüğümüz üzere, yerine getirilen pedagojik işlerin neredeyse tamamının, dersleri anlatmakla, ödev konularını vermekle, öğrencilerin alıştırmalarını kontrol etmekle, sözlü ve yazılı sınavları idare etmekle mükellef iki ilâ üç öğretmende toplandığı hazırlık sınıflarının organizasyonuna, günümüzde fen fakültelerinde ve daha düşük derecede de olsa edebiyat fakültelerinde rastlanan, öğretme işinin *atomizasyonundan* daha radikal bir şekilde zıt değildir.

> Paris'teki matematik ve fizik (MF) bölümü öğrencileri, anket esnasında, farklı statülere sahip yedi veya sekiz eğitimciyle muhatap olmaktaydı: Hocalar temel dersleri verir; asistanlar alıştırmaları ve küçük gruplarla yapılan uygulamalı dersleri organize eder; konularını asistanların sırayla belirledikleri ödev veya problemleri, çoğunlukla ya çalışkan öğrenciler ya da Büyük Okul öğrencileri kontrol ederdi. Sözlü sınavları çoğunluğu ya asistanlardan ya da mezuniyete yakın öğrencilerden oluşan "ter döktürenler" yapardı. Velhasıl, bir eğitimcinin aynı öğrenci grubunu haftada dört saatten fazla görmesine ve sene sonunda elinde her bir öğrencinin ondan fazla notunun bulunmasına nadiren rastlanırdı.[28]
>
> Hazırlık sınıfı öğretmeni öğretme işiyle yüksek derecede özdeşleşme sergilerken, üniversite hocaları disiplinlere ve en açık "akademik" beklentilere genellikle daha mesafeli dururlar:[29] Pedagojik faaliyetleri çoğunlukla ikinci plana atarlar; içlerinden öğretme görevine en bağlı olanları bile, araştırma yaptıklarını göstermeye çalışır ve kendilerini görevlerinin asgari tanımına indirgenmeye kaptırmanın reddiyesini, pedagojik pratiklerinin sayısız detayıyla dışa vurur. Nitekim, küçük çalışma gruplarına katılımı dayatan

28 Hazırlık sınıflarında, ilkin bir mevki dayanışması üzerinde temellenen ve kalıcı bağlarla (okula girdikten sonra ve okuldan da sonra) akademik olarak tanımlanmış, birbirine kenetli bir grup seviyesinde konumlanan bütünleşme, okul faaliyeti etrafında gerçekleşir. Üniversitelerde entegrasyon ikincil dayanışmalar (dinî topluluklar, partiler, sendikalar, küçük gruplaşmalar) üzerinde temellenir ve müşterek bir proje ve bir kast bilincinin can verdiği bir okul arkadaşları grubuyla gerçek bir bütünleşmeden ziyade, entelektüel bir rolle sembolik bir bütünleşme biçimini alır.

29 Üniversitelerdeki (ve şüphesiz hazırlık sınıflarındaki) eğitimcilerin pedagojik pratikleri disipline göre ve önceki kariyer ile bu kariyerin ilerisi için vaat ettiği güzergâha göre (bunu belli bir yaşta işgal edilen konumla tespit edebiliriz) çeşitlilik gösterir. En akademik pedagojik pratiklere, uzun müddet ortaöğretimde kaldıktan sonra, büyüme dönemlerinde istihdam edilen en klasik disiplinlerin hocalarında rastlanır.

> fen fakültelerinde dahi, eğitimcilerin çoğu (özellikle Paris'te) öğrencilerin derse devamlılığını yahut zamanlamalara riayetini kontrol etmeyi reddeder. "Akademik" yahut "ilkel" yöntemlere aynı husumet, onları, tüm sert ya da kaba teşvik veya kontrol yöntemlerini reddetmeye iter: Çoğu asistan veya yardımcı doçent, ödevleri teslim tarihinde de ne kadar ödev teslim edip etmedikleri hususunda da öğrencilerine büyük özgürlük alanı bırakır. "Bölüm, zorunlu olduğunu söylüyor. Ben, öğrencilerime açıkça yoklama almayacağımı söyledim. Kurala uymayı reddediyorum (...). Her durumda, zorunlu şeylerden yana değilim, şöyle ki, kendisi ilgi çekici olmayan bir hocanın, zorunlu kılınmak suretiyle ilgi çekici hâle getirilmemesi gerektiğini düşünüyorum (...). Geç gelen birine laf söyleme hakkını hiçbir zaman kendimde görmeyeceğim" (Fizik yardımcı doçenti).

Notları okuma işini fazla debdebeli ve fazla etkileyici kılmanın önüne geçmek konusunda mutabık olmakla, kendilerini Khâgne yahut Taupe öğretmenlerinin en önemli güçlerinden birinden mahrum bırakırlar; sınavdan bahsettiklerinde bu daha ziyade tavsiyelerde bulunmak ve bazı teknik formüller vermek içindir. İki özgür entelektüel projenin serbestçe karşı karşıya gelmesi olan pedagojik ilişki, disiplin ve bilgilerin sertçe dayatılması hâline gelmemelidir: Öğrenme süreci kendi yolunu bulmalıdır ("öğrenciler, kendilerine uygun olanı bulmalıdırlar") ve bu yolda özümlemenin kalitesi, özümlenen şeylerin miktarından daha önemlidir.

> Notları öğrencilere söylemek için benimsenen yöntemler, sınavlardan bahsediş şekli, öğrencilerin ders çalışma biçimini yönlendirme ve kontrol vb.; pek çoğu hazırlık sınıflarından geçmiş olan üniversite eğitimcilerinin bu sınıflarda âdetten olan şeylerin her noktada tam karşısında durması, hayli kayda değerdir: "Her halükârda, herkesin içinde negatif yorum yapmaktan, psikolojik diyebileceğimiz sebeplerle kaçınmak lazım. Sözlü yorumlarım, benimsediğim prensibe göre, sadece taltif edici yorumlar oluyor" (Latince asistanı). "Ödevleri geri verirken tamamen ampirik bir yöntemi benimsiyorum: İlk kâğıtlar için yüksekten düşüğe doğru bir sıra izliyor, geri kalanları sıra gözetmeden veriyorum. Diğer sistemde, adının en son okunmasını beklemenin çok aşağılayıcı olduğunu düşünüyorum. Kötü bir not almak zaten yeterince kötüdür... Kâğıtları geri verirken yorum yapmıyorum (...). Kâğıt üzerinde, özellikle güzel bulduğum ya da beğenmediğim bir çeviriden bahsettiğim çok sık oluyor; ama mutlaka anonim olarak" (Fransızca asistanı). "Sınavdan bahsettiğim oluyor, tabii ki. Ama zinhar korkutucu biçimde değil! Bilakis, daha ziyade rahatlatma eğiliminde olurum. Yok, sınav paniğinin terörünü estirmem. Onları katıksız filolojiye yönlendirmeye çalışırım" (Yunan filolojisi asistanı). "Ödevleri arttırmanın gerekli olduğunu düşünmüyorum, çünkü iyi yapılmış bir ödev, alelacele yapılmış üç taneye bedeldir" (Latince yardımcı doçenti).

> Matematik yahut fizik asistanları ya da yardımcı doçentleri içerisinde öğretim yılının başından itibaren en azından bir yazılı sınav yaptıklarını söyleyenler, üçte birden azdır, pek çoğu da henüz hiç not vermediklerini söylemektedir. "Yazılı sınav ortaöğretim için iyi ama üniversitede tamamıyla yersiz" (mekanik asistanı). Dikte edilmekte yahut dayatılmaktaymış gibi görünen her şeye karşı olduğu kadar, ders kitaplarına ve her türden "rutinleşmiş" bilgiye karşı da öğrencileri uyaran asistanların sayısı hiç de az değildir: "Hatta ve hatta, söylediğim her şeyi ezbere, sistematik olarak not almamalarını, her şeyi aynen geçirmemelerini de isterim" (Matematik yardımcı doçenti). "Öğrencilerin özellikle de eskimiş kitapları kullanmaması lazım; bazı yeni tezleri, yeni kitapları hatırlatıyorum onlara..." (Fransızca yardımcı doçenti).

Birbirine zıt iki pedagojik eylem türü arasındaki sistematik farklılıkları kısmen bu eylemlere sağlanan icra şartları kısmen de, hazırlık sınıfı öğretmenleri ile üniversitelerde ders verenlerin, eğitim kurumları yapısı içerisinde işgal ettikleri, onları meslekleriyle farklı türde ilişkilere sevk eden konumlar izah eder. Görevlerine dair, öğrencileri denetlemekle alakalı işleri yükseköğretime yakışmadıkları gerekçesiyle dışarıda tutmaya meyilli bir toplumsal tanımı göz önünde bulundurmak durumunda olan; sürekli değişen, kesintili, sayıca fazla, ders çalışma disiplinini kendilerine dayatmaya çoğunlukla ne yatkın ne de hazırlıklı bir kitleyi kazanmak üzere rekâbet hâlinde olan üniversite hocalarının, hem yükseköğretime yanlışlıkla düşmüş ortaöğretim hocaları gibi görünmelerine sebep olacak ve ayrıca çok az hâkim oldukları bir kitleyi kendilerine yabancılaştıracak hem de araştırma yapmak istedikleri veya yapmak zorunda oldukları durumda müthiş bir ek iş yükü bindirecek olan pratikleri itmeleri gayet tabiidir: Pedagojik "liberalizm" yahut "gevşeklik", nesnel duruma uygun bir çözüm teşkil eder. Üstelik, hazırlık sınıflarındakilerden farklı olarak bir hiyerarşiye sahip olan ve ders verenler arasındaki iş bölümünü kadrolu hocaların, (ya açık talimatlarla ya da kendilerini, "pedagojik" oldukları en açık biçimde kabul edilen ve böylelikle değeri ast bir konuma yerleşen faaliyetlerden âzâde tutacak şekilde) belirlediği bir eğitimci zümresinde, Renan'ın ifadesiyle "*Collège* kokan her şeyin reddiyesi", her daim, üniversite hiyerarşisinin yapısına zımnî bir referansı bünyesinde barındırır.[30] Ancak asistanların ve yardımcı doçentlerin öğrencilere bırak-

30 Öğrencilerin derse geç gelmesine dair, biri bir hocaya, diğeri bir asistana ait olan iki tipik ifade bundan kaynaklanır: "[Öğrencilerin] Nezâket kaygıları çok sınırlı; onlardan tek istediğim fazla gürültü yapmamaları"; "Geç kalanları dışarıda bırakmıyorum; ilkokulda değiliz artık." İlki, hayalciliği bırakmış bir kötümserlikle, öğrencilerinden temel nezâket kurallarına riayet etmelerini beklemekle yetinirken ikinci, liberalizmiyle, bir ilkokul öğretmeniyle karıştırılmaması gerektiğini vurgulamak istemektedir.

tıkları özgürlükler aynı zamanda, görevlerinin en talepkâr tanımına feda ettikleri özgürlükler veyahut da, gerekliliklerden edilen feragatlar –ki bu da aynı kapıya çıkar– görüntüsü de verir. *Görevin bu yeni tanımı*, asistanların görevlerini, öğrencilerin sayısındaki artıştan ve bunun sonucunda konumların da çeşitlenmesinden ötürü, sistemin, asistanların sayısının hocalarınkinin çok üstünde olmadığı, dolayısıyla onların yerine geçecekleri vaadinin geçerli olduğu ve buna hazır oldukları hâline göre tanımlandığı şekliyle yerine getirmeye gittikçe daha az hazır olmalarından ötürü, çok güçlü bir biçimde kendini dayatmaktadır:[31] Öğrencilerle daha az mesafeli ilişkiler kurma ve bazen açık yahut gizli bir işbirliğine varabilen, onlara karşı anlayışlı olma iradesi de, ders vermekle araştırma yapmak arasında berdevam bir parçalanmaya (ve ikili oyuna) mahkûm olan ast eğitimcilerin en az tasdik görmüşleri açısından, bir anlayışı yahut müsamahayı öğrencilerden talep edip elde etmenin ve daha basitçe, özellikle de hem becerileri hem de ders çalışma imkânları son derecede değişkenlik gösteren bir öğrenci kitlesine sahip en kalabalık disiplinlerde insanı tüketebilen iş yükünü azaltmanın bir biçimidir.[32]

Böylesi bir pedagojik düzenleme, öğrencilerde, öğretmenlerinkine eş stratejileri teşvik eder –daha ziyade vazgeçişle–: Pratiklerinin bir kısmı kısmen, içinde konumlandıkları nesnel şartların bunu yapmalarına imkân tanımamasından ötürü, öğrenci rolünü üstlenmemelerinin sonucudur. Kurumun berdevam desteğinden mahrum olan ve öğrenmeyi bireysel bir teşebbüs olarak tahayyül etmek mecburiyetindeki üniversite öğrencileri, çoğunlukla, amaçları ve araçları yeterince net olmayan bir akademik faaliyetle kendini en çok, akademik disiplin ve kontrollerin reddiyle yahut göklere çıkarılan bir entelektüel misyon imgesine gönülden bağlılıkla ifade eden –öğrenme sürecinin nesnel hakikatinin ve nesnel olarak yönlendirdiği mesleğin çifte inkârı anlamına gelir bu– "amatör meraklılık" arasında gidip gelmeye mahkumdurlar.

---

31 Bkz. P. Bourdieu, *Homo academicus, a.g.e.*, s. 171-205.

32 Üniversitelerle hazırlık sınıfları arasındaki en önemli farklardan biri burada yatar. Hazırlık sınıflarının, daha sıkı bir elemeden geçmiş olan kitlesi hem sosyal köken hem de akademik geçmiş bakımlarından, üniversitelerinkinden daha homojendir: A' Taupe'lıların % 86,5'i, Khâgne'lıların % 84'ü bakaloryada mansiyon almış; Khâgne'lıların neredeyse tamamı klasik alanlara devam etmiştir. Akademik dili kullanma ve anlama becerilerinin ölçümü, sadece Khâgne'lıların üniversite öğrencilerinden daha yüksek notlar aldıklarını değil, aynı zamanda, zayıf ya da çok zayıf notların hiç olmamasından ötürü, kelime tanımı alıştırmalarında Khâgne'lıların aldıkları notların dağılımının, normal formdan şiddetli bir farklılık gösterdiğini ortaya çıkartmıştır (bkz. P. Bourdieu, J.C. Passeron ve M. de Saint-Martin, *Rapport pédagogique et communication*, Paris, Mouton, 1966, s. 66-68). Bunun doğal sonucu olarak, hazırlık sınıfı öğretmenleri, özellikle de fen fakültelerinde hissedilen en zor pedagojik sorunlardan birinden bîhaberdirler: *alımlama derecesinin aşırı dağınıklığı.*

İki öğretim kurumunu niteleyen ayırt edici özellikleri böyle bir araya getirmek, karşıtlıklarının içerisinde ve bu karşıtlıklar vasıtasıyla ürettikleri etkilerin farkına varmak için yeterlidir. Ders çalışmaya teşvik, faaliyetin daimi surette yönlendirilip denetlenmesi ve özümlenip özümlenmediğini kontrol teknikleri sayesinde azami akademik verimliliğin alınmasını sağlama yetisine sahip organizasyona hem sosyal hem de akademik açıdan en elverişli (ve neredeyse tamamı erkek) kitle denk gelir. Bunun tersi, yüksek akademik randıman elde etme yetisine (her iki türdeki kurumun da nesnel olarak ortaya koyduğu hedeflere atıfla) daha az sahip olan organizasyon hem yaş, akademik sermaye ve zihinsel ilgiler bakımından son derece dağınık, hem de akademik ve sosyal açılardan daha az imtiyazlı olan; dolayısıyla da kurumsal teşviklerin, kısıtların ve kontrollerin noksanlığının doğal sonucu olarak, gayretlerin boşa gitmesi olgusuna çok daha fazla maruz kalan bir kitleye sahiptir.

Egemen normlara göre daha kusursuz olan eğitimi hem sosyal açıdan hem akademik açıdan imtiyazlı olanların almasından ötürü, yükseköğretimin ikili yapısının, başlangıç farklarını artırma etkisinin bulunduğunu söylemek kâfi gelmez. Nitekim, akademik kurumun, salt teknik donanımların üretilmesi ve yeniden üretilmesinden ibaret teknik bir işleve indirgenemeyeceğinin, böylesine ikilik ve zıtlıkları bünyesinde barındırabilen bir yapıdan daha iyi bir kanıtı yoktur: Bilimsel açıdan en ender dersler ve eğitimciler en az elemeden geçmiş olan öğrencilere verilirken, araştırmacı olmaya görünürde en hazırlıklı öğrenciler en akademik, araştırmaya en az açık, ancak katı organizasyonu ve tamamıyla kendini adamış eğitimci zümresiyle, toplumsal yapının yeniden üretimi sosyal işlevini yerine getirmeye birebir eğitime maruz bırakılmaktadır.[33] Bu tuhaflıklar ancak ve ancak iki olgu fark edildiği takdirde tam olarak izah edilebilir: Hiyerarşik tahsillere bölünmenin taşıdığı gerilimler ve toplumsal etkilerin tamamı düşünsel ve bilimsel düzlemde konumlanmaz ve tahakkümün iş bölümü mantığı, düşünsel ve bilimsel iş bölümü mantığına daimi surette müdahale eder.

33 Aynı paradoksal ilişkiye, *prep schools*'un, kendilerini öğrencilerine ve kurumlarına tamamen veren (öyle ki, onlardan *double duty* diye bahsedilmiştir; bkz. P.W. Cookson Jr. Ve C. Hodges Persale, *Preparing for Power*, New York, Basic Books, 1985, s. 85-88) ancak çoğunlukla son derece kötü maaşları olan ve çoğu pek imtiyazlı olmayan çevrelerden gelen hocaları barındırdığı Büyük Britanya'da ve ABD'de de rastlanır.

4

Bir Tâyin Ritüeli*

Birbirlerini kutsal ve dünyevi gibi karşılıklı olarak belirleyen iki ayrı alanın varlığının hatırlatmaya yettiği gibi, bizzat onları birbirlerine bağlayan dışlama ilişkisi vasıtasıyla her daim bir *tasdik* işlevi gören "elit okullarının" hayata geçirdiği teknik operasyonlar da, ayrılamaz biçimde, *bir tâyin ritüelinin* uğraklarıdır: "seçme" aynı zamanda "seçilme"dir; sınav bir "zorlu sınama"dır; eğitim "çile"dir; tecrit intisap için inzivadır; teknik donanım karizmatik yetidir. Başka bir deyişle, "elit okullarında", Arnold van Gennep'a göre geçiş ritüellerinin gerçekleştirdiği büyülü *ayırma* ve *bir araya getirme* işlemlerinde hayata geçen dönüşüm süreci, *tasdik edilmiş*, yani sadece geri kalanlardan ayrılmış değil, aynı zamanda buna layık olarak tanınmış ve kendini de böyle gören elitler üretmeye meyleder. Kendisine ve görevine dair kafasındaki temsili değiştirmek suretiyle çaylak üzerinde ve ona dair temsillerini değiştirmek suretiyle başkaları üzerinde etki eden eylem, bu "sıradan varlığın", sonrasında, "daha önceden olduğu şey olmamasını", "doğasını ağırlaştıran bayağı ve ıvır zıvır şeylerden koptuğu için temizlenip kutsallaşmasını" sağlar.[1]

(*) *Instituer* fiili hem tesis etmek, kurmak hem de tâyin etmek, [... olarak] belirlemek anlamlarına gelir. P. Bourdieu'nün açıkladığı gibi, bu ritüellerle bir sınır, bir ayrım tesis edilmektedir. Kavramın birincil anlamına daha uygun olduğu için, "tesis etme" anlamını kaçırmak pahasına, "rites d'institution" kavramını "tâyin ritüelleri" ile karşılamayı seçtim. –ç.n.

1 Bu ifadeler, Durkheim'in "olumsuz kültün" –veya çilecilik– etkilerine dair tanımından alınmıştır (bkz. É. Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, Paris, PUF, 1968, s. 442).

En yetenekliler olarak belirlediklerini, yani kendisine en yatkın olanları (kelimenin gerçek anlamıyla, en *uysalları*) ve tanıdığı nitelikler bakımından en donanımlı olanları seçen Okul, ayırma işlemi esnasında onlara bahşettiği tasdik sayesinde, bu yatkınlıkları güçlendirir. Bu görünmez eylem, içeridekilerle dışarıdakiler arasına, sıklıkla gerçek bir mekânsal ayırmayı kapsayan sihirli bir sınırı yerleştiren bir tür işaret konumunda olan ve sıradan olandan sosyal olarak ayrılmış bir mekâna ve statüye tâyin edilmekten kaynaklanan, statüye tâyin etkisi ("asalet gereği") vasıtasıyla işler.[2] "Alınanlar" ve "reddedilenler" arasına, yahut daha dramatik bir biçimde, "alınanlar arasındaki sonuncu" ile "reddedilenler arasındaki birinci" arasına mutlak bir kopuş yerleştiren sınav mantığının mükemmelen gösterdiği gibi, akademik yargı, *par excellence* sosyal operasyonu gerçekleştirir: farklı, ayrı, kutsal varlıklar üretmek ve bunu sadece, onları sıradan olanlardan ayıran sınırın herkesçe bilinmesini ve tanınmasını sağlayarak, onları tasdik eden ayrımı *consensus omnium* [herkesin onayı] teminatıyla kamuya mal edip tartışılmaz kılarak ve böylelikle seçilmişlerdeki, kendilerini farklı olarak tanımalarını sağlayan inanç dönüşümünü belirleyerek yapmak. Eleyici sınav, bir *numerus clausus* [kitlenin sayısının sınırlanması] türünü dayatma biçimi, başka bir deyişle "alınanlar arasındaki sonuncu" ile "reddedilenler arasındaki birinci" arasına bir *sosyal sınırın* kopuşunu yerleştiren bir sınırlama/kapatma edimidir. Simmel'in tespit ettiği gibi bu sınır, sosyal ilişkilere, güçler ve haklar arasındaki karşılaşma noktaları açık ve net biçimde tanımlanmadıkça sahip olmadıkları bir katılığı tevdi eder. İki kitleyi, tüm ömrü kapsayacak şekilde, performansların sürekliliğinde (çoğunlukla çeyrek puanlık farklardan bahsedilir) birbirlerinden ayırma işini gerçekleştiren bölme işlemi bir tasdik edimi yahut March Bloch'a göre şövalye ilanında olduğu gibi, bir düzeni, yani toplumsal dünyanın büyülü bir şekilde üretilip hukuki teminat altına alınmış meşru bir bölünmesini *tesis/tâyin eden* bir tâyin-takdis edimidir.[3] Asker soy-

2 "Sorbonne'a, gruplar halinde ineriz; rivayet odur ki, Patriciler Suburra'ya yalnız gitme riskini hiç almazlarmış. Amfide en arkaya otururuz ve kendi aramızda, duyulabilecek şekilde yaptığımız müstehzi yorumlardan herkes ürker. Onun dışında, kendimizi ödevleri yapmaktan muaf tutarız: Eleştiriler kabulümüzdür –eleştirmek kolaydır–; nota gelince, yok, olmaz" (J. Bompaire, A. Peyrefitte, *a.g.e.* içinde, s. 365).

3 "Bir şövalye, salt "yapılmaz". Şövalye "ilan edilir". Şu olduğu "ilan edilir" (...) Şövalye unvanını almışların tamamı bir "tabaka" [*ordre*], yani ordo oluşturur (...). Hıristiyan yazarların Eski Roma'dan aldıkları terminolojide, bir *ordo*, toplumun, dünyevi yahut dinî bir bölümüydü. Ancak düzenli, çerçevesi net, ilahi plana uygun bir bölünmedir bu. Esasında, bir kurum. Sadece çıplak bir gerçeklik değildir artık" (M. Bloch, *La société féodale, les classes et le gouvernement des hommes* [*Feodal Toplum* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s.?], Paris, Albin Michel, 4. baskı, 1949, s. 49).

lular gibi, mektepli soylular sınıfı da üstün bir öze sahip bireylerden oluşan bir gruptur: akademik yargının hukuken tesis ettiği sınıflar hiyerarşisi, farklı özleri hayata geçiren performansları "teknik bakımdan" birbirlerinin yerine geçebilecek olsalar dahi ("vekâleten" ya da "perde arkasından yöneten" hallerinde olduğu gibi) *sosyal açıdan karşılaştırılamaz* olan sınıflandırılmış bireylerin hiyerarşisini ikâme eder.

Kendilerini tasdik edenleri tasdik etmek

Aşinâlığın neden olduğu dikkat noksanlığından ötürü izahtan varesteymiş gibi alınan bu gizemli süreç üzerinde bir an için durmak ve kurumun gerçekleştirdiği unvan verme işleminin *büyü etkisinin* ilkelerini gerçek anlamda kavramaya çalışmak gerekiyor. Esasında, (kelimenin geniş anlamıyla) bir soylular sınıfını üreten süreç, bir yanda sosyal olarak farklı tâyin edilmiş (avama karşı soylu, küçük evlada karşı büyük evlat, kıza karşı oğlan vb.) olmalarından ötürü istisnai kaderlerini karşılamaya (toplumsal olarak) yatkın olan failler; öte yanda ise "en yükseklere yazgılı" oldukları bilinci ve hissiyatına sahip olanların (akademik geleneğe göre: yetenekliler) kaderlerini, yani özlerini hayata geçirmelerini sağlamak için gerekli olan bir müşterek dönüş(tür)me gayreti arasındaki ilişki içerisinde tesis edilir.

Owen Lattimore, Çin Seddi'nin, komşularının girmesini engellemeye olduğu kadar, Çinliler'in dışarı çıkmasını engellemeye de yönelik olduğunu söylerdi.[4] Tüm kast bariyerleri için, özellikle de "elit okulları"nın kalıcı olarak tesis etmeye çalıştığı bariyerler için geçerli olabilir bu. Akademik tasdik, "elitin" sınırını (yöneticiler burjuvasını, işin uygulama kısmıyla ilgilenen küçük-burjuvadan ayıran vb.) hem dışladıklarına hem de, tutunabilmek için, bazı kısıtları ve fedakârlıkları kabullenmenin ötesinde, Wilkinson'ın ifade ettiği gibi imtiyazı bir ödev, bir kamu hizmeti olarak yaşaması gerekenlere yani içine aldıklarına kabul ettirmelidir.[5]

Seçilme etkisinin –mesela sınavın gerçekleştirdiği– seçilmişlerin mükemmeliyetinin bilinmesini ve tanınmasını sağlamaktan; onu herkesin gözünde kamusal kılıp müşterek bir temsilin sosyal gücünü ona vermekten mürekkep olduğu gayet güzel görünüyor. Aynı zamanda ve daha da önemlisi,

4 O. Lattimore, *Inner Asian Frontiers of China*, Boston, Beacon Press, 1962, s. XLVI.

5 Bkz. R.H. Wilkinson, "The Gentleman Ideal and the Maintenance of a Political Elite, Two Case Studier: Confucian Education in the Tang, Sung, Ming and Ching Dynasties and the Late Victorian Public Schools, 1879-1914", P.W. Musgrave (der.), *Sociology, History and Education* içinde, Londra, Methuen, 1970, s. 130.

seçilmişe kendi saygınlığını kabul ettirir, ancak bunu görmesi daha zordur: Ayırt edici ad yahut unvanların dayatılmasının büyüsünün başarıya ulaşmasının şartı, ayırdıklarının, bu unvanların gerektirdiği istisnai mecburiyetleri üzerlerine almalarıdır. Hazırlık sınıfı öğrencilerinin –ve hâliyle, bir eğitim ve seçilme eylemine daha tâbi olmuş Büyük Okul öğrencilerinin– akademik ve sosyal özelliklerine dair istatistiklerin gösterdiği gibi, en önemli kısımlar açısından, kartlar baştan dağıtılmıştır: Eğitme ve dönüştürme eyleminin bunca başarılı olmasının sebebi, eğitim teşebbüsünün beklentilerine uygun şekilde eğitilmiş olan bireylere tatbik edilmesi ve esas işlevinin, çaylakların kuruma yatırımlarının artmasını sağlamak olmasıdır.[6]

Hazırlık sınıfı talebeleri, birer ayırma eylemi oldukları kadar birleştirme eylemi de olan bir dizi uzun tasdik eyleminin ürünüdürler.[7] Birbirlerini takip eden tüm bu eylemler, iyi notlar, mükemmeliyet ödülleri, Genel Sınava aday gösterilmek, bakaloryada alınan mansiyonlar vb. akademik mücadeleleri ve değerleri tanıma yatkınlığının hem etkisi/sonucu hem de sebebidir. Kendisi de okuldaki başarının hem sebebi hem sonucu olan bu yatkınlık da döngüsel bir güçlendirme sürecinde, tanıma yatkınlığını teşvik eder (olumsuz yargılar ise tersine, başarısızlığa ve vazgeçmeye götüren bir döngüsel sürecin temelinde bulunur).

Okulun, onları seçmesinden ötürü kendisini seçenleri seçtiği bu *tasdik ve tanıma diyalektiği*, onlara tevdi ettiği tasdik vasıtasıyla, açık ve zımnî beklentilerine en uygun olan ve Onu kendisine özdeş bir şekilde bâki kılmaya en yatkın bireyleri çekme imkânını okula veren mekanizmalardan biridir. Okul, zirvesi akademik kariyer olan hiyerarşileri dayatmak ve yargılarını tanımaya en az yatkın çevrelerden gelen gençlerden bir kısmını kendi lehine çevirmek

---

6 Okur, hazırlık sınıfları ile üniversitelerin burada eşit muamele görmediğini düşünmeye meyledip sosyoloğun ruh halini ve iki nesneyle ilişkisinin farklı olmasını bunun sebebi olarak görebilir. Ancak bu, şunu unutmak olur: İki kurumun sembolik dayatma güçlerinin çok eşitsiz olmasından ötürü (hazırlık sınıflarına ve Büyük Okullara yönelik övgü söylevlerinin yayınlanmasının gösterdiği gibi), bilimsel protokol, kopuş retoriğinin gücünü, sunulan analizlerin, özellikle de egemen kurumla bağı en güçlü bireyler nezdinde karşılaşmaları çok muhtemel olan direnişle bir nevi orantılandırmak durumundadır (bunun riski hiç şüphesiz, tahakküm altındaki kurumlara bağlı olan kişilerden ziyade, hâkim kurumlara girme yönünde başarısız teşebbüslerde bulunanların beklentilerini karşılayacak olmasıdır). Öte yandan, sosyoloğun her iki durumda da aynı işi yerine getirdiğini belirtelim: davranışları *gereklileştirmek,* onları belirleyen kısıtları, haklı çıkartmadan ortaya koymak suretiyle, bu davranışları keyfiliklerinden arındırmak.

7 Ayakta kalanlarla dışlananlar arasındaki kopuşun gösterişli biçimde ortaya koyulduğu bu en yüksek tahsil seviyesinde sadece daha görünür olan tüm bu etkiler, tahsil hayatının en kritik noktalarında da, yani görece önemli bir seçme işleminin kitleyi hiyerarşilendirilmiş sınıflara (C bölümü, diğer bölümler vb.) her bölüşünde –örneğin önceden altıncı sınıfa, günümüzde lise bire geçerken– tesirini gösterir.

üzere, göreli özerkliğini kullanabilse de, sadece ve sadece vaazını hâlihazırda "inançlı" olanlara dinlettiğinde tam başarıya ulaşır: mürted [*converti*] konumundaki öğretmen çocukları ile her şeyi borçlu olmalarından ve ondan her şeyi beklemelerinden ötürü küçük yaşlarından itibaren ona hiçbir konuda karşı gelemeyecek olan *oblat** konumundaki gençler; yani toplumsal dünyanın tahakküm altındaki bölgelerinden gelen "mucize çocuklar".[8]

Nihai tasdike götüren uzun segregasyon sürecini en iyi gösteren vakanın, "özgürleştiren okul" efsanesine meşruiyet sağlayan bu eşine az rastlanan hayatlar olduğu su götürmez. Toplumsal dünyanın tahakküm altındaki bölgelerinden gelen hazırlık sınıfı öğrencilerinin, içinden geldikleri kategoriden sadece okulda gösterdikleri üstün başarıyla değil, seçilmişliklerini izah etmeye yardım edebilecek ikincil avantajlarla daha baştan ayrıldıkları, istatistik düzeyinde dahi görülmektedir.

> Sosyal kökene, cinsiyete ya da yaş grubuna göre tanımlanmış bir kategori içerisinde ayakta kalanlar seçilme sürecinin bu aşamasında o kategoride temsil edilme şansına ne kadar az sahipse (kategorinin, elenmeyi kolaylaştıran özellikleri daha üst derece yahut daha fazla sayıda taşımasından ötürü) bu kategorinin bütünün sosyal ve akademik özelliklerini o kadar az taşır ve tersine, bu kategoride *ender* rastlanan özellikleri o kadar çok taşır. Nitekim, Taupe'luların % 4,5'ini ve Khâgne'lıların % 3,5'ini oluşturan işçi çocukları, işçi ailelerinin bütününden görece yüksek bir kültürel ve sosyal bir seviyeyle ayrılan ailelere mensuptur: İşçi çocuğu olan Taupe'luların % 48'inin dedelerinden biri orta sınıflara mensupken, toplam işgücü içerisinde, işçilerin sadece % 18'i bu kategorilerden gelmektedir; kocası işçi olan Taupe'lu yahut Khâgne'lı annelerinden % 33,5 ve % 25'inin en azından BEPC'si vardır.[9] İşçi çocukları, sınıf arkadaşlarından, önceki tah-

(*) Manastırlara emanet edilerek dünyevi hayattan el etek çektirilen çocukları veya tüm malvarlığını kiliseye bağışlayan yetişkinleri tanımlayan bu dinî terim, günümüzde ender olarak, kendini bir davaya adayan insanlar için de kullanılmaktadır. -ç.n.

8 Bazı fail kategorilerini, bizzat bu konumun kendisinden ötürü hocalık konumunun peşinden koşmaya ve onu sevmeye götüren bu etki, daha yüksek konumların önünü açan en ender diplomaları alma gücüne sahip olanları, ekonomik ve sosyal bakımdan düşük (pedagog köle paradigmasına göre) bir konumda tutan çelişkiyi çözmeye yardımcı olur.

9 Babanın mesleğinin, içinden gelinen konuma dair kusursuz bir gösterge olmadığını biliyoruz: Söz konusu konum, ancak ve ancak, tüm anketlerde yapmaya çalıştığımız gibi, hem anne hem baba tarafından dedeler, babaanne ve anneannenin (en azından baba için) güzergâhlarının farklı uğraklarındaki konumlarına ve aynı zamanda kardeşlerin konumlarına dair göstergeler dikkate alınırsa olabildiğince net bir şekilde tespit edilebilir. Mesela Khâgne'lılarda, annenin sosyal kökeni çoğunlukla babanınkinden az daha yüksek, özellikle edebiyat ve sanat alanlarında sahip olduğu kültürel sermaye de daha fazladır (baba, akademik ve sosyal hiyerarşide ne kadar aşağıda bir konumu işgal ediyorsa bu o kadar geçerlidir). Louis-le-Grand Khâgne'ından birkaç örnek: 1. örnek: baba sanayici, bir draje fabrikasının sahibi ve eczacılık diploması var; babanın babası

sil hayatlarındaki üstün başarılarıyla da ayrılırlar: İşçi çocuğu olan Taupe'luların % 97'si, Khâgne'lıların % 91'i ortaöğretim esnasında hiç sınıfta kalmamıştır ve aynı şekilde, içlerinden % 66,5'u ve % 81'i mükemmeliyet ödülünü en az iki kez almışken bu oran öğrencilerin tamamında % 48 ve % 64,5'tür. Tarım işçilerinin ve küçük çiftçilerin çocukları, içinden geldikleri kategorinin bütününden, aynı mantığa göre ayrılırlar: Pek çoğu altıncı sınıftan itibaren bir liseye kaydolmuş olan (Taupe'ta % 52, Khâgne'da % 62, fen fakültelerinde % 28,5 olan bu oran, ailesi çiftçi ve çiftliklerde ücretli çalışanların tamamında % 16,5 ve % 11'dir) bu öğrenciler, neredeyse hiç sınıfta kalmamıştır (% 89 ve % 100).

Aynı mantık uyarınca, çok daha sıkı bir seçilmeye tâbi olmuş Khâgne öğrencisi kızlar (zira sözel alanlarda yükseköğrenim gören kız öğrenciler içindeki oranları 1/200'dür. Erkeklerde ise oran 1/100'dür) Khâgne'lı erkeklerden, okulla ilişkilerine dair bir dizi telafi edici avantajla ayrılırlar: Ortaokuldan itibaren bir liseye kaydolmuş olanlar daha fazladır (erkeklerdeki % 79,5'e karşılık % 84), Khâgne'daki mevcudiyetleri genellikle üstün bir başarının sonucudur (erkeklerdeki % 86,5'e karşılık hiç sınıf tekrar etmeyenlerin oranı % 94; % 45'inin en az dört mükemmeliyet ödülü varken bu oran erkeklerde % 32'dir). Ayrıca içlerinde annesi en az lisans sahibi olanların oranı % 26,5 (erkeklerde % 24), hoca olanların oranı % 27,5'tir (erkeklerde % 32). Daha sıkı bir seçmeye maruz kalmış olan kızların özellikle öne çıktığı (ve Sevr'e girme oranının en yüksek olduğu) Fenelon'da, hiçbiri sınıf tekrar etmemiş, pek çoğu Genel Sınav'a aday gösterilmiş, bakaloryada mansiyonu erkekler kadar sık almış olan öğrenciler daha az çocuklu ailelerden gelmektelerdir ve daha önemlisi, bir lisansa ya da daha üst bir diplomaya sahip olma oranı çok yüksek olan anneleri, çoğunlukla meslek sahibidir.

Daha az otoriter bir pedagojik ilişkinin, etkileri/sonuçları bakımından daha "demokratik" olacağı yanılsamasının aksine (bu alanlarda da başkalarında olduğu gibi, oluruna bırakmak imtiyazlılara imtiyaz sağlar), hazırlık sınıflarında pedagojik eylemin açık bir şekilde akademik olarak düzenlenmesinin oblatlara, kurumun düzenlediği kapalı alan içerisinde, engellerinin etkisini azaltmalarını ve bazen üstelerinden gelmelerini sağlayacak telafi niteliğinde-

SNCF'de [Demiryolları] işçi, anne ressam; annenin babası Güzel Sanatlar'dan mezun mimar. 2. örnek: baba mühendis; anne milli müzelerde memur, bakalorya ve iki lisans sertifikası var; annenin babası fizik öğretmeni. 3. örnek: baba meslek sahibi değil, bakaloryanın ilk kısmını almış; anne doktor, *Paris şehir hastanelerinde entern*; annenin babası sabit maaş sahibi). 4. örnek: babaa Posta Teşkilatında denetmen, CEP sahibi; anne *hukuki danışman*, hukuk lisansı sahibi. 5. örnek: baba banka çalışanı, CEP sahibi; anne *ilkokul öğretmeni*, bakalorya. 6. örnek: baba telefon kurulumcusu, CAP sahibi; anne *sosyal sigorta kurumunda tıbbî sekreter*. 7. örnek: baba ücretli çalışan; anne *okul psikoloğu*, psikoloji lisansı var. Öte yandan, en önemli nokta, ne kadar kesin biçimde ölçülürse ölçülsün, açıklayıcı bir ilke değil bir *gösterge* olması, kültürel sermayenin farklı aktarım biçimlerini tespit etmeye yaramasıdır.

ki bir avantaj sağladığı kesindir. Bu akademik dünyanın, sosyal uzamın alt bölgelerinden gelen öğrencileri avantajlı kılan değer ve meziyetlere bahşettiği, şüphesiz son derece göreli tanıma ile onlara bu şekilde tevdi edebileceği (ender rastlanmasından ötürü son derece mucizevi) tasdikin karşılığı, kuruma büyülenmişçesine bir bağlılıktır: Seçilmiş olmanın verdiği mucize hissi, bunun gerçekleşme ihtimalinin düşüklüğüne yaraşır düzeydedir.[10] Üst düzey denilen tasdikin (her ne kadar, daimi sınav mantığının gereği, her daim bir "ötesi" olsa da) seçilmişler grubuyla birleşmeyi ve ondan ayrılamaz biçimde, dışlanmışlardan, yani bu örnekte içinden gelinen gruptan ayrılmayı kusursuz bir şekilde başarmasını sağlayan etkilerden biri budur.

"Kitle" ile "elitleri/seçkinleri" birbirlerinden ayıran sınır ve o sınırın gerektirdiği kopuşlar, hatta inkârlar, zamanı geldiğinde sosyal güzergâhtaki büyük sapmaları ortaya çıkaran çok sayıda diferansiyel sapmanın tümünün oluşturduğu bir dizi çok küçük kopuşun vardığı yerden başkası değildir.[11] Olabildiğince geriye bakarsak, okulun ayırıp, seçip tasdik ettiklerinin akranlarından zaten ayrı, tâbiri caizse kopuk olduklarını görürüz. Bazen, sıklıkla kendisi de, şüphesiz daha zayıf olmasından ve yüz çevrilen gruptan daha az uzaklaştırmasından ötürü iyice hissedilebilir olan bir kopuşu gerçekleştirmiş bir babanın (hepsi de içinden geldikleri grupla doğrudan temasta olmak durumunda kalan ustabaşılar, teknisyenler, teknikerler yahut alt kademe ücretli çalışanlar gelebilir aklımıza) "ittirmesiyle", baştan itibaren, bir araya geldiklerinde bir uzaklaşma sürecinin altında yatan o ufak tefek mesafeleri hayata geçirmişlerdir: okula başlamadan okumayı sökmek; sınıf atlamak; muafiyetler, burslar, birincilik ödülleri, mükemmeliyet ödülleri, bakaloryada mansiyon; Genel Sınava aday gösterilmek vb.[12] Her akademik tasdik edi-

10 Alelade sosyal ayrımcılık biçimlerinden (mesela ırkçılık) görüntüde ve kısmen âzâde olmasından ötürü bir tür mucizevi istisna gibi görünen bir evrenin yol açtığı hayranlık, damgalanmış gruplara mensup öğrencilerde, hiç şüphesiz zirve noktasına ulaşır (hangi sosyal çevreden gelirlerse gelsinler, Yahudiler'in özellikle Cumhuriyet Okulu'nun destansı döneminde ve çok uç bir noktada sömürgeleşmişlerin "özgürleştiren okula" karşı oblatlarınkine çok yakın, militanca bir coşku sergilemeleri bununla izah edilebilir; bkz. eklerde "Leopold Sedar Senghor'un tanıklığı").

11 Tasdik yürüyüşüne eşlik eden ve *sosyal* kopuşun en göze görünür nişanlarından biri olan, bölgesel aksanların *düzeltilmesi* süreci bu bakış açısıyla tahlil edilmelidir. "Elit okulları", meşru telaffuzu zımnî seçim kriteri hâline getirmek ve telaffuzun (ayrıca söz diziminin de) *düzeltilmesini* gizlice (ama gayet buyurucu biçimde) dayatmak suretiyle köksüzleşmeyi (Paris'teki hazırlık sınıflarının üstünlüğünü bilmekteyiz) başarının şartı hâline getirerek, ulusal diye adlandırılan, yani yerel bağlarından kopmuş bir "elit [sınıfı]" yaratmaya meylederler.

12 Genel Sınav ödüllüleri kitlesi içerisinde, eski dillerde "arkadaşları arasından sivrilmiş" orta sınıfa mensup öğrencilerin, aynı zamanda kendilerini içinden geldikleri sınıftan da ayıran farklılıklar konumundaki bir dizi özellikle diğer ödüllülerden –ve özellikle de egemen sınıfa mensup Fran-

mi, başlangıçtaki yarığı, hem gerçekliğe hem de bilince yerleştirmek suretiyle derinleştirir: Gerçekliğe uzam (CEG'e karşı lise) yahut zaman (okul tatilleri) adlandırmaları gibi, sırf "liseliye" yahut "iyi öğrenciye" duyulan hayranlıkla dahi, ayırıcı etkiye sahip olmamak için fazla ayrılmış olan, tamamıyla gerçek toplumsal etkilere sahip sembolik edimler; bilince ise telkin ettiği naifçe elitist gurur vasıtasıyla. Bu gurur aynı zamanda, içine kabul edildiği evrenden gelen reddiyelere karşı, âzâd için bir sığınak da olan, içinden geldiği cemaate yeniden entegre olma nostaljisini hiçbir zaman tam olarak ortadan kaldıramasa da, gömleğini değiştirenin [*transfuge*] gizli suçluluk hissini dindirir ve sınıf atlayanın *çifte tecridini* unutturur.

Bir Büyük Okula girişin nişanı olan çizgiyi aşmanın, Nizan'da olduğu gibi, kökensel *clinamen*'in [sapma] kurucu unsuru olan, babaya dönüş fırsatı sunması tesadüf değildir:[13] Mevzubahis olan, kendini, gömlek değiştirmişin çocuğu gömlek değiştirmiş olarak, –ama birbirini takip eden kaymaların ardından, babanın gerçekleştirdiği kopuşun, hiçbir zaman ondan tam olarak ayrı olmayan babayla kopuşa yol açtığı noktada– kabul etmek yahut da baba katlini, babanın hem hâlâ halktan olan yanını hem de hâlihazırda küçük-burjuva olan yanını, hem bağlılığı hem ihaneti, hem dayanışmayı hem küçümsemeyi vb. reddetmek suretiyle, baba katlini iki kez gerçekleştirmektir. Başlangıçtaki kopuşun ebeveynlerin kayıtsızlığına, hatta muhalif tavırlarına *karşı* gerçekleştirildiği uç örnekte de sonuç daha az acı verici değildir: Bu durumda gömlek değiştirmiş, "onunkilerle" paylaşamayacağı bir başarıyı ne arzu edebilir ne de dolayısıyla tam olarak elde edebilir.

Esasında, geçmişle ilişki hem bireyler için hem de gruplar için şimdiyle; ya da tam olarak, şimdinin bireysel yahut müşterek geçmişe vadettiği gelecekle bağlantılıdır. Bu ilişkide, bir bireyden diğerine, hatta aynı bireyde hayatının bir döneminden ötekine rastlanan dalgalanmalar hiç şüphesiz, söz konusu sosyal güzergâh kategorisinin güzergâhla ikili bir ilişkiyi, dolayısıyla, tarihe ve tarihin anlamına dair ikili, gidip gelen ve çelişkili bir bakış açısını dayatmasından kaynaklanır. Gömlek değiştirmişler, sosyal konumlarını pratikte değerlendirirken –ki dünyaya dair, iyimser yahut kötümser, ilerici

sızca sınavı ödüllülerinden– ayrıldığını görmüştük: Çok az çocuklu ailelerden gelmektedir ve neredeyse hepsi okumayı okula başlamadan sökmüştür. Kendini kuruma vermeye de, en eksiksiz biçimde onlarda rastlanır: Çoğunluğu kendilerini hazırlık sınıflarına yönlendirme niyetine sahiptir, hocalık ve araştırmacılık mesleklerini ilk sıraya yerleştirirler.

13 Bkz. J.P. Sartre, P. Nizan'a Önsöz, *Aden Arabie*, Paris, Maspero, 1960, s. 34-43 [*Aden Arabistan* (çev. Şule Çiltaş), İstanbul, Kanat Kitap, 2008].

yahut gerici konum alışlarının bilinçdışı temellerinden biri budur–, içinden geldikleri grup için geçerli olan olanaklı güzergâhlar sınıfına referansta bulunabilirler ve bu durumda hâlihazırdaki konumlarını, dünyanın, Okul'un –özgürleştirici"–, toplumun –"demokratik"– ilerlemesinden ayrılamaz olarak algılarlar. Ancak kendilerinin de parçası olduğu, akademik olarak târif edilmiş seçilmişler sınıfının ("ENS'liler", "agrejeler", "hocalar" vb.) olanaklı güzergâhlar sınıfına da referans verebilirler ki o zaman kendi güzergâhlarını, modal güzergâha göre, bazen köken etkisine atfedilen olumsuz bir sapmanın ürünü olarak, yani bir başarısızlık olarak kavrarlar. Güzergâhla ilişki de her daim, güzergâhın başlangıç noktasıyla bir ilişkiyi barındırır: Gömlek değiştirmişlerin, kendilerinden, yani güzergâhlarının durumundan ve hem geçmişle hem de gelecekle, bu güzergâhın belirlediği ilişkiden en çok, "halk", bölge" gibi kökene dair olan şeyleri mevzubahis ettiklerinde bahsetmeleri bundandır. İster rugbiden ya da Oksitancadan; ister tarladaki işlerden ya da maden işçilerinin mahallelerindeki hayattan; isterse de çocukken gittikleri okuldan ya da ilk yatılı deneyimlerinden bahsetsinler, çoğunlukla nesneyle ilişkilerinin dışında bir şey söylemezler. Bu ilişki de ya burjuvaziye tam olarak asimile olmaktaki başarısızlığın (her daim kısmen seçime bağlıdır) dayattığı, zoraki dönüşün yanıltıcı yakınlığı ya da estetizmin (mesela yerel romancılarla) hatta etnografinin, entegrasyonun bedelini sırların ifşasıyla ödeme imkânı tanıyan mesafeli yakınlığıdır.[14] Öte yandan, ders vermeye yönelik meslekler hem saydığımız tüm sebeplerden hem de iktidar alanındaki, kendilerine sahip olanları egemenler içerisindeki tahakküm altındakiler kılan ve imtiyazını, ifşa etmek suretiyle ilga etme kaygısını taşıyan, yeni mürtede, bir kültür proselitizmi fırsatı sunan konumlarından dolayı, bazı politik müdahilliklerle birlikte –ki o müdahillikler meslekle her zaman çelişmez–, mümkün sosyal işlevler içerisinde en kabul edilebilir olanlar addedilir.

Velhasıl, akademik tasdik edimleri, neredeyse her daim sadece mürtedlere tatbik edildikleri için bu denli etkili olurlar. Şövalyenin şövalye ilan töreni yahut rahibin takdisi misali, *unvanın/diplomanın* resmen takdimi –ki bazen, İngiliz ve Amerikan üniversitelerindeki *Commencement* [diploma töreni] gibi, görkemli merasimlere vesile olabilir– intisaba uzun bir hazırlığın sonunu imler ve tasdik beklentisiyle ve bu beklenti sırasında gerçekleşen ağır

14 Bu anlamda, sosyal uzamın ve coğrafi uzamın tahakküm altındaki bölgelerinden gelen yazarların az ya da çok otobiyografik anlatıları, addettiğimizden daha naif olmalarından ötürü son kertede, bu sosyal güzergâhlarla bağlantılı *deneyimlere* (bunlara karşılık gelen "gerçekliklere" değil) dair, daha güvenilir tanıklıklar olarak, sosyoloji açısından çok kıymetli belgeler konumundadır.

dönüşüm sürecinin sonunda gerçekleşen "dönmeyi" resmî bir edimle tasdik eder.[15] Miraslarını tevârüs etmeyi kabul etmeleri gereken (sadece görünürde izahtan vareste olan bir şeydir bu) vârisler örneğinde olduğu gibi, en muhtemel yazgıyı bir mucize gibi bekletmeyi başardığında en mucizevi addedilebilecek olan eğitim teşebbüsünün başarısının en tartışılmaz ifadesi, dopdolu bir sevginin verdiği esrikliktir.

> Tasdiğin yol açtığı olağanüstü sevinç patlamasına dair tanıklıklar sonsuza dek çoğaltılabilir: "Rabosson sarhoştu, mutluluktan afallamıştı (...). ENS'li! Sonunda! ENS'liydi artık!"[16] Aynı sebepler aynı sonuçları doğurduğuna göre, Fransa'daki büyük sınavlarda rastlanan ayırt edici özelliklerin çoğuna, elimizdeki tüm tanımlara göre, mandarin sisteminin çok sayıda sınavının talep ettiği ve güçlendirdiği yatkınlıklarda da –mesela geleneğe, uyulmasını dayatmak için isyan etmeye dek varabilecek derecede bağlılık; ne pahasına olursa olsun başarılı olma arayışının gereği olan hile ve dalaverelere başvurmak ve en önemlisi de, belki, kendini tam, mutlak bir şekilde vermenin, iş üstünde ölmek, bir başarısızlığın ardından gelen bir intihar ya da buradaki seçilmenin verdiği müthiş his gibi tüm işaretlerine rastlamamız şaşırtıcı değildir.[17]
>
> "Ne ıstırap idi, bundan 30 sene evvel,
> Pekin'de, listelerin yayınlanmasını bekleyişim!
> Birine rastladım, bana kabul edildiğimi söyledi;
> Allak bullak etti beni o sevinç ve şaşkınlık tufanı.
> Yanlıştır dedim, bir rüyadır sadece.
> Korkunç bir şüphe ve korkunun pençesinde, berbat haldeydim,
> Oysaki doğru idi; o müthiş hoca Tench,
> Benim adımın listede olacağını yazmış,
> Ve beni cehennemimden kurtarmıştı (...)
> Ebeveynler, çocuklarını ne kadar severlerse sevsinler,
> Onu seçilmişlerin arasına koyacak güce sahip değildir.
> Bir tek sınavı yapan, gençleri görünür kılabilir,
> Ve onları karanlıktan çekip alarak Cennet'e taşıyabilir."[18]

---

15 Kapanış ritüelleri sınıfına, doktora tezi törenini yahut loncalarda, yıllarca süren eğitimin *sınavlarının* bitişini imleyen ilk dersi, yani Ortacağ *inceptio*'sunu (Anglo-sakson ülkelerdeki üniversite diplomalarının üzerinde *periculo facto*, "sınamaya göğüs gererek" ifadesi hâlâ bazen geçer) hatırlatan açılış dersini de sokabiliriz; bkz. W. J. Ong, "Latin Language Study as a Renaissance Puberty Rite", P.W. Musgrave içinde, *a.g.e.*, s. 232-248).

16 A. Hermant, *Monsieur Rabosson*, Paris, Dentu, 1884, atıfta bulunulduğu eser: A. Peyrefitte, *a.g.e.*, s. 96.

17 Örneğin bkz. R.M. Marsh, *The Mandarins, The Circulation of Elites in China, 1600-1900*, New York, The Free Press of Glencoe, 1961.

18 1768'de Yüan Mei tarafından, *chin-shih* sınavında hocası olan Teng Shih-min için yazılmış şiir (atıfta bulunan Robert M. Marsh, *a.g.e.*, s. 8). Son derece dikkate değer bir başka tanıklığı okumak için bkz. J. F. Billeter, "Contribution à une sociologie historique du mandarinat", *Actes de recherches en sciences sociales*, 1977, 15, s. 3-29.

Çile[cilik] ve dönüşüm

Akademik tasdik edimlerinin tatbik edildikleri kişiler üzerinde –ki buna, tatbik edenleri ve tatbik edildiği tüm sosyal evren üzerinde, kısacası Marcel Mauss'un, büyü etkisinin temelinde bulunduğunu hatırlattığı *inanç evreninin* tamamı üzerindekileri de eklemek gerekir– tesirli olabilmesinin ön gerekliliklerini gün ışığına çıkartmak önemli olmakla birlikte, dönüşüm sürecini belirleme hedefine yönelik olmaları için tasarlanmış operasyonların tesirini de ihmal etmemek gerekir.[19]

Durkheim'in ifade ettiği gibi "bireyleri yeni varoluşlarına tâbi kılmayı, yeni ortamlarına asimile etmeyi"[20] amaçlayan, intisaba yönelik horlama ve zorbalıklar, Weber'in inandığı gibi, akılcılaşmış bir eğitim sisteminin içerisinde, çaylakların karizmatik niteliklerini uyandırıp sınamaya tâbi tutmak için uygulanan tekniklerin son kalıntıları[21] değil, geniş kapsamlı bir tasdik ritüelinin en görünür şekilde ritüelleştirilmiş kısımlarıdır: Alışkın olduğu çevrenin dışına çekilerek tüm ailevî bağlardan kopması (az ya da çok sıkı bir yatılılıkla); bir eğitim cemaatine dâhil olmak; hayatın tüm gidişatının değişmesi; çilecilik; yeniden doğuşa uyum sağlama yeteneğini uyandırmaya yönelik bedensel yahut zihinsel uygulamalar; ulaşılan karizmatik vasıf derecesinin mütemadiyen sınanması; "sınanmışların" seçilmişler dairesine görkemli bir biçimde kabulüne aşama aşama götüren ve "tasdikli/adanmış hayatın" kapısını açan bir dizi sınama: velhasıl, karizmatik bir intisabın, bir *sosyal donanımın* (bir yandan, teknik bir donanımın unsurlarını da belleterek) tanınmasını dayatmayı hedefleyen tüm ayırt edici özellikler, elit okullarının sıradan müfredatında bir araya gelir.[22]

Bireyleri sahip olduklarına inandıkları değerden (kendilerini tasdik eden kurumun uysal talebeleri olarak kendilerinde takdir ettikleri okula ait

---

19 Akademik tasdik ritüellerinin işleyiş şartları arasında, Büyük Okullar üzerine tüm hagiografik külliyatı, yarı-resmî gazetelerde büyük sınavlarda alınanların tam listesinin, sınav temalarının ve kimi zaman en iyi disertasyonların vb. yayınlanmasını da göz önünde bulundurmak gerekir.

20 É. Durkheim, *Les formes élementaires de la vie religieuse, a.g.e.*, s. 448, n. 3.

21 M. Weber, *Wirtschaft und Gesselschaft*, Köln-Berlin, Kiepenheuer und Witsch, 1964, II, s. 861.

22 M. Weber, *a.g.e.* Bu açıdan, hazırlık sınıfları yahut Büyük Okulllar, Maoriler'de soyluların çocuklarının gidebildiği "Kutsal Kolejler" (bkz. R.H. Lowie, *Social Organization*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1960, 1948, s. 197), Tokugawa dönemi Japonyası'nda büyük samuray ailelerinin büyük çocuklarını bir araya toplayan yatılı okullar (bkz. R.P. Dore, *Education in Tokugawa Japan,* Londra, Routledge and Kegan Paul, 1965) yahut da Viktoryen İngiltere'deki *boarding schools* (J. Wakeford, *The Cloistered Elite, A Sociological Analysis of the English Public Boarding School*, Londra, Macmillan, 1969) gibi, bir tasdik işlevine son derece aşikâr biçimde sahip olan kurumlara sanıldığından çok daha yakındırlar.

değer) mahrum bırakmakla işe başlayan akademik kurum, kendisini, onlardan başlangıçta koparttığı değeri, onları grubun diplomayla onaylanmış üyeleri olarak tasdik eden diploma vasıtasıyla yerine koyacak konuma sokar. Değerlerini kuruma bağımlı kılmak suretiyle, değer verme tekelini emniyete almış olan kuruma koşulsuz bağlılığı onlara dayatır. Misal, kabul sınaması örneğinde en önemli hedeflerinden biri yenileri, hırslarını yahut iddialarını herkes içinde reddetmeye zorlamak olan[23] fiziksel yahut sembolik horlamalar, son kertede hocaların eskiden beri başvurduğu ve daha az ritüel içermeyen stratejilerle aynı işlevi görür –öğrencilerine sınavın beklentilerini hatırlatmak gerekçesiyle, mesela en üsttekilere ortalamanın altında, en alttakilere negatif notlar vermek suretiyle, notları genel olarak aşağı çekmeleri yahut, sanki tüm hırsların nesnesini yüceltmek üzere, mevzubahis nesneyle tâlipler içerisinde ona en az layık olanlar arasında hâlâ mevcut olan mesafeye lanet edermiş gibi, dinleyicilerin tamamına hakaret etmek–.

Daimi sınav mantığı ve hâkim kıldığı berdevam surette sınanma hâli, unvanın tâliplerinin, tasdik ettiği sosyal kimlikle tam olarak özdeşleşebilmek için hayata geçirmek durumunda oldukları dönüşümün tamamlanmasında, şüphesiz önemli role sahiptir. Yarış, yarış tarafından ve yarış için seçilen ve rakiplerin kapalı dünyasına kapatılan bireylerin, yarışa kendilerini tam olarak vermelerini sağlar: Yaşamak için savaşmaktan ibaret, herkesi adeta başka herkesin hasmı hâline getiren bu akademik biçim, öğretilen müfredata ve öğretme yöntemlerine ölçüsüz bir yatırımı, kendini vermeyi, kısacası hem oyuna hem de onu temellendirir ve meşrulaştırır konumdaki tüm değerlere mutlak bağlılığı gerektirir.

İlaveten, şayet hayattan kopuk, biçimsel bir kültüre sahip olmak için gerekli olan uygulamalar başta olmak üzere çileci pratikler dayatmak "elit" [yeniden] üreten tüm okulların ortak noktasıysa, bunun sebebi, Durkheim'in belirttiği gibi, çileciliğin, kuşkusuz "tüm beşeri kültürlerin ayrılmaz parçası" olması ve hem kutsalın hem de beşeri mükemmeliyetin tekelini elinde tutma niyetinde olanların, "insanoğlunun şekillendiği ve sertleştiği, çıkar gütmeme

23 "–Benzer gruplarınkinden çok daha yumuşak olan– 'Khâgne horlamaları' bezen gayet yaratıcı olurlardı. Andre Chenier tarzında yazılmış kısa bir parçamdan çok umutlu olduğum bir şiir yarışması beni çok utandırdı: jürinin, sonuna kadar bir sır olarak sakladığı kurala göre ödül en iffetli olana verilecekmiş. Eskiler, ENS sınavından bahsetmemizi yasaklarlardı: Sadece *lisans burslarından* (bu burslar, reddedilenler arasında ilk sırada olanlara, teselli amacıyla verilirdi) bahsetmek serbestti" (J. Prévost, *Dix-huitième année*, Paris, Gallimard, aktaran: A. Peyrefitte, *a.g.e.*, s. 83).

ve dayanıklılık vasıflarını kazandığı, faideli okuldan"[24] geçmesinin gerekli olmasıdır. Kişinin doğa üzerindeki hâkimiyetini, yani –bunu söyleyen Durkheim değil– doğalarına hâkim olmayı bilmeyenler üzerindeki hâkimiyetini ortaya koyabilmesi için bunlar şarttır. Hâkim konumdakinin, doğasına hâkim olma yönündeki doğal yeterliliğini gündeme getirerek kendi gözlerinde hâkimiyetini meşrulaştırdığı etik iman bildirisi, "kendimin hâkimiyim, evrenin de hâkimiyim" şeklindedir. Bu anlamda kültürlenmek, eski insanı öldürmeyi hedefleyen bir yas ritüelidir –bu örnekte, tutkularıyla, arzularıyla, uzun lafın kısası doğasıyla, genç adamdır öldürülen–.[25]

Tüm zamanlardaki ve tüm ülkelerdeki "elit okullarının", açık bir paradoksla, iktidarı icra etmek üzere yetiştirilen bireyleri en zorlu muamelelere maruz bırakmaları, ancak ve ancak kültürel çileciliğin (sözün en geniş anlamıyla) ve tüm sınavların, kendine hâkim olmanın aleni ifadesi olarak başkalarına hâkim olma hakkının ifadesi olduğunu akılda tutmak şartıyla kavranabilir.[26] Nitekim, bu kurumların tüm yergilere karşın, şeklî, emeğin karşılığını vermeyen, salt zihinsel ve bedensel disipline indirgenmiş olmalarından ötürü pek de tatminkâr olmayan derslere ziyadesiyle yer vermeye devam ettiklerini gözlüyoruz: Eserlere ve medeniyetlere erişme imkânını veren bir araçtan ziyade salt şeklî dilbilgisi idmanı için fırsat muamelesi gören ölü dillerin (Avrupa'da klasik Latince, Japonya'da klasik Çince vb.); saygın, kutsal, bambaşka tarihsel bağlamlarda devasa kültürel yatırımların dayanağı olmuş ve Rönesans Latin yazarları gibi, fânilerle din adamları arasındaki, ancak aynı zamanda bayağı, ailevî, dişi, anneliğe ait dünyayla âlimane ve erkek dünya arasındaki kopuşu imlemiş olan, bugün artık tamamen lüzumsuz ve günümüze tamamıyla yabancı tüm eski metinlerin[27] ve hatta görünürdeki tesir gücüne rağmen, eski, klasik beşeri bilim jimnastikleri kadar gerçeklikten uzaklaştırıcı ve öğretilmesi temelsiz olan modern matematiğin durumu

---

24 E. Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse, a.g.e.,* s. 452.

25 Nasıl ki kızlara dayatılan etik denetim estetik bir disiplinin dolaylı yollarıyla ("bayağı" bir giysinin, makyajın veya tavrın reddiyle) icra edilebilirse, aynı şekilde, erkeklerin cinselliği de okuldaki varoluşun cismani disiplinleri vasıtasıyla denetim altında tutulabilir.

26 "*Hazırlık sınıflarına* dair, öğrenme vahaları ve/veya snobluk okulları oldukları şeklindeki yaygın imge naifçedir; *hazırlık sınıfları*, herkesin hayatının, gündoğumundan alacakaranlığa, özgürlüğün kaçamak kazanılmasını gerektirecek kadar kurala bağlı olduğu, zorlu mekânlardır (P.W. Cookson Jr. And C. Hodges Persell, *Preparing for Power, America's Elite Boarding Schools*, New York, Basic Books, 1985, s. 19-20).

27 Bkz. R.H. Wilkinson, *a.g.e.*; W.J. Ong, *a.g.e.* F. Campbell, "Latin and the Elite Tradition in Education", P.W. Musgrave (der.), *a.g.e,* s. 249-264.

budur.[28] Tarihsel karşılaştırmanın gösterdiği gibi okçuluk, kriket, rugbi, Latince, müzik, matematik, sulu boya, Homeros şiiri vb.; kısacası aşağı yukarı herhangi bir muhtevanın pedagojik çilecilik dayanağı işlevi görebilmesi, öğretilen kültürün öncelikle, Durkheim'in kullandığı anlamıyla negatif ritüeller gibi, dolayısıyla bu katıksız –yani her türden fâni, pragmatik, çıkar güden amaçtan arınmış– faaliyetleri becerebilen gerçek insanlarla sıradan insanlar arasındaki sihirli kopuşun araçları olarak işlev gören şeklî uygulamalara bahane teşkil etmelerindendir. Yüce insanlar yücelmeye mahkûmdurlar. Öğretilen muhtevaların, öğrenmek için gerekli olan sınama vasıtasıyla ilaveten öğretilenlere nazaran, kendilerinde ve kendileri için pek önemli olmamaları da bundandır. "Bize sıklıkla, Eton'da bize hiçbir şey öğretilmediği söylenir. Olabilir ancak bence bu bize gayet güzel öğretildi."[29] Şu veya bu müfredatı savunmak için kullanılan ve Latinceden krikete geçtiğinizde çok az farklılaştığını gördüğünüz argümanlar, elit eğitiminin kurucu unsuru olan çileci uygulamaların gerçek işlevini gün ışığına çıkarır: Bir hedefi olan ve gerçekten gerekli olan her türden faaliyetin aksine, meşruiyetleri tamamlanmalarından başka yerde değildir veya başka deyişle bu faaliyetler, kurala riayet etmenin verdiği katıksız tatmin dışında hiçbir tatmin sağlamazlar.[30] Lakin belki de böylesi bir iradecilik "iyi temellenmiş bir yanılsama"dır: Pedagojik eylemin hedeflerinin –mükemmeliyetin, tanımı gereği her türden tanımın ötesinde olmasından ötürü– ve o hedeflere ulaştıracak olan yöntemlerin, yani fiili getirilerinin pratikteki belirsizliğinden ötürü, pedagojik tekniklerin etkili olmalarının faal ilkesi [*cause efficiente*], tekniklerin etkili olduğuna dair müş-

---

28 Modern matematik eğitiminin salt teknik tesirini değerlendirmek için gayet uygun bir konumda olan bir araştırmacının tanıklığını aktaralım: "Birkaç yıldır, eğitim sistemimizin, özellikle lise son ve hazırlık sınıfları düzeyindeki başarısızlığını araştırma mühendisleri yetiştiren bir okulun yöneticisi olarak çok derinden hissediyorum. Modern matematiğin ve daha genel olarak, tümdengelimci ve formalist bir zihniyetin zorla yerleştirilmesinin, gençlerimizin yaratıcılığı açısından felâket olduğuna kâniyim. İster elması sentetize etmek, ister yeni bir kısa-dalgaya patent almak yahut bir ecza ürününü akıllıca denemek mevzubahis olsun, yola teoremlerle çıkılmamalı. Daha genel olarak, liselilere aşılanan dogmatikliğin, ilerideki sosyal hayat için ciddi bir tehdit oluşturduğuna inanıyorum" (P.-G. De Gennes, *Discours prononcé le 5 mars 1981 à l'occasion de la remise de la medaille d'or du CNRS* [*5 Mart 1981 tarihli CNRS altın madalyası takdim töreni konuşması*], s. 4)

29 Lord Plumer, "Speech to the old Etonians" aktaran: B. Simon and I. Bradley (der.), *The Victorian Public School, Studies in the Development of an educational Institution*, Dublin, Gill and Macmillan, 1975, s. 23.

30 "Güneşli kriket çimlerinde ve çamurlu futbol sahalarında geçirilen zamanı" meşrulaştırmaya yönelik pek çok metne şu eserde rastlıyoruz: J.A. Mangan, "Athleticism: A Case Study of the Evolution of an Educational Ideology", B Simon and I. Bradley (der.) *içinde*, *a.g.e.*, s. 146-167, özellikle s. 154.

terek inançtır. Gençliklerini, bu yaptıklarının eğitici etkisine inandıkları için –çünkü etraflarındaki herkes buna inanmaktadır– Grekçe öğrenmek yahut rugbi oynamakla harcayanlar, bu inançla hem nesnel hem öznel olarak dönüşmüş olurlar.[31]

Asalet gereği

Kısmen gerçeklikte temellenmiş olmasalar, sınav jürilerinin çizdiği sosyal sınırların kendilerini inanca bu kadar yaygın biçimde dayatamayacak oldukları gerçeği, gerçekliklerini kısmen, inançta temellenmiş olmalarına borçlu olmadıkları anlamına gelmez. Sınavın yerleştirdiği ayrımın sağlam bir temele sahip olduğunu (mesela Khâgne'lıların kariyerlerini yahut eserlerini, ENS'ye girip girmediklerine göre karşılaştırarak) ortaya koymak isteyenlerin, az ya da çok ihtiyari bir kopuşun yerleşmesinin, analizin birbirinden ayıramayacağı son derece gerçek etkilere sahip olduğunu unutmamaya özen göstermeleri gerekir. Sadece, azami sayıda insanın tanımasını sağlamak suretiyle o farklılığı gerçekliğe nakşetmesinden ötürü değil, aynı zamanda ve her şeyden önce, kendini, ayırdıklarının inançlarına dayatmasından ve sonuç olarak, temayüzlerini hem kendilerinin hem başkalarının zihninde haklı çıkartacak davranışları onlara dayatmasından ötürü.[32] Burada, Norbert Elias'ın târif ettiği soylular sınıfı var aklımızda. Soylu doğulur, ancak soylu haline gelinir [*On naît noble; mais on le devient*]. Soylu olarak hareket etmek için soylu olmak gerekir; ancak soylu gibi davranmayan soyluluğunu yitirir. Başka bir deyişle, toplumsal büyünün son derece gerçek etkileri/sonuçları vardır. Bi-

31 Eskiler (mezunlar, *eski çocuklar*), inancın bu döngüsel güçlenme mekanizmasında belirleyici role sahiptir. Nitekim, mükemmeliyetlerinin bağlı olduğu bir pedagojik eylemin hedeflerini ve yöntemlerini meşru görmekten ("mükemmeliz, çünkü ürünü olduğumuz eğitim mükemmel, öte yandan, ürünü olduğumuz eğitim mükemmel çünkü biz mükemmeliz" türü bir mantıkla) başka yapacak şeyleri yoktur.

32 Başka bir deyişle, akademik yargıların –mesela "kuvvetli "ya da "zayıf" bir gruba dâhil edilmek– ifa ettiği ve zaten sıkça ölçülen etki (bkz. R.A. Rosenthal ve L. Jacobson, *Pygmalion à l'école*, Paris, Casterman, 1971) eğitim sisteminin ve daha genel olarak bir *soylular sınıfının*, ya da meşru seçkinlerin üretilmesine yönelmiş her tasdik kurumunun berdevam surette ifa ettiği etkinin tezâhürlerinden biridir. Bir araştırmacının itibarıyla diplomalarının itibarı arasındaki istatistiksel ilişkiyi, söz konusu ilişkinin verimlilik etkilerini nötralize ettikten sonra, sanki hâlihazırdaki verimlilik ve itibar kendi aralarında bağımsızlarmış ve özellikle de ilk diplomalardan bağımsızlarmış gibi ölçtüklerini iddia edenlerin görmezden geldiği, budur. Oysaki diplomalar, cevaz verdikleri *beklentiler* ve dayattıkları *yükümlülükler* vasıtasıyla, ne kadar ender olduklarıyla orantılı olan bir verimliliği belirlerler. (bkz. P. Bourdieu, "Le champ scientifique", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2-3 Haziran 1976, s. 88-104, özellikle s. 94).

rini daha yüksek öze sahip bir gruba (halka karşı soylular, kadınlara karşı erkekler, cahil insanlara karşı kültürlü insanlar vb.) dâhil etmek o kişide, onu kendisine layık görülen tanıma yaklaştırıcı nitelikteki öznel bir dönüşümü tetikler. Dolayısıyla, farklı oldukları hissinin hazırlık sınıfı ve Büyük Okul öğrencilerine dayattığı mecburi pratikler, farklılıklarını nesnel olarak güçlendirici eğilimdedir. Sadece soyluluğun en kesin işaretlerinden olan kendine güvenli hal ve tavırları değil, onları hem hayatlarında hem de ortaya çıkaracakları işlerde en iddialı hedeflere ve en itibarlı teşebbüslere taşıyacak olan, kendilerine dair sahip oldukları yüksek imgeyi, şüphesiz, soyluluğa ve entelektüel yüceliğe ait dış işaretleri özellikle akranlarının yanındayken benimseme gayretleri sayesinde edinirler.[33]

> Birinin, kendisine dair sahip olduğu yüce bir imgeye layık olma kaygısını hiçbir şey, en hırslı ENS öğrencilerinin (ilk sırada da, elde ettikleri tasdikin felsefe gibi en itibarlı disiplinlere yönlendirdikleri gelir) kahramanca duruşları yahut da entelektüel soylular sınıfının mensuplarının karakter rollerini benimsemeye veya "o çok zor, müthiş olma mesleğini öğrenmeye",[34] kendilerini biraz akademik biçimde vermeleri kadar güzel ifade etmez: "Etüt odasının her üyesi kendi kendinin efsanesi hâline gelmeli, herkesin kendisinden beklediği daha büyük; doğadan daha dev şahsiyeti taşımalıdır. Bu sebepledir ki, gece saat on birde birinin yatağından çıkıp boğuk bir sesle kendine hakaret edeceğini; bir başkasının aptal ve sevimli bir hakaretini sonsuza kadar tekrar edeceğini; bir üçüncünün, gelen her ziyaretçiye nefis abukluktaki o aynı formülü dillendireceğini herkes adı gibi bilir. Gidip de bunu yapmamasını söylemeyin boşuna: İçten gelen bir yazgıdır ona bunu yaptıran ve aksi takdirde, etüt odası bunu ihanet ve mahrum bırakılma –her seferinde yükselen, her daim yepyeni gülüşlerden mahrumiyet– olarak görür, sanki bir grupta bir fire varmış hissine kapılır."[35] Tüm dönemlerden ENS'lilerin, bahsedilen her bir karaktere bir özel isim koyabileceği denli stereotipleşmiş ve ritüelleşmiş olan bu pratikler, bireysel bir

33 R.H. Wilkinson, "elit üslubunun" birey üzerindeki "psikolojik etkisinden" ve özellikle de kendine biçilen kıymeti ve kendine güveni artırmasından bahseder (bkz. R.H. Wilkinson, *age.*, s. 126-142, özellikle s. 133).

34 P. Greco, A. Peyreffite *içinde, a.g.e.*, s. 276.

35 H. Bellaunay, A. Peyrefitte, *a.g.e.* içinde, s. 185-186. Sosyolojinin, ENS'lilerin yazılarında bu kadar çok açıklayıcı örnek bulabilmesine şaşırıp bunu ya onların özellikle sarih olmalarına ya da sosyoloğun onlara karşı özel bir müsamahası olmasına bağlamak, kurumun ürettiği mistifikasyonun özgül biçimini yok saymak olur. Kurumun en itibarlı geleneklerinden, kuruma karşı müsamahalı bir başkaldırının araçlarını ödünç alan muziplikler (yahut gürültü patırtılar) gibi, mistifiye edici gayri-mistifikasyonlar da, hayal kırıklığına uğratma niyetine dek varan coşkulu bir işbirliğini ele verir. Aynı anda hem kurumun nesnel işlevlerini hem de bu işlevleri saklamasını sağlayan mekanizmaları yerleştirme arayışındaki çifte sorgulamaya, kanonik geleneğin yavan övgülerinden çok daha iyi cevap vermeleri bundandır.

> kendini kıymetlendirme gayretinin (öte yandan, akademik kooptasyonun, pek çok kez doğrudan yahut anlatılmış anılara ve ergenlik hayranlıklarına dayandığını bildiğimizde, çok da iyi bir yatırımdır) ifadesinden hem fazlasıdır hem de başkadır. Her ENS'liyi, hem kendisi için hem de mevkidaşları için bu müşterek mistifikasyon teşebbüsüne katılma gereği hissetmeye sevk eden "yazgılı olmak", muhtemel gelecekle kurumun vaat ettiği gelecek arasındaki, ne pahasına olursa olsun doldurulması gereken boşluktan doğar.[36]

Müşterek inancın istisnai yazgılara tâyin ettiği bir mektepli soylular sınıfının tesisi, en yüksek ama aynı zamanda en ihtimal dışı güzergâhların simgeleştirdiği istisnai yazgıları, modal, yani en sık rastlanan ve dolayısıyla en sıradan yahut en normal yazgılar olarak teşkil etme etkisine sahiptir. Akademik tasdik edimi, belli bir dağılıma göre o şekilde tanımlanan bir *istatistikî sınıf* oluşturmakta olan bireyleri, *diplomanın* tâyin ettiği ve oluşturduğu aynı *hukuki sınıfta* bir araya getirir. Bu şekilde, seçilmişlerin *bir bütün olarak*, sınıfın sadece küçük bir kesiminin erişeceği başarıları kendileri için beklemesini sağlar ve sınıfın, içlerinden çoğu, temin edeceği görüntüsünü verdiği soylu yolların çok uzağına yönlenecek olan tüm üyelerinden, en yüksek güzergâhların ölçüsünde olmalarından ötürü sadece küçük bir kısmının gerçek anlamda karşılığını alabileceği yatırımları (kelimenin her anlamıyla) elde etmeyi başarır. Bu küçük kesim, yenilerin yatırımlarının teminatı olma işlevi görür. "Yıllık'tan iki sayfa okumak ve çok basit olasılık hesaplarına başvurmak, herhangi bir lisede bir ENS mezununa rastlama ihtimalinin, bir büyükelçilikte, NRF [*La Nouvelle Revue française*] kokteyllerinde, Politeknik Balosu'nda yahut meşhur beyinlerin bulunacağı herhangi bir yerde rastlama ihtimalinden yüksek olduğuna ikna olmaya yeter. Bir Ponte'a kaç Cotard, bir Jules Romain'e kaç Farigoule, bir François-Poncet'ye kaç Soriano düşer?"[37] Ancak, beklentileri en arzu edilir ve en ihtimal dışı güzergâhlara yönlendirmeye ve kariyerlerin gerçek dağılımına dair her türden

---

36 Şayet bu şehir dağcılığı, kurumun teşvik ettiği Rastignacvâri hırsla bu denli bağlantılı olmasaydı, ritüelleşmiş çatı gezintileri ENS'li mitolojisinde hiç şüphesiz o kadar önemli bir yer tutmazdı. Şu tipik sözler buna kanıttır: "Çatıların üstünde, *yüksekliklerin verdiği coşku ve güç hissiyle*, Paris'in tüm güney yarısını ve kubbelerle, kampanalarla, bulutlarla ve bacalarla bezeli ufkunu keşfederdik (P. Nizan, *La Conspiration*, Paris, Gallimard, 1938, aktaran A. Peyrefitte, *a.g.e.*, s. 59). "Aynı zamanda *hırslı bir hayalcilik* için de güzel bir gezinti" (Jules Romains, *Les hommes de bonne volonté*, 2. Cilt, aktaran A. Peyrefitte, *a.g.e.*, s. 63). "Okulun *meşhur* çatılarında dam kedilerinin hayatını yaşarken *Herriot'nun, Tardieu'nün, Jules Romain'in, Giradoux'nun hayatını hayal ederlerdi*" (P. Guth, *Jeanne la mince et l'amour*, Paris, Flammarion, 1962, aktaran, A. Peyrefitte, *a.g.e*, s. 87), vurgular bana ait.

37 P. Greco, A. Peyrefitte *içinde, a.g.e.*, s. 275.

yaşanmış tecrübeyi ortadan kaldırmaya meyletmiş olan sistemin koca oyunu karşısında, istatistiklerin esamesi okunmaz. Sistem bu şekilde, ortaöğretim öğretmenliği gibi en ihtimal dâhilinde ve en sıradan güzergâhlara mahkûm olanlardan da, ancak ve ancak bir filozof ya da yazar, ya da başka bir alanda büyükelçi, yüksek bürokrat yahut Cumhurbaşkanı gibi itibarlı isimlerde vücut bulmuş olağandışı güzergâhlar için makul olabilecek yatırımları kopartmayı başarır. "Kendi istidadım üzerine düşündüğümü sanıyordum ama öğretmenlik mesleği pek yoktu aklımda. Birkaç istisna dışında, kendi öğretmenlerimden hiçbirini sevmemiş olduğum için, mesleğin gözümdeki itibarı sıfırdı. Oraya götüren ENS'ninki ise çok büyüktü. İstisnalar vardı aklımda; politikaya, gazeteciliğe ve hatta edebiyata kaçış yapmış kişiler. Hiç ENS'li tanımadığım için –tanımak beni daha ortalama sonuçlara götürebilirdi– sadece ünlü ve dolayısıyla yüreklendirici örnekleri tahayyül edebiliyordum."[38]

Her bir münferit güzergâhın nesnel ve öznel değerinin tanımlanması ve dolayısıyla yaygınca ifade edildiği gibi "ayaklarının yere basmaya başlaması" yani aşırı-yatırım etkilerini nötralize etmek için gerekli olan hırslardan vazgeçiş gayretinin boyutunun belli olması, akademik sınıflandırmanın ürettiği sınıfın üyelerine gerçekten sunulan güzergâhlar sistemi (dönem arkadaşlarının kariyerlerinin pratik bir ölçüt olarak inşa edilmesi bunun somut bir tasvirini sunar) içerisinde gerçekleşir. Aslında hayal kırıklığı hiçbir zaman, umulan gelecekle gerçekleşen gelecek arasındaki mesafeden beklenebilecek şiddet ve mutlaklıkta olmaz. Diplomanın tam anlamıyla hukuki etkisi hiç tam olarak ortadan kalkmaz ve nasıl ki iflas etmiş soylu, soylu olmaya devam ederse, ENS'li veya Politeknikli de kendisini alelade insanlardan ayıran statü farkının maddi ya da sembolik getirilerini elde etmeye hayatı boyunca devam eder. İlaveten, (tüm meşhur mezunların sembolize ettiği) en yüksek başarının önüne sunulduğu bir gruba ait olmak tek başına, bu başarıya, daha net bir ifadeyle, üyelerinin tamamının ve özellikle de en itibarlılarının biriktirdiği seyrek rastlanan özelliklerin tamamının grubun tamamına sağladığı sembolik sermayeye hem nesnel hem de öznel olarak iştirak etme imkânını verir:[39] Sınıfın üyelerinden sonuncusu kendini, bu iştirak haricinde, her

38 J. Prévost, A. Peyrefitte *içinde, a.g.e.*, s. 316.

39 Birini, meşhur bir kişiyi çok iyi tanıdığını, onunla ENS'de birlikte okuduğunu yahut sadece bir X [Politeknikli] olduğunu ilan etmeye götüren motivasyonları incelemek iyi olurdu. Bu türden beyanlarla elde edilebilecek *iştirak getirileri* (nesnel veya öznel getiriler), bir sosyal sermayeye sahip olmanın getirilerindendir.

türden şeyinin ortak olduğu herkesle arasında bir tür gizemli duvar varmış gibi algılar ve öyle de algılanır.

> Bir gruba yapılan yatırımın maruz kalınan sınamaların zorluğu ve gruba dâhil olmak için katlanılan fedakârlıklarla orantılı olduğu genel olarak doğru olmakla birlikte,[40] hem yapılan yatırımların boyutunun hem olmayacağını kabullenmeyi yönetme biçimlerinin sosyal kökene göre değişiklik gösteriyor olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim, resim öğretmenleri arasında yapılan yeni bir araştırma, baştan itibaren ve en uzun müddet ressamlık kariyerini hedeflemiş (ve çoğunlukla burjuvaziye mensup olan, eğitimlerini Güzel Sanatlar'da tamamlamış) olanların, hem pratiklerinde hem de estetik ve politik konum alışlarında, en baştan itibaren öğretmenlik mesleğine yönelmiş (ve çoğunlukla ya küçük burjuvaziye ya da emekçi sınıfının üst katmanlarına mensup) olanlarla, hem çok kuvvetli hem de çok sistematik bir biçimde zıt olduklarını göstermektedir. Aynı karşıtlığa hiç şüphesiz "filozoflar" örneğinde de rastlanır: Aynı güzergâh, hayal edilen ve çoğunlukla felsefeye ve "filozof"a dair karizmatik bir tasavvurla özdeşleşen güzergâhtan ne kadar uzaksa şüphesiz o kadar zor hazmedilir. Coğrafya yahut jeoloji gibi, daha az çeşitli kariyerler sunan, dolayısıyla da imtiyazlı ailelerden gelen öğrenciler için daha az çekici olan disiplinler, beklentilerle ihtimaller arasındaki uyumsuzluk, dolayısıyla hırslarından vazgeçiş kaynaklı şiddetli bir öfke için, şüphesiz daha az elverişlidir.

Öte yandan, akademik kurumun iyi ya da kötü çözmesi gereken, böylesi bir yatırım ve kabullenme/vazgeçme problemi karşısında, hele de ENS'lilerin dünyevi iktidarlardan uzaklaştığı bir dönemde ENS'nin çok özel bir konumda olduğu bir gerçektir. Kendini er ya da geç "burjuva ailesinin delisi" olarak görmeye mahkûm olma tehlikesiyle karşı karşıya olan ENS'li, akademik kurumun kendisinden koparttığı hararetli yatırımların kâr paylarını somut biçimde almaktan vazgeçmeyi seçtiğine kendini ikna etmek durumundadır ve entelektüel teşebbüslerin hiçbir zaman garantili olmayan başarısı dışında hiçbir şeyin sağlayamayacağı sembolik kâr paylarından ne kadar bol faydalanmışsa, bunu o kadar kolay başarabilir.

---

40 E. Aronson ve T. Mills, "The Effects of Severity of Initiation on Liking for a Group", *Journal of American Social Psychology*, 1959, s. 177-181; H.B. Gerard and G.C. Mathewson, "The Effects of Severity of Initiation on Liking for a Group, A Replication", *Journal of American Social Psychology*, 1966, s. 278-287.

5

Donanımın Müphemlikleri

Akademik kurumun, işleyişinin mantığıyla, ya da daha net bir ifadeyle tam da gerçek mantığının yanlış-tanınmasını dayatmayı başarmaya kâdir olması sayesinde icra edebildiği sembolik şiddet vasıtasıyla kendine dair dayatmayı başardığı bakış açısını gerçek bir tersine çevirmeye tâbi tutmadan, bu kurum üzerine gerçekten düşünmek mümkün değildir.[1] Çok çeşitli uzmanlıklar için gerekli olan donanımın öğrenilmiş olduğunu teknik onay belgeleriyle karara bağlayan akılcı bir eğitim teşebbüsü olarak görmeye alışkın olduğumuz şeyin arka planında, tasdik merciini de fark etmek gerekiyor. Bu tasdik mercii, teknik iş bölümünün gerektirdiği teknik donanımın yeniden üretilmesi vasıtasıyla, sosyal donanımın, yani sosyal iş bölümünün zaman içerisindeki daimiliği için gerekli olan güçleri icra etmeleri yasal olarak tanınmış kapasite-

1 Bu sembolik dayatma gücünün en güzel göstergesi, akademik dünyanın en özgül pratiklerine dair, özellikle de akademik bilinçdışının yapılarını ele veren türde analizlere bilimsel külliyat içerisinde çok seyrek rastlanmasıdır –hiç de diyebiliriz aslında–. Bunun sebebi hiç şüphesiz, bu konudaki nesnel bir analizin kaçınılmaz bir biçimde bir otoanalizi gerektirmesidir (Levenson, Ringer gibi istisnaların neredeyse hep, hem zamansal hem de bazen kültürel mesafenin işlerini kolaylaştırdığı tarihçiler olması tesadüf değildir): Bilimsel ruhun temel ilkesini oluşturan eleştirel bakış açısı, nesnesini kutsiyetinden arındırır ki bu da "din adamlarının" gözünde ihanet demektir. İlaveten, en üst kutsal çevrelere intisap dereceniz ne kadar ileriyse, *Curia*'nın [*Curia Romana*, Papalık Makamı'nın, çeşitli alt birimlerden oluşan yönetim organı, *ç.n.*] sırlarına o kadar vâkıfsınızdır. Söz konusu derece de, elit grupların en mahrem inanışlarına yapmış olduğunuz yatırımın derecesiyle, dolayısıyla da, çoğunlukla bu sırlara dair bilinçdışına atfedilebilecek olan, sessizliğe meyyal olmakla orantılıdır (fânilere yasak olan, ortak inançlara karşı gelme özgürlüğü büyük müntesiplerin imtiyazı olmasına rağmen). Kısacası, bilenlerin konuşmaması, hakkında konuşanların da bilmemesi; yahut daha net bir ifadeyle, eleştirel olma iddiası taşıyan analizlerin, ya marjinallerden ya da dışlanmışlardan gelmesi gerçeği, "seçilmiş" grupları analize karşı korur.

lerin yeniden üretimine, gittikçe artan oranda katkıda bulunmaktadır. Okulun, normalde düşündüğümüzden daha az dahi olsa, bilgilerin ve becerilerin dağıtılmasına belirleyici katkıda bulunduğunu hiç kimse inkâr edemez. Ancak aynı zamanda ve gittikçe daha çok, güçlerin ve imtiyazların bölüşülmesine ve bu bölüşümün meşrulaştırılmasına katkıda bulunduğu da bundan daha az kesin değildir. Başka evrenlerde çoğunlukla dinî mercilere bırakılmış olan ve toplumsal süreklilikte tesis etttiği az ya da çok keyfî kopuşları, onları onaylayan bir sembolik çalışma vasıtasıyla meşrulaştıran büyülü tasdik eylemi bugün okulun görevidir. Söz konusu sembolik çalışma, paradigması taç giyme töreni olan merasimlerde yahut kastlara veya sınıflara bölünmenin en mükemmel örneğini oluşturduğu sosyal "teoriler" türü söylemler vasıtasıyla herkes önünde tumturaklı biçimde onaylamak suretiyle bu kopuşları resmileştirir ve dolayısıyla, eşyanın tabiatına ve varlıkların hiyerarşisine uygun olarak teşkil eder. Sağduyuya yerleşmiş, ziyadesiyle sınırlı olan din tanımı, okulun, esasında Durkheim'in kastettiği anlamıyla dinî bir merci olduğunu görmenin önünde engeldir: Okul, büyük akademik sınavlarda seçilenleri sıradan olanlardan ayıran bir sınır inşa etmek suretiyle, segregasyon yoluyla, normalde sadece kutsal varlıklara tahsis edilmiş olan özelliklere sahip bir "seçkinler sınıfı" oluşturur.[2] Okulun, Arnold van Gennep'in kastettiği anlamıyla bir geçiş ritüeli gibi, hatta daha da güzeli bir tâyin ritüeli gibi, (mevzubahis devletin yetki alanı içerisinde) evrensel olarak tanınan ve hem belli iktidar konumu kategorileri için hem de tanınma ve saygı için hak sahibi haline getiren bir unvana sahip devlet soylularını ürettiği tasdikin yolunu açan ayırma sürecini böylelikle târif edebiliriz.[3]

Bu şekilde yeniden düşünüldüğünde, akademik kurumun güçlerin ve imtiyazların kalıcı surette yeniden bölüş(tür)ülmesine belirleyici katkı sunduğu görülür. Burada iki ayrı ancak tamamlayıcı yol devrededir: Bir yandan, hem yapılarda nesneleşmiş hem de yatkınlıklar olarak bedene kazılmış ayırma ilkelerinin dayatılması vasıtasıyla öğrencileri (istatistiki olarak) sosyal sınıflarıyla uyumlu akademik sınıflara bölüştürür. Diğer yandan öğrencilerin, devasa birleştirme ve ayırma çalışmasına bizzat katkıda bulunmalarını

2 Biraz abartarak, "özgürleştiren Okul"un halkın yeni afyonu olduğu yazılabilir ve bu hiçbir şeye değilse bile, laiklik bayrağını sallamaya devam edenlerin ne denli yanıldıklarını göstermeye yarar: Bir mücadele, bir başkasının üstünü örtmeye yarıyor olabilir. Sosyoloji, sınırların ve cephelerin oynaklıklarının görülmesini sağlamak suretiyle düzenin savunucularında çok net, ilericilik savunucularında da müphem hisler uyandırır ve miadı dolmuş bir kavgayı devam ettirenleri zor duruma sokar.

3 Bkz. P. Bourdieu, "Les rites d'institution", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 43, Haziran 1982, s. 58-63.

sağlar. Bunu alan, bölüm yahut disiplin tercih ederken, haklarında verilen önemli hükümler ve akademik kurumun, söz konusu ilkelere göre inşa edilmiş ayrımlarının uzun süreli tecrübesi vasıtasıyla bilinçdışlarına peyderpey nakşolmuş, inkâr edilen sosyal taksonomiler olan akademik taksonomileri devreye sokarak yapar (hocaları da öğrencilerin çalışmalarını değerlendirirken aynen bunu yapmaktadır). Bu şekilde, özellikle de icra ettiği *adlandırma/tâyin etme* gücü vasıtasıyla, devlete ait olan meşru sembolik şiddet tekelinde belirleyici pay sahibi olur. Meşru bir kategorileştirme yapan bir hukuki edim olan diploma tahsisi, *sosyal kimliğin* şüphesiz en belirleyici *vasfını* ayırt eder. Her daim –bunu tekrara gerek var mı?–, ya olumlu ya olumsuz sosyal fark, yani bir ayrım olan sosyal kimlik, sihirli sınırlarla birbirlerinden ayrılmış gruplar arasında yapılan bir ayrımcılıktan ayrılamaz. Bu gücün en kusursuz tezâhürü, yetkili, yani sahibinin teknik ve sosyal donanımının teminatını vermek ve bu donanımı doğrulamak üzere sosyal olarak görevlendirmiş bir makamın verdiği donanım ilanı, başka bir deyişle onu düzenleyen otoriteye müşterek inanca dayanan bir kredi belgesi olan *onay belgesidir* (tahsilin, donanımın vb. onaylanması).

Günümüzde akademik yargılar, tatbik ettikleri "Ödip etkisi" vasıtasıyla, şahsi kimliğin inşasının en belirleyici etmenlerindendirler: İster tebrik etmek ister kınamak için olsun, çoğunlukla total ve şiddetli olan ve neredeyse her daim akranların ve özellikle de ailenin yineleyip güçlendirdiği bu yargılara dair çocukların, hele de en yoksun olanlarının itirazda bulunabilecekleri hiçbir merci yoktur (psikiyatrlar ve çocuk psikologları hariç). Toplumsal büyü herkesin, dolayısıyla bu ilanın yansımasına maruz kalmaktan kaçamayacak olan ilgililerin bizzat kendilerinin de kimliklerine dair, grubun kâhince/peygambervâri otoritesini kuşanmış olmasından dolayı kadere tahvil olan bir öngörüyü, hatta daha doğrusu bir kehâneti bilmesini ve tanımasını sağlamak suretiyle,[4] failleri gerçekten de dönüştürmeyi başarır. "Ne isen o ol." Bir öz bahşeden onay belgesi, onayladığı şeyi tasdik ederken, onu üretir de: Akademik kurum, sebeplerle sonuçların tersine çevrilmesiyle –ki bu, sosyal simyanın ayırt edici özelliğidir–, bir işe kabul edilme hakkını veren bir teknik donanım onay belgesini verdiği kadar, o işi yerine getirmek için gerekli olan teknik donanımın en önemli kısmının çoğunlukla iş üzerinde öğrenildiği bir

4 Burada, büyük sınavların sonuçlarının (*Resmî Gazete*'de ve büyük yarı-resmî gazetelerde) *yayınlanmasının* (başka bir düzlemde evliliklerin yayınlanmasında olduğu gibi) ve böylelikle *bir sosyal durum* değişikliğinin resmileşmesinin önemini kavrıyoruz.

işe erişim hakkını da verir. Diplomanın sihiri, tüm grupların sahip olduğu ve kullandığı bir güçten; işaretlerin sembolik etki gücü vasıtasıyla bedenler üzerine tesir etme gücünden faydalanır: Onur nişanları yahut damgalar, herkes içinde yapılan kınama yahut övgüler, sosyal olarak tanınmış otoritelerin heybetli yargıları, resmînin otoritesini kuşanmış öngörüler sıfatıyla, ilan ettiklerini (hepsi de ayı şekilde kader tâyin edici olan kutsamalar yahut lanetlemeler) üretme eğilimine sahiptir.

Yani akademik tasdik süreci, tasdik görmüş bir grubu oluşturan tâyin ritüellerinden biridir. Bu grup, geçiş ritüellerinin çoğunda erkeklerin tamamından; akademik ritüellerde ise, kelimenin hukuki anlamıyla *bir sosyal meziyetin tekelini* yahut *bir donanımı*, yani meşru olduğu için yasal olarak tanınan etkili bir iktidarı icra yetkisini (emir verme yetkisi gibi) elinde tutanlar olarak, diploma sahiplerinin tamamından oluşur: Sünnet gibi bir ritüelde esasen bir erkeklik özelliği olan *virtus*, "*erkeğin erdemi*" *(vir)*, erkeklik gücü, namus meselesi[5] mevzubahistir; büyük akademik sınavlarda ise WASP hâkimiyetindeki büyük seçkin üniversitelerin *karakter sahibi olmak*, *erkeklik, liderlik vasfı* ve *kamusal ruh* gibi erkekçe ve burjuva erdemleri içine almasından ötürü ayrılamaz biçimde teknik ve sosyal bir kapasite olan *donanım*. Sosyal haysiyetin [*dignité*] teknik kapasiteden bağımsızlığının göstergelerinden ikisi çok nettir: maddi karşılığın –ki *honoraires** diye adlandırılmaları mânidardır– ve sembolik faydanın yapılan iş adına değil, unvan ve teminat altına aldığı *statü* adına talep edilebilmesi ve diplomanın sadece bir erişim hakkı olarak değil aynı zamanda *hayat boyu donanım* olarak işlemesi. Teknik donanım unutma yahut hükmü kalmama yoluyla yok olmaya her zaman açık iken, bir zamanlar kanonistlerin dediği gibi haysiyet ölmez, ancak ona sahip olanla birlikte ölür; yaşlanmaz ve aynen kraliyet onuru gibi, insan aklının ve belleğinin çalkantılarına ve zayıflıklarına (*imbecillitas*) karşı korunur. Toplumsal büyüyü burada olduğu gibi neredeyse her daim, antropolojik sınırları aşmak üzere müdahalede bulunmasından tanırız.

---

5 Daha önce atıfta bulunduğum makalede, "geçiş ritüeli" ifadesinin güçlendirdiği ilk temsilin aksine, tâyin ritüeli demeyi tercih etiğim ritüeller, sınava tâbi tutulmuş erkek çocuklarını, daha küçüklerden (henüz sünnet edilmemiş olanlar) değil, *kendisi* bir imtiyaz olan ritüele tâbi olmamış olan kadınlardan ayırır (bizim toplumlarımızda, askerlik hizmeti yahut hazırlık sınıfı gibi, çok zorlu bir sınav biçimini alsa da).

(*) Avukat, doktor veya mimarlar gibi liberal meslek sahiplerine hizmetleri karşılığında yapılan ödeme anlamında kullanılan *honoraire* kelimesinin, "onurlandırmak" anlamına gelen *honorer* ile olan etimolojik yakınlığına vurgu yapılmaktadır. -ç.n.

Diplomanın sihir boyutunu, onu gizleyen teknik boyuta karşı vurgulamak kaçınılmaz idiyse de, sosyal donanımın salt teknik temeline olan *teknokratik inanç* ile akademik kuruma, keyfî payeler yaratma gücünü atfedecek *radikal nominalizm* alternatiflerinin sınırlılığına hapsoluyor değiliz. Teknokratik yanılsama esasında kısmen geçerli nedenlere dayanır ve hem diplomanın sihirli tesir gücünün hem de tüm adlandırma işlemlerinin sembolik şiddetinin esas ilkesini oluşturan yanlış-tanıma etkisi, sadece ve sadece, diplomanın *aynı zamanda* (biçeme dair yahut sembolik diye adlandırabileceğimiz özelliklerin yanı sıra) teknik donanımların edinildiğini de tasdik etmesinden ötürü mümkün olabilmektedir. Ender konumları meşru olarak ellerinde tutan diploma sahibi bireyler aynı zamanda, tekellerine gerekçe sağlayan ender teknik donanımların belli ölçüde sahibidirler.[6] İlaveten, her ne kadar tamamıyla sembolik dayatma etkisine bağlı olsa da diplomanın piyasa değerinin, her daim kısmen, sunulan teknik donanımın piyasada ne kadar az ender bulunduğuna göre belirlendiğini de gözlemliyoruz.

Öte yandan, teminat almış akademik donanım biçimlerinin her biri için kesin surette teknik *kapasiteye* ve yine kesin surette sosyal *haysiyete* düşen paylar, her vaka için geçerli olacak şekilde kati olarak belirlenemez. Evvela, teknik kapasitenin kendinde bir tanımı olmamasından ve egemenlerden talep edilebilecek olan ve tahakkümlerini haklı çıkaracak doğaya sahip teknik kapasitelerin, her bir toplumsal evrenin tarihsel gelenekleri ve kültürel keyfiliği uyarınca belirlemesinden ötürü: Egemenler her daim, vakıf oldukları becerileri gerekli ve meşru olarak dayatmaya ve kendilerinin mükemmel oldukları pratikleri mükemmeliyet tanımına kaydetmeye meyillidirler. Onun yanı sıra, bir unvanın tekeli üzerinde temellenmiş olan zümrelerin, akademik teminat altına alınmış kendi vasıflarının, iş tanımında yazılı olan teknik gerekliliklerin yerine getirilmesi için gerekli olduğu ve imtiyazlar tekelinin bir donanımlar tekeline dayandığı inanışını dayatmayı başarmalarından ötürü: Bu zümreler, teknik donanıma dair, unvan etkisini ortadan kaldırmak suretiyle bu donanımı sorgulayıp hem tüm tasdik sürecini hem de bizzat zümrenin varlığını tehlikeye atacak olan, tam anlamıyla teknik tüm tedbirleri hem hukuken hem fiilen reddedecek araçlara sahiptir. Son olarak ve en önemli-

6 "Akılcılığın" ilerlediğine ve *başarının*, beşikten getirilenlerin yerine geçtiğine inanan teknokratik-liyakatçi dünya görüşünün savunucuları ne düşünürse düşünsün, mektepli soyluların tekelinin, teknik donanımların tekelleşmesiyle, geçmişteki soylularınkinden daha az mı yoksa daha çok mu bağlantılı olduğunu bilmenin kayda değer olup olmadığı da, buna bilimsel bir cevap bulunup bulunamayacağı da kesin değildir.

si, beceriye ve haysiyete, yapmaya ve olmaya, tekniğe ve semboliğe düşen payların, diplomaların ve bu diplomaların erişim sağladığı işlerin hiyerarşik konumlarına göre büyük değişiklikler göstermesinden ötürü: Nitekim resmî taksonomilerde, hiyerarşide aşağıya doğru indiğimizde failler, gitgide daha çok *ne yaptıklarıyla*, ya da diplomalarına yahut iş tanımlarına işlenmiş olan, teknik olarak tanımlanmış beceri yahut görevlerle tanımlanırken; yükseldikçe gitgide daha fazla, *ne olduklarıyla* tanımlanırlar (sanki haysiyet arttıkça (görece) daha az teknik teminat talep edilirmiş gibi). Uzun uzun, "bir külâh üzerindeki katları ortadan kaldırmak üzere, kırışıkları germekte uzmanlaşmış işçi" diye tanımlanan *côneur* ile son derece basit ve totolojik biçimde "Danıştay üyesi" diye tanımlanan "Danıştay üyesi" [*membre du Conseil d'Etat*], *Meslekler* Sözlüğü'nde aynı sayfada yer almaktadır.

Akademik unvan (diploma) hem bir silah hem de, nesnesi sosyal sıralamalardaki konum olan sembolik mücadelelerde, uğruna mücadele verilen nesnedir: Bu unvan ne kadar yüksekse, hem kendisini elinde tutanı kendini ispatlamak yahut becerilerini pratikte gözler önüne sermek durumunda kalmaktan sonsuza dek kurtaran bir soyluluk veya haysiyet unvanı olarak iş görmeye o kadar yatkındır hem de bilhassa, unvanların ve görevlerin sembolik mi yoksa teknik mi tarafına ağırlık verilmesi gerektiğine ilişkin mücadelenin verildiği *sıralama mücadelelerinde* avantaj sağlar. Günlük hayatın sembolik mücadelelerinde faillerin, kendi unvanlarının bir haysiyetin teminatı olarak muamele görmesinde; diğerlerinin unvanlarına ise salt bir becerinin teminatı olarak muamele edilmesinde çıkarları vardır. İktisadi gücü ellerinde tutanların, işgücü satın alıcısı olarak hareket ettiklerinde teknik beceriyi önemseyerek, unvanın sembolik boyutunu serbest rekâbet ve piyasa güçleri oyununa engel görmeleri gayet tabiidir.[7] Bu şekilde, –en azından resmî olarak– sadece üretim ve verimlilikle ilgili mecburiyetleri tanımasından ötürü, ast işçilerin değerini sadece teknik becerileriyle ölçen ekonomi alanının mantığını dile getirirler.

---

7 İki örnek: "Bu genç insanların, kendilerine verilecek olan diplomadaki "*yüksek*" kelimesinin uyandıracağı boş hayaller beslemelerinin önüne nasıl geçilir? *Bu kelimenin* çıkartılması, şimdiye dek bahsedilen tüm zorlukları ortadan kaldıracaktır." (M. Lehmann, "Compagnie générale d'électricité", *L'expansion de la recherche scientifique* içinde, 14, Ekim 1962, vurgular bana ait). Bir başkası çok daha sade bir biçimde: "Eğer ki DEST [*diplôme d'études supérieures techniques – yüksek teknik ihtisas diploması*] bu diplomalar gibi, özellikle de teknisyen-kimyacı yahut teknisyen-fizikçi diploması gibi algılanıyorsa, bizim için onu kabul etmekte, teknik eğitimden yahut bu istidadı kendinde gören bir yüksek eğitim kurumundan geldiği müddetçe, bilakis sorun yoktur. Ancak, var olan diplomaların üstündeki bir ölçekte verilecek bir unvan bizi ürkütüyor (M. Arnaud, "Union des industries chimiques", *a.g.e.*).

Bu yöneticiler, faydalananı kendileri oldukları haller dışında, diplomanın, bir donanımı hukuken garanti altına almasından ötürü tatbik etme gücüne sahip olduğu tam anlamıyla sembolik etkiye husumetle yaklaşırlar. Söz konusu donanım, hukuki garanti altında olması hasebiyle üç başat özelliğe sahiptir: Öncelikle, fiili bir beceriye karşılık gelebilir de gelmeyebilir de (özellikle de, daha önce gördüğümüz gibi, unvanın süresiz olmasının becerinin miadının dolmuş olabileceğinin üzerini örtmesinden ötürü); ikinci olarak, tüm piyasalarda tanınmayı talep edilebilir: İnsanı tek bir göreve mahkûm eden "*maison*" [alaylı] unvanının aksine diploma, para gibi, beceriyi ve dolayısıyla, böylelikle "özgür işçi" statüsüne erişen işçiyi evrenselleştirir; üçüncüsü, görev tanımındaki, teknolojik değişimin ve rekâbetin belirlediği değişimlere uyum gösteremeyebilir. Bu demek oluyor ki, evrensel değere sahip, görece süresiz unvanların iktisadi faillere ve sosyal donanımlarına iş piyasası kuralları karşısında sağladığı emniyet, özellikle de işverenlerle müzakerelerinde, ezilenlerin de işine gelebilir, zira işgücü arzları ve sosyal kimlikleri bir işi işgal etmenin mevcut, teknik olarak ölçülebilir kapasitesinden ibaret olmayıp belli iş sınıfları üzerinde hak sahibi olmayı da içerebilecek olan bir unvanla kalıcı olarak teminat altına alınmıştır.[8]

> En büyük şirketlerin yöneticilerinin, akademik kurumla, özellikle de iktisadi gücün icrası için en kaçınılmaz olan bu donanım tasdiklerini kendileri de almış oldukları takdirde ilişkilerindeki müphemliğin temellerinden biri burada yatar. İçlerinden gittikçe daha fazlasının Büyük Okul (şüphesiz en az "akademik" olanları) çıkışlı olmasından ötürü, kendi iktidarlarının dayanağı olan ancak bu iktidarın astları üzerindeki icrasını sınırlandıran diplomaların meşruiyetini açıkça sorgulayamazlar. Nitelikli işgücünün teknik yeniden üretiminin mantığıyla güçlerin bölüştürülmesinin sosyal yeniden üretiminin mantığını –ki tahakküm altındakilere sağlanan teminatlar, bunun istenmeyen sonuçlarındandır–birbirlerinden ayırma arzularıyla, üçlü bir eğitimin hayalini kurarlar: Ekonominin ve yüksek bürokrasinin efendilerini [yeniden] üretmek üzere Büyük Okullar (özellikle de HEC, ENA ve Centrale gibi, kendi çıkarları açısından en yumuşak başlı olanlar); nitelikli işgücünü [yeniden] üretmek üzere az ya da çok denetimlerine tâbi teknik eğitim mercileri (bunların içinde, şirkete bağlı yahut şirketle tek vücut eğitim kurumları da vardır: "şirket içi eğitim birimi");

8 Akademik kurumun rolüne dair basit ve her durumda geçerli bir değer yargısına sahip olmanın imkânsız olduğu ortadadır. Bir yeniden üretim aracı olmakla birlikte, aynı zamanda, iktisadî gücü elinde tutanlarla çalışanlar arasındaki işlemlerde bir dizi asgari hakkı vermesinden ötürü, "demokratik" diyebileceğimiz bir işlevi de yerine getirir. Ancak her durumda, hem talep edilen becerilerin ve onları öğretme yahut değerlendirme şeklinin hem de unvanların teminat altına aldığı vasıfların tanımlanmasının akılcılaşması, hiç şüphesiz, son kertede egemenlerin çıkarınadır.

> ve salt Üniversite'nin ve araştırmanın [yeniden] üretimi için, Üniversite. Daha genel olarak, egemenlerin eğitim hususundaki söylemlerindeki çelişkiler, akademik kurumun, sosyal yeniden üretime ve teknik yeniden üretime katkıda bulunmak suretiyle, diplomaların tahakküm altındakilere sağladığı teminatlar yahut akademik kurumun tamamıyla teknik zaafları gibi dezavantajlarına maruz kalmadan, kendilerine sağladığı getirilerden faydalanma arzularından kaynaklanmaktadır (bu teknik zaaflara örnek, üreticilerin üretiminin yapısal gecikmesidir: Bu kısmen, Okul'un, öncelikli olarak kendi yeniden üretiminin zorunlulukları uyarınca organize olma eğiliminin neticesi olsa da, egemenler mevzubahisken, teknik yeniden üretimin zorunluluklarından ziyade sosyal teknik üretimin zorunluluklarına verdiği önceliğe atfedilebilir).[9]

Eğitim sisteminin sosyal sınıflamaların yeniden üretimine doğrudan katkısı büyük ölçüde, unvanların teminatını verdiği donanımları asgari maliyetle elde etmeye çalışan işverenlerle, diplomalarının verdiği haklarını geçerli kılmak isteyen çalışanlar arasında geçen bireysel ve müşterek işlemlerde oynadığı belirleyici rol vasıtasıyladır. Okulun, bireylere hukuki teminata sahip, sosyal konumlara (az ya da çok katı bir şekilde) hak kazandıran akademik kimlikler dağıtmak suretiyle, toplumsal gerçekliğin sembolik ve pratik inşasına nasıl gerçekten de müdahale edebildiğini anlamanın çok önemli bir şartı vardır: Özellikle de unvanın ve görevin hem teknik hem de sosyal tanımlarının müphemliğinin yolunu açan oyunları ve ikili oyunları incelemek üzere, –"ekonomi ve eğitim mercilerinin artikülasyonuna" dair bir araya getirilen tüm o kolaycı söylemleriyle– yapıların analiziyle stratejilerin analizi arasındaki akademik karşıtlığı aşmak.

Etnometodologların benimsediği Husserl düsturu uyarınca "şeylerin kendilerine" gerçekten de dönmek istiyorsak stratejilere odaklanmalı, ancak bunu yaparken stratejileri, içinde geçtikleri yapısal şartlarla, yani unvanları ellerinde tutanlarla istihdamı ellerinde tutanlar arasındaki, her biri farklı ancak aynı zamanda, mevzubahis faillerin görece konumlarından ötürü hepsi aynı derecede gerekli olan sayısız karşılaşmayı düzenleyen güç ilişkileriyle ilintilendirilmelidir. Akademik kurum, işverenlerle çalışanları karşı karşıya

---

9 Üretimin teknik gerekliliklerinin, yeniden üretimin sosyal gerekliliklerine tâbi olmasının amaca zararlı etkilerinden birine, Yahudilerin, (entelektüel şeylere yatkınlıklarından ve başka etmenlerden kaynaklanan) teknik donanımlarının, bilimin ve ekonominin gelişmesi için özellikle gerekli olacağı bir dönemde en büyük üç Amerikan üniversitesinde (Harvard, Yale, Princeton) uğradıkları ayrımcılık delalet eder (bkz. J. Karabel, "Status-Group Struggle, Organizational Interests and the Limits of Institutional Autonomy: The Transformation of Harvard, Yale and Princeton, 1918-1940", *Theory and Society*, cilt 13, 1, Ocak 1984, s. 1-39). Sosyal bilimin ilk kurbanı olduğu benzer etkiler, tahakküm altındakilerin gördüğü muamelede daha genel olarak gözlemlenmektedir.

getiren tüm meseleler üzerine olan ihtilaflarda, müzakerelerde, bireysel yahut toplu sözleşmelerde, diploma vasıtasıyla hazır ve nazırdır: iş tanımları yani işi işgal edenin, yapmak zorunda olduğu ve reddetmeye hakkı olan işler; işe girme şartları, yani işi işgal edenlerin sahip olmak zorunda olduğu vasıflar ve özellikle de diplomalar; mutlak veya görece, reel veya nominal ücretler; son olarak da, sembolik ücretler arasında yer alan (itibar sahibi işler için olumlu; aşağılayıcı, utanç verici yahut pek de şanlı olmayan, resmî kullanımda sıklıkla örtmeceyle hakaret yerine kullanılan mesleklerde olumsuz), meslek isimleri üzerine.

Bu karşılaşmalarda, pozisyonun adaylarının sunabilecekleri, bir işi işgal ediyor (alaylı mühendis) yahut işgal etmiş (hizmet belgesi) olmanın belirttiği yeterlilikten yahut tersine, belli bir işi işgal etme yeterliliğine dair hiçbir bilgi içermeyebilecek olan, taşıdıkları unvandan (agreje yahut Danıştay üyesi) ibaret olabilir. Özellikle de sosyal uzamın ortalama bölgelerinde karşılaşılması beklenebilecek pek çok çalışan, kısmen işe, kısmen unvana dayanan özelliklere sahiptir. Unvanın ve işin tanımı ve dolayısıyla bu ikisi arasındaki ilişki ne kadar muğlak ve belirsizse; kurallara ne denli az –ya da hiç– tâbiyse ve yeni mesleklerde (mesela temsilcilik, iletişimcilik, sosyal hizmetler vb.) olduğu gibi her türden yoruma ne kadar açıksa, hem blöfe o kadar alan kalır hem de sosyal ve sembolik sermaye sahiplerinin (soylu bir isim yani "temâyüz" sahibi olmak vb.), akademik sermayelerinden yüksek verim alma şansları o kadar artar.

İhtilaf ve müzakereler, hatta içlerinden en sıkı sıkıya bireysel olanları bile, bir toplumsal boşluk içerisinde cereyan etmezler. Dolayısıyla bu örnekte de bir başkasında da, önceden yaşanmış olan bireysel veya kolektif mücadelelerin toplumsal yapılarda ve zihinsel yapılarda tortu misali bıraktıkları başta olmak üzere, alışverişe etki eden yapısal kısıtları yok sayarak, karşılıklı etkileşim içerisinde üretilmiş olan söylemleri çözümlemeye girişmek –ne denli incelikli olursa olsun– son derece fuzulidir. Mücadele, kolektif müzakere mercilerinde ve işverenlerle çalışanlar arasındaki, sınıflandırmalara dair güç dengesinin hukuki güvence altına alınmış bir hâlini sabitleyen *toplu sözleşmelerde* kurumsallaşır. Maaş kategorileri gibi kaideleştirilmiş taksonomiler, hem eski sınıflandırma mücadelelerinin hem de görevin maddi/teknik ve sembolik veya nominal boyutlarına dair ortak bir söylem (*homologein*) yerleştirmeyi hedefleyen homologasyon çalışmasının, belli bir andaki ürünüdürler. Öte yandan, bunları muhafaza etmeyi ya da değiştirmeyi hedefleyen

stratejilerin hem araçları hem de nesneleridirler. Maaş artışı gibi pozitif yahut işin külfetinin azaltılması gibi negatif bir maddi tazminden vazgeçme karşılığında sembolik bir tazmin tevdi edilebilir ya da kabul edilebilir. Bir görev, bir faile ya da bir fail grubuna, kadroluların maddi ve sembolik getirilerinin tamamı tahsis edilmeksizin verilebilir: unvan hariç tüm maddi kazançlar verilebilir ("vekâleten"); tersine, karşılık gelen maddi tazminler verilmeksizin daha hoş bir sıfat (örneğin postacıların artık *facteur* yerine *pré-posé* olması* yahut daha itibarlı bir meslekî unvan verilebilir ("teknik asistan", maaşı artırılmaksızın "mühendis" sıfatına sahip olur). Akademik unvanları ellerinde tutanlar, oldu-bittiye getirmek üzere bu türden stratejilere başvurabilirler: Meslekî unvanı elde ederek, ona karşılık gelen maaşı yahut iş tanımını elde etmek üzere; ya da tam tersine, karşılık gelen meslekî unvanı elde etmek üzere o işleri üzerlerine almak suretiyle, akademik unvanla meslekî unvan arasındaki ilişkiyi düzenleyen normdan faydalanmaya çalışabilirler.

Hülasa, sembolikle teknik arasında, nominalle reel arasında daimi olarak var olan ve dönemlere ve sektörlere göre az ya da çok büyük olan mesafe, nominalden reele yahut reelden nominale yaklaşmayı hedefleyen sayısız stratejiye alan açar.[10] Gruplar arasındaki mücadele ve müzakerenin belli bir ânında sabitlenmiş ürünü olan meslek yahut görev adları da, akademik unvanlar gibi, mücadelenin ve müzakerenin hem silahı hem de nesnesidirler: Semantik müzakerenin sosyal mesafeyi ifade eden veya ortaya çıkartan araçlardan biri olmasından ötürü, falanca grup, isim değiştirmek suretiyle bir diğeriyle mesafesini koruyabilir yahut ona yaklaşabilir. Paradigması hiç şüphesiz INSEE'nin sosyo-profesyonel kategoriler kodu olan bürokratik taksonomiler de, hem doğrulanmış hem de doğrulayıcı niteliğe sahip resmî transkripsiyon sıfatıyla, bilimsel olarak üretilmiş değil, işverenlerle çalışanlar arasındaki maddi ve sembolik mücadele ve tâvizler içerisinde *pratikte* müzakere edilmiş olan pratik sınıflandırmaları resmileştiren ve onaylayan bir *kaydın* ürünüdürler.[11] Özünde, bilginin nesnesini bilme aracına dönüş-

(*) "Kapıcı" ile "apartman görevlisi" arasındaki farkı düşünebiliriz. -ç.n.

10 İş piyasası, sosyal kimliğe dair bu daimi mücadelelerin ve varılan anlaşmaların mahallerinden sadece biridir.

11 Müzakere sonucu ortaya çıkmış olan ve sürece dâhil pek çok grubun baskısıyla sürekli bozulmaya maruz kalan bürokratik taksonomiler ve onlardan daha da fazla, günlük dilin taşıdığı daha az kaideleştirilmiş taksonomiler, pratik işlevlere sahiplerdir. Kelimeler, sosyal kodlamada etki sahibidirler: Malullük veya hastalık belgesi, bir aylığa yahut izne hak kazanmak demektir. Şayet bir meslek ismine denk gelen iş tanımı yerleştirilirken bir kelime unutulursa, yerine getirmek istemediğimiz bir işi yapmak durumunda kalabilir ya da onun tersi, üstümüze almak istediğimiz bir işi yapmaktan men edilebiliriz.

türen pozitivist bir işlem olan bürokratik kaydın ürettiği taksonomilerin anlamlarını ele vermelerinin tek bir yolu vardır: Ürünü oldukları ihtilaf yahut müzakerelerin izlerinin peşine düşmek: Akademik unvanlar, resmî ve meşru toplumsal dünya tecrübesinin inşasının temel ilkeleri olarak, bu süreçlerde belirleyici rol oynarlar.[12]

Meslek isimleri terminolojisi, başka toplumlarda akrabalık kavramları gibi, resmî kategoriler düzlemine aittir ve bu kategoriler, bir akademik kuruma sahip toplumlarda, mantıklarını ve otoritelerini, büyük ölçüde eğitim sisteminden alırlar. Bu terminolojinin son derece farklı meslekî durumları homojen ve açık bir kategoriler sisteminin içine dâhil edebilmesi hiç şüphesiz, eğitim sisteminin, kendisine diploma sayesinde *evrensel bir ölçüt* sağlaması hasebiyledir. Diploma evrensel olarak talep edilen giriş hakkı tasdiknamesi olarak, yetki alanını iş piyasasının tamamının içerisinde genişlettikçe, bu ölçüt, en az rasyonelleşmiş ve geleneksel intikal biçimine en çok terk edilmiş meslekler dâhil tüm meslekleri, sıkı sıkıya hiyerarşize edilmiş akademik sınıflandırma evrenine sokmuştur.

12 Etnometodogların yaptığı gibi bilimi sadece sağduyunun, dünyayı inşa eden ve sözlü aygıt şeklinde ele alınan kayıtlarının (Garfinkel'in *account* kavramını son derece güzel ifade eden bir kelime bu) kaydedilmesine indirgemenin zımnen içerdiği her şeyi gayet güzel görüyoruz burada: Pozitivist geleneğe fenomonolojinin gerçek ruhundan çok daha yakın olan bu metodolojik postüla, sunduğu görüntülerden kopup verinin sosyal olanaklılık koşullarını ve tarihsel inşa kaidelerini yeniden inşa etmek yerine, araştırmacının, bir nüfus memuru gibi, veriye kendisini ortaya koyduğu şekliyle, yani *ön-inşa edilmiş* halde teslim olmasına yol açar.

Ek

Hazırlık sınıfları ve Büyük Okullardaki günlük hayat tecrübesine dair bazı belgeler

Târif ettiğimiz kurumlarla doğrudan tecrübesi olmayan yahut bu kurumları sadece mezunların yansıttığı hagiografik temsillerden tanıyanların, bu tecrübeye sahip olup da burada yaptığımız nesneleştirmeden incinebilecekler gibi, abarttığımızı, "ENS'li" ya da "Politeknikli hayatının" tartışılmaz özelliklerini karikatür gibi sunmaya varıncaya dek vurguladığımızı düşünmeleri riskî bâkidir. Bu sebeple, çözümlediğimiz tecrübelerin önemli yanlarına örnek teşkil eden bazı metinleri bir araya getirmeyi uygun bulduk.

Kapatılma

"Şekillenmekte olan bir zihni travmatize edebilecek, son derece çılgınca bir iş yükü, dışarıdaki hayata her türden katılımın önünde engel durumunda. Zira ne olup bittiğini takip edebilmek ve daha da önemlisi, herhangi bir şeye ilgi duyabilmek imkânsız"; "Bu eğitim değil; tek hedefi diplomayı almak olan, zihni tamamen uyuşturan bir tecrübe. Tek umudum gençliğimi ya da hayat sevincimi burada büsbütün yitirmemiş olmak..." Bu şekilde konuşan Sainte-Genèvieve Taupe öğrencileri, kendilerine en yakın hissettikleri düşünce ekolünün (dinî, felsefî, siyasî, iktisadî) hangisi olduğu sorulduğunda, "matematikten ya da fizikten başka bir şey düşünmeye" vakitleri olmadığını saplantılı biçimde yinelemekten başka bir şey yapamazlar. "Hiç. Tüm bunlarla uğraşmaktan başka işlerim var"; "Böyle önemli meseleleri düşünmeye vaktimiz yok"; "*Sınavdan* başka bir şeyi düşünecek vaktim yok."

Öğretmenlerin gözlemleri de bu ifadeleri doğrulayıcı niteliktedir: "Bazı iç istatistikler yapınca, somut sebeplerden ötürü çok fazla zamanları olmadığını görüyoruz, bu doğru. Sahip oldukları çok az boş zamanı da rahatlamaya ayırmak istiyorlar. Peki rahatlamak için ne yapıyorlar? Okuyorlar. Peki hangi kitaplarla rahatlıyorlar? Önce, pek efor gerektirmediği açık olan *Spirou*'yla başlarlar, temel psikoloji evrenindedirler. Ayrıca *Spirou, Tenten* türü çizgi romanlar hiçbir hayal gücü veya yaratıcı emek gerektirmez; oysaki iyi okuma, okumakta olduğunuz metni yaratmak, bir anlamda onu yeniden yazmak, yolun yarısına kendiniz devam etmektir. Velhasıl, *Spirou, Tenten* gibi, bu yaratıcı emeği gerektirmeyen kitapları seçiyorlar. Seve seve okuyacakları ikinci kitap türü daha da vahim zira bu ikinci rahatlama türü olan polisiye kitapların, bilim insanlarına uygun okuma türü olduğu şeklindeki, mücadele edilmesi zor bir varsayım etrafta dolanmakta. Onlara, alışkın oldukları alıştırmalardan çok farklı bir şey vermeyen, hayli soyut bir mutat evren bu. Neticede, dedektif romanlarına sığınıyor ve onların içinde boğuluyorlar. Peki

ne alacaklar bu kitaplardan, ne kalacak onlarda? Tam tamına hiçbir şey, bunu kabul etmek lazım. Zaten, kenara koyduktan birkaç saat sonra unuturlar kitabı" (*Servir*, Sainte-Geneviève mezun gazetesi, 58 (Nisan 1963), s. 59-60).

Büyülü bir tecrübe

"Postes Sokağı!* Erken hatıralarımın en derinlerindekilerden biridir. Taşradan geliyordum, bakalorya sahibi olduğum için müthiş kıvançlıydım ve Paris'i görecek olmanın, Paris'te yaşayacak olmanın, Sainte-Geneviève tepesinde, Politeknik ile ENS arasında, meşhur Sorbonne'un ve Madencilik Okulu'nun birkaç adım ötesinde yaşayacak; orada, asırlar sürecek olan birkaç yıl boyunca sadece matematikle uğraşacak olmanın fikri bile beni coşkudan titretiyordu. Hakikat, hayalimdekinin çok ötesindeydi. Okulun yönetilişi; hüküm süren hem katı hem de anaç o müthiş disiplin; hocaların birikimleri, kendilerini adamışlıkları ve faziletleri; içlerinden bazılarının mübarek insan mertebesinde olması; yeni sınıf arkadaşlarımın ezici çoğunluğunun iyi eğitimleri ilk günlerden itibaren beni benden aldı. Müdürümüz Du Lac, ders sorumlumuz Bellanger, temel matematik öğretmenim Bernière, ileri matematik öğretmenlerim d'Esclaibes ve Saussié aklıma gelip de duygulanmadığım; iyi bir ispattan, sayıların bir özelliğinin, konilerin yahut dörtgenlerin o ana dek aklımın ucundan geçmemiş bir özelliğinin açık ve âlimane bir sunumundan aldığım hazzı düşünüp heyecanlanmadığım; bir yandan arkadaşlarla muhabbet ederken başkenti keşfederek önemli yapıların taşlarında, parkların dar yollarındaki kumlarda, eski sokakların kaldırım taşlarında Fransa tarihini okuduğumuz çarşamba gezilerimizi anıp da duygulanmadığım hiç olmadı. O gezilerin başında ya da dönüşünde Sainte-Geneviève Tepesi'nin sokağında ilerlerken, Politeknik'in, bizim için bir mabet, insan ırkının seçkinlerine ayrılmış bir ibadethanenin eşiği olan ve o hem salakça hem de sahte "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" üçlemesi yerine, Platon'un "Tanrı, ebedi geometri âlimidir" dediği gizemli cümlesini altın harflerle yazılı görmeyi istediğimiz kapısının önünde, aynı anda tek bir hareketle hepimiz şapkalarımızı çıkartırdık."

(...)

"Sainte Geneviève'den sonra, Politeknik'e devam ettim. Benim için iki yıllık sarhoşluktu orası. İki yanımızdan sarkan kılıçlar ve hafif yana eğik şapkalarla, Parislilerin kendilerinden geçmiş halde bize baktığı üniformalı gezintilerin sarhoşluğu; ilk yüksek çözümlemenin ve çiçekleri diferansiyel denklemler, eliptik fonksiyonlar, hayalî limitler arası integraller, fiziksel olgular, kimya kanunları, göz kamaştırıcı astronomi buluşları olan nefis bir bahçedeki o ağır gezintinin esrikliği;

(*) Sainte-Geneviève'in eski adresi -ç.n.

bir etüt odasında yahut uzun teneffüs sırasında avluda tek bir yönde ve aynı hareketle dönerken temeli atılıp gezintilerde kemâle eren ömürlük Politeknik dostluklarının sarhoşluğu: Daha sonra karşınıza çıkacak olan arkadaşlıklardan bin kat daha derin ve kıymetlidirler çünkü inanılmaz çocuksu, kendiliğinden, samimi, cömert, çıkarsız, kardeşçedirler; çünkü aynı dili konuşur, en ufak sarsıntıyla, gürültüyle, heyecanla aynı anda titrersiniz. Ah ne mutluydum Politeknik Okulu'nda... Politeknikli olmaktan benden daha gururlu olduğunu iddia edecek her Politeknikli'nin karşısına dikilirim. Ama yine de, o Politeknik sarhoşluğu Postes Sokağı'ndaki güzel anılarımı unutturamadı ve şimdi neredeyse yarım asır sonra, o iki iz, birbirlerinin üstünü kapatmadan üst üste biniyorlar; biri diğeri kadar derin, onun kadar berrak" (Pierre Termier, Maden müfettişi, Bilimler Akademisi üyesi, *Servir*, 37, Nisan 1931, s. 11-14).

"Louis-le-Grand Lisesi'ne girme şansını, bir Sorbonne hocasına –B. Ernout idi galiba– borçluyum. (...) Benim için orası cömert bir sığınaktı: beni kanatları altına alan hocalarım, hocaların verdiği eğitimi tamamlayan arkadaşlarım. Ama öncelikle, maddi anlamda güvenlik: kışlada bulabileceğiniz türde. Zira 1928-1931 arasında, Louis-le-Grand hâlâ, Napoleon disiplininden, trampet seslerinin simgeleştirdiği bir şeyleri muhafaza ederdi. (...) Son derece canlı biçimde hatırımda olan, hocalarımın sesleri. Arkadaşlarımın da.

"*Hocalarım*... Bayet, François, Bernès, Bolavan, Canat, Cayrou, Ponchont, Travers, Roubaud, Huby gibi isimleri vardı. İsimlerini belki de tam hatırlamıyorumdur. Sesleri, hareketleri, tikleri, kıyafetleri gençlik anılarına has o berraklıkla hatırımdayken, ne fark eder ki! Bir de biz, birkaç "egzotiğe"; Vietnamlı Pham Duy Khiem'e; Antilli Louis Achille, Aimé Cesaire, Auguste Boucoulon'a gösterdikleri o alaka, o ihtimam var. Hocalarımda dikkatimi ilk çeken, koyu tenli öğrencilerine bahşettikleri o alaka, o nezâket olmuştu: fiiliyatta, peyderpey, kayırmacılığa varmayan ince iltimaslar haline gelen, ırk ayrımcılığının reddiyesi. Benim için, *Fransız dehâsının* ilk vasfı, bu idi.

"Hocalarımın derslerinden bana kalan temel şey *metot* ruhu oldu. (...) Bugün, o son derece belirleyici yılları yeniden düşündüğümde, hocalarımın, o zamanlar gözümden kaçan bir katkısını farkına varıyorum: İnsan'ın *anlamı*. Bu, Fransız dehâsının üçüncü vasfı. Edebiyata bakınca çok net görülür bu. Latin yazarın *ratio*'su Roma'nın zaferinin hizmetine sunduğu tesir gücüdür; Grek yazarın *logos*'u Polis'in iç dengesi namına hakikattir. Fransız yazar ise dah ziyade *ahlakçıdır*; Baudelaire gibi, şair bile olsa. Karşı çıktığı şey ahlak olduğunda da, şahsın aynı anda hem nesnesi hem de öznesi olacağı geleceğin ahlakı adına, resmî ahlaktır hasmı. (...)

"Arkadaşlarımızın derslerinin, hocalarımızın verdiği dersleri tamamladığını söyledim. Bu tamamlayıcı eğitim, tabiatıyla, *ex cathedra** gerçekleşmezdi. Ben, arkadaşlarımla vakit geçirerek alırdım onu: okul bahçesindeki, etüt odasındaki serbest tartışmalarımızdan ve ahbapça sohbetlerimizden. (...) Bugün en iyi arkadaşlarım hâlâ Khâgne'dan arkadaşlarımdır. Bana önce yüreklerinde yer açıp, öğrenci olarak dertlerini açtılar. Çağdaş Fransa'yla, sanatıyla, edebiyatıyla, siyasetiyle beni onlar tanıştırdı. Niye saklayayım ki? Georges Pompidou'nun [1969-74 arasında Fransa Cumhurbaşkanı] üzerimdeki etkisi çok büyüktür. Beni sosyalist yapan, bana Barrès'i, Proust'u, Gide'i, Baudelaire'i, Rimbaud'yu sevdiren, tiyatro ve müze zevkini bana veren O'dur. Ayrıca Paris zevkini. Uzun gezintilerimiz hatırımda: ılık yağmurun altında ya da gri-mavi sisin içinde. İlkbaharda, sonbaharda sokaklara vuran güneşi, taşların ve yüzlerin kirine vuran o yumuşacık altın sarısı ışığı hatırlıyorum.

"İnsanlara ve fikirlere karşı merak geliştirdiysem eğer, yazar ve sanatsever olduysam, Fransa'nın dostu olarak kaldıysam, bunlarda en önemli pay sahibi olan Louis-le-Grand'daki eski arkadaşlarımdır."

"Şimdi kocamaktayken, Louis-le-Grand'daki yıllarımı düşününce heyecan duymamda şaşacak bir şey yok. Bana onca faydası dokunan hocalarımı, eski arkadaşlarımı düşününce... Çünkü en nihayetinde önemli olan; sanata ifadesini ve kıymetini veren dostluktur, *sevgidir.*" (Léopold Sédar Senghor, "Louis-le-Grand Lisesi, Fransız kültürünün önemli mekânı" *Quatrième centenaire du lycée Louis-le-Grand, 1563-1963,* études, *souvenirs, documents,* Paris, [Lycée Louis-le-Grand, 1963])

Ebedi geri dönüş

"Doğru, bu eski ve kıymetli yerde çok konuşmuşumdur ve size müteşekkirim Müdür Bey: Şüphesiz beni gençliğime götürmeyi düşünmüşsünüz. 1911'den beri hayli düzenli aralıklarla on beş yılda bir, öğrenci olarak, öğretmen olarak, müfettiş olarak konuştum burada. Öyle ki, yaşlanmak diye bir şey yok; mevzubahis olan ebedi bir geri dönüş diye düşünebiliyorum artık. (...)

"Ancak 1911 Ocak'ında, bugünkünden çok daha güvenli biçimde konuşabiliyordum. Gençtim. (...) Büyük mücadelelerin ardından Louis-le-Grand'da Khâgne öğrencisi olmuştum. Tüm arzularım sonunda gerçekleşmişti. Hem yalanın hem hakikatin aracı olan, sofistler kadar bilgeler de yaratan ve hem hayli ürkütücü bir güç hem de belki dünya üzerindeki her türden düzenin ama aynı zamanda her türden düzensizliğin kaynağı olduğunu uzun bir ömrün sonunda gittikçe daha çok düşündüğüm o ikna sanatının; meşhur logos pratiğinin Fransa'da en iyi burada

(*) Kürsüden, yetkili ağızdan -ç.n.

öğretildiğini işitmiştim. Elli kadar delikanlıydık ve o güçle, hoca olmak için çalışıyorduk. O arkadaşlarıma neler borçlu olduğumu anlatabilmem zor. Zira bir Khâgne sınıfı, öncelikle öğrencilerdir. (...) Dünyanın en iyi öğretmenlerine sahiptik: Lafont, Darcy, Belot ve adını özel bir şükranla anmak istediğim Henri Durand. Çünkü La Fontaine'i harikulâde açıklardı ve çünkü onu dinlerken bir Fransızca öğretmeninin ne olabileceğini ilk defa hissetmiştim: gölgelere can veren bir cadı; bir sanatçı; tüm sanatçıların, ülkesinin fikriyatını ve lisanını muhafaza eden ve başkalarına aktaran aracısı.

"Otuz yıl sonra aynı salonda, aynı kürsüde, bu kez La Fontaine'i ve daha nice yazarı ben anlatıyor ve bunu hocam Henri Durand kadar iyi yapmaya gayret ediyordum. Yine Khâgne'daydım. *Tüm hayatım boyunca bir Khâgne'lı olacaktım.* Gayet iyi görüyorum ki, mesleğimden, böylesi bir törene münasip, kibar bir serinkanlılıkla bahsedebilmem imkânsız. Bundan ötürü affınıza sığınıyorum. Burada pek çok öğretmen olduğunu tahmin ediyorum. Her ne kadar özellikle kendi uzmanlık alanım olan Fransızca eğitiminin üstünde dursam da, beni anladıklarına eminim. Yaptığımız işe inancımız, hepimizin tam. Çocuklara dillerini öğretmek, onlar için bir nevi evrensel bir anahtar olacak şeyin pratiğini öğretmek demek, ki bu hiç şüphesiz en önemli şey. Ancak o dili Khâgne'da, kendisini seven ve tam da tüm sırlarını, tüm inceliklerini, tüm gücünü tanımak ve olgular üzerinde, en hayranlık verici metinler üzerinde tanımak ve beraberce hakikatin ve güzelliğin peşinden gitmek üzere toplanmış genç insanlara öğretme şansına sahip olmak: O zaman mesleğin nasıl muazzam bir haz, sınıfın nasıl harikulade bir iletişim haine gelebileceğini ifade edebilmem imkânsız"

(J. Guéhenno, Küçük Söylev, 1563-1963, *études, souvenirs, documents* içinde, Paris [Lycée Louis-le-Grand, 1963], s.8-9; vurgular bana ait).

ÜÇÜNCÜ KISIM
Büyük Okullar Alanı ve Dönüşümleri

"Son tahlilde, tam da egemenlik sisteminin hiyerarşik yapısından ötürü, ilgili kişileri, hepsine de yük gibi gelen bu merasimlere riayet etmeye iten, her daim tehdit altında olan güç, rütbe ve itibar fırsatları için verilen mücadeledir. En ufak reform girişiminin, hem hassas hem de gergin olan yapılarda yapılacak en küçük değişimin, bazı birey ve ailelerin hak ve imtiyazlarının sorgulanmasına, azaltılmasına ve hatta ortadan kaldırılmasına yol açacağı kesindi. Bir tür tabu, bu toplumun üst tabakasını, onları ortadan kaldırmak şöyle dursun, bu türden güç fırsatlarına dokunmaktan dahi men etmekteydi. Bu yöndeki her girişim, imtiyazlı sınıfın, yerleşik düzene getirilecek en ufak değişikliğin kendilerine imtiyaz sağlayan iktidar yapılarını tehdide uğratacağından yahut yıkacağından korkan geniş kesimlerinin belki de haklı biçimde şimşeklerini üzerine çekerdi. Dolayısıyla her şey olduğu gibi kalırdı."

NORBERT ELIAS, *SARAY TOPLUMU*

6

Yapının Hâlihazırdaki Durumu*

Büyük Okullar üzerine yazılan makale veya kitapları sayamaz olduk: seçkin zümrelere [corps d'élite] dahil olmanın sağladığı tasdikin etkilerinin en açık tezâhürlerinden olan açık veya gizli övgü metinleri; sıklıkla bazı müphemlikleri dışa vuran risaleler; önceki iki gruba az ya da çok örtük biçimde dahil olabilen ve tarihsel bir perspektifte konumlandıklarında dahi övgü yahut polemik maksatlarından nadiren kaçınabilen, bilimsel iddiaya sahip çalışmalar.[1] Çözümlenen kuruma gösterilen alaka, kendisini bilimsel olarak yüceltmeye giriştiği hallerde dahi, bu kurumla, sosyal olarak kurulmuş ilişkiyle bağlantılıdır: Neredeyse her seferinde incelenen okulun mezunu olan yazarlar, okula, çoğunlukla yoğunlukları ve yönleri (olumlu yahut olumsuz) aslolarak kendi sosyal değerlerinin başlangıç aidiyetlerine bağlı olmaya devam etme derecesine göre değişim gösteren psikolojik bağlarla bağlıdırlar. (Daha önce yaptığımız bir anketle, faillerin genel olarak, sosyal değerleri söz konusu unvana ne kadar bağlıysa ve ender rastlanan hiçbir özelliğe de sahip değillerse bir unvana yahut Latince bilgisi gibi, akademik güvence sahibi bir yetkinliğe o denli bağlılık gösterdiklerini tespit etmiştik –Nobel ödülü sahibi, agregasyonla arasına ciddi bir mesafe koyabilir–.)

(*) Bu bölüm, Monique de Saint-Martin ile birlikte yazılmıştır.

1 Bkz. Ek 1, Övgü konuşmaları.

En çarpıcı olan, bu çalışmaların istisnasız tamamının, bu okulu diğer Büyük Okullarla ve daha genel olarak diğer yükseköğretim kurumlarıyla birleştiren nesnel ilişkilerden bağımsız, tek başına ele alınan tek bir Büyük Okula vakfedilmiş olmasıdır. Mevzubahis okulun kurumlar hiyerarşisindeki mevcut ve potansiyel konumunun neredeyse her zaman, o okula vakfedilen çoğunlukla normatif söylemin gerçek meselesi olmasına ve hatta esasını oluşturmasına rağmen, bu böyledir.[2] Oysaki sosyal bilimlerde hiçbir şey, nesnenin başlangıçta nasıl sınırlandırılacağından daha belirleyici değildir. Her bilime kendini dayatan, aynı anda hem inşacı hem de gerçekçi epistemolojinin gereği, anket teknikleri yahut çözümleme metotlarına dair tercihlerin, incelenen nesnenin eklemlenmelerine uygun biçimde inşa edilmesi kaygısına tâbi olmasıdır (önerilen modeli doğrulamak üzere üretilen verilerin söz konusu modelin zımnen içerdiği veri inşasının ürünü olmalarından ötürü, bu kaçınılmaz biçimde, bir mantıksal döngü fikrini barındırır). Nitekim bilim alanının, sosyal ve bilimsel olarak düzenlenen bir mücadele alanı olarak ortaya çıkışının ve işleyişinin sosyolojik çözümlemesinin bizi götüreceği tarihselci rasyonalizmin, bilim üzerine neredeyse hiç yenilenmeyen biçimlerde durmadan yeniden güncellenen ikilikten kaçınmaya müsaade edeceğini, "tümevarımın temeline" dair uzun epistemolojik açıklamalara girişmeksizin söyleyebiliriz: Bilimsel aklın, alanın dış belirlenimler karşısındaki özerkliği arttıkça ve dolayısıyla bilim dünyası özellikle de tartışma, eleştiri gibi alanlarda kendi özgül kanunlarını daha kapsamlı olarak dayattıkça kendini daha çok ortaya koyan bir tarihsel ürün olduğunu söylemek Carnop, Popper yahut Reichenbach'la, bilimsel metoda *a priori* "mantıklı temeller" sağlamaya çalışan "mantıkçı" mutlakçılığı da; mesela Quine'in formülünde olduğu gibi, matematiği mantığa indirgeme teşebbüsünün başarısızlığa uğramasının, epistemolojinin, psikolojiyle ilişkilendirilmek suretiyle "doğallaştırılması" dışında bir yol bırakmadığını iddia eden "tarihselci" yahut "psikolojist" göreciliği de reddetmektir.[3]

2 Bu zımnî atıflara, Pierre D. Cot'un başkanlığını yaptığı AX (Politeknik Okulu Mezunlar Derneği) Komisyonu'nun, Dernek'in yayın organı *la Jaune et la Rouge*'da 1968 Ekim'inde yayımlanan bir raporundan alınan şu ifadeleri örnek verebiliriz: "Nicel ekonomiyle cilalanmış olsa dahi [IEP ve ENA'nın verdiği eğitime gönderme], sadece hukukî ve idari bir eğitim, kamunun üst yöneticilerine artık uygun olamaz." ("Le rôle des grands corps d'ingénieurs dans la société moderne française", *Jaune et la Rouge*, 230, Ekim 1968, s. 18-19).

3 Bkz. W.V.O. Quine, "Epistemology Naturalized", *Ontological Reality and Other Essays*, New York, Columbia University Press, 1969 içinde.

Bu özel vakada, söz konusu alanı bir alan olarak ele almamız ve birbirleri üzerindeki etkilerini, aynı yerçekimi alanına ait gökcisimleri misali uzaktan uzağa tatbik eden bu kurumlar arasındaki *nesnel ilişkiler* ağını inşa etmek için gerekli araçları kuşanabilmemiz, hem ayrışmış toplumların ayırt edici özelliklerini oluşturan toplumsal mikrokosmoslar olan alanların işleyişinin genel kaidelerine dair ön bilgi, hem de yükseköğretim kurumları evreni içerisinde (Büyük Okullar veya diğer okullar, üniversiteler, hazırlık sınıfları vb.) gözlemlenebilecek olan alan etkilerine verdiği ampirik dikkat sayesindedir. Alan etkilerinin varlığı –mesela ENA'nın ortaya çıkışının ENS ya da Politeknik'te yol açtığı dönüşümler–, hem fail ve kurumlardan oluşan bir bütünün bir alan olarak işlediğinin temel göstergelerinden biri, hem de alanın sınırlarını ampirik olarak belirlemek için en önemli araçlardan biridir, ki bir alanın sınırı da etkilerinin son bulduğu yerin ta kendisidir. Örneğin, bu türden etkilerin bulunmaması, aynı şehir veya aynı bölgede veyahut da ABD'de aynı eyalette bulunan derneklerin bir alan oluşturduğuna şüpheyle yaklaşmamıza sebeptir. Bunun tersine, akademik uzamdaki en azından birkaç farklı konumu hesaba katan tüm çalışmaların –mesela Jérôme Karabel'inkiler– gösterdiği gibi, en azından ABD'de, üniversitelerin meydana getirdiği bütün, yapısı, o üniversitelerin her birini kendi konumuna uygun stratejiler benimsemeye mecbur bırakan bir alan teşkil eder.

Bu metodolojik duruş bizi, söz konusu kurumlar arasındaki nesnel ilişkiler sistemini gün ışığına çıkartmak için vazgeçilmez olan kayda değer kurumların öğrencilerinin tamamına (yahut temsil değeri olan bir kesimine) ait kayda değer; yani her bir kurum için açıklayıcı ve anlamlı varyasyonlara tâbi özellikleri toplamaya yönlendirdi.[4]

Model

İster, mukayese gerekliliğinden ötürü tek bir göstergeyle yani öğrencilerin sosyal kökenleriyle nitelediğimiz, kurumların tamamı ölçeğiyle (n=84) ele alalım; ister sistematik bir dizi kayda değer kriterle nitelediğimiz, farklı statülere sahip okullardan oluşan yapısal bir ölçekle (n=21), yükseköğretim kurumları alanı, bir ilk boyutuyla, kümülatif bir sosyal itibar ve akademik enderlik göstergesine göre, en çok kabul görmüş olan ve en yüksek sosyal konumların kapısını açan Büyük Okullar –Ulm, Politeknik, ENA– ve ço-

4 Eğitim kurumlarının yapısal örnekleminin inşa ederken ve anketi hayata geçirirken takip ettiğimiz metot için bkz. Ek 2.

ğunlukla taşrada bulunan ve orta kademe beyaz yaka konumların kapılarını açan küçük çaplı kurumlar şeklinde ayrılır (bkz. **Tablo 8**).* İkinci bir boyutta bu uzam, talep edilen akademik sermayenin büyüklüğüne ve rekâbetin kriterlerinin ve nesnelerinin tam anlamıyla akademik özerkliğine göre, Ulm-fen ve Ulm-edebiyatın damgasını vurduğu, akademik açıdan egemen ancak sosyal açıdan tahakküm altındaki bilimsel ve entelektüel bir kutupla; ENA ya da HEC'in damgasını vurduğu, akademik açıdan tahakküm altındaki ancak toplumsal ve ekonomik açıdan hâkim iktisadi ve idarî bir kutup arasında uzanmaktadır.

Yükseköğretim kurumları alanının ve Büyük Okullar alt-alanının temel sosyal etkisinin esas unsuru, bu çifte yapısal *benzeşikliğe* dayanır: Yükseköğretim kurumları alanının, Büyük Okulları küçük okullar ve üniversitelerden ayıran temel karşıtlığıyla, büyük burjuvaziyi küçük burjuvaziden, kesin statülerini ilk gençliklerinden itibaren kazanmış olan üst düzey beyaz yakalıları orta kademe dediğimiz, bazen "çekirdekten yetişmiş" ve yükselişlerini en iyi ihtimalle zamanla ödemek durumunda olan beyaz yakalılardan ayıran (bir önceki karşıtlığın, sosyal uzamın en stratejik noktalarından birine, büyük kapı ve küçük kapı arasında bulunan çok net ve katî bir sınır çekmek suretiyle bu uzamın bütünü bünyesinde oluşmasını sağladığı) karşıtlık arasındaki benzeşiklik; Büyük Okullar alanının temel karşıtlığı olan, "entelektüel" okullarla iktidar okulları arasındaki karşıtlıkla iktidar alanı içerisinde, entelektüel yahut sanatsal kutupla iktisadi ve siyasal iktidar kutbunu birbirlerinden ayıran karşıtlık arasındaki benzeşiklik. Her iki durumda da, iki akademik evrenin işleyişinin başat etkileri, *yapı* olarak, yani kendilerine has mantığa göre sosyal farklılık sistemleri ortaya çıkartan akademik farklılık sistemleri olarak işliyor olmalarının sonucudur.

Alelade sezgiye daha yakın olmasından ötürü daha basit ancak daha yetersiz bir dille şu söylenebilir: Örneğin akademisyen veya öğretmen çocuklarının daha ziyade ENS'de, yüksek memurların çocuklarının daha ziyade ENA'da, sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarının ise HEC'de olmasının gösterdiği gibi, öğrenciler çoğunlukla, ailelerinin kendilerine aşıladığı (estetik, etik, politik) ve söz konusu kurumun iktidar alanı içerisinde hazırladığı konumların talep edip güçlendirdiği yatkınlıklara en yakın yatkınlıkları talep edip aşılayan kurumlara (ve daha sonra, iktidar alanı içinde onlara karşılık gelen konumlara) meylederler. Ancak bu şekilde, yani yaygın tem-

(*) Tablo 8'i kitapta sıkça kullanılan tüm okulları kapsayacak şekilde genişlettik.

Tablo 8
Okullar Listesi

Kısaltma	Kuruluş	Şehir	Okulun Adı
CPE Lyon	1883	Lyon	Endüstriyel Kimya Yüksek Okulu
ECAM	1900	Lyon	Zanaat ve Meslek Katolik Okulu
Centrale	1829	Paris	Zanaat ve İmalat Merkez Okulu (mühendislik)
Centrale Lyon	1857	Lyon	Centrale Mühendislik Okulu
	1904	Toulouse	Toulouse Mimarlık Okulu
HECJF	1916	Paris	Yüksek Ticaret Eğitimi Kız Okulu
	1933	Salon-de-Provence	Havacılık Okulu
	Paris: 1896	Çeşitli	Noterlik Okulu
EDC	1940	Uriage	Yöneticilik Okulu
HEC veya EHEC	1881	Jouy-en-Josas	Yüksek Ticari Çalışmalar Okulu
Tabaklama	1899	Lyon	Fransız Deri Tabaklama Okulu
ELSP	1872	Paris	Siyaset Bilimi Özel Okulu Sonradan kamulaştırılarak IEP içerisinde erimiştir.
ENA	1945	Paris	Ulusal İdarecilik Okulu ENA1.Sınav: Yeni mezunlara ENA 2. Sınav: Hâlihazırda memur olanlara
	1958	Bordeaux	Ulusal Hâkimlik ve Savcılık Okulu
ENSAE	1960	Paris	Ulusal İstatistik ve İktisadi Yönetim Okulu ENSAE 1.bölüm: INSEE yöneticileri ile istatistikçilerin eğitimi ENSAE 2.bölüm: INSEE "ataşeleri" ile istatistikçi yardımcılarının eğitimi
Arts déco	1795	Paris	Ulusal Dekoratif Sanatlar Okulu
ENSAIT	1948	Roubaix	Ulusal Tekstil Zanaatleri ve Endüstrisi Okulu
Chartes	1821	Paris	Ulusal Chartes Okulu (tarih bilimleri)
	1946	Neuilly-sur-Seine	Ulusal Gümrük Okulu
ENSA	Rennes: 1930	Çeşitli	Ulusal Yüksek Ziraat Okulu
Grignon	1827	Grignon-Thiverval	Ulusal Yüksek Ziraat Okulu
ENSAM Paris	1780	Paris	"Zanaat ve Meslek" Yüksek Okulu (mühendislik)
ENSAM Lille	1881	Lille	
Kütüphanecilik	1963	Paris	Ulusal Yüksek Kütüphanecilik Okulu
	1873	Versailles	Ulusal Bahçıvanlık Yüksek Okulu
Nancy Maden	1919	Nancy	Metalurji ve Maden Sanayii Ulusal Yüksek Okulu

Tablo 8 (devamı)
Okullar Listesi

Kısaltma	Kuruluş	Şehir	Okulun Adı
ENSIA	1893	Massy	Ulusal Ziraat ve Gıda Sanayii Yüksek Okulu
Maden	Paris: 1783	Çeşitli	Madencilik Yüksek Okulu Madencilik zümresinin öğrenci-mühendisleri özellikle Politeknik öğrencileri ve hazırlık sınıflarının öğrencileri arasından sınavla alınır
Saint-Étienne Maden	1816	Saint-Étienne	Madencilik Yüksek Okulu
ENPC	1747	Paris	Köprü ve Yol Yüksek Okulu (mühendislik)
PTT	1888	Paris	Ulusal PTT Yüksek Okulu
Ensi Lille	1894	Lille	Ulusal Yüksek Kimya Okulu
Veto	1765	Maisons-Alfort	Ulusal Veterinerlik okulu
	1830	Lanveoc	Denizcilik Okulu
ENS	Ulm: 1794	Çeşitli	Ek bilgi verilemden kullanıldığında, Ulm'e gönderme yapmaktadır.
Sevr	1881	Paris	Sadece kızlara yönelik ENS. 1985 yılında ENS Ulm ile birleşmiştir.
Fontenay	1887	Fontenay-aux-Roses	ENS Fontenay
ENSET	1912	Cachan	Teknik Eğitim ENS'si, ENSET
ENS Saint-Cloud	1882	Saint-Cloud	ENS Saint-Cloud
Politeknik	1794	Paris	Politeknik Mühendislik Okulu Mezunları "X" diye anılmaktadır.
ESA	1865	Paris	Mimarlık Özel Okulu
Sudria	1905	Paris	Mekanik ve Elektrik Özel Okulu
ESM Saint-Cyr	1802	Coëtquidan	Askerî Özel Okul
SUPELEC	1894	Paris	Elektrik Yüksek Okulu
Breguet	1904	Paris	Elektronik ve Elektrik Mühendisliği Yüksek Okulu
ESCAE	Havre: 1871	Çeşitli	Ticaret ve Şirket Yönetimi Yüksek okulu Anket esnasında 17 okuldan oluşan bir ağ
ESSEC	1913	Paris	Paris İktisadi ve Ticari İlimler Yüksel Okulu
EPCI	1882	Paris	Fizik ve Kimya Yüksek Okulu
ICAM	1898	Lille	Zanaat ve Meslek Katolik Enstitüsü
	1961	Paris	Adlî Çalışmalar Enstitüsü
IEP	Paris: 1872	Çeşitli	Siyasal Çalışmalar Enstitüsü

Tablo 8 (devamı)
Okullar Listesi

Kısaltma	Kuruluş	Şehir	Okulun Adı
IEA	1979	Paris	Avrupa İş Enstitüsü
IINF	1854	Lille	Kuzey Fransa Sanayi Enstitüsü
INA, AGRO	1876	Paris	Ulusal Ziraat Enstütüsü
	1901	Grenoble	Politeknik Grenoble
	1802	Paris	Tıp Uzmanlık Okulu
	1925	Paris	Kadın Politeknik
Sup Rouen	1871	Rouen	Rouen Ticaret Okulu
ENST	1878	Paris	Ulusal Telekomünikasyon Yüksek Okulu

sillere çok yakın ifadelerle târif edildiğinde bu tespit, *babadan oğula miras* şeklinde düşünülen "sosyal hareketlilik" "teorilerine" damgasını vuran naif felsefeye götürme riskini taşır (örneğin, bu türden bir gerilemeye [*régression*] başvuran bir kitaba, yazarının, bu sağduyu felsefesini özetleyen bir deyime başvurarak "Babasına bak oğlunu al"[5] başlığını koyması hayli manidardır). Oysaki, toplumsal yapıların yeniden üretimini teminat altına alma eğilimindeki yapısal mekanizmalar sistemi olarak yeniden üretim biçimi kavramı, güçlerin ya da imtiyazların bir bireyden diğerine, bir gruptan diğerine ve özellikle de babadan oğula doğrudan ya da dolaylı intikali olarak miras yoluyla intikale dair yaygın temsilin karşısında durur.[6] Bu sebepledir ki, Büyük Okul öğrencileri kitlesi içerisinde görülen "sosyal hareketlilik" sürecini kaydetmekle –böylelikle bürokratik kaydın tüm o tarafsız ve nesnel görüntüsüne sahip olarak– yetinmek reddedilmeli ve yapı olarak işleyişi sosyal uzamın yapısının ve iktidar alanının yapısının yeniden üretimine katkıda bulunan Büyük Okullar alanını bir alan olarak ele almaya teşebbüs edilmelidir.

Her bir akademik kuruma, aşılamakla mükellef olduğu ve büyük ölçüde iktidar alanının, öğrencileri yönlendirdiği bölgesinde konumlanmış olan ailelerin sağladığı eğitimin ürünü olan yatkınlıklara en çok sahip olan öğrencileri yönlendiren akademik mekanizmalar, bu surette, sosyal uzamın kurucu unsuru konumundaki farklılıkları; Büyük Okullar vakasında ise,

5 Bkz. C. Thélot, *Tel père, tel fils?: Position sociale et origine familiale*, Paris, Dunod, 1982.

6 Meslekî intikalin, konumun yapısal bir gerilemesine eşlik ettiği durumları (mesela, bir ilkokul öğretmeninin, tüm yapının yukarı doğru yöneldiği bir aşamada ilkokul öğretmeni olan çocuğu) akla getirmek yeterli olacaktır.

kendileri de, sosyal uzamın ve iktidar alanının farklı bölgelerinden gelen öğrenciler arasındaki, tevarüs edilen sermayenin yapısına göre olan farklılıkları bâki kılma eğilimini taşırlar. Şimdi yaptığımız gibi "akademik mekanizmalardan" bahsetmek sadece, öğrencilerin eğitim sisteminin kendilerine sunduğu farklı seçeneklere yönlendirilmesi, seçilmesi ve bölüştürülmesine varan tüm bireysel eylemlerin, *yapısal kısıt altında* gerçekleştiğini ve bu sebepten ötürü, bireysel "tercihlerin"[7] istatistiksel olarak bir araya gelişi etkisine indirgenemeyecek bir gerekliliğe sahip olduklarını çok özet biçimde hatırlatmaktır. Nitekim, ister öğrencileri yönlendirirken ve seçerken öğretmenlerin gerçekleştirdikleri, ister "istidat" mantığıyla yönlenen ve kendilerini seçtiren öğrencilerinki; faillerin "tercihlerini" yöneten, kurumların, disiplinlerin yahut alanların, akademik düzeninin bu nesnel bölünmelerine benzeşik olan görme ve ayırma ilkelerini devreye sokarak kendilerini tanımlamalarken göz önünde bulundurmak durumunda oldukları yapısıdır.[8] Başka bir deyişle, gözlemleyebildiğimiz şekliyle öğrencilerin sosyal kökene ve akademik sermayeye göre farklı okullara dağılımı, "seçicilerin" ve "seçilenlerin" yapılanmış habituslarıyla eğitim kurumları alanı arasındaki ilişki içerisinde hayata geçen sayısız "tercihin" sonucudur. Söz konusu alanın en güçlü ve en iyi gizlenen etkileri, bu alanı sosyal uzamın ve özellikle de iktidar alanının temel yapılarına bağlayan benzeşiklikler leyhine gerçekleşir.

Kurumlar uzamıyla o kurumları işgal edenlerin yatkınlıkları arasındaki istatistiki tekâbüliyeti sağlayan başarılı kooptasyon işlemleri evrenini birkaç cümlede ele almak kolay değil. Kayda değer özellikleri, aynen kendilerini ifade eden sıfat çiftleri gibi, büyük ölçüde akademik düzenin nesnel yapılarının içselleştirilmesinin ürünü olan algılama ve değerlendirme kategorilerini tatbik ederek tespit ettiğimizi hatırlatmakla yetineceğiz. Habitusların yakınlığından kaynaklanan "sempati", aslolarak, habitusun temel ilkelerini ele veren sayısız göstergeye; yani yeniden üretilmesi mevzubahis olan bedenle ilişki biçimini yahut son tahlilde, bedenin özdeşleştiği nihai değerlere

7 Orada tırnak işaretinin olması, rasyonel bir öznenin bilinçli tercihlerinin değil, bir "pratik sezginin" gerçekleştirdiği, çoğunlukla kendi kendisinin farkında olmayan bir *tasarruf/yerleştirme* [placement] işleminin mevzubahis olduğunu hatırlatmak içindir.

8 Hem tüm hakikatleri ve karmaşıklıklarıyla bu etkilere vesile olan süreçleri hem de onları izah etmek üzere, tüm düşünme alışkanlıklarına karşı durarak inşa edilmesi gereken eylem teorisini anlamakta çekilebilecek olan güçlük, tüm açık tekziplere rağmen, bu süreçleri gün ışığına çıkaran çözümlemenin, sıklıkla (özellikle de bu ifşadan rahatsız olanlarca) bir tür komplo teorisine yahut bir o kadar sığ bir başka türüne göre, herkesin iyiliğini savunan faydacı bir teoriye indirgenmesini izah eder (ama haklı çıkartmadan).

Tablo 9

Babanın Mesleği

Toprak işçisi	Çiftçi	İşçi, yarı nitelikli	Usta, nitelikli	Ücretli	Zanaatçı	Dükkan Sahibi	Beyaz yaka - Orta Düzey	Teknisyen	İlkokul öğretmeni	Ortaöğretim öğretmeni	Öğretim Üyesi	Entelektüel meslek	Mühendis	Beyaz yaka- özel sektör	Beyaz yaka - kamu	Subay	Liberal meslek	Büyük tüccar	PDG, endüstri	Yanıt yok
2,1	0,5	1,6	4,1	4,1	3,1	1,6	10,9	2,6	3,6	10,4	7,2	2,6	8,8	8,8	12,4	2,1	8,8	2,6	2,1	-
1,3	**0,6**	**0,7**	**2,0**	**5,2**	**2,0**	**2,0**	**5,9**	**2,6**	**7,8**	**13,7**	**9,1**	**2,6**	**8,5**	**7,8**	**11,1**	**2,0**	**7,8**	**2,0**	**3,9**	**1,3**
5,6	-	9,4	5,6	12,1	5,6	5,6	10,3	3,7	9,4	11,2	0,9	-	2,8	5,6	3,7	1,9	1,9	1,9	1,9	0,9
5,9	**0,7**	**5,9**	**3,7**	**8,1**	**9,6**	**2,2**	**8,8**	**7,4**	**13,2**	**11,8**	**2,9**	**0,7**	**4,4**	**1,5**	**8,1**	**0,7**	**2,9**		**1,5**	
1,7	0,6	1,2	2,7	3,8	1,2	1,9	9,0	1,2	5,2	8,1	3,5	0,8	14,2	16,2	7,9	2,3	10,6	2,5	5,2	0,2
5,2		**1,5**	**3,8**	**2,3**	**1,5**	**1,5**	**9,0**	**3,8**	**6,0**	**1,5**		**3,0**	**10,5**	**16,5**	**11,3**	**2,3**	**8,3**	**3,0**	**6,0**	**3,0**
1,8	1,2	-	6,6	2,4	1,8	3,0	9,0	3,6	9,6	5,4	1,8	0,6	11,4	12,6	9,6	3,0	8,4	4,8	2,4	0,6
3,1		**3,1**	**4,7**	**3,1**		**3,1**	**7,8**	**3,1**	**4,7**	**1,6**			**15,6**	**20,3**	**14,1**	**4,7**	**6,2**	**3,1**	**1,6**	
3,2	2,4	3,2	2,4	5,6	4,8	4,8	6,4	2,4	4,0	10,4	1,6	-	10,4	12,8	13,6	2,4	4,8	1,6	2,4	0,8
5,4	**0,7**	**0,9**	**4,7**	**7,5**	**2,6**	**4,7**	**10,1**	**5,1**	**3,5**	**4,7**	**0,2**	**1,9**	**10,1**	**12,0**	**5,9**	**4,0**	**6,1**	**3,7**	**3,5**	**2,6**
3,9	0,9	1,6	3,6	5,0	3,4	4,1	10,9	2,0	4,8	5,2	0,5	0,7	10,4	13,8	9,7	3,4	9,3	2,3	3,9	0,7
6,4	**1,1**	**3,2**	**4,8**	**5,9**	**1,1**	**5,4**	**9,7**	**3,2**	**6,4**	**3,2**	**2,1**	**2,1**	**13,4**	**7,5**	**5,9**	**1,6**	**5,4**	**5,4**	**1,6**	**4,3**
3,2	-	2,1	4,3	4,3	2,1	3,2	19,3	2,1	2,1	1,1	2,1	1,1	14,1	18,3	8,6	2,1	4,3	2,1	3,2	-
3,4	**1,0**	**1,0**	**6,8**	**3,9**	**2,9**	**7,3**	**12,2**	**2,4**	**1,9**	**1,4**	**0,5**	**1,0**	**16,1**	**17,1**	**4,9**	**2,4**	**5,8**	**4,9**	**1,9**	**1,0**
-	-	1,1	4,4	1,1	4,4	3,3	7,8	3,3	2,2	2,2	-	2,2	15,5	22,2	5,5	2,2	8,9	4,4	7,8	1,1
0,3	**2,8**	**15,8**		**12,0**	**6,0**	**5,3**	**19,0**		**6,7**	**3,5**			**15,1**	**12,3**						**1,1**
8,3	7,2	-	0,7	2,2	1,8	2,2	9,1	2,5	4,7	5,4	1,5	1,4	11,2	14,9	11,6	2,5	6,2	1,4	4,3	0,7
18,4	**9,2**	**3,1**	**3,1**	**3,1**		**1,5**	**3,1**		**6,1**	**1,5**	**1,5**		**13,8**	**13,8**	**12,3**	**1,5**	**7,7**			
8,5	7,0	4,2	4,2	2,8	4,2	2,8	5,6	4,2	4,2	2,8	2,8	-	9,9	14,1	8,4	1,4	4,2	-	5,6	2,8
16,7	**16,7**			**7,4**	**3,7**	**7,4**	**16,7**		**7,4**	**2,8**	**3,7**		**12,9**	**14,1**	**5,6**		**1,8**			
15,5	11,1	2,2	4,4	4,4	2,2	2,2	6,7	8,9	6,7	6,7	-	-	6,7	4,4	6,7	-	8,9	-	-	2,2
8,0	**14,0**				**2,0**	**4,0**	**10,0**	**4,0**	**6,0**	**2,0**		**4,0**	**8,0**	**24,0**	**4,0**		**4,0**	**4,0**		**2,0**
6,3	-	18,8		12,5	12,5	25,0	3,1		3,1		3,1		3,1		12,5		-			
2,3	**2,3**	**2,3**		**4,6**		**5,7**	**11,5**		**8,1**		**6,9**		**9,2**		**34,4**		**8,1**			**4,5**
10,9	-	7,8	6,2	10,9	3,1	4,7	9,4	1,5	-	4,7	3,1	-	6,2	7,8	14,1	1,6	1,6	-	4,7	1,6
1,7	**1,5**	**0,7**	**0,7**	**1,3**	**1,1**	**3,6**	**7,5**	**1,2**	**1,4**	**2,6**	**1,7**	**1,6**	**6,0**	**19,6**	**14,4**	**3,2**	**14,8**	**5,6**	**8,8**	**0,9**
1,7	1,2	0,3	0,5	1,0	1,3	3,5	8,2	1,3	1,7	2,7	1,5	2,3	5,3	18,7	16,0	3,0	17,0	4,2	7,2	0,7
1,8	**4,7**	**6,5**		**5,4**	**3,0**	**10,1**	**14,3**		**3,6**	**4,7**			**3,6**	**27,4**			**13,1**			**1,2**
1,0	2,0	-	-	4,0	2,0	3,0	11,1	-	1,0	5,1		3,0	8,1	35,4		4,0	14,1	1,0	4,0	1,0
11,1	**2,8**	**11,1**	**2,8**	**8,3**	**2,8**	**2,8**	**11,1**	**5,5**		**5,5**			**2,8**	**19,4**		**2,8**	**2,8**	**2,8**	**5,6**	
1,1	0,7	-	0,7	2,8	1,4	4,1	7,3	1,2	1,6	2,1	0,7	1,2	6,6	24,4	11,6	4,8	8,9	9,8	7,7	0,9

Tablo 10
Babanın Diploması ve Annenin İşi

	Babanın diploması								Annenin işi								
	Yok	CEP - CAP	BEPC	bakalorya	Küçük Okul	Üniversite	agregasyon	Yanıt yok	Yok	Çiftçi	İşçi	Ücretli	Zanaat, dükkân s.	Beyaz yaka - orta düzey	İlkokul öğretmeni	Beyaz yaka - üst düzey, lib. mes.	Diğer	Yanıt yok
Ulm	2,1	14,0	8,3	12,9	6,2	31,1	19,2	6,2	58,5	1,0	0,5	6,2	3,1	3,6	11,4	14,5	-	1,0
Sèvres	1,3	9,8	4,6	20,2	8,5	28,7	21,6	5,2	49,0	0,6	0,6	5,2	1,3	2,6	20,9	19,6	-	-
St Cloud	2,8	41,1	13,1	20,5	3,7	9,3	4,7	4,7	60,7	0,9	5,6	2,8	4,7	0,9	19,6	3,7	-	0,9
Fontenay	5,1	30,9	8,8	22,8	6,6	9,5	10,3	5,9	41,2	5,1	2,9	8,8	2,9	5,1	25,0	8,8	-	-
Politeknik	3,1	12,1	7,1	14,4	9,1	27,0	22,1	5,0	65,7	0,6	0,4	5,6	1,9	4,2	9,0	11,7	-	0,8
Paris Maden	2,3	15,0	12,0	18,0	6,8	21,8	15,8	8,3	62,4	1,5	2,2	3,0	3,0	5,2	12,0	7,5		3,0
Nancy Maden	3,6	12,6	9,6	18,1	17,5	15,6	15,0	7,8	66,3	0,6	-	5,4	3,0	0,6	13,8	8,4	0,6	1,2
St. Et. Maden	4,6	12,3	6,1	16,9	13,8	26,1	9,2	10,8	69,2		-	4,6	3,1	1,5	10,8	9,2	-	1,5
ENPC	6,4	24,0	12,0	14,4	11,2	13,6	13,6	4,8	60,8	2,4	0,8	9,6	4,8	5,6	8,0	1,6	4,8	1,6
Supelec	3,3	17,1	12,7	13,1	12,7	19,9	5,6	15,5	56,6	0,9	1,6	6,3	3,0	5,4	7,5	1,9	3,0	13,6
Centrale	4,5	17,0	8,4	15,2	7,5	26,5	11,5	9,3	63,9	0,7	0,9	6,1	2,9	3,4	11,3	6,8	-	3,8
ENST	8,1	17,7	9,7	12,9	8,1	18,8	10,7	14,0	50,5	1,6	2,7	3,7	2,7	2,7	7,5	3,7	5,4	19,3
EPCI	2,1	18,3	6,4	15,0	19,3	16,1	14,0	8,6	82,8	-	1,1	7,5	2,1	2,1	-	1,1	2,1	1,1
Breguet	4,4	21,9	10,7	8,3	18,0	20,5	4,9	11,2	54,1	1,4	1,4	12,2	8,3	6,8	3,4	1,0	1,0	10,2
Sudria	4,4	14,4	11,1	6,7	20,0	26,7	6,7	10,0	56,7	-	2,2	10,0	5,5	2,2	5,5	2,2	3,3	12,2
ENSAM Lille	3,9	22,9	16,9	13,7	2,8	17,2	1,4	21,1	65,1	0,7	1,4	8,1	7,7	2,4	8,8	3,5	-	2,1
Agro	12,7	12,0	6,2	14,1	7,2	34,4	9,4	4,0	69,9	5,1	-	5,8	1,4	2,5	8,0	6,9	-	0,3
Grignon	26,1	7,7	6,1	12,3	4,6	27,7	15,4	-	72,3	6,1	1,5	-	3,1	3,1	7,7	1,5	-	4,6
ENSIA Massy	22,5	11,3	8,4	12,7	8,4	25,3	8,4	2,8	60,5	2,8	2,8	7,0	4,2	2,8	8,4	8,4	-	2,8
Bahçecilik	16,7	25,9	3,7	18,5	9,3	16,7	7,4	1,8	50,0	12,9		11,1	1,8	1,8	11,1	3,7	-	7,4
Montpellier	22,2	20,0	13,3	11,1	6,7	17,8	4,4	4,4	68,9	8,9	2,2	6,7	-	-	8,9	2,2	-	2,2
Rennes	20,0	4,0	12,0	22,0	12,0	20,0	6,0	4,0	64,0	10,0	2,0	2,0	8,0	2,0	6,0	4,0	-	2,0
PTT	15,6	43,7	12,5	18,7	-	9,4	-	-	68,7	-	3,1	12,5	6,2	-	6,2	-	-	3,1
ENSAE 1D	5,7	6,9	4,6	17,2	17,2	26,4	19,5	2,3	63,2	1,1	-	2,3	1,1	6,9	11,5	10,3	1,1	2,3
ENSAE 2D	18,7	21,9	7,8	9,4	9,4	14,1	9,4	9,4	68,7	3,1	-	10,9	1,5	7,8	4,7	3,1	-	-
IEP tümü	4,1	8,9	5,1	12,3	10,5	40,7	13,8	4,6	71,7	0,2	0,5	4,0	3,1	3,4	3,1	9,8	0,2	4,0
IEP Kamu H.	3,5	7,8	4,5	13,4	11,3	38,9	16,0	4,5	70,6	0,3	-	3,5	3,2	3,8	3,0	11,7	0,2	3,7
IEP Bordeaux	3,0	15,5	5,9	19,6	6,5	32,1	4,7	12,5	73,8	1,2	2,4	5,4	2,4	4,2	4,7	4,7	0,6	0,6
ENA 1	2,0	9,1	10,1	12,1	7,1	38,4	18,2	3,0	61,6	-	2,0	5,0	2,0	-	3,0	21,2	-	5,0
ENA 2	19,4	36,2	8,3	5,5	8,3	19,4	2,8	-	52,8	5,5	2,8	5,5	8,3	11,1	5,5	5,5	-	2,8
HEC	3,9	10,2	4,8	14,1	8,6	36,8	14,1	7,5	67,7	0,7	0,2	5,3	3,4	4,4	5,2	10,2	-	2,8

Tablo 11
İkamet (yüzde)

	Altıncı sınıfa başlarken ikamet edilen yer								Anket sırasında ebeveynin ikamet yeri			
	Yurtdışı	*>2.500 nüfus*	*2.500-10.000*	*10.000-50.000*	*50.000-100.000*	*>100.000*	*Paris ve civ.*	*Yanıt yok*	*Yurtdışı*	*Taşra*	*Paris*	*Yanıt yok*
Ulm	2,1	8,8	3,6	13,5	5,7	31,6	33,1	1,5	2,6	59,6	37,3	0,5
Sèvres	2,0	7,8	3,3	14,4	5,2	33,3	33,3	0,6	0,6	56,8	41,8	0,6
St Cloud	0,9	32,7	5,6	14,9	2,8	24,3	18,7	-	0,9	79,4	19,6	-
Fontenay	0,7	20,6	11,7	15,4	3,7	16,2	28,7	2,9	2,2	63,2	33,8	0,7
Politeknik	0,6	11,0	5,6	11,4	4,6	26,2	39,1	1,5	4,6	55,3	38,9	1,1
Paris Maden	4,5	14,3	6,0	15,8	1,5	15,0	38,3	4,5	2,2	54,9	40,6	2,2
Nancy Maden	2,4	16,3	8,4	13,8	3,6	24,1	30,1	1,2	3,0	57,8	38,5	0,6
St.E. Maden	9,2	13,8	10,8	13,8	-	30,8	21,5	-	1,5	64,6	33,8	-
ENPC	12,8	8,8	2,4	8,0	2,4	26,4	37,6	1,6	9,6	50,4	39,2	0,8
Supelec	5,4	11,0	8,4	13,8	3,5	20,9	35,4	1,4	4,7	55,9	38,2	1,2
Centrale	2,0	12,5	4,7	15,0	3,6	24,7	37,4	-	1,1	58,0	39,7	1,1
ENST	19,9	5,9	6,4	14,5	2,7	21,5	27,4	1,6	19,3	50,5	29,0	1,1
EPCI	3,2	3,2	4,3	15,0	4,3	9,7	58,0	2,1	2,1	34,4	63,4	-
Breguet	1,9	6,3	6,3	9,7	1,9	9,3	63,9	0,5	1,0	29,3	69,7	-
Sudria	2,2	7,8	3,3	12,2	6,7	15,5	48,9	3,3	2,2	37,8	60,0	-
ENSAM Lille	1,7	10,2	7,7	16,2	2,1	12,3	48,2	1,4	1,0	48,6	49,6	0,7
Agro	5,8	24,6	4,0	8,7	4,7	18,5	33,0	0,7	0,7	59,4	39,5	0,3
Grignon	1,5	36,9	3,1	6,1	7,7	15,4	23,1	6,1	-	70,8	24,6	4,6
ENSIA Massy	-	25,3	2,8	16,9	4,2	22,5	25,3	2,8	-	70,4	28,2	1,4
Horticulture	-	42,6	-	3,7	7,4	24,1	20,4	1,8	-	75,9	22,2	1,8
Montpellier	2,2	28,9	13,3	11,1	6,7	15,5	20,0	2,2	2,2	75,5	22,2	-
Rennes	-	22,0	10,0	10,0	6,0	20,0	32,0	-	-	76,0	24,0	-
PTT	21,9	15,6	6,2	3,1	9,4	31,2	12,5	-	-	84,3	15,6	-
ENSAE 1D	3,4	13,8	5,7	14,9	2,3	24,1	34,5	1,1	1,1	47,1	49,4	2,3
ENSAE 2D	3,1	20,3	15,6	14,0	7,8	9,4	29,7	-	-	65,6	32,8	1,5
IEP	6,0	6,4	4,7	11,3	4,3	16,8	48,0	2,3	5,4	37,1	56,4	1,1
IEP Kamu	3,5	8,5	4,2	11,3	4,3	16,8	49,1	2,2	3,0	38,2	58,2	0,5
IEP Bor.	4,2	20,8	7,1	20,2	12,5	28,6	2,4	4,2	5,3	94,0	0,6	-
ENA 1	1,0	2,0	3,0	13,1	4,0	12,1	56,6	8,1	2,0	38,4	59,6	-
ENA 2	-	13,9	11,1	25,0	-	19,4	22,2	8,3	-	77,8	22,2	-
HEC	3,6	4,4	5,0	8,4	2,0	24,3	52,1	0,2	1,2	43,2	54,8	0,7

Tablo 12
Akademik Geçmiş (Yüzde)

	Altıncı sınıfta kaydolunan kurum				Lise ikideki alan							
	CEG	*Ortaokul - lise*	*Özel*	*Yanıt yok*	*Tekn.*	*M & M'*	*Kl.*	*B*	*C*	*A*	*A'*	*Yanıt yok*
Ulm	4,7	79,8	15,5	-	1,5	12,9	1,0	3,1	32,1	19,7	28,5	1,0
Sèvres	1,3	87,6	9,1	2,0	-	9,8	0,6	3,3	41,8	20,9	22,9	0,6
St Cloud	39,2	50,5	7,5	2,8	0,9	65,4	-	11,2	12,1	4,7	5,6	-
Fontenay	28,7	64,7	5,1	1,5	-	55,1	-	16,2	17,6	4,4	4,4	2,2
Politeknik	5,0	79,9	14,8	0,2	2,5	16,6	0,2	-	58,0	0,8	21,2	0,8
Paris Maden	6,0	76,7	15,0	2,2	0,7	13,5	0,7	-	58,6	1,5	22,5	2,2
Nancy Maden	7,2	79,5	12,6	0,6	4,8	22,3	1,2	-	54,2	-	15,0	2,4
St E. Maden	10,8	63,1	26,1	-	7,7	18,4	3,1	-	50,8	-	20,0	-
ENPC	4,8	84,8	5,6	4,8	8,0	28,8	9,6	-	38,4	-	12,0	3,2
Supelec	10,5	64,5	12,2	12,7	6,8	30,7	7,3	0,5	37,3	0,5	9,4	7,5
Centrale	9,1	77,5	13,1	0,2	4,3	22,9	-	0,9	55,1	0,4	15,6	0,7
ENST	13,4	63,4	5,9	17,2	5,4	32,9	3,8	0,5	30,3	0,5	10,8	15,7
EPCI	4,3	66,7	12,9	16,1	3,2	27,9	6,4	1,1	45,1	-	8,6	7,5
Breguet	20,0	60,0	12,7	7,3	17,1	46,8	8,3	0,5	22,4	-	1,9	2,9
Sudria	5,5	66,7	14,4	13,3	21,1	35,5	8,9	-	28,9	-	1,1	3,3
ENSAM Lille	35,9	58,4	4,6	1,1	75,0	9,8	-	-	11,6	0,3	2,4	0,7
Agro	6,2	76,8	15,6	1,4	2,5	29,7	0,7	1,4	54,3	0,7	9,0	1,4
Grignon	9,2	78,4	12,3	-	1,5	35,4	-	1,5	52,3	1,5	6,1	1,5
ENSIAA Massy	15,5	66,2	15,5	2,8	7,0	36,6	1,4	1,4	45,1	1,4	7,0	-
Bahçe	16,7	62,9	16,7	3,7	12,9	50,0	1,8	1,8	18,5	1,8	9,2	3,7
Montpellier	24,4	64,4	11,1	-	8,9	44,4	4,4	2,2	37,8	2,2	-	-
Rennes	14,0	72,0	10,0	4,0	4,0	44,0	2,0	2,0	36,0	-	12,0	-
PTT	12,5	56,2	28,1	3,1	18,7	40,6	-	-	31,2	6,2	3,1	-
ENSAE 1D	8,0	73,5	17,2	1,1	2,3	19,5	1,1	3,4	54,0	1,1	17,2	1,1
ENSAE 2D	14,0	65,6	20,3	-	9,4	59,4	-	1,5	25,0	1,5	-	3,1
IEP	2,2	63,9	31,3	2,6	1,1	17,6	1,9	25,6	28,3	13,8	9,7	1,8
IEP Hizmet	0,7	66,4	31,9	1,0	0,2	13,2	1,5	24,0	30,2	16,5	13,8	0,5
IEP Bordo	5,3	66,1	28,0	0,6	4,2	27,4	4,7	31,5	13,1	13,1	3,5	2,4
ENA 1	2,0	68,7	29,3	-	-	9,1	2,0	17,2	26,2	22,2	22,2	1,0
ENA 2	11,1	66,7	22,2	-	5,5	33,3	8,3	19,4	8,3	11,1	5,5	8,3
HEC	2,1	76,8	20,9	0,2	0,7	20,9	1,1	2,3	61,1	0,7	13,0	0,2

Tekn Teknik
B Latince, dil
M ve M' Modern (Latince yok)
Kl. Klasik (başka bilgi yok)
C Latince, matematik
A Latince, Grekçe
A' Latince, Grekçe, matematik

inanç veya bağlılığı ifade eden *tarzlara* (yapma-etme, konuşma vb. tarzı) dayanır. Ancak, kooptasyon süreçlerini açık seçme işlemlerine indirgemek vahim bir hata olur: Seçilenler de, kendilerini onların tercihine sunmalarından ötürü, kendilerini seçenleri seçmek suretiyle başarılı bir kooptasyona katkıda bulunurlar; oysaki başkaları, kendilerini, pek çoğunun zaten dışında bırakılacağı bir yarıştan spontan bir biçimde dışlamıştır. Kısmen hem kendilerini onlara takdim etme tarzları hem de bizâtihi kendilerini takdim ediyor olmaları gerçeğiyle onları tanıdıklarını gösteren failler, (istatistiksel olarak) sadece kendilerini tanıma ihtimali olan mercileri tanıma eğilimindedirler.

Akademik sistem böylece, iktidar alanının farklı kesimlerinden gelen gençleri farklı eğitim kurumlarına, bu kurumların her birinde, iktidar alanının aynı kesiminden gelen olabildiğince çok sayıda bireyin –dolayısıyla da, birbirlerininkine benzer ve diğer kurumların öğrencilerinkinden mümkün olduğunca farklı yatkınlık sistemlerine sahip olabildiğince çok bireyin– bulunmasını sağlayacak şekilde yönlendiren nesnel ve öznel pek çok pratik seçme işlemi vasıtasıyla, nesneleşmiş bir *sınıflandırma algoritması* gibi hareket eder. Yaptığı, önüne getirilen bireyleri, olabildiğince homojen ve belli bazı belirleyici kriterlere göre birbirlerinden olabildiğince farklı sınıflara bölüştürmektir. Olabildiğince homojen sınıflar arasına azami mesafe koymaya çalışmak suretiyle, verili her anda toplumsal yapıyı oluşturan mesafeler bütününü yeniden üretmeye ve meşrulaştırmaya katkıda bulunur.

Yükseköğretim kurumlarının, üretilmesine katkıda bulundukları başat etkiler bunlardır. Bu kurumlar, öğrenci kitlesi içerisinde iki büyük kopuşu hayata geçirir: birincisi küçük okulların öğrencileriyle Büyük Okulların öğrencileri arasında; ikincisi, ortak noktası mükemmeliyeti sosyal olarak teminat altına alınmış bir "seçkinler sınıfı" olarak teşkil edilmiş olmak olan bir kitle olan farklı Büyük Okul öğrencilerinin arasında. Bunu da, hem rekâbet halindeki hem de tamamlayıcı *sosyal kimlikleri*; dolayısıyla, onları iktidar alanı içerisinde karşı karşıya getiren rekâbete rağmen gerçek bir organik dayanışmayla birbirlerine bağlı *zümreleri* ["*büyük zümreler*" {fr}] üreterek ve özellikle de tasdik ederek hayata geçirir.

Büyük kapı ve küçük kapı

Yükseköğretim kurumları alanı, becerileri, sınıflandırma işlemlerinde resmî olarak dikkate alınan ve süreklilik arzeder şekilde dağılan rakipler arasına katı, net ve kalıcı kopuşlar tesis etmeye meyleder. Bizim toplumlarımız-

da, cinsel kimliği ve nesep kimliğini tâyin eden adlandırma/tâyin ritüellerine (vaftiz, sünnet vb.) çok benzeyen bir işlevi yerine getiren tâyin ritüelleri olan ve akademik sistemin, hakiki bir zümreye dâhil olma güzergâhının (inziva, sınavlar vb.) sonunda şahsa münhasır unvanlar dağıttığı resmî adlandırma/tâyin edimleri, ait olma ve dışlama ikili mantığına dayanmalarından ötürü, üyelerini toplumsal olarak tesis edilmiş böylesine bir *töze*, yani dayatılan adın hem ürettiği hem de belirlediği bir farklılık olarak sosyal kimliğe ("ENSli", "Politeknikli" vb.) dâhil olmakta birleştiren grupların çerçevesini çizer ve onları düzene koyar. Farklı okullara dâhil olmanın sağladığı tasdik, güzergâhın başlangıç noktasına, kariyerin nasıl seyredeceğini tamamıyla belirleme gücünü değilse de, en azından akademik olarak tanımlanmış her sınıf için bir dizi muhtemel güzergâh sınıfı (yani ne olacağı her verili anda, başlangıç noktasından itibaren sadece belli bir hata payıyla belirlenen bir dizi kariyerden oluşan bir bütün) belirleme gücü tevdi etmek suretiyle, seçilmişleri, biyografik tarihin belirsizliklerinden ve tesadüfiliklerinden âzâde tutmaya meyleder.[9] Devletin teminatındaki bir adlandırma edimi olan akademik unvan [diploma] bu vakada, temâyüz bahşettiklerinin sosyal yazgısını belirler: Sosyal teminata sahip bu resmî öngörünün etkili olabilmesinin belirleyici unsurlarından biri, kendisinden istifade edenlere tatbik ettiği kendini-doğrulama etkisidir.

Yükseköğretim kurumları alanının ayrışma ilkelerini ortaya koymak amacıyla, ilk etapta birbirlerini tamamlayıcı iki çözümlemeye başvurduk: biri haklarındaki tek bir bilgiye göre, yükseköğretim kurumlarının tamamı üzerine; diğeri, öğrencilerin sosyal ve akademik özelliklerine dair bir dizi bilgiye göre nitelenen daha sınırlı sayıdaki Büyük Okul üzerine. İlki için, elimizdeki, bu kurumların tamamını mukayese etmeye elverişli tek bilgi olan öğrencilerin ailelerinin sosyal kategorisine göre (ki bu kategorinin, başka pek çok kayda değer göstergeyle yakından ilintili olduğunu bilmekteyiz) nitelenen 86 eğitim kurumunu ele aldık ve ebeveynlerin ikâmet ettikleri yer ile cinsiyeti örneklendirici değişken olarak kullandık.

---

9 Eğitim sisteminin ürettiği her bir sınıfı tanımlayan istatistik kanunları, bireyleri sadece sınıfın üyeleri olarak niteler. *De omni et nullo* aksiyomunun görünürdeki bir ihlaliyle, bireysel nesne belirsiz, sınıf ise belirlidir. Daha net bir ifadeyle, belirsizliğinin sınırları sınıfın sınırlarından başka bir şey olmayan bireysel nesne sadece olumsuz olarak belirlenmiştir. İhtimallere dair öznel tahminlerde varyasyonun uç kutuplarının neden önemli olduğu böylece anlaşılır olur: Her şey, faillerin spontane istatistiğinin, nesnel olarak olanaklı (ve eşitsiz derecede muhtemel) güzergâhlar içinden, uç değerleri öne çıkartma eğilimindeymiş (mesela "Khâgne'lının şikâyeti"nde yazar veya büyükelçi ile lise öğretmeni) gibi hayata geçer.

Bu ölçekte çalışmayı seçmek demek, tüm kayda değer özelliklere dair, gerçekten de karşılaştırılabilir göstergeleri elde etmenin güçlüğünden kaynaklanan sınırları kabul etmeye mahkûm olmak demekti: okul başarısı ve düzeyi (gidilen ortaöğretim kurumunun türü, bakaloryadaki alan, mansiyonlar, Genel Sınav'a aday olup olmamak); öğrencilerin sosyal düzeyleri (ebeveynlerin ve onların ebeveynlerinin mesleği, coğrafi köken); kurumların akademik seviyesi (eğitim kadrosunun düzeyi, girmek için istenen diplomalar, hazırlanmak için gerekli olan zaman ve çalışma biçimi; tahsilin süresi vb.) ve sosyal seviyesi (ne kadar eski olduğu, itibarı, öğrencilerini yerel mi yoksa ulusal düzeyde, sınavla mı aldığı, genel mi yoksa belli bir alanda uzmanlaşmış bir eğitim kurumu mu olduğu, diplomanın sosyal değeri, özel mi –dinî mi değil mi– yoksa devlet okulu mu olduğu). Paris Madencilik Okulu ya da Politeknik gibi hem eğitim bakımından hem sosyal bakımdan yüksek okulları Sudria yahut yüksek ticaret ve işletme okulları gibi eğitim bakımından daha ziyade düşük ama sosyal bakımdan yüksek kurumlardan ayırt edebilmemizi sağlayacak tek şey olan, 84 kurumun tamamı için geçerli olacak bir okul başarısı göstergesi özellikle zaruriydi. Oysa, babanın mesleği, ebeveynlerin yaşadığı il, öğrencilerin cinsiyeti, öğrencilerin yıllara göre dağılımları, sınavla alan okullarda hazırlık lisesi gibi bilgileri veren Eğitim Bakanlığı istatistikleri ne ortaöğretimde devam edilen kurumu ne de bakalorya sonuçlarını vermekteydi.

Bu ilk çözümlemede kullanılan veriler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın istatistik ve genel durum merkezinin istatistiklerinin taranmasıyla elde edilmiştir (Milli Arşiv'de *F 17 bis* dizisinde tutulmaktadırlar): Çözümlemede tutmak üzere hangi kurumlara ait yeterli bilgiye sahip olunduğunu görmek adına, 1963-1971 arasındaki dönem için, erişilebilir durumdaki 200'ün üzerinde yükseköğretim kurumuna ait istatistikleri inceledik. Paris Tıp Uzmanlık Okulu ve Paris Adli Çalışmalar Enstitüsü gibi bazı belirleyici kurumlar için, arşivlerdeki güvenilir veri noksanlığını gidermek üzere, bu verileri dosyalardan yola çıkarak üretmek üzere izin aldık.

Yükseköğretim alanının, iktidar alanının farklı bölgelerine denk düşen farklı bölgelerinde yer alan her bir *kayda değer* konum için en azından bir kurum almaya çalıştık: sanat ve mimari, eğitim ve araştırma, yüksek memuriyet, adalet, tıp, sanayi yöneticileri (ayrıca beyaz yakalıları ve mühendisleri), ticaret yöneticileri, ordu. Çözümlemede tuttuğumuz 84 kurumdan 10'u, sahip olduğumuz iki veri kaynağına (bir yanda anketimiz, diğer yanda idari kaynaklar) denk düşen ve her ikisinin de yetersiz, ama farklı açılardan (bilginin kalitesinin az ya da çok iyi olması, örneklemin temsil kabiliyetinin az ya da çok olması) yetersiz olmasından ötürü birbirlerinin karşısına koymanın önemli olduğu iki puanla –biri temel değişken, öteki ilave değişken– temsil edildi. Esasında, grafiklerde gördüğümüz gibi, çoğu örnekte iki nokta çok yakın durmaktadır. Bizim anketimizin ve idari anketlerin sağladığı bilgilerin yeterince güvenli görünmediği (babanın mesleği sorusuna cevap vermeyenlerin oranının yüksekliği, çözümlemede ayrı tutulan iki kategorinin tek bir

kategori altında toplanmış olması) okullar da ilave değişkenler olarak tutuldu. Havacılık Okulu ve Denizcilik Okulu, ENSET, Müzik Konsevatuvarı, Gümrük Okulu, Hâkimlik ve Savcılık Okulu ve Adli Çalışmalar Enstitüsü gibi örnekler bu kategoriye girmektedir.[10]

Tüm hareketsizliğin % 31,4'ünü (bkz. **Grafik 3** ve **Grafik 4**) temsil eden birinci faktör, egemen sınıfa mensup öğrencilerin çok önemli bir kesimini (ENA, IEP ve HEC'te % 60'ın üstünde) barındıran en büyük okulların (ENA, HEC, ENS Ulm, Politeknik vb.) *büyük kapısı* ile görece küçük bir kesimini barındıran (fen ve edebiyat fakülteleri, teknoloji enstitüleri, küçük yüksekokullar, sanat ve meslek okulları, PTT okulları vb.de % 35 ve altında) *küçük kapı* arasındaki karşıtlığı açık biçimde göstermektedir.[11] Bir tarafta (sağda) sanayide, ticarette, yüksek memuriyette, akademideki en soylu mesleklere hazırlamalarından ve sonradan bu farklı kesimler arasında geçiş yapabilmeyi ("*pantuflaj*" {**fr**}) kolaylaştırmalarından ötürü ulusal öneme sahip, en itibarlı ve aynı zamanda en çok yönlü kurumlar vardır. Diğer tarafta (solda) teknisyenlik görevlerine, orta kademe yöneticiliklere, ortaöğretim öğretmenliğine ya da en iyi ihtimalle alt kademe mühendisliklere, uzmanlık alanları çok dar olan ve meslek değiştirmeye, bir sektörden veya bir mevkiden bir başkasına geçmeye izin vermeyen uygulama mevkilerine öğrenci yetiştiren kurumlar. Hiyerarşide aşağıya doğru inildikçe eğitim kurumları *daha çok uzmanlaşır*: Politeknik'ten veya Maden Okulu'ndan Supelec'e; PTT Okulu'ndan Lyon Centrale'e (şemanın orta kısmında); ardından Grenoble Politeknik'e, Lille Ensi'ye (ortada solda); ardından Lyon Deri Tabaklama Okulu veya Roubaix ENSAIT'e (en solda) geçeriz.[12]

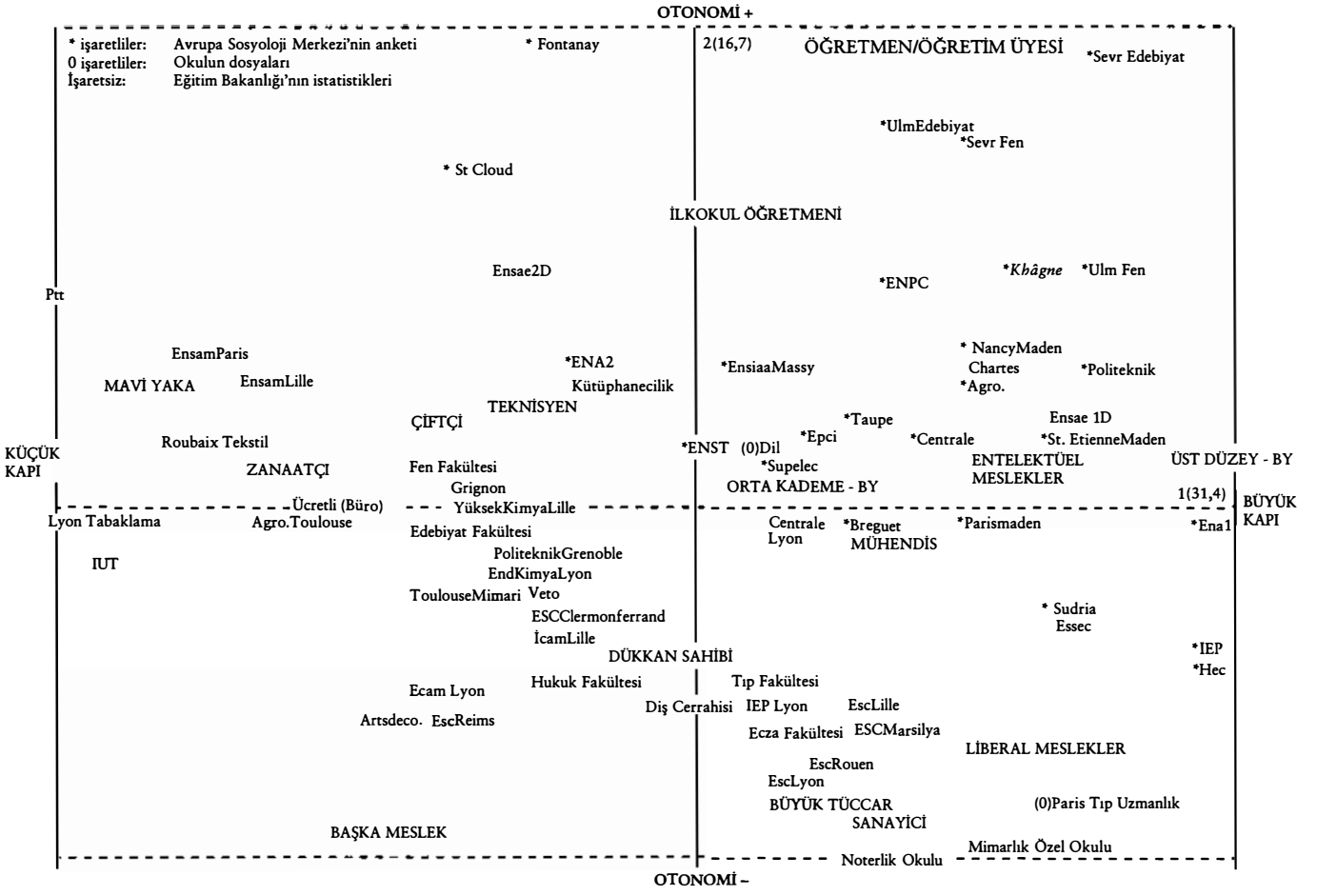
---

10 Grup hâlindeki kurumlardansa tek tek kurumları almayı tercih ettik: Örneğin Lyon'da, bu kentin mühendislik okullarının tamamını almak yerine büyük bir mühendislik okulu (Lyon Centrale) ile farklı statü ve uzmanlıklara sahip daha ufak okulları (CPE Lyon, ECAM, Fransız Deri Tabaklama Okulu); yahut sanat ve mimariyle alakalı mesleklere yönlendiren kurumlar alt alanında, tüm mimarlık okulları yerine bir Paris'ten (ESA), iki de Paris dışından, Nantes ve Toulouse'dan mimarlık okulu aldık. Öte yandan, özellikle de *karşılaştırma için referans noktası* işlevi gören genel konumlara işaret etmek istediğimizde, okul gruplarını kullandık: Örneğin sadece iki puanla temsil ettiğimiz fen veya edebiyat hazırlık sınıfları (Khâgne ve Taupe) veya teknoloji enstitüleri ile farklı fakülteler (hukuk ve iktisadi bilimler, fen, edebiyat, tıp, ecza) için bu durum geçerlidir. Çok daha titiz olmayı teminen kente göre ayırabilirdik veya ayırmalıydık.

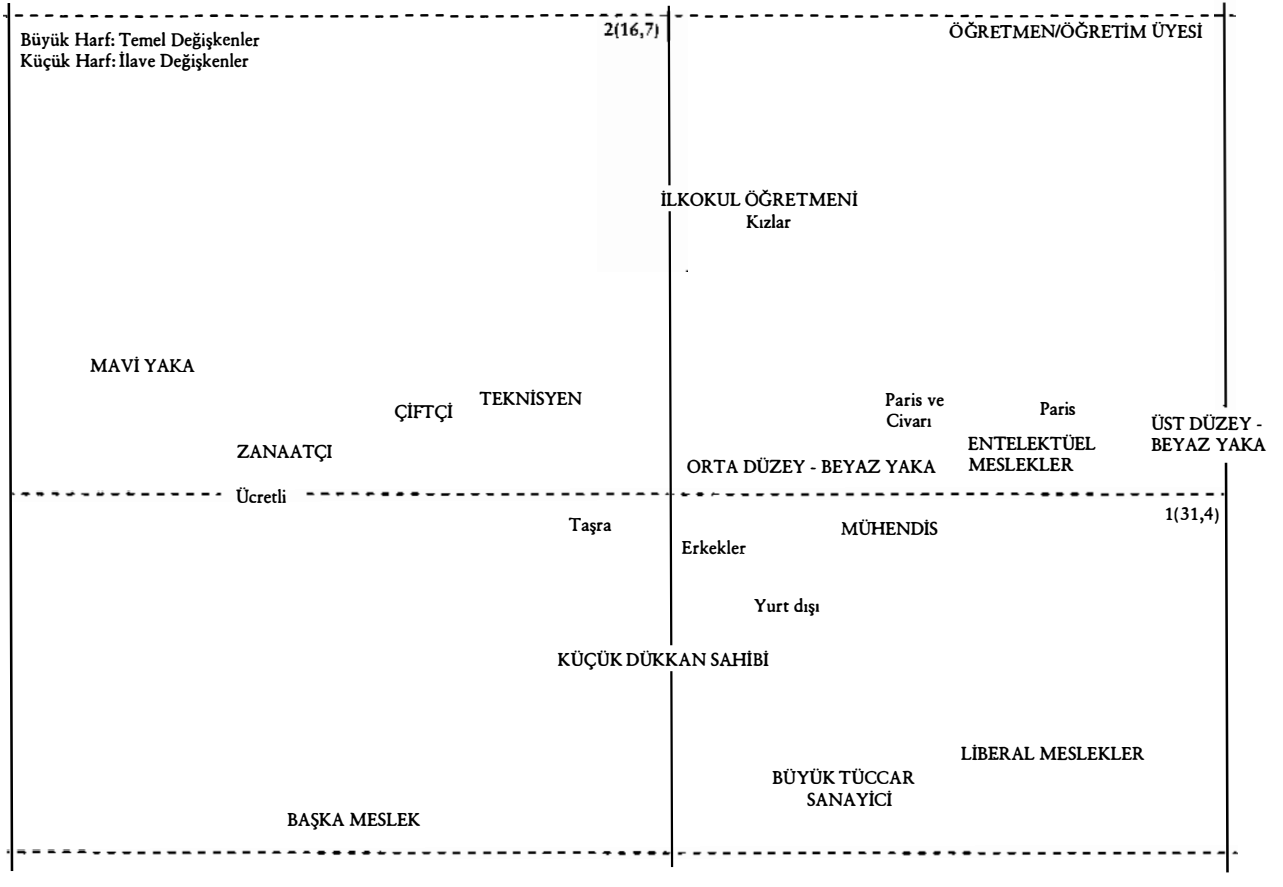
11 İlave değişkenleri yansıtmak, ilk eksenin aynı zamanda öğrencileri bölgesel kökenlerine göre de karşı karşıya koyduğunu görmeyi sağlıyor: Ebeveynleri Paris'te yahut Paris civarında yaşayan öğrenciler egemen okulların tarafında (diyagramın sağ kısmında) yer alırken, ebeveynleri taşrada yaşayan öğrenciler tahakküm altındaki kurumların tarafındadır (diyagramın sol kısmı).

12 İleride göreceğimiz gibi, (eğitim kurumlarının öğrencilerine dair, okul başarısı başta olmak üzere daha fazla özelliği devreye sokacak olan) ikinci faktör ikinci analizin tamamıyla ortaya çıkartacağı yapıya dair bir ilk tahmini ortaya çıkartsa da, burada sadece birinci faktörü inceleyeceğiz.

Grafik 3
Yüksek Öğretim Kurumlarının Alanı (Temel Değişkenler)

Grafik 4
Öğrencilerin Sosyal Özellikleri (Temel ve Yardımcı Değişkenler)

> Farklı okullara devam etmekte olan öğrencilerin ailelerinin mesleklerine denk düşen noktaların dağılımının yapısının söz konusu mesleklerin toplumsal uzamdaki dağılımına son derece benzemesinin gösterdiği gibi, eğitim kurumlarının, öğrenci kitlelerinin sosyal niteliğine göre hiyerarşisi, toplumsal hiyerarşiye hayli sıkı biçimde denk düşmektedir. Bu da, akademik kurumun öğrenci seçimlerindeki gibi, sosyal belirlenimden özerk ve bağımsız kriterlerle yapıldığı iddiası taşıyan bir seçimin salt kendine ait etkisinin sınırlılığını gösterir. Öte yandan, okul başarısına dair göstergelerin göz önüne alınmamasından ötürü, bu hiyerarşi, diplomaların *piyasa değeriyle*, sınavların görece "zorluğuna" göre ölçülen salt akademik değerlerinden çok daha sıkı biçimde örtüşür. Mesela IEP yahut HEC'in, salt akademik hiyerarşide kendilerinden daha üst sırada olan Ulm veya Politeknik gibi okullardan daha yukarıda konumlanması yahut seçimlerini çok sıkı yapmayan, özerkliği zayıf, sığınak işlevi gören okulların (Breguet, Mekanik ve Elektrik) Ulm yahut Sevr gibi, salt akademik kriterlere göre en yüksek konumdaki okullara yakın konumda bulunması bundandır.

Akademik alanın, iktidar alanının büyük dilimlerine karşılık gelen her bir alt-alanının içerisinde rastlanan bu temel karşıtlık, eğitim ve araştırma amaçlı kurumların bütününün içerisinde, bir yanda Ulm ve Sevr, diğer yanda en çok uzmanlaşmış ve en teknik okul olan ENSET ile ikisi arasında konumlanan ama ENSET'e daha yakın duran Fontenay ve Saint-Cloud arasındadır.[13] Kamu yönetimi okulları diliminde, karşıtlık ENA, Paris IEP, ENSAE ile ücretli orta sınıf kesimlerine mensup yüksek oranda taşralı öğrenciyi barındıran Gümrük, PTT gibi itibarı en düşük bakanlık veya zümrelere öğrenci yetiştiren yahut taşrada bulunan okullar (Bordeaux veya Grenoble IEP) arasındadır. Bundan daha da anlamlı biçimde, aynı Büyük Okula iki ayrı girme yolu arasında da bir karşıtlık vardır: Lise öğrencilerine ayrılmış olan kontenjandan, sınav yoluyla giren genç yaştaki öğrenciler (ENA 1, birinci sınavla alınan öğrenciler ile ENSAE 1, birinci bölüm) ile memurlara ayrılmış olan iç yükselme kontenjanından girenler (ENA 2, ikinci sınavla gelen memurlar, ENSAE 2, ikinci bölüm) arasında.[14] Ticaret ve işletme okulları alt-uzamında, en itibarlı iki okul olan HEC ve ESSEC çeşitli ESCAE'lerin (şirket yönetimi ve ticaret yüksek okulları) karşısında durmaktadır. Mühendislik okulları evreninde Politeknik, Madencilik Okulu, ENPC gibi en yüksek kariyerlerin

---

13 Daha eski ve daha soylu olan ve daha iyi öğrencileri alan Chartes ile Ulusal Kütüphanecilik Okulu arasında da aynı karşıtlık vardır, ki bu iki okulu örenklendirici değişkenler olarak kullandık.

14 Ulusal Hâkimlik ve Savcılık Okulu ve Adlî Çalışmalar Enstitüsü esasında, ENA ve IEP'ye, diyagramda göründüğünden daha uzaktırlar: ENA ve IEP'nin tersine, yüksek oranda kamu kesiminde orta kademe işlerde görev alan yönetici çocuğuna karşılık, özel sektör yöneticilerinin yahut yüksek memurların çocuklarını çok az barındırırlar (ancak, farklı yönetici fraksiyonları arasında ayrıma gidemedik).

yolunu açan çok Büyük Okullar, ya düşüşteki ya da değerini kaybetmiş sektörlere ve mesleklere öğrenci yetiştiren, en teknik ve aynı zamanda en taşralı okulların (Roubaix Sanat ve Endüstri Okulu –tekstil–, Lyon Deri Tabaklama Okulu ve daha az ölçüde, kimyasal endüstri alanındaki sanat ve meslek okulları) karşısında durmaktadır.[15] 1830 yılında kurulan ve deniz subayı yetiştiren Denizcilik Okulu ile 1937'de kurulan ve en teknik, en uzmanlaşmış, mesleğe ve meslekî eğitime en doğrudan yönelmiş ve dolayısıyla, halk sınıflarından ve orta sınıflardan gelen öğrencilere en açık okulların bulunduğu kutbun yakınında duran Havacılık Okulu da karşı karşıya bulunmaktadır.[16]

Bu temel karşıtlığın toplumsal anlamını tüm kapsamıyla ortaya çıkartmadan evvel, doğrudan anketle elde edilmiş olan ve özellikle de okul başarısına dair toplam on üç bilgiyle nitelediğimiz daha kısıtlı sayıdaki eğitim kurumuna tatbik ettiğimiz ikinci analizde aldığı biçimi incelemek icap ediyor.

> Analize dâhil ettiğimiz 21 Büyük Okulun her biri için, elimizde öğrencilerin akademik sermayesine (altıncı sınıfta ve lise ikide devam ettiği okul, lise ikide devam ettiği alan, bakaloryada aldığı mansiyon) ve ailelerin kültürel ve sosyal sermayelerine dair bir dizi gösterge vardı (annenin, babanın, iki dedenin mesleği; babanın ve annenin diplomaları, kardeş sayısı, yüksek tahsil sahibi aile üyelerinin sayısı, altıncı sınıfa başladığı sırada anne-babanın ikâmet yeri). Eğitim kurumlarının ayrışmasına temel teşkil eden iki büyük esas olan öğrencilerin okul başarısı ile sosyal kökenlerini böylelikle bir arada tutabildik.
>
> Analizini Monique de Saint Martin ile birlikte yaptığımız anket, 1965-66 ve 1968-69 yılları arasında, içlerinden 15'ini, iktidar alanının temel bölgelerine denk gelen temel değişkenler olarak aldığımız bir dizi okulda (ya da hazırlık sınıfında) yapıldı. Bu iktidar alanı bölgeleri şöyledir: Eğitim ve araştırma (Ulm, Sevr, Saint-Claude ve Fontenay ENS'leri), yüksek kamu hizmeti (ENA –birinci ve ikinci sınav–, IEP Paris), sanayide işverenlik, yöneticilik ve mühendislik (Politeknik; Centrale; Paris, Nancy, Saint-Étienne Ulusal Madencilik Okulları; INA; ENSIA), ticari şirket ve hizmet şirketi (HEC) yahut zirai firma (Agro) yöneticiliği. Anketi harp akademilerinde ve sanat

15 Uzamın inşasında akademik özelliklerin dikkate alınmadığını bildiğimizde anlaşılır olan görünürdeki bir istisna, Sudria'dır: Ne bir uzmanlık ve meslek okulu, ne de büyük ve çok yönlü olan, daha ziyade öğrencileri arasında, dersleri hayli zayıf çok sayıda üst düzey yönetici ve liberal meslek sahibi çocuğu bulunan bir sığınak okul konumundaki bu kurum, Büyük Okulların çok yakınında durmaktadır.

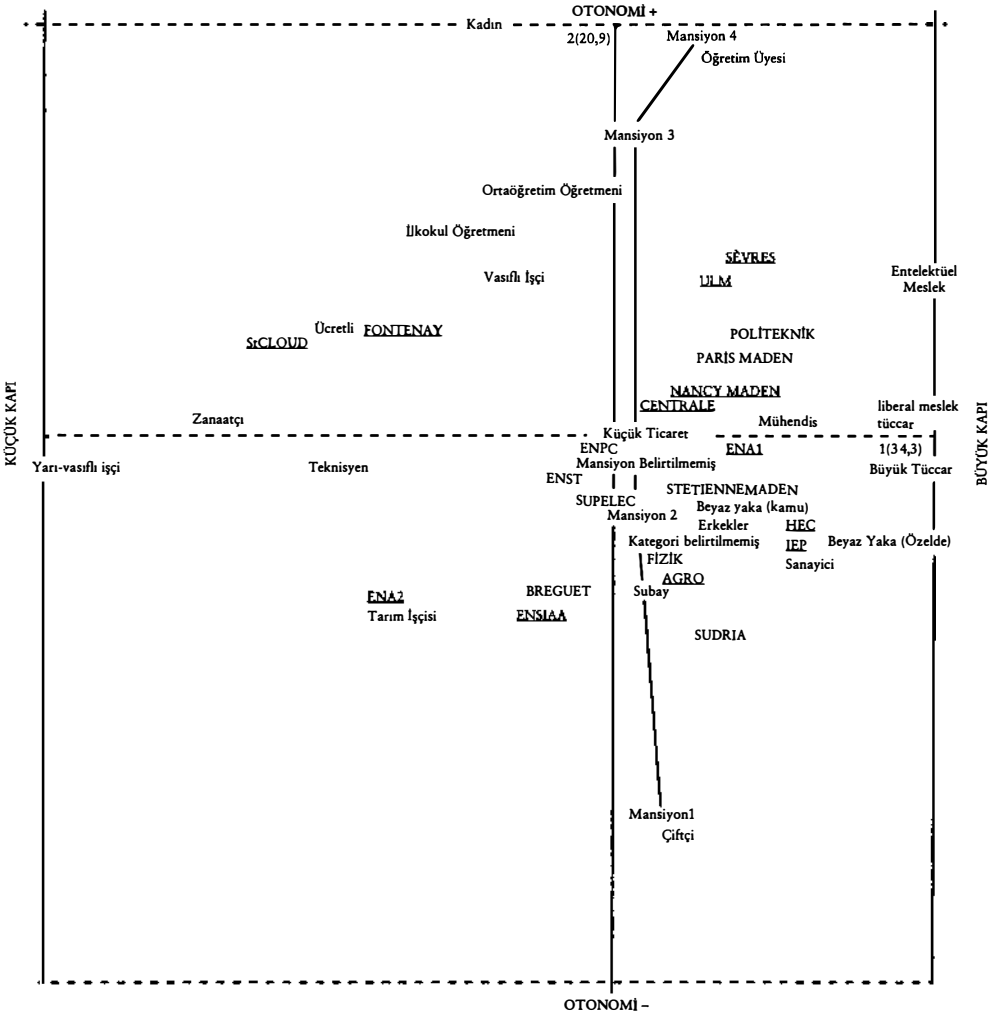
16 Bu okullar, en yüksek işçi ve ücretli çocuğu oranına sahip okullardır (Lyon Tabaklama Okulu'nda % 41,5; Lille Ensam'da % 39,3; Roubaix ENSAIT'te 34,5 iken Politeknik'te sadece % 7,7, Paris Madencilik Okulu'nda ise % 7,5).

okullarında gerçekleştiremedik. Mühendislik okullarının analizde çok fazla yer tutmasının önüne geçmek üzere, içlerinden altısını (ENPC, Supelec, Telecom, EPCI, Breguet, Sudria) örnekleyici değişken olarak kullandık.

Bir evvelki analizde olduğu gibi, (burada toplam hareketsizliğin % 34,3'üne denk gelen) birinci faktör, burjuvaziye mensup öğrencileri en yüksek oranda barındıran okullarla (Paris IEP, HEC ve ENA'nın dış sınavı), görece daha düşük kesimlerden öğrencilere sahip okulları (Saint-Cloud, Fontenay ve ENA'nın iç sınavı) karşı karşıya koyarken, en itibarlıları olan Politeknik ve Paris Maden egemen kutba daha yakın olmak üzere, mühendislik okulları çoğunlukla arada, merkeze yakın bir konumda yer almaktadırlar (bkz. **Grafik 5**). Uzamın bir ucunda daha çok, liberal meslek yahut ticaret şirketi sahiplerinin, altıncı sınıfa başlarken genellikle Paris'te ikâmet etmekte olan, hem anne hem baba tarafından dedeleri ya üst düzey beyaz yaka ya da liberal meslek veya eğitimci zümrelerine mensup, anneleri de ya üst düzey beyaz yaka ya da liberal meslek yahut eğitimci zümrelerine mensup çocukları görüyoruz (bu çocukların çoğunlukla çok sayıda kardeşi vardır). Karşı kutupta ise yarı-vasıflı işçilerin, ücretlilerin ya da zanaatkârların, altıncı sınıfa başladıklarında küçük şehirlerde ikâmet etmekte olan, anne ve baba tarafından dedeleri ya işçi ya da çiftçi, anneleri de işçi olan çocukları yer almakta (çoğunluğu ya tek çocuktur ya da az sayıda kardeşi vardır). Birinci faktör ayrıca farklı okulları, öğrencilerin tevârüs ettikleri kültürel sermayeye göre birbirlerinden ayırabilmeye müsaade etmektedir: Babası en az üç yıllık yüksek tahsil diploması, hatta agregasyon yahut Büyük Okul diploması sahibi olan, annelerinin de bu türden bir diploması bulunan, akrabaları (kardeşler, amcalar, teyze veya halalar, kuzenler) içerisinde en az beş yüksek tahsillinin bulunduğu öğrencileri görece yüksek oranda barındıran okullar, anne ve babası sadece ilkokul diplomasına sahip, ailelerinin yüksek tahsile başlayan ilk ferdi olan çok sayıda öğrenciyi barındıran kurumların karşısında durur.

Ailelerin sosyal ve kültürel niteliklerine göre olan bu farklar, tahsil hayatı süresince akademik farklılıklara tahvil olur: Paris burjuvazisinden gelen, önemli miktarda kültürel sermayeye sahip, IEP, HEC yahut ENA'ya giren öğrencilerin pek çoğu özel okullara devam etmiş, lise ikide hem fen hem edebiyat eğitimi veren, akademik açıdan en gözde bölümleri seçmiştir. Orta sınıflardan yahut halk sınıflarından gelen, bazıları hayli düşük kültürel

Grafik 5
Okullar Alanı (n = 21)

Bakalorya mansiyonu

Mansiyon1 Başarı göstergesinde 0 puan (bkz. Ek3, Tablo 21)
Mansiyon2 1-2 puan
Mansiyon3 3-4 puan
Mansiyon4 5-8 puan
MansiyonCY cevap yok

Temel değişken olarak temsil edilen okulların altını çizdik.

sermayeye sahip olan, Saint-Cloud yahut Fontenay'e giren öğrenciler, çoğunlukla CEG'lerdeki modern bölümlere (Latince dersi olmayan) yahut çok itibarlı olmayan klasik bölümlere (mesela sadece sözel eğitim veren B Alanı) devam etmiştir.

O halde, yüksek eğitim kurumları alanının öğrencileri sınıflandırılmış kurumlara yönlendirmek suretiyle sınıflandırıcı işlevini yerine getirmesinden ötürüdür ki, işlevinin temel etkisini ancak alanın bütünü ölçeğinde kavrayabiliriz. Bu evrenin temel ayrım ilkesi olan büyük kapı-küçük kapı karşıtlığı, hem akademik kurumların nesnel uzamına (sosyal yeniden üretim mesaisinin yapısına da diyebiliriz) hem de okula hasredilen emeğe, öğrenme faaliyetine ve entelektüel faaliyetin bizzat kendisine dair temsillere nakşolmuştur. Genel uzman *Politeknikli*'yi (üst kademe yönetici) uygulamaya ve yürütmeye mahkûm basit *teknisyen*den (orta kademe yönetici) ayıran duvar, gerçek bir kültürel sınırdır. Bu sınır, 60'lı yıllara kadar, ortaöğretimden –ve Latinceden– geçenleri, olumsuz olarak, eksikleriyle tanımlanmış olanlardan ("yüksek bir ilkokuldan" ya da ortaöğretimin "modern" alanlarından gelen öğrenciler gibi) ayırana benzemektedir.

Sembolik tasdik gerçek etkilere sahiptir. Bunun sebeplerinden biri ayırdıklarının zaten ayrışmış olması ve daha önce gördüğümüz gibi, özellikle de seçilmişlere, onlardan devasa yatırımları kopartmak suretiyle ("asalet gereği" mantığı uyarınca) dayattığı ayrıştırıcı pratiklerin, ayrımı/farkı hiç durmadan güçlendirmesidir. Akademik kurum, cinsiyetler arasındaki sosyal ayrımı üreten sürece çok benzer şekilde, önceden var olan ve resmî tanıma vasıtasıyla, kendilerini tam olarak gerçekleştirme ve pratiklerin nesnelliğinde hiç durmadan kendilerini ortaya koyan, nesnel olarak ölçülebilir yatkınlıklara nakşolma imkânını vermek suretiyle pekiştirdiği sosyal ayrımlara dayanarak, bedenselleşmiş ve dolayısıyla doğallaşmış sosyal ayrımlar üretmeye meyillidir. Üstün bir öze sahip oldukları en baştan teslim edilen kültür soyluları, egemen konumlara ve "otorite" mevkilerine çok hızlı ilerleten kariyerlere yazgılıdırlar. Hiçbir zaman salt teknik boyutlarıyla tanımlanmayan (ya da sadece görüntüde tanımlanan) bu türden mevkiler "bakış açısının genişliğini", çok yönlülüğü, tepeden bir bakışı, "genel kültürü", sentez becerisini, kısacası, farklı alanlardaki egemen konumları işgal edenlerin kendilerine atfettikleri, kooptasyon operasyonlarında yenilerden talep etmek hususunda da birleştikleri aynı anda hem entelektüel hem de ahlakî olan meziyetleri bekler.

Avam tabakasından olanlar ise, doğrudan doğruya, donanımlarının çok dar bir alanda uzmanlaşmış ve salt teknik doğasının kendilerini tâyin ettiği, sembolik artı-değerden yoksun işlerde görevlendirilirler: Kendilerini mütemadiyen ispat etmeye mahkûmdurlar ve virgülden sonraki sonsuz 9'ları birimden ayıran kadar aşılmaz bir duvarla (aynı görevi "vekâleten" bilfiil işgal etmekte olsalar dahi) en baştan sınırlandırılmış yavaş bir yükselişin karşılığını hem zamanla hem de net başarılarla (*achievement*) ödemek zorundadırlar. Bu sebepledir ki ciddiyet, titizlik, kılı kırk yarma, tavizsizlik, etkililik gibi, eksikliğini ifade ettikleri egemen bir meziyetin karanlık ters yüzünden başka bir şey olmayan meziyetlere mahkûmdurlar.

Velhasıl, yükseköğretim kurumları alanının büyük kapı ve küçük kapı arasındaki karşıtlığa göre düzenlenmesi, hem gerçeklikte hem de dimağlarda, toplumsal düzenin başat karşıtlıklarından birinin yeniden üretimine katkıda bulunur: üst düzey yöneticilerle orta kademe yöneticiler arasındaki; (buyrukları, planları, programları, talimatları, sirkülerleri) tasarlamakla yükümlü faillerle uygulamakla yükümlü failler failler arasındaki karşıtlık –ki o ayrım da, bir üst bölünme seviyesinde zihin emeğiyle çalışanlar ile kol emeğiyle çalışanlar arasındaki, teoriyle pratik arasındaki temel ayrıma tekâbül eder–. Ailede yahut hatta okulda sosyal olarak şekillenmiş farklılıkları, böylesi bir dönüşüme uğratıldıklarında doğal farklılıklar ("tanrı vergisi yetenekler") olarak algılanmaya meyilli, okul tarafından onaylanmış "beceri" yahut "zekâ" farklılıkları olarak kaydetmek suretiyle, her toplumsal düzenin en hassas ve sorgulanmaya en açık sınırlarından birini üretmeye ve meşrulaştırmaya katkıda bulunur.

Burada devrede olan mantık, özünde, Eski Rejim'in sınıflarını yöneten mantıktan farksızdır: Hukuki teminata sahip sembolik tedbirlerle, doğuştan gelen soyluluğun yerleştirdiğine benzer, kalıcı olarak tâyin edilmiş ve gerçekleştirilmiş başarılardan (görece) âzâde, öze ait farklılıklar yerleştirmeye meyleder. Tasarlamakla yükümlü kadrolarla uygulayıcı yahut uygulamayı yöneten kadrolar arasındaki ayrım özel vakasında, bu mantık, sosyal uzamda ortalama konumlar işgal etmeye ve egemen konumları işgal edenlerle tahakküm altındaki konumları işgal edenler arasında aracılık işlevlerini yerine getirmeye mahkûm olanların hırslarına kesin, aşılamaz bir sınır tahsis etmek suretiyle hırs ve ayrım/temâyüz diyalektiğini son derece somut biçimde durdurma ya da engelleme eğilimine sahiptir.

Bu, tâyin ritüellerinin dayattığı sembolik kopuşun kesin olarak bilinmesini ve art niyet yahut ihtiyat payına mahal vermeksizin tanınmasını sağlamanın özellikle güç olduğu, kültür alanında çok net görünür. Bu alanlarda başarı "seviyeleri" arasındaki net farkları ölçüp belirlemenin her zaman zor olmasının ötesinde, geleceğin ustaları/hocaları olacak öğrencileri –mesela ilköğretiminkilerle ortaöğretiminkileri– ayırmak mevzubahis iken zorluk ikiye katlanır; zira sadece ders vermek için gerekli kültürün muhtevası üzerine değil, kültürün kendisine mi yoksa onu öğretme şekline mi öncelik verilmesi gerektiği üzerine de her daim tartışma yaşanabilir. Bir yanda Ulm ve Sevr, diğer yanda Saint-Cloud ve Fontenay; anketin farklı ENS öğrencileri arasında kaydettiği ve fen alanındaki Büyük Okullar arasındakilerde rastlanan çoğu hiyerarşiden farklı olarak esasen en itibarlı sınavların riskine yahut ikinci sınıf sınavların emniyetine[17] yönlendiren az ya da çok iddialı yatkınlıklarca belirlenen karşıtlık, iki eğitim sınıfı (ilköğretim yahut yüksek-ilköğretim ile ortaöğretim) yahut iki diploma (eski ortaöğretim diploması ve bakalorya) arasına, alt hiyerarşideki birincinin üst hiyerarşideki sonuncudan mukayese edilemez derecede altta olmasına sebep olan mutlak bir kopuşu veya bir düzlem farkını yerleştiren uzun zamana yayılmış bürokratik ve pedagojik yenilik dizisinde yatmaktadır.[18]

Büyük Okullar uzamı: Zıtlık ve ikilikler içeren [chiasmatique] bir yapı

İkinci boyutta, farklı yükseköğretim kurumları, mütekâbiliyet analizinin– tevarüs edilen sermayeye ve okul başarısına dair ayrıntılı göstergeleri dikkate alan ikinci analizin, birinciye göre daha net biçimde– ortaya çıkarttığı şekilde, birbirleriyle açık bağlantıya sahip iki esasa göre dağılmışlardır: bir yandan özerklik derecelerine, başka bir deyişle hem teknik hem de etik, tam anlamıyla akademik (dolayısıyla, ekonomik sermaye sahiplerinin en doğrudan kontrol altında tuttukları piyasalarda geçerli olanlardan farklı) seçme kriterleri ortaya koyma derecelerine göre; diğer yandan öğrencilerinin sahip olduğu akademik sermayenin hacmine ve bu öğrencilerin, ailelerinden tevâ-

17 Aynı anda her iki sınava da aday olunmasına nadiren rastlanır.

18 Tüm bu mekanizmalar bütünü, öğretim seviyesindeki, daha önce ortaöğretime giriş esnasında hayata geçen kopuşu tahsil hayatının daha üst bir noktasına (lise) kaydıran genel yükselişten ötürü tartışmalı hâle gelmiştir. Bunun doğal sonucu olarak, büyük kapıyla küçük kapı arasındaki sınır, hiç olmadığı kadar hassas ve stratejiktir.

rüs ettikleri sermayenin yapısına göre. Daha net olarak, ilk boyutta egemen kutupta yer alan ve genellikle Büyük Okullar olarak nitelenen kurumlar, sınırları hayli belli bir alt-alan oluştururlar ve (üçüncü bir analizde her biri münferiden ele alındıklarında) bu iki ayırma esasına göre, yani iktidar alanınınkine benzeşik bir yapıya göre düzenlenirler.

Tüm yükseköğretim kurumlarına tatbik edilen ilk analizde, (toplam hareketsizliğin % 16,7'sini oluşturan) ikinci faktör temel olarak işletme, yöneticilik, mimarlık ve sanat okullarını mühendislik, ziraat yahut araştırma ve eğitim okullarının karşısına koyar. İlk gruptakiler ekseriyetle özel statüye sahip olup görece yüksek miktarda kayıt ücreti ve harç talep ederken ne çok yüksek bir okul başarısı ne de çok uzun hazırlanma süresi gerektirmekte; çoğunlukla *devlet* [*kamu*] okulu olan ikinci gruptakiler, daha düşük ücretler talep etmekte, daha uzun bir hazırlık süresinin sonunda akademik olarak çok daha fazla elemeden geçmiş öğrencileri ağırlamaktadır (bu faktör bir yanda hukuk ve tıp fakülteleri, diğer yanda fen fakülteleri arasında da benzeşik bir karşıtlık ortaya çıkar). Bir tarafta seçme kriterlerinde, eğitim kadrolarında ve müfredatlarında olduğu kadar iş alanlarında da sanayi ve ticaret firmalarına sıkı sıkı bağlı olan ve bazı davranış, duruş, kendini ifade biçimlerine yahut hem içeriği hem de sınırları hayli belirsiz, gazetelerdeki güncele dair bilgilerin önemli yer tuttuğu bir "genel kültür" gibi daha az doğrudan akademik özelliklere önem veren okulları görüyoruz. Diğer taraftaki, tam anlamıyla akademik beklentileri ilk plana alarak fen bilimlerine ya da teknik bilgiler veya yüksek bir birikimin (Chartes Okulu) yanı sıra daha kaideleştirilmiş, daha net biçimde ölçülebilir yetkinliklere ağırlık veren okullar, ekonomik sistemin beklentilerinden görece bağımsızdır. Buna paralel olarak, bu ikinci faktör, yeniden üretimleri ekonomik sermayelerine görece daha bağımlı olan (sanayi ve ticaret alanındaki işverenler) yahut hem ekonomik sermayeyi hem de kültürel sermayeyi bir arada toplamalarından ötürü yükseköğretime her daim kolayca dâhil olabilmiş (liberal meslekler) kategorileri, neredeyse tamamen akademik ve kültürel sermayeye bağımlı kategorilerle (öğretmenler ve öğretim üyeleri) karşı karşıya koyar.

İkinci analizde, –toplam hareketsizliğin % 20,9'unu oluşturan– ikinci faktör, okulları aslolarak, öğrencilerin akademik sermayesine göre karşı karşıya koyar: Bakaloryadaki başarı göstergesi, bu faktörün teşkilinde açık ara farkla en önemli paya sahipken, lise ikide devam edilen alan (bir yanda Latince, Grekçe ve matematik; diğer yanda Latince ve dil yahut daha net

bilgi olmaksızın klasik) görece az pay sahibi olmuştur. Bir yanda bakaloryadan en seyrek rastlanan neticeleri (mansiyon: iyi ve pekiyi) alan öğrencileri yüksek oranda barındıran okullar yani Ulm, Sevr, Saint-Cloud ve Fontenay ENS'leri, Politeknik, Paris Madencilik Okulu, Centrale; diğer yanda, zayıf yahut ortalama bir notla (geçer veya orta) geçmiş öğrencileri yüksek oranda barındıran okullar yani ENA (birinci ve ikinci sınav), Agro, ENSIA, Saint-Étienne Madencilik Okulu, Paris IEP ve HEC. Akademik sermayeye göre olan bu karşıtlık, tevarüs edilmiş kültürel sermayeye ya da daha iyi bir tanımla, öğrencilerin *ailelerinin sahip olduğu sermayenin yapısına* göre kurulacak bir karşıtlıktan ayrılamaz: ekonomik sermayelerinden görece daha yüksek bir kültürel sermayeye sahip ailelerden (eğitimci kadroları gibi) gelen yüksek oranda öğrenciye sahip okullar, öğrencilerinin görece önemli kısmı, ekonomik sermayesi kültürel sermayesinden daha yüksek ailelerden (çiftlik sahipleri yahut özel sektör yöneticileri gibi) gelen okulların karşısındadır.

Eğitime ya da araştırmaya öğrenci yetiştiren (ENS) veya araştırmaya kayda değer derecede yer veren (Paris Madencilik Okulu, Politeknik), seçme ve değerlendirme ilkeleri en özerk ve en bilimsel, ya da en azından münhasıran en akademik olan okullar, ya iktidar konumlarına ya da özel sektöre veya kamu sektörüne üst kademe yönetici veya mühendis yetiştiren (HEC, IEP, INA, ENSIA, ENA'nın iç sınavı), düşük okul başarısı talep eden ve iktisadi ve idarî alanlarda geçerli değerlendirme kriterlerini daha çok tanıyan okulların karşısında konumlanmaktadır. ENA'nın dış sınavı, bu ikinci eksende, aşağı yukarı merkezî, ancak akademik bakımdan en az özerk okullar bütününe daha yakın bir konum işgal eder.

> Her ne kadar iki analizde, ilk iki faktör her iki durumda da, aynı ilkelere dayanan karşıtlık sistemlerini belirlemekteyse de –birinci faktör büyük kapıyla küçük kapı arasındaki karşıtlığı ve ikinci faktör akademik sermayeye göre olan karşıtlığı–, aralarında, analizde kullanılan kitlelerin ve o kitleleri nitelemek için kullanılan kriterlerin izah ettiği farklılıklar gözlemlenir: İkinci analizde devreye giren, doğrudan doğruya akademik sermayeyi ölçen değişkenler, sırf öğrenci kitlelerinin sosyal niteliği hesaba katılınca çok yakın duran okulları birbirlerinden ayrıştırır. Böylelikle Ulm, Sevr, Politeknik, Paris Madencilik Okulu iki vakada da yakın durmaktayken, ilk analizde bu gruptaki okullara hayli yakın duran Agro veya ENSIAA ikinci analizde, ikinci eksende onlardan net biçimde ayrılır. Aynı şekilde, ilk analizde HEC ve IEP ile hayli yakın konumda bulunan ENA'nın ilk sınavı, ikincide bu iki okuldan daha net biçimde ayrılır. Yine aynı mantık uyarınca, Breguet veya Sudria gibi, öğrenci seçiminde hayli yüksek bir sosyal konumla görece düşük okul başarısını birleştiren, sığınak addedilebile-

cek okullar, ilk analizde ikinci eksende, akademik bakımdan rekâbet gücü en yüksek, sosyal talepten en bağımsız (başta Paris Madencilik Okulu) okulların net biçimde karşısında durur (oysaki ilk analizde çok yakındırlar).[19]

Salt Büyük Okullar evreninde konumlandığımızda, önceki iki analizde ikinci faktörle tanımlanan karşıtlık ön plana çıkar. İktidar alanının farklı bölgelerindeki egemen konumlara öğrenci yetiştiren okullar uzamı, iktidar alanının yapısına birebir uygun şekilde düzenlenmiştir ve farklı kitleler artık tevârüs ettikleri sermayenin hacmine göre değil, sahip oldukları akademik sermayenin hacmine ve tevârüs ettikleri sermayenin yapısına göre ayrışırlar.

Üçüncü analizde[20] Ulm, Sevr, Politeknik, Paris Madencilik Okulu, Central, ENA (birinci sınav), HEC ve Agro'yu şeçtik ve önemli okulların temsil ettiği her bir konuma denk düşen bazı ikinci sınıf okulları (Saint Cloud, Fontenay, Nancy ve Saint-Étienne Madencilik, ENA –ikinci sınav–, Paris IEP ve ENSIAA) ilave değişken olarak ele aldık.[21] Her bir öğrenciyi –ve onun vasıtasıyla her bir okulu– hem, sosyal güzergâhının (ebeveynlerin meslekleri ve tahsil durumları, dedelerin meslekleri, ailenin büyüklüğü, ikâmet yeri), tahsil güzergâhını ve sermayesinin (devam edilen okul ve alanlar, bakaloryada aldığı mansiyon) nesnel nitelikleri vasıtasıyla *konumlar uzamında*, hem de sportif ve kültürel pratikler (gidilen tiyatro oyunu veya konserler, okunan gazete veya dergiler) ile entelektüel, dinî yahut siyasi pratik ve temsiller vasıtasıyla *konum alışlar uzamında* konumlandırmamıza yardımcı olacak tüm bilgileri dikkate aldık.

Cinsiyet gibi,[22] daha zayıf olsalar da birinci faktörün teşkiline getirecekleri

19 Her iki durumda da, üçüncü faktör farklı okulları, aslolarak sundukları eğitimin içeriğine ve öğrencileri hazırladıkları zümreye göre karşı karşıya getirir: *Kamu yönetimine* "genel" bir hazırlık sunan okullar (ilk ve ikinci ENA sınavı, IEP) bu noktada, görece uzmanlaşmış, yüksek bir *teknik* eğitim sunan okulların (ENSIA, Saint-Étienne Madencilik, Agro) karşısında durmaktadır. Aynı mantığa göre, bu faktör, ortaöğretimde klasik bir *sözel* eğitim (Latince, Grekçe ve/veya diller) almış olan öğrencileri *fennî* ve/veya teknik alanlardan geçmiş öğrencilerden ayırmaktadır (sadece Büyük Okullar üzerine olan üçüncü analizde birinci faktör ortadan kalktığında, bu ayrım faktörü, tabiatıyla, üçüncüden ikinci sıraya geçer).

20 Büyük Okullar içerisinde en büyüklerini ele aldığımız anketimizin en önemli istatistik verilerini 3 numaralı ekte görebilirsiniz.

21 Birinci ve ikinci sınıf on beş Büyük Okulun tamamını başat değişken olarak ele aldığımızda, ilk faktör okulları, önceki analizlerle aynı şekilde karşı karşıya koyar; yani eldeki sermayenin yapısına göre değil, öğrencilerin sahip oldukları toplam sermayenin hacmine göre. Böylelikle bir yanda en "burjuva" öğrenci kitlesine sahip okulları (HEC, IEP, ENA), diğer yanda ise orta sınıflardan gelen önemli oranda öğrenciyi barındıran okullar (Fontenay ve Saint Cloud). Bunu tâkiben ikinci faktör okulları, aslolarak, öğrencilerin akademik sermayesine göre karşı karşıya koymaktadır.

22 Anket sırasında, sadece kız öğrenci alan Sevr ve Fontenay haricinde, kızların temsil oranı çok düşüktü: özellikle IEP'lerde (Paris'te toplamda % 20 olmakla birlikte Kamu Hizmeti alanında sadece % 10), ENSAE'de, ilk ayrışmada % 10 olan orana karşılık % 25, EPCI'de % 13,5, Bahçıvanlık Okulu'nda % 7,4 yahut Grignon'da % 3. Bunlar dışında, kızların oranı hiçbir zaman % 2'yi geçmemekteydi (% 5,5'e ulaştığı ENA ikinci sınavı hariç).

son derece güçlü katkıdan ötürü hayli kayda değer olan ayrışma ilkelerinin üstünü örtecek olan yahut lise ikide devam edilmekte olan okul ya da okunan gazete sayısı gibi, zaten temsil edilmekte olan değişkenleri tekrar edici nitelikte olacak olan nitelikleri ilave değişken olarak değerlendirdik. Siyasi yelpazedeki konumu (Politeknik'in soru formundan çıkartılmıştı) gibi tüm okullarda sorulamamış olan sorulara tekâbül eden yahut sinema kulübüne gidip gitmedikleri (her okulda bir sinema kulübü yoktu) gibi farklı okullarda farklı anlamlara sahip bilgiler için de aynısını yaptık.

Tamamıyla Büyük Okullar evrenine vakfettiğimiz bu üçüncü analizde, toplam hareketsizliğin % 37,3'üne denk gelen birinci faktör iki paralel karşıtlığı önümüze koyar: Bir yanda Ulm, Sevr ve Paris Madencilik gibi, ekonomik sermayeye kıyasla kültürel sermaye bakımından daha zengin ailelerden gelen (sıklıkla hocaların veya zihinsel/entelektüel bir faaliyeti olan kişilerin çocuklarıdırlar, anne babalarının agreje ve dedelerinin ilkokul öğretmeni olmasına daha sık rastlanır) yüksek derecede akademik sermaye sahibi (sıklıkla en iyi alanlarda okumuşlardır ve mansiyon alma oranları da çok yüksektir) öğrencileri alan kurumlar; diğer yanda, HEC, Agro, Centrale ve ENA gibi, akademik bakımdan daha az seçilmiş, kültürel sermayeye kıyasla ekonomik sermaye bakımından yüksek ailelerden gelen öğrencileri (çiftlik sahiplerinin, sanayi ve ticaret patronlarının ve özel sektör beyaz yakalılarının çocukları) barındıran okullar dururken, Politeknik, iki eksenin kesiştiği yerde, faktöryel denklemin merkezini işgal eder.

Agro'nun konumu, öğrencilerinin hem sosyal kökenleri (kültürel sermayeden görece yoksun çiftçi çocuklarının oranı Agro'da azami iken Ulm'de asgaridir) hem de tahsil güzergâhları yahut kültürel pratikleriyle ve entelektüel, dinî veya politik konum alışlarıyla ilgili, kendisini entelektüel kutupta konumlanmış olan okullardan uzaklaştıran bir dizi ayırt edici özelliği azami derecede barındırıyor oluşuyla açıklanabilir. Vasıflı işçilerin çocuklarınca işgal edilen konumları ise, Büyük Okullara giriş için gerçekleşen seçilme işlemlerinin son derece güçlü olmasından ötürü çiftçi, işçi yahut alt kademe ücretli çocuklarının bu okullara girme ihtimalinin özellikle zayıf olması ve sonuç olarak daha önceki araştırmalarda da tespit edilmiş olan aşırı-seçilme etkilerinin burada en yoğun hallerine ulaşması açıklar. Bu kategorilerden gelen az sayıdaki öğrenci, "mucize çocuklar"dır: İhtimaller o denli düşük değerlerdedir ki, ya mucize ya da kaza mantığına dâhildirler. Tabiatıyla, *ayakta kalan* bu öğrencilerin, mensup oldukları kategoriyle ortak noktaları çok azdır. Örneğin, işçi sınıfının en tahsilli ve en vasıflı kesimlerine mensup olan bu kategorideki işçi çocuklarının pek çoğu, orta sınıfa mensup olan annelerinin, babalarından daha tahsilli olmasıyla temâyüz eder. Örneğin babası ustabaşı olan Politeknik öğrencilerinden ikisinin annesi ilkokul öğretmeni, birininki ebe, birkaçınınki de çalışmamakla birlikte bir ustalık belgesine sahiptir.

İktidar alanı analizlerinde[23] gözlemlediğimize benzer (eş-mantıklı) bir zıtlıklar-ikilikler yapısı çıkar karşımıza: iki kutupta birbirlerine zıt yapılara sahip "aktif"ler ve merkezdeki konumlarda ekonomik ve kültürel sermayeleri aşağı yukarı birbirine denk kategoriler (mesela yüksek memur çocukları).

> Okulların, bir okuldan diğerine kaymalar yahut mezuna farklı piyasalarda ve özellikle de ekonomik iktidar alanında biçilen değer gibi nesnel göstergelere dayanarak kurabileceğimiz hâliyle monden ve dünyevi hiyerarşisi, bakaloryada alınan mansiyonlar yahut Genel Sınava adaylık gibi göstergelerden yola çıkarak tanımladığımız, tam anlamıyla akademik ve entelektüel hiyerarşinin aşağı yukarı tam tersidir. Mezun olduktan sonra alınan ilk maaş, Ulm'dan Politeknik ve HEC'e doğru (ENA arada olmak üzere), yani akademik alandan bürokrasi alanına ve ekonomik alana doğru gittikçe yükselmekte, zira hiç ihmal edilebilecek gibi olmayan bir rol oynadığı akademik alandan uzaklaşıldıkça, sosyal sermayenin oynadığı rol daha da artmaktadır. Bir yandan da, her bir alanın içerisinde, akademik hiyerarşiler de korunur; mesela HEC mezunları ESSEC mezunlarından daha yüksek ücret alır.[24] Ancak, modelin mantığının anlaşılır kıldığı bazı istisnalar da yok değildir: en azından kısmen, sığınak işlevi gören okullar. Mesela patronlara Politeknik'ten daha yakın olan Centrale (kurulduğundan bu yana bu böyledir), akademik bakımdan daha az donanımlı olan ancak patron çevrelerinden daha fazla gelen, dolayısıyla özellikle de sosyal sermayeleri sayesinde, diplomalarından azami verimi alabilecek konumdaki öğrencileri kabul eder.[25] Her şey, farklı diplomaların getirdiği maaşlar arasındaki farkın yaşla birlikte arttığını gösterir; zira küçük okulların (ticaret okulları veya başka) diplomalarına sahip kişiler, kırk yaşları civarında en yüksek maaşlara ulaşırlar.[26] Öte yandan, diplomaların sosyal değeriyle akademik değeri arasındaki ilişki, ticari değerin, piyasa etkileriyle bağlantılı âni değişikliklere maruz kalmasından ötürü (örneğin, bir süredir bankalarda yeni iş imkânlarıyla karşılaşmakta olan ENSAE diploması) bulanıklaşabilmektedir.[27]

---

23 Bkz. P. Bourdieu, *La Distinction, a.g.e.*, s. 130-134, 364 ve aşağıdaki dördüncü kısım.

24 Okulların, verdikleri diplomaların ticari değerine göre hiyerarşisini kurmak üzere, şirketlerin verdiği maaşları bildiren anketleri temel aldığımızda, mezuniyetten hemen sonra Politeknik'in HEC'in önünde olduğunu ancak *Expansion*'un ilk anketlerinin yapıldığı 1969'dan bu yana aradaki farkın sürekli azalmakta olduğunu gözlemliyoruz.

25 Centrale ile işverenler arasındaki ilişkiler için bkz. M. Lévi-Leboyer, "Le patronat français a-t-il été malthusien?" *le Mouvement social*, 88, Temmuz-Eylül, 1974, s. 1-49 ve J.H. Weiss, *The Making of Technological Man: the Social Origins od French Engineering Education*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1982, XVII.

26 Mesela Ulusal Yüksek Ticaret Okulu Mezunları Birliği'nin 2000 civarında mezun üzerine yaptığı ankete göre, 17 ESCAE'nin (Şirket Yöneticiliği ve Ticaret Yüksek Okulları) mezunlarının maaşları 40 yaşından sonra düşerken HEC, ESSEC yahu ESCP mezunlarının maaşları yükselmeye devam etmektedir (bkz. *Trait d'union*, *ESC*), 31, Temmuz 1972, s. 22).

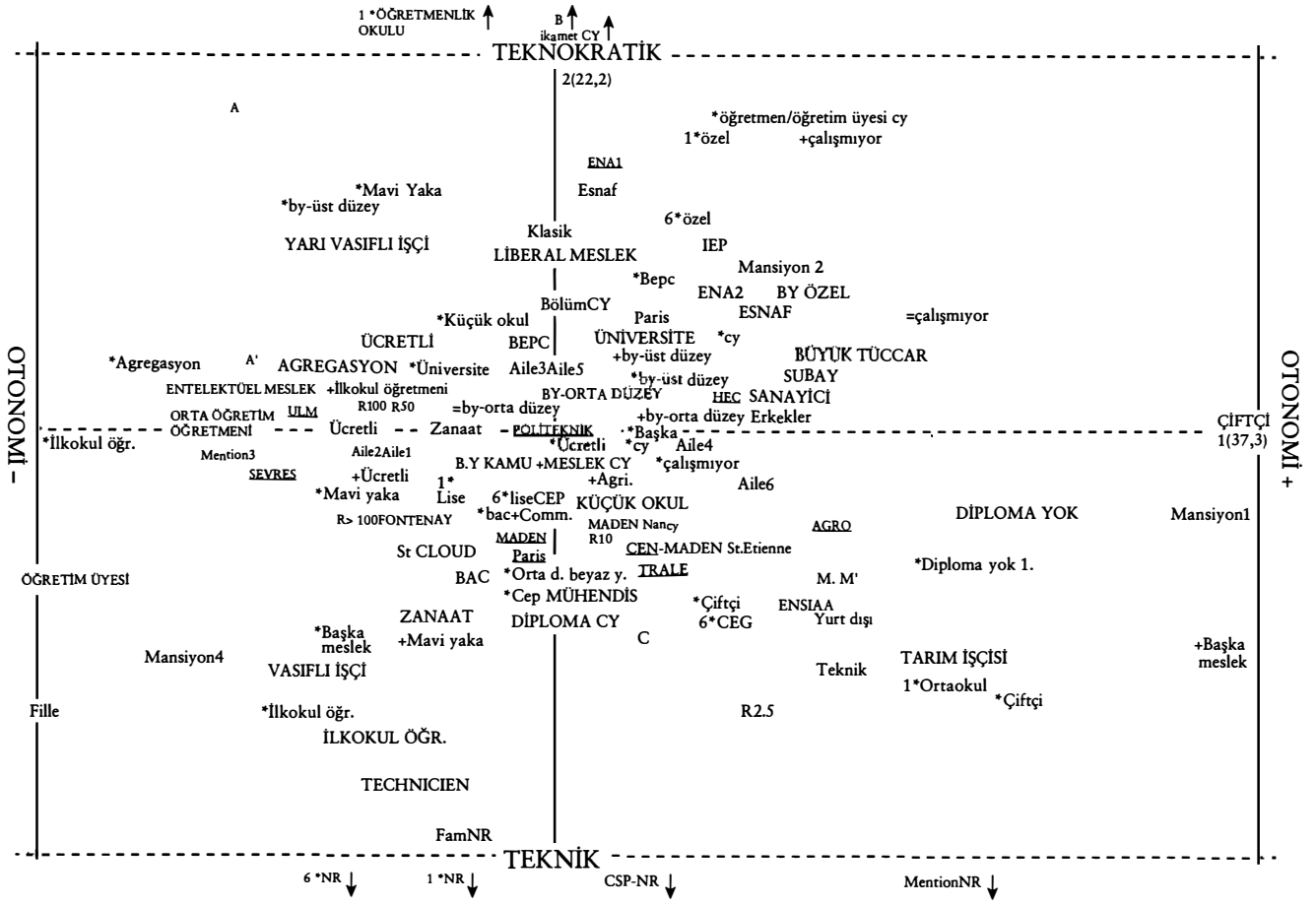
27 Bkz. P. Beaudeux, "La cote des débutants", *l'Expansion*, 287, Haziran-Temmuz 1986, s. 142-143.

Konumlar (ve güzergâhlar) yapısına denk düşen bir konum alışlar yapısı vardır; özellikle kültür, siyaset ve spor alanlarındaki konum alışlar. Entelektüel kutupta, çok düşük spor yapma oranının yanı sıra en yüksek tiyatroya ve konsere gitme oranı ile entelektüel dergileri ve Marksizm'e açıkça ilan edilmiş bir yakınlıkla bağlantılı olarak, sol yahut aşırı sol (*Humanité*) gazeteleri en yüksek okuma oranıyla karşılaşırız. Kutbun dünyevi açıdan egemen kutbunda, tiyatroya ve konsere gitme oranının daha düşük, spor pratiğinin daha yüksek, *l'Express* yahut *Le Figaro* okumanın daha yaygın olduğunu, Katolik dininin ibadetlerini düzenli ya da zaman zaman yerine getirmeye de daha sık rastlandığını görüyoruz. İlave faktörlerin yansıtılması bu karşıtlığı doğrular: Entelektüel kutupta kendini solda yahut aşırı-solda görenlere daha sık rastlanır, sendikacılığa az ya da çok militanca bir bağlılık daha yaygınken karşı kutupta sendikacılık karşısındaki genel tutum kayıtsızlıktır ve az ya da çok vurgulu bir şekilde, sağ görüşler beyan edilir.

Hareketsizliğin % 22,4'ünü oluşturan ikinci faktör teknik kadrolarla idarî kadrolar arasında kurulana aşağı yukarı muadil olan (ve önceki analizlerde üçüncü faktörle ortaya koyulan) bir karşıtlığı çıkarır önümüze: bir yanda *idarî* veya siyasi, bazen de iktisadi iktidarda egemen konumlara yazgılı olan ve sıklıkla Paris burjuvazisine mensup ailelerden gelen (babalarının özel sektörde beyaz yaka yahut liberal meslek sahibi, dedeleri ile annelerinin üst düzey beyaz yaka olmasına çok sık rastlanır), ortaöğretimde sıklıkla şık özel okullarda olmak üzere, *sözel* ağırlıklı bir eğitim almış olanlar; diğer yanda, mühendis yahut araştırmacı olarak az veya çok itibarlı *teknik* yöneticilik kadrolarına yönelen ve genellikle *fen bilimleri* ağırlıklı bir eğitime sahip olan, sıklıkla yükselişteki ailelerin çocukları (pek çoğu ilkokul öğretmeni veya teknisyen çocuğu, işçi veya çiftçi torunudur). Bu bakımdan, olumlu değerler tarafında konumlanan ENA (ilk sınav) Centrale'in, INA'nın ve Paris Maden'in karşısında dururken, örnekleyici değişkenler olarak Paris IEP ve ENA (ikinci sınav), ENSIA'nın, Saint Etienne ve Nancy Maden'in ve Saint-Cloud ile Fontenay'ın karşısında durur. İki grubu birbirlerinden en net şekilde ayıran, siyaset dünyasına ve yüksek memuriyete hâlihazırda yahut ileride dâhil olma seviyesinin göstergesi olan *Le Monde* ve ikincil olarak da onunla birlikte *l'Express* ve *Le Nouvel Observateur* okumaktır. Siyasete ve siyasaya yönelik bu tutum farkı, örnekleyici değişkenlerde de kendini gösterir: AGRO, Madencilik veya Centrale öğrencileri, mesafelerini yahut kayıtsızlıklarını, başka ayrıntıya girmeksizin merkezde olduklarını söyleyerek (her birinde sırasıyla % 18, %

Grafik 6

Büyük okullar alanı Sosyal, kültürel, akademik özellikler uzamı (n=15

Babanın sosyo-profesyonel kategorisi: Büyük harfle
Babanın babasının sosyo-profesyonel kategorisi: Önünde + var.
Annenin babasının sosyo-profesyonel kategorisi: Önünde = var.
Annenin sosyo-profesyonel kategorisi: Önünde * var

Çiftlik	çiftçi, tarım işçisi
İşçi	işçi, hizmet personeli
ücretli	ücretli
esnaf	zanaatçı, dükkân sahibi
ort.b.yak.	orta kademe beyaz yaka
ilk.öğr..	ilkokul öğretmeni
üst.b.yak	üst düzey beyaz yaka, liberal meslek
çalışmıyor	çalışmıyor
başka meslek	başka meslek
cy	cevap yok

Altıncı sınıfa girerkenki ikamet yeri	
R 2,5	2.500'in altında sakini olan kasaba
R 10	2.500 ilâ 10.000
R 50	10.000 ilâ 50.000
R 100	50.000 ilâ 100.000
R >=100	100.000 üstü sakin
R Paris	Paris ve civarı
R.CY	Cevap yok

Altıncı sınıftaki okul	
6CEG	CEG
6lise	lise
6özel	özel okul
6cy	cevap yok

Babanın diploması (büyük harfle)	
Diplomasız	Diplomasız
CAP	CAP
Bakalorya	Bakalorya
Küçük Okul	küçük okul, yarım kalmış yüksek öğrenim
Üniversite	Üniversite
Agregasyon	Agregasyon, doktora, daha büyük okul diploması
YY	Yanıt yok

Lise ikideki okul	
2ENI	Öğretmenlik okulu
2lise	Lise
2özel	özel okul
2cy	cevap yok

Annenin diploması: Önünde * var.
Kod babanın diplomasınınkiyle aynı

Ailenin büyüklüğü	
Aile1	Tek çocuklu aile
Aile2	2 çocuklı aile
Aile3	3 çocuklı aile
Aile4	4 çocuklu aile
Aile5	5 çocuklu aile
AileCY	Cevap yok

23 ve % 27,5) ifade ederlerken, bir siyasi partiye üye olanları da en yüksek oranda barındıran ENA'nın öğrencileri, rafine bir siyasi konumlanma hissiyle, adeta statü kaynaklı tarafsızlıklarının kendilerine bıraktığı sınırlı özgürlük marjından tam olarak istifade etmek istermiş gibi, merkez sol ve merkez sağda olduklarını (% 25 ve % 22) ama aynı zamanda solda (% 28,5) ve çok daha seyrek olarak da aşırı-solda yahut sağda olduklarını istisnai derecede yüksek bir oranda dile getirirler. Teknokrat siyasetçilerle teknisyen mühendisler arasındaki bu karşıtılığın, ikinci grubun bir temsilcisinin biraz hayal kırıklığıyla yüklü şu sözlerinden daha iyi ifadesi yoktur: "Okullarımızın mezunları Politeknikli, Centralli, Madenci, Agro vb. diye ayrışırlar. Her biri kendine has özelliklere ama aynı mühendis zihniyetine sahiptir: Hepsi de çalışkan, disiplinli, objektiftir; bir soruna ait verileri çarpanlarına ayırmayı, bir kararı takdim etmeden evvel tüm yan etkilerini incelemeyi bilirler. Kendilerine karakter olarak pek yer vermeyen edebiyatı boş verirler; siyasete de tenezzül etmez, işlerine yoğunlaşmak üzere iktidardan uzak dururlar. (...) Mizah duyguları vardır ancak kendilerine dair sessizlikten şikâyet edecek kadar ciddiye almazlar kendilerini... Jules Vernes'den bu yana mekanikçilerin asrının arkasından filozofların asrı gelmiş olsa ve basın, tekniğin ve bilimsel ilerlemenin yol açtığı sarsıntılardan bahseden haberleri artırmış olsa da. (...) Mamafih, mühendisler *kamusal hayatta çok az görünürler*: Bakanlar Kurulu'nda onlara rastlanmaz, Parlamento'da çok az temsil edilirler. Ekonomik ve Sosyal Kurul'daki elli kadarı da, çeşitli özel çıkarları (ulusal veya özel kuruluşlar, sendikalar...) temsil etmek için oradadır; mühendis sıfatıyla değil."[28]

Nesnel ağırlığı çok fazla olmasa da, ekonomik iktidar alanında aşağı yukarı aynı biçimde rastlayacağımız bu karşıtlık, şirketler üzerinde sahip olunacak güce dair rekabetin içerisinde yer alan faillerin temsillerinde ön planda yer tutar. Bunun sebebi, tam bu dönemde, *onların bakış açısıyla* en belirleyici ayrım esasını teşkil etmesidir. Bunun anlamı şudur ki, –yeri gelmişken– toplumsal dünyanın algısının sosyolojisi, sadece *algının toplumsal çerçevelerini*, başka bir deyişle günlük tecrübede başvurulan taksonomileri, onların toplumsal doğuşlarını ve hayata geçirilişlerinin pratik şartlarını (özellikle kullanımlarının, sıklıkla pratik olan bağlamını) değil, aynı zamanda toplumsal dünyayı inşa etmek üzere sıklıkla başvurulan farklı sınıflandırma ilkelerinin –örneğin ekonomik-kültürel kriterler ("sınıf") ve etnik kriterler ("ırk")–, farklı faillerin nesnel tasniflerde işgal ettikleri konumlar

28 R. Alquier, *l'Usine nouvelle*, İlkbahar 1967, s. 25 (vurgular bize ait).

uyarınca, pratiklerin nesnelliği içerisinde gerçekten de sahip olduğu diferansiyel ayrıştırma gücünü ve dolayısıyla, bilimin inşa edilmiş sınıflandırmalarıyla gündelik algının pratik sınıfları arasındaki muhtemel farklılıkları da tespit etmelidir. Temsillerde önemli role sahip bazı karşıtlıklar, kâh onları geri plana atarak – mesela fen alanındaki Büyük Okullar ile sözel alandaki Büyük Okullar arasındaki, yahut teknik (Politeknik) ve ekonomik-politik (ENA ve HEC) olanlar arasındaki karşıtlığın büyük kapıyla küçük kapı arasındaki karşıtlığın üstünü örtmesi-, kâh bir tür sürempresyon [üst üste binme] etkisi gibi, onlara kılık değiştirterek – örneğin, fen bilimi okullarıyla ekonomik-politik bir kültür sunan okullar arasındaki akademik karşıtlığın temelinde yatan sosyal karşıtlığın sâfi akademik boyutuna indirgenmesinde olduğu gibi-, çok daha belirleyici karşıtlıkların üstünü örtüyor olabilir.

Gerçek bir nesne(l)leşmiş ideolojik işlemci olan akademik sistem gibi, bu *müşterek perspektif yanılsamalarını* (mesela fencilerle edebiyatçılar arasındaki karşıtlığı temel karşıtlık olarak dayatmak suretiyle, fenci ENS'lilerin, aynı müfredatlardan ve aynı sınavlardan geçmiş oldukları Politekniklilerle, tüm akademik geçmişleriyle ayrıldıkları sözelci ENS'lilerden daha uzak olduğunu yok saymaya götüren) kolaylaştıran yahut belirleyen mekanizmalar böylece sorgulanabilir. Bunu derken, müşterek yanılsamanın hayali [*illusoire*] olmadığını ve nesnellikte ister iyi ister kötü temellenmiş olsunlar, faillerin pratik gerekliliklerden ötürü başvurdukları ayrımların, bilimin dikkate almak zorunda olduğu nesnel gerçekliğin parçası olduğunu ve bu gerçekliğin ortaya çıkışına belirli ölçüde katkıda bulunduğunu akılda tutmak lazım. Bilimsel analiz de bu gerçekliğin inşasına kendi katkısını sunar, ancak ters yönde: tasnif savaşlarının görünürdeki antagonizmalarının üstlerini örttüğü gerçek karşıtlıkları görünür kılmak suretiyle, yanlış-tanımayla bağlantılı sosyal etkileri zayıflatarak.

Bir tercihler matrisi

Mütekabiliyet analizi, ancak ve ancak suni biçimde tecrit edilmiş birimlere dair kısmî târiflerle bir kopuş yaşamak pahasına sırrına erilebilecek olsa da, nesnel yapılar üzerinde pratik hâkimiyete sahip olanlara (ama sadece onlara), âşinâ olmanın sağladığı bir "izahtan vareste" hissini verebilecek olan bir yapıyı gün yüzüne çıkartır. Ancak bu his, tespit edilen dağılımların temelinde yatan süreçlerin neler olduğu sorusunu sormaktan alıkoyabilir. Öğrencilerin farklı okullar arasındaki dağılımı nasıl hayata geçer? Başka bir

deyişle, teşkil ettikleri farklılıklar uzamındaki dağılımları ve tevârüs ettikleri sermayenin yapısı gibi sosyal niteliklerin akademik niteliklere dönüşmesi gerçekte nasıl hayata geçer? Faillerin yahut kurumların işgal ettikleri konumların uzamıyla onlara tekâbül eden konum alışların uzamı arasında tespit ettiğimiz ilişki nasıl tesis olur? Her iki durumda da pratiklerin (mesela, şu veya bu okula yönelmek) yahut temsillerin (mesela politik tercihler) dağılımının farklı öğrencilerin tevârüs ettikleri sermayeyle veya daha net söylemek gerekirse, ekonomik sermayenin ve kültürel sermayenin miraslarındaki görece ağırlığıyla sıkı sıkıya ilintili olduğu, hâliyle ispatlanabilir. Bununla birlikte, gözlemlenen olguların tam ve sistematik bir izahına ulaşmamışızdır. Ona ulaşmak için, yapılmış olan "tercihlerin" gerçek ilkesine, yani habitusa ve bu ilişkiyi hayata geçiren pratikleri ve temsilleri ortaya çıkaran ilkenin toplumsal-doğuşuna [*sociogenèse*] geri gitmek gerekir.

Aile grubunun nesneleşmiş halde elinde tuttuğu kaynakların toplamı olan ekonomik miras ve kültürel miras, özelliğini oluşturdukları sosyal konuma uygun yatkınlıkların gelişimini desteklemeleri itibarıyla, sahiplerine, değerlerinin hem pratik hem de zımnî tanınmasını dayatırlar. Söz konusu kaynaklar ya maddi varlıklar biçimindedir (kitaplar, müzik âletleri yahut günümüzde kişisel bilgisayarlar gibi) ya da kültür alanında, bedenselleşmiş halde, aile uyelerinin her birinin şahsında. Dayatma, tanımladıkları varoluş şartları vasıtasıyla ama aynı zamanda bizzat kendi varlıkları vasıtasıyla hayata geçer: Bireylerin ve grupların, kendi varoluşlarının ve sosyal değerlerinin temelinde her ne varsa ona özellikle değer verme eğiliminde olduklarını ve kendi niteliklerinin (sahip oldukları her şey ve oldukları her şey) tanınmış avantajlara temel oluşturacağı nesnel şartların yerleşmesi için ya da daha net bir ifadeyle, miraslarının sermaye işlevi görmesi için, az ya da çok bilinçli biçimde gayret gösterdikleri gerçeğinin, toplumsal varoluşun temel bir ilkesi olduğunu kabul etmek durumundayız.

Ancak mirasın, istatistiki açıdan ihtimal dışı kazalar dışında mirasçıyı tevârüs etmesini [*l'heritage hérite l'héritier*] izah etse de, her toplumsallaşma sürecinin temelinde bulunan bu genel ilke, ne iktidar alanında başlangıçta işgal edilen (sermayenin yapısının belirlediği) konumla, denk okul başarısına sahip kişilerin iktisadi hayata ya da entelektüel hayata az ya da çok dönük okullara yönlenmek arasındaki; ne de bu aynı başlangıç konumuyla kültür, spor, din veya siyaset alanındaki pratikler veya temsiller arasında tespit edilen ilişkileri kavramak için yeterlidir. Esasında, toplumsallaşma sürecini en

genel olarak belirleyen ilke belirli bir hâl alır ve bu özel vakada tecrübeyi ve o tecrübe vasıtasıyla yatkınlıkları yapılandıran, tevarüs eden miras içerisinde ekonomiğin ve kültürelin *görece ağırlığıdır*; daha net bir ifadeyle, belli bir pozisyonla bağlantılı hayat biçiminde kültüre veya ekonomiye, sanata veya paraya yahut bir zamanlar dendiği gibi "manevi güce" [*puissance spirituelle*] veya "dünyevi güce" [*puissance séculière*] nesnel olarak verilen önceliktir. İçselleştirildiğinde pratik tercihleri (mesela disiplinleri, alanları, hocaları yahut yazarları seçmeye yönlenmeyi veya daha genel bir düzlemde okuma veya spor yapma, *l'Humanité* ya da *le Monde* okuma önceliğini vb.) ortaya çıkartan yapıya dönüşen, bu temel ilişkidir.[29]

> Her şey, kültürel sermayenin ağırlığı arttıkça, özellikle de eğitim piyasasında bu sermayeden verim alınmasını kolaylaştıran etik yatkınlıklara daha sık rastlandığına; aksine, iktisadi kutba doğru gittikçe daha kolay, boş zaman faaliyetleri bakımından daha zengin hayat biçimlerine nakşolmuş olan başka yatkınlıkların akademik çileciliği destekleyici yatkınlıklara meydan okuduğunu veya onların yerine geçtiğini varsayabilmemize müsaade etmektedir. Ayrıca burjuva ailelerde çok yaygın olan ve Katolik geleneğin sessiz ve derinden güçlendirdiği gizli anti-entelektüalizmin, okulun her zaman zımnî olarak talep ettiği, kültüre dair şeylere kayıtsız şartsız bağlılığa alttan alta meydan okuduğunu da ileri sürebiliriz (Katolikliğe bağlılıkla ilintili yatkınlıkların, bazı tahsillerden vazgeçilmesine, hem bilimsel dünya görüşüne dair bir nevi ön kuşkuyu tetikleyerek doğrudan doğruya, hem de ortaöğretimde, daha iyi bir arkadaş çevresi sağladığı addedilen ve bilimsel kültürü aktarmaya daha az meyilli olan ya da en azından bunu başarmak için daha az donanımlı olan –Sainte-Geneviève gibi bazı istisnalar haricinde– özel okullara yönlendirmek suretiyle dolaylı olarak katkıda bulunduğunu biliyoruz).

Aynı alanın iki karşı kutbunda konumlanmış olan failler, alanın temel karşıtlığına göre düzenlenen yapılandırıcı bir eyleme tâbi olmalarından ötürü dünyayı, çıkar güden veya çıkar gütmeyen, nedensiz veya gerekli, dünyevi veya manevi, politik veya estetik ve az ya da çok bilinçli olarak sağ-sol karşıtlığının altında addettiğimiz tüm zıt çiftler gibi bir dizi *mecburi ikilikte* nesneleşen aynı ayrışma ve ayırma ilkesine göre kavrama eğilimindedirler. Ancak yapıda işgal ettikleri konum uyarınca, önceliği ikiliğin hangi dalına verdiklerine göre karşı karşıya gelirler. Toplumsal düzenin temel yapılarının,

29 Bu durum sadece, kendilerine imtiyaz sağlayan ayırma ilkelerinin, üzerlerinde kadınlara nazaran daha eksiksiz hâkimiyet kurduğu erkekler için mutlak surette geçerlidir. Nitekim, cinsiyetler arası işbölümünün nesneleşmiş ve içselleştirilmiş yapısı, tüm diğer şeyler sabitken, kadınlarda, her bir seçeneğin dünyevi bakımdan tahakküm altındaki kutbunu güçlendirmeye meyillidir.

toplumsal varoluşun gerçekliği içerisinde ayrıştırdıkları ya da karşı karşıya koydukları ve hayata geçirdikleri paylaşımın ürünleri üzerinden bölünmek için onları paylaşmaları gereken faillerde ortak olan zihinsel yapılara tahvil oldukları mantığa bir başka çarpıcı bir örnektir, bu önümüzdeki. Günlük dili yapılandıran klişelerin (Oswald Ducrot'nun ortaya çıkarttıkları gibi), temellerini genel olarak, içerisinde zuhur ettikleri ve karşı karşıya koyduğu kelimeleri tanımı itibarıyla birleştiren toplumsal yapıda bulduklarını ortaya koyabiliriz. Toplumsal yapı bu birleştirme işlemini, bir yandan fikir ayrılığının sahasına dair mutabakatın kapsamını, yani ileri sürülebilecek fikirleri belirleyen olanaklılar uzamını, bir yandan da fikir ayrılığının ilkesini, yani bakış açılarının çarpışmasını yönlendiren zıt tercihleri temellendirerek hayata geçirir.

Öğrencilerin farklı okullar arasındaki dağılımı, hiyerarşik ve birbirlerinden kısmen bağımsız iki ilkenin etkisinin sonucudur. Özellikle de tevârüs etmiş kültürel sermaye vasıtasıyla başlangıçtaki sosyal konumla sıkı sıkıya bağlantılı olan ve alana dâhil olunurken, bakaloryada alınan mansiyonlar ve Genel Sınav adaylıkları gibi akademik tasdik göstergelerinde nesneleşen akademik sermaye, Büyük Okullara girebilme ihtimallerini ve tercihlerin kullanılabileceği sınırları belirler: Kendisinden mahrum olanları, neredeyse hukuki bir katılıkla, hazırlık sınıflarına veya en azından en itibarlılarına erişmekten men eder ve farklı sınavlardaki başarı şanslarını, akademik normların sınavlardaki etkisi ne kadar eksiksizse, o kadar etkili yönetir.[30] Bununla birlikte, öğrencilerin farklı okullar arasındaki dağılımını yahut aldıkları diplomaları ne şekilde kullanabileceklerini, ancak ve ancak, denk akademik sermayeye sahip öğrencilerin, dünyevi güçler yahut entelektüel prestijler karşısındaki diferansiyel hassasiyetlerine göre birbirlerinden ayrıldıklarını varsayarak kavrayabiliriz: Ailenin elinde tuttuğu sermaye içerisinde ekonomik ile kültürel ilişkisinin yapısının farklı bileşimlerinin hissedildiği erken çocukluk dönemindeki bilinçdışı tecrübeler sırasında oluşan bu "tropizm", akademik sermayenin mümkün kıldığı ihtimaller dâhilinde, istidat tercihlerini yönlendiren ikinci faktördür.

30 Bir hazırlık sınıfı ne kadar itibarlıysa ve büyük sınavlarda ne kadar başarılı sonuçlar alıyorsa, adayların bakaloryada mansiyon almış olması ve genel sınavlara aday gösterilmiş olması şartı o kadar katı bir şekilde aranmaktadır. (Paris'teki büyük bir lisenin *hypotaupe* seçme kurulu, 70'li yıllarda, okulun varsayılan seviyesi gibi başka kriterlerin etkisini ve müdahale yahut kayırmaları asgariye indirmek üzere, bir üyesinin, sınav başarısının bakaloryada alınan mansiyona çok yakından bağlı olduğunu gösteren hesaplarına dayanmaktaydı.)

> Bu tropizme doğrudan doğruya anketimizden çıkan bir doğrulama: İçinden geldikleri aile ekonomik iktidar kutbuna ne kadar yakınsa, ENA öğrencilerinin özel sektöre geçmek üzere kamu yönetimini terk etmeye (pantuflaj) sıcak baktığını söyleme ihtimali o kadar yükselir. İlaveten, her ne kadar tespit edilen az sayıda vakaya dayansak da, her iki sınavda eşzamanlı başarı durumunda, Ulm ile Politeknik arasındaki tercihin, kazananlar arasındaki sıralamanın etkisiyle sınırlanmış olmak üzere, aynı mantığa riayet etiğini ileri sürebiliriz. İktidar alanının (hoca yahut entelektüel çocukları) yahut sosyal uzamın ("mucize çocuklar") tahakküm altındaki bölgelerine ne kadar yakın ailelerden geliyorlarsa ya da sembolik olarak daha az kabul gören (yahut daha çok damgalanmış) etnik, dinî veya cinsel kategorilere mensuplarsa (homoseksüeller veya kadınlar gibi),[31] öğrencilerin akademik tasdikin tatminine tav olmaya o kadar meyilli olmaları da –iktidar alanından başlangıç durumundaki dışlanmışlıklarını onaylamaya yahut güçlendirmeye böylelikle katkı sağlayarak–, dünyevi iktidarla bu derin ilişkiyle bağlantılıdır. Kökenleri itibarıyla entelektüel kutba daha yakın olan fen bilimleri ENS'lileriyle, ENA öğrencileri kadar çekim alanında olmasalar da, çekimini güçlü bir şekilde hissetmelerini sağlayan başlangıç konumlarından ve onunla bağlantılı yatkınlıklarından ötürü dünyevi iktidar kutbuna yeterince dâhil olan Politekni̇kliler arasındaki farkın temel unsuru da burada yatar.

Öğrencilerin farklı okul kategorileriyle –özellikle devlet ve özel– ilişkileri, dünyevi iktidarlar karşısındaki diferansiyel yatkınlıkları temelinde belirlenir. Entelektüel kutba en yakın iktidar bölgelerinden gelen öğrenciler, kendilerini en özerk okul biçimleriyle (başta Ulm) özdeşleştirmeye meyillidirler. Bu okulların yargılarının sadece teknik donanımları değil, okulun ve kendine has değerlerinin tanınmasını da değerlendirmeye alması –ki bu tanıma, kısmen, teknik donanımların edinilmesinin başarılmasının temelinde yatar, bu başarının hayata geçirilip ortaya koyulmasına da eşlik eder–, söz konusu yargıların tanınmasını kolaylaştırıcı niteliktedir. Devlet okuluna "çıkar gözetmeyen", yani parasız ve sıklıkla eleştirel; hem "tepelerde" geçerli olan adabımuaşeretten hem de şirketlerin teknik ve ekonomik mecburiyetlerinden âzâde bir kültürü üretme hakkını ve görevini atfederler. İktidar alanının karşı kutbunda (hele de özel şirket bağlantısı varsa) daha ziyade katlanılması gereken bir gereklilik olarak algılanan Okul'un (özellikle devlet okulu) kendi özerkliği yararına tatbik edebileceği "cesaret kırıcı" etkileri asgariye indirme kaygısı ifadesini, açık bir şekilde savundukları değerlerden (din gibi) ziyade

31 Kadınların, Yahudilerin ve sosyal uzamın tahakküm altındaki bölgelerinden yeni gelenlerin (kuşkusuz homoseksüeller gibi) akademik alandaki oranının, dünyevi bakımdan egemen bölgelerden dünyevi bakımdan tahakküm altındaki bölgelere doğru gittiğimizde arttığını ve aynı eğilimin edebiyat ve beşeri bilimler fakülteleri alt-alanında da geçerli olduğunu biliyoruz (bkz. P. Bourdieu, *Homo Academicus*, *a.g.e.*, s. 61-73).

pratikte dışarıda bıraktıklarından ötürü tercih edilen, özel okullar gibi daha az özerk kurumlara başvurulmasında bulur. Nitekim, XIX. yüzyılın sonunda HEC'in yahut 1945'te ENA'nın açılmasına benzer şekilde, günümüzdeki "eğitimi şirketlere yaklaştırma" hedefini taşıyan politikalar da, iktisadi ve idarî iktidarı ellerinde tutanların, ENS ve Politeknik başta olmak üzere en özerk akademik kurumların kültür alanında, dolayısıyla da kültürel yeniden üretim ve sosyal yeniden üretim alanında meşruiyet tekeline sahip olma iddialarına karşı, özellikle en "aydın" temsilcileri vasıtasıyla hayata geçirdikleri hiç bitmeyen direnişlerinin tezâhürleridir.

> Ekonomik iktidarı ellerinde tutanların teknik ve bilhassa sosyal, yani etik-politik beklentilerine tâbi bir eğitim yönündeki, yapısal bir sabit olan baskısı, hem pratiklerde (açılan okullar ve alanlar, diferansiyel yardım vb.) hem de söylemlerde kendini her daim hissettirir. Okulun, yükselişteki küçük burjuvalar için erişilebilir olan yeni mükemmeliyet biçimlerini dayatmasına direnişin açık ifadesini, Roches Okulu'nun kurucusu, Le Play'in talebesi Edmond Demolins'de buluruz: Hem küçük burjuvaların ve hocaların tanıdığı becerilerin ve tam anlamıyla akademik değerlerin (simgesi, Latinceye tercümedir) hem de kendine güvenmeyi yasaklayan uysallık pedagojisinin karşısına, İngiliz modelinden kopya edilmiş, aristokratik bir iradeye, cesarete, liderlik vasıflarına (dostu Baron de Coubertin'in son derece önemsediği sporla en mükemmel şekilde hayata geçen yatkınlıklar) daha çok yer veren bir hayat tarzını aşılayacak bir okulu koyan Demolins, *self-help*, yahut özel teşebbüs doktrinini, yüzünü doğrudan doğruya özel şirkete ve değerlerine dönmüş olan, "rahatlığı" "birikimin", "eğitimi" "öğretimin" önüne koyan özel bir eğitimin temeline yerleştirir.[32]
>
> Akademik kurumla şirketler arasındaki zorlu ilişkilerin, özellikle de patronların zorunlu eğitime karşı mücadelelerinin[33] tarihini ele alamayacağımıza göre, en yakın tarihten bir örnekle yetineceğiz: 1970 yılında 1968 hareketine tepki olarak kurulan Büyük Okulların Gelişimi Ulusal Komitesi, hedeflerini "ekonomi dünyasına, çok disiplinli uygun seçim ve eğitim vasıtasıyla yönetici yetiştirecek olan kamu yahut özel yükseköğretim

32 Özellike bkz. *A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons?* Paris, Firmin-Didot, 1897 ve *L'éducation nouvelle, l'école des Roches*, Paris, Firmin-Didot, 1898.

33 Devletin çocuklar üzerindeki, ailenin otoritesine ve haklarına dokunan bir tahakküm operasyonu addettikleri zorunlu eğitime karşı mücadele eden muhafazakârların konumuna dair tek bir örnek yeterli olacaktır: "... Yine, sıklıkla olduğu gibi, halk çocuklarının çıkarından bahsedilecek ancak devletçi dediğimiz görüş, onu kuvvetlendirmek üzere reformcuların fikriyatına dahil olacaktır: Nitekim, hem çocuğun sadece kendisine ait olduğu söylenmekte, hem de bir yandan devletin, çocuk üzerinde tahakküm kurma hakkı ve ödevi olduğu savunulmaktadır. (...) Ulusal bir çıkar çocuğun çıkarıyla çakışacak ve devletin, zorunlu eğitimi dayatmak üzere aile üzerindeki baskısını meşrulaştıracak; devlet buna karşılık, aileye eğitimin ücretsiz olması teminatını verecektir." (L. Delzons, *La famille française et son évolution*, Paris, Armand Colin, 1913, s. 151-152).

kurumlarının, her anlamda gelişmesini ve ilerlemesini desteklemek" ve "iktisadi dünyayla bu eğitimle mükellef her türden kurum arasında, daha iyi karşılıklı bilgi akışının, ortak araştırmaların ve faaliyetlerin gelişmesini amaçlayan daha iyi bir bağlantının kurulmasını sağlamak" olarak koymuştur. 94 mühendislik ya da "yüksek idarecilik/işletme eğitimi" okulunun yöneticisi ile onur üyesi sıfatıyla katılımcı olan şirketlerin listesinin gösterdiği gibi en kudretli ve hem ekonomik yapılarıyla, hem de pek çoğu Büyük Okul mezunu olan yöneticilerinin taşıdığı özelliklerle kamu sektörüyle en bağlantılı şirketlerden (Paribas, CB, CGE, EDF, Pechiney, Rhone-Poulenc vb.) seçilen, "ekonomi dünyasından" 235 yöneticiyi bir araya getiren bu örgüt, üniversitelerdeki kargaşaya karşı siper ve sığınak gibi görünen Büyük Okullar lehine pek çok sembolik ("Yarının Büyük Okulları" üzerine rapor, plaketler, broşürler, anketler vb.) ve pratik (hükûmet mercileri nezdinde müdahaleler, halka açık toplantılar vb.) faaliyet yürütmüştür. İşadamlarının, Üniversite'ye müdahale edilmesi gerekliliğine dair, özellikle 1968 ya da 1987 krizleri gibi dönemlerde yeşeren, hâlihazırdaki yeniden üretim biçiminin çelişkilerine dair âni hatırlatmalar niteliğindeki açıklamalarından bir seçki sunmaktansa, çözümlediğimiz 1969 tarihli bir eğitim sistemi anketinde, iktidar alanının "entelektüel" kutbundan iktisadi kutbuna ilerledikçe sıkı sıkıya talebe tâbi bir eğitimden yana fikir beyan edenlerin oranının arttığını belirtmek yeterli olacaktır: Entelektüel meslek mensuplarının % 13,5'i, ortaöğretim öğretmenlerinin de sadece % 19,5'i "belli bir mesleğe daha net bir şekilde yönelmiş bir eğitimi" kuvvetle desteklediklerini ifade etmekteyken bu oran sanayicilerde ve büyük tüccarlarda % 40, şirket üst düzey beyaz yakalılarında % 42,5'tir. Liberal meslek sahipleri, mühendisler ve kamudaki üst düzey beyaz yakalar, ilk iki grup için % 27,5 ve ikinci grup için % 34,5 ile ara bir konumdadırlar (Bilimsel Araştırmayı Yaygınlaştırma Derneği'nin Avrupa Sosyoloji Merkezi'nde analiz edilmiş araştırması).

Eğitime dair ihtilaflar nihai değerlere dair aşılamaz karşıtlıklar biçimini alır. Zira bu ihtilafların kültürel yeniden üretimin ve sosyal yeniden üretimin araçlarına hâkimiyet üzerinden konu ettiği, bizatihi tahakkümün temellerinin –yani egemenlerin varoluşları ile değerlerinin ve tahakküm ilkelerinin hiyerarşisinin– yeniden üretimidir.[34] Tüm dış görüntülere karşı, Büyük Okullar içerisinde en az "akademik" olanı olması itibarıyla, ENA'nın, büyük iş burjuvazisinin ve büyük kamu yahut özel bürokrasinin çocuklarının, okul başarılarının sınırlılığının iktidardaki bekâlarının önüne engel olmamasını sağlayan sığınak-okullar içerisinde en itibarlısı işlevini gördüğünü

34 Şirketler alanında dahi, özellikle de gücünü iktisat alanının birbirlerine zıt sektörleri üzerinde (yani özel şirketler yahut devletle az ya da çok bağlantılı şirketler üzerinde) icra eden patronları arasında rastlanan söz konusu antagonizma, akademik sermayeye son derece eşitsiz biçimde bağlıdır.

söyleyebiliriz. Ancak bunu söylerken aynı zamanda en akademik yeniden üretim araçlarını ellerinde bulunduranların, teknik donanımların aktarımına dair teknik beklentileri, sosyal donanım biçimlerine ve dayatabilmeleri durumunda kendilerine, kültürel yeniden üretim üzerinde ve en nihayetinde, hâkimiyet araçları üzerinde fiili tekel sağlayacak olan değerlere bağlamak suretiyle, bu araçları son derece spontan biçimde kendi lehlerine işletme eğiliminde olduklarını hatırlamamamız da şarttır.

> Hocalar, akademik evrenin özerkliği sayesinde, iktidar alanının temel karşıtlıklarıyla bağlantılı olan ve sıklıkla disertasyonlar için "güzel konu" işlevi gören (veya eskiden görmüş olan) kelime çiftleri ve yazarlara sıkıştırılmış karşıtlıklardan kendi sermayelerinin yapısını doğrudan doğruya yansıtan bir bakış açısını tüm masumiyetleriyle dayatmak suretiyle istifade edebilirler. İki kavram arasındaki karşıtlığa dayanan ve "'aşağı' bir kelimenin 'yüce' bir kelimeyi geçtiği" felsefe disertasyon konularının sıklığına işaret eden Louis Pinto'yu okumamız yeterli olacaktır: "'Yüce' kelime her daim bilginin ve/veya özerkliğin, 'aşağı' kelimeyse her daim cehaletin ve/veya yaderkliğin [*hétéronomie*] tarafındadır: Mesela hâlihazırdaki Lise son A müfredatında (daha önceki felsefe sınıflarının müfredatlarında olduğu gibi), kelimelerin çoğu bir tarafta ('bilinç', 'kültür', 'yargı', 'fikir', 'duyu', 'hakikat', 'hak/hukuk', 'adalet', 'ödev', 'irade', 'şahsiyet', 'özgürlük') ya da diğerinde ('bilinçdışı', 'arzu', 'tutkular', 'yanılsama', 'doğa', 'muhayyile', 'akıl dışı', 'şiddet') konumlandırılabilir: Bu 'kavramlar', 'özerk tefekkür' bakımından, eşit olmayan değerlere sahiplerdir."[35] Önerilen tercihlerin çoğunun altında yatan bilinçdışı "tercih", dayatılan alternatif dizi içerisinde, sistematik olarak, göbekten bağlı oldukları kelimeleri öne çıkartan ve bunu yansızlık ve evrensellik yanılsamasıyla yapan hocaların, kendilerine has bakış açısından başkası değildir.

Bu demek oluyor ki, *okullara yerleşmenin* temelindeki yatkınlıkları belirleyen süreçlerin analizi, Büyük Okullar alanıyla iktidar alanı arasında tespit ettiğimiz, görünürde mucizevi olan ve bu yerleşme stratejilerinin hem kaynağı hem de sonucu olan benzeşikliği izaha yardımcı olur: İstatistik mantığına riayet eden akademik yeniden üretim biçimi, akademik unvanları –ve onlar aracılığıyla iktidar konumlarını– berdevam surette yeniden bölüştürme eğilimindedir. Bu yeniden bölüştürme, o an geçerli olan bölüştürmenin birebir aynı, mekanik bir kopyası olmasa da (tüm hoca çocukları ENS'ye gitmez ve ENS öğrencilerinin tamamı hoca çocuğu değildir), bölüştürme işinin tamamıyla rastlantısal bir şekilde yeniden yapıldığı varsayımsal bir durumda

35 L. Pinto, "L'école des philosophes, la dissertation de philosophie au baccalauréat", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 47-48, Haziran 1983, s. 21-36.

ortaya çıkacak olandan tamamen farklıdır. Yukarıda gördüğümüz gibi, iki mekanizma, hem maliyetli hem de istikrarsız dönüşümler ve yeniden dönüşümler pahasına iktidar alanının bir kutbundan diğerine götüren çapraz güzergâhların sıklığını azaltmak üzere, etkilerini üst üste bindirir. Bir yandan, öğrencilerin akademik kriterler veya başka bir deyişle hocalara ait, en özerk kurumlarda dahi tamamı ve tamamen asla teknik olmayan, salt teknik olanları dahi öğrencilerin sosyal özelliklerine hiçbir zaman kayıtsız olmayan algılama ve değerlendirme şemaları uyarınca maruz kaldıkları seçilme, iktidar alanında farklı başlangıç konumlarını işgal edenlerin önemli kısmını, Büyük Okullar alanı içerisinde benzeşik konumları işgal eden okullara ve dolayısıyla iktidar alanı içerisindeki, başlangıç konumlarına benzeşik olan konumlara yönlendirmeye meyillidir. Öte yandan, başlangıç konumlarına sıkı sıkıya bağlı yatkınlıkları uyarınca kendileri gerçekleştirdikleri seçim, akademik kurumun özgül mantığının sosyal belirlenimlerin doğrudan etkisine karşı tatbik edebildiği düzeltmelerin azalmasına yahut tasfiyesine önemli katkıda bulunur: akademik tasdikin, onları okula doğru çekmek vasıtasıyla, entelektüel kutuptan gelen öğrencilerin bir kısmı üzerinde, ekonomik alana yönlenmekten yahut bu alanın diplomalarına değer vermekten vazgeçirme etkisine sahip olmasına hiç de az rastlanmaz; iktidar alanının dünyevi bakımdan egemen bölgelerinden gelen öğrencilerin iktidar karşısındaki, kökenlerinden kaynaklanan yatkınlıklarının, onları kültürel cazibeleri yok saymaya yahut hakir görmeye (okula dâhil olduktan sonra entelektüel ve hatta akademik faaliyetlerden vazgeçmenin gösterdiği gibi) ve okuldaki başarılarını okul-dışı değerlerin hizmetine sunmaya götürmesine de sık rastlanır.

> Yatkınlıklar ve konumlar arasındaki, akademik hiyerarşinin süregitmelerine izin verdiği tutarsızlıklar, okula girişten sonra düzelme eğilimine girer: Kâh "yanlış yerleşmiş" bireyler okulu bırakarak veya beklentilerine daha uygun okullara yönlenerek kendi kendilerini elerler, kâh okullara öğrenci seçilirken dışarıda bırakılan kriterler nihai seçimde yahut tevarüs edilen sosyal sermayenin tüm etkisini kazandığı an olan mesleğe giriş esnasında, tam etki kazanırlar. Söz konusu etkiler, HEC gibi bir okulda özellikle hissedilir. Zira HEC, bir yandan kendi kitlesinin ve şirketlerin belli-belirsiz yahut açık talepleriyle bağlantılı sosyal kısıtlar, diğer yandan Büyük Okullar alanındaki konumuyla, özellikle daha yeni ve daha az tasdik görmüş olan, sınavının ve müfredatının akademik seviyesini korumaya hatta yükseltmeye teşvik eden diğer ticaret okullarıyla rekâbetiyle bağlantılı salt akademik kısıtlar arasındaki çelişkiler arasında kalmış bir okuldur. Nitekim, okulun verdiği eğitimde ama aynı zamanda okul arkadaşlarının hayat tarzında, akademik rekabet mantığının kendilerini sevk ettiği

ancak gerçekte seçmemiş oldukları ve yazgılı da olmadıkları bir meslekî geleceğin, pek çok hoca çocuğunu HEC'ten ayrılmaya sevk ettiğini sıkça gözlemliyoruz. 1965 tarihli bir anket sayesinde, iş hayatındaki başarının, sosyal kökene, okulun kaçıncı sırada bitirildiği gibi bir akademik sermaye göstergesinden çok daha sıkı sıkıya bağlı olduğunu biliyoruz (Association des anciens élèves de l'École des hautes études commerciales, *Résultats généraux de l'enquête sur la situation des HEC en 1964, promotions 1920 à 1962 comprise*, gizli belge, 24 sayfa). Sosyal sermayenin, diplomanın sosyal randımanındaki ağırlığı, HEC yahut Centrale gibi gözde okullarda ve tabiatıyla Breguet yahut Sudria gibi sığınak okullarda azami seviyededir: Konumlarını aile veya iş ilişkileri sayesinde yahut da bir işe yerleştirme kuruluşu aracılığıyla edinen HEC mezunlarının yıllık gelirleri, 1971 yılında, işlerini bir HEC stajının ardından (90.000 ilâ 95.000 Frank daha yüksek) ya da bir iş ilanıyla (65.000 ilâ 75.000 Frank daha yüksek) bulanlarınkinden belirgin şekilde daha yüksektir (*Enquête socio-professionnelle HEC*, 1971). Nitekim, son derece çelişkili görünse de, 1968 civarında HEC'de son derece aktif aşırı-sol grupların varlığının, iş çevrelerinde hiçbir bağlantısı bulunmayan öğrencilerin, okulun verdiği akademik unvanın, vaat ettiği ama aslında gerçekte sadece bir mal-mülk ve ilişkiler mirasının vârislerinin, yani gerçek "fisticislerin"[36] erişebileceği meslekî başarının gerek ama yeter olmayan şartı olduğunu farklı göstergelerden ötürü hissetmeleriyle bağlantısı vardır.

Aynı şekilde, 1966 Politeknik mezunları içerisinde (bkz. **Tablo 13**), ekonomik sermayeden çok kültürel sermayeye sahip kategorilerden (öğretmen ve öğretim üyeleri) gelenler, büyük oranda uygulama okullarına yahut entelektüel kutba daha yakın kariyerlere yönelmişlerdir (araştırma, ENSAE, Madencilik Okulu). Buna karşılık, sanayicilerin veya büyük tüccarların çocuklarının içerisinde, Köprü-Yol zümresine dâhil olanların ya da (özellikle arka sıralarda mezun oldukları için) doğrudan doğruya özel sektöre girmek üzere istifa edenlerin oranı daha yüksektir.[37] Son olarak, doğrudan doğruya ENA'ya giren iki öğrenciden birinin ailesi liberal mesleklere mensup iken, diğeri özel sektörde çalışan bir beyaz yakanın çocuğudur.[38]

Yeni gelenlere, aktif işbirlikleriyle, kendi tercihler sistemlerine en uygun tahsil hayatını tâyin etmek üzere kısmen akademik farklılıklara dönüşmüş biçimde iktidar alanının farklı bölgelerinden gelen öğrencileri birbirlerinden ayıran sosyal farklılıklara dayanan ve Sartre'ın ifadesiyle "egemen sınıfın genç üyelerinin" durmadan yenilenen akışını farklı okullar arasında

36 HEC öğrencilerinin kendilerine taktıkları "fisticis" adı, büyük sanayi ve ticaret firmalarının adı yanlarında telaffuz edildiğinde haykırdıkları "le fils est ici (oğul burada) !" sözünün deformasyona uğratılmış hâlidir.

37 Subay çocukları içerisinde savunma sanayiine girenlerin oranı görece yüksektir. Mühendis çocukları, tüm uygulama okulları ve tüm kariyerlere aşağı yukarı eşit olarak dağılmışlardır.

38 Bu bilgilere erişmemize imkân veren Alain Desrosieres'e ve Laurent Thévenot'ya müteşekkiriz.

Tablo 13
Politeknik'ten mezun olduktan sonra seçilen farklı zümreler ve farklı kariyerler (1966 mezunları)

	Araştırma	Maden	ENSAE	Telekomünikasyon	Köprü ve Yol	Orman-su	Meteoroloji ve Ölçüm	Hava Taşımacılığı	Silahlanma	ENA	İstifa	Diğer ve Yanıt Yok	Toplam
Çiftçi, işçi (n=14)	14,3	-	-	-	21,4	-	7,1	14,3	21,4	-	21,4	-	100
Ücretli (n=9)	33,4	-	-	11,1	-	-	-	-	22,2	-	11,1	22,2	100
Esnaf, dükkân sahibi (n=13)	-	-	-	7,7	7,7	7,7	-	-	7,7	-	30,7	38,5	100
Orta düzey yön., tekn. (n=34)	14,7	2,9	-	8,8	2,9	-	5,9	-	26,5	-	32,3	5,9	100
İlkokul öğretmeni (n=21)	9,5	9,5	14,3	-	14,3	9,5	4,8	-	9,5	-	28,6	-	100
Ortaöğretim öğretmeni (n=23)	34,8	-	4,3	8,7	26,1	4,3	4,3	-	4,3	-	8,7	4,3	100
Öğr. üyesi., araştırma (n=17)	47,1	5,9	-	17,6	-	5,9	5,9	-	-	-	17,6	-	100
Devlette beyaz yaka (n=23)	8,7	4,3	-	-	17,4	4,3	-	4,3	17,4	-	30,4	13,1	100
Subay (n=12)	8,3	-	8,3	-	16,7	-	-	8,3	50	-	8,3	-	100
Mühendis (n=38)	21	5,3	5,3	10,5	5,3	2,6	7,9	2,6	13,1	-	21	5,3	100
Liberal meslek (n=32)	18,7	-	6,3	-	3,1	6,3	6,3	6,3	15,6	3,1	18,1	6,3	100
Özelde beyaz yaka (n=37)	13,5	5,4	5,4	5,4	8,1	2,7	2,7	-	27	2,7	24,3	2,7	100
Sanayici, büyük tüccar (n=26)	23	-	3,8	7,7	19,2	3,8	-	-	7,7	-	30,8	3,8	100
Hepsi	18,7	3	4	6	10,4	3,7	4	2,3	16,7	0,7	24,1	6,4	100

bölüştüren dağıtım mekanizmaları bazı önemli etkiler üretir: Mesela bankacı ya da sanayici çocuğunu ENS'ye ve dolayısıyla hoca ya da entelektüel konumuna, yahut hoca çocuğunu ENA ya da HEC'e, dolayısıyla da banka ya da şirket yöneticiliğine yönlendiren çapraz *güzergâhların* boyutunu sınırlandırmak ve sıklığını azaltmak, öncelikle, eski insanı öldürüp yeni insanı üretmek için veya daha somut olarak oyuna ve oyunda kazanılacak-kaybedileceklere özgül inancı ve ilgiyi, yani alana başarılı bir şekilde girmenin

şartı olan *illusio*'yu uyandırmak için gerekli olan dönüşüm maliyetlerini ve aşılama çalışmasını asgariye indirmek demektir. Ama aynı zamanda, ileride göreceğimiz gibi, ancak ve ancak beklentileri içinde en zaruri olanlarına en uygun düşen yatkınlıkların sağlayabileceği büyülü tecrübeye alan açmak ve yatkınlıklarla konum arasındaki fark ya da uyumsuzluk halleri ile eğreti duran şahısların ortaya çıkarttığı bozgun tehlikesinin taşıdığı ihtilaf risklerini asgariye indirmektir. Son olarak, iddia sahiplerinin hırslarına yeterince net ve birbirlerinden ayrı alanlar tâyin etmek suretiyle, veraset mücadelelerine sınırlar dayatmaktır.

Konumlar, yatkınlıklar ve konum alışlar

Öğrencilerin yükseköğretim kurumları alanındaki dağılımını yönlendiren ayrışma ilkesinin, tevarüs etmiş sermayenin hacmi ve yapısıyla bağlantılı yatkınlıklarda yatıyor olması, kültür, din yahut politika alanındaki konum alışlarla konumların yapısı arasında gözlemlediğimiz sıkı tekâbüliyeti kavrayabilmemizi sağlar: Nitekim etik, estetik yahut politik "seçimler"in temelinde, yine, tevarüs etmiş sermayenin yapısının bedenselleşmesinin sonucu olan *tercihler matrisi* vardır. Farklı okullar arasındaki dağılımın, bir süreklilik [*continuum*] olabilecek olan şeye dayattığı kurumsal sınırları yok saymayı tercih ettiğimiz takdirde tiyatro, konser veya sinema alanında kültürel pratiklerin yoğunluğunun, akademik bakımdan egemen ve sosyal bakımdan tahakküm altındaki kutuptan sosyal bakımdan egemen ama akademik bakımdan tahakküm altındaki kutba doğru gittikçe azalırken spor yapma pratiklerinin ve politik muhafazakârlık yatkınlığına dair doğrudan ya da dolaylı göstergelerin yoğunluğunun ters yönde değişim gösterdiğini tespit ederiz. Tüm bu bireysel tercihleri ve dağılımlarını üreten ve birleştiren ilke, aslolarak, ekonomik şeylerle kültürel şeylerin pratikteki belli bir hiyerarşisinin damgasını vurduğu varoluş şartlarının ürünü olmalarından ötürü tüm dünya görüşünü düzenleyen karşıtlıklardan (maddi-manevi, dünyevi-gayrı dünyevi, bedensel-zihinsel vb.) hangisinin seçileceğine sistematik olarak yön veren yatkınlıklar sistemleridir.[39] Velhasıl, şayet, aşinâlığın sağladığı, görünürde kendi kendilerini açıklayıcı olan, izahtan vareste gelen şeyleri kaydetmekle

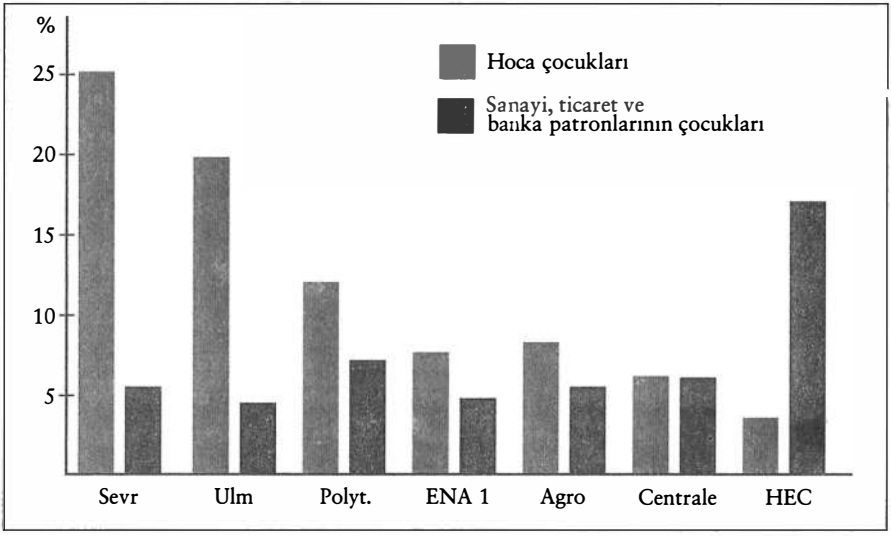
39 Son derece homojen bir kitle olan, birbirleriyle evlenme oranı son derece yüksek ENS'lilerde çok açık ve net biçimde gösterebildiğimiz üzere, evlilik stratejileri de bu ilkenin ürünüdür ve grup içi evlenme hatları, *Ayrım*'da ortaya koyulduğu şekliyle, sosyal uzamın yapısına göre düzenlenme eğilimine sahiptir (bkz. A. Desrosieres, "Marché matrimonial et classes sociales", *Actes de la recherche en sciences sociales,* 20-21, Mart-Nisan 1978, s. 97-107).

yetinmek yerine ENS'nin entelektüel değerlere öncelik vermesini kavramak istiyorsak, öncelikle öğrenciler içerisinde eğitimci çocuklarının (öğrencilerin % 20'si hoca çocuğu, % 6'sı ENS'li çocuğudur) ve sanayi ve ticaret yöneticilerinin çocuklarının (% 4,5) görece ağırlığı dikkate alınmalıdır. Bu ağırlık, modal kategori olan eğitimcilerin varlığı içerisinde kültürel sermayeyle ekonomik sermaye arasında bir dengesizliği yeniden üreten orandır (bkz. **Grafik 7**). Ancak, akademik sistemin genç yaşlarında tasdik ettiği (çoğunluğu, öğrencilikleri boyunca mükemmeliyet ödüllerini toplamışlardır) bu çok iyi öğrencilerin (% 75'i iki bakaloryadan birinde en azından iyi mansiyonu almıştır) Okul'a ve değerlerine kendilerini çok erken yaşlarda adadıklarını da dikkate almak gerekir. Bu öğrenciler, bir dizi akıllıca tercihin (özellikle okul ve alan konusunda) ve ardı ardına kazandıkları başarıların ardından, tevarüs ettikleri kültürel sermayeyi, neredeyse otomatik bir şekilde, son derece başarıyla akademik sermayeye tahvil etmişlerdir.

Şüphe yok ki, akademik değerleriyle ekonomik ve sosyal değeri arasındaki açık, belki de "anti-kapitalist" eğilimleriyle bağlantılı olan bir tür liyakatçı [*meritocratique*] öfkenin temelinde yatar. Politik ve sendikal tercihleri (bkz. **Grafik 8**), tartışmasız olarak dönemin hâkim entelektüellerinin durduğu tarafa yönlenmiştir: İçlerinden % 60'ı kendini solda veya aşırı-solda konumlandırmakta, % 17'si Marksizm'e yakın olduğunu söylemekte ve % 66'sı bir sendikayla ya sadece üye ya da sorumlu düzeyinde bağları olduğunu ifade etmektedir. Başka okullarda (diğer ENS'ler hariç) Katolik dininin vecibelerini düzenli olarak yerine getirmek norm iken, hiçbir dine mensup olmadığını söyleyenlerin oranı hayli yüksektir (% 42). ENS'de en çok okunan gazete *le Monde* (% 61) olsa da, ENS'lilerin kayda değer bir oranı *l'Humanité** (% 12 düzeyindeki oran, Saint-Cloud dışarıda bırakılırsa, diğer okullarda azami % 2 olan orandan çok yüksektir) ve *le Nouvel Observateur* (daha ziyade ENA veya HEC'de okunan *l'Express*'in karşısında) okumaktadır. Ancak ENS'liler asıl, özellikle yüksek bir oranda, *les Temps Modernes, Esprit, Critique, la Pensée, Cahiers pour l'analyse* gibi "entelektüel" dergiler (içlerinden % 24'ü bu dergilerden en az birini okumaktadır) ile sinema ve müzik dergilerini okurlar. Konsere ve Sinematek'e tüm diğerlerinden fazla (cinsiyetler arası iş bölümü mantığının güçlü bir şekilde, daha ziyade sanat ve edebiyatla ilgili şeylere yönlendirdiği Sevr'liler hariç) giderler.

(*) O dönemde Fransız Komünist Partisi'nin yayın organı olan, şimdilerde daha geniş bir sol platformu sahiplenen gazete. -ç.n.

Grafik 7
Büyük okullardaki hoca çocukları ve yönetici çocukları

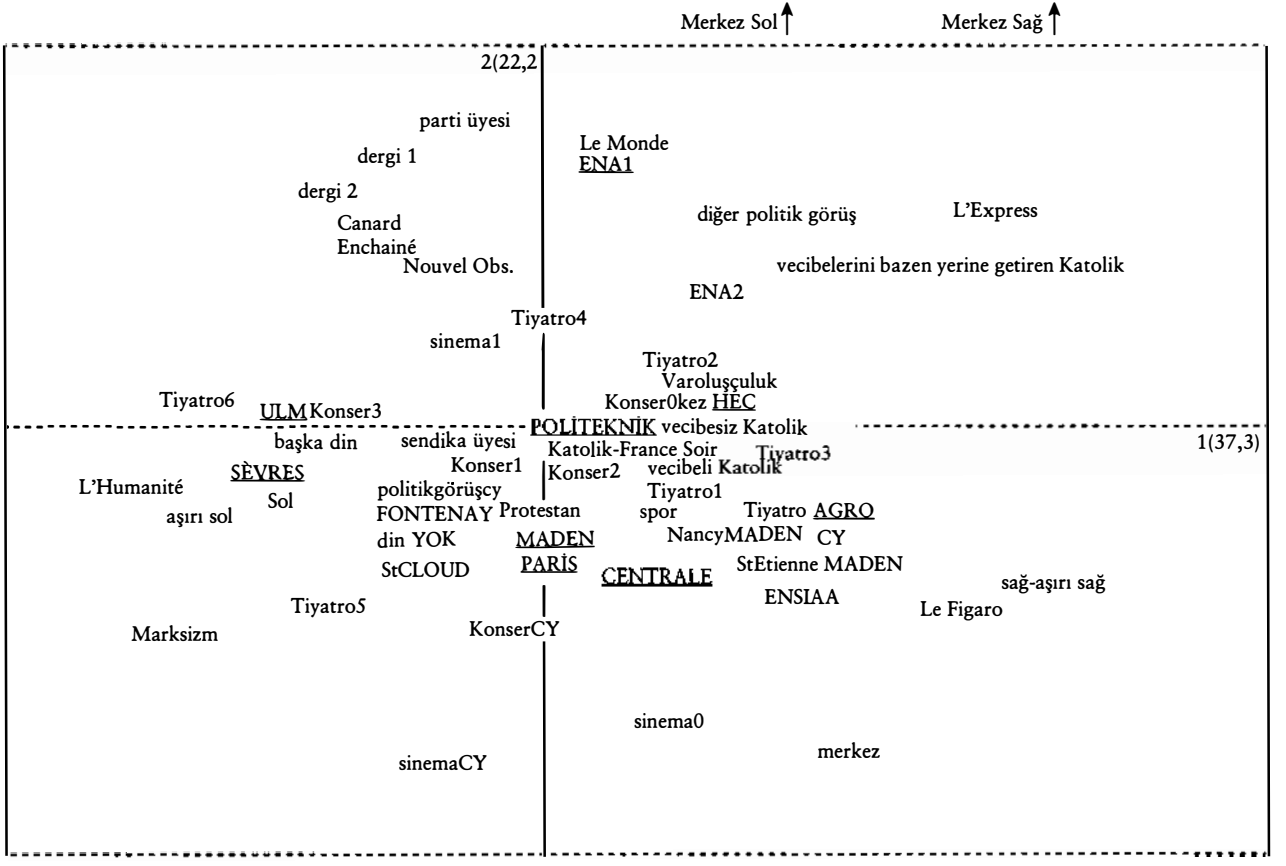

Hoca çocuklarının ve sanayi, ticaret ve banka patronlarının çocuklarının her bir okuldaki oranlarını gösteren bu histogram, Büyük Okullar sisteminin zıtlık ve ikilikler içeren yapısını gözler önüne sermektedir. Hocaların ve entelektüel meslek sahiplerinin çocuklarının ve sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarının oranlarının, en büyük okullarda, aşağı yukarı ters orantıyla değişiklik gösterdiğini ve en büyük karşıtlığın, HEC'i Sevres ve Ulm ENS'lerinden ayıran olduğunu görüyoruz. Agro'nun iktisadi kutba uzaklığının bekleyebileceğimizden daha fazla olması, bu okulda sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarının oranının görece düşük (% 5,5) olmasından ve diğer okullarda en fazla % 2 olan toprak sihibi çocuklarının oranının % 7,2 olduğunu göz önünde bulundurabilmiş olsak, bu okulun konumunu daha iyi değerlendirebilecek olacağımızdan ötürüdür. Sanayici ve tüccar çocuklarının Centrale'deki oranının anketimizde, gerçekte olduğundan daha düşük çıkmış olması ve bu okulun HEC'e, bu grafiğin düşündürdüğünden daha yakın olması kesin gibidir.

Tiyatroda klasik yahut avangard eserleri izlerler; bulvar oyunlarını ise asla (sıklık sırasına göre Aristofanes'in *Kurbağalar*'ı, Boris Vian'ın *Generallerin Beş Çay'ı*, Çehov'un *Vişne Bahçesi*, Giradoux'nun *Chaillot Delisi*, Albee'nin *Kim Korkar Virginia Woolftan*'ı ve ayrıca Brecht'in *Puntila* Ağa'sı, Marguerite Duras'nın *Bütün Gün Ağaçlarda*'sı vb.).

Uzamın tam karşı kutbu olan HEC'de, özel eğitime kuvvetle bağlı olan büyük Paris burjuvazisi egemen konumdadır (ailelerin % 52'si, öğrenci altıncı sınıfa kaydolurken ya Paris'te ya da Paris çevresinde oturmakta, büyük sanayi yahut ticaret firmalarının sahiplerinin çocukları kitlenin % 17,5'ini,

Grafik 8
Kültürel, dinî, siyasi pratik ve görüşler uzamı (n=15)

özel sektör yöneticilerinin çocukları % 24,5'ini temsil etmekte, annelerin çoğunluğu çalışmamaktadır); akademik değerler hâkim konumda değildir (bakaloryada mansiyon alan çok azdır); öğrenciler zamanlarının önemli kısmını spor faaliyetlerine (binicilik, rugby, eskrim, golf, kayak, tenis, yelken vb.) ve bazıları açısından mesleğe hazırlık anlamına gelen çeşitli faaliyetlere vakfederler (iki örnek: Jump HEC'in yıllık gala gecesi ve "Fransa'nın üç numaralı binicilik gösterisi" olan Boom ile Loïc Wacquant'a göre 1982 yılında özellikle sanayi kuruluşlarının sahiplerinin, şirket yöneticilerinin, ticaret yahut finans yöneticilerinin çocuklarını seferber eden HEC Etudes'deki *Junior Entreprise* [Genç Şirket]. Politika alanındaki dağılım güçlü bir çeşitlilik arz etmekle birlikte sağda konumlanmak (% 21,5) diğer okullardakine göre daha yaygındır. Aynı şekilde, öğrenciler *Le Monde* (% 61) okusa da *le Figaro* (% 10) okurlarına da rastlarız; entelektüel dergileri okuyanlara nadiren rastlanır. Kültürel faaliyetlere gelince, tiyatroya ve özellikle de konsere, ENA yahut Politeknik'te olduğundan çok daha az giderler.

> Görüşmeler ile okulu ve temsil faaliyetlerini övmek üzere yazılmış metinler, okulun derin değerlerini ve özellikle de bir "işletme okulu" fikrine bizzat sirayet etmiş olan zıtları bağdaştırma maksadını, kaçınılmaz şekilde kısmî ve soyut olan istatistiklerden çok daha iyi ele verir: "Entelektüelleri üniversitelere püskürtmenin" yahut "stadyumları sporculara bırakma"nın önüne geçme kaygısı taşıyan kurum yetkilileri, okulun Jouy-en-Josas Kampüsü'ne taşınmasını, "içlerinde Olimpiyat şampiyonları da bulunan öğrencilere mükemmel bir eğitim sunmakla övünebilecek olan" ve "aracı bir mefhum olan spor kültürü mefhumunu geliştirmenin mümkün olması gerektiğini ispatlayan" Amerikan üniversiteleri modeline uygun şekilde, akademik faaliyetlerle spor faaliyetlerini iç içe geçirmek için bir fırsat olarak görürler. Beden ve zihin, spor ve kültür arasındaki olağan karşıtlık "spor kültürünün" göklere çıkartılmasıyla çözülmeye uğradığı gibi, iş dünyasıyla kültürel evren arasındaki veya ekonomiyle kültür arasındaki karşıtlık da "kültür işleri" ile birlikte ortadan kalkar: "HEC Kültür İşleri", tiyatro yahut müzik organizasyonlarının yanı sıra, her yıl konferans dizileri düzenler. Tiyatro insanlarının ve şirket yöneticilerinin yanı sıra Debré, Deferre, Giscard d'Estaing, Mendès France yahut Tixier-Vignancour gibi, birbirlerinden son derece farklı politikacılar da bu tartışmalara davet edilmişlerdir". ("Spécial Jouy-en-Josas. La nouvelle école des HEC", *HEC 65*, Jouy-en-Josas Kampüsü'nün 1964 yılında gerçekleşen açılışı münasebetiyle yayımlanmış tanıtım broşürü, 8-9 Şubat 1965, s. 45-46).

Burada da gayet hatalı biçimde, "gün gibi ortada" denilen olgularla yetinebilirdik. Gerçekte, Büyük Okullar alanının iki uç kutbuna dair saptadığımız karşıtlıkları ancak ve ancak, iktidar alanının iki kutbunu işgal etmekte

olanların birbirlerine zıt pratik ve temsillerini düzenleyen antitezin varlığını fark ederek kavrayabiliriz: bir yanda, sıklıkla kolektif olan spor pratiğinde ve aynı zamanda neredeyse tamamı açık biçimde ekonomik hayata girişin öncülü olarak tecrübe edilen, organizasyona yönelik faaliyetlerde (özellikle Öğrenci Bürosu'nun gerçekleştirdikleri) kendini ifade eden erkekliğe ve sorumluluğa dair değerler; diğer yanda okumak veya tiyatroya-konsere gitmek gibi, hem bireysel hem de özerk nitelik taşıyan entelektüel faaliyetlerde ve gerçek bir hâkimiyet kurma arzusundan ziyade, dünyanın mevcut hâlinin reddinin damgasını vurduğu düşçül ve lirik politik mensubiyetlerde tezâhür eden içe dönük ve gayrı-dünyevi yatkınlıklar.

Hem nesnel konumlar uzamında, hem de konum alışlar uzamında, Politeknik ve ENA, ENS ile HEC arasında bir yerlerde durur: İlki ENS'nin yakınında, ikincisi HEC'in yakınında. Öğrencilerinin en tipik dinî, siyasi ve estetik konumlanışlarının pek çoğu da, tevârüs etmiş sermayelerinin, daha dengeli olan yapısıyla (bu sermaye türünün buralarda en çok rastlananı) bağlantılıdır. Politkenik'te modal kategori (% 14) merkezî bir konumu işgal etmekle birlikte sermayenin yapısına göre dağılımda entelektüel kutba daha yakın duran bir meslek olan mühendis çocuğununki iken, hoca çocukları sanayici veya büyük tüccar çocuklarından daha yüksek bir orana (% 11,5) sahiptir (oysaki ENA'da iki kategorinin ağırlığı birbirlerine denktir[40]). Hülasa, ücretli orta burjuvaziden gelenlerin, Paris'in büyük burjuvazisinden gelenlerden ENA'dakinden daha çok sayıda olduğu Politekniklikler, ENA'lılar ile ENS'liler arasında bir konumu işgal etmektedirler (altıncı sınıfa başlarken Paris'te oturmakta olanların sayısı, ENS'lilerden daha fazla, ENA'lılardan daha azdır[41]). Politika ve kültürel pratik alanlarında da aynısı geçerlidir. Ken-

40 Aile geleneklerinin ve okul geleneklerinin en çok iç içe geçtiği okul, Politeknik'tir: Politekniklilerin % 51'i, sekizinci sınıftan önce, okullarından bizzat aile içinde bahsedildiğini işitmiş iken bu oran ENS'lilerde % 26, HEC öğrencilerinde % 24, ENA öğrencilerinde ise son derece düşüktür. Mezun çocuklarının oranının en yüksek olduğu (% 9) ve bu konumun en çok övünç kaynağı olduğu okul da Politeknik'tir. Mezun dergisi *la Jaune et la Rouge*, okulun öğrencilerinin çocuklarına, torunlarına ve torunlarının çocuklarına dair istatistikleri yayınlamakta, başka Politeknik-lilerle akrabalık ilişkilerinden de memnuniyetle bahsetmektedir (örneğin evlilik ilanlarında). Öğrenciler, okulun mezunlarından meşhur olanların isimlerini gayet iyi bilirler. Tüm bu göstergeler ve belleğin diriliği, *güçlü bir bütünleşmeye* delalet eder görünmektedir.

41 ENS'liler, hiç şüphesiz, büyük okul öğrencileri içerisinde en az "Parisli" olanlardır. Altıncı sınıfa başlarken, içlerinden sadece üçte biri Paris'in içinde yahut Paris çevresinde, üçte biri nüfusu 100 bini geçen bir başka büyük şehirde, geri kalan üçte biri de küçük şehirlerde veya kırsalda yaşamaktaydı.

dilerini bir düşünce ekolüyle bağdaştıranların tercihleri Katoliklik (% 15), Hıristiyan varoluşçuluk (% 9) ve Marksizm'dir (% 8) ki bu, onları politik açıdan ULM ile ENA'nın ortasına yerleştirmemize izin verir. Ezici çoğunluğu (% 84,5) bir dine mensup olduğunu ifade ediyorsa da, Katolik dininin vecibelerini, ENA öğrencilerinden daha az düzenli bir şekilde yerine getirmektedirler. Kültürel pratikler konusunda da, ENS ve ENA'yla bir tür denge noktasındadırlar. Sıklıkla *Le Monde* okuyorlarsa da (% 71,5), *Le Figaro* okuyan bir azınlık da (% 6,5) vardır, ancak *l'Humanité* okuyanlara çok az (% 1) rastlanır; pek çoğu düzenli şekilde *le Nouvel Observateur* (% 27,5) okumakta, ama aynı zamanda ENA'dakilerden daha az, ULM'dekilerden ise daha çok sayıda Politeknikli *l'Express* (% 20,5) okumaktadır. ENS'lilerden farklı olarak neredeyse tamamı bir sporu icra etmekte, ancak aynı zamanda tiyatroya da sık gitmektedir (özellikle de klasikleri izlemişlerdir: Moliere'in *Don Juan*'ı, Montherlant'ın *Ölü Kraliçe*'si, Anouilh'in *Becket*'i ve Çehov'un *Martı*'sı): Ulm'deki % 39,5 ve ENA'daki % 37,5'e karşılık, % 44'ü yıl içerisinde en az dört oyun izlemiştir.[42]

ENA'nın modal kategorisini yüksek bürokratların, özel sektördeki üst yöneticilerin ve liberal meslek mensuplarının (bu son kesim, iktidar alanının içinde, ENA'nın Büyük Okullar içinde işgal ettiğine benzeşik bir konumu işgal eder) çocukları oluşturmaktadır.[43] Pek çoğu Parisli olan (altıncı sınıfa başlarken Paris'te ya da Paris çevresinde oturmakta olanların oranı % 56,5'tir), içlerinde soylular sınıfının diğer okullardan çok daha yüksek oranla temsil edildiği (64-69'daki oranları ENA'da % 7,5, HEC'de % 5,5, Politeknik'te % 3 ve Ulm'de % 2'dir), pek çoğu özel okullarda okumuş olan (% 29,5) ENA öğrencileri, okulda ortalama başarı göstermişlerdir (ENS'lilerden ve Politekniklilerden daha zayıf, HEC'lilerden daha kuvvetlidirler).[44] Konum alışları her daim merkeze yakındır; özellikle de siyasette: Hepsi *le Monde* okurudur (nasıl ki ENS'liler için entelektüel dergi okumak meslekî öğrenme süreçlerinin parçasıysa, onlar için de *le Monde* okumak aynısıdır); Marksizm'i benimseyenlere neredeyse hiç (% 1), sosyalizmi benimseyenlere

42 Konsere ve tiyatroya gitmek yahut briç oynamak gibi konularda sosyal kökene göre farklılıklar Politeknik'te daha az belirgindir, zira halk sınıflarından gelen, çok sıkı elemeden geçmiş öğrenciler, tiyatro ve konsere diğer okullardakilerden daha çok giderler.

43 Farklı sosyal sınıfların ENA öğrencilerinin farklı seçim aşamalarında hangi oranlarda temsil edildiğine dair ayrıntılı bir analizi 4 numaralı Ek'te bulabilirsiniz.

44 ENA'nın yeni kurulmuş bir okul olmasından ötürü, anket esnasında aile hanedanları mevcut olmamakla birlikte, IEP ile bağlantılar çok yüksekti: Öğrencilerin % 9'u, bu okulun bir mezunun çocuğu idi.

nadiren (% 8), kendini aşırı-solda konumlandıranlara da istisnai olarak (% 5) rastlanır ve içlerinde *l'Humanité* okuyan hiç yoktur; % 47'si merkez sol ve merkez sağda konumlanır (diğer Büyük Okullardakinden az daha yüksek bir oran);[45] son olarak da, içlerinde Hıristiyan varoluşçuluğunu (% 14) yahut Katolikliği (% 12) benimseyenler hayli fazladır ve bu grubun % 39,5'i dinî vecibelerini düzenli olarak, % 21'i de zaman zaman yerine getirdiklerini söylemektedir. Tiyatroya gitme sıklıkları ENS'lilerinkiyle aşağı yukarı aynı olmakla birlikte, konsere daha az giderler (ENS'lilerde sadece % 35 olan sene boyunca hiç gitmeme oranı, % 56,5'tir). Bolca gazete okurken entelektüel dergilere, okumaları arasında çok az yer vermekte (bunun tek istisnası *l'Esprit*'dir), daha ziyade ekonomi ve siyaset alanlarında geniş kitlelere hitap eden yayınlara yönelmektedirler (*Problèmes* économiques, *Projet, Revue Française de science politique, Revue de la défense nationale* vb.).

Velhasıl konumlar uzamı, konum alışlar uzamında, hayli sâdık bir sembolik ifadeyle karşılaşır. Bu benzeşikliğin en çarpıcı tezâhürü farklı okulların öğrencilerinin, okullarında konferans vermesini isteyecekleri beş şahsiyetin ismini vermeleri istendiğinde ortaya çıkan ve her bir okulun mükemmeliyet imgesini yansıtan testler olduğunu söyleyebileceğimiz onur listesidir (bkz. **Tablo 14**).[46]

> Tercihleri son derece dağınık olan (ENA'daki 1,7'ye karşılık, ortalama 2,6 isim önermişlerdir) ve esprili tercihlere (Politeknikliler gibi) hayli yer veren sözelci ENS'liler, önceliği entelektüellere, Sartre, Ricoeur ve Foucault gibi filozoflara, Lévi-Strauss gibi beşeri bilim uzmanlarına, Godard ve Boulez gibi sanatçılara verir. Siyasetçilere sıklıkla atıfta bulunsalar da, öncelik-

45 Şayet apolojetik değil de bilimsel kaygılarla hareket ediyor olsaydı, Jean-François Kesler ENA öğrencilerinin Fransa halkının tamamına hangi açılardan benzediğini ("ENA öğrencileri diğer Fransızlar gibi oy vermekte olup (...) UDR devletine ya da UDF devletine bağlılıkları yoktur" – J.F.Kesler, *L'ENA, la société, l'État*, Paris, Berger-Levrault, 1985, s. 409-417) değil, onları, polik görüşler konusunda ve başka konularda, diğer Büyük Okul öğrencilerinden *neyin ayırdığını* araştırırdı.

46 Soru, "konferans vermek üzere okulunuza gelmesini isteyeceğiniz beş şahsiyet kimdir? "şeklinde sorulmuştu. ("Konferans" demek suretiyle, tam anlamıyla kültürel olan bu faaliyeti yerine getirebileceğine hükmedilen şahsiyetler leyhine bir yanlılık zımnen devreye sokulmuş olmaktadır.) Soruya cevap verme ihtimali okullara göre değişiklik gösterir: Cevap verme oranının en yüksek olduğu okullar HEC ve Politeknik (% 84 ve % 82), en düşük olduğu ise Ulm-fen ve Sevr-fen'dir (% 51 ve % 38 düzeyinde). Cevap vermemek bir yetkinlik noksanlığının itirafıyla gelebilir (Sevr-fen, Ulm-fen ve Agro'da böyle olmuştur) ancak, özellikle Ulm'da olduğu gibi, soruya küçümseyici bir bakışın ("aptalca bir soru", hoca oğlu, Ulm-fen) yahut formülün reddinin ("Önde gelen şahsiyetlerin verdiği konferansların faydasına inanmıyorum", teknik eğitim öğretmeninin oğlu, Ulm-fen) ifadesi de olabilir.

le, Mendes-France gibi en entelektüelleri yahut de Gaulle veya Mao Tse-tung gibi büyük tarihi figürler, nadiren de Giscard d'Estaing veya Debré gibi sağcı siyaset adamları akıllarına gelir. ENS'nin fencileri, sözelci okul arkadaşlarına, Politeknikli fencilerden çok daha yakın durur: Filozoflara önemli ölçüde yer verir ve bazen büyük âlimleri (Grothendieck, Monod, Schwatrz, "Bourbaki", Oppenheimer, Heisenberg) sayarlar ki buna Politekniklilerde nadiren rastlanır. Politekniklilerden hem sanat hem de kültür alanlarında modernist tercihlere (Boulez, Stockhausen, Ionesco) daha fazla yer vermeleriyle de ayrılırlar.

Sevr'liler, politikayı erkeklere, felsefeden daha "kadınsı" addedilen estetiği ve özellikle de edebiyatı kadınlara bırakan cinsiyetler arası iş bölümüne uygun biçimde, politikaya dair şeyler yerine kültüre dair şeyleri tercih etmeyi en uç noktasına vardırırlar: En çok saydıkları on beş konferansçı içerisindeki tek politikacı Mendes-France'dır. Jean-Paul Sartre, Ulm'da olduğu gibi ilk sırada gelmekle birlikte, Sevr'liler tiyatro insanlarına (Vilar, Barrault), sanatçılara, sinemacı ve müzisyenlere, dille iştigal eden insanlara, tanınmış kadınlara, özellikle de Simone de Beauvoir ve Dr. Weill-Hallé-Lagroua gibi, feminist faaliyetlerinden ötürü tanınanlara çok yer verirler.

Politekniklıler bu noktada da, ENS'liler ile ENA öğrencileri arasında bir konumu işgal ederler. ENA'lılar gibi, özellikle politikacıları ve ilk olarak kendisi de X mezunu olan Giscard d'Estaing'i (cevap verenlerin üçte biri adını vermiştir), onun ardından de Gaulle, Pisani, Mendes-France, Mao Tse-tung, Mitterand isimlerini sayarlar. Ancak entelektüellere, özellikle de Sartre'a biraz daha fazla yer verirler. Saydıkları yazarların, ressamların veya bestecilerin çoğunluğu üzerlerinde mutabakat olan, hatta klasik isimler ise de, bazı avangard yaratıcıları sayanlar da vardır. İçlerinde küçük bir azınlık Boulez, Beckett, Butor, Robbe-Grillet, Althusser, Pierre Schaeffer, Xenakis gibi, ENA'nın listelerinde bulunmayan şahsiyetleri de saymıştır. ENA öğrencilerinin en gözde çağdaş yazarı olan Raymond Aron'un adını hiçbiri vermezken okullarının mezunlarına hayli yer verirler ve Rueff, ENA öğrencilerinin Bloch-Lainé'ye verdiği yeri alır.

ENA (öğrenci sınavı) ve özellikle de HEC öğrencileri, ENS'nin karşısında durur. ENA'lılar özellikle, soldakilerden çok sağdakiler olmak üzere, politikacıları sayarlar: Mendes-France açık ara farkla en çok verilen isimken Giscard d'Estaing, de Gaulle, Debré, Pisani ve Pompidou da talep görmekte, Bloch-Lainé, Pierre Massé ve Paul Delouvrier gibi, teknokratik ideali cismanileştiren isimler de (ayrıca, istisnai olarak, Rothschild veya Peugeot gibi, özel sektördeki falanca işadamı) daha zayıf bir oranda da olsa sayılır.[47] Entelektüellere gelince, Sevr'lilerin önerdiği listelerde hiç bulunma-

47 Neredeyse tamamı küçük-burjuvaziye mensup olan bazı öğrenciler, daha çok entelektüel, sanatçı ve yazar saymalarıyla kitlenin bütününden ayrılır (iki örnek: "Couve de Murville, Niemeyer, Dali, Sartre, Beuve-Méry". "Sartre, Pisani, Mendes-France, Godard, Malraux"). Memur sınavıyla girmiş öğrenciler, sol politikacıları, öğrenci sınavıyla girmiş arkadaşlarından biraz daha fazla

yan, Ulm'da ise 10. sırada gelen Aron, Sartre'ı dengelerken, geniş kitlelere yönelik avangard sanatçılar olan Picasso veya Dali'nin yanı sıra, Malraux'yu görürüz. Her alanda, sadece en büyük, kesin ve egemen değer konumundaki isimler verilir, ENS'lerin aksine, (Godard hariç) avangarda hiç yer verilmez. Geleceğin yüksek memurlarının kendilerine dair temsilleri, tamamıyla ideal-tip niteliğine sahip şöyle bir listede temerküz eder: "Aron, Michel Debré, Pierre Massé, Pierre Mendes-France, Saint-Geours" (yüksek memur oğlu). Yahut, büyük devlet bürokrasisinin bu *tarafsız mekânı* olması gereken yerde, taviz vermekten kaçınma kaygısının ve politik karşıtlıkların ötesinde konumlanma arzusunun tezâhürü olan bir başkası da şöyledir: "Pompidou, Mendes-France, Edgar Faure, Seydoux, Giscard d'Estaing" (üst düzey yönetici oğlu). Bu itidalli ve eklektik; disertasyonlara ve o disertasyonların iki kısma bölünmelerine de yön veren *muvazene* [*balancement*] ilkesi uyarınca Mendes-France'ın Giscard d'Estaing'le dengelendiği mucizevi derecede dengeli tercihler, resmî görevlerinin resmî temsiline göre çıkarlarla "korporatizmler" arasında eşit bir denge kurması ve zıt yönelimlere sahip hükûmetlere aynı yetkin tarafsızlıkla hizmet etmesi gereken, "devletin büyük hizmetkârları" (ayrıca hem kamu hem özel, büyük şirketlerin) olmaya namzet öğrencilere son derece uygundur. Onları yönlendiren ve kültüre, siyasi bir temel ve işlevler yükleyen zımnî kültür ve siyaset felsefesi, sınavlarda yorumlamaları için önlerine koyulan yazar listelerinin ifade ettiği felsefeyle uyumludur: Bu listelerde Raymond Aron'u (ki kendisi uzun süre IEP'de hocalık yapmıştır) Montesquieu'nün, Valery'nin, Alain'in ve Tocqueville'in yanıbaşında görürüz; Albert Camus, Sartre ile Simone de Beauvoir'ın çok önünde gider.

Yazarları seçme ve sınıflandırma ilkeleri politikadan gelir ve dolayısıyla biçimsel özelliklere hiçbir atıf taşımazlar. Ekonomi ve Finans Bakanlığı'nın Meslekî Eğitim ve Mükemmeliyet Merkezi'nin 1972 yılındaki ENA'ya hazırlık dersinde, XX. yüzyıl yazarları şu şekilde sınıflandırılmıştır: "Gelenekçiler": "Saint Exupéry, G. Bernanos, H. de Montherlant"; "neo-monarşistler" ve "neo-faşistler": "C. Maurras, M. Barrès, R. Brasillach"; "Yeni bir hümanizm arayışındaki" "siyasete müdahil yazarlar" (S. Weil, "E. Mounier: le personnalisme et la révolution du XX. Siècle"). (Metinleri, çoğunlukla büyük sözlüde üzerinde düşünmeleri için adayların önüne getirilen ya da sıklıkla, öğrencinin sunumunun ardından gelen mülakatın konusunu oluşturan) kanonik yazarların baş sıralaması ve ENA'ya hazırlık kitapçığının bu yazarlar için kullandığı notların uzunluğu anlamlıdır:

Papaz Teilhard de Chardin ("bu iki derin tutkuyu (...); insanın hükümranlığıyla Tanrı'yı kaynaştırma" arayışı), 3 s.; R. Brasillach, 2,5 s.; G.

sayar: Cevap verenlerin yarısından fazlası Mendes-France'ın ismini vermiş, bazen, isim vermeksizin "bir sendikacı" demiştir. Hümanist ve üçüncü dünyacı kaygılar tercihlerine biraz daha fazla yön vermiştir: Bir mühendisin oğlu olan bir öğrenci, Josué de Castro ve Don Helder Camara'nın adını vermiştir. Öğrenci sınavından gelenlerde pek de mümkün olmayan başka bir liste örneği: "L. Pauling, J. Rostand, Steinbeck, Fidel Castro, Mendes-France" (ücretli çalışan oğlu). IEP öğrencilerinin (özellikle kamu hizmeti alanı) tercihleri, ENA öğrencilerininkilere çok yakındır.

Tablo 14
En çok Talep Edilen Konferansçılar (yüzde)

Ulm (edebiyat ve fen) (n=96)		*Sèvres* (edebiyat ve fen) (n=69)		*Politeknik* (n=100)		*ENA 1* öğrenciler (n=69)		*HEC* (n=100)		*Centrale* (n=100	
Sartre	24	Sartre	29	Giscard d'Estaing	34	Mendès France	45	Mendès France	59	Mendès France	24
Mendès France	22	J. Vilar	20,5	Sartre	28	Aron	16	Giscard d'Estaing	58	Giscard d'Estaing	22
De Gaulle	14,5	Godard	16	Dali	22	De Gaulle	16	Sartre	21	Dali	22
Godard	13,5	S. de Beauvoir	13	De Gaulle	21	Giscard d'Estaing	16	Debré	15	L. Armand	18
Miterrand	13,5	Barrault	11,5	Pisani	19	Sartre	16	Pompidou	11	Sartre	13
Lévi-Strauss	10,5	Mendès France	11,5	Mendès-France	14	Godard	11,5	Godard	9	Fourastié	11
Boulez	9,5	Boulez	10	Mao Tse-tung	9	Dali	8,5	Mitterand	9	De Gaulle	9
Mao Tse-tung	9,5	Weill-Hallé	10	Miterrand	7	Debré	8,5	Pisani	8	Mitterand	9
Ricceur	7,5	Aragon	8,5	Rueff	6	Pisani	8,5	De Gaulle	7	B. Bardot	8
Aragon	5	Lévi-Strauss	8,5	Godard	5	Bloch-Lainé	7	Domenach	6	Malraux	8
Aron	5	Ricceur	7	Waldeck-Rochet	5	Malraux	7	Lecanuet	6	L. Schwartz	7
Debré	5	J. Rostand	7	Kastler	4	Miterrand	7	Malraux	6	Antoine	6
Fouchet	5	Brassens	6	Picasso	4	Picasso	7	Defferre	5	Kastler	6
Foucault	4	Picasso	6			Pompidou	7	Althusser	4	Pompidou	6
Giscard d'Estaing	4	Saint-John Perse	6			Lévi-Strauss	6	Bloch-Lainé	4	J. Rostand	6
Lecanuet	4					Massé	6	Fidel Castro	4	Aron	5
Queneau	4							E. Faure	4	L. de Broglie	5
J. Vilar	4							Floirat	4	Godard	5
								Kennedy	4	Leprince-Ringuet	5
								J. Vilar	4		

Soruya bir konferansçı adıyla cevap veren 100 öğrenci üzerinden

Bernanos, 2,5 s.; P. Valery 2 s.; C. Maurras, 2. s.; C. Peguy ("halkın" ve "kardeşliğin tadı"), 2 s.; J. Giradoux, 2 s.; J. Romains, 2 s.; H. de Montherlant ("sporun büyük lirizmi"), 2 s.; A. Malraux, 2 s.; J.-P. Sartre, 2 s.; A. Camus, 2 s.; Alain, 1,66 s.; A. Maurois, 1,66 s.; F. Mauriac, 1,66 s.; M. Barres, 1,66 s.; R. Martin du Gard, 1,33 s.; G. Duhamel, 1,33 s.; R. Rolland, 1,33 s.; A. de Saint-Exupéry ("stoacılık"), 1s.; A. France, 1 s. Adayların önlerine yorumlamaları için getirilen metinlerin listesi de aynı ilkeye göre şekillenmiştir: "1945 ile 1965 yılları arasında, ENA'nın 3 ayrı sınavının (öğrenci, özel, memur) jürileri 3.268 metin önermiş ve 775 yazara başvurmuştur (...). Bazı yazarlar, jüriler için gerçek birer madendir: İlk sırada Montesquieu (sadece Ekim 1945 özel sınavında 15 olmak üzere, 108 metni vardır) ve hemen ardından Valery gelir (105 metin), Alain (93), Tocqueville (67), Renan (66), Raymon Aron (45), Anatole France (38), Taine (37), Peguy (35), I. Napoleon, Jules Michelet, Andre Siegfried ve Simone Weil (34). J.J. Rousseau'nun (45) Voltaire'in (32) önünde olduğunu ve Proudhon'un (43), Marx'ı (13), Lenin'i (3), Stalin'i (5), Troçki'yi (5) ve Mao'yu (1) ezip geçtiğini de belirtelim. 20 ila 30 metne kaynaklık eden isimler şunlardır: Machiavelli, Montaigne, Pascal, La Bruyere, Chateaubriand, Benjamin Constant, Guizot, Balzac, Sainte-Beuve, Gide, Bergson, Leon Blum, Giradoux, Rene Grousset, Aldous Huxley, Alfred Sauvy. 10 ila 20 metne kaynaklık edenler: Gabriel Ardant, Bainville, Barrès, Benda, Bernanos, Curtius, Georges Duhamel, Jacques Ellul, Lucien Febvre, Fénelon, Guglielmo Ferrero, Fustel de Coulanges, Gaxotte, Guéhenno, Victor Hugo, Jaurès (Guesde: 1), Bertrand de Jouvenel, Lamartine, XIV. Louis, Maurois, Nietzsche, Pareto, Prévost-Paradol, Rivarol, Robespierre (Danton: 1), Jules Romains, Jean Rostand, Saint-Exupéry, George Sand, Stendahl, Talleyrand, Thibaudet, Turgot, Vauvenargues, Vidal de la Blache. Camus (19 metin) Emmanuel Mounier (8), Sartre (6) ve Simone de Beauvoir'ın (5) önünde; Michel Debre (19 metin), General de Gaulle'ün çok ilerisindedir. (...) 1972 ile 1982 arasında adaylara önerilen ilk iki ve son iki metni aldığımızda, yazar tercihlerinde pek de değişiklik olmadığını görürüz: Aron ile Camus'nün takip ettiği Jouvenel ilk sırada gelmekte, General de Gaulle M. Debré'nin önünde... G. Pompidou Tocqueville'le eşit; Turgot, Robespierre, Napoleon, Guizot, Marx, Nietzsche, Renan, Taine, Jaurès, Peguy, Lenin, Blum, Alain, Vauvenargues, Valery, Sauvy, Chateaubriand, Balzac, Michelet hazır ve nazır. Ancak, güncelin dayattığı yeni isimler de devrededir: R. Garaudy, J. F. Revel, M. Jobert, M.A. Macciochi, E. Le Roy Ladurie, F. Braudel, P. Aries, E. Maire, R. Debray, A. Peyrefitte, A. Zinoviev, J.M. Domenach, A. Touraine, A. Cohen, M. Tournier ve her zaman olduğu gibi, tanınmamış önemli şahsiyetler" (bkz. J.F. Kesler, *a.g.e.*, s. 93-94).

ENA öğrencileri gibi HEC öğrencileri de özellikle politikacıları ağırlamak ister: Giscard d'Estaing, Mendes-France, Debre, Pompidou ve Mitterand. Büyük şirketlerin PDG'lerinin{fr} isimlerini şirketlerinin kurucusu olan büyük işadamları arasından öneren (Sylvain Floriat, Bleustein-Blanchet, Beghin, Prouvost, Dassault) sadece onlar olmuş, yüksek bürokratların is-

> mini de (tabiatıyla, Bloch-Laine) nadiren vermişlerdir. Kültürel ve entelektüel hayat alanında, tercihleri en klasikler ve bazen de, özellikle heteroklit nitelikleri itibariyle ortalama bir kültür yönündedir; mesela: "Garaudy, Sanguinetti, Malraux, Hitchcock, Tixier-Vignancour" (şirket PDG'si oğlu), yahut: "Mitterand, Sartre, Debre, Bresson, Papaz Oraison" (analiz laboratuvarı müdürünün oğlu).[48]

Farklı okulların öğrencilerinin, önlerine sunulan farklı meslekler arasında (bir maliye müfettişi, bir üst düzey subay, bir hekim, bir Sorbonne hocası, bir Yargıtay avukatı, büyük bir şirkette mühendis, büyük bir şirketin PDG'si, büyük bir yönetmen) kurdukları hiyerarşide de aynı mantık gözlemlenir: ENA öğrencileri, özellikle de sosyal kökenleri yüksekse, ilk sıraya maliye müfettişini, ikinci sıraya yönetmeni, üçüncü sıraya hekimi koymaktadırlar. ENA öğrencileri için altıncı sırada olan Sorbonne hocasını ilk sıraya, yönetmeni ikinci, hekimi üçüncü sıraya koyan Politeknik öğrencileri için ise maliye müfettişi sadece beşinci sırada gelir. Centrale öğrencileri, ilk sırayı PDG'ye vererek bu mesleği dördüncü sıraya yerleştiren Politekniklilerden ayrılırlar.

Zümre Ruhu

Ön-inşa edilmiş nesnenin görünürdeki tekilliğinin titiz ve yanıltıcı bir eksiksizlikle incelenmesinin, pozitivist inancın etnografik çeşidi olan idiyografik yanılsamanın düşündürdüğü gibi nesnenin özgüllüğünü kavramaya yetmeyeceğini; bunun için nesnenin içerisinde bulunduğu ve ayırt edici, ayrıştırıcı ve ilişkisel özelliklerini ona veren uzamın sistemli bir inşasının gerekli olduğuna ikna edebildiysek ne mutlu. Farklı okulları, küçük kapalı toplum olarak gerçekliklerinde kavrayabilmek için hem alelade içgüdünün hayata geçirdiği keyfî mutlaklaştırmadan hem de yarı-âlimane betimlemeden uzaklaşmak şarttır. Bu okullarda, etnologların çok sevdiği yalıtılmış evrenlerdeki gibi, sadece tutarlı ve ayırt edici kültürel referans ve etik yahut politik değerler sistemlerinde değil, aynı zamanda vücut dilinde, giyim-kuşam, dil oyunları, hatta cinsel alışkanlıklarda da kavranabilecek olan aynı hayat tarzı paylaşılır – ki bu da, tek tek monografileri teşvik etme hatta bunları görünürde meşrulaştırma etkisine sahiptir.

---

48 Liberal yahut entelektüel meslek sahibi ailelerden gelen küçük bir grup öğrenci, entelektüel kutba en yakın tercihleri sunanlar olmuştur: mesela "Althusser, Barthes" (doktor oğlu); "Mao Tsetung, Fidel Castro, Althusser, J. P. Sartre, General Diop" (Protestan kilisesi rahibinin oğlu) veya "Giscard, Mendes-France, J.P. Sartre, Levi-Strauss, Robbe-Grillet, Bresson" (mimar oğlu).

Her bir okul, özellikle kendileri de kurum kökenli olan hocaların gerçekleştirdiği kooptasyon pratikleri vasıtasıyla, homojen habitus sınıflarını seçer ve kendinde toplar; başka bir deyişle, "kendinden olanları tanır". Bu, kelimenin iki anlamıyla tanımadır; onlarda ayırt edici olanı tespit etmek ve *ayırt edici kimliklerini* (akademik sistemin seçilmişleri içerisindeki "seçkinlerin" bir alt-sınıfı) tasdik etmek.[49] Tanım itibarıyla *farklılık* olan kimlik, ancak ve ancak, tözsel gerçekliğinde bir değişim pahasına ilişkisel varlığında bâki olabilir: Bugün *l'Humanité* okuyan ENSlilerin sayısının, 20 yıl öncekine, yani 68 öncesine göre daha düşük, tenis oynayanların sayısının ise daha yüksek olduğu kesin olmakla birlikte, onları Politekniklilerle ve ENA öğrencileriyle karşı karşıya getiren temel ilke kökten bir dönüşüme uğramamış, kendini, geçmişteki, yapısal muadili oldukları farklılıklarla aynı mantığa göre kavranabilecek farklılık sistemleri içerisinde ifade etme imkânı bulmuştur.

Sosyolojik analizin tetiklediği pek çok yanlış anlamanın temelinde, Cassirer'in ayrımına başvurursak, *ilişkisel* bir düşünceye *tözsel* bir okuma yapılması yatar (Mesela toplumsal uzamın orta yahut alt bölgelerinde tenis oynamanın yaygınlaştığı tespitini, bu pratiğin spor pratikleri uzamının belli bir andaki hâlinin ayırıcı değerine dair târifin karşısına koyar). Faillere atfedilen nitelikler yahut kendileri de ilişkisel olarak nitelenmiş olan gruplar, tüm anlamlarını ve değerlerini, girdikleri ilişkilerle ve o ilişkiler içerisinde alırlar: Seçkin sağduyunun inandığının aksine, bir pratik, bir nesne yahut bir söylem, hiçbir zaman kendinde ve kendisi için değil, başka nesnelerle, başka pratiklerle, başka söylemlerle ilişkisi içerisinde mümtaz yahut bayağı, soylu yahut sıradandır. Tabiatıyla, meşru kültürün meşru tecrübesine içkin olan özcü *mutlakçılığın* karşısında soyluluk, temayüz, kültür, insanî mükemmeliyet fikirleri, içinde bulunulan zamana göre yahut aynı zaman dilimi içerisinde, aslolarak ilişkisel olan bu birimlerin pratikte içerisinde bulundukları ayrım/temâyüz ilişkisine göre farklı hatta zıt özellikler, pratikler veya söy-

49 Çeşitli sınavların sözlü kısımlarının karşılaştırmalı bir analizi, *tanımanın simyasını* kavramamıza ciddi katkıda bulunabilir: Pratik karşılaştırabilirliğin sınırları içerisinde kalmak için, örneğin, karmaşık bir toplumsal duruma hâkimiyeti talep eden; resmî görüşme, bir kokteyl veya monden bir akşam yemeğindeki sohbet ve idari komisyon raporu arasında gidip gelen ENA'nın "büyük sözlüsü" ile sözlü olarak "ders "tarzında ifade edilen bir tür yazılı olan ve manipüle etme ve hızlı düşünme kabiliyetlerinden ziyade açıklık ve inançlılık gibi meziyetleri talep eden ENS'nin sözlüsünü karşılaştırmak gerekir. O zaman, günümüzde çoğunlukla metin analizinden ibaret olan söylem analizinin, söylemsel konum alışlar uzamıyla söylemin üreticileri ile alımlayıcılarının işgal ettikleri konumların sistemli bir şekilde ilişkilendirilmesi (yukarıda, konferansçı seçimi için yapılana benzer şekilde) biçimini alması gerektiğini görebiliriz (mesela bu vakada, tüm Büyük Okullar alanının ve iktidar alanıyla ilişkilerinin).

lemlerle (aynı kültür geleneği içerisinde ve tabiatıyla farklı sosyal evrenlerde) ilintili olabilirler. *Ayrım/temâyüz* kelimesinin bizzat kendisinin esasında ilişkisel bir mefhum olduğu, toplumsal kullanımında tözsel, özsel bir anlama dönüştürüldüğü hâlâ anlaşılmış değil. Örneğin sadece fakirlikle ayrım koymak mevzubahis olduğunda ayrım ilişkisi kendini (dilde, giyim-kuşamda yahut başka her türden sembolik tezâhürde), zenginliğin gösterişli bir şekilde sergilenmesi (güzellik, özellikle de kadınların güzelliği dolgunlukla ilintilendirilebilmektedir) olarak ifade edebileceği gibi, yeni zenginlerin ve sonradan görmelerin *conspicious consumption* [gösterişçi tüketim] biçimlerine eğilimleriyle bağlantılı olarak, tüketim yahut dil ekonomisinde, gösterişin az ya da çok gösterişli bir reddiyle de ifade edebilir. Tahayyül edebileceğimiz tüm lehte veya aleyhte argümanlarla, sonsuza dek gider bu böyle (Örneğin cinsel ahlakta son zamanlarda yaşanan dönüşümlere dair ispatlanabilir bu nokta). Tüm bunlar bizi, entelektüel ya da sanatsal alanın görecelik oyunlarının ortaya çıkarttığı bazı nesne veya söylemlerin, bizzat içkin yapılarından ve ürünü oldukları özel şartlardan ötürü görececi indirgemeciliğin karşısına koyabileceği sınırlar meselesini ortaya koymaktan men etmez –tabii, televizyon filozoflarımızın, televizyonda televizyon kültürünün zararlarından bahsederken kullandıklarından daha az naif ifadelerle–.

Öğrenci akışlarının, yatkınlıkların temel belirleyicileri bakımından olabildiğince homojen gruplar halinde dağılması, daha önce gördüğümüz gibi, modal habitusa (ENS'de hoca çocuğu habitusu, HEC'de yönetici çocuğu habitusu) dâhil olan herkese, büyülü bir *sosyal cennet* tecrübesini yaşatacak şekilde kurulmuş kültürel adacıkları ortaya çıkarır. Bu cennette herkes diğer herkeste bir *benzerini,* hatta sosyal açıdan kendisine, O'nda kendini sevebilecek derecede yakın olan bir yakınını tanıma şansına sahiptir (mezunların hatıralarında çok sık dile gelen kayıp cennet nostaljisi, yazarlarının, o derece "mükemmel", yani yatkınlıklarıyla o denli uyumlu bir evreni bir daha asla bulamadıkları gerçeğini ele verir). Benzer yahut yakın yatkınlıklara sahip okul arkadaşlarıyla uzun süre boyunca sürekli karşı karşıya olmanın, her birinin ortak yatkınlık ve değerlerini güçlendirmesi ve dolayısıyla kendi değerlerine inançlarını artırması işten bile değildir. İstisnai bir gruba mensup olma coşkusuyla beslenen bir *certitudo salutis*'ten [seçilmiş olmanın yani selametin kesinliği] ayrılamayacak olan *certitudo sui* [kendine güvenin, varoluşun kesinliği] bir kez daha, tasdik etkisiyle pekişir: Seçkin öğrencileri *ayrı bir grup* olarak ve dolayısıyla sosyal olarak tanınmış sosyal seçkinler olarak

teşkil eden kamusal olarak tâyin edilmiş ayrım, onları farklılık hissiyatının dayattığı ve farklılığı güçlendirme eğilimine sahip pratiklere mahkûm eder.

Çok benzer sosyal özelliklerin bir araya getirdiği bireylere ortak bir unvanın ve kimliğin dayatılmasıyla oluşturulan okul temelli zümreler, tüm sosyal gruplar içerisinde, aile grubuna şüphesiz en çok benzeyenlerdir. Aralarında, her şeyin onları "anlaşmaya" yatkın kılmasını sağlayacak denli bir uyum bulunan genç insanlar arasında ister istemez kurulan yoğun ve kalıcı duygusal kardeşlik bağları, zümre içerisindeki dayanışmaya, ev ahalisi için duyulan ailevi hislerde olduğu gibi, doğal görünümüne sahip bir temel sağlar.[50] Akademik kurumun hayata geçirdiği katlamalı segregasyon, *duyguları toplumsal olarak yapılandıran* mekanizmalar içerisinde en etkilisi, okul arkadaşları arasındaki aşklar ve arkadaşlıklar da bu özellikle kıymetli *sosyal sermaye* türü olan okul ilişkilerinin (akademik olarak "dönem arkadaşları" adıyla tesis edilmiş yaşıtlar grubunun üyeleri arasındaki her türden dayanışma ve alışverişin altında yatan esas) teşkilinin, en garantili ve en iyi gizlenen biçimlerinden biridir. Sevgi, aynen okul "kardeşliği" ya da "kızkardeşliği" gibi, her daim, kısmen özel bir "zümre ruhu" biçiminin tezâhürüdür: Bedensel yatkınlıklarda bedene kazınmış sosyal konumlar olan habituslar, her ikisine de, bedenselleştikleri konumlar arasındaki ilişkiye tekâbül eden çekme ve itmeler nakşederek, iki (biyolojik) bedeni* birbirlerine yaklaşmaya ya da birbirlerinden uzaklaşmaya meyyal kılar. Akademik birleştirme [*agrégation*] ve ayrıştırma [*ségrégation*] mekanizmalarının –Büyük Okullar alanı, en kusursuz örneklerinden biridir– günümüzde, sosyal homogaminin hayata geçirildiği gizli vasıtalarından biri hâline gelmesi, böyle hayata geçer. Akademik sınıflandırma algoritması, ürettiği, sosyal açıdan homojen okul arkadaşı grupları vasıtasıyla, birbirlerine benzeyenlerin birbirleriyle yakınlaşmasını kolaylaştırır ve daha da önemlisi, kötü evlilik tehlikesini taşıyan ve akademik seçme çalışması ne kadar az gelişmişse, yani eğitim basamaklarında aşağı indikçe daha olası olan "kötü arkadaşlıkların" önüne set çeker. Büyük Okullarda karma eğitim yaygınlaştıkça bu homogaminin daha da güçleneceğini rahatlıkla düşünebiliriz.[51]

---

50 Anglo-sakson üniversitelerdeki *kardeşlik* ve *kızkardeşlik* grupları, bizim mezun derneklerimiz gibi, bu bağların kurumsallaşmış biçimlerini temsil eder.

(*) Corps kelimesinin hem beden hem de zümre anlamına geldiğini hatırlamalı. -ç.n.

51 XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca soylu veya burjuva gençlere yönelik yeni zapturapt biçimi olan yatılı okul, ergenliği, *par excellence* arkadaşlık çağı hâline getirmiştir. (bkz. M. Aymard, "Amitié et convivialité", Ph. Aries ve G. Duby (der.) içinde, *Histoire de la vie privée*, C. III, Paris, Armand Colin, 1986, s. 490-497).

Ancak daha da derinde, benzerlerin uzun süre bir arada kalmasının daha da kolaylaştırdığı kendini diğerlerinin arasında ve grubun tamamının içinde sevmek, "zümre ruhu" dediğimiz (ve "aile ruhu"nun, özel bir vakasını oluşturduğu) şeyin gerçek temelini oluşturur. Bu grubu bütünleşmiş, üyeleri arasındaki bütünlüğü ve dayanışmayı güçlendirici niteliğe sahip her türden alışverişe yatkın bir zümre olarak teşkil eden, o grubun değerlerine ve değerine coşkulu bir şekilde bağlı olmaktır: Grup üyeleri böylelikle, "birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için" formülü uyarınca, tüm diğerlerinin elindeki imkânları (en azından belirli bir noktaya kadar) her birinin hizmetine sunmaya kalıcı olarak meyilli hâle gelmiş olur. Kanonistlerin mistik dilini hatırlatan (*corpus corporatum in corpore corporato*) son derece olağanüstü bir kavram olan "zümre ruhu" kavramı, zümrenin/bedenin her bir üyesinin, biyolojik bir bedende bedene kazınmış sosyal bir beden olarak, mucizevi bir şekilde derhal tam uyumlu hâle geldiği bedenle/zümreyle kurduğu öznel ilişkiyi ifade eder. Bu zümre ruhu, müştereken sahip olunan ve *bütünleşmiş* bir grubun her bir üyesine, tüm diğerlerinin bireysel olarak sahip olduğu sermayeye iştirak etme imkânını veren bir kaynak olan sosyal sermayenin teşkilinin şartıdır.[52]

Yolundan sapanlar ve yolunu şaşıranlar

Öte yandan, bedeni/zümreyi ve zümre ruhunu üreten sosyal mekanizmaların başarısızlığa uğradığı vakalar da vardır. Konumlarla o konumları işgal edenlerin yatkınlıkları arasındaki benzeşiklik hiçbir zaman kusursuz değildir ve okulların özellikleriyle öğrencilerinin özellikleri arasındaki daimi diyalektik, Büyük Okullar alanının ve aynı zamanda iktidar alanının dönüşümlerinin başat belirleyenlerinden biridir. Zira öğrenci kitlesinin sosyal bileşimindeki her önemli değişim, okulun gerçekliği ve temsilinde önemli değişime yol açar ve bunun tersi de geçerlidir. Bir öğrenci fraksiyonunu vaat edildikleri ve kendilerine vaat edilmiş olan konumun karşı kutbuna yönlendiren (mesela yolunu şaşırıp HEC'e giden hoca çocukları veya ENS'ye sapan bankacı ya da sanayi patronu çocukları) yoldan sapan güzergâhlar, kendi evrenlerinde kalan ancak olası geleceklerine varamayan, yarıda kalmış güzergâhlarla

52 Pantuflaj örneğinde gayet güzel gördüğümüz gibi, bu sosyal sermaye, yüksek bürokrasiye dâhil olmanın sağladığı bilgi sermayesiyle birlikte, bazı diplomaların değerinin, hiç şüphesiz en önemli belirleyicilerinden biridir.

birlikte, şüphesiz iktidar alanının ve aynı zamanda bu alanın, edebiyat alanı veya sanat alanı gibi özel fraksiyonlarının dönüşümünün en önemli faktörlerindendir.

Başlangıç konumuyla varış konumu arasındaki mesafe ve daha net bir şekilde, gerçekleştirilen sapmanın, varış grubunun modal (ve dolayısıyla "normal" ve normatif) fraksiyonunun pratik ve temsillerine öznel mesafeyle doğrudan doğruya hissedilen büyüklüğünün ve yönünün, özellikle politika alanında *tepkisel,* dolayısıyla aynı kökenden gelip de "doğal yerlerini" (sosyolojik) bulmuş bireylerinkinden tamamen farklı konum alışların dayanağını oluşturması gayet muhtemeldir. İktidar alanının belirli bir yöne ve hiyerarşiye sahip bir alan olmasından ötürü çapraz güzergâhlar yönlerine göre farklı etkilere sahiplerdir. Ancak her daim istikrarsız, eğreti konumlara yönlendirirler ve bu konumlar son derece istikrarsız, değişken, çoğunlukla hiç durmadan savrulmaya ve en nihayetinde tersine dönmeye mahkûm olan konum alışlara elverişlidir.

İçine dâhil olunan yeni grupla nesnel yahut öznel bakımdan başarılı bir bütünleşmeye yönlendirdiği durumda, dünyevi bakımdan egemen olan kutba doğru yer değiştirmeye, kendini grubun modal pratiklerine ve kanaatlerine, aşırı-özdeşleşmeye kadar varabilecek bir şekilde ayarlamak eşlik eder. Nesnel veya öznel bütünleşme sıkıntıları yaşanması hallerinde, bu yer değiştirmeler [*déplacement*] sıklıkla, tepkisel bir karşı-özdeşleşmeye yol açar: Her şey, kendilerini yeni evrenlerinde eğreti [*déplacés*] hissedenlerin önünde, kendilerini dışlayanları dışlamaktan ve başlangıçta ait oldukları grubun modal güzergâhlarıyla ilintilendirilen eleştirel konumları en uç noktalarına götürmek suretiyle kaderlerini tercihe dönüştürmekten başka yol yokmuş gibi gelişir. Misal, öğretmen veya öğretim üyesi çocukları kendilerini ENA ve özellikle de HEC gibi, bulunmalarının olağan dışı olduğu okullarda bulduklarında, neredeyse hiçbir zaman, okul arkadaşlarının çoğu gibi merkez-sol veya merkez-sağda değil, ENS'deki "benzerleri" gibi aşırı-solda yahut solda konumlanırken, içlerinden küçük bir azınlık da sağda durur (sayıları sadece dört olan HEC'deki işçi çocukları da, biri hariç, sağda ve merkez-sağda konumlanır).[53]

53 Birkaç özel ismi telaffuz etmek, modelin açıklayıcı gücünü göstermeye yeterdi. Ancak, bu analizlerin, aslında anlaşılmasına yardımcı oldukları özel vakadan yola çıkmış *ad hominem* saldırılar olarak görünmesi riskinden ötürü, mutlaka ispat yahut örnek görmek isteyenleri, örnek niteliğindeki bazı "yolunu şaşırmış" güzergâhları ve "*fisticis*" arasına düşmüş bu "hoca çocuklarının" eğitime, okul arkadaşlarına, gelecekteki kariyerlerine dair tecrübelerinin nasıl olabileceğini bulacakları sayfalara yönlendirmekle yetineceğim (M. Nouschi, *Histoire et pouvoir d'une grande école, HEC,* Robert Laffont, 1988, s. 216-231).

İktidar alanının dünyevi bakımdan egemen olan kutbundan entelektüel okullara doğru olan yer değiştirme hallerine gelince, her şey, seçilmiş bir dönüşüm olarak sunulduklarında ve yaşandıklarında bile, söz konusu dönüşümü yaşayanda içten içe bir gerileme hissine sebep olduklarını varsaydırma eğilimindedir: Nitekim aşırı-özdeşlemeden yahut da fazla yaygın kanıların aleladeliğinin bilinçsiz bir reddiyesinden kaynaklanıyor olabilecek bir tür "el artırma" sonucunda, büyük burjuvazinin "yoldan sapanları" sıklıkla, yeni evrenlerinde önlerine çıkanlar içerisinde en "radikal" duruşları benimserler. Sol ya da aşırı-solda konumlanmalarına ENA'da hiçbir zaman rastlamadığımız, HEC'de de hayli nadiren (her hâlükârda, iktidar alanının başka bölgelerinden gelen öğrencilerden çok daha az) karşılaştığımız sanayi veya ticaret patronlarının çocuklarının Sevr ve Ulm'da çok sık (cevap verenlerin beşte dördü; dört de çekimser) sola yanaşmasının ve Marksizm'e yakın durduklarını sıklıkla söylemelerinin (bu, diğer okullarda sadece ve sadece halk sınıflarından veya orta sınıflardan gelen öğrencilerin tercihidir); HEC'de hayli yaygın olan (dörtte bir) sağ tercihini Ulm'da çok nadiren (dokuzda bir) yapmalarının altında yatan budur. Dolayısıyla, patron ya da yüksek memur çocuğu ENS'liler gibi, iktidar alanının egemen konumlarından gelip de içinden geldikleri evrenin zımnen benimsediği ve bilinçdışılarında gizliden gizliye var olan hiyerarşinin ters yönünde bir tercih yapmış öğrenciler, içinden geldikleri grubun modal tercihlerinden uzaklaşmaya, söz konusu hiyerarşiye uygun tercihler yapmış olanlardan çok daha fazla meyillidirler. Bu etkiye bir başka örnek, çoğu okulda, dini vecibelerini yerine getirdiklerini çok seyrek söyleyen mühendis çocukları ile liberal meslek sahibi çocuklarından ENS'de olanların içerisinde hiçbir dine mensup olmadıklarını söyleyenler (oransal olarak) daha fazla olsa da, geleneklerine bağlı olanlar içerisinde düzenli olarak ibadet edenlerin sayısının daha yüksek olmasıdır. Ayrıca siyasi görüş, din yahut düşünce ekolü gibi, meşru entelektüel duruşu tanımlayan "normun", gerek entelektüel alanda örnek şahsiyetler, dergiler vb. üzerinden, gerekse bizzat Okul'un evreninde, örgütlü gruplar (ritüele katılanlar grubu [ENS jargonunda, "groupe tala"], komünist hücre vb.) üzerinden daha net bir şekilde şekillendiği alanlarda özellikle rastlanan bu etkiler, spor veya masa oyunları gibi, uyum sağlama yönündeki baskılardan daha âzâde faaliyet alanlarında ortadan kalkmaya meylederler.

Velhasıl, tesadüf etkisi ya da özgürlük etkisi olarak görünebilecek olan bazı davranış veya görüşleri sosyolojik olarak izah edebilmek için, bazı

örneklerde –özellikle de sadece, ilintili tüm çıkarlarla birlikte toplumsal dünyadaki belirli bir pozisyonun değil de bu konumla, rahat veya nahoş, belirli bir ilişkinin mevzubahis olduğu durumlarda– konumla pratik ilişkinin temel ilkesinin esasında bireysel güzergâhla içinden gelinen kategorinin modal güzergâhı arasındaki; başka bir deyişle kişinin tamamladığı güzergâhın eğimiyle habitusun en derinlerine, ayakları yere basan yahut havada, karşılanmış yahut hüsranla sonuçlanmış (yola devam etmeyle, umut etmeyle vb. alakalı) beklentileri ortaya çıkarıcı nitelikteki bir eğilim, bir meyil, bir temayül olarak nakşolmuş olan eğim arasındaki nesnel *mesafede* yattığını kabul etmek durumundayız. Hem Büyük Okul öğrencileri örneğinde hem de daha genel olarak, bu mesafe iki somut şekilde tezâhür eder: Bir grubun içinde, olması gereken yerde, muhtemeller içerisinde bir muhtemel olduğu hissinde veya oradaki varlığının ihtimal dışılığı, orada daha muhtemel olan yatkınlıklarla pratik bir fark içerdiğinde, huzursuzluk veya antipati şeklinde yaşanan, eğreti olduğu hissinde. "Yoldan sapmışların" tepkisel davranışları, bu etkinin örneklerinden biridir. İktidar evreninde doğmuş olanlardan bahsedecek olursak, en makbul, en gözde yolla, başlangıç noktasına geri götüren her mesafe, bu kesimdekilerin toplumsal olarak oluşmuş olan, sosyal varlığında bâki olma eğilimini sarsar. Tabiatıyla, onları entelektüel veya sanatsal hayata götüren ters yollara sapan "vârisler", başarısız olma, yani diğerleri için normal, hatta ideal bir başarı temsil eden noktalara (mesela sıradan bir öğretmenlik kariyeri) varma hakkına sahip değillerdir. Dünyevi güvencelerden vazgeçmelerini haklı çıkartabilecek olan sadece ifrat, ölçüsüzlük, çok cüretli çıkışlardır ve bunlara mahkûmdurlar (örneğin sembolik devrimlerde, bir zamanlar dinî sapkınlıklarda veya daha yakın zamanlarda büyük sanatsal kopuşlarda hep onları görürüz). Aynı şekilde, sosyal olarak tâyin edildikleri yola, sadece ortalama bir başarı elde etmek üzere girdiklerinde de, başkaları için büyük bir başarı olacak bir konumu, ancak nahoş hislerle kabullenebilirler. Nancy veya Saint-Étienne Maden Okulu gibi küçük fen okullarındaki, hatta Centrale veya Agro'daki sanayi ve ticaret patronu çocuklarının pek çoğu sağ ve aşırı sağ konumlara yönelirken, aynı okullarda ve hatta Grignon ya da PTT Okulu, ENSAM gibi daha düşük konumdaki okullarda veya ikincil mertebedeki ENS'lerde, orta sınıflardan veya halk sınıflarından gelen öğrenciler sol duruşları benimserler. Bu demek oluyor ki, okul arkadaşları grubunun bileşimiyle veya kolektif baskının doğrudan kısıtlarıyla bağlantılı bir okul etkisi olarak görünebilecek olan şey, ancak ve ancak, Büyük

Okullar uzamına atıfla anlaşılabilir. Toplumsal uzamdaki farklı hareketliliklere atfedilen toplumsal anlamı belirlemek suretiyle, tecrübeyi yaşayanın ona verdiği anlamı tanımlayan, güzergâhların çoğunun hem başlangıç hem de varış noktası olan iktisadi ve kültürel iktidar mevkileri uzamı ile Büyük Okullar uzamı arasındaki ilişkidir.

Bu şekilde ele alındığında, Büyük Okullar uzamının, yapılandırıcı gerekliliği, belli bir tahakküm yapısının üretimini ve sosyal yeniden üretimini hayata geçiren stratejilere kendini dayatan karmaşık bir nesnel yapılar ağı olduğu görülür. Bu tahakküm yapısını, öznel mesafelerde az ya da çok doğrudan yeniden ifade edilen ve az ya da çok mutabakatla meşru olarak kabul gören bir dizi nesnel mesafe ve farklılık anlamındaki belli bir sosyal uzam olarak da tanımlayabiliriz. Farklı güç ve prestij türlerini bölüştürmekle ve toplumsal düzenin kurucu unsuru niteliğindeki düzen ilişkilerini üretmek ve yeniden üretmekle mükellef kurumları bir bütün olarak ele almayı hedef koymuş olan analizin bizzat kendisi, ilkesini oluşturan metodolojik tercihi geriye dönük olarak doğrulamıştır: Analiz, hem bu bütünün etkilerini üretmesinin şartının, hiyerarşilendirilmiş farklar şeklinde işlemesi olduğunu, hem de işleyişini, ancak ve ancak, kendisini oluşturan ve her bir kuruma, diferansiyel ağırlığını ve etkilerini tahsis eden yapısal ve işlevsel karşıtlıkların karmaşık çeşitliliği içerisinde bir bütün olarak ele almak suretiyle anlayabileceğimizi göstermektedir.

Büyük Okullar alanı, farkların ve tutumların [écarts et égards] temelinde yatan kopuşlar ve hem nesnel hem öznel mesafeler *tesis eder*: öncelikle büyük kapıdan ve büyük sınavlardan geçmiş tasarım ve yönetim kadrolarıyla yürütme kadroları –yani ister kültür düzleminde ister iktisadi ve idari alanda, sadece ikincil mertebedeki okullara gitmiş olan teknisyenler– arasında; ardından da büyük zümreler kastının içerisinde, hem birbirlerini tamamlayıcı hem de mukayese edilemez işlevlerle ilintili farklı konumlar arasında. Kısmî olarak bağımsız pek çok hiyerarşilendirme ilkesinin varlığı iktidar alanındaki, herkesin herkese karşı olduğu mücadeleye bir sınır getirir; rekabetin bünyesinde, *tahakküm işbölümündeki organik bir dayanışmanın* temelindeki bir tür dayanışmayı teşvik eder. Manevi güç sahipleriyle dünyevi güç sahipleri arasındaki, iktidar alanındaki başat kutuplaşmanın temel unsuru olan zıtlık, akademik kuruma dair en son krizlerin gösterdiği gibi, hiyerarşi düzeninin temelleri tehditle karşı karşıya kaldığında en net görünür hâle gelen işlevsel bir dayanışmayı dışlamaz.

Ancak tek ve tek-yönlü bir hiyerarşi yerine kısmen özerk hiyerarşilerden oluşan bir hiyerarşiler hiyerarşisine dayanan hayli karmaşık bir tahakküm yapısının özgül gereklilikleriyle, başka daha eski biçimlerden çok daha uyumlu gibi görünse de, bu yeniden üretim biçimi, işleyişinin istatistiki mantığından kaynaklanan dehşetli çelişkiler barındırır: Özellikle meşrulaştırma hususundaki en güçlü etkilerini ancak, bizzat kendisinden faydalanma umudunu taşıma imtiyazına sahip olanların tamamında uyandırması gereken umutlarla içlerinden ancak bazılarına sağlayabileceği tatminler arasındaki, iktidarın bölüşümündeki rolü arttıkça gittikçe artan gerilimi hiçbir zaman tam olarak dindirmeksizin, onlara, çoğunlukla devasa boyuttaki gayretler ve daimi kaygı hâllerini dayatarak tatbik edebilir.

7

Yapısal Bir Tarih

Büyük Okullar üzerine 1967 yılında yapılmış bir araştırmanın yirmi yıl sonraki geçerliliği nedir? Bugün ENS'liler daha az *le Nouvel Observateur* ve daha çok (o zaman olmayan) *Liberation* okuyor veya HEC'de Maocular'ın izine rastlanmıyorsa, ENA'lılar da kendilerine verilen eğitimi (şöyle böyle) sorguluyorlarsa,[1] acaba böylesi bir çalışmanın, geçmiş bir uğrağın tarihsel tasviri olmaktan başka bir anlamı var mıdır? Ayrıca eski verilere dayandığına göre tüm önemini yitirmiş midir? Bu türden argümanları ileri sürenler, bilimsel çalışmanın sadece en yüzeysel kısmıyla, yani olguların görünürdeki değerlerini dikkate alan târifleriyle ilgilendiklerini ve sosyoloğun yahut tarihçinin yaptığı işi, nesneleri kadar gelip geçici söylemlere mahkûm olan gazetecinin işiyle özdeşleştirdiklerini itiraf etmiş olurlar. ENA sınavına dair son reform yahut ENS'ye yeni bir müdür atanması gibi merakı celbeden günlük meseleleri ele alırken işlevsel ikâmeleri ve yapısal muadilleri yok saydığımız müddetçe sahip olacağımız bağlamsallık yanılsamasının ötesine geçmek, yapılara ve bu yapıların bekâsını ve dönüşümünü sağlayan mekanizmalara odaklanmakla mümkündür.

---

1 1987 Haziran'ında, beş yılı aşkın süredir şirket çalışanı olan 500 Politeknik, ENA, HEC, Sup Rouen ve Nancy Maden öğrencisi nezdinde gerçekleştirilen bir araştırmaya göre ENA mezunları, Büyük Okullar sisteminin "modern dünyaya yeterince iyi uyum sağlayabilen bir eğitim vermediğinden" şikâyet etmeye (Politekniklilerde % 62, HEC'lilerde % 39 iken % 65) ve "Fransa toplumunun önünde engel teşkil eden bir faktör" olduğunu (% 17 ve 18'e karşılık % 37) söylemeye diğer okullarınkinden daha meyillidirler. Öte yandan bu onları, Büyük Okulların, "üniversitenin üretmediği seçkinleri Fransa'ya kazandırmak için" kaçınılmaz olduğuyla övünmekten alıkoymaz (bkz. J.J. Gurviez, Miroir, mon beau miroir, sommes-nous encore meilleures?" *l'Expansion,* 11-24 Eylül 1987, s. 171-173).

Ancak en titiz tarihçilerin bile bu anektodik bakış açısından kaçamadıkları vakidir. Özellikle de, o uzamın içerisinden çekip ele aldıkları nesnede etkileriyle hazır ve nazır olan uzamın bütününü (mesela işverenler, üniversite veya yüksek bürokrasi gibi sektörlerde, iktidar alanının tamamının etkilerinin varlığı) kavrayamadıklarında, eksik bağlam paralojizmi diye adlandırabileceğimiz şeyin şu ya da bu türüne teslim olurlar: Bu mugalatanın [*fallacy*] paradigmasını, bu fakültelerin eşzamanlı olarak yapısal bir düşüş yaşamakta olduğunu dikkate almaksızın, orta sınıflardan gelen öğrencilerin oranının edebiyat fakültelerinde artmasında bir "demokratikleşme" işareti gören yazarlar oluşturur. Esasında, farklı sosyal kökene sahip öğrencilerin belli bir kurumdaki temsilindeki değişim gibi son derece basit görünen olguları tam olarak yorumlayabilmemizin şartı, yükseköğretim alanının –ve özel olarak, Büyük Okullar alt alanının– geçirdiği tüm değişimleri akılda tutmaktır.

> Şu veya bu okulun, kitlesi bakımından "demokratikleşip" demokratikleşmediğini ölçmeye çalışıp, mesela Robert J. Smith'in Üçüncü Cumhuriyet ENS'sine ait rakamlarını[2] bizim anketimizin ortaya çıkarttığı rakamlarla karşılaştırma yoluna gidebilirdik. Ancak, işçi çocuklarının, R. J. Smith'in önerdiği yöntemlere göre yeniden hesaplanan oranında az bir yükseliş (hiçten, hiç denecek kadar aza doğru olduğunu söyleyebiliriz) tespitinden herhangi bir sonuca varmadan evvel, aynı dönemde ENS'nin konumundaki yapısal değişimleri de incelemek gerekir. Aynı eleştirel titizlik, farklı dönemlerde yükseköğretimde farklı konumları işgal etmekte olan ENS'lilerin oranlarına dair; hatta fen ve edebiyat ENS'lilerinin belirli bir zamanda sosyal kökene göre dağılımlarına dair her türlü kıyasta da devrede olmalıdır.

Varyasyonlar ve yapısal sabitler

Yükseköğretim kurumlarının yapısının, yirmi yıl sonra ne ölçüde kendini muhafaza ettiği ve ne ölçüde bozulduğu yahut dönüştüğünü incelemeye karar verdiğiniz anda, ilk anketin yapıldığı zamandan uzaklaşmış olmak bir avantaj haline gelir. Böylelikle, 1984-85 öğretim yılında alınan öğrencilerin sosyal özelliklerine dair istatistiklere dayanarak, yükseköğretim kurumlarının (üniversiteler, Büyük Okullar, teknoloji enstitüleri vb.) yapısını kavrayabilir ve 1966-70 yılları için benzer temellerle inşa edilmiş olan yapıyla karşılaştırabiliriz.

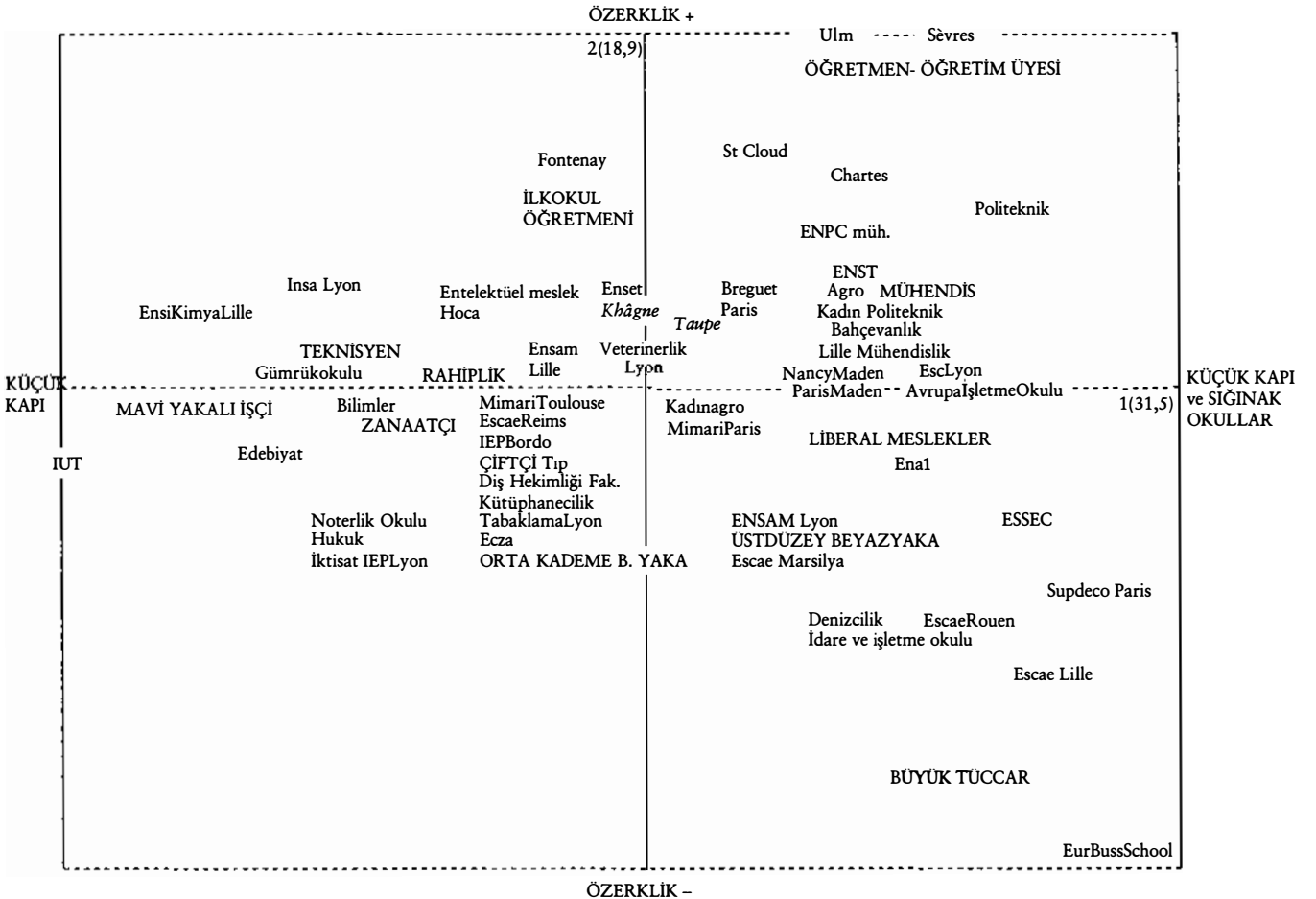
2 Bkz. R.J. Smith, *The École Normale Supérieure and the Third Republic*, Albany, State University of New York Press, 1982.

Analizimiz, Eğitim Bakanlığı'nın istatistiki anketler ve araştırmalar alt biriminin 1984-85 öğretim yılı için gerçekleştirdiği anketin ortaya çıkarttığı verilere dayanmaktadır. Bu anket, iktidar alanının farklı "bölgelerindeki" kayda değer konumları hesaba katan ve tamamı için sahip olunan tek bir kriterle, yani öğrencilerin babanın mesleğine göre dağılımıyla nitelenen 84[3] okulluk bir örneklemi kullanmıştır (Bu soruya cevap vermeyen ENA'da, farklı yılların sınavlarına başvurmuş, sınavı geçmiş ve okula kabul edilmiş öğrencilerin sosyal, coğrafi ve akademik niteliklerine dair bilgileri, okul idaresinden elde ettik). İlk anketin örneklemini aynen kopyalamak suretiyle basit bir biçimsel kıyaslanabilirlik arayışına girmektense (bu zaten IEP Paris, Hâkimlik ve Savcılık Okulu, Paris Tıp Uzmanlık Okulu ve Centrale'in yatılısı, Doğu Dilleri Okulu, bazı noterlik okulları gibi bazı okulların anketi yahut mevzubahis soruyu cevaplayamamış olmasından veya HEC'de olduğu gibi çok kısa cevaplamış olmasından ötürü imkânsızdı), söz konusu dönemde sayıları çok fazla artmış olan ticaret ve işletme okullarının ağırlığını artırmak suretiyle gerçek kıyaslanırlığı sağlamaya çalıştık. Alanın 60'lı yıllardaki durumuna dair analizde olduğu gibi, bu analizin en önemli sınırlılığı da öğrencilerin daha önceki notlarına dair güvenilir ve kıyaslanabilir bilgilerin eksikliğiydi. Tabiatıyla, elde edilen dağılım, verilen diplomaların piyasa değerine, tam anlamıyla akademik değerlerinden daha yakındır: Essec, Lille Escae ve hatta *European Business School* gibi okullar, sadece öğrenci kitlelerinin sosyal niteliklerine göre belirlenen hiyerarşide, akademik hiyerarşinin en tepesindeki Ulm ve Politeknik'ten daha yukarıda bir konum işgal ederler.

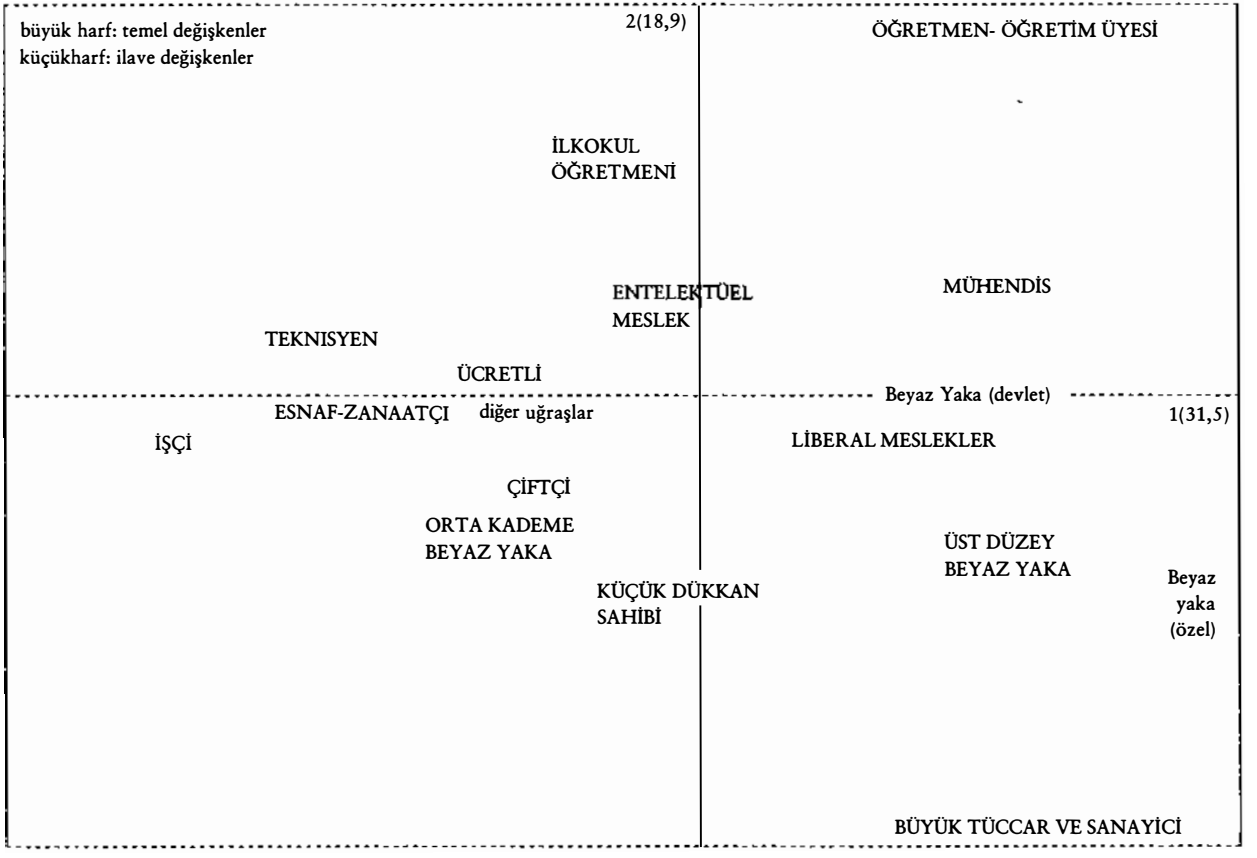
Okulların dağılımı, 68 öncesi dönem için bulduğumuza çok yakın bir genel yapı arz eder: Buna göre mesela o dönem olduğu gibi, baba mesleklerinin dağılımı, bu mesleklerin sosyal uzamdaki dağılımının aynısıdır (bkz. **Grafik 9** ve **Grafik 10**). (Toplam hareketsizliğin % 31,5'ini temsil eden) ilk faktör okulları öğrencilerinin tevarüs ettiği sermayenin toplam hacmine göre (bir yanda üst düzey yöneticilerinin çocukları, diğer yanda işçi çocukları) ayırır: Bir tarafta egemen sınıfa mensup öğrencilerin ezici çoğunluğu oluşturduğu okullar (European Business School'da % 76, Essec'te % 74,5, ENA'nın ilk sınavında % 72), karşı tarafta çok az temsil edildikleri okullar (Teknoloji enstitülerinde % 22,5, edebiyat fakültelerinde % 27, Lille Kimya Enstitüsünde % 33). Bu hiyerarşinin tepe kısmında Ulm ve Politeknik gibi, akademik kriterlere göre en Büyük Okulları görürken, akademik bakımdan fazlaca talepkâr olmayan ticaret ve işletme okullarını da, geçmiştekinden çok daha fazla görürüz: Bu okullar, iktidar alanının egemen bölgelerinden

3 HEC, Supelec, ENSAE, Saint-Étienne Maden vb. gibi, fazlasıyla üst üste binmiş veriler veren (mesela ilkokul öğretmenleriyle orta kademe beyaz yakalıları veya hocalarla üst düzey beyaz yakalıları aynı kategoride toplayan) okulları ilave değişken olarak kullanmak durumunda kaldık.

Grafik 9
1984-85'te yüksek öğretim kurumları alanı (temel değişkenler)

Grafik 10
Kitlenin sosyal özellikleri (temel ve ilave değişkenler)

gelip, en Büyük Okulların giriş sınavında başarı gösteremeyen, ancak kendilerini üniversitelere yahut ikinci derecedeki küçük okullara da düşürmek istemeyen öğrenciler için güvenli liman vazifesi görürler.

Uzamın ikinci boyutunda, daha önceki dönemde olduğu gibi, tamamı devlet okulu olan, öğrencileri alırken çok sıkı elemeden geçiren, eğitim veya araştırma alanlarına öğrenci yetiştiren okullar ile mühendislik ve ziraat okullarının karşısında işletme, ticaret ve idare (ve daha az ölçüde mimarlık ve sanat) okulları durur: bir yanda Ulm, Saint-Claude ve Fontenay ENS ile Chartes Okulu; diğer yanda Lille Escae, European Business School, EADA hareketsizliğin % 19'unu temsil eden ve bir önceki dönemde de tespit ettiğimiz bir mantık uyarınca –tevarüs etmiş sermayenin yapısı mantığı– hoca çocuklarını sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarıyla karşı karşıya getiren bu ikinci faktörün teşkiline en güçlü mutlak katkıları sağlar.[4]

Yükseköğretim alanının yapılarında bir devrime yol açmak şöyle dursun, bu yapıları güçlendirme eğilimine sahip bireysel ve kolektif tepkileri tetiklemiş gibi görünen 1968 sıçramasına karşın, temel karşıtlıklar 60'larla 80'ler arasında aynen korunmuştur. Bununla birlikte alanda, ihtiyatlı bir biçimde yorumlanması gereken bazı bozulmalar gözlemliyoruz. Hem önceden hem de şimdi, tam anlamıyla sosyal kriterle ortaya çıkan hiyerarşinin tepe noktasında duran okullarda, sosyal uzamın egemen bölgelerinden gelen öğrencilerin oranı artmıştır ki bunun sonucu olarak, bu okulları küçük okullardan ve üniversitelerden ayıran fark daha çok açılmıştır. Bu eğilimi, analize dâhil edilemeyen okullarda da tespit ediyoruz: Mesela IEP'lerde, üst düzey yönetici çocuklarının oranı artarken ücretli çalışan ve alt kademe memur çocuklarının oranı ciddi şekilde azalmıştır. Rekâbetin yoğunlaşması ve okulların eleyiciliğinin güçlenmesiyle bağlantılı olan bu düşüşte, okullar arasında yolunu en iyi şekilde bulabilmek ve okullara girişteki tam anlamıyla akademik engelleri aşmak için gittikçe kaçınılmaz hâle gelmiş olan "yerleşim sezgisinin" en imtiyazlılara sağladığı avantajın da etkisi vardır. Eleme sisteminin getirilmesinin, imtiyazlı çevrelerden gelen öğrencilerin oranında ciddi bir artışa yol açtığı Paris-Dauphine Üniversitesi örneğinde, bu net biçimde görülür. Bu artış, eğitimin içeriğine ve yöntemlerine dair her türlü kriterden bağımsız olarak, bizzat elemenin sağladığı, prestij ve cazibe artışı vasıtasıyla olmuştur.[5] Ulm ve Saint-Cloud ENS'leri

4 İlave değişken olarak kullandığımız okulları yansıttığımızda, birinci faktöre dair analizlerimiz doğrulanır; ikinci karşıtlık ise eldeki istatistiki verilerin, mühendis ve hoca çocuklarını diğer üst düzey yöneticilerinkinden ayırmamasından ötürü, kendini gösterememektedir.

5 Dauphine'in imajı ve öğrenci seçimine dair çalışma grubu, *Paris IX-Dauphine: entre l'image et la réalité,* Paris, Mayıs 1987, teksir makinasıyla çoğaltılmış.

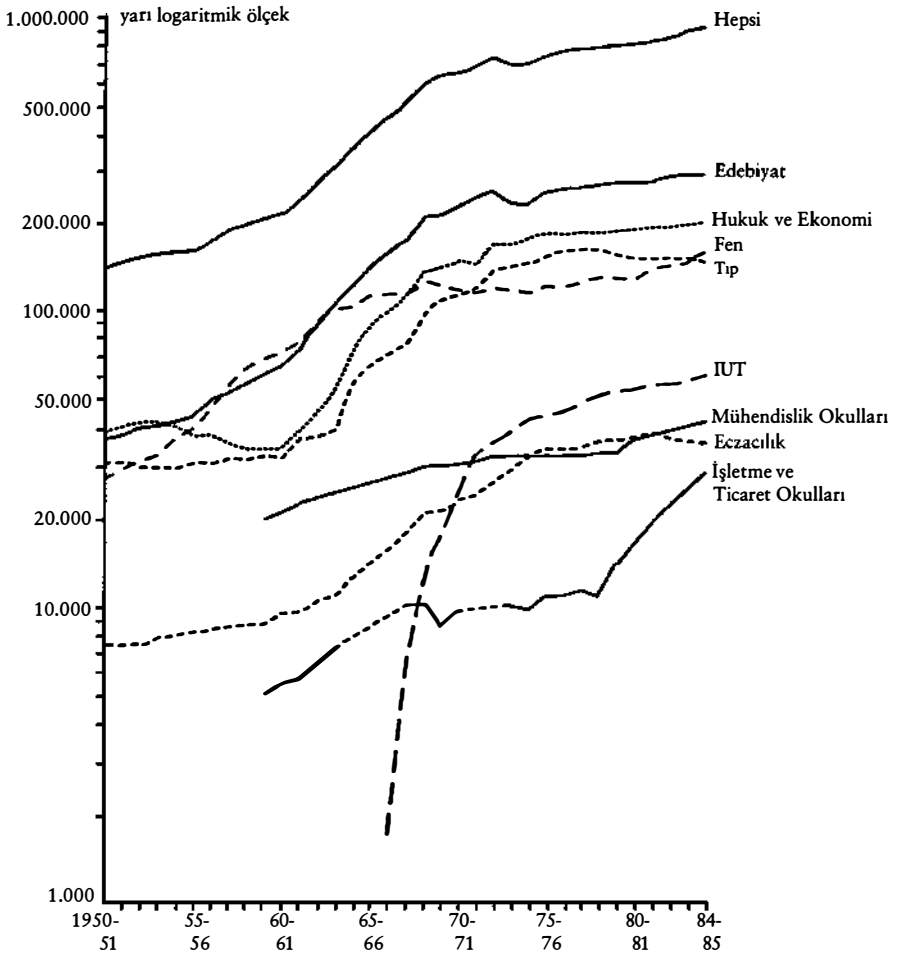
arasındaki sosyal farkın, adeta burjuvazinin çocuklarını itibarı düşük, temayülü de açıkça pedagojik olan bir okula yönelerek yakışıksız bir harekette bulunmaktan men eden duvar, üniversitelere mecbur kalmaktan ne pahasına olursa olsun kaçınma gerekliliğinin tazyikiyle yıkılmış gibi ciddi şekilde azalmış olmasının izahı da, hiç kuşkusuz, akademik rekabetin yoğunlaşmasıyla bağlantılı bu aynı mantıktadır.[6]

Her ne kadar, kullandığımız yöntem mesafeyi/farkı ve değişimlerini ölçmemize pek imkân vermiyorsa da, her şey, büyük kapıyla küçük kapı arasındaki veya daha net olarak ENA, (analizimizde temsil edilmeyen) IEP, HEC, Essec gibi iktidar okullarıyla öğrencileri arasında kadınların oranı artarken bir yandan da öğrencilerinin sosyal kökenleri düşmekte olan edebiyat, fen ve aynı zamanda hukuk fakülteleri ve hatta PTT Okulu, Gümrükçülük Okulu, Hâkimlik ve Savcılık Okulu gibi, eskiden küçük burjuvazinin oğullarının memuriyette en yüksek konumlara ulaşma umudu olan küçük uygulama okulları arasındaki farkın, hem tevarüs etmiş sermaye hem de akademik unvanların değeri bakımından çok fazla arttığını varsayabilmemizi sağlamaktadır. Bunun temel sebebi öncelikle, farklı okulların öğrenci kitlelerinin diferansiyel artışıdır: Dönemin başlangıç kısmında daha seçici olan okulların sayısal açıdan daha yavaş büyümesinden ötürü üniversitelerdeki öğrenci sayısı hızla artarken hazırlık sınıflarının ve Büyük Okulların kitlesi sayıca artmamış, böylelikle görece az bulunurluklar arasındaki fark kayda değer oranda artmıştır.

> 1950 ile 1972, özellikle de 1959 ile 1972 arasında başta edebiyat ve hukuk fakülteleri olmak üzere, üniversitelerdeki öğrenci sayıları çok hızlı biçimde artmıştır: Öğrenci sayısı tüm fakültelerde 3,6, edebiyat fakültelerinde 4,3, hazırlık sınıflarının tamamındaysa 1,7 kat artmıştır (bkz. **Grafik 11**). Artış, Saint-Cloud veya Fontenay gibi "orta derecedeki" okullarda, daha Büyük Okullara öğrenci yetiştirenlerdekinden daha belirgindir: Örneğin fen hazırlık sınıflarının ikinci sınıflarındaki öğrencilerin sayısı sadece 1,3 kat artmıştır; 1960-61'de üniversiteye giren her dört öğrenciye karşılık hazırlık sınıfına bir öğrenci başlarken, bu oran 1972-73'te dokuza bir seviyesine gelmiştir. 1972'den itibaren, 1966-67'de üniversite teknoloji enstitülerinin kurulmasının da (bu enstitülerin öğrenci sayısı 1974-75'e kadar çok

6 Politeknik'te kayıtlı öğrencilerin sayısı uzun vadede çok az, Ulm'dekilerin ise ise 1956'dan beri hayli güçlü şekilde artmaktayken, ENA 66 ile 76 arasında kayda değer bir artış gösterdikten sonra arada bir değerde istikrara kavuşmuştur. Saint-Cloud'da ise, sürekli olarak artmaktadır (1966'da Ulm'ü de geçmiştir). Fen okullarından, ikinci derecedeki bir okul olan Centrale, Saint-Cloud'unkine benzer bir gelişme gösterir (kayıtlı olanların sayısı, kabaca, kabul edilenlerin sayısıyla orantılı değişmektedir).

Grafik 11
Üniversiteler ile mühendislik okulları ve ticaret okullarının öğrenci sayılarının yıllara göre değişimi
1950-1984

hızlı biçimde artarak 1.644'ten 41.949'a çıkmıştır) aralarında bulunduğu bazı faktörlerden ötürü özellikle fen fakültelerinde, artış önemli oranda düşmüştür: Bu eğilim ortaöğretimin bitişinden itibaren gözlemlenir ve genel eğitim bakaloryası sahipleri çok az (1972'deki 100 taneye 1978'de 105) artarken, teknik bakalorya sahiplerinin sayısı hızla (100'e 163) artmıştır. Tıp öğrencilerinin sayısı 1978-79'dan bu yana, eczacılık öğrencilerinin de 1982-83'ten bu yana düzenli olarak düşmektedir. Mühendislik okullarının ve özellikle de ulusal uygulamalı bilimler enstitüleri gibi açık

bir uzmanlık alanı olmayanların öğrenci sayıları tüm dönem boyunca ağır bir yükseliş göstermiştir (1959-60'dan 1967-68'e kadar hızlı, 1969-70'ten 1979-80'e kadar daha ağır ve son yıllarda tekrar hızlı). 1970'lerin sonlarına kadar görece itidalli bir büyüme gösteren ticaret okulları, 1977-80 ile 1984-85 arasında öğrenci sayılarını ikiye katlayarak 13.300'den 27.000'e çıkartmıştır.

Büyük Okulların en büyüklerine kabul edilenlerin gittikçe daha yüksek bir oranını veren Paris liselerinin öğrenci sayıları, dönem süresince neredeyse hiç artmamıştır. 1964-65 ve 1980-81 arasında, Louis-le-Grand'ın hazırlık sınıflarında (fen veya edebiyat) kayıtlı öğrencilerin sayısı 880'den 937'ye, Saint-Louis'dekiler 1027'den 1110'a, Henri IV'dekiler 565'ten 692'ye çıkmıştır. 1964-65'te bu üç büyük lisede sadece % 4,7 oranında temsil edilen (ve Louis-le-Grand'da hiç temsil edilmeyen) kızlar, 1980-81'de, hazırlık sınıflarının % 28,2'sini oluşturmaktadırlar: Edebiyat sınıflarında ve biyoloji bölümlerinde özellikle kalabalık olan kız öğrenciler, Louis-le-Grand'daki Matematik ve Fizik türü sınıflarda kayıtlı olan öğrencilerin % 11,6'sını, Saint-Louis'dekilerin % 19,4'ünü oluşturur (yaşça erkeklerden biraz daha küçüktürler ve hiç şüphesiz üstün okul başarıları sayesinde bu sınıflarda var olabilmektedirler). Bu durumun sonucu olarak rekabetin yoğunlaşması, *bu okulların öğrenci kitlelerinin sosyal seviyelerinin yükselmesi* sonucunu doğurmuş gibi görünmektedir. Paris'in en büyük liselerindeki Matematik ve Fizik türü sınıflarda egemen kategorilerden gelen öğrencilerin payı 1967-68 eğitim yılındaki anketimizde % 55 ve % 65 iken, 1980-81'de % 70'e yakındır.

Kaynaklar: Milli Eğitim Bakanlığı, istatistik ve bilgi-işlem incelemeleri birimi, istatistik ve anket merkez birimi, üniversiteler bakanlığı, istatistik çalışma grubu, *L'enseignement supérieur en France, Etude statistique et* évolution *de 1959-1960 à 1977-1978,* Etudes et documents, 80.2; *Statistiques des enseignements, Tableaux et informations,* (1967-68'den itibaren fasikül 5-3) ve *Informations Statistiques*, daha önceki yıllar için no: 19, 23, 27 ve 44; Milli Eğitim Bakanlığı, istatistik ve bilgi-işlem incelemeleri birimi, istatistik ve anket merkez birimi, *Liste descriptive des* établissements *publics d'enseignement de second degré* (hazırlık sınıflarında kayıtlı olan öğrenci sayılarını 1964-65'ten itibaren okul okul vermektedir); Milli Eğitim Bakanlığı, istatistik ve anket merkez birimi, *Enquête 13, 1980-81 dans les classes préparatoires;* Milli Eğitim Bakanlığı, *Repères et rééfrences statistiques sur les enseignements et la formation*, 1986 baskısı, Paris, Imprimerie nationale, 1986; Milli Eğitim Bakanlığı, *Notes d'Information;* S. Breillot, "Les écoles d'ingénieurs regroupés par niveau principal de recrutement: Evolution sur vingt ans des effectifs", Milli Eğitim Bakanlığı, *Education et formations. Etudes et documents* içinde, 1, Ekim-Aralık 1982, s. 47; Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversitelerden sorumlu devlet bakanlığı, istatistik ve anket merkez birimi, Fransa'da 1960'dan bu yana yükseköğretimdeki öğrenci sayılarının gelişimine dair istatistik veriler, *Etudes et*

Tablo 15
Farklı yüksek öğretim kurumlarının öğrencilerinin, sosyal kökene göre dağılımları

	Üniversiteler						Hazırlık sınıfları			
	Teknoloji Enst.	*Fen Bilimleri*	*Edebiyat*	*Hukuk, iktisat*	*Eczacılık*	*Tıp*	*Sözel hazırlık*	*Fen hazırlık*	*En büyük liseler, edebiyat*	*En büyük liseler, fen*
Toprak işçisi	0,7	0,5	0,5	0,5	0,3	0,2	-	0,2	-	-
Çiftçi	9,0	6,5	4,6	5,5	6,8	3,5	2,1	3,7	0,9	0,4
Hizmet personeli	1,7	0,8	1,0	1,0	0,5	0,5	1,0	0,6	0,5	0,4
kol emekçisi	1,3	0,8	0,8	0,7	0,3	0,4	0,2	0,3	0,2	-
Yarı vasıflı işçi, madenci	8,3	3,7	3,5	3,6	1,8	2,1	1,7	2,1	0,6	-
Vasıflı işçi	9,8	5,8	6,2	5,8	3,1	3,1	3,6	3,6	2,8	1,8
Ustabaşı	4,8	2,4	2,2	2,2	1,6	1,6	2,6	2,6	2,4	1,2
Zanaatkâr	4,8	3,0	3,0	2,8	3,2	2,6	2,6	3,3	1,3	2,8
Dükkân sahibi	4,4	4,5	4,3	4,6	5,8	4,5	2,7	2,4	2,8	1,3
Ücretli	9,8	8,3	8,9	8,9	6,2	6,4	8,8	8,0	4,3	4,8
Teknisyen	6,8	4,8	3,8	3,6	3,3	3,6				
Tıbbî, sosyal meslekler	0,6	0,6	0,9	0,8	0,8	0,8				
Orta düzey yön.	6,8	8,0	7,5	8,6	7,2	7,6	19,4	18,3	14,4	12,0
İlk. öğr., entelektüel meslek	2,5	3,6	3,2	2,3	2,9	2,9				
Sanayici, büyük tüccar	2,0	2,2	2,6	3,2	3,4	3,1	2,7	3,2	2,3	4,8
üst düzey yönetici	6,7	10,1	10,1	13,7	14,6	16,1				
Mühendis	4,1	7,2	4,8	4,4	8,6	9,1				
hoca, edebiyat ve bilim meslekleri	2,4	5,2	5,0	3,0	4,7	5,0	41,6	42,1	59,6	62,8
liberal meslekler	2,2	4,9	5,7	7,3	13,1	13,2				
Diğer	5,5	6,2	7,5	5,5	3,7	4,4	3,5	3,2	1,9	2,5
Hiç	1,8	2,6	2,9	3,3	2,8	3,5	7,4	6,4	6,0	5,1
Yanıt yok	4,1	8,3	10,9	8,7	5,3	5,9				
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Üniversiteler için, Eğitim Bakanlığı, Bilgisayar ve İstatistik incelemeleri Birimi, İstatistik ve Kamuoyu Araştırması Ana Birimi, Üniversite Bakanlığı, *Statistiques des étudiants inscrits dans les établissmens universitaires, 1979-1980*, Document n. 5061, şubat 1981; hazırlık sınıfları için, Eğitim Bakanlığı, İstatistik ve Kamuoyu Araştırması Ana Birimi, *Enquête 13, 1980-1981* (Yayımlanmamış tablolar).

Üniversite: burada sunulan veriler, 1979-1980 öğretim yılında üniversitelere kayıtlı öğrencilerin tamamı hakkındadır. Hazırlık sınıflarıyla karşılaştırma için, sadece birinci ve ikinci sınıfa kayıtlı öğrencileri almak daha iyi olurdu. Ancak sadece ilk iki yılı içeren ve kullandığı sosyo-profesyonel tablolar daha kabaca olan tablolarda eczacılık öğrencileri yer almamaktaydı. Öğrencilerin disiplin, sosyal köken ve tahsil aşamasındaki dağılımlarının karşılaştırmalı incelenmesi, sosyal kökene göre olan dağılımın, ilk iki sınıfta ve üniversitelerin tamamında, önemli farklar arz etmediğini görmemizi sağladı (hatta, ilk iki sınıfta halk sınıflarından ve orta sınıflardan gelen öğrencilerin oranının tüm disiplinlerde hafifçe yüksek olmasından ötürü, üniversiteler ile hazırlık sınıfları arasındaki fark burada göründüğünden daha da belirgindir.)

Edebiyat hazırlık sınıfları: Ulm, Saint-Cloud, Sevres, Fontenay ENS'lerine, Chartres Okulu'na ve Saint-Cyr'e hazırlık sınıflarının ikinci yılları (Anket, farklı edebiyat hazırlık sınıflarındaki, sosyal kökene göre dağılımı tespit etmemize izin vermemektedir).

Fen hazırlık sınıfları: Özel matematik (M, M', F ve F'), teknik özel matematik, teknolojik özel matematik, biyoloji özel matematik sınıflarının tamamı (TA, TB, TC teknoloji ve özel matematik sınıfları ile ENSET'e hazırlık sınıfları hariç) [Fen hazırlık sınıflarının ikinci yılları, TsN].

Büyük liseler, edebiyat: Paris'teki Fenelon, IV. Henri ve Louis-le-Grand Liseleri'nin ULM ve Sevres ENS'ye hazırlık sınıfları (ikinci yıl).

Büyük liseler, fen: Paris'teki Janson, Louis-le-Grand ve Saint-Louis liselerinin M ve F özel matematik sınıfları.

documents, 31, 1975; INSEE, *Annuaire statistique de la France, Résumé rétrospectif*, Paris, INSEE, 1966 (1950-51 ile 1963-64 arasındaki öğrenci sayıları için) ve *Annuaire Statistique*, 1984.

Aynı şekilde, rekâbetin yoğunlaşmasının etkisiyle akademik açıdan en prestijli okulların öğrenci kitlelerinin sosyal kökenleri de yükselmiş olmasına rağmen, Büyük Okulların iki kutbu arasındaki mesafe de artmıştır: Bir yanda iş burjuvazisinin çocuklarına bir tür tasdik sağlayarak okul başarısı kaynaklı engellerini aşmalarına vesile olan eski ya da yeni türdeki iktidar okulları (bu en çok, diyagramın sağ kısmına doğru kaymış olan işletme okulları için geçerlidir), diğer yanda ise ENS veya Politeknik gibi, entelektüel itibarı çok yüksek olan ve iktisadi ve idari iktidar için yeni egemenlerle rekabete devam edebilen yegâne okullar olma özelliğini taşıyan Büyük Okullar arasında hem yatkınlıklar hem de konum alışlar açısından rastlanan fark, hiç şüphesiz ilk defa bu denli açıktır. Her bir okulda iktidar alanındaki muadil konumlardan gelen öğrencilerin oranı (ENS'de hoca çocuklarının, Politeknikte mühendis ve yönetici çocuklarının, HEC'de de sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarının) kayda değer biçimde artmış, okulların homojenliklerini ve kendi içlerine kapalılıklarını güçlendirmiştir.

Yükseköğretim alanında yirmi yıldan beri ortaya çıkmış olan yapısal değişikliklere dair bu ilk sinoptik tablonun ötesine gitmek için, şimdi bu evreni etkilemiş olan iki esaslı dönüşümü târif ve izah etmeye çalışmamız gerekiyor. Bir yanda mezunlarının idari alanda, siyaset alanında ve iktisadi alanda elde ettikleri kadrolar sayesinde, Büyük Okulların öğrencilerinin kavgasını verdiği mevkilerden gittikçe daha fazla pay kopartan ve böylelikle alanın tamamında derin dönüşümlerin belirleyicisi olan ENA'nın görece ağırlığındaki artış; diğer yanda iş burjuvazisine mensup gençlerin ve ailelerinin, akademik kanunun gittikçe artan katılığından kaçınmak için başvurdukları, birbirlerinden bağımsız olmakla birlikte nesnel olarak kolektif sahneye koyulan sayısız stratejinin yardımına tam zamanında yetişen işletme, marketing, reklamcılık, gazetecilik, iletişim okulları gibi bir dizi yeni okulun gelişimi.

Saray savaşları

Tek bir okula vakfedilmiş monografilerin yetersizliği, iktidar alanının yeniden üretimini en doğrudan üstlenen kurumlar olan Büyük Okulların yaşadığı değişimleri anlamak mevzubahis olduğunda müthiş bir netlikle ortaya çıkar. Bu okulların geçirdiği dönüşümleri anlayabilmek, ancak ve ancak yükseköğ-

retim kurumları evreni içerisinde bu okulların oluşturdukları alt-alanın yapısını bilmekle mümkündür. Bu değişimlerin ilkesi olan rekabet savaşları, bu okullar arasında her an kurulan nesnel güç ilişkisinin yapısınca belirlenir: Bir okulun, konumunu muhafaza etmek yahut iyileştirmek için başvurabileceği stratejiler, toplam (hem akademik hem de sosyal) özgül sermayesinin hacmine ve bu sermayenin yapısına, yani akademik sermayeyle sosyal sermayenin görece ağırlığına bağlıdır. Akademik sermayenin ağırlığı teminatı verilen donanımın özgül az bulunurluğuyla ölçülürken, tam anlamıyla sosyal olan sermaye, okulun şimdiki yahut geçmişteki (mezunlar) kitlesinin hâlihazırdaki veya potansiyel sosyal değeriyle bağlantılıdır.

Bu demek oluyor ki, birbirini takip eden rastlantısal ve olumsal bir dizi kronolojik olayın görülegeldiği yerde, sabit ve zorunlu süreçlerin mantığını fark etmemizi ancak ve ancak, hem sosyal hiyerarşideki ve akademik hiyerarşideki görece konumları uyarınca farklı okullar arasında oluşan nesnel ilişkileri, hem de bu okulları karşı karşıya getiren rekâbet savaşlarını kavramayı hedefleyen bir yapısal tarih sağlayabilir. Bundan ötürü, hem dönemleri hem de sosyal mekânları itibarıyla görünürde birbirlerinden alabildiğine farklı olan iki hikâye arasındaki benzerliklerden hayrete düşmemek imkânsızdır: HEC'in, 1881 yılında başlayıp ticaret ve işletme okulları alt-alanında hegemon konuma gelmesini sağlayan hikâyesi ile ENA'nın, 1945 yılından itibaren, Büyük Okullar alanındaki hâkimiyetini peyderpey genişletmesinin hikâyesi.

Paris Ticaret Odası ile iş çevrelerinin, Üniversite'den bağımsız (bu işlevi hâlihazırda görmekte olan bir özel eğitim kurumu olan Centrale'in modeline göre), kendilerine ait bir eğitim merciine sahip olma kaygılarının ürünü olarak ortaya çıkan EHEC, uzun zaman boyunca, kökenlerinin sosyal başarıya yazgılı kıldığı öğrencilere akademik (bakaloryadaki ya da yükseköğretimin en itibarlı sınavlarından birindeki) başarısızlıklarının üstünü örtecek bir yolu sunan ikincil bir okul olarak görüldü ("ast Saint-Cyr" diye anılırdı). Bu okulun, bazıları daha eski olan, ancak taşrada bulunan başka işletme okullarına üstünlüğünü dayatmayı başarması, sembolik sermaye biriktirme hedefli bir dizi kolektif ve bireysel strateji sayesinde olmuştur. Zorunlu askerî hazırlık, Liyakat Nişanı veya Savaş Haçı (okula 1927 yılında çok tumturaklı bir biçimde tevdi edilen Savaş Haçı, en yakın rakibi olan Saint-Cyr'e karşı konumunu güçlendirmeye bire birdir)[7] gibi, birinci sınıf okulların sahip olduğu şu veya bu imtiyaz ve nişanı okula getirmeyi

7 Programları çok yakın, hazırlık sınıfları ortaktır.

hedefleyen teşebbüslerdir bunlar. Yüzyılın başından itibaren ortaya çıkmaya başlayan ve 1966-67'ye kadar devam eden sene sonu geçit törenleri veya bir meydanda yapılan ritüel şamata gibi, Büyük Okulların kendilerini Büyük Okul olarak tanıdığı ve tanıttığı, temayüz değeri çok yüksek pek çok gösterinin yanı sıra ve özellikle, okulun kendi tanıtımını yaptığı gerçek bir ticari girişim olan ve öğrencileri neredeyse bir ay boyunca, devasa bir marketing uygulaması için seferber eden (partinin hazırlıkları bir mesleki hazırlıktır aynı zamanda) meşhur "*Boom Hec*"i de saymak lazım. Fransa (Politeknik, Centrale) ya da yurtdışındaki (LSE; Milan, Münih, Amsterdam ve Stokholm Üniversiteleri; Avrupa ticaret okulları vb.) en itibarlı okulların öğrencileriyle tanışma fırsatını sunan spor faaliyetlerini de eklemek lazım. Son olarak ve en önemlisi, mezunlar derneğinin, diplomanın iş piyasasındaki değerini, hem öğrencilerin işe girme sürecinde akılcı bir okul dayanışmasına başvurarak (Dernek 1928'den bu yana, öğrencilerin, mezunların kontrolünde olan farklı pozisyonlara yönlenmesini sağlayacak bir dosyayı delikli kart sistemiyle tutmaktadır) pratik olarak; hem de Albert Lebrun veya Paul Reynaud gibi en itibarlı mezunların sergilendiği ziyafet, yardım konseri, yıldönümü merasimi gibi organizasyonlar sayesinde ve yöneticiler ile şirket müdürlerine yönelik bir derginin yayımlanması vasıtasıyla sembolik olarak kıymetlendirmek amacıyla, son derece bilinçli biçimde sahneye koyulan teşebbüsler gelir. Ancak, akademik alanla iktisadi alan arasında eğreti bir konuma sahip bu kurum, iş dünyasındaki namını artırmayı amaçlayan tüm bu faaliyetlerin yanı sıra, bizzat varlığıyla meşruiyetini sorguladığı veya reddettiği Üniversite'den meşruiyet belgeleri edinmek ve kamusal mercilerden (duruma göre Kamu Eğitimi Bakanlığı, Üniversite Konseyi veya başka meşruiyet mercileri), diğer ticaret okullarıyla rekabetinde kurumsallaşmış avantajlar edinmek üzere, ters yönde gayretleri de daimi surette göstermek durumunda kalmıştır. Mesela iki savaş arası dönemde, bakalorya sahibi olmayan öğrencileri için bakalorya denkliği elde etmeye çalışan HEC, bunu başaramayınca, Büyük Okulların oluşturduğu yüksek soyluların arasına dâhil olduğunu ilan etmek üzere, meşhur hocaları kadrosuna katma yoluna gitmiştir.

Birbirleriyle rekâbet halindeki çeşitli okullar arasındaki nesnel güç dengelerini ve bu dengeleri stratejik olarak manipüle etme amaçlı çabaları en net, farklı okullar arasındaki diploma denkliklerini veya birbirleri arasındaki geçişleri düzenlemek üzere bir okulun tek taraflı olarak başvurduğu

yahut yarı-resmî bir hakemin (mesela Büyük Okul birlikleri) veya devlet otoritesinin dayattığı tedbirler gösterir. Oyun, tüm sembolik sermaye biriktirme teşebbüslerinin altındaki mantıkta olduğu gibi, dışlamak yahut kendini dışarıda tutmak suretiyle puan kazanmaktan ibarettir: Nitekim 1914 yılında kendi hazırlık sınıflarını açıp bu sınıfların reklamını Fransa genelinde yapan HEC, bu şekilde diğerleri gibi bir büyük ticaret okulu olmadığını ilan etmiş; bu girişimi, HEC'in ulusal düzeyde öğrenci almaya girişme iddiasının ilanı olarak gören söz konusu okulların tepkilerine cevaben, öğrencilerinin yaşlarının daha büyük ve diplomalarının daha yüksek (bakalorya) olduğunu gerekçe göstererek, tüm yüksek ticaret okulları için düzenlenen bir toplantıya katılmayı reddetmiştir. Savaş'ın hemen ardından, yüksek ticaret okullarının mezunlarını ikinci sınıftan itibaren kabul etmeye başlayan HEC, böylelikle bu okullardan üstün olduğunu bir kez daha ilan etmiştir. Ardından bir giriş sınavının ve daha sonra daha büyük bir sınavın yerleştirilmesi ve özellikle de tahsilin uzatılması gelecektir ki, başka örneklerde de olduğu gibi, bu gelişmede alan içindeki rekabetin etkisinin payı, eğitime içkin gerekliliklerinkinden çok daha yüksektir.[8]

Sembolik sermayeyi, büyümekte olduğu inancını güçlendirmek suretiyle büyütmeye yönelik stratejilerde her daim biraz blöf vardır ancak başarıları, güçlendirdiklerini iddia ettikleri inancın durumuna bağlıdır: Temel hedef kitleleri olan potansiyel öğrenciler ile aileleri HEC'in ilan ettiği farkı tanımaya (örneğin birden fazla sınavda başarılı olduklarında HEC'i tercih etmeye) ne kadar yatkınsa, HEC'in kendini diğer ticaret okulları arasından sivriltmek üzere başvurduğu stratejilerin başarılı olma ihtimali o kadar yüksek olacaktır. Okulun yetkilileri, söz konusu farkı tanıtma faaliyetlerinden, hem okulun bilinmesini ve tanınmasını –bazen hukuki olarak– sağlamaya yönelik kolektif eylemlere teşebbüs etmek hem de bir kartopu süreci uyarınca, yeni farkı tanıtma faaliyetlerini teşvik etmek üzere faydalanırlar –bunun

8 "Üç yıl reformu farkı iyice derinleştiriyor. Uzun bir tahsil veren tek ticaret okulu olarak, yüksekokul diplomalılarının ikinci sınıftaki geçişlerini devam ettiriyor. Öğrencilerin bir yıl daha fazla okula gitmesi gerekiyor. Burada mevzubahis olan, bilgilerini pekiştirmek ve artırmak değil, bir başka tahsile başlamak. ESCP, eğitimi 1948 yılında üç yıla çıkarttı, bu durum bundan üç yıl sonra genele yayıldı. Üç yılın ardından, en itibarlısı bile olsa bir başka diploma almak için iki yıl daha okula gidecek çok az öğrenci olacağının bilincindeki idare heyeti, yüksek ticaret okullarının en iyi öğrencilerinin diplomalarını almadan bir yıl önce, okullarının önermesi şartıyla, sınava girebilmelerini önerdi. Mevzubahis okulların yönetimlerinin itirazları, bu tedbirin hayata geçirilmesini engelledi: Böyle bir uygulama yüksek ticaret okullarını EHEC'in hedef tahtası haline getirecek, onları, karşılığında hiçbir şey almaksızın, en iyi unsurlarından mahrum bırakacaktır" (M. Meuleau, *Histoire d'une grande école, HEC, 1881-1981*, Paris, Dunod, 1981, s. 109).

tersi, bir inanç krizi zuhur ettiği anda ortaya çıkan ve bir anlamda, sembolik iflasa dek kendi kendini beslemeye mahkûm olan panik etkisidir–.

ENA'yı, tahakkümünü, özellikle de hoca ve entelektüel [yeniden] üretiminden ibaret hale getirilen ENS'nin ve hatta gittikçe daha fazla salt teknik, dolayısıyla ast görevlerle sınırlanan Politeknik'in zararına, Büyük Okullar alanının tamamına dayatmaya çalışmaya götüren süreç, HEC'i, ticaret ve işletme okulları arasında ilk sıraya taşıyarak bugün iktisadi alandaki egemen konumlar için ENA'ya (ve IEP'ye) rakip olmasını sağlayanla pek çok benzerlik göstermektedir. Yeğenciliğe ve görevlerin miras yoluyla aktarımına dayanan hanedanları ortadan kaldırmak suretiyle akılcılaştırma ve demokratikleşme yönünde sarih ve şüphesiz samimi bir hedefle yola çıkan bir kurumun, XIX. yüzyılın sonunda HEC ve Centrale'in üstlendiğine tıpatıp benzeyen bir işlevi (akademik rekabetin çok yoğunlaştığı bir dönemde, akademik açıdan en meşru okulların egemen konumlara sosyal olarak yazgılı burjuva çocuklarına vermeyi gittikçe daha çok reddettiği akademik teminatları bu çocuklara sağlamak) yerine getirir hale nasıl gelebildiğini ayrıntılı biçimde tahlil etmek, şüphesiz imkânsızdır. O zamana kadar tâli olan bir yol nasıl en itibarlı yol haline gelmiş ve yenilikçi niyetlerin yönlendirdiği, yeni bir sosyal talebin (piyasada on anki boşluk)[9] varlığı konusunda dikkatli avangard bir kesimin icadı olarak ortaya çıkmış bir kurum peyderpey, o ana kadar başka kurumlarda ifadesini bulup hayata geçen salt dünyevi hırsların şahikası olarak kendini nasıl dayatabilmiştir?

Bu dönüşümü anlayabilmek için, yarışa en son dahil olan bu yeni okula rakip olma kapasitesine sahip okullar olan ENS ve Politeknik'i, resmî görevlerinin en dar târifi olan hoca ve mühendis yetiştirmeye indirgenmiş hale peyderpey getiren sayısız bireysel ve kolektif stratejiyi tahlil etmek gerekir: Öğrencilerinin, özellikle de önce akademik mantıkla ENS ya da HEC'e yönlenen, daha sonra konumlarını düzeltme hedefiyle ENA'ya hazırlanan bürokrat çocuklarının hegemonyaları tehlike altındaki bu okulları terk et-

9 Geçtiğimiz yüzyılda Siyaset Bilimi Özgür Okulu'nun kurulmasını yönlendirene çok benzer bir mantık uyarınca (bkz. D. Damamme, "Genèse sociale d'une institution scolaire: l'École libre des sciences politiques", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 70, Kasım 1987, s. 31-46). Muhafazakâr güçlerin kudretinin ve karşılarına çıkarılan hukuki yahut teknik engelleri bertaraf etme kapasitelerinin, ENA'nın yerine geçme iddiasıyla kurulduğu memur işe alım sisteminin eleştirisiyle kuruluşundan kırk yıl sonraki hakikatinin karşı karşıya koyulması kadar iyi göstergesi şüphesiz yoktur. (Bkz. G. Thuillier, *L'ENA avant ENA*, Paris, PUF, 1983, s. 234-256 ve özellikle M. Ch. Kessler, *La politique de la haute fonction publique*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 35).

mesi; bazı durumlarda yetkililerinin tehlikeler karşısındaki bedbahtça çabalarının kurumlarının varsayılan aşağı konumlarını tasdik etmesi (mesela ENS yetkililerinin, okulun önceki konumuna hiç yaraşmayan bir diploma denkliği talep edip üstelik de bu talebin reddedildiğini görmeleri) yahut tam tersine, yükselişteki okulların akıllıca sembolik yatırımları. Sembolik sermaye mantığı, yani kendini göstermek ve kendine inandırmak, bilinmeyi ve tanınmayı sağlayabilmek vardır burada karşımızda: Bir evlilik teklifinin reddinin iki grup arasındaki hiyerarşiyi geri dönüşsüz olarak etkilediği onur toplumlarına veya Proust'un etnografl ığını üstlendiği, her türden yatırım ve pazarlığın bir yatırım portföyünü yönetirkenki ihtiyatı gerektirdiği salonlara damgasını vurmuş mantık. Hem aracı hem de nesnesi sembolik sermaye olan ve önümüzdeki örnekte bir hiyerarşi temsilini dayatmayı hedefleyen mücadelelerde, ENA en baştan itibaren önemli bir avantaja sahiptir: Rakiplerinin bir nevi meşru gaspla vaat edebildiği her şey yani Cumhurbaşkanları, bakanlar, büyükelçiler veya PDG'ler gibi önde gelen mezunların kariyerlerine nakşolmuş iktidar konumları vaadi, devletin en yüksek kadrolarına öğrenci yetiştirmek için özel olarak kurulmuş bir okulun programına ve kuruluş amacına resmen dâhil edilmiştir. (ENA'nın açılması, Politekhnikliler'e kendi okullarının kontrolü altında olanlar dışındaki yüksek memuriyetlere dâhil olmalarına imkân tanıyan özel sınavların ortadan kalkmasına sebep olarak, ENA'dan geçmeden doğrudan doğruya Maliye Müfettişliği'ne girebilmelerinin önünü tıkamıştır. Dönem sıralamasında ilk üçte mezun olan iki Politeknik öğrencisine kadro tahsis edilmesini öngören 1954 kararnamesine rağmen ENA, kamu hizmetindeki en yüksek kadrolarda gerçek bir tekele sahiptir.) Bilinen ve tanınan, aynı sembolik sermayeye dâhil olmanın birbirine bağladığı bir grubu ortaya çıkaran tek bir adın (ENA kısaltması) dayatılmasının sonucu olan *sembolik sermaye temerküzünün* ENA öğrencilerine kazandırdığı avantaj, siyaset alanına yakınlıklarının (Beşinci Cumhuriyet'te bakanlık kabinelerine{fr} dâhil olmak bunu somutlaştırır) sağladığı pratik avantajla ve ayrıca, Paris burjuvazisinin üyeleri arasındaki, devlete hâkimiyetin sağladığı getiri ve itibarla geleneksel olarak bağlantılı olan ve zümre ruhuna tahvil edilen dayanışmayla ikiye katlanır.[10]

10 Mezunların siyaset ve kamu yönetimi alanındaki başarıları okulun sembolik sermayesini güçlendirirken okulun gittikçe parlamasının öğrencilerin iktidar yarışındaki başarı şanslarını artırdığı döngüsel güçlenme sürecine müsaade eden tüm faktörlerin de belirlenmesi gerekir: örneğin iktisat alanının dönüşümü ve mali ve ticari görevlere, teknik görevlere göre öncelik verilmesi; siyaset alanının ve bürokratlarla partililer arasındaki ilişkilerin dönüşümü. Jean Claude-Thoenig'in tes-

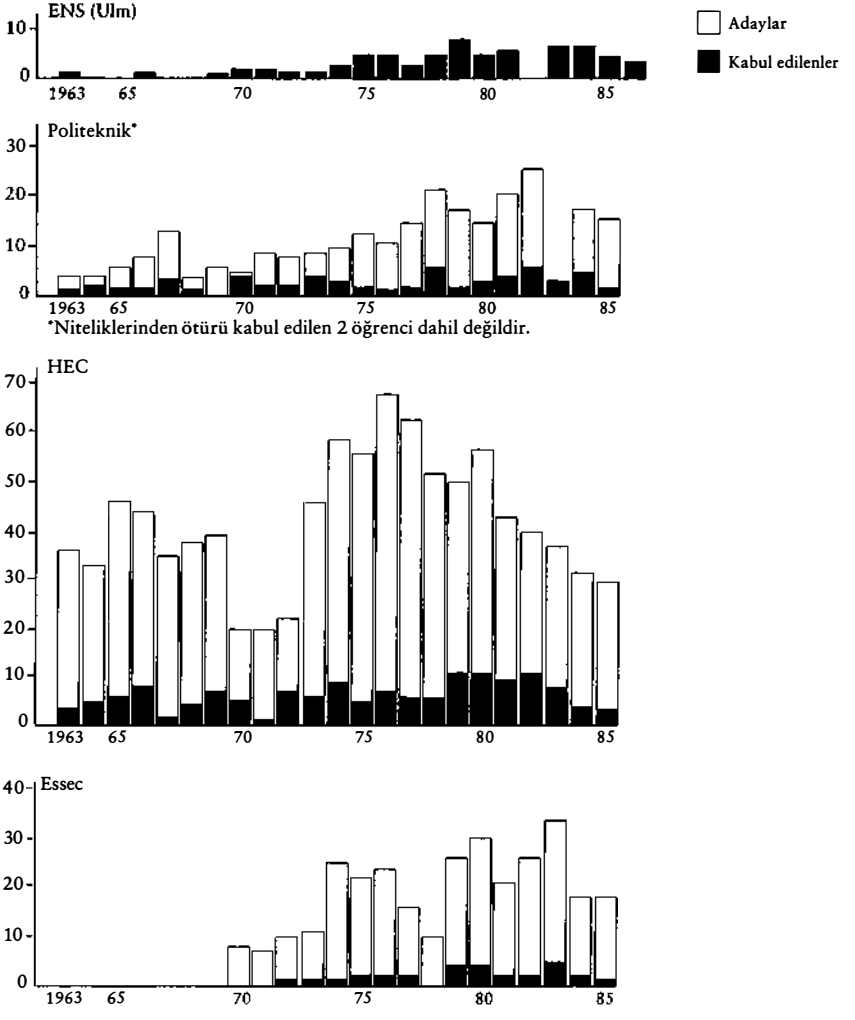
Egemen okulun tatbik ettiği çekim gücünün yoğunluğundaki değişimlerin ve tarihinin farklı evrelerinde rakiplerine karşı kazandığı sosyal farkların kaba bir göstergesi olarak, farklı okulların, okullarının onları yönlendirdiği güzergâhtan saparak ENA sınavına girmeyi kabul eden ve sınavı geçen öğrencilerinin sayılarındaki değişimi alabiliriz (bkz. **Grafik 12**): Histogramları karşılaştırınca, ilan edilmiş işlevleri –ve öğrencilerinin, iktidar karşısındaki en yaygın yatkınlıkları– uyarınca kendisine ne kadar yakınsa ve akademik hiyerarşide ne kadar aşağı bir konumdaysa, ENA'nın bir rakip okul üzerinde tatbik ettiği cazibenin o kadar erken ve o kadar kuvvetli olduğunu görüyoruz. Hem istatistik hem de sosyolojik olarak en çarpıcı olan, burada da yine, *farklı okullar arasındaki farkların yapısıdır*: HEC öğrencileri ENA'ya çok erken ve çok kalabalık yönlenirler ancak başarı oranları düşüktür; erkenden ancak (özellikle de okullarının hacmini göz önüne aldığımızda) az sayıda yönlenen Politeknik öğrencileri ortalama bir başarı derecesine sahiptir; ENA'ya hayli geç ilgi gösteren ancak sayıları çok olan ENS'liler başlarda çok yüksek başarı gösterirlerken bu oran zamanla düşer; son olarak ENA'yı görece geç, her durumda HEC'lilerden sonra dikkate alan Essec'liler düşük başarı oranına sahiptirler. İstatistiklerin bu yapısal okuması, okullar arasındaki ilişkileri ve daha net olarak, farklı okulların alandaki görece konumlarındaki dönüşümleri (bu dönüşümlerin, belli bir zaman farkıyla, mezunların iktidar alanındaki mukabil konumlarındaki dönüşümle de bağlantılı olduğunu varsayabiliriz) yönlendiren kanunları biraz daha netleştirebilmemizi sağlamıştır.[11]

Velhasıl 60'lı yıllardan itibaren, ENA'yı şüphesiz okullarından bekledikleri şey olan iktidar konumlarına erişmenin çok daha kesin ve etkili bir yolu olarak gören çok sayıda HEC öğrencisi ENA'ya yönlenir. 1967 yılında yaptığımız anket bu tercihi açıkça ortaya koymaktadır: Dokuz büyük okulu (Politeknik, Ulm-edebiyat ve Ulm-fen, Essec, IEP, Centrale, HEC, ENA ve

pit ettiği gibi, iktidarın "teknokratların" elinde toplanması (Köprü-Yol zümresinden bahseder ancak ENA için de aynısı geçerlidir) Beşinci Cumhuriyet'te çok kuvvetli biçimde artmıştır (Bkz. Jean Claude-Thoenig, *L'Ere des Technocrates*, Paris, Organisation, 1973).

11 Modele, yeni öğrencileri arasında kadınların oranı artarken sosyal seviyesi de düşmekte olan hukuk fakültelerini de dâhil etmemiz iyi olurdu: ENA'nın açılmasından diğer tüm fakültelerden daha fazla etkilenmişlerdir. Hukuk fakültelerine karşı, Politeknik ve ENS ile fen ve edebiyat fakülteleri arasındaki ilişkiye benzer bir şekilde konumlanan ENA, kurumun ve verdiği diplomaların ve hatta öğrenci yetiştirdiği mesleklerin yapısal değer kaybına sebep olmuştur (örneğin Danıştay yahut Anayasa Mahkemesi gibi ENA mezunlarının hâkimiyetindeki kurumların ağırlığının adlî alan içerisinde artmasından ötürü).

Grafik 12
ENA'ya aday olanların ve kabul edilenlerin sayılarının yıllara göre değişimi, 1963-1985

*Niteliklerinden ötürü kabul edilen 2 öğrenci dahil değildir.

Kaynak: ENA, Dış sınav ve iç sınav, İstatistikler (1963'ten 1985'e). Bu istatistikler Ulm'den gelenleri diğer ENS'lilerden (ve dönemin başında, agrejelerden) ayırma imkânı vermemekte idi. Ulm'lü ENS'lilerin ENA istatistiklerinde ayrılması, 1984'ten itibaren hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla, ENA ve ENS mezun yıllıklarından, ENA öğrencilerinden hangilerinin Ulm'de okumuş olduğunu tespit ettik. Bu demek oluyor ki, diyagram her yıl ENA'ya giren ENS'lilerin sayısını göstermektedir (her yıl sınavı kazananların sayısını değil). (Sınavdaki başarıyla okula başlanan yıl arasındaki fark, öğrencilerin askerliklerini yaptıkları döneme göre daha çok veya az olabilir).

Harvard Business School) bir yandan itibarları, diğer yandan eğitimlerinin faydası ve öğrencileri hazırladıkları meslekî faaliyetlere göre sıralamaları istenen HEC öğrencileri, kendi okullarını, eğitimin faydası ve hazırlandıkları mesleki faaliyetler açısından sadece beşinci (ENA, Politeknik, HBS ve Ulm HEC'i geçer, Centrale, Essec ve IEP son sıralarda gelir), itibar açısından ise altıncı (Politeknik ve ENA ilk iki sırayı işgal eder) sıraya koymaktadır ve sosyal köken bakımından ne kadar üst sınıflardanlarsa, bu değersiz görme eğilimi o kadar yüksektir. Giriş sınavında, biri hukuk diğeri ekonomi olmak üzere iki farklı alanın getirilmesiyle birlikte, 1972 yılından itibaren ENA'ya yönelme eğilimi güçlenmiştir. Bu adayların sayısının sonradan düşmesinin sebepleri yeni HEC yönetiminin, 1983'ten itibaren başka okullara kaçışı açıkça engellemeye çalışması (özellikle de, ENA adaylarının sıklıkla tercih ettiği "endüstriyel ekonomi" seçeneğinin ortadan kalkmasını teşvik ederek), Politekniklıler'le ve ENA mezunlarıyla rekabet halinde oldukları iktisadi alanda, sıklıkla zafer niteliğindeki başarılar kazanan mezunlarının okulun sembolik sermayesini yükseltmesi ve kuşkusuz 1981'den itibaren bu alandaki egemen ruh halinin değişmesiyle bağlantılı olarak, öğrencilerin özel sektöre dair tutumlarındaki değişimlerdir.

Sembolik sermaye alanındaki (yani temsillerdeki) fark ne kadar büyükse egemen okulun diğer okullara tatbik ettiği çekim gücü o kadar büyük olsa da, HEC öğrencileriyle Essec öğrencileri arasındaki tutum farkının gösterdiği gibi her şey, çekim gücünün, etkisini belli bir eşiğin ötesinde yitirdiğini gösterir: ENA umudunun ortaya çıkıp dile getirilmesi için, bu son okulun statüsünün, kayda değer miktarda –HEC'i kaygılandıracak kadar– artması gerekmiştir.[12] Politekniklıler'in ENA'ya 68 civarındaki bir düşüş dışında 80'li yılların başlarına kadar süren daimi ve gittikçe artan ve Politekniklilere tahsis edilen iki kontenjanla bir anda hukuki olarak tanınmış olan ilgisi, Politeknik'in büyük ölçüde bilimden ziyade iktidara dönük olmaya devam ettiğine dair göstergelerden biridir –ENA'nın, pek çok kariyerin Politekniklıler için ortadan kalkmasına sebep olan rekâbetinin yol açtığı bir etkiyle araştırmaya

12 Günümüzde, resmî HEC tarihçisinin yazdığı gibi, "üstünlüğünü sorgulatan tek kurum Essec'dir ki bu durum, bazı şirket yöneticilerinin, dürten bir şey olmadığı için Okul'un biraz şanının üzerine yattığı yorumlarına sebep olmaktadır". Biraz ileride de: "Essec'in başarısı biraz endişelendiriyor ama her ikisinin sınavında da başarılı olan öğrencilerin EHEC'i seçtiklerini görmek teskin edici" (M. Meuleau, *a.g.e.*, s. 107 ve 109).

ilginin daimi surette arttığını gözlemliyorsak da, bu böyledir–.[13] En doğrudan doğruya tehdit altındakiler olmalarından ötürü, ENA'nın ilerlemesine ilk tepki gösterenler Politekniklilер olmuştur: "Politeknik'ten sonra kariyer seçimleri" üzerine Mezunlar Derneği Komisyonu'nda 1962'den itibaren ve özellikle 1967'deki[14] (bir önceki gibi, Pierre Couture'ün başkanlık ettiği) "Yükseköğretim ve Büyük Okullar" Komisyonu ile onu takip eden 1968'de Lhermitte Komisyonu'nda, yetkililer savunmayı hazırlar ve argümanları geliştirir.[15] Politeknik'i mükemmelleştirme konseyinin ama aynı zamanda 1947'den itibaren ders vermekte olduğu ENA'nın idare kurulunun üyesi olan maden genel mühendisi Louis Armand, tartışmayı, teknisyenleri teknokratlara karşı savunma kisvesiyle Politekniklilер için teknokrat kadroları talep ettiği iki *Figaro* makalesiyle kamusal alana taşır. Savunma mühendislerinden oluşan bir askerî zümrenin kurulmasına dair bir projenin raportörü ise, 15 Kasım 1967 günü Genel Meclis'te, önerdiği yasa değişikliklerinden birinin kendisine "genç ENA öğrencilerinin, teknik olanlar da dâhil devlet idaresinin tüm alanlarını işgal etmesinden son derece kaygı duyan, kimisi Politeknikli olan, kimisi olmayan, yönetici konumlarındaki bir grup askerî mühendis" tarafından önerildiğini ilan ederken,[16] Politekniklileri pençesine almış olan endişeyi ele vermektedir. Bu örnekte, *zümrenin savunusunun* bireysel inisiyatiflerin keyfiliğine bırakılmayıp, özel olarak bu hedef için tâyin edilmiş olan ve kendilerine söz konusu meseleye has faaliyet araçları sağlanmış üyelerin liderliğinde, zümrenin geniş bir kesimini seferber ettiğini görüyoruz. Bu kolektif çabanın ilk işlevlerinden

---

13 1959 yılında, bir zümreye dâhil olmadan araştırmacı olmak isteyen öğrencilerin öğrenim ücretlerini geri ödemekten muaf tutulmasını (altı yıl içerisinde fen bilimlerinde bir doktora yapmaları şartıyla) sağlamak üzere açılan "araştırma" opsiyonu, öğrencilerin beşte biri kadarını çekme başarısını göstermiştir (bkz. G. Grunberg, "L'École Polytechnique et ses grands corps", *Annuaire international de la fonction publique, 1973-1974,* Paris, Institut international d'administration publique, 1974, s. 388, n. 3).

14 Bu demek oluyor ki, 73-74 arasındaki büyük patlamadan çok önce (ENA eleştirilerinin çok net bir derlemesini, basın taramasına dayanan bir çalışmada buluyoruz, bkz. M. C. Kessler, *La politique de la haute fonction publique*, Paris, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1978, s. 67-109).

15 Bu dönemde, başkanlarının adıyla anılan bir dizi komisyon vardır: Couture Komisyonu, 1962; Guillaumat Komisyonu, 1963 (Ordu Bakanlığı'na rapor); Boulloche Komisyonu, 1963 (Büyük Okullara dair); Nardin Komisyonu, 1964 (İleri Teknikler Koleji'ne dair); Long Komisyonu, 1967 (Politekniklilер'in araştırmaya yönelmesine dair); Couture Komisyonu, 1967; Cot Komisyonu, 1968 (büyük mühendis zümrelerinin rolüne dair); Lhermitte Komisyonu, 1968 (bir Büyük Okullar reformuna dair). Bunlara, Politeknik Mezunlar Derneği'nin ve Politeknik Okulu'nun kendisinin, başta Politekniklilerin profilleri üzerine rapor (1967) ile Pedagoji üzerine rapor (1968) gibi çeşitli raporları ile mezunların *La Jaune et la rouge*'da yayımlanmış pek çok yazısını da eklemek lazım.

16 Aktaran G. Grunberg, *a.g.e.*, s. 492.

biri, sınanmış ve düzgünce ifade edilmiş bir dizi kaideleştirilmiş argümanı, bir meslekî ideoloji formülüne göre hazırlamaktır. Bu meslekî ideoloji formülü, örneğin sentez gücü, kamu yararı kaygısı, meslekî eğitimini grup çalışmasıyla almış olmak, sorumluluk alma hazzı, bir işi tamamlama ve yönetme becerisi, yüksek bilimsel seviye gibi,[17] Politeknikli'nin ikâme edilemez erdemlerini ifade eden birkaç tema ve anahtar kelime etrafında şekillenir.

Tüm bu sembolik promosyon programlarına, yeni egemen okula yapılan neredeyse saplantılı atıflar damgalarını vurur: Misal, "çok katı kriterlere göre seçilmiş olduğunun ve hem en uzun hem de en meşakkatli tahsillerden birini başarıyla tamamladığının" bilincinde olan (...) büyük sentezlerin ve ulusun kaderini ilgilendiren kararların hazırlanmasına katkıda bulunan bazı işlerden *en baştan ve haksız bir şekilde dışlanmış hissedebilen* (...) genç mühendisin"[18] rahatsızlığından müteessir olunabilir; "*nitel ekonomiyle süslense dahi*, salt hukuk ve yönetim eğitimi, kamu idaresinin üst yöneticileri için tek başına yeterli olmayacaktır"[19] (ENA'nın verdiği eğitime açık gönderme) saptaması yapılabilir; Politeknik'in, "'teknisyenler', yani bir tekniğin, sentez ve karar işlevlerine iştirak etmeyen uzmanları veya *bu işlevleri bazen keyfî olarak kendi üstüne alan* 'teknokratlar' değil, 'teknologlar' (bu yeni kelime, "Politeknikli"yi hem Centrale veya ENSAM gibi daha küçük fen okullarından mezun olan basit teknisyenlere hem de ENA öğrencilerine karşı teşkil eden çifte farklılığı özetler)[20] yetiştirdiği dile getirilebilir; son olarak, bazı okulların devletin bazı kurumlarında tekel oluşturarak buraları kaleleri haline getirmeleri kınanabilir ve "Planlama komisyonu, Bakanlıklar gibi oluşumlarda, bilimselliği yüksek düzeydeki bir eğitimden geçmiş memurların" eksikliğinden dem vurulup "bir mühendisin bir bölümü yönetmesinin veya diplomatik faaliyetlerde bulunmasının son derece mümkün olduğu"[21] ifade edilebilir. Son olarak, tüm bunları taçlandırmak için, tabiatıyla Politeknikililere ve ENA öğrencilerine ayrılacak bir "Kamu meseleleri Yüksek Çalışmalar Enstitüsü" açılması önerilebilir.[22]

---

17 Örneğin bkz. "Le profil du polytechnicien de 1975-1980, *La Jaune et la rouge: 225*, Nisan 1968, s. 11-17.

18 P. D. Cot'un başkanlığını üstlendiği Politeknik Mezunlar Derneği komisyonunun raporu, "Le rôle des grands corps d'ingénieurs dans la société modern française", *La Jaune et la rouge: 230* içinde, Ekim 1978, s. 7-45 (s. 9); vurgular bana ait.

19 *a.g.e.*, s. 18-19.

20 *a.g.e.*, s. 22.

21 *a.g.e.*, s. 33.

22 *a.g.e.*

Bu taleplere paralel olarak, Politekniklileri, ENA öğrencileriyle rekâbette daha donanımlı hale getirmeye yönelik iyileştirme veya değişiklikler önerilmiştir: "Genç X'lerin tartışılmaz bir zayıflığı, fikirlerini ifade etmek, düzene koymak ve aktarmakta güçlük çekmeleridir. Tâbi oldukları eğitimin, onları söze ve belagate başkalarından –ENA veya sözelciler– daha az hazırladığı bir gerçek. Buna çare bulmak gerekiyor."[23] Aynı şekilde Couture Raporu da, öğrencilerin aldıkları genel eğitimin, "iktisadi bilimler, yönetim teknikleri ve bilgisayar eğitiminin daha sistematik şekilde yerleştirecek ve psiko-sosyolojiyi ve uygulamalarını (ifade ve iletişim teknikleri, grup dinamikleri vb.) ciddi anlamda dâhil edecek şekilde"[24] yeniden düşünülmesini önerir. Son olarak, Politeknik'e iktisadi bilimler eğitimini[25] yahut Madencilik Okulu'na, ardından da Politeknik'e işletme eğitimini sokmak gibi pek çok pedagojik yeniliğin, ENA'nın rekâbeti karşısında yapılmış hamleler olduğu aşikârdır.[26]

Tahakküm işbölümünün yeniden tanımlanması üzerine verilen bu mücadelelerde ENA'nın stratejileri, akademik kozlarla sosyal kozların okullar arasındaki dağılımında, sınırına varır: Somut olarak başarıyı ekonomik alanda veya yüksek memuriyet alanında işgal edilen konumların sayısı ve niteliğiyle ölçtüğümüzde muzaffer olan ENA, tam anlamıyla akademik hiyerarşilerde tahakküm altında konumdadır. Liyakatin ve donanımın garantisi addedilen akademik tasdikin sağladığı meşruiyetin ona diğerlerinden daha az verilmesi, özellikle de rakipleri nezdinde kabul görmek üzere başvurduğu sembolik stratejileri zayıflatır. Büyük okul mezunları üzerine bir anketin sonuçlarını okumak (bkz. **Tablo 16**), buna ikna olmak için yeterlidir. Bu ankete göre, Politeknik mezunlarını teknik görevlere, HEC mezunlarını ticaret ya da marketing görevlerine ve aynı zamanda mali görevlere layık gören ENA mezunlarının önemli oranı, yönetim görevlerini kendilerine ayırmaktadırlar (yine de bu alandaki rakipleri Politeknik ve HEC mezunlarından daha düşük bir oranla).[27] Her bir rakibin bir yandan bir dizi arzulanan niteliği (burada,

23 J. Majorelle, "réflexions sur l'X", *La Jaune et la rouge*, 232 (ek), Aralık 1968, s. 49-62 (s. 51).

24 Rapport Lhermitte, *La Jaune et la* rouge, 232 (ek), Aralık 1968, s. 67-112 (s. 87).

25 Bkz. J. Ullmo, "La réforme de l'école et le nouvel enseignment de science économique", *La Jaune et la rouge: 242*, Kasım 1969, s. 9-11.

26 Bkz. M. Berry, "L'enseignement de la gestion aux eleves-ingénieurs: de l'expérience de l'École des mines à celle de l'École polytechnique", *La Jaune et la rouge: 305*, Ekim 1975, s. 17-24.

27 Ticaret ve maliye işlerinin herkesçe (ENA'da bile) layık görüldüğü HEC'e, hem Politekniklileri hem de ENA'lılar kendi okullarından sonra ikinci sırayı verir. Herkesin kendisine bıraktığı teknik görevleri kabul etmeyerek Centrale veya ENSAM gibi daha küçük okullara bırakan Politeknik, HEC'in ve özellikle de ENA'nın bu görevleri kendisine bıraktığından daha fazla bırakıyorsa da, aradaki fark ENA'da olduğu kadar açık değildir.

Tablo 16

Sizce, öğrencilerini .... için en iyi yetiştiren büyük okul hangisidir?

Politeknik		ENA		HEC		ESC-Rouen		Nancy Maden	
İşletme ve pazarlamacılık işleri için									
HEC	62	HEC	65	HEC	64	HEC	29	HEC	52
Essec	9	Essec	10	Essec	2	ESCP	9	Essec	12
Insead	3	ESCP	4	ESCP	1	Essec	8	ESCP	3
diğerleri/ bilmeyen	26	diğerleri/ bilmeyen	21	diğerleri bilmeyen	33	diğerleri/ bilmeyen	54	diğerleri/ bilmeyen	33
toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100
Teknik ve mühendislik işleri için									
Centrale	33	Politeknik	31	Centrale	36	Centrale	22	Centrale	36
ENSAM	22	Centrale	27	Politeknik	16	Politeknik	10	Paris Maden	12
Politeknik	8	ENSAM	14	ENSAM	9	ENSAM	6	ENSAM	10
diğerleri/ bilmeyen	37	diğerleri/ bilmeyen	28	diğerleri/ bilmeyen	39	diğerleri/ bilmeyen	62	diğerleri/ bilmeyen	42
toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100
Finans işleri için									
HEC	35	HEC	42	HEC	68	HEC	42	HEC	37
Politeknik	7	ENA	12	ENA	3	ESC-Rouen	6	IEP	3
IEP	6	IEP	5	Essec	2	ESCP	5	Insead	2
diğerleri/ bilmeyen	52	diğerleri/ bilmeyen	41	diğerleri/ bilmeyen	27	diğerleri/ bilmeyen	47	diğerleri/ bilmeyen	58
toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100
Personel yönetimi işleri için									
IEP	4	ENA	6	HEC	12	HEC	8	IEP	4
HEC	3	HEC	6	IEP	11	ESC-Rouen	2	Nancy Maden	3
Essec	1	IEP	6	Essec	10	Essec	2	Essec	3
diğerleri/ bilmeyen	92	diğerleri/ bilmeyen	82	diğerleri/ bilmeyen	67	diğerleri/ bilmeyen	88	diğerleri/ bilmeyen	90
toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100
Yüksek düzeyde yönetim pozisyonları için									
Politeknik	33	ENA	29	HEC	57	HEC	39	Politeknik	17
HEC	13	HEC	17	Politeknik	10	ESC-Rouen	6	HEC	8
Insead	7	Politeknik	8	Başka	3	Politeknik	6	Insead	8
ENA	2	Insead	1	ENA	2	Essec	6	Paris Maden	7
Essec	1	başka BO	1	Essec	1	ESCP	4	ENA	4
ESCP	1	Ecole	1	Paris Maden	1	ENA	2	Nancy Maden	3
diğerleri/ bilmeyen	43	diğerleri/ bilmeyen	44	diğerleri/ bilmeyen	26	diğerleri/ bilmeyen	37	diğerleri/ bilmeyen	53
toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100	toplam	100

Kaynak: Heidrick and Struggles International/IPSOS, Paris, Eylül 1987 ve *L'Expansion*, 11-24 Eylül 1987.

yönetici mevkilerini işgal etmek; başka yerde yazar veya büyük yazar, filozof veya büyük filozof vb. unvanları) kendisine yakıştırılandan çok daha fazla hesabına geçirmeye, diğer yandan da reddedilenleri (örneğin burada, hiç kimsenin istemediği personel yönetimi) rakiplerine yakıştırmaya rakiplerin bu özellikleri kendilerine yakıştırdıklarından çok daha fazla meyilli olduğu bu çapraz yakıştırmalar, sembolik mücadelelerin tüm mantığını içinde taşır. Üç büyük iktidar okulu olan ENA, HEC ve Politeknik'in mezunlarının, yönetim görevlerini bu okullardan birine ya da diğerine karşılıklı olarak tevdi ettikleri, her bir okulun, sosyal olarak kabul görmüş iddialarına dair (özellikle rakiplerince kendisine yakıştırılanlar) ve bu iddialarla ortaya koyduğu (kendine yakıştırdığı) iddialar arasındaki farka dair bir göstergeyi ele veren yargıların dağılımının yapısı şunu göstermektedir: Yönetici mevkilerini kendisine, diğerlerinin kendisine yakıştırdığından çok daha fazla yakıştıran ENA, bu konuda çok daha düşük, her durumda rakiplerinin kendilerine atfettiklerine çok daha yakın iddialar sergileyen Politeknik ile HEC'in karşısında durur. ENA'ya ve ürünlerine dair yargılarda çok sık dile getirilen "iddialılık" kelimesi, en emniyetli meşruiyet araçlarından biri haline gelmiş olan akademik emniyetleri ENS veya Politeknik kadar sağlamayan bu okulun, iktidar mevkileri üzerinde gittikçe daha hâkimiyet sahibi olmasının rakiplerinde ve hatta şüphesiz onların da ötesinde uyandırdığı gasp hissini çok iyi ifade etmektedir.[28] Üst üste binen farklı sebeplerden ötürü, (jürinin bileşimi,[29] sınavların türü, seçilenlerin sosyal özellikleri vb.), akademik tasdikin meşrulaştırma etkisi ENS veya Politeknik'te olduğundan çok daha az kuvvetlidir. Ayrıca, akademik liyakatlerle sosyal getiriler arasındaki mesafe, donanım sahibi olmak üzerinde temellenen meşrulaştırmaların genel olarak sorgulanmasına yol açar ve iktidar mevkilerine çok erken erişiliyor olmasının zaten kaçınılmaz şekilde verdiği keyfilik hissini pekiştirir.

ENA'ya ilgiyi belirleyen iki etmen bakımından HEC'in karşı kutbunda bulunan ENS'lilerin yarışa gerçekten de dâhil olmaları çok geç (70'li yılların başında) ve şüphesiz, muhtemel geleceklerine dair bir toplu hayal kırık-

28 Fark, yönetim görevlerini toplu halde HEC veya Politeknik'e bırakarak, akademik hiyerarşileri kuvvetle tanıdıklarını ilan eden Essec veya Nancy Madencilik Okulu gibi ikincil önemdeki okulların mezunlarında özellikle çarpıcıdır.

29 1960 ile 1982 arasında, dış sınavın jürisinin 11 üyesinin yarısını (yıllara göre 5 veya 6) hocalar oluşturmaktaydı (onların da çoğu hukuk fakültelerinin, geri plandaki öğretim üyeleriydi). 1983'ten bu yana üye sayısı, aşağı yukarı üçte biri hoca olmak üzere (4 veya 5) 13'e çıkmıştır. Jüri başkanları arasında üniversite hocalarına, yüksek memurlara (Sayıştay veya Danıştay üyeleri) ve gazetecilere rastlanır.

lığıyla olur. Hakikatin ENS'lileri böyle âniden hayal kırıklığına uğratır hale gelmesi, alınan öğrencilerin sosyal seviyelerindeki yükselişle ve vaat edildikleri konumların nesnel değişimiyle alakalı gibi görünmektedir. Daha önce ENA'ya aday olmak hem çok ender hem de sıklıkla bir başarısızlığın telafisi olmaya yönelik iken, 1976 ile 1984 arasında her yıl on ikiden fazla, 1978 ile 1979 arasında yirmi dört aday görürüz.[30] Esasında, her ne kadar nominal olarak aynı olan öğretmen/öğretim üyesi kadroları, öğrenci akınları ve buna mukabil hoca kadrolarındaki artıştan[31] ötürü İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ve sonrasındaki halleriyle pek de ortak nokta bulunmayacak denli değişmiş ve genel olarak değerini yitirmiş olsa da, ortaöğretimde (hazırlık sınıfları dahil) ve yükseköğretimde ders veren ENS'lilerin oranının tersine dönmüş olması sadece nominal olarak târif etmenin yanlış olacağı bir yukarıya kayışın işaretidir. Her durumda hiçbir şey, ne yükseköğretime ve araştırmaya erişme şansının hissedilir miktarda ve kalıcı biçimde azaldığı (60'lı yıllardaki yoğun girişler yüzünden, ENS'ye 1970 ile 1980 arasında girmiş olan öğrencilerin kariyerlerinde belli bir yavaşlama olsa da) ne de ortaokul ve liselere yönlendirilen ENS'lilerin oranının arttığı (bazı işlerin şartlarının kötüleşmesi, bazı kariyer başlangıçlarına dramatik, zihinleri sarsmaya birebir bir nitelik kazandırsa da) sonuçlarına varmamıza izin vermektedir. Yani ENS'de olup bitenin gerçekliğiyle, olup bitene dair söylenenler –ve öncelikle ENS'de söylenenler– arasındaki farkın izahını, temsillerin değişiminde aramak durumundayız. Esasında, öğrencilerin bir kısmının hissettiği ve onları iş imkânlarına dair umutlarında gerçekçi olmaya teşvik etmek gerekçesiyle, Okul'un yetkililerinin ve öğretim kadrosunun hiç durmadan besleyip büyüttüğü huzursuzluk hiç şüphesiz, yatkınlıklarla konumlar arasında, "özgürleştiren okul"[32] oblatlarının (özellikle öğretmen çocukları) umutlarıyla ENS'nin onlara açtığı ve Cumhuriyetçi muhayyilenin göklere çıkarttığı ka-

30 Gömlek değiştirenler genellikle, üst kategorilere mensup, agregasyon sınavını geçemeyen öğrencilerdi. 70'li yıllarda, krizin ve yeni bir müdürün atanmasının ardından ve aşırı sol hareketlerin düşüşüyle birlikte akademik kariyerlerin önünün tıkandığı temasının ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz. İlk ENA'yla denklik talepleri 1973'te hazırlanır.

31 Eğitimciler zümresinin morfolojik değişimlerine ve bu değişimlerin etkilerine dair, bkz. P. Bourdieu, *Homo Academicus, a.g.e.*, s. 171-205.

32 Robert J. Smith'in gösterdiği gibi, "özgürleştiren okul" ideolojisinin kendisine atfettiği yetenek keşfetme rolünü aslında hiçbir zaman gerçek anlamda oynamamış olan ENS'de köylü, işçi ve alt kademe ücretli çocuklarının oranı her daim düşük olmuştur. Bir başka yapısal sabit de, sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarının payının, hoca veya eğitim alanındaki memurların hatta ilkokul öğretmenlerinin çocuklarına göre, kıyas kabul etmeyecek denli düşük olmasıdır (bkz. R.J. Smith, *a.g.e.*).

riyer fırsatları arasındaki dengeyi Üçüncü Cumhuriyet'ten 60'lı yıllara dek sağlayan ahengin bozulmasının sonucudur. Rekabetin yoğunlaşmasıyla birlikte öğrencilerin sosyal seviyesi genel olarak yükseldiğinde (modal ENS'li artık taşradaki ilkokul öğretmeninin değil Parisli öğretim üyesinin çocuğu oluncaya dek) bozulan, bu ahenktir: 80'li yılların ENS'lileri ya hırslarını tazeleme yöntemi olarak ENA'ya geçmeyi düşünür ya da kendilerinden öncekilerin çoğunluğu için beklenmedik bir yükseliş olan şeyi bir gerileme olarak yaşamaya meyleder. "Düş kırıklıkları", kariyere girişlerinin, yükseköğretime giriş şansının olağanüstü bir şekilde genişlediği bir dönemin ardına denk gelmesiyle de açıklanabilir.

> Öğrencilerin sosyal profillerindeki yükselişin en belirgin olduğu okullar hiç şüphesiz Saint-Cloud ve Fontenay ENS'dir: 1960-61'de, halk sınıflarından ve orta sınıflardan gelen öğrencilerin tüm öğrencilere oranı Saint-Cloud edebiyat bölümlerinde % 65, Saint-Cloud fen bölümlerinde % 72,5, Fontenay edebiyat bölümlerinde % 60, Fontenay fen bölümlerinde % 62 iken 1969-70'de sırasıyla % 43, % 44, % 34,5 ve % 34'tür. Düşüş, Saint-Cloud'da işçi ve ilkokul öğretmeni çocukları, Fontenay fende işçi çocukları, Fontenay edebiyatta zanaatkâr, ücretli ve ilkokul öğretmeni çocukları için çok belirgindir. Bunun tersine, Saint-Cloud ve Fontenay'da kuvvetli biçimde temsil edilir hâle gelenler, üst düzey beyaz yaka ve mühendis çocuklarıdır (yakın dönemlerdeki bir değişiklik, önceden neredeyse hiç rastlanmayan liberal meslek sahiplerinin çocuklarının 1985-86'da Saint-Cloud'da % 11 oranında temsil ediliyor olmasıdır). Hoca çocukları için de, özellikle fen bölümlerinde bunun aynısı geçerlidir. Toplamda, kültürel sermayesi yüksek kesimler içerisinde orta sınıflardan üst sınıflara doğru bir kayış görüyoruz. Buna, öğrencilerin akademik sermayesindeki bir yükseliş eşlik etmemektedir: Saint-Cloud'da bakaloryada iyi ya da çok iyi mansiyonu alan öğrencilerin oranı, 1969-70'de, 1960-61'dekinin aynısıdır.[33]

Devlet eğitiminin oblatlarını "öğretmenlerin cumhuriyetine" bağlayan ayrıcalıklı ilişkinin ortadan kalkması, yatkınlıklarla konumlar arasındaki, sıkıntı şeklinde yaşanan uyumsuzluğu iyice pekiştirir: Beşinci Cumhuriyet'le birlikte "devletin büyük kızı" olmaktan çıkan ENS'yi Üçüncü Cumhuriyet'te devlete bağlayan aynı etik ve politik işbirliği, artık devlet ile ENA çıkışlı, çoğunluğu Parisli ve burjuva olan "yeni seçkinler" arasındadır. İktidara, teşebbüslerine ve felsefesine gittikçe daha yabancı hâle gelen, Üçüncü Cumhuriyet öncesindeki konumlarına geri döndürülen ENS'liler, sosyal

33 Şu çalışmadaki verileri ikincil analize tâbi tutarak vardığımız sonuçlardır bunlar: A.P. Emmenecker, R. Paturel, *Etude démographique des eleves des Écoles normales supérieures*, DES Ekonomi tezi, Paris, 1971.

değerinden kaybetmiş olan eğitimci veya araştırmacı görevine sürgün edilmelerini sıklıkla bir düşüş olarak yaşarlar.

Zümrenin özelikle de alt seviyelerde sayısal olarak büyümesinin ve dolayısıyla "az rastlanırlığın" yitirilmesinin sonucu olan sembolik değer kaybına, hocalık kariyerinin yavaşlamasının (artık içlerinden çok azı memuriyet hiyerarşisinin en tepesine ulaşmaktadır) sonucu olarak akademisyenlerin ekonomik durumlarının bozulması eşlik etmiştir. Georges Bonet ve Jean-Michel de Forges, eskiden olduğu gibi üç veya dört yılın sonunda ikinci seviyeye geçerek düzenli bir artış göstergesine ulaşan çoğu öğretim üyesinin kariyerinin, yardımcı doçentlerinkinin az yukarısındaki bir ücret seviyesinde tıkandığını tespit eder. Yüksek memuriyet mensuplarına sağlanan avantajların (primler, ek ödemeler, vergi muafiyetleri vb.) hiçbirinden faydalanmayan hocaların, "eşit kıdemde ve kamudan gelen tüm ödemeler göz önüne alınınca, gerçek alım güçleri, kendileriyle kıyaslanabilir dereceye sahip diğer memurlardan 1,5 ila 4 kat azdır"[34] (bu demek oluyor ki, primleriyle yetinen kamu yöneticisinden [*administrateur civil*] 1,5, "asıl" görevinin yanı sıra beş farklı kamu faaliyetini üst üste bindiren falanca Danıştay üyesinden dört kat az). Bu değer kaybının, ayrı bir nahoşlukla hissedildiği hukuk fakültelerindeki (bunun sebebi şüphesiz, kendini araştırmaya vermekle bağlantılı özgül tatminleri, edebiyat ve fen fakültelerinden çok daha az sağlayabilmeleridir) sonucu, pek çok akademisyenin ekspertiz, danışmanlık veya hakemlik gibi işlerle, hatta liberal bir mesleği icra ederek ek ücret kazanmaya çalışmasıdır (Roma hukuku veya kamu hukuku hocalarından ziyade özel hukuk hocaları). Fen ve edebiyat fakültesi hocaları, özellikle yurt dışında ve özellikle de ABD'de aynı getirileri, ek hocalık işleriyle ya da gazetecilik ve yayıncılıkla sağlamaya çalışmaktadırlar ki bunun, Amerikan modelinin Fransız entelektüel hayatına sızışını ve aynı zamanda, gazeteci-entelektüellerin akademik alanda gittikçe artan nüfuzlarını izaha katkısı önemlidir – Burada aynı zamanda, ekonomik dönüşümlerin, entelektüel alanın özgül yapılarını etkilemeyi nasıl başardığını ve akademik özerkliğin ekonomik ve sosyal temellerindeki bir bozulmanın, etik yatkınlıkların, modal personelin değişimiyle bağlantılı olan dönüşümüyle birleşerek entelektüel hayatın tarzını değiştirmekte nasıl pay sahibi olduğunu görüyoruz.

34 Bkz. G. Bonet ve J.M. de Forges, "La condition des universitaires en France", *Commentaire*, 38, yaz 1987, s. 332-344.

Bu mantıkta, her ne kadar ENS öğrencileri içerisinde sadece bir azınlığı ilgilendiriyor olsa da, ENA'yla doğrudan doğruya karşı karşıya kalmak stratejik öneme sahiptir. *Kendi kendini gerçekleştiren kehânetlere* has bir döngüsel güçlendirme süreci vardır ve ENA'yla karşılaşan bu öğrenciler, böyle bir süreç uyarınca, kendisini beslemek suretiyle ilan ettiği felaketleri üretmeye katkıda bulunan gerileme söyleminin temel unsurlarından birini oluşturur (okulun yetkililerinin de bu söyleme sıklıkla başvurmak suretiyle, def ettiklerine inanırken iyice güçlendirmesinden ötürü daha da kesindir bu sonuç). Toplumsal açıdan gerçek olabilecek olanın sınırlarında kalması şartıyla, bir gruba (veya tekil bir faile) atfedilenlerin kendisine atfettiklerinin seviyesine peyderpey yükselmesini sağlayabilen blöfün tersine, felaket kehâneti, *bozguna uğramışlık davranışlarını* teşvik eder. Bu davranışlarda herkes, önündeki fırsatlara dair en kötümser tahminler uyarınca hareket eder ve böylelikle, diğerlerinin tahminlerindeki kötümserliğin güçlenmesine ve (aşağı yukarı) her şeyin bir inanç, kendine güven, kendinden emin olma meselesi olduğu bu türden bir oyunda zaten bir gerileme türü olan, gerilemeye olan inancın doğrulanmasına katkıda bulunur.

Yaygın algının bir okulun hâlihazırdaki durumunu ve diğerlerine göre görece konumunu değerlendirmek üzere dayandığı göstergeler çelişkili ve çoğunlukla hiç kesin olmayan veya aldatıcı değerlendirmelere tâbidir. Bunun bir örneği, esasında aşağı yukarı kabul edileceklerin sayısına göre değiştiğini gözlemlediğimiz ancak "seviye" konusundaki eğitimci efsanesi vasıtasıyla sorumluların zihinlerine kendini dayatan, sınava başvuran öğrenci sayısıdır. ENS'lilerin ENA sınavıyla karşılaşması, bir tanımanın itirafıdır (ENA öğrencilerinin ENS sınavında ne sonuç alabileceğini değerlendirmek ya da geleceğin ENA öğrencilerinin pek çoğunun Khâgne'da yahut ENS giriş sınavında başarısız olduktan sonra IEP'den geçmiş olmaları gerçeğinden sonuçlar çıkartmak kimsenin aklına gelmez): Futbol veya tenis takımlarının bir karşılaşmasından (spor pratiklerinin sosyal ve coğrafi kökenlerle sıkı sıkıya ilintili olmasından ötürü, bu karşılaşmalar son derece zengin bilgi kaynaklarıdır) ne daha çok ne daha az şeyi göstermesine rağmen, bu karşılaşma görece değerlerin mutlak bir ölçütü halini alır. Nitekim bizzat bu sınavlarda, okulların görece değerlerine dair bilinçli yahut bilinçsiz temsillerin, performansların değerlendirilmesindeki rolü kayda değerdir. Bundan ötürüdür ki, ENS'lilerin ENA sınavındaki başarı oranlarındaki düşüş, dünyevi açıdan

egemen konumdaki okulun mensuplarının kendilerine güvenlerinin artışının bir göstergesi olarak okunmalıdır: Her şey, başka evrenlerde itibarlı evliliklerin hayata geçirilmesine götüren ve açık bir hesabın ürünü olmaksızın kurumun çıkarına olan bir mantık uyarınca ENS'lileri kucaklamak suretiyle okullarını soylulaştırmak istedikleri, ENA'nın akademik değerler bakımından tahakküm altındaki bir konumda olduğu dönem geçtikten sonra, hem ENS'lilerin ENA sınavına gösterdikleri ilginin (başarısızlıklarından bahsetmeye bile gerek yok) hem de okulun yetkililerinin denklik taleplerinin delalet ettiği tanımanın farkına varan ENA yetkililerinin, kültürle alakalı meselelerde dahi, kendi değerlerini ve kriterlerini ortaya koymak konusunda gittikçe daha özgür hissettiklerini düşündürmektedir. Bir kısım ENS öğrencisi ve yöneticisinin bizzat yürürlüğe soktuğu bedbaht stratejilerinin ortaya çıkarttığı sosyal farklar resmiyetlerini, ENA'ya rakip okullara tanınan denkliklerin (Politeknik'e 1948'den, Ulm'e 1984'ten bu yana)[35] 1986 yılında ortadan kaldırılması ve sınavın "nesnel" sonuçlarında bulmuşlardır.[36]

Sanki sembolik açıdan hâlâ geride olan ENA, ENS'lilere (ENS'den gelenlerin, ilk mensubiyetlerini gururla hatırlatma fırsatını pek kaçırmadıkları dönemdir bu) kollarını açmış gibi veya tabiri caizse, onları oldukları gibi kabul etmeye hazırmış gibi, kabul edilenlerin oranı başlangıçta son derece yüksektir: 1973'ün sınav birincisi, özel bir hazırlık yapmadan sınava giren bir klasik diller öğrencisiyken, ilerleyen dönemlerde ENA'ya kabul edilen öğrencilerin bazıları, sosyal bilim ve siyaset bilimi alanlarında hazırlık eğitimi almış fen öğrencileridir. Kabul edilme oranı daha sonra azalma eğilimine girse de, 1982 sonrası hariç % 50 civarında kalır. Son yıllarda sınava girenlerin sayısındaki düşüş ise, sadece kurumsal yatkınlıkların dönüşümüyle

35 Her yıl dört ENS'linin doğrudan doğruya ENA'ya alınacağını öngören 28 Temmuz 1985 tarihli kararname, özellikle de, Danıştay'a başvuran ENA Mezunlar Derneği'nin (bkz. *Le Monde*, 20 Temmuz 1985, 20 Eylül 1985; *le Figaro*, 18 Eylül 1985) kazan kaldırmasına sebep olmuştur. 1983 yılında "üçüncü yol"un yerleştirilmesinin yol açtığı tepkilerin (Sosyalist Partili "enarklar" [*énarque* – ENA'lı] arasında bile) şiddetini de biliyoruz.

36 Bu bedbaht stratejiler arasında, denklik talepleri veya ENA'ya (hatta IEP'ye) hazırlanmayı teşvik etmenin yanı sıra, "ENS'de özel sektör açılımı" (ENS'deki Araştırma ve Geliştirme Derneği, Ekspertiz ve Öngörü Enstitüsü yahut Sanayi İlişkileri Hücresi gibi) hedefleyen kurumsal icatlar da sayılmalıdır. Aşağı yukarı, bir zamanlar HEC'de rastlanan Çin komünist hücresi kadar klişe olan bu girişimler, entelektüel evrende de, ENS'nin nâmını korumaya devam ettiği (uygulamalı bilimsel hizmetlerde ENS'nin akıllara pek gelmemesi bundandır) iş dünyasında da yersiz ve gerçek dışı görülmeye mahkûmdur.

alakalı değildir.[37] Bu sonuç daha ziyade, ENA'ya kabul edilen agrejelerin istifalarının gösterdiği gibi, artık başarı şanslarına ve özellikle de sunulan kariyerlerin gerçekliğine daha gerçekçi yaklaşmakta olan ENS'lilere (veya en azından, kökenleri itibarıyla vaat edilen mevkilere en yakın olanlarına) bir süreliğine cazip gelip onları peşinden sürüklemiş olan ENA çıkışlı maliye müfettişi ideal temsilinin yıkılmasına delalet eder.

Burada da yine temsillerin gücünü fark edince, okulun geçirdiği değişimleri analiz ederken ahlak diline başvuranları naiflikle suçlamaya daha az meylederiz: Paris'teki bir Khâgne'ın felsefe hocasının sözleriyle: "ENS efsanesi artık eskisi gibi değil, özellikle ENA yüzünden. Ahlaki açıdan pespaye ama parlak, çok hırslı gençler bugün ENA'ya hazırlanıyor. ENS biraz eskimiş bir şey hâline geldi. O Üçüncü Cumhuriyet'e bağlı olmaya devam ediyor, ENA ise Dördüncü'ye ve Beşinci'ye." Bu yargı, ahlakı [*la morale*], gayet haklı biçimde, bazen moral [*le moral*] diye adlandırdığınız şeye bağlar: *Belle Epoque* ENS'lilerinde (en azından çoğunluğunda), ENS'nin sunduğu meslekî geleceğe ve bu okula seçilenlerin bunu başarma yetisine müşterek inanç, özel bir toplumsal tecrübeyle bağlantılı ethos anlamındaki bir ahlak üzerinde temellenmekteydi. Bu ahlak onları, büyük bilimsel veya entelektüel kariyerler gibi en heyecan verici ve en ihtimal dışı yanlarını müthiş bir naiflikle umut etmekten geri durmaksızın, kendilerine vaat edilen geleceğin en nahoş yanlarını sorgulamadan kabullenmeye yatkın kılmaktaydı. Burada grubun ortak morali ve ahlakı, çok sıkı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içindedir: Eğitim ve bilimin fedakâr veya mütevekkil hizmetkârlarını ortaya çıkartan etik yatkınlıklar, göreve ve o görevi yerine getirenlere saygılı bir bakışın kaçınılmaz öteki yüzü olan müşterek desteklere ve sansürlere sıkı sıkıya bağlıydı. Öncelikle okulun içerisinde olmak üzere, ENS'nin gerilemekte olduğu feryatları, şüphesiz bu ahlakta ve moralde, üst üste binen iki faktörün karşılaşmasıyla vuku bulan bozulmayla alakalıdır: Bir yandan, özellikle de 70'li yıllardan itibaren, bir histerezis etkisiyle, verebileceğinden farklı bir şeyi, başka bir deyişle gerçek bir iktidar okulundan beklenecekleri ENS'den bekleyen im-

37 Özellikle 1976'dan itibaren ENS'lilerin ENA sınavından gittikçe artan bir hızla uzaklaşmaları, hiç şüphesiz, ENA'nın iç sınavına başvurmak için talep edilen gerçek hizmet süresinin 1982 reformuyla uzatılarak, ENS'deki eğitim veya staj yıllarının artık sayılmamaya başlanması, yani ENS'lilere tanınan statüsel imtiyazlara getirilen kısıtlamalardır. Bir başka sebep de, bu sınava, kamu yönetimi kadrolarını eğitimcilere göre avantajlı kılan katsayısı hayli yüksek yeni bir bölümün eklenmesidir (bir dosya yardımıyla, Başbakan'a veya bir başka kamu görevlisine yönelik bir not hazırlamak).

tiyazlı aile çocuklarının sayıca artması;[38] diğer yandan, akademik alanın, gazetecilik ve siyaset alanları karşısındaki özerkliğinin zayıflaması. Bu zayıflamaya, ister bürokratik alan ve siyaset alanındaki iktidar mevkileri olsun, ister "medyatik denilen" şanlar ile haber bürolarına ve televizyon stüdyolarına sıkça uğramanın sağladığı maddi ve sembolik getiriler; entelektüel diye adlandırabileceğimiz değerlerin dünyevi başarı değerleri lehine gerilemesi eşlik etmiştir.

ENS'nin sembolik zayıflaması, "çıkar gütmeme" ve "karşılıksızlık" entelektüel değerlerinin gerilemesiyle el ele gider. ENS ile ENA arasındaki rekabet, hem egemen kültür üreticisi figürü üzerine hem de yeni bir entelektüel hayatı idame ettirme tarzının dayatılması üzerine verilen mücadelenin çehrelerinden biridir –şüphesiz gerçekten temel bir çehresi–: Büyük Okullar alanının ENA etrafında birleşmesinin ve "entelektüellere" kendilerine has ve ayrı yeniden üretim mercilerini sağlayarak bağımsız, birbirleriyle bağdaşamayacak iki hiyerarşi tesis eden çift kutuplu yapının onunla bağlantılı olarak ortadan kalkmasının er ya da geç, Jean-Paul Sartre'ın muhtemelen en kusursuz tecessümü olduğu bağımsız entelektüelin ölüm fermanı olacağı aşikârdı. IEP ve ENA'nın parlak yazarı Raymond Aron'un, entelektüel alanı, fark edilmeyen bir kaymayla inancını yitirmiş bir muhafazakârlığa doğru meylettiren tuhaf bir sembolik teşebbüs sonucunda Jean-Paul Sartre'ın meşru hasmı statüsüne yükselmesi, dünyevi bir iktidarı akademik bir teminatla ifa eden teknokratların iddialılığının bir tezâhüründen başka bir şey değildir. Bu teknokratlar, entelektüel bir otoriteyi dünyevi iktidarları adına icra etme hakkını gittikçe daha fazla kendilerinde görmüş ve bunu, gerçek anlamda entelektüel hiyerarşilerde aşağılarda olan konumlarının, bu hiyerarşilerin aşağıya doğru seyretmesinin işbirlikçisi olmaya yatkın kıldığı bir kısım entelektüelin işbirliğiyle yerine getirmişlerdir. Sartre-Aron karşıtlığı, 70'li ve 90'li yılların politik dönüşümlerine (Aron'un Sartre'dan, Tocqueville'in Marx'tan, politik gerçekçiliğin entelektüel ütopyacılıktan vb. "rövanşı"

38 Böylesine ilkel bir sosyolojizmi ortaya koymak suretiyle hayretlere düşürme riskini alarak, filozof-kral fantezisinin Leninist versiyonunun 70'li yıllarda ENS'de kaydettiği başarının, "yeni ENS'lilerin" okula getirdikleri, sosyal olarak kurulmuş olan ve o zamandan beri, kendini bazı durumlarda doğrudan göstermiş "kudret arzusuna" şüphesiz beklenmedik bir boşalma fırsatı sağladığını düşünüyorum. Otoriter ve yatkınlıkları elverdiğince terörist olan bir devrimciliğin "yoldan çıkmışlarını" (50'lerin komünistleri ve 70'lerin "Çinlileri"), anlaşılamaz olarak yaşadıkları ve öyle betimledikleri –ve bundan ötürü son derece affedilebilir, hatta takdir edilebilir olan–, kudret arzusunu çok daha az çarpık biçimlerde hayata geçirmeye yönlendiren politik dönüşleri izah edebilecek bir hipotezdir bu.

olarak târif edilen dönüşümler) eşlik etmesi için A'dan Z'ye üretilmiş; bu iki isim, kültüre ve siyasete dair iki zıt temsil adına entelektüel alanda karşı karşıya gelen iki tarafın bir numaralı savunucusu ve en kusursuz hallerine Ulm Sokağı'nın [ENS] ve Saint-Guillaume Sokağı'nın [ENA] kapalı ve homojen evrenlerinde ulaşan iki kültürün –kelimenin etnolojik anlamıyla– simgesel temsilcileri olarak inşa edilmiştir.

Akademik alanın dönüşümlerine dair, başka bir eserde yer alan analizlerde[39] bulunabilecek derinlemesine bir tanıtlamaya burada yer veremeyeceğimiz için, örnek teşkil etmesinden ötürü, ENA'nın, ondan önce Saint-Gobain'in yöneticiliğini yapmış olan eski müdürlerinden birinin, ENA'nın ideal tip niteliğindeki bir ürününün, IEP ve ENA'da üretilen ve yeniden üretilen söylemin döneme uygun bir versiyonunu[40] önerdiği bir kitaba dair makalesinden kısa bir alıntıyla yetineceğiz –ayrıca, mesela memur ve özellikle de hoca statüsünün ortadan kaldırılmasını savunmak üzere "dışarıda bırakılanların" kaderini dile getirerek, geleneksel olarak solla özdeşleşmiş argümanları, sağın en geleneksel tezlerinin hizmetine sunmak için gösterdiği çabadan ötürü son derece sapkın bir versiyon–: "Entelektüellerin silindiğini, Fransa'nın da toplumdan ve iş dünyasından kopuk fikir erbaplarından bilinçli ve erdemli olma dersleri almaktan yorulduğunu sanıyorduk. Alain Minc'in son kitabı *La machine* égalitaire [Eşitleme aygıtı] filozofların baharını mı müjdelemekte acaba? Kesinlikle Sartre ve Foucault arkaiklerinin anlamında değil ama daha ziyade, siyasetle ve salonlarla olabildiğine iç içe, her şeyi merak eden, her yerde hazır ve nazır, iktidardakilere âşina ve onlara karşı eleştirel, son derece kuşkucu ama her daim doğruyu savunan on sekizinci yüzyıl yazarlarımız gibilerinkini."[41] Gördüğümüz gibi taarruz doğrudandır; zira yeni mandarinlerin kibri, bizzat entelektüel alanın içerisinde, yaklaşık on yıldır gazete veya dergilerde dönemin tüm entelektüel maceralarının sonunu ilan etmeyi âdet haline getirmiş olan, kendi meşreplerine daha uygun ve teknokrasinin beklentileriyle daha uyumlu bir entelektüel tanımını üretip dayatmaya çalışanların desteğini arkasına alacağından emindir.[42] Yeni mandarinleri, bazen filozof-kral hayaletine sarılacak denli gerçeklik duy-

39 Bkz. P. Bourdieu, *Homo Academicus, a.g.e.*

40 Teknokratik denemelerde birbirinin yerine geçebilecek sözlerle ifade edilen bu söylemin yapısını kâğıt üzerinde ortaya koyma yönündeki bir girişimi, şu makalede bulabilirsiniz: P Bourdieu ve L. Boltanski, "La production de l'idéologie dominante", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 2-3, Haziran 1976, s. 9-31. ENA mezunlarının son beş yıldaki üretimlerinin üzerinden hızla geçmek, ENA felsefesinin konularındaki (her daim göç, liberalizm, kamulaştırmalar, "dışlananlar" vb. güncel politikayla sıkı sıkıya ilintili konular), üslup ve sunumdaki (kitaplar asla iki yüz sayfayı geçmeyecek şekilde çok kısa, tipografi geniş aralıklıdır) istikrarını görmek için yeterlidir.

41 R. Fauroux, "Alain Minc ou la révolté", *le Monde*, 23 Eylül 1987, s. 2.

42 Entelektüel açıdan egemen akımların sonunu ilan etme stratejisi son derece yaygındır (Bunu natüralizm konusunda Huret anketinde [1891 yılı] görürüz). Kopuş iddiasını taşıyanlar ile bedbaht hasımları, gerçek sembolik cinayetler olan dilekleri (yaşasın yapısalcılığın sonu!) tespit kisvesinin altına (yapısalcılığın sonu geldi) saklamak konusunda uzlaşırlar.

> gularını kaybetmeye sürükleyen zafer sarhoşluğu hiç şüphesiz, sola ve filozofa dair temsillerinin, genellikle eski usul entelektüelin vücut bulmuşu olan filozofa atfedilen sol duruşları seçmenin, düşük "entelektüel" başarıyla ilintilendirildiği bir evrende inşa ediliyor olmasından kaynaklanmaktadır.[43]

Nasıl ki iktidar okulları arasındaki mücadeleler şirketler ve yüksek memuriyet alanı içindeki mücadelelerin bir boyutu ise, ENS ile ENA arasındaki ihtilaf, kültürel üretim alanındaki mücadelelerin başat bir boyutudur. İktisadi ve siyasi iktidarı ellerinde tutan ve entelektüel meşruiyetin dış görüntüsüne günümüzde gittikçe daha fazla sahip olan kesimler, ekonomik gerçekçiliğin zorunluluklarına ve Amerikan yetki sahibi uzman modeline belli belirsiz bir atıfla, aracı entelektüellerin de yardımıyla daha uysal veya daha faydalı yeni bir kültür üreticisi figürünü önerdiklerini iddia etmektedirler.

Arka yollar ve sığınak okullar

Çeşitli yükseköğretim kurumlarının yakın tarihleri ve özellikle de öğrenci sayılarındaki eşitsiz artış, bu kitlelerin sosyal bileşimindeki değişim ve bunlarla birlikte gelen tüm sonuçlar ancak ve ancak, onları birbirine bağlayan nesnel ilişkilerin yapısı bilinirse tam olarak kavranabilir. Fiili bir seçimi hayata geçiren hazırlık sınıflarıyla, yükseköğretim kurumları hiyerarşisinin en altında olmalarından ötürü hiç durmadan büyüyen (özellikle 1959'dan sonra) bir öğrenci dalgasının en büyük ve en az seçilmiş kısmını kabul eden üniversiteler ve özellikle de fen ve edebiyat fakülteleri arasındaki fark, hem nicel hem de nitel bakımlardan, tahsiller ikiliğini hiç olmadığı kadar belirgin hâle getirecek şekilde açılmıştır. Okullaşan kitlenin artmasının, bu kitlenin sosyal bileşimindeki değişimin ve bu öğrencilerden sorumlu eğitim kadrosunun akademik (ve sosyal) özelliklerindeki değişimlerin katlamalı sonuçları, pedagojik düzenlemenin geçirdiği, üniversiteleri hazırlık sınıfı modelinden daha da uzaklaştıracak olan değişimleri belirlemiştir. Egemen kategorilerdekilerin

---

43 UDF ve RFR'ninkiler [dönemin iki merkez sağ partisi. -ç.n.] gibi, sosyalist siyaset kadrolarının büyük kısmı da ENA çıkışlı olmakla birlikte, görünüşe göre, *daha düşük derecelere sahiplerdir*. Hiç şüphesiz hoca ailelerinden gelenlerin içlerinde çok daha fazla olduğu Sosyalist Parti "enarklarının", başarı hikâyeleri, RPR'lilerin ve özellikle de UDF'lilerinkinden hem daha geç hem de daha az "parlak"tır. Farklı partilere mensup eski bakanların kariyerlerinden yola çıkan kısa bir analize dayanan ve Pierre Gaborit ile Jean-Pierre Mounier'nin, bakanlık kabinelerine dair gözlemleriyle de uyuşan bu noktalar, sistemli bir doğrulamayı gerektirmektedir (bkz. P. Gaborit ve J.P. Mounier, "France", W. Plowden (der.), *Advising the Rulers* içinde, Oxford, New York, Basil Blackwell, 1987, s. 92-123).

çocuklarının hemen hemen tamamının yükseköğretime girmesi ve orta hallilerin çocuklarının girişinin yoğunlaşması, hem kültürel sermayeden hem de zımnen talep edilen yatkınlıklardan mahrum bireylerin üniversitelerde öğrenci olması sonucunu getirmiştir. Sistemle pek özdeşleşmeyen, akademik yaptırımlara pek duyarlı olmayan, dolayısıyla eğitim sistemine, kendisini olduğu haliyle yeniden üretecek bireyleri çeken tasdik ve tanıma diyalektiğine dâhil olma yatkınlığını pek taşımayan bu öğrenciler, yine de statünün geleneksel tanımına nakşolmuş beklentileri benimser ve statü kaynaklı hırslarıyla gösterdikleri başarı (veya bu başarıyı tasdik eden diplomaların sosyal değeri) arasındaki uyuşmazlığı, sosyal kökenleri ne kadar yüksekse, dolayısıyla hırsları ne kadar büyükse o kadar büyük olan bir düş kırıklığı şeklinde tecrübe ederler. Hoca sayısının, özellikle de madun eğitimcilerin sayısının artışının hızlanmış olmasına rağmen (özellikle 1965-75 arasında), okulların öğrencilerle ilgilenme kapasitelerinin (en azından nitel olarak) zayıflaması bu durumun sonucu olan gizli anomiyi yahut açık krizi perçinlemiştir.

Rekabetin yoğunlaşması hazırlık sınıflarının düzenleniş modelinin en alt seviyelere, yani en azından tüm büyük liselerin Lise 1 C (Latince-matematik) sınıflarına kadar yayılmasını tetiklemiştir. Tahsil hayatında gittikçe daha erken dönemlere yayılan daimi sınav mantığı, tüm ortaöğretime tek bir hiyerarşilendirme ilkesini ve birleşmeleri gittikçe kusursuzlaşan bir kriterler sistemini dayatmaktadır. Farklı alanlara ve farklı uzmanlıklara denk gelen akademik unvanlar, akademik piyasanın daha parçalı olduğu dönemde birbirleriyle pek de kıyaslanamayacak donanımların teminatını vermeyi bırakarak tek çizgili bir hiyerarşinin *dereceleri* hâline gelmiştir (bu hiyerarşinin zirvesinde, büyük fen okullarının kapısını açan C Alanı vardır). Akademik değerin tanımlandığı piyasanın aşağı yukarı tam olarak birleşmesi, her seviyedeki farklı diplomaların, sonunda sadece bir üst seviyeye girme hakkını tanımaya yaramasına sebep olmaktadır: Teminatını verdikleri donanımın türünden yahut hakkında hüküm verdikleri tahsilin faydasından bağımsız, en itibarlı, en ender ve en aranan diplomalar, en yükseğe ve en uzağa götüren tahsilde gerektiği kadar uzun kalmayı sağlayanlardır –gerek lise son sınıflarında gerekse hazırlık sınıflarında, okullar ve alanlar hiyerarşisi en Büyük Okullara verdikleri erişim şansıyla ölçülür–. Bu okullara erişme şansları lisenin ilk yılından itibaren tehlikeye girmiş olabilir ve daha sonraki her yol ayrımı, yani lise sonda okul ve alan seçimi ile Taupe'ta okul ve alan seçimi bu şansı etkiler. Sonuç olarak, artık başarının temel şartlarından biri, ustaca hiyerarşize edilmiş bu evrende yönünüzü bulmak ve hiyerarşileri (mesela

farklı okullar ve farklı alanlar arasında kurulanları) tanıyıp belli bir başarı düzeyinde, farklı tahsillere kabul edilmek için gerçekten ne kadar şansınız olduğunu iyi değerlendirmek için gerekli olan yerleşim sezgisidir.

Kendi görme ve ayırma ilkelerini ortaya koyma yetisine sahip olan ve yetki alanı dâhilinde, kendi yargısına tâbi olan "vârisleri" kendi özgül değerlendirme şartlarına boyun eğdiren bir akademik sistemle egemenlerin ilişkisinin müphemliği, iki süreçten ötürü yoğunlaşmaya mahkûmdu: Öncelikle, bir yöneticiden talep edilebilecek olan nesneleşmiş kültürel sermaye ile teknik bilgilerin hiç durmadan artmasının, tabiatıyla okulun da destekleyip benimsediği egemen hayat tarzını kooptasyonun temel unsuru haline getirmekten müteşekkil olan çözümün –19. yüzyılda İngiliz *public schools*, spor kültleri ve eril değerleri için olduğu gibi– toplumsal olarak giderek daha kabul edilemez hale gelmesine katkıda bulunması ve ikinci olarak da akademik yeniden üretim biçiminin genele yayılmasının sonucu olarak ortaöğretime erişimin yaygınlaşmasının öğrenciler arasındaki rekabeti hiç görülmemiş şekilde yoğunlaştırmasının, iktidar alanının kültürel sermaye bakımından (görece) en yoksul bölgelerinden gelen öğrencileri gittikçe daha fazla tehdit etmesi. Ayrıca tüm bunlar, başka yerlerde çözümlenmiş bir dizi nedenden ötürü, akademik unvanın gittikçe daha fazla, sosyal uzamın, görünürde sadece ekonomik sermayeyle bağlantılı olan kısımlarına dek, sosyal konumun yeniden üretiminin olmazsa olmaz şartı olarak kendini dayattığı bir dönemde olmaktaydı.[44]

> Rekabetin yoğunlaşmasının en net göstergelerinden biri pek çok okulda, hatta ikinci derecedeki okullarda bile giriş duvarlarının yükselmesidir. Mesela daha önce bir yılı neredeyse hiç geçmeyen HEC'e hazırlık, gittikçe daha sık iki yıla yayılma eğilimine girmiş durumdadır ve 1988-89 eğitim yılının başından itibaren, iki yıllık hazırlığın tüm adaylara dayatılması planlanmaktadır. 1967'ye kadar başvuranlardan hiçbir şey talep etmeyen Escae, diplomaya göre yapılacak bir seçim getirerek bir yıllık hazırlığı şart koşmuştur. Aslolarak iktisat ve işletme eğitimi veren IX. Paris (Dauphine) Üniversitesi, 1979 yılından itibaren okul başarısına dair ek beklentiler (C veya D bakalorya sahiplerinden en az 12, diğer alanlardakilerden en az 13 ortalama) getirmiştir. Aynı şekilde 1987 yılından bu yana, adaylar IEP'ye ilki bakaloryayı aldığı yıl ve ikincisi en fazla bir yıl sonra olmak üzere en fazla iki kez başvurabilmekte, ikinci sınıfa doğrudan alınan öğrenciler de daha sıkı bir elemeye tâbi tutulmaktadır. Hiç şüphesiz diğer adlî mesleklerin (adlî danışmanlar veya avukatlar) rekabetinin tazyikiyle,

44 Yeniden üretim aracı olarak okula başvurmanın genelleşmesine dair bkz. P. Bourdieu, *La distinction, a.g.e.* s. 147. İş burjuvazisinin yeniden üretim biçimindeki değişimlere dair bkz. *a.g.e.*, s. 386 vd.

> önceden uygulamadan ibaret olan noterlik mesleğine erişim için gerekli olan eğitimin de kuvvetlendiğini görüyoruz (önceden, altı yıl süren bir stajın ardından aday, noterlerden ve bir kayıt görevlisinden oluşan bir sınav komisyonunun önüne çıkardı). 1973 kararnamesinden bu yana, adayların şayet üç yıllık stajdan oluşan meslekî yolu seçerlerse ya bir hukuk diplomasına ve ardından bir bölge meslekî eğitim merkezinin vereceği, noterlik görevlerine yeterlilik belgesine şayet akademik yolu seçerlerse de noter hukuku yüksek diplomasına sahip olmaları gerekmektedir.

Kendilerini, akademik açıdan en üstte olan veya Centrale, HEC veya hatta IEP gibi, onların yatkınlıklarını hep çok kucaklamış olan okullardan dışlanmış bulan iş burjuvazisine mensup ailelerden gelen gençler, okul başarısı engelini aşmak için, akademik uzamın en az bağımsız ve akademik açıdan en az kontrol altında olan bölgelerine, yani son yirmi yıl içerisinde, sayıları özellikle (talebin baskısının da kendini eşzamanlı olarak hissettirmekte olduğu) işletme alanında çok artan sığınak-okullara yönlenmek durumunda kalmaktadır.[45]

> Üniversiteler bünyesinde, yöneticiliğe hazırlayan çok sayıda okulun açılmasına (lisans, yüksek lisans, doktora) ve var olan okulların yeniden yapılandırılması ve çeşitlendirilmesine, diploma sayısının çok fazla artması eşlik etmiştir (Ain'den Bertrand Girod'nun tahminlerine göre, "yüksek işletme eğitimi" diplomaları, 1950'de yaklaşık 1300 iken 1976'da 7.500'e yükselmiştir). Ticaret veya işletme alanlarında daha kısa tahsiller (yüksek teknisyen bölümleri, teknoloji enstitüleri, özel okullar) gören öğrencilerin sayısı daha da hızlı artarak yaklaşık 2.000'den 1976'da 17.000'e çıkmıştır. Bu artış hızı, en eski ve en itibarlıların mezun sayısını artırmayı bırakmasıyla birlikte son yıllarda özellikle de Büyük Okulların veya orta derecedeki okulların diplomaları için azalmıştır. Son olarak hazırlık sınıflarında, ekollerde, Paris-Dauphine gibi işletme alanında uzmanlaşmış üniversitelerde, işletme bölümlerinde vb. farklı işletme eğitimlerine aday öğrencilerin sayısı 50'li yıllardan beri kayda değer oranda artarken, ha-

45 Her ne kadar aynı zamanda akademik rekabetin yoğunlaşmasıyla bağlantılı olsa da, HEC gibi, aslî kitlesi sanayi ve ticaret patronları ile özel sektör yöneticilerinin çocukları olan bir okula yönlenen liberal meslek sahibi veya yüksek memur çocuklarının durumu farklıdır: Hiyerarşik sınavlarda elde edilen sonuçların "istidatları" belirlediği fen okulları arasından yapılan seçimlerde daha da belirgin şekilde görülebilen bir mekanizma uyarınca, sosyal ama ayrıca akademik hiyerarşilere göre sıralanan kurumlar arasından yapılan seçimin mantığı, bu öğrencileri, kendi evrenlerinde çok muteber olmayan mesleklere yönlendirse bile, bir "Büyük Okul" olarak algılanmaya devam eden ve dolayısıyla mesela IEP'den, kıyas kabul etmeyecek denli daha itibarlı olan bir kuruma itmektedir. (Liberal meslek sahiplerinin çocuklarının oranı 1950'de % 7 iken 1960'da % 11'e, 1970'de % 10'a, 1980'de % 15'e; yüksek memurların çocuklarının oranı ise 1950'de % 2 iken 1960'da % 6'e, 1970'de % 6'ya, 1980'de % 9'a evrilmiştir. Bkz. M. Meuleau, *a.g.e.*, s. 117.)

> zırlık sınıfları sistemi de, pek çok özel dersin ortaya çıkışıyla birlikte genişlemiştir.[46]
>
> Mesela 1958'de kurulmuş INSEAD gibi bir işletme okulu, hemen hepsi iş hayatına bir süreliğine girmiş olan yüksek öğretim diplomalılarının gidebildiği bir okul, çoğunluğu iş dünyasının çocuklarından oluşan, akademik kurumdan bekledikleri tanınmayı elde edememiş öğrenciler için bir anlamda ikinci bir fırsat niteliğindeki bir kurumdur. Jane Marceau'nun görüştüğü 54 öğrencinin sadece 10'u INSEAD'dan önce devam etmekte oldukları okulun girmek istedikleri okul olduğunu söylemiştir. IINF'den gelenlerin asıl tercihleri Centrale; Nancy Maden'den gelenlerinki Paris Maden; ESC Paris'ten gelenlerin ise HEC'dir ve bu böyle devam eder.[47] Modernliğin tüm dış işaretlerine (en başta eğitim kadrosu ve öğrenci kitlesinin uluslararası niteliği) şahip böyle bir okulun, en itibarlı diplomalara saygın bir ikâme görevi görmeye birebir olduğu ve bizzat öğrencilerin getireceği sosyal sermayenin de katkısıyla, zamanla kökenlerini unutturmayı başaracağı kesindir.

İşletme okullarının başarısı her biri özgül gerekliliklere tâbi birbirlerinden bağımsız iki sürecin karşılaşmasının sonucu olarak ortaya çıkmaktadır: Bir yandan en seçici ve en itibarlı tahsillerden dışlanan burjuva çocuklarının özel sektörde dahi gittikçe daha kaçınılmaz hale gelmekte olan diplomaları elde etmek için dolambaçlı yollar bulma gereklilikleriyle bağlantılı yeni bir eğitim talebi bu okullara geniş bir müşteri kitlesi kazandırmakta; diğer yandan ekonomik alanda, uluslararası ticaretin artması gibi dönüşümlerle birlikte,[48] özellikle 1968-75 arasında teknisyen, mühendis ve satış yöneticisi pozisyonlarındaki arzın artması bu okulların ürünlerine, hiç durmadan artan iş imkânları sunmaktadır. Geriye dönük olarak gözlediğimizde bir tür mucizevi tesadüf gibi görünen birbirlerinden bağımsız nedensel seriler arasındaki bu türden bir karşılaşma da, genel olarak, görece özerk bir

---

46 Özellikle yeni okulların kapısındaki artış hayli yüksek görünmektedir. Mesela, yenilenen Lyon ESC'ye aday olanların sayısı 1968'de 184 iken 1981'de 2.688'e çıkmıştır (kabul edilenlerin sayısı ise 72'den 175'e).

47 J. Marceau, *Les familles et les affaires. La formation d'une élite multinationale,* Canberra, Australian National University, Ekim 1981.

48 1949 ile 1969 arasında, yurt dışıyla alışverişlerdeki yıllık artışın içerideki üretimin neredeyse iki katı hızına ulaştığını görüyoruz. Oysaki yüzyılın ilk yarısında, ihracat ve ithalat rakamlarındaki ortalama büyüme üretim rakamlarınınkiyle aynıdır. 1951 ile 1957 arasındaki belirgin bir yavaşlamaya rağmen 1949 ile 1969 arasında, ticaretin genişlemesi çarpıcı bir boyuta ulaşır. Toplam alışveriş, her yıl ortalama % 8,4 artarak beş katına çıkar. (Bkz. J.J. Carré, P. Dubois, E. Malinvaud, *La croissance française. Un essai d'analyse économique causale de l'après-guerre,* Paris, Ed. du Seuil, 1972, özellikle s. 493-510). Aynı yıllar, hizmet sektörünün ve bu sektördeki iş imkânlarının hızlı büyümesiyle ve üretim şirketlerindeki üretim işleri dışındaki işlerin artması ve çeşitlenmesiyle de göze çarpar.

alanda hayata geçen yeniliklerin muvaffak olmasının temel şartlarındandır. Bunun sebebi hiç şüphesiz, alana yeni girenlere, hâlihazırda yerleşik olan rakiplerinin kendilerine dayattığı, ister istemez eşitsiz olan rekabette ayakta kalmalarını sağlayacak araçları, bağlamın dışarıdan sağladığı fazladan imkânlar içerisinden tedarik etmeleri fırsatını vermesidir.

> Sayımların işlenmesiyle ortaya çıkan istatistiklerden gelen veriler, görevlerine göre ayrılmış (üretim, çeşitli yöneticiler vb.) çeşitli beyaz yakalı kategorilerinin 1954 ile 1982 arasındaki seyrinin çok net bir analizini yapmamıza müsaade etmez: Unvanlara verilen adların sürekli değişmesi, yeni unvanların ortaya çıkışı, 1982'de yeni soruların eklenmesi karşılaştırma yapmayı çok güçleştirir. Beyaz yakalıların ve ara personelin işlevine dair 1982 yılında bireysel sayım bültenine dâhil edilen bir soru, 1975 ile 1982 yılları arasında, "ek bilgi olmadan, yöneticiler" ile "idarî işlerden sorumlu yöneticiler" yarı yarıya azalırken "satış-pazarlama yöneticilerinin" sayısında patlama olduğunu ortaya çıkartır.[49]
>
> Birden fazla gösterge, ticari, teknik-ticari veya yöneticilik görevlerini yerine getiren beyaz yakalıların sayısındaki en hızlı artışın, 1968 ile 1975 arasında yani pek çok ticaret ve işletme okulunun açılmaya ya da yeniden yapılanmaya başlamasının hemen ardından kaydedildiğini göstermektedir. 1975 yılında, 20.000 bilgisayar uzmanı ile 14.000 organizasyon ve yönetim uzmanı görüyoruz; oysaki 1968'de bu meslekleri icra edenler sadece 8.000 kişi kadardır (bu da yıllık % 24 gibi, yüksek bir artış anlamına gelmektedir). Teknik-ticarî mühendislerin sayısı da 1968 ile 1975 arasında çok hızlı artmıştır (% 9).[50] Teknik-satış alanındaki bazı ara meslekler de aynı dönem boyunca çok hızlı bir ritimle büyümüştür (örneğin, 1968'de 9.000'den 1975'te 16.000'e çıkan satın almacılar). Ticarî işletmelerin temerküzünü müteakip istihdamın yeniden yapılandırılmasıyla, bir anlamda, küçük dükkân sahiplerinin yerini bir yandan vasıfsız satış çalışanları (kasiyerler, satış elemanları) diğer yandan da satış yöneticileri[51] almıştır. APEC'e göre, "modern dağıtım tarzı, devasa bir beyaz yaka istihdamı yaratıcısıdır": 1975 ile 1982 arasında "hipermarketlerin, marketlerin ve posta ile sipariş şirketlerinin ortaya çıkıp gelişmesi, işgücünü % 3,5 artırmıştır."[52] Satıcı veya ticari mümessil gibi görevlerde alaylılar, yerlerini peyderpey ticaret okullarının, özellikle de Escae'nin mezunlarına bırakırlar. Hizmet sektöründe, bayi yöneticiliği gibi yeni iş tanımları zuhur eder.[53]

---

49 M. Gollac ve B. Seys, "1954-1982". Les bouleversements du paysage social", *Economie et statistique*, 91, Temmuz-Ağustos, s. 30.

50 Bkz. L. Thévenot, "Les catégories sociales en 1975. L'extension du salariat", *Economie et statistique: 91*, Temmuz-Ağustos, s. 30.

51 Bkz. L. Thévenot, *a.g.e.*, s. 23-24.

52 Aktaran J.J. Gurviez ve P. Beaudeux, "Salaire des cadres, 1984", *L'Expansion, 240*, 8-21 Haziran 1984.

53 J.J. Gurviez ve P. Beaudeux, *a.g.e.*

Burjuvaziye mensup gençlerin önemli kısmını satışla ilgili mesleklere yönlendiren hareket şüphesiz, "aydın çevrelerin" tavsiyeleri, nasihatleri ve uyarılarından çok, tevarüs edilmiş yatkınlıklarla önceki okul başarısının mümkün kıldığı fırsatlar arasındaki ilişki içerisinde belirlenen bireysel stratejiler mantığına atfedilmelidir. Nitekim, çeşitli komite ve komisyonlar (özellikle Plan'ın{fr} okul teçhizatları komisyonu) 1975'e kadar, mühendis açığı üzerinde ısrarla dururken, yönetici noksanından hiç bahsetmez.[54] Muhtemeldir ki, burjuva gençlerin en önemli kozlarından biri, yeni açılmış programlara süratle yönelebilmeleridir –başlangıç etabında hem girmesi daha kolay hem de getirisi daha yüksektir–: Sosyal, ailevi ama aynı zamanda okul ilişkilerinin sağladığı ağlar sayesinde, hem farklı okulların, farklı alanların, farklı diplomaların *değerine* dair pratik içgüdüyü destekleyici nitelikteki, hem de gelecek vaat eden yeni tahsilleri, riskli veya getirisi yüksek yatırımları *zamanında* keşfetmek için elzem nitelikteki bilgileri elde edebilme gücüne sahiptirler.

Bu yerleşim sezgisi, yani yapının ve alanın dinamiğinin ileride ne olacağını öngörmeye müsaade eden bu içgüdü, olanaklılar uzamının çeşitlenmesiyle birlikte, başta rakip okulların sayısının artması (teknoloji enstitüleri, küçük okullar, önceden İktisadi ve Sosyal Yönetim olan yeni üniversite programları), en yerleşik hiyerarşilerde, hissedilmeyen değişimlerin hayata geçmesi ve yeni okulların yetkililerinin, okullarının imajını yüceltmeye hevesli öğrencilerinin ve mezunlarının faaliyetleriyle desteklenen, hiyerarşileri *bulandırma* gayretleri olmak üzere pek çok nesnel faktörün algı hatalarını kolaylaştırdığı bir dönemde, özellikle elzem; bir dizi başarısızlığın az ya da çok riskli bir dönüşle telafi edilebildiği güç durumlarda, kesinlikle hiç olmadığı kadar gereklidir.

> Örneğin *European Business School*'da görüşülen öğrencilerin çoğu, arkadaşları veya ailevi ilişkileri sayesinde okuldan haberdar olmuştur. İçlerinden bir diş cerrahının oğlu olan biri, tüm ortaöğretimini özel okullarda tamamladıktan sonra başladığı tıp eğitimini (üniversitedeki "ortama tahammül edememiştir") çabucak bırakıp, liselerin hazırlık sınıflarına yaptığı birkaç başvuru reddedildikten sonra, iki kez telefon ettiği müdürün vasıtasıyla kendini, Sainte-Barbe'daki bir özel hazırlık sınıfına kabul ettirmeyi başarmıştır. Birkaç ticaret okuluna hüsranla sonuçlanan adaylıkların ardından, orada okuyan arkadaşları

54 B. Girod de l'Ain, *L'Evolution des écoles de gestion*, Paris, Université de Paris IX - Dauphine, 1976.

ile kendisine "pek de fenâ bir okul olmadığı" şeklinde bahseden bir Sainte-Barbe hocası vasıtasıyla haberdar olduğu EBS'nin sınavında başarılı olmuştur.[55] Babası satış müdürü, annesi mütercim hostes olan bir başkası, "hayli heyecan verici ama ne yazık ki biraz ciddiyetsiz" görünen Avrupa İşletme Enstitüsü ya da "babasının oğlu" olan öğrencileri alan ve "pek müthiş görünmeyen" EDC yerine EBS'yi seçmiştir.

Faillerin toplumsal dünyaya tatbik ettiği algı kategorileri bu dünyanın önceki bir hâlinin ürünüdürler. Yapılar, çok az da olsa değiştiğinde, algılama ve değerlendirme kategorilerinin yapısal histerezisi, farklı allodoksiya* biçimlerinin ortaya çıkışına sebep olur: Edebiyatçılarla fenciler veya Büyük Okullarla üniversiteler arasındaki ayrım gibi, eğitim sisteminin önceki bir hâline dair günlük değerlendirmelere dayanan sınıflandırıcı şemalar, hâlihazırdaki gerçekliğe dair, yeni gerçeklikleri (mesela eski kategorilerden kesitlerin kavşağına yerleştirilmiş tüm tahsiller) gözden kaçıran gerçeklik temsillerine götürür. Tüm göstergeler, hem akademik evrendeki kendi konumları hem de ailelerinin toplumsal evrendeki konumu bakımından, hızlı değişim dönemlerinde özellikle gerekli olan bilgilere ne kadar uzaklarsa, bu yapısal gecikmenin, failler açısından o kadar önemli olacağını düşündürtmektedir. *Yönünü bilememe* tecrübesinin tetiklediği derin şaşkınlık, en yoksunları sıklıkla tam bir vazgeçişe sürükler: Tahsillerine devam etmekten vazgeçenlerin pek çoğu, hiçbir şeyin net olmadığı, hiçbir şeyin kesin olmadığı bulanık bir evrende, ayırt etme ilkelerine hâkim olmamalarından ötürü içine düştükleri bir tür *kayıtsızlık* hâlinden bahseder. Geleceğe hâkim olma niyetinin gerektirdiği hâkimiyetin en küçük zerresinden bile yoksun halde, kendilerini farklı *umutsuzluk stratejilerine* bırakırlar. Bir talih oyunundalarmış gibi, biraz şansına, aynı anda birkaç okula farklı alanlarda başvurarak riski asgariye indirmeye çalışabilirler. Dolayısıyla, çoklu adaylıklar her daim onlarda daha fazladır (aynı öğrenci örneğin fen, ticaret, veterinerlik hazırlık sınıflarına başvurabilir). Kayda değer bilgilerin eşitsiz dağılımının, tahsil hayatının, yükseköğretime giriş gibi belirleyici hâle gelmiş bir noktasında –önceden, bu

55 Özel ortaöğretim okullarıyla yeni özel işletme okulları ama aynı zamanda Breguet veya Sudriya gibi küçük sığınak okullar arasındaki yakınlık çok kuvvetlidir. Bu okullara giden öğrenciler, Büyük Okullara hazırlık sınıflarını, ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken "cehennemler" olarak tanımlar; çünkü "gerçekten de hayvan gibi çalışmak gerekir". Ticaret ve işletme okullarının eğitimiyse çok daha "açık" ve "çok yönlü" görünmektedir.

(*) Kişinin, doksanın özel bir temsil ve algı biçiminde hatalı olarak kendini bulmasından müteşekkil yanlış-tanıma biçimi. -ç.n.

nokta ortaokula giriş idi–, coğrafi uzaklık ve sosyal uzaklıktan kaynaklanan engellerin hepsini birden üzerlerinde toplayanları, sıklıkla bir tür ertelenmiş elenme biçimi olan zoraki seçimlere mahkûm eden faktörlerden biri olduğu kesindir. Çok çeşitlenmiş tahsiller ile bulanık hâle gelmiş bir evren karşısındaki şaşkınlıkları onları çoğunlukla, profesyonellerin veya gönüllülerin, gözlerine en garantili, yani en kısa ve en akademik görünen yolu seçme yönündeki (toplumsal olarak oluşmuş) eğilimlerini güçlendirmekten başka bir şey yapmayan tavsiyelerine boyun eğmeye mecbur bırakır.

Yeni işletme okullarıyla diğer yükseköğretim kurumları arasındaki ve ayrıca işletme okullarının, oluşturdukları alt-alan içerisinde kendi aralarındaki rekâbet, iki bağımsız sürecin, yani yöneticilik pozisyonlarının sayısındaki artış ile yeni eğitim ve diplomalara sosyal talebin artışının üst üste binmesiyle ortaya çıkan elverişli ortamda yaşanır. Büyük Okullar alanının tamamı gibi, işletme okulları alt-alanı da, içeriden ya da dışarıdan herhangi bir erekle yönlendirilmemesine rağmen, kendince tutarlılık ve gereklilik sahibi bir gerçekliği ortaya çıkarır. Alan içerisindeki kimi daha eski kimi daha yeni olan okullar, bizzat varlıklarıyla, birbirlerinden bağımsız eklenmelerden oluşan uzun bir serinin neticesi olan durumdan, ortaya çıkışları esnasında hâkim olan ve işleyişlerini yönlendiren nesnel ilişkiler vasıtasıyla etkilenirler. En eskiler, başta rakip kurumların önlerine çıkarttığı meydan okumalar olmak üzere çevrelerinde vuku bulan farklı değişimlerden ötürü farklı dönemlerde maruz kaldıkları değişimlerin izini taşırlar. Eğitime başladıkları andan itibaren, var olabilmek için kapışmak durumunda oldukları daha eski okullara referansın izlerini taşıyan daha yeni okulların, tamamıyla yaderk bir hedef olan rekâbet etme hedefiyle dönüşerek, intihale varabilecek bir asimilasyon arayışı ile gerçek farklar ne kadar azsa o kadar gösterişli yapılan bir temayüz arayışına, çelişkili biçimde bir arada başvurmalarına hiç de seyrek rastlanmaz.

> Paris Özel Ticaret Okulu, 1820'de, yani ilk mühendislik okulundan bir asır sonra 1820'de, Paris Ticaret Odası'nın girişimiyle kurulmuş, III. Napoleon zamanında Paris Yüksek Ticaret Okulu (ESC) olmuştur. İki yeni okulun ortaya çıkması için 1870 yılında Rouen ve Havre yüksek ticaret okullarının açılmasını beklemek gerekmiş, sonra onları başka taşra okulları izlemiştir. HEC 1881 yılında, yine Paris Ticaret Odası'nın teşebbüsüyle, iş dünyasıyla sıkı sıkıya bağlantılı bir özel büyük okul olan Centrale modeline göre kurulmuş ve bir süre, bu kurumsal yeniliğin esin kayna-

ğı olan asimilasyon gayretini sembolize etmek istermiş gibi (ilk müdürü Centrale'lidir) "École *centrale de commerce*" olarak adlandırılması düşünülmüştür.[56] Paris İktisadi ve Ticari İlimler Yüksel Okulu (Essec) 1913'te kurulmuştur. 1940 yılında, yirmi bir ticaret okulu vardı.

50'li yılların ortalarında yükseköğretimde ticaret, işletme ve yönetim okulları tekrar açılmaya başlamış, 60'li yılların ortalarında sayıları artmıştır. *Ticaret Okulları ve İşletme Yüksek Eğitimleri Ulusal Yıllığı'na* göre, 1950 ile 1959 arasında 23, 1960 ile 1969 arasında 28, 1970 ile 1979 arasında 31 okul açılmış, bu hareket 1980 sonrasında da devam etmiştir (1980 ile 1983 arasında 14 yeni okul).[57] 50'li yıllarda, özellikle üniversiteler bünyesinde şirket yönetimi enstitüleri kurulmuş (1954 ile 1958 arasında 12 tane); 60'lar ise taşrada bir ticaret ve şirket yönetimi okulları (Escae) ağının ve özellikle de bakaloryadan sonra girilen küçük özel okulların ortaya çıkışına şahitlik etmiştir. Bir yükseköğretim diplomasına sahip olma şartıyla girilebilen bazı okullar da ortaya çıkar: 1956'da INSEAD, 1969'da ISA. 1968 yılında Fransız İşverenleri Ulusal Konseyi (CNPF), Ticaret Odaları Birliği ve Sanayi Bakanlığı'nın kurduğu "Ulusal Şirket Yönetimi Eğitimi vakfı" (FNEGE) çok sayıda okula dağılmış olan işletme eğitimini koordine etmeye başlar. Escae ağı 70'li ve 80'li yıllarda genişlemeye devam etmiş ve hem Paris'te hem de taşrada yeni okullar açılmıştır.

En büyük ve aynı zamanda en eski okullar, son otuz yılda büyük değişimler göstermektedir: Geniş ve modern yeni mekânlar aramakta (HEC Jouy-en-Josas'ta, Essec Cergy-Pontoise'da, ESC Lyon Ecully'de) ve diğer ticaret ve işletme okullarının ve bilhassa, programlarına işletme eğitimini katmaya başlayan mühendislik okullarının rekabetine cevap vermek üzere faaliyetlerini çeşitlendirmektedirler. Bu konuda, kuruluşundan itibaren HEC'le

---

56 Bkz. H. Le Moore, *Classes possédantes et classes dirigeantes. Essai sociologique sur l'École des hautes études commerciales.* Paris, EHESS, 1976, doktora tezi., s. 33-55; M. Meuleau, *a.g.e.* Taklit olan ile gerçek olan arasında kasıtlı bir kafa karışıklığı yaratan kısaltmaların neredeyse aynı olması, tutunmaya çalışan yeni okulların –mesela *École des Hautes Etudes Polyrelationnelles*, HEP– blöf stratejilerindendir ve beklentiler ve nominal ödüller enflasyonist döngüsüne katkıda bulunur.

57 Sadece işletme okullarının genel gelişimine dair fikir verme amacı taşıyan bu rakamlar bilgilendirici mahiyettedir: Bu alanda sınırlar son derece muğlak olup, "yönetici" unvanını vermeye yetkili okulları tayin eden, mühendislik okulları için olana benzer bir unvan komisyonu bulunmamaktadır. Burada dayandığımız kaynaklar: *l'Annuaire national des écoles de commerce et des formations supérieures à la gestion*, Paris, Génération, 1984; H. de Bodinat, "Les écoles de gestion au banc d'essai", *l'Expansion: 63*, Mayıs 1973; H. de Bodinat, "Le guide Michelin des écoles de gestion", *l'Expansion:122*, Ekim 1978; B. Girod de l'Ain, *a.g.e.*; B. Magliulo, "Les grandes écoles de commerce et de gestion et les autres formations à la gestion comptable", *Profils économiques: 8*, Nisan-Mayıs 1982; Y. Ménissez, "L'enseignement de la gestion en France", *Notes et études documentaires,* 4529-4530, 24 Eylül 1979.

ve ticaret odalarıyla karşı karşıya olmasından ötürü, hem yapısında hem de pedagojik yöntemlerinde yenilikçilik ve modernlik kartlarını oynamaya en baştan itibaren mecbur olmuş olan Essec örneği hayli kayda değerdir. Daha genel olarak, her birinin fazlaca ayrışmamış çeşitli hedeflere sahip çeşitli rakiplere direnmesi gerektiğinden, farklı okullar, eğitim metotları ve araçları da dâhil (vaka tekniğinin dahil edilişinin tarihçesinin gösterdiği gibi) tüm alanlarda rekabet etmek ve iyi tanımlanmamış pek çok farklı işlevi (teknisyen, yönetici, üst düzey yönetici yetiştirmek, yönetici mükemmeliyeti, araştırma vb.) yerine getirmek mecburiyetiyle karşı karşıyadır.

Yükseköğretim kurumları alanının, genel olarak akademik açıdan orta veya alt bölgelerinde konumlanan işletme okulları alt-alanı, talebe kuvvetle bağımlıdır. Çoğunlukla, ekonominin gerekliliklerine seçilmiş bir teslimiyete dönüşen bu bağımlılık, okullar hiyerarşisinde aşağıya inildikçe artma eğilimi gösterir. Küçük okullar, ürünlerinin ilerideki kullanıcılarının beklentilerini ve değerlerini bizzat akademik kurumun içerisine sokmak üzere akademik sistemin mantığını reddetmekle övünen küçük şirketler gibi çalışma eğilimi gösterirler.

> Tüm bu okullar olabildiğince az akademiktirler ve öyle de olmak isterler. Bunun ne kadar tercih, ne kadar zorunluluk ne kadar da tercihe dönüşmüş zorunluluk olduğunu ayırt etmek güçtür. Akademik sermayeleri genellikle zayıf olan müdürleri, hoca yerine "eğitim animatörü"[58] olarak anılmayı tercih eder. İçlerinden biri bir taşra kentinde psikoterapist olmuştur; fen fakültesi ve tıp fakültesinde uğradığı başarısızlıkların ardından aynı türden bir okuldan mezun olan bir diğeri, daha sonra "üniversiteyle hesabını görmek üzere" yüksek lisans yapmıştır. Ipag'da, "araştırmalar yapan ve iş dünyasından tamamen kopuk, katıksız hocalar yoktur". "Koordinatör hocalar" okula "bir gün, iki gün, azami iki buçuk gün gelir, geri kalan zamanlarında şirkettedirler". Çoğunluğu şirket müdürü, beyaz yakalı yahut mühendis çocuğu olan öğrenciler ise[59] okulda geçirdikleri zaman kadarını şirkette geçirirler.
>
> EBS, ISG veya Ipag gibi, devletten ödenek almayan (yahut almayı bırakan) okullar, şirketlerin ödediği öğrenim vergilerine ve ailelerden gelen öğrenim ücretlerine bağımlıdır (1983 yılında ücretler: EBS'de 16.700, Ipag'da 16.150, ISG'de 21.000 frank). Şirket gibi organize olmak, promosyon fa-

58 B. Girod de l'Ain, V. Eyrignoux, P. Eyrignoux, *Institut de préparation à l'administraion et à la gestion (IPAG)*, Paris, Université Paris IX-Dauphine, 1976, s. 6, teksirle çoğaltılmış.

59 1975 yılında "IPAG'ın öğrencilerinin % 95'i beyaz yakalı veya liberal meslek çevrelerinden gelmektedirler", bkz. B. Girod de l'Ain, V. Eyrignoux, P. Eyrignoux, *a.g.e.* s. 2 vd.

> aliyetleri ve öğrenim vergisi toplamak üzere "kampanyalar" düzenlemek durumundadırlar. Eski Ipag müdürü, görevinin okul yöneticiliğinden ziyade şirket yöneticiliği olduğunu anlatır: "Kendimi hoca gibi hissetmiyordum (...), her durumda, insanların altını doldurdukları gibi maaşı her ay yatan (...) biraz sorumsuz biri anlamında değil. Ayın sonu sorununu belki başkalarından çok daha iyi bilirdim; yani benimle beraber yirmi beş iş arkadaşımın, arkada bilmem kaç öğrencinin olduğunu ve destek görmeyen bir okulun ihtiyaçlarını sağlamak gerektiğini. Kendimi, uygulama alanı eğitim olan bir KOBİ'nin sorumlusu olarak görüyordum."

Akademik şirketin yöneticisinin tüm halkla ilişkiler politikası, öğrencilerin yerleştirilmesi için de bağımlı olduğu velileri hem etkilemeye hem de cezbetmeye (EBS, velilerle seçkin mekânlarda; Conciergerie'de, Vincennes Ormanı'nda akşam yemekleri düzenlerdi), özellikle de onları müttefiki veya daha iyi bir ifadeyle sembolik hissedarları yapmaya yöneliktir. Başarısı, esasen kurucu üyelerinin sosyal ve akademik sermayeleri ile bu üyelerin, öğrenci velilerinin (daha itibarlı okullarda olduğu gibi mezunlarınkini değil) sosyal sermayelerini seferber edebilme kapasitelerine bağlıdır. Bu, okulun ve dolayısıyla çocuklarının sembolik promosyonunu kolektif olarak yapma yönünde velilere bir çağrıdır. Avrupa Ekonomi ve İşbirliği Enstitüsü'nün (IECE), bankalar tarafından yüzüstü bırakılıp ekonomik bir krizle karşı karşıya olduğu bir anda, iş dünyasından şahsiyetleri (bankacılar, girişimciler) barındıran öğrenci velileri birliğinin kurulmasının, IECE'ye, Avrupa İşletme Okulu'na (EBS) dönüşerek yeni bir başlangıç fırsatı vermesi böyle olmuştur.

> Yüksek derecede bağımlı olan bu okulların yetkilileri, zorunluluktan meziyet çıkartarak müşterilerinin (öğrenci, veli ve şirket) beklentilerini ve değerlerini tanımaya mahkûmdurlar. Öncelikle de, en itibarlı okulların az bulunurluklarını dayandırdıkları seçme süreçlerini tamamen terk ederek veya yaygın kriterleri tam anlamıyla tersine çevirerek, öğrenci alımında: "Bir şirket nasıl işe alırsa, adaylarımızı biraz öyle kabul ediyoruz. Karmaşık soruların sorulduğu bilgi sınavlarıyla değil, tam tersine kişilikleri, muhakeme yetenekleri, ileride bizimki gibi bir okulda başarılı olma yetileri, bunlar bizi ilgilendiriyor. Bir el yazısı uzmanıyla çalışıyoruz. Onlardan bir başvuru mektubu istiyoruz, bu mektubu şirketlere eleman seçen (...) bir işe alım firması inceliyor" (okullardan birinin, okulun bilinirliğini sağlamak üzere "tanıtımlar düzenlemek"ten de sorumlu olan halkla ilişkiler sorumlusu).
>
> İşletme okulları, adayları değerlendirme konusunda yeni yollar önerme hususunda yaratıcılık yarışındadırlar. Bunu kâh daha meşru okulların yok sayar ya da özgül bilgilere tâbi kılar göründüğü hal-tavır, kendini ortaya

koyuş hatta kendini gösteriş veya dayatış biçimlerini açıkça hesaba katarak hatta kâh öğrencilerinin eksiklerini avantaja dönüştürme ve okulun yetersizliklerini koza çevirme niyetiyle, akademik değerler tablosunu tersine çevirme ve yeni bir pedagojik meşruiyetin temelini inşa etme gayretiyle yaparlar. EBS ve ondan da daha fazla Ipag veya EDC gibi, akademik hiyerarşinin en alt kısmında konumlanmış olan ve öğrencilerinin çoğunluğu daha önce ya daha gözde okulların (HEC, Essec, Escae) giriş sınavlarında ya da başka tahsillerde (tıp, hukuk, iktisadi bilimler, fen bilimleri vb.) başarısız olmuş tüm okulların ortak noktası, ilişki duygusuna, iletişim sanatına, kendini tanıtırkenki üsluba önem veren sınav ve kriterleri öne çıkartmalarıdır. Örneğin EBS sözlüde, ENA gibi daha büyük okullarınkinin taklidi olan, teker teker girilen klasik bir genel kültür sınavının yanı sıra, "adayın, kendini bir kamera önünde sözlü olarak ifade etme becerisini takdir etme ve kendisine o anda verilen malzemelerden yola çıkarak bir basın sentezi hazırlama kapasitesini değerlendirme amacını güden" bir "kamera önünde basın özeti" koymuştur.[60] Grenoble Escae, adayın şirket yöneticisi olan bir jüri üyesiyle bir görüşme gerçekleştirdiği, "alışılmadık ve zor" bir sınav geliştirmiştir. Söz konusu jüri üyesi, sınavın nasıl cereyan edeceğini kendisine anlatan belgenin önerdiği gibi, "gidişatı, soruların yerindeliğini ve adayın uyum yeteneğini açığa çıkaracak şekilde, olabildiğince basit, kısa ama aynı zamanda net cevaplar vermelidir."[61] Onu takip eden serbest mülakatta jüri üyesinin, "adayın kişisel gelişiminin genel yanlarına, ilgi alanlarına, geçmiş tecrübelerine ve projelerine dair" sorular sorması gerekmektedir. Son olarak üyeden, başka okulların başvurduğu tekniklerini sınavın kurgusal niteliğini gayet iyi ifade eden bir tersine çevirmeyle, "adayı huzursuz etmekten; tuzak, kapalı veya fazla şahsi meselelere dair –veya cevapta bu türden unsurlar barındırabilecek– sorular sormaktan kaçınması" da istenmektedir. Her türden akademik atfı yok sayma arzusu, bir başka örnekte daha açıkça kendini gösterir: "Kapasite ölçmek"; "kişiliği değerlendirmek", "önceden öğrenilmiş bilgileri değerlendirmek gibi bir işlevi olmayan" Ipag'a giriş sınavının hedefleri olarak ilan edilmiştir.[62]

Esasında, eski sınav yöntemlerinin yenilenmiş biçimlerine yahut çarpıcı şekilde yeni olan yöntemlere başvurmak, adaylara ve onları kabul eden okula, başvurularının temelinde yatan akademik başarısızlığı gizleyerek veya hatta bu başarısızlığı sermayeye dönüştürerek *sisteme yeniden dâhil edilme-*

60 European Business School, *Concours d'entrée en première année,* 30 Mayıs 1984, sunuş kitapçığı, s. 4.

61 Grenoble Escae'nin, okula giriş sözlüsünün 1985 Haziran'ındaki bir hazırlık toplantısında, jüri üyelerine dağıtılan talimat kâğıdından alıntı.

62 Institut de préparation à l'administration et à la gestion, sunuş kitapçığı, Paris, IPAG, 1983, s. 17.

lerini sağlamanın hazırlığı olan bir *iade-i itibarı* hedefleyen genel bir stratejinin tek bir boyutudur. "Okula kabul edildiğiniz taktirde geçmişinizin üzerine bir çizgi çizeceğiz ve adlî siciliniz rafa kalkacak. Şayet ilginizi çekiyorsa ve sıkı tutunursanız, normal bir tahsile devam edebileceksiniz. Bizi ilgilendiren, kişiliğiniz. Önceki okul sonuçlarınız, amaan...". Okula bilgi almak için gelen bir genci, müdür bu şekilde karşılamıştır. Adlî sicil imgesi hiç abartılı değil. Akademik kurumun elinde tuttuğu güçler içerisinde en belirleyici olanı bir tasdik etkisini veya tam tersine sembolik bir küçültme, değersizleştirme etkisini ifa etmek olduğuna göre, akademik sicilden de rahatlıkla bahsedebiliriz. Bu büyü etkisinin bazen kurbanı olan ekonomik sermaye sahipleri, onun karşısına, temel işlevleri hiç şüphesiz okul geçmişini temizlemek ve Okul'un maruz bıraktığı sosyal ve psikolojik damgaları silmek olan kurumların pedagojik faaliyetlerini koyabilirler: Akademik yargıların hâkimiyetini savmak üzere, bir yandan çürük bir diplomanın az ya da çok yanıltıcı itibarlarını sağlarken, bu dönüşümü zaten yarı yarıya yaşamış olan öğrencilerindeki akademi-karşıtı yatkınlıkları teşvik etmeli ve desteklemelidirler.

Bir okul etkisini yok etmek üzere görevlendirilmiş olan bu okulların uç örneklerde, okul olduklarını hem organizasyonları hem de pedagojik faaliyetleriyle nasıl inkâr edebildiklerini böylelikle anlayabiliyoruz. 1985 yılında okul açılır açılmaz, öğrencilerden üç gün boyunca şarap ticareti şirketi kurup şarap alıp-satan, personel alan, bankalardan kredi talep eden yöneticileri oynamalarını isteyen Nord EHEC, pedagojiyi devreden çıkartan bu pedagojik projenin ideal tip niteliğindeki bir örneğini sunar: "Hocaların bürolarının kapılarında yeni şeyler yazmaktadır. Sağdaki bankadır, yan tarafta Sosyal Meseleler Bakanlığı, daha ötede bilgisayar departmanı veya reklam inceleme ofisi vardır".[63] Akademik sermaye biriktirme gayretini (bu, pedagojik öncülüğün dış işaretlerini gösterişli biçimde sergilemek pahasına da olsa) dayatan akademik alana entegre olma arayışı, tam anlamıyla akademik sermayeden en mahrum okulları bilgi-birikime karşı sosyal becerilerin, disiplinlerin katılığına karşı kişisel gelişimin methiyesine ve hayata ve şirkete açıklık, akademik nitelikten arınma; akademik kanonlardan ve

63 "Château EDHEC 84". Un jeu pour accueillir les nouveaux eleves, *le Monde*, 29 Kasım 1985, s. 29. Oyunu tasarlayan bilgisayar hocası B. de Milleville şunları söylemektedir: "Öğrencilerin hazırlık sınıfında gördükleri eğitim metotlarıyla bir kopuşu tetiklemeyi istedik. (...) Tüm alanlarda sebep olacağı sonuçları her seferinde hesaplamayı gerektiren kararları almak" mevzubahistir burada.

boyunduruklardan, şeklî sınavlardan, kapalı bilgilerden, kod haline gelmiş alıştırmalardan kopuş kartlarını oynamaya –edebiyat ve fen büyük okulları karşısındaki konumu, küçük okulların kendisinin karşısındaki konumuna benzeyen HEC'in her daim yaptığı gibi– iten mantığın karşısına bir denge unsuru olarak çıkar. Örneğin hem teçhizat (dil laboratuvarı, bilgisayar imkânları, odyovizuel donanım), hem her daim daha aktif, daha modern, daha uluslararası (Japonya'daki, ABD'de sunulan staj imkanları okulun yenilikçi kapasitesinin sembollerindendir) olma iddiasındaki pedagojik teknik alanlarındaki modernist yenilikçilik hazinelerini sergilerler.

Kendilerini ekonomi dünyasının beklentilerine uyarlama ve şirket mantığını taklit etme kaygıları ne denli ön planda olursa olsun, küçük okullar akademik mantıktan tam olarak kurtulamazlar. Akademik kurumun özgül meşrulaştırma etkisini çok hafif de olsa (özellikle diploma/unvan vermek) tatbik edebilmeleri ancak ve ancak, şirketlerin beklentileri ve bu beklentileri peşinen tanıyan velilerin talepleri karşısında asgari düzeyde de olsa özerkliğe sahip olmalarıyla mümkündür. Ayrıca 1960 ile 1970 arasında kurulmuş olan okullar, farklı ritimlerde ve farklı yollarla da olsa, aynı sürecin aynı aşamalarından geçmişlerdir: tahsil süresinin uzaması, bir giriş sınavının koyulması, devletin mali yardımlarının ve diplomanın tanınmasının peşinden koşmak vb.

> 1967'de kurulan bir okulun devlet tarafından tanınmayı on iki yıl beklemiş olmasını, yöneticisi şöyle açıklar: "Çünkü tanınma işi P.G.'yi (müdür) hiç ilgilendirmemişti. Niye? Çünkü bizim programlarımız her daim iş piyasasına, günün gerçekliklerine göre gelişim gösterirdi (...). Bunun anlamı şu ki, gerçekten de şirketlerin ihtiyaçlarına uyum sağlardık. Hâlâ öyle yapıyoruz. Yani bence tanındığımız gün, programlarımız engele takılacak; dayatılacaklar". Diplomanın tanınmasının sağladığı sembolik tasdiki ve ekonomik güvenceyi yok saymak imkânsız olduğu için, tanınma talebi başvurusu yine de "burs meseleleri yüzünden" ve "bazı şirketlerin (...), çoğunlukla da kamulaştırılmış şirketlerin, derecelere, mertebelere göre kategorize edilmiş, tanınma görmüş okul kategorilerinin olmasından" ötürü, 1979 yılında yapılmıştır".

Yeni okullar, alanın en alt bölgesinden uzaklaştıkça ve müşteri kitlelerine tam bağımlılıktan peyderpey uzaklaştıkça, iki zıt hedefi bağdaştırmak durumunda kalırlar: bir yandan özgünlüklerini, diğer yandan tersine, meşruiyet iddialarını ortaya koymak. Özgünlüklerini, yani akademik bakımdan en tasdik görmüş okullardan farklarını, yoksunluğu redde ve kaderi tercihe

dönüştürme hedefiyle değerler tablosunu tersine çevirmek suretiyle ya da daha radikal biçimde, okulun normlarından, her daim iktisadi hayatın "gerçekleri" (veya akademik uzamın diğer alanlarında, kısaca "hayatın" gerçekleri) adına hayata geçirilmiş aykırı kopuşlarla (onları akademik meşruiyetten dışlanma riskiyle karşı karşıya bırakan kopuşlar); meşruiyet iddialarını ise akademik itibarın en azından dış işaretlerini takınarak (tasdik görmüş hocalar, diplomaların tanınması, araştırma laboratuvarları vb.) ama böylelikle, meşru akademik evrendeki aşağı konumlarına açıkça mahkûm edilmeyi kabullenerek ortaya koyarlar. Aykırı kurum tanınma kazandıkça, akademik kurum ile ekonomi dünyası arasındaki savruluşları gittikçe daha eşitsiz hâle gelmeye meyleder. EHEC'i, itibarını oturtmak ve kaliteli öğrencileri çekmek için Üniversite'nin beklentilerine uygun davranmaya; eğitim programını yönlendirirken ise karşısında durmaya götüren müphem ilişki, 70'li yıllarda, HEC diplomasıyla üniversite diploması arasındaki denkliğin şartlarını belirten kararnameler yayınlandığında, her şeye rağmen çözüme kavuşmuştur.

Akademik kutup ile ekonomik kutup, özerklik ile yaderklik, tanınma ile akademik dünyanın ve değerlerinin reddi arasında gidip gelişlerin ilkesi, akademik alanla ekonomik alan ve daha genel olarak, toplumsal dünyanın bütünü arasındaki ilişkilere nakşolmuştur: Akademik alanın içerisinde tahakküm altında konumda olan kurumlar, yerleşik kurumlar karşısındaki varlıklarını ancak ve ancak bu kurumların karşısına "hayatın", akademik mantığın parantez içerisine aldığı beklentilerini koyarak vurgulayabilirler.[64] Ancak akademik tanınmayı da ancak ve ancak, öğrenci kitlelerini seçerken ve işleyişlerini, özellikle de pedagojik meselelerde düzenlerken alanın özgül beklentilerine boyun eğerek elde edebilirler ki bu, başarısının şartı olan özgül kaynaklara (sosyal olarak kabul görmüş hoca ve öğrenciler vb.) ne kadar sahipseler o denli meyilli olacakları bir stratejidir. Bu analizler, akademik rekabetin yoğunlaşmasının, tam anlamıyla akademik talepler ile egemenlerin yeniden üretimine yönelik sosyal talep arasındaki çelişkiyi güçlendirmek suretiyle, başta Büyük Okullar alt alanında olmak üzere, yükseköğretim kurumları alanındaki bir dizi tepkisel dönüşümü belirlediğini gözler önüne serer. Bu dönüşümler paradoksal biçimde, en özerk okulların ve dolayısıyla,

64 ESEC'i, devletten gelecek bir yardım karşılığında savaştan sonra dahil olmayı kabul ettiği birleşmiş ve tek tip yüksek ticaret ve şirket yönetimi okulları grubu ESCAE'den, "pratiğe sıkı sıkıya bağlı, şirketlerin ihtiyaçlarına çok yakın" bir eğitimde uzmanlaşmak üzere 1968 yılında çıkmaya iten, bu aynı mantıktır (M. Meuleau, *a.g.e.*, s. 109.)

tasdik etmek suretiyle kendilerine çektiği öğrencilerin *yapısal gerilemesiyle* sonuçlanmıştır. Akademik piyasanın ekonomi dünyasına en yakın tarafında sayıları durmadan artan küçük eğitim işletmeleri, iş dünyasının büyük hanedanlarının ya da bürokratların, burjuva yatkınlıkları en iyi kucaklayan, geleneksel olarak itibarlı güvenli liman vazifesi görmüş IEP, ENA veya HEC gibi okullara yerleşemeyen çocuklarına bir son şans sunarlar. Eğer ekonomi alanındaki derin değişimlerle karşılaşmış olmasalar (finansal ve ticari görevlerin teknik görevler karşısında güçlenmesi, ifadesini, 1952 ile 1972 HEC ve IEP mezunlarının, en büyük işadamları arasındaki paylarının önemli oranda artması ve Politekniklilerin oranının azalmasında bulmuştur), bu teşebbüslerin çoğunun başarısı bu denli büyük olmazdı. Yükseköğretim kurumları alanının iktidar alanıyla bir bağımlılık ilişkisi içerisinde olmasından ötürü, belli bir egemen konum kategorisindeki konumların hem değerlerinin hem de sayılarının artmasına söz konusu konumlara erişimi sağlayan akademik kurumların değerinin artması eşlik eder ve bunun tersini de söyleyebiliriz: Yani bir akademik kurumun ürünlerine tanınan her sosyal ve akademik değer artışına, ona tekâbül eden "zümrenin" değerindeki ve o zümrenin iktidar alanındaki iddialarını ortaya koyabilme kapasitesindeki bir artış eşlik eder. Gerileme durumlarında da aynı ilişki, tersine devrededir.

Yükseköğretim kurumları alanının yapısı ve işleyişinin, çözümleyende (ve belki çözümlemenin okuyucularında da) bazı biyolojik mekanizmaların veya bazı sanat eserlerinin "iç erekliliğinin" verdiği neredeyse mucizevi "gereklilik" hissini uyandırmaması imkânsızdır. Ancak, doğru kavramaya katkısından şüphe duyulamayacak olan böylesi bir etkilenme, iyimser yahut kötümser işlevselciliğin iddia ettiği gibi, toplumsal mekanizmaların ve iyi veya kötü etkilerinin mantığının ilkesini öznesiz esrarlı işleyişlerde aramaya sevk etmeyeceği gibi, bireysel veya kolektif arzulara (komplo teorileriyle) bireysel niyetleri aşan bir mantık atfetmeye de götürmez. Sosyoloğun hem Büyük Okullar alanı gibi incelikli işleyen bir alanın yapısında ve işleyişinde hem de özellikle, yeniden üretimden sorumlu kurumlar uzamıyla yeniden üretilecek konumlar arasındaki benzeşiklik lehine, sanki önceden var olan bir ahengin tamama ermesiymiş izlenimini veren etkilerde fark ettiği mantıksal gereklilik, tesadüfe bırakılmayan ancak bir plana veya ne olduğu bilinmeyen bir içkin Akıl'a da riayet etmeyen tedrici ve kolektif bir tarihsel yaratma sürecinin ürünüdür; aynen etnoloğun bir evin iç mekânının sembo-

lik düzenlenişinde yahut bir akrabalık ağının yapısında keşfettiği olağanüstü mantıksal gereklilik gibi. Güzelliklerini, eve herhangi bir müdahalede bulunurken kendilerinden öncekilerin tercihlerine tâbi olmak zorunda olan yeni sahiplerinin zaman içerisinde yaptıkları sayısız tadilattan alan evler misali, burada çözümlediklerimiz gibi sosyal mekanizmalar da sayısız bireysel tercihin ürünüdürler. Ancak bu bireysel tercihler, her daim kısıt altında gerçekleşirler: Bir yanda, mevcut durumun algılanmasını ve değerlendirilmesini her bir an yönlendiren, *bedenselleşmiş yapıların kısıtı* [*contrainte des structures incorporées*]; diğer yanda tasdik kazanmış her yeniliğin, sırf kendini meydana getirmek üzere o alanda bir boşluğu doldurmayı seçmiş olmasından ötürü dahi kaçınılmaz olarak maruz kaldığı ve içine dâhil olmaya çalıştığı alanın, kendine has mantığı yahut o alana hâkim olanların çıkarları uyarınca hayata geçen gerçek bir sosyal elemeyi gerçekleştirmesinden ötürü, ortaya çıktığı andan itibaren aralıksız olarak maruz kalmış olduğu, *nesne(l)leş(tiril)miş yapıların kısıtı* [*contrainte des structures objectivées*]. Girişe yerleştirilmiş bir bariyer işlevi görmek suretiyle hangi yeniliklerin başarılı olacağını, yani hangilerinin yapı içerisinde kalıcı etkiye sahip olabilecek kurumlar olarak nesnelliğe nakşolacağını belirleyen, yapı etkisidir. Akademik kurumun hayata geçirdiği sınıflandırma işlemlerinin handiyse mucizevi olan mantığını kavramak, iki noktayı bilmekle mümkündür: bir yandan alanın, kendine has mantığı uyarınca tarihinin her bir anında gerçekleştirdiği elemenin, kendi bekâsı ve ona hâkim olanların bekâsı bakımından "işlevsel" özellikler taşıdığını; diğer yandan da alanın yapısına ve dinamiğine pratik hâkimiyeti (bireysel eylemlerin alanın içkin gerekliliğini öngörebilmesini sağlayan, budur) ilkeleri yapmış olan yeniliklerin, varlıkları tasdik görme şansına en çok sahip yenilikler olduğunu. Bedene kazınmış yapılarla (algılama ve değerlendirme kategorileri) nesnel yapılar arasında ânında gerçekleşen mutabakata dayanan pratik hâkimiyet yahut oyun sezgisi olan habitusun eylem alanına pratikte en hâkim olduğu durum, büyük ölçüde, yapısının onun ürünü olmasından ötürü, güçler alanının tamamıyla kendisine nüfuz etmiş olduğu durumdur.

Okulların sadece öğrenci kitlelerinin bileşimine göre (yani ailelerinin sahip olduğu sermayenin yapısı ve hacmine göre), akademik başarı göz önüne alınmaksızın dağılımı, çok önemli bir gerçeği ifşa eder: Bu dağılımın, mesleki konumların (çeşitli okullardaki öğrencilerin geldikleri yerler veya

yönlendikleri yerler) sosyal uzamdaki dağılımına son derece benzemesi, aldığı öğrencileri başlangıç konumlarıyla varış konumları arasındaki her türden ilişkiyi ortadan yok edecek şekilde rasgele karıştırır görünen eğitim sisteminin, kendi müdahalesinden önce onları ayıran farklar uzamını (en azından istatistiksel anlamda) devam ettirme eğilimine sahip olduğunu ortaya çıkarır. Okullar uzamının, kitlelerinin sadece sosyal kökenleri değil akademik sermayeleri de dikkate alınarak gerçekleştirilen dağılımıyla mukayesesinin gösterdiği gibi, Büyük Okulların kapılarının bu okulların yerleşmeye müsaade ettiği konumlardan gelmeyen küçük bir öğrenci franksiyonuna açık olması ve statüleri bakımından o konumlara yazgılı bir fraksiyonun bu okullardan elenmesi, şüphesiz hafif bir düzeltmeyi hayata geçirir. Ancak tam anlamıyla akademik kriterlerin dayattığı bu düzeltmeler de başka düzeltmelere uğrar ve hatta geriye çevrilir: bir yandan, seçilmelerini borçlu oldukları Okul'un kendilerine sunduğu kadroların cazibesine son derece duyarlı olan "mucize çocukları", akademik yükselişlerinin kendileri için mümkün kıldığı iktidar konumlarına sırtlarını dönmeye götüren "istidat" mantığıyla; diğer yandan da ekonomik sermaye bakımından en zengin ailelerin çocuklarının, akademik yargının özerkliğinin son derece görece olan etkisinin tehdit ettiği konumlarını düzeltmek üzere, bizzat akademik sistemin içerisinde dahi hiç durmadan ürettikleri sayısız telafi edici stratejiyle (örneğin güvenli liman vazifesi gören okullar). Akademik rekabetin yoğunlaşmasının, akademik yargıdan kaçınma imkânını yaratan okulların olağanüstü biçimde güçlenmesi sonucunu paradoksal biçimde nasıl getirdiğini böylelikle anlayabiliyoruz.

Diplomalıların sayısının, diploması olmayanların ve alaylıların (özellikle yönetici kadrolardan) dışlanmasını getiren artışı ve daha eski yükselme biçimlerinin ortadan kalkışı; diplomaların tanınmasının evrenselleşmesi; iş piyasasının en azından bu açıdan birleşmesi ve diplomalılar arasındaki rekabetin yoğunlaşması eşanlı süreçleri, yan etkilerini de ortaya çıkartmıştır: akademi piyasasının çeşitlenmesi ve kültürel sermayeden görece mahrum büyük burjuvazinin nesnel talepleriyle hayli alışılmamış türdeki akademik hizmet satıcılarının ittifakının sonucunda, kendilerini şirketlerin taleplerine daha doğrudan uyarlayan ve geleneksel eğitim kurumlarının tekeline rakip hâle gelme kapasitesine sahip bir grup akademik kurumun zuhur etmesi. Sıklıkla şirketlerce kurulan, finanse edilen yahut kontrol edilen özerkliği zayıf kurumlar olan "akademik olandan arındırılmış" bu akademik kurumlar,

iş piyasasındaki değeri tamamıyla diplomaya bağlı olan ortalama teknisyen kategorileriyle ekonomiyi yönetenler arasındaki mücadelede silah hâline gelmiştir. Bu okullar ekonomiyi yönetenlere sadece, şayet gerekiyorsa okulda başarılı olamamış vârisleri için sığınacak uygun limanlar değil, aynı zamanda gönüllerine göre, başka bir deyişle siparişe uygun, yani akademik sistemin patentli ürünleri gibi, hukuki teminat altındaki bir unvanın "katılığından" ötürü "vasıfsızlaşma" [*déqualification*] yahut "dışarıda kalma" [*disqualification*] karşısında korunmasa da teknik bakımdan asgari donanıma sahip üreticilerin üretildiği mahaller sunmaktadır.

Ek 1
Övgü söylevi

Bir okul ne kadar ünlüyse o kadar övülür ve o kadar çok sayıda kitap ve makaleyi üstüne çeker. XIX. yüzyılın sonunda yüz yaşlarını tamamlamış olan ENS ve Politeknik, sıklıkla okulun müdür yahut kütüphaneci gibi sorumlularının yazdığı, okulun hagiografik tarihçiliğini yapan çok sayıda kitaba konu olmuştur (ENS'de Paul Dupuy, Fustel de Coulanges, Désiré Nisard, Politeknik'te G. Claris, A. de Lapparent, G. Pinet bunlardan bazılarıdır).[65]

XX. yüzyılın ilk yarısı, bu iki okula vakfedilmiş kitaplarla doludur. ENS üzerine olanların pek çoğu ya roman türündedir (Giradoux, Jules Romains vb.) ya da ünlü ENS'lilerin, genellikle 1880-1900 arasında geçen hatıralarıdır (Charles Andler, Lucien Herr, Péguy, Jules Tannery). Politeknik'te geçen meşhur roman sayısı daha az olmakla birlikte, okula ve Monge yahut başka kurucu âlimlerine vakfedilmiş çok sayıda hagiografik eserin yanı sıra, şu veya bu disiplinin öğretimine dair makaleler ve Politeknik jargonu üzerine incelemeler de mevcuttur.[66]

1945'ten sona, Ulm ve Politeknik üzerine, biraz mizahın da karışmaya başladığı birkaç hagiografik esere daha rastlasak da[67] roman yok denecek kadar azdır. Pek çoğu Amerikalı araştırmacılarca gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sayısı ise artmıştır. 60'larda ve özellikle de 70'lerin sonlarında dikkati ve ilgiyi üzerinde toplayan, hiç şüphesiz ENA'dır: Bilimsellik iddiası taşıyan eser, deneme yahut incelemeleri gittikçe çoğalmıştır. HEC, Madencilik okulları veya *a fortiori* Fontenay veya Saint-Cloud gibi görece daha az meşhur okullar üzerine ise neredeyse hiçbir eser yoktur. Centrale, XIX. yüzyılda hayli fazla, XX. yüzyılda ise görece az eserle, ara bir konumu işgal eder.

Bilimsel çalışmalar daha ziyade meşhur okullara eğilirler ve her türden övgücü müsamahadan âzâde olmalarına da çok nadir rastlanır. Örneklerin çoğunda, yazarların, kitaplarına konu okulla bir bağlantıları vardır ve buna istisnalar neredeyse her daim yabancı araştırmacılardır. Gayet anlamlı olan ENA örneğiyle yetineceğiz. Bu okula vakfedilmiş, çok ses getiren ve okulun nâmına katkısı büyük olan ilk eserde imzası bulunan J. Mandrin, iki ENA mezununun, 1965 mezunu Jean-Pierre

65 Politeknik, önceden de bazı kitaplara konu olmuştur: A. Fourcy'nin *l'Histoire de l'École Polytechnique*'i 1828 tarihlidir. Politeknik'te hocalık yapmış olan François Arago da [XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ünlü astronom, fizikçi ve siyasetçi] üzerine bazı kitaplar yazmıştır.

66 30'lu yıllarda "Büyük Okullarımız" başlığını taşıyan ve ENS ile Politeknik'in yanı sıra Centrale, Navale ve Saint-Cyr üzerine eserleri içeren bir dizinin yayınlanmış olması bize, dönemin meşhur okullarına dair tanıklıklar sunmaktadır.

67 A. Peyrefitte, *Rue d'Ulm, Chroniques de la vie normalienne, a.g.e.*, J.A. Kosciusko-Morizet, *La "mafia" polytechnicienne*, Paris, Seuil, 1973.

Chevènement ile 1956 mezunu Didier Motchane'ın takma adıydı. 70'lerin sonunda veya 80'lerin başında ENA'yı konu alan eserlerin neredeyse tamamını, çoğunluğu aynı zamanda ya ENA'da ya da IEP'de yönetici veya hoca olan ENA mezunları kaleme almıştır. Jean-Luc Bodiguel IEP'de öğretim üyesidir; José Freches 1978 döneminden ENA öğrencisidir ve Pierre Desprairies'in (1948 mezunu) önsözünü yazdığı eseri, "Enathèque" başlığını taşıyan bir dizide yayınlanmıştır; 1959 mezunu Jean-François Kesler şu anda ENA'nın müdür yardımcısı, araştırma ve sürekli eğitim sorumlusudur ve 1981-82'de ENA'daki reform hareketinin üyeliğini üstlenmiştir. CNRS'de araştırmacı olan, ENA mezunu Philippe Kessler'in eşi Marie-Christine Kessler'in eserine, ENA'nın kurucusu Michel Debré önsöz yazmıştır; ENA öğrencisi Guy Thuillier (1961 dönemi) hâlihazırda IEP'de hocadır. 1973 döneminin öğrencisi Odon Vallet ise IEP'de doçenttir. *Journal du Dimanche*'ın yazı işleri müdürü Michel Schifres istisna teşkil eder: Hayranlık dolu röportaj tarzında kaleme alınan eseri, başka bir zamanda Politeknik ve bikorn şapkaları örneğinde olduğu gibi, tirajı yüksek gazetelerin yahut tüm aile fertlerine hitap eden dergilerin baş sayfasını süsleyebilecek bir okulun şöhretine tanıklık etmektedir.[68]

68 J.-L. Bodiguel, *L'École nationale d'administration: les anciens eleves de l'ENA* (sosyoloji cildi), Paris, FNSP, 1978; J. Freches, *L'ENA: voyage au centre de l'Etat*, Paris: Conti-Fayolle, 1981; J. F. Kesler, *L'ENA, la société, l'Etat*, Paris, Berger-Levrault, 1985; M.-C. Kessler, *L'École nationale d'administration: la politique de la haute fonction publique* (tarih cildi), Paris: FNSP, 1978; J. Mandrin, *l'Enarchie ou les mandarins de la société bourgeoise*, Paris, la Table ronde de Combat, 1968; M. Schifres, *L'Enaklatura*, Paris: J.-C. Lattes, 1987; G. Thuillier, *L'ENA avant L'ENA*, Paris; PUF, 1983; O. Vallet, *L'ENA toute nue*, Paris, Moniteur, 1977.

Ek 2

Metot[69]

İncelediğimiz kitlenin inşasının dayandığı ilke, bizzat araştırma hareketinin bünyesinde, yavaş yavaş ortaya çıktı. Bir anketin, hele de boyutu bu denli büyükse ve çok sayıda toplumsal engeli aşması gerekiyorsa, rastlantılara ve kazalara kısmen tâbi olması kaçınılmazdır. Ancak Georges Canguilhem'in hatırlattığı üzere, gerçekten de önüne çıkan fırsatlara göre yoluna devam eden korsanla akraba ampirik araştırmacı, rotasını belirlerken, bir metottan daha azı (yola çıktıktan sonra çizilen bir rota) ancak basit bir teorik önseziden fazlası olan ilkelere riayet etmesi itibarıyla korsandan ayrılır. Bu özel vakada, bilimsel pratiği düzenleyici bu ilke "alan" mefhumunda özet ifadesini bulmuş vaziyettedir. Bu bakış açısıyla alanı, bir uzam, yani bir karşılıklı dışlama ilişkisiyle birbirlerine bağlı konumlardan oluşan bir bütün olarak ele alıyoruz. Şu ki bizim için okullar uzamını inşa etmek, bu okulları birbirlerinden nesnel olarak ayıran anlamlı ve anlamlandırıcı farkların tamamını kavrayabilecek, başka bir deyişle bu kurumlar arasındaki kayda değer farkların bütününü ortaya çıkartmayı sağlayacak kriterler sistemini inşa etmek anlamına geliyordu. Bu ilkeyi oturttuktan sonra, kayda değer karşıtlıklar sistemini olabildiğince eksiksiz ve olabildiğince net biçimde ortaya koymak için olmazsa olmaz okulları bir araya getirmek gerekiyordu. Bu ayrımlar, örneğin temsillerde son derece kuvvetle mevcut olan edebiyat okulları-fen okulları ayrımı gibi, kendilerini ilk bakışta ele verenler olmayabilirdi: Sevr ve Fontenay'ın açılmasıyla birlikte cinsiyetlere göre karşıtlık, araştırmaya veya Üniversite'ye yönlendiren okullarla ekonomik ve bürokratik iktidar mevkilerinin yolunu açan, kendi aralarında da pek çok ikincil ilkeye göre ayrılan okullar arasındaki çokbiçimli karşıtlık ve son olarak, özellikle de "büyük" ve "küçük okullar" arasındaki karşıtlık.

Üç yılı aşkın bir süreye yayılmış olan ve rastlantıların hiç bitmeyen müdahalesini veya sistemli gitme hedefinin daimi işaretlerini herkesin kendince fark edebileceği bir girişimi, tamamlandıktan sonra anlatmak hiç kolay değil. Esasında bir bilimsel araştırmanın hakikatini oluşturan her şeyi ve özellikle de bir fırsatı kaçırmamak için sıklıkla durumun âciliyetinde irticalen atılması gereken uzun adımlar dizisini yahut teorik hususları fazlaca dert etmeden, ancak ne kadar ufak olursa olsun, her kararın, nesnenin bilimsel inşasına katkısının belirleyiciliğinin eşit olduğu inancıyla hayata geçirilmesi gereken operasyonları anlatmak gerekirdi. Anketleri yapan ekibin belirlenmesi (cinsiyete, yaşa, sosyal kökene, mesleki statüye göre bileşiminin belirleyici etkileri olabilir), kodlayıcıların eğitilmesi, incelenen kitlelerin belirlenmesi yahut analizi yapılacak belgelerin sınırlandırılması ve tabiatıyla, veri

69 Bu kısım, Monique de Saint Martin ile birlikte yazılmıştır.

toplama (gözlem ve/veya mülakat, sorulan soruların içeriği ve biçimi vb.) veya verileri kodlama yöntemlerindeki tercih hep böyle belirleyici kararlardır. Tüm bu operasyonların kaçınılmaz biçimde bir miktar keyfilik içerdiğini gizlemek gibi bir niyeti olmayanlara, sosyal mantığın az ya da çok dayattığı tercihleri bilimsel mantığın gerekliliklerine tâbi kılmak suretiyle sosyal gereklilikten bilimsel erdem çıkartmak üzere, epistemolojik ihtiyat ile sosyolojik sarahate tutunmak kalır.

Tüm bu girişimin başlangıç noktası, *Vârisler*'in yayınlanmasının ardından, her bir okulun Fransa Ulusal Öğrenci Birliği'ndeki (UNEF) temsilcilerini bir araya getiren ENS karteline mensup bir grup ENS'linin, okulları üzerine bizim de katılacağımız bir anket yapmayı kendiliklerinden önermeleri oldu. Ankete, en azından, yapısal ağırlıklarından ötürü evrenin yapılanmasında belirleyici rol oynayan okulların tamamının (yani Ulm ENS'nin yanı sıra Politeknik, Ulusal İdare Okulu (ENA), Yüksek Ticaret Çalışmaları Okulu (HEC) ve Ulusal Ziraat Enstitüsü (INA veya Agro)] dâhil edilmesinin gerekli olduğu en baştan ortaya çıktı. Büyük ayrışma ilkelerinin, özellikle "büyük" ve "küçük" okullar karşıtlığının etkilerini ölçme imkânına sahip olabilmek için, araştırmayı, geleneksel kabule göre Büyük Okullar evrenini oluşturan beş kurumun ötesine taşımak gerekli idi. Ulm ve Sevr'deki anketleri (Mart-Nisan 1966'da) yaptıktan sonra Saint-Cloud (Nisan-Mayıs 1966) ve Fontenay'ı (Nisan-Mayıs 1966) inceledik.[70] ENA'dan (1967'de) sonra aynı yıl Ulusal PTT Yüksek Okulları'nda, ENSAE'de ve IEP'lerde de anket yaptık. Son olarak ve bilhassa, Politeknik'teki anketimizin (Nisan 1967) ardından, orta ve küçük mühendislik okullarını da inceledik. Fen okulları alt-alanının çok geniş (o sırada 138 okul) olmasından ve kısmen üst üste binebilen çok farklı ilkelere göre (akademik seviye, sosyal seviye, özel yahut devlet statüsü, Paris'te veya taşrada bulunmak vb.) çeşitlilik arz etmesinden ötürü anketi, Centrale (1967) veya Elektrik Yüksek Okulu yani Supelec gibi sosyal seviyesi yüksek ama akademik seviyesi ortalama; Breguet (Elektronik Yüksek Okulu) veya Mekanik ve Elektrik Özel Okulu (1969) gibi sosyal seviyesi yüksek, akademik seviyesi düşük; Lille Sanat ve Meslek Yüksek Okulu (ENSAM-1967) gibi sosyal seviyesi düşük ve akademik seviyesi orta mühendislik okullarının[71] yanı sıra, ENPC, ESPC, Telekomünikasyon Yüksek Okul (Eylül-Ekim 1969) gibi, bu alt-alanda kayda değer konumlara tekâbül eden çeşitli okullara genişletmek durumunda kaldık. Paris ENSM'nin hem sosyal hem akademik seviyesi yüksek bir okul olmasından ötürü, 1967'de Nancy ve

70 Eğitim sisteminin ikincil ancak çok önemli bir ayrımı olan genel eğitim ve teknik eğitim karşıtlığını kavrayabilmek için, Ulusal Teknik Eğitim Yüksek Okulu'nda da anket yaparak ENS Ulm ile ENSET arasındaki karşıtlığı da sorgulamak gerekirdi. Öte yandan, mühendislik alt-alanında (mesela Politeknik ile Lille Sanat ve Meslek Okulu arasında) ya da yüksek kamu yönetimi alt-alanındaki (ENA ile PTT Okulu arasında) benzer karşıtlıkların nasıl işlediği de gözlenebilir.

71 Sosyal seviyesi düşük, akademik seviyesi çok yüksek olan mühendislik okulu yoktur.

Saint-Étienne Maden Okullarında yaptığımız anket, Paris/taşra karşıtlığını çözümlememizi ve bunun toplumsal bir karşıtlığa hangi ölçüde denk düştüğünü görmemizi sağlayabilirdi. HEC'i (Mayıs-Haziran 1967) inceledikten sonra, yaygınca kabul edilen hiyerarşide hemen ardından gelen ESSEC'i ve taşradaki yüksek ticaret okullarından birini (mesela Le Havre veya Rouen) ele almayı arzu ettiysek de idari ve pratik engellere tosladık. Tam araştırmayı yürüttüğümüz dönemde derin değişimler geçirmesinden dolayı, işletme okulları alt-alanına, bu okulların temel özelliklerini (kuruluş tarihi, okula kabul edilme kriterleri, öğrencilerin sosyal ve akademik özellikleri, eğitim müfredatı vb.) belirlemeyi hedefleyen özel bir çalışma vakfettik. Çeşitli sebeplerden ötürü Denizcilik, Havacılık, Saint-Cyr gibi askeri okullar ile Güzel Sanatlar Okulu'nda anket yapmak mümkün olmasa da, bu sonuncuda bizim de katılımımızla ve bizim anketimizin modeline göre daha sonradan yapılan bir anketin sonuçlarını kullanabildik.

Alanın bir kesimindeki kayda değer konumları önümüzdeki fırsatlar elverdiğince tanımlarken hangi mantığa riayet ettiğimizi, ziraat okulları örneğinde târif edebiliriz. Anket, Paris INA'da (Agro) ve Thiverval-Grignon'daki (Paris bölgesinde) Grignon INA'da, 1966 yılının Mayıs, Haziran ve Ekim aylarında gerçekleştirildi. Ulm'un tersine, sendikalı öğrenci oranının çok düşük olduğu Agro'da, soru formlarını öğrencilerin tümüne öğrenci bürosundan yetkililer dağıtırken, Grignon'da tüm öğrenciler anketi bir amfitiyatroda bir arada yanıtladı. Paris'teki ziraat okullarıyla taşra okulları arasındaki ve ayrıca Tarım Bakanlığı'na bağlı okullarla doğrudan doğruya Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olup Üniversite'ye daha yakın olanlar arasındaki karşıtlıkları hesaba katmak üzere, anketi Tarım Bakanlığı'na bağlı iki okul olan Montpellier ENSA ve Rennes ENSA'nın yanı sıra Eğitim Bakanlığı'na bağlı iki okul olan Nancy ENSA ve Toulouse ENSA'da da gerçekleştirdik. Son olarak, tam anlamıyla ziraat okulu olmayan, uzmanlaşmış örnek okullar olarak örnekleme dâhil ettiğimiz iki okulda da anket yaptık: Versailles Ulusal Bahçecilik Yüksek Okulu (peyzajcılık eğitimi alanları dışarıda bırakarak bahçe bitkileri mühendisliği eğitimi alan öğrencilerle) ve Massy ENSIAA (Zirai Ürünler ve Tarım Yüksek Okulu).[72] Büyük zümrelere hazırlayan başka okullarla (ENA, Madencilik, Köprü) karşılaştırmak için kırsal alan mühendislerini eğiten Ulusal Su ve Orman Okulu'nu (ENGREF) ve ayrıca ziraat okulları örneğinde erkek-kadın karşıtlığının nasıl biçimlendiğini görmek üzere, kadınlar için ulusal yüksek ziraat okulunu da incelememiz gerekirdi. Bu noksanlar, Eğitim Bakanlığı'nın anketlerinin verileri sayesinde sonradan kısmen giderildi.

72 Bakalorya seviyesinde öğrenci alan yahut öğrencileri kendileri hazırlayan (Angers, Purpan, Beauvais, Lille, Paris Zirai Uygulama Teknik Enstitüsü, Bordeaux Zirai İşler Mühendisleri) "küçük okulları" da, öğrenci sayısı görece yüksek uzmanlık okullarını da (tropik agronomi, yağlı madde uygulamaları, süt ürünleri sanayii ve ekonomisi) ankete dâhil etmedik. Ancak Massy ENSIAA'daki araştırma sayesinde, bu son kategoriyi temsil edilmiş addedebiliriz.

Hedef zaten, Büyük Okulların öğrencilerinin tamamına dair veri üretmek olmadığı gibi, şu veya bu okul kategorisindeki öğrencilerin (ziraat veya mühendislik öğrencileri gibi) tamamına dair üretmek de değildi. Alanın *yapısını* kavramayı gerektiren hallerde, normalde başvurulan rasgele örneklem prosedürleri tamamıyla eksik kalır. Bazı konumları çok az sayıda bireyin hatta bazen tek bir kişinin temsil ettiği edebiyat alanında bu sorun çok açıktır. Zira bizzat torbadan çekme etkisiyle, *gerçek bir resmini*, yani *yapısal olarak benzeşik olan bir temsilini* üretmek istediğimiz nesnel yapının bazı belirleyici unsurlarını ıskalamaları çok olasıdır.[73] Temsiliyet bu şekilde tanımlandıktan sonra, bizzat seçilen metodolojik yol bakımından bazı boşluklar ya doldurulamamış (mesela askeri okullar) ya da ikincil kaynaklara yahut mevzubahis kurumların dosyalarına başvurularak (Tıp uzmanlığı, Hâkimlik Okulu ve Adli Etütler Enstitusü için) doldurulmuş olsa da, incelediğimiz yapısal örneklemin, Büyük Okullar alanının nesnel yapısını temsil kabiliyetinin bulunduğunu kabul edebiliriz.

Sorular ve doğrudan gözlem

İncelediğimiz okulları kayda değer ayırma ilkelerine göre ayırabilmemizi sağlayacak bilgilerin toplanması temel zorunluluğumuz olduğundan, görüşmelerde, çeşitli failleri şu veya bu alt-alanda (örneğin fen alanındaki Büyük Okullar) veya *tabiatıyla,* falanca okulda (mesela ENS içerisinde) konumlandırmayı sağlayan sorulardan ziyade, kendilerinin ve onlar vasıtasıyla ait oldukları kurumların Büyük Okullar uzamında işgal ettiği *konumlara dair nesnel göstergeleri* ortaya çıkartacak soruları öne çıkartmak gerekiyordu. Bu metodolojik tercihin sonucu olarak, içeriden olanların meraklarını giderici, farklılıklara yönelik soruları herkese ortak sorular aleyhine artırma dürtüsüne ve kurumların yetkililerinin yahut ekibin anketi bir ya da birkaç okulda yapmakla mükellef üyelerinin bu yöndeki doğal baskılarına berdevam surette direnmemiz gerekti.[74]

---

73 Bu noktada sadece, daha önce de belirttiğim bir noktayı hatırlatacağım: İnşa etmeye teşebbüs ettiğimiz çok boyutlu (tekâbüliyet analizinin diyagramının gösterdiği) uzam, Büyük Okullar alanının, iki uzamın farklı unsurları (failler veya kurumlar ile özellikler) arasında, failler ile özellikler arasındaki ilişkilerin bütünü her ikisinde de aynı yapıya sahip olacak şekilde tek anlamlı bir ikili korelasyon kuran eşbiçimli [*isomorphic*] bir temsilidir.

74 Toplumsal uzamın bir bölümü, mesela bir "meslek" üzerine çalışırken bu meseleyle her daim karşı karşıya kalınır. İster istemez sınırlı olan görüşmede yerli, yani o yere özgü sorulara ağırlık verilmesi, grubun bütününün niteliklerini ortaya çıkartabilme, dolayısıyla sosyal grubun uzamdaki *diferansiyel konumundan* kaynaklanan pratikleri ve sonuç olarak aynı grup içerisinde bu konuma atıfta bulunma tarzlarını gerçekten anlama imkânını vermeden, iç ayrışma ilkelerine dair –siyaset, sendikacılık, meslekî pratikler vb. hakkında– haddinden fazla bilgiyle baş başa kalma sonucunu doğurur.

Araştırma başlangıçta, ENS vakası için benimsediğimiz yönteme uygun şekilde, kurumun mensuplarının katkısıyla hayata geçirilebilecek şekilde ve bürokratik talepler karşısında bağımsız olma kaygısıyla, bu araştırmaya özel bir finansman öngörülmeksizin tasarlandı.[75] Farklı okullarda, o okulun mezunu olabilen ve bazıları mevzubahis okulla özel bir ilişkiye sahip genç araştırmacıların işbirliğiyle hayata geçirildi: mühendislik okullarında (Politeknik, Centrale, Paris, Nancy ve Saint-Étienne Madencilik Okulları, Lille ENSAM) Christine Baudelot, Noelle Bisseret ve Antonio Linares; ENSAE'de Jacqueline Boutonnat; diğer bazı mühendislik okullarında (EPCI, Sudria, ENST, ESSIE –Breguet–, ESE-Supelec, ENPC) Patrick Champagne; yukarıda saydığımız ziraat okullarında Claude Grignon ve Pascale Maldidier; HEC'de Victor Karady ve Henri Le More; ENA'da Jean-François Kesler; Paris ve Grenoble IEP ile PTT Okulu'nda Dominique Schnapper; Bordeaux IEP'de Pierre Birnbaum ve Nancy Madencilik'te Philippe Fritsch.[76]

Soruların büyük kısmını herkese ortak sorulara ayırarak özgül soruları ya araya eklenen bir kâğıda ya da doğrudan gözleme bırakma tercihi, geriye dönük olarak tesis edildi.[77] Tüm teknik tercihleri (başta kullanılmasında karar kılınan so-

75 Bu araştırma hiçbir maddi yardım almadı ancak Maliye Bakanlığı'nın talebiyle gerçekleştirilen, kamu yönetimine dair bir araştırma bünyesindeki bir yardımdan geriye dönük olarak faydalandı (bu parayla kodlama maliyeti karşılandı). Eğitim Bakanlığı'nın, "eğitim sisteminde geçiş aşamaları" kapsamındaki geçici bir ödeneği, özellikle yeni ticaret okulları üzerine tamamlayıcı görüşmeler yapabilmemizi ve yükseköğretim kurullarına dair 1984 yılı istatistik verilerini işleyebilmemizi sağladı.

76 Tüm bu isimlere ve daha pek çok kişiye şükranlarımızı bildiririz. Anketi yapmamıza izin veren, araştırmanın çeşitli aşamalarında desteklerini esirgemeyen okul müdürleri ile yetkililerinin; soruların cevaplanması aşamasında yardımcı olan hocaların; anketi okullarında organize eden, okul hayatlarına dair çok değerli bilgi ve gözlemleri bir araya getiren öğrencilerin; farklı okulları yahut Milli Eğitim Bakanlığı'nın, gerekli olan dosya, belge veya verileri kullanımıza sunan kütüphaneci, arşiv sorumlusu, sekreter veya idari birim sorumlularının ve görüşmelere katılmayı kabul edenlerin işbirliği olmadan bu anketi layıkıyla yürütemezdik. Verilerin bilgisayarda işlenmesini üstlenen Salah Buhedja'ya, okullardaki belge araştırmasının yanı sıra hem okulların yönetici ve sorumlularıyla hem de Paris, Lyon ve Grenoble bölgelerindeki orta ve yükseköğretim öğrencileriyle görüşmelerin bazılarını gerçekleştiren Rosine Christin ve Claire Givry'ye de teşekkür ederiz. Doğrudan veya dolaylı bu projeden ortaya çıkan çalışmalardan olan Henri le More'un tezi (H. Le More, *Classes possédantes et classes dirigeantes. Essai sociologique sur l'École des hautes études commerciales*, Paris, 1976, doktora tezi, 301 sayfa), başlangıç projesinin altında yatan fikri en iyi ifade edendir: sistematik biçimde bir araya getirilecek olan ve okullar alanının kurucu unsuru konumundaki ilişkilerin yapısının analizine dayanan bir dizi monografik inceleme gerçekleştirmek.

77 Soruların toplu olarak tartışılması mantığı, kıyasa izin vermeyecek özgül soruları belirsizce ekleme sonucunu ortaya çıkarabilirdi (çok incelikli bir hiyerarşiye sahip olan fen okulları evreninde, soruların özgülleştirilmesi baskısı özellikle kuvvetliydi, ki aslında biz de bu okulları ayrıştırabilmeyi arzu ederdik). Öte yandan, çoğunlukla incelenen okulların biriyle ya da diğeriyle özel ilişkileri uyarınca belirlenmiş olan katılımcılar, çözümlenen nesneyi andıran bir uzam oluşturma eğilimindeydiler ve bu şekilde tanımlanmış bakış açılarının çarpışması, bir neseneleştirmenin ve bilimsel kontrolün başlangıcını teşkil etmekteydi.

rular ile başvurulan analiz kodları veya yöntemleri) *kıyaslanabilirlik* zorunluluğuna tâbi kılmak analizde, en özgül özelliklerin gün ışığına çıkartılmasının şartı olarak ortaya çıkarken, o kurumun varlığının nişanesi haline gelmiş şeyleri [*particularisme*] dikkate alma kaygısı adına verdiğimiz bazı tâvizler, gerçek özelliklere [*particularité*] götürebilecek kıyasların önünde engel oluşturdu. Monografilerden oluşan basit bir bütün dahi, özellikle de kıyaslama niyetiyle yapılmışsa, bilimsel iddialarla gerçekleştirilmelerine rağmen, sistematik kıyasa başvurmamaktan mütevellit, mezun birlikleri ve derneklerinin övgü amacıyla yahut pratik sebeplerden ötürü gerçekleştirdiklerinden pek de farkları olmayan çalışmalara göre gerçek bir ilerleme olurdu. Ön-inşa edilmiş, yani münhasır ilginin belirleyici tecridine kapatılmış nesneye bağlılık, birden fazla örnekte falanca okulla doğrudan veya ters bir özel ilişkinin kalıntılarını ele verir. Bu, nesnelliğin sahte mesafelerinin de bir ilk hayranlık ilişkisinin çarpıcı tersine çevirmelerinin de arkasına saklanabilen bir bağlılık olabilir. Öğrencilerin her okulda sorduğu, öncelikle grup içi ayrımlara dair sorular, bizzat bu farklılıkların sakladığı olağanüstü benzerlikleri yok saymaktaydı. Ayrıca, sözelci ENS'lilerin merak ettiği pek çok mesele, örneğin sosyal kökenle disiplin tercihi arasında yahut disiplinle siyasi görüşler arasında bir ilişki olup olmaması, görece kısıtlı bir kitle üzerine olan bir anketle tam olarak çözülemeyecek türdendi.

Kıyaslama kaygısıyla bağlantılı genelliğin bedeli, gerçekdışılık tehlikesiydi; zira biçimsel olarak aynı olan sorular, farklı okulların bağlamlarında farklı anlamlar –farklılıklarının farkında olunmayan farklılıklar– alabilirdi. Bundan kaçınmak için, soru formuyla yapılan istatistik anketin, her bir okul ölçeğinde, okulun yapı içerisindeki konumuna ve bu konumun ifadesini bulduğu özgül kurumlara dair bilgilerimize göre hazırlanacak çok net gözlem ve mülakat kılavuzlarına göre yürütülecek etnografik türde derinlemesine mülakatlarla tamamlanması gerekiyordu. Dolayısıyla her okulda yetkililerle, hocalarla (mesela Ulm Sokağı'nın "tekrar ettirici agrejeleri" veya bu okula has okutmanlar) ve öğrencilerle çok sayıda (bireysel ve bazen kolektif) derinlemesine mülakat gerçekleştirdik. Özellikle, Büyük Okullar alanı hakkındaki temsilleri ile okullarının bu uzamdaki senkronik ve diyakronik konumuna dair olan bu mülakatların yanı sıra; bu konumun ve değişimlerinin pratikler üzerindeki muhtemel etkilerine dair tüm reel göstergeleri (ENS'lilerin ENA'ya hazırlanma eğilimleri veya Politekniklilerin, ENA'nın rekâbetinin kendilerini tehdit etmeye başladığı piyasalarda diplomalarının değerini artırma çabaları gibi) tespit ettik; son olarak, onlara has yapılara (HEC'deki kulüpler, ENA'da sözlünün cereyanı yahut farklı okullarda, tâyin ritüelleri, mezun dernekleri ile bu derneklerin ritüelleri ve başta ölüm ilanları olmak üzere yayınları vb.)[78] dair çok çeşitli analizler yaptık.

78 Büyük Okulların ayırt edici özelliklerinin, sadece müntesiplere has âdetler, törenler ve inanışlar olduğu şeklindeki, eskilerin esrarlı havalar ve imâlı gülüşlerle dile getirmeye

Bunlara ek olarak, Büyük Okullar uzamının gerçek bir *yapısal tarihini* inşa etmek için gerekli olan tarihsel bilgileri toplamaya çalıştık. Tek bir okulu tarihsel olarak inceleyen monografiler, Büyük Okullar alanın genel yapısındaki değişimlerin etkilerini ya gözden kaçırmakta ya da farkında olmadan, kargaşa yahut gerileme işaretleri olarak kaydetmektedir.[79] XIX. yüzyılın sonunda HEC'in yahut Savaş sonrası dönemde ENA'nın hızla ortaya çıkışının, alanın tamamında tetiklediği etkileri akla getirmek yeterlidir. Akademik kurumların yapısal tarihi iktidar alanının bütününün yapısal tarihinden ayrılamaz olduğuna göre, önümüzdeki iş devasa idi.[80] Maliye müfettişleri ve Sayıştay üzerine, çoğunlukla zümrenin eski üyelerinin kaleme aldığı kısmî çalışmalar mevcut olmakla birlikte, bu eserler bizim sorunsalımız açısından çok önemli bir noktayı, yani iktidar alanının yapısıyla yükseköğretim kurumlarının yapısı arasındaki ilişkiyi karanlıkta bırakmakta, büyük zümreleri Büyük Okulların yetiştirdiği şeklindeki naif teoriyle yetinerek, önceden var olan, Büyük Okulların da tasdik ettiği sosyal farkları yok saymaktaydı.

---

bayıldıkları efsaneye teslim olmaksızın, her okulun, kendi tarihinden kaynaklanan bir hususiyetinin olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ayrıca her okulda, hem ilgililerle iletişime geçmemizi kolaylaştıracak, hem de içeriden bir bakış açısıyla neyin önemli olup neyin olmadığını ayırt etmemize yardımcı olacak olan bilgi sağlayıcılara ihtiyacımız vardı.

79 Aralarında büyük kalite farklılıkları bulunan söz konusu monografilerden bazıları şunlardır (tarih sırasına göre): T.-B. Bottomore, La Mobilité sociale dans la haute administration française", *Cahiers internationaux de sociologie*, XIII. Cilt, 1952, s. 167-78; G. Grunberg, *Les eleves de l'École Polytechnique 1948-1967*, Paris, Centre d'Etudes de la Vie Politique Française, 1970, 107 s; J. Marceau, INSEAD, *the Social Origins, Educational Experience and Career Paths of a Young Business Elite*, SSRC Hibesi için nihai rapor, 1973-1985, 118 s.; J.-L. Bodiguel, *L'École nationale d'administration, les anciens eleves de l'ENA*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1978, 271 s.; M.-C. Kessler, L'École Nationale d'Administration: la. politique de la haute fonction publique, Michel Debré'nin önsözü, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1978, 299 s., T.Shinn, *L'École polytechnique, 1794-1914*, Paris, FNSP, 1980, 263 s.; J. Marceau, *Les familles et les affaires, la formation d'une elite multinationale*, Canberra, Avustralya Ulusal Üniversitesi, Ekim 1981, 345 s. (CORDES için nihai raporun Fransızca özet versiyonu); M. Meuleau, *Histoire d'une grande école, HEC: 1881-1981*, Paris, Dunod, 1981; T. Shinn, "Des sciences industrielles aux sciences fondamentales. La mutation de l'École supérieure de physique et de chimie (1882-1970)", *Revue Française de sociologie*, XX, 1981, s. 167-182; J.-N. Luc, A. Barbé, *Des normaliens, Histoire de l'École normale supérieure de Saint-Cloud*, Paris, FNSP, 1982; J.-F. Kesler, *L'ENA, La société, l'Etat*, Paris, Berger-Levrault, 1985, 584 s. Genel olarak, Büyük Okulların tamamına eğilen, "seçkinlere" veya "yönetici sınıfa" dair bazı çalışmalar, belirli bir araştırmaya dayanmamaktadır (bkz. E.N. Suleiman, *Les élites en France: Grands corps et grandes écoles*, Paris, Seuil, 1979; P. Birnbaum, C. Barucq, M. Bellaiche, A. Marié, *LA classe dirigeante en France: Dissolution, interpénétration, integration*, Paris, PUF, 1978, özellikle IV. bölüm).

80 Christophe Charle'ın, egemen sınıfın XIX. yüzyıl sonundaki tarihine dair çalışmaları, bu mantık uyarınca yapılmıştır (bkz. C. Charle, *Intellectuels et élites en France (1880-1900)*, Paris, I. Paris Üniversitesi, doktora tezi, 1986).

Her kurumun genel uzamdaki senkronik ve diyakronik konumunu belirleme imkânını böylece elde etmek bize öylesine kuvvetli bir araç sağladı ki, her bir kuruma ve bu kurumları işgal edenlerin görüş ve pratiklerine dair, bazen müthiş bir gayretkeşlikle elde edilmiş olan tüm özgül bilgiler, sıklıkla kendilerini tekrar eder yahut önemsiz görünür hâle geldi.[81]

Anketlerin gerçekleştirilmesi ve örneklem

Ancak onu, kendini ele verdiği şekliyle almayı kabul etmeye ne kadar hazırsak, toplumsal veri kendini bize o kadar rahat teslim eder: Kilise, işverenler, Büyük Okullar, yani egemen kurumlar, sadece kendiliklerinden sundukları *temsiller* (özellikle de övgü söylevleri) vasıtasıyla değil, dışarıya, bazen coşkulu biçimde verdikleri "veriler" vasıtasıyla da, kendilerine dair hazır bir imgeyi sunarlar. Anıtlar, *belgeler* ve özellikle de muhafaza edilip geleceğe aktarılmaya layık görülenleri, faillerin ve kurumların, farkında olmadan ve istemsiz biçimde devreye soktukları ve sosyologda vücut bulmuş nesneleşme tehdidinin sıklıkla açık bilince eriştirdiği kendini sunma stratejilerinin nesneleşmiş ürünleridir.

Sosyoloğun, nesneleştirme görevini gerçekleştirmek üzere ve nesnesinin karşısına diktiği, mevzubahis faillerin yahut kurumların benimsemesini istedikleri bakış açısından ne kadar uzaklaşırsa, tabiatıyla o kadar güçlenecek direnişleri alt etmek üzere başvurması gereken iyi veya kötü yöntemler olduğunu hatırlatmaya gerek var mı? Anketi gerçekleştirebilme imkânına kavuşabilmek, bazı soruları sorabilmek, bazı belgelere, dosyalara, kurum içinde yapılmış anketlere vb.; özellikle de *sır* olarak korunanlarına erişebilmek için başvurulması gereken (farklı derecelerde cezbetme, gizleme, şantaj, kurnazlık vb. içeren) sosyal pazarlık çalışmasına dair bazı son derece kısmî göstergeleri aşağıda göreceğiz. Onları "dışarıdakilerin bakışlarından koruyarak" kendini nesneleştirmeye karşı korumakta olan kuruma dair en kıymetli bilgilerin bazılarını, esasında bu ibareyi ["gizli"] taşıyan ve çoğunlukla, az ya da çok itiraf edilebilir kurnazlıklarla elde edilebilen –sosyoloğun da sırları vardır– bazı belgeler içerir (HEC'in, mezunların kariyerlerini sosyal kökene ve okula giriş derecelerine göre çözümlediği çalışma buna örnektir). Sosyolojik nesneleştirmenin sıklıkla, (bir yandan sıradanlık eleştirisine de maruz kalarak) "skandal" şeklinde karşılanması, müntesipleri kurumlarına bağlayan inanç ilişkisini tahrip

81 Kayda değer konumların neredeyse tamamını bilince, tek ama çok kuvvetli bir gösterge olan öğrencilerin sosyal kökeninden yola çıkarak yükseköğretim kurumları uzamını inşa edebildik ve Hâkimler Okulu veya Tıp Uzmanlık Okulu gibi, incelemeye doğrudan doğruya katmadığımız okulların bu uzamda işgal ettikleri konumu belirleyebildik.

etmesinden ötürüdür. Nesnel gerçekliğin inkâr edilmiş bilgisi olan yanlış-tanımaya dayanmasından ötürü, inancın, tam da inanca, kolektif kötü niyete [kendini kandırma], ikili bilince (hem gerçekçi hem de inkârcı) iştirakle tanımlanan "müntesipler çevresinin" dışına ifşaya tahammülü çok azdır. Araştırmacının strateji ve manevraları, faillerin, inşa edilmiş nesneyle onların sıradan tasavvuru arasındaki farktan ötürü, neyi saklamaları gerektiğini ve hatta neyi ele verdiklerini veya gizlediklerini tam olarak bilmemeleri sayesinde etkili olur. Nitekim faydalı bilgiler, çoğunlukla kontrolleri dışında, istemsizce (hatta direnişleriyle dahi) ele verdikleri bilgilerle başka yerlerde, özellikle de başka kurumlara dair toplanan bilgiler arasındaki ilişkidedir. Pozitivist âdâbı hiçe sayarak, Politekniklilerin politika alanındaki *varsayılan* (açıkça bu şekilde adlandırarak) konumlarını tekâbüliyet analizleri diyagramına yerleştirmeyi bir an düşünmemiz bundandır: Otoritelerin politik tercihlere yahut sendikal mensubiyetlere dair her türden soruya karşı çıkmasından ötürü ampirik olarak kaydedemediğimiz politik duruşlar, Politeknik'in, (tekâbüliyet analizinin de dahil olduğu verilerle oluşan) yükseköğretim kurumları uzamındaki konumuna dair bilgimizden çıkabilirdi. Gazete veya düşünce ekolü tercihleri gibi, siyasi duruşu ele verici tercihleri ampirik olarak kaydetmiş olmamızdan ötürü, bu çıkarım gayet kesin olurdu.

Her durumda, teşebbüsümüzün başarısı, anketin gerçekliğinin teorik gerekliliklerden çok uzak olmaması için kaçınılmaz olan halkla ilişkiler çalışmasına ciddi şekilde bağlıydı (örneğin, resmî mercilerin özellikle de tüketim alanında yaptığı büyük anketlerin bazen ve gittikçe daha fazla redle karşılaştığını ve bundan ötürü, elde edilen örneklemlerin spontan örneklemler olmanın çok da uzağında olmadığı ve en azından sosyal bileşimlerinin incelenmesi gerektiği ya unutuluyor ya da yok sayılıyor). Bizim için temel güçlük, hem otoritelerden izin alma hem de öğrencilerin katılımını sağlama gerekliliğiydi. Ayrıca, öğrencilerin (ya da içlerinden bir kesimin) girişimi olması, idarenin dayatması yahut idarenin öğrencilerin onayıyla dayatması algılarına göre, anketin farklı muameleye tâbi tutulduğuna dair göstergelere sahibiz.

Anket, idari yetkililere sıklıkla, bir mahremiyet ihlaliymiş gibi gelir. Her seferinde izah etmek, ikna etmek ve güven vermek, teminatlar sunmak ya da kefil göstermek gerekir. Sadece anketi yapmanın dahi mümkün olup olmayacağı değil, elde edilen verilerin kalitesi de bu önden yapılan, cevapların hem niceliğini hem de niteliğini belirlemekte çok önemli payı bulunan pazarlık ve tartışma sürecine bağlıdır (grubun gerçek anlamda kabullenmediği bir anketin sonuçları, ayırt edilmeleri çoğunlukla çok zor kusurlar taşır). Hülasa, bu çalışmanın en önemli meziyeti hiç şüphesiz, bünyesinde yürütüldüğü sosyal ilişkinin farklılıklarından kaynaklanan kusurların, ifadelerini anketlerin uygulandığı şartların çeşitliliğinde bulmasına rağmen, var olmayı başarmış olmasıdır. Örneğin Politeknik'i incelemek için (bir

askerî okulda aşağı yukarı kaçınılmaz olan) resmî yolu "seçip" Okul'a komuta eden generalin iznini aldığımızda, cevap verme oranının çok yüksek olmasını teminat altına alırken, anketin uygulanma sürecini, okulun hiyerarşik tarzına mahkûm etmiş olduk. Anketin, hayli "askerî" bir yolla, okulun öğrencilerinin tamamını bir amfitiyatroda toplayarak uygulanmasının az ya da çok incelikli pasif direniş biçimlerini teşvik etmiş olması kesindir (oysaki, birkaç yıl evvel zevklere dair, öğrencilerin gerçekleştirdiği bir anket, Ulm'de yapılana hayli yakın bir sonuç vermişti). Genel olarak, idarenin az ya da çok kaçınılmaz olan onayı yeterli olamazdı. Üstelik de çoğu örnekte, öğrencilerin tutumu, okul idaresinin varsayılan tutumuna karşıt belirlenme eğilimindeydi. Dolayısıyla, öğrencileri –en azından bir kısmını– anketin meşruiyetine, hatta gerekliliğine ikna etmek için daimi bir çaba gösterdik.

İnisiyatif sahibinin bizzat öğrenciler olmasından ötürü ENS'lerde sorun baştan çözülmüş görünebilirdi. Söz konusu öğrencilerin sendikalı bir azınlık olması sonucu bozabilecek hafif bir kusur olsa da, sendikanın bir öğrenci kulübü gibi çalışması ve anket uygulanırken sendikalı olmayan bazı öğrencilerin de müdahil olması bu sorunu hafifletti.[82] Sendikalı olanlar cevap verenler içerisinde hafifçe fazla temsil ediliyor idiyse de, anketi gerçekleştiren ekibin yaptığı gözlemlere dayanarak, cevap vermeyi reddeden öğrenciler arasında bazı DGEN veya SNES üyeleri (özellikle de cevap vermeme oranının en yüksek olduğu dördüncü sınıflarda) ile, o dönemin sendika bürosundan memnun olmayan bir gruba mensup birkaç UNEF üyesinin bulunduğunu tespit edebildik.

Doğrudan doğruya öğrencilerin uyguladığı durumda anketin nasıl olabileceğine ve bu türden bir veri toplama yönteminin, farklı öğrenci kategorilerinin cevap vermeye meyillerini nasıl etkileyebileceğine dair bir fikir vermesi için ENS örneğini alalım. İnisiyatif sahibinin bizzat öğrenciler olmasının, entelektüel eğilimli Büyük Okullarda özellikle güçlü olan direnişlerin etkisiz hale getirilmesindeki payı hiç şüphesiz büyüktür. Ulm'deki anketten sorumlu öğrenciler grubu, bizim talimatlarımız uyarınca teşvik, hatırlatma ve takiple çok uğraştı. Cevaplamayanların kaçıncı sınıfta olduklarına göre oranları, cevap vermemenin, sorumlu öğrencilerin yakınlık derecesine ve güven tesis etmekteki başarılarına bağlı olduğunu göstermektedir: Öğrenci sorumlularından en önde gelenlerinin sınıfı olan edebiyat üçüncü sınıfın-

82 Sendikalar, o dönemde ENS'de çok önemliydi ve çoğu öğrenci bir öğrenci sendikasına (UNEF) veya eğitimci sendikasına (SNES, SGEN), sıklıkla da her ikisine birden üyeydi (toplantılara veya kurullara katılmasalar da). Örneğin 1965-66 öğretim yılında ULM'de 320 öğrenci içerisinde 160 UNEF, 100 SNES ve 95 SGEN üyesi vardı, yani üç öğrenciden en az ikisi sendikalıydı (öte yandan seçimlerde sadece 100 civarında oy kullanan olmaktaydı). Yaklaşık 360 Saint-Cloud öğrencisi içerisinde yaklaşık 180 UNEF üyesi vardı. Sevr'de sendika, Ulm'e kıyasla görece daha az önemli olup 230 civarındaki öğrenciden 102'si UNEF, 65'i SNES, 27'si SGEN üyesi idi.

da ve sendikalı bir sorumlunun (Sevr'de aynı sınıfta aynı orana ulaşan) % 90'a ulaşmayı başardığı fen bilimleri ikinci sınıfında, cevap vermeyenlerin oranı en düşüktü. Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmî istatistikleri ile bizim, Okul'un dosyalarını tarayarak oluşturduğumuz istatistiklerin karşılaştırılmasına ve anket sorumlularının gözlemlerine dayanarak, cevap-vermemenin, sosyal kökenle (üst sınıflardan gelen öğrencilerden cevap vermeyenlerin sayısı, alt ve orta sınıflardan olanlara göre biraz daha yüksekti), ikâmet yeriyle (özellikle de fen öğrencilerinden bazı gündüzlülere fazlaca ulaşılamamış), disiplinle (klasik diller öğrencileri biraz daha az cevap vermiş, Ulm'deki bir grup birinci sınıf fen bilimleri öğrencisi hiç cevap vermemiş), dinle ve son olarak da politikayla (koyu Katolikler ve muhafazakârlar kesinlikle daha az cevap vermiş) hafifçe bağlantılı olduğu[83] sonucuna varabiliriz. Esasında, sendikacılığa husumet ile ankete husumetin kaynağı hiç şüphesiz aynı gibidir: toplumsala indirgeniyor olmayı çağrıştırabilecek her şeyin reddi. Sevr'de, sorumluların çok etkin çalışması ve yetkinlikleri sayesinde, anket son derece başarıyla tamamlandı; cevaplar hem çok sayıda (Sevr-edebiyatta % 57, Sevr-fende % 73) hem de gayet eksiksizdi. Bunun sebebi hiç şüphesiz, öğrencilerin fazla dağınık olmaması; dışarıya, bazı gündüzlülerin okulda neredeyse hiç vakit geçirmediği Ulm öğrencilerinden çok daha az açık olmaları; ve belki, entelektüel rolüne sahip olma iddiasının, Sevr'de daha az olmasındandır (fenciler içerisinde görece az cevap verenler dördüncü sınıf öğrencileri ve onlar içinde de gündüzlüler; sözelciler içinde ise dil ve tarih alanlarına yönlenmiş olanlardır). Saint-Cloud'da, 1, 2 ve 3. sınıflardan aldığımız cevap verme oranı edebiyat sınıflarında % 35, fen sınıflarında % 34 idi. Görece düşük olan bu oran, hiç şüphesiz sorumluların daha az müdahil olmalarıyla izah edilebilir (ENS kartelinin o dönemdeki sorumlusu Ulm öğrencisi idi. İnisiyatifin Ulm ve Sevr'den gelmiş olması da olumsuz bir faktör olsa gerek). Soru formlarının dağıtılması ve toplanması, Fontenay'da olduğu gibi katlara göre yapıldı (Ulm ve Sevr'de ise devreye göre yapılmıştı ki bu, hiç şüphesiz birbirini tanıma temeli açısından çok daha iyidir) ve sorumlular, anketi başka bir yöntemle bir kez daha denemeyi başaramadılar. Cevap vermemek, sosyal kökenle (üst sınıflardan öğrenciler daha az cevap verdi), disiplinle (dil ve fen bilimi öğrencilerinin cevap verme oranı düşüktü), politikayla ve sendikal faaliyetlerle (sendikalı olmayanlar çok az temsil edilmektedir) Ulm'de olduğundan çok daha fazla bağlantılıdır. (Her şey, özellikle öğrencilerin sosyal kökenlerinin daha düşük olmasından, okuldaki

83 Bir başka muhtemel hata kaynağı: Öğrenciler, okul yetkililerinin, cevaplarını görmelerinden korkuyor olabilirdi. Anonimliği (özellikle okula giriş sırasından) delmek çok da zor değildi. Kimisi soru formunun üzerine "anonim, diyorsun. O zaman nasıl oluyor da gelip tekrar istiyorsun benden?" türü şeyler yazmıştı. Ulm-edebiyatta, anonimliğin çok kolay delinebileceğine dair hayli şiddetli bir isyan notu düşülmüştü. Ulm-fende ise bir öğrenci "Anonim olduğu doğru değil, ama önemi yok" yazmıştı.

entelektüel olma iddiasının daha az olmasından ve ankete husumetin daha zayıf olmasından ötürü, şayet takip Saint-Cloud ve Ulm'deki kadar yoğun olmuş olsa, cevap verme oranlarının daha yüksek olacağını düşünmemize sebep olmaktadır). Cevap verme oranlarının Saint-Cloud'dakine göre edebiyatta daha yüksek (% 49), fende açıkça eşit (% 33) olduğu Fontenay'da, anketin takibi Sevr'dekinden çok daha zayıf idi ve öyle görünüyor ki, en çok cevap verenleri oluşturan birinci sınıflar hariç, öğrenciler ankete görece kayıtsız kalmışlardı. Saint-Cloud'da olduğu gibi, dil öğrencileri ile doğa bilimleri öğrencileri ve ayrıca üst sınıflardan gelen öğrenciler az temsil edilmektedirler (o dönemdeki, özellikle de fencilerin sendikalaşma oranına dair verimiz olmadığından, sendika üyeliğinin etkisini ölçemiyoruz).

Standart soru formları için, ENS öğrencilerine uygulanan anketlerden kazandığımız tecrübe temelinde veri toplama prosedürleri tanımlayarak bunları, her bir okulun bize sunduğu yahut dayattığı fırsat veya kısıtlara göre, olabildiğince sıkı bir şekilde uyguladık: Onlarla anketi dağıtmanın ve toplamanın en isabetli yollarını (sınıflara, alana, kata veya binaya göre), hatırlatmaların nasıl yapılabileceğini ve müteredditleri ikna etmek için kullanılabilecek argümanları tartışarak, mümkün olduğu her durumda, öğrencileri ankete ortak etmeye çalıştık. Anketin yürütüldüğü şartların, anketin yorumlanmasının sınırlarını belirlemekte payının olduğunun ve nesneye dair hayli bilgi verdiğinin bilincinde, anketi uygulama sürecinin nasıl geçtiğine ve anketi mümkün kılan alışverişlere dair, olabildiğince açık özetler hazırladık: Bazı hallerde, özellikle de yetkililer veya öğrencilerden gelen direnişlere dair ayrıntılı notlar düştük. Soru formlarından gelen özgül bilgilerin yanı sıra, her okul için, sahip olduğumuz bilgilerin tamamını (eski anketler, idari belgeler, idareyle ve öğrencilerle mülakatlar vb.) bir araya topladık ve öğrenci dosyalarına ulaşabildiğimiz her durumda, bu verileri istatistikî analize tâbi tuttuk.

Yükseköğretim alanının "entelektüel" kutbundan uzaklaştığımız ölçüde ankete, sosyolojiye ve daha net olarak okul başarısının sosyal faktörlerinin çözümlenmesine direnişler ya zayıflıyordu ya doğaları değişiyordu. İdareden izin aldığımız hallerde anket bazı itirazlarla karşılaşmıyordu ancak bu kez önümüzdeki temel engeli kayıtsızlık oluşturuyordu. Politeknik'te anketin askerî otoriteyle yaptırıldığını anlatmıştık: Soru formu okulun öğrencilerinin tamamına aynı gün, aynı saatte, aynı yerde ve aynı şartlarda, ekibin araştırmacılarının kontrolünde tatbik edilebildi ve bunun tek olumsuz karşılığı, siyasi görüşlerle ilgili soru sormanın mümkün olmamasıydı –bu, sonrasında analizde büyük güçlüklere sebep oldu–. Başka okullarda anket, öğrencilerin katılım derecesiyle yahut idarenin devrede olma derecesiyle bağlantılı

ufak tefek farklarla, ya Ulm'deki hâlini ya da Politeknik'teki hâlini aldı.[84] Anket en yüksek cevap verme oranlarına mühendislik okullarında ulaştı: Centrale'de % 53, Nancy Madencilik'te % 74, Paris Madencilik'te (mühendislik öğrencileri için) % 78, Politeknik'te % 86, Lille ENSAM'da % 93 vb. Neredeyse hepsinde de, öğrencilerin tümünün, katılımı az ya da çok otoriter bir şekilde dayatan idarenin onayıyla bir araya toplanmasıyla, çoğu örnekte, anketin amaçlarının takdim edilip tartışıldığı toplantıları takiben hayata geçirildi. Anketin 1969-70 öğretim yılının başında yapıldığı mühendislik okullarında, idare soru formlarını genellikle, kayıt dosyasıyla birlikte vermişti. İdarenin bazen anket lehine (ancak asla otoriter bir biçimde değil) müdahalede bulunduğu ziraat okullarında; hem anketin bir amfitiyatroda toplanmış öğrencilere sunulduğu Grignon ENSA ve Montpellier ENSA'da (birincide araştırmacılar, ikincide öğrenci liderleri tarafından) hem soru formlarının öğrenciler veya öğrenci liderleri tarafından dağıtıldığı Nancy ve Rennes ENSA'larında, cevap verme oranı anketin düzenleniş şekliyle ve öğrenci sorumlularının ne kadar benimseyip destek olduklarıyla yakından ilintiliydi.

HEC'de soru formu, bir sunuş yazısı ve bir zarfla birlikte, öğrencilere odalarında teslim edilmişti. Anketin hazırlığına ve uygulamasına yardımcı olan sorumlu öğrenciler hatırlatmaları ve teşvikleri elden bırakmadılar ve bu, görece yüksek bir cevap oranına (% 68) kavuşmamızı sağladı. Ancak anket esnasında İdare ile Öğrenci Birliği arasında ortaya çıkan bir anlaşmazlık görece gergin bir hava oluşmasına sebep olurken, küçük bir Marksist öğrenci grubu da ankete açıkça hasmane yaklaştı. Paris IEP'de soru formlarını öğrencilere hocalar dağıttı. En yüksek cevaplama oranına kamu hizmeti (% 63) bölümünde ulaşılırken en az cevaplayanlar ise uluslararası ilişkiler (% 42) öğrencileri idi. Öğrencilerin ihmal edilemeyecek kadar çok kısmının (% 30 civarı) yıl içerisinde okulu bıraktığını hesaba kattığımızda, cevap verme oranının aslında çok daha yüksek (kamu hizmeti bölümünde % 80, Uluslararası ilişkilerde % 65) olduğunu tahmin edebiliriz. IEP'deki hazırlık sınıfında okumuş öğrenciler, doğrudan doğruya ikinci sınıftan girmiş olanlardan biraz daha fazla cevaplamış, IEP'nin yanı sıra başka bir okula daha devam edenler de, sadece

84 Araştırmaya konu olan kitlenin bazı özelliklerinin, anketin gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan tesadüflerle bağlı olduğunu inkâr edemeyiz. Örneğin Paris Agro'da soru fromlarını, ofis veya bölüm sorumlusu olan dokuz öğrenci 1966 Mayıs ve Haziran'ında, yani öğrencilerin kısmen dağılmış olduğu bir zamanda dağıttılar. Bu sebeple anketi, 1967 başında, Ekim 66'da okula girmiş öğrenciler için bir kez daha yapmamız gerekti. Aynı şekilde, üçüncü sınıf ziraat öğrencilerinin çoğu üçüncü dönemde (anketin yapıldığı zamanda) okulda pek olmadıkları için, cevaplar çok azdı ve bundan ötürü onları analize katamadık.

IEP'ye kayıtlı olanlara göre az daha fazla temsil edilmişlerdir. Bu şekilde, anket için toplam 6.249 soru formunu işleme aldık. IEP'nin Uluslararası ilişkiler bölümü hariç, yabancı öğrencilerin cevaplarını istatistiklere dâhil etmedik.

Neden idari anketlerle, özellikle de Milli Eğitim Bakanlığı'nın, merkezî bir kuruluş tarafından yapılmış homojen ve gerçekten de senkronik olan anketleriyle yetinmediğimiz sorusu akla gelebilir. Açıkçası çok kısıtlı bilgi içeren bu anketlerin cevap verme oranları da pek o kadar yüksek değildir. Örneğin 1967-68 öğretim yılında babanın mesleği sorusuna cevap vermeyenlerin oranları Ulusal Gümrük Okulu'nda % 20,9, Bordeaux Mimarlık Okulu'nda % 20,5 iken Politekniklîler'in % 12,4'ü, Paris Fizik ve Kimya Okulu'ndakilerin % 23,6'sı "burada adı geçenler dışındaki kategoriler" şıkkında sınıflanmıştı. Üstelik, Bakanlık'ın anketinden çıkan veriler bazen pek de güvenilir görünmemektedir. Örneğin, söz konusu oran diğer ticaret ve işletme okullarında azami % 10 iken adını burada veremeyeceğimiz falanca taşra ticaret okulunun 1967-68 öğretim yılındaki öğrencilerinin % 32,6'sının liberal meslek mensubu çocuğu olması yahut başka benzer okullar söz konusu oranı % 2'nin üzerinde ilan etmezken bir taşra siyaset bilimi okulunda, "entelektüel mesleklerden" gelen öğrencilerin oranının görece yüksek (% 9,5) bir orana ulaşması pek muhtemel değildir.[85] Benzeri anomalileri saymanın sonu yok. İlaveten, hiç şüphesiz idari anketlerin sunuş biçimlerinden ötürü, okulların gerçekleştirdiği sınıflama ve gruplama işlemleri çok yetersizdi. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1984-85 anketlerindeki soru formlarının pek çoğunu kullanamadık ve başka durumlarda, bazı okulları ilave değişken yapmak zorunda kaldık. Bazı okullar ne kamu kesimindeki yöneticiler ile hocalar ve bilim alanındaki mesleklere mensup olanlar ne de mühendisler ve şirketlerin teknik kadroları ile yönetim ve satış kadroları arasında ayrıma gitmişti. İlkokul öğretmenlerini, sağlık ve sosyal hizmet alanlarındaki ara meslekleri ve idari ara memuriyetleri de, aynı şekilde birbirlerine katmışlardı. Pek çok okulda, hiç şüphesiz öğrencilerin beyanlarının yeterli bilgi içermemesinden ötürü, küçük esnaf ile orta ve büyük tüccarlar aynı gruba dâhil edilmişti. Genel olarak, kullanılan veri toplama yönteminden, net talimatların veya bilgilerin noksanlığından (anketi uzatmamak için) mütevellit, toplanan verilerin özellikle de sosyal köken konusunda ne yeterince net ne de yeterince güvenilir olması, çok kaba istatistikî kategorilerle yetinmek zorunda kalmamıza sebep olurdu.

Bizim kullandığımız soru formuyla ise aksine, babanın, annenin, her iki dedenin mesleği ve diplomasına dair birbirlerine bağlı sorular sayesinde, kendimizi, ne kadar titizlikle tanımlanmış olursa olsun, baba mesleğinin sosyal konumu

85 60'lı ve 80'li yıllardaki yükseköğretim alanını târif edebilmemiz için bu verileri bize veren Bakanlık yetkililerine, verileri okul isimleriyle yayınlamayacağımız konusunda taahhüt verdik.

nitelemek için yetersiz kaldığı noktayı daha netleştirecek bir araçla donatmış olduk. Buna ek olarak, boş ("memur" veya "vefat etti") yahut çok genel ("çiftçi")[86] beyanların önüne geçmek üzere *ayrıntılı meslek târifi* örneklerini cevap verenlere tedarik etmek ve babalarının hem anketi doldurdukları andaki hem de doğdukları andaki konumlarını târif etmelerini istemek suretiyle, onları sene başında adeta bir ritüel gibi doldurulan ve anonimliği konusunda teminat bulunmayan idari formların verdiklerinden daha net bilgiler vermeye teşvik ettik. Veri toplamadaki bu netlik işverenler, din adamları ve yüksek memuriyetle ilgili daha önceki tespitlerimizi teyit etme imkânını verdi: INSEE'nin sosyo-profesyonel kategorilerindeki ifadelerde biçimsel olarak aynı olan sınıflar, çok önemli farklılıkların üstünü örtmekteydi. Örneğin, çocukları Güzel Sanatlar'da okuyan liberal meslek mensupları daha ziyade mimar iken çocukları Politeknik'te okuyanlar daha ziyade doktordur ve çocukları Politeknik'te olan az sayıdaki mimar da çocuklarını Güzel Sanatlar'a yahut ENA'ya gönderenlerden, pek çok ikincil özellikle ayrılmaktadır. Ulm ve Sevr'de, özellikle de fen bölümlerinde çocuğu olan liberal meslek sahipleri de doktorlar ve sıklıkla eczacılardır. Aynı şekilde, orta kademe idari kadrolar için de, çocuğu Politeknik'te olanlar daha ziyade muhasebeci iken Ulm'de olanlar yazman veya bir belediyede yahut kaymakamlıkta daire şefidir. Okullar, disiplinler, kariyerler ve siyasi seçenekler alanlarındaki, ilk başta anlaşılamaz gibi gelebilen farklılıkları izah eden, bu küçük ve ikincil farklılıkların toplamıdır. Örneğin, Politeknik'te ve özellikle Centrale yahut HEC'de ailelerin özel sektöre, kamuyla daha bağlantılı oldukları Ulm'dekilerden daha dönük olması etik, estetik ve politik tercihlerdeki bir dizi farklılığın temelinde yatmaktadır.

Anketin sonuçlarının çözümlenmesinden ve kısmî araştırmaların sonuçlarıyla karşı karşıya konulmalarından çıkan ve bu çalışmayı yayınlamak konusundaki şüphe ve tereddütlerimizi aşmamızda belirleyici olan tüm nedenleri de saymak gerekiyor. Bilim alanının dayattığı sansürün gücünü, eksiklerin (incelenemeyen okullar), kusurların (cevap verme oranının düşük olduğu okullar) ve yetersizliklerin (bilhassa, soruların formülasyonunda) saplantılı biçimde bilincinde olmamızın bizi birkaç yıl boyunca içine attığı pozitivist *krizden* daha iyi örnekleyecek şey az bulunur. Nesneye dair bilgimiz arttıkça, paradoksal biçimde artan bir bilinçti bu: Analizin ilk sonuçlarından itibaren oluşan teorik inşanın mantığı, iktidar alanının yapısını inceleme gerekliliğini göstermek suretiyle, aynı zorluklar pahasına, bir anlamda eli artırmayı ve dolayısıyla riskleri de artırmayı bizim için zorunlu kılı-

86 Ulusal Yüksek Ziraat okullarında, babanın çiftçi veya çiftlik sahibi olduğu hallerde, sahip olduğu tarım arazisinin yüzölçümünü sorduk.

yordu.[87] Veri toplama işinin ENS'lerde 1966 Mart'ından, son mühendislik okullarında (ENPC, Supelec, Breguet vb.) 1969 Ekim'ine uzanmasının sonucu olarak, anketler arasındaki zaman farkı, toplanan bilgilerden belli bir anla yahut dönemle ilintili olanlarının, tam olarak kıyaslanamaz olması sonucunu getirebilirdi.[88] Mesela öğrencilerin sinema, konser, tiyatro alanlarındaki pratiklerinin sıklığına dair sorulardaki referans dönemi, anketin beklediğimizden kesinlikle çok daha uzun sürmesinden ötürü, bir okuldan diğerine farklı olabilirdi (mesela anket Agro'da, aynı öğretim yılı içerisinde ancak ENS'den daha ileri bir tarihte uygulanmıştı). Ayrıca, pratiklerin babanın sosyo-profesyonel kategorisine, yaşa vb. göre her bir okulda gösterdiği değişimleri incelemek mümkün olmakla birlikte, okullar arası karşılaştırma zordur. Bununla birlikte, ölçtüğümüz sürenin uzunluğundaki, anketin tarihinden kaynaklanan farklılıkları etkisiz kıldıktan sonra tartışılmaz eğilimleri belirlemek mümkündür: Örneğin, Sevr öğrencilerinin tiyatroya, Agro öğrencilerinden daha sık giden Ulm öğrencilerinden daha sık gittikleri açıktır. Ancak, tiyatro arzındaki muhtemel değişimlerin etkisini (mesela falanca yıl, çok başarılı bir oyunun ortaya çıkışı) kontrol altına almak çok zordur. Aynı şekilde, spor pratikleri de kıyasla ilgili sorunlar arz eder. Soruların, özellikle de pratiğin şartlarına ve ritmine dair olanların formülasyonundaki can sıkıcı farklılıklar, ne kadar sık spor yaptıklarına dair hiçbir güvenilir göstergeye sahip olmamamız sonucunu getirdi. Ancak bu, aynı okuldaki spor pratiklerindeki değişimlerin analizinin son derece meşru ve öğretici olmasına engel değildir. Örneğin Politeknik'te halk sınıflarından gelen öğrenciler daha ziyade kolektif sporları icra ederlerken, diğer gruplar eskrim yapar: Bu, iki kesimin, Politekniklilik sermayelerini ileride nakde ne şekilde çevirebileceklerine dair önemli bir göstergedir. Öte yandan sporun okullar arasındaki dağılımının rasgele olmadığını ve sporların sosyal hiyerarşisinin, okulların sosyal hiyerarşisine tekâbül ettiğini biliyoruz: Mesela sporun önemli rol oynadığı Politeknik'te koşu, atletizm veya eskrim şampiyonu öğrencilere; HEC'de daha ziyade kürek veya golf şampiyonlarına; squash'in son yıllarda çok hızlı bir gelişme gösterdiği ve güçlü bir rugby takımı bulunan IEP'de de bazen golf şampiyonlarına rastlanır. Her halükârda, hem bu hem de başka alanlarda, kodlamaya, toplanan verilerde bulunandan daha çok kesinlik katmamayı genel kaide belledik.

87 İktidar alanının, Büyük Okullar alanıyla en doğrudan bağlantılı bölgeleri üzerine bir dizi anketi eşzamanlı olarak başlattık: Yüksek memuriyet alanı (analiz aşamasında); devlet ve özel, büyük şirketler alanı; akademik alan; entelektüel alan ve din alanı. Bazılarının yaptığı gibi *Who's Who* gibi kesin olmayan kaynakların aceleci taramalarıyla yetinmeyecekseniz, her bir evrenin özgül mantığına nüfuz etmek ve bu yüksek çevrelerde kendini ilk bakışta ele vermeyen hakiki bilgiye erişmek için, çok vakit harcamak gerekir.

88 Anketlerin büyük kısmının yapıldığı 1966 ve 1967 yılları stratejik öneme sahiptir: "Eski Üniversite"nin son hâlini (yükseköğretim hocalarına dair ankette olduğu gibi), daha sonra olacakların göstergeleriyle eşzamanlı olarak, bu yıllarda gözlemledik.

Aracın kusurlarına dair bizi rahatsız eden o hissiyat, elde edilen malzemenin yetersizliklerinin neredeyse her daim, başlangıç hedefimiz olan yükseköğretim kurumlarının tamamını kavrama niyeti için ödediğimiz bedel olduğunu unutturmuştu. Neredeyse yirmi yıllık sessizliğin ve utangaççа kısmî yayınların[89] umutsuzluğunun verdiği enerjiyle gerçekleştirdiğimiz tüm işlemler içerisinde en tipik olanı, netlik noksanlıkları hayli net olarak ölçülebilir olan verileri düzeltmek amacıyla, kesinleştirmesi imkânsız bir kesinlik yoksunluğuna sahip bürokratik verilere dayanmak zorunda olan bir program geliştirerek örneklemi matematiksel olarak düzeltmekti.[90] Nesne üzerine sahip olduğumuz bilgiden beslenerek bilgi aracında mütemadiyen yeni kusurları fark ettiren; sonu hiç gelmeyen yeni anketleri ve kontrol verisi arayışlarını tetikleyen; böylelikle yayınlamayı engellemekten başka sonuç getirmeyen bir kaçışı teşvik eden o pozitivist anksiyeteyi, idari istatistiklere getirilmiş eleştirel çalışmaların[91] ve yapısal kavrayışa paradoksal biçimde çok değerli bilgi ve doğrulamalar sağlayan bazı monografilerin basılmasının yardımıyla aşmayı, sonunda başardık.

89 Bkz. P. Bourdieu, "Reproduction culturelle et reproduction sociale", *Information sur les sciences sociales*, X, 2, 1971, s. 45-71; "Epreuve scolaire et consécration sociale, les classes préparatoires aux grandes écoles", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 39, Eylül 1981. s. 3-70.

90 1969 yılında örneklemi ENS'de hangi sınıfa ve disipline devam ettikleri ve babanın sosyo-profesyonel kategorisine göre; diğer okullarda hangi sınıfa devam ettikleri ve babanın sosyo-profesyonel kategorisine göre düzelten bir program geliştirdik. Ancak okulların tamamı için toplu sonuçların olmamasından ötürü bu istatistiki temsil kaygısının gereksiz olmasının ötesinde, matematik düzeltme bazen, düzelttiğini iddia ettiği hatalardan daha vahim hataları getirebiliyordu ve her halûkarda, bir tür tahrifatla, gerçek anlamda ortadan kaldırmadığı hataları *gizliyordu*. Salt şeklî manipülasyonlar sayesinde kusursuzluk yanılsamasına kendimizi kaptırmaktansa, (tüm okullarda aynı temel unsura sahip olmayan) hataların varlığına dair net bir bilince sahip olmayı ve cevap verenlerin oranının belli bir eşiğin altında olduğu kitleleri tereddüt etmeden analizin dışında tutmayı tercih ettik. Bunun istisnaları sadece, kıyas bakımından çok önemli konumları işgal eden ve dosyaların analizi sayesinde hatanın temel unsurlarına net biçimde hâkim olduğumuz ENS Saint-Cloud ve Fontenay idi. (Tekâbüliyet analizinde, bizim anketimizden gelen verileri temel değişken, Okul'un dosyalarının taranmasından çıkanları ikincil değişken olarak kullandık. Hem Fontenay hem de Saint-Cloud'da, dosyalardan çıkan verilere tekâbül eden puanlarla bizim anketimizin verilerine tekâbül edenlerin aynı olduğunu tespit ettik).

91 Bkz. Özellikle D. Merllié, "Une nomenclature et sa mise en oeuvre: les statistiques sur l'origine sociale des étudiants", *Actes de la Recherche en Sciences sociales*, 50, Kasım 1983, s. 3-48.

Ek 3
Temel veriler

Tablo 17
Babanın babasının mesleği

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Yok	1,0	0,6	-	0,7	1,0	0,7	0,6	1,5	3,6	1,1	-	5,0	-	0,7	3,2
Çiftçi	12,9	14,4	20,5	25,0	13,5	16,5	9,0	12,3	12,0	22,4	22,5	13,1	19,4	11,0	6,8
İşçi	10,3	7,8	19,6	12,5	8,1	7,5	12,0	7,7	8,4	8,0	11,3	3,0	13,9	5,0	3,6
Ücretli	6,2	11,7	14,0	16,9	9,6	7,5	9,0	9,2	6,8	5,4	7,0	5,0	8,3	3,8	5,2
Esnaf, zanaatçı	17,6	15,0	14,9	16,9	15,6	12,0	21,7	10,8	17,9	13,4	5,6	8,2	13,9	18,0	17,1
Beyaz yaka-orta düzey	4,7	5,9	3,7	5,9	3,1	6,0	4,2	7,7	6,6	5,1	7,0	5,0	5,5	6,7	9,8
İlkokul öğretmeni	5,7	4,6	5,6	1,5	3,1	-	3,0	1,5	2,9	3,6	2,8	3,0	5,5	1,8	1,2
Beyaz yaka-üst düzey, lib. meslek	30,0	28,7	5,6	10,3	31,0	28,6	23,5	24,6	24,0	28,2	25,3	40,4	19,4	44,1	42,5
Diğer	-	-	-	-	0,2	-	-	-	-	-	-	-	2,8	0,7	0,8
CY	11,4	11,1	15,9	10,3	14,8	21,0	16,8	24,6	17,7	11,6	18,3	17,2	11,1	8,2	9,6
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sayı	193	153	107	136	519	133	166	65	441	276	71	99	36	599	560

Tablo 18a
Annenin babasının mesleği

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Yok	-	-	-	0,7	2,3	1,5	1,8	-	3,8	1,1	-	2,0	2,8	1,7	2,8
Çiftçi	7,8	9,8	23,3	18,4	10,4	14,3	10,2	20,0	12,5	20,3	14,1	8,1	11,1	8,7	8,9
İşçi	12,9	7,2	18,7	11,0	8,1	5,2	4,2	6,1	7,5	6,5	15,5	5,0	13,9	4,5	3,9
Ücretli	8,8	10,4	9,3	12,5	9,4	6,8	8,4	9,2	10,2	6,9	9,8	5,0	16,7	4,5	5,3
Esnaf, zanaatçı	17,6	15,0	20,5	25,7	13,5	15,0	15,1	13,8	16,3	11,9	12,7	13,1	25,0	14,7	15,7
Beyaz yaka-orta düzey	5,2	5,2	2,8	6,6	6,0	6,8	6,6	4,6	5,4	2,9	2,8	6,0	5,5	7,0	7,5
İlkokul öğretmeni	3,6	9,1	3,7	7,3	3,3	-	4,8	3,1	1,8	1,4	5,6	2,0	-	1,8	1,1
Beyaz yaka-üst düzey, lib. meslek	30,6	34,0	6,5	8,8	32,2	28,6	25,3	26,1	23,3	35,1	18,3	40,4	11,1	46,7	42,3

Tablo 18b
Ailenin Büyüklüğü

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Tek çocuk	16,0	12,4	12,1	19,8	10,2	12,8	10,2	13,8	9,7	11,6	9,8	12,1	11,1	11,0	11,9
2 çocuk	24,9	33,3	30,8	23,5	29,3	29,3	30,1	29,2	26,7	17,4	19,7	23,2	33,3	23,4	25,2
3 çocuk	21,7	25,5	23,3	24,2	24,3	21,8	26,5	13,8	23,8	20,3	26,7	26,3	22,2	24,5	25,7
4 çocuk	17,1	8,5	17,7	16,9	15,8	17,3	12,0	12,3	14,7	17,7	18,3	16,2	11,1	16,8	18,0
5 çocuk	9,3	9,8	3,7	6,6	10,2	8,3	10,8	16,9	11,8	10,5	14,1	11,1	13,9	12,5	7,7
6 ya da daha fazla çocuk	10,9	9,8	10,3	8,1	9,8	8,3	10,2	13,8	12,7	22,1	11,3	11,1	8,3	9,0	11,1
CY	-	0,6	1,9	0,7	0,4	2,2	-	-	0,4	0,3	-	-	-	2,7	0,3

Tablo 19
Yüksek Öğrenim Görmüş Aile Üyelerinin Sayısı

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Yok	26,4	20,2	60,7	43,4	20,6	26,3	18,7	20,0	26,5	22,1	39,4	17,2	52,8	15,7	16,1
1	17,6	18,3	14,0	22,8	13,1	13,5	17,5	16,9	14,5	9,8	12,7	13,1	8,3	10,2	10,5
2	6,7	12,4	7,5	7,3	11,9	6,8	13,2	13,8	11,1	11,9	11,3	4,0	11,1	9,8	8,7
3	8,8	5,9	3,7	7,3	11,9	6,8	13,2	13,8	11,1	11,9	11,3	4,0	11,1	9,8	8,7
4	9,3	9,1	1,9	8,1	7,7	3,7	9,6	1,5	4,5	7,2	5,6	8,1	2,8	6,7	9,1
5-8	18,6	20,9	7,5	6,6	18,7	14,3	17,5	16,9	14,7	19,9	15,5	23,2	11,1	19,0	23,7
9-11	3,6	5,2	2,8	2,2	6,0	3,7	5,4	4,6	4,7	6,9	2,8	9,1	-	9,2	7,7
12-15	3,1	3,3	0,9	0,7	5,4	4,5	4,8	9,2	4,1	4,3	4,2	3,0	-	6,3	5,9
16 ya da daha çok	5,2	3,3	0,9	-	6,2	13,5	5,4	6,1	6,1	8,3	2,8	6,0	5,5	9,0	6,1
CY	0,5	1,3	-	1,5	1,1	3,7	1,2	6,1	3,8	0,7	1,4	1,0	-	6,0	1,2

Kardeşler haricindeki aile üyeleri (büyük anne ve büyük babalar, amcalar, hala ve teyzeler, kuzenler) dikkate alınmıştır.

Tablo 20a
Lise ikide devam edilen okul

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
ENI	1,0	-	44,8	32,3	0,2	-	0,6	-	0,2	-	1,4	-	5,5	0,2	-
Ortaokul	5,2	4,6	3,7	11,0	3,3	9,8	12,0	9,2	12,9	18,5	18,3	4,0	16,7	3,5	6,2
Özel	10,9	6,5	7,5	2,9	11,7	12,8	13,8	26,1	11,5	13,4	14,1	28,3	19,4	28,7	19,8
Lise	82,9	86,9	43,9	53,7	84,4	75,2	72,9	64,6	74,4	66,7	64,8	67,7	55,5	66,3	73,6
CY	-	1,9	-	-	0,4	2,2	0,6	-	0,9	1,4	1,4	-	2,8	1,3	0,3

ENI: İlkokul öğretmenliği okulu; ortaokul: devlet okulu.

Tablo 20b
İki kez devam edilen sınıflar (sınıfta kalma)

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Lise son dahil 2 sınıf	.	.	.	.	0,2	-	0,6	1,5	0,4	1,4	1,4	-	2,8	-	4,1
Lise son hariç 2 sınıf	.	.	.	.	-	-	-	3,1	-	0,3	2,8	1,0	2,8	-	1,1
Lise son	.	.	.	.	0,2	1,5	2,4	4,6	2,5	10,1	28,2	9,1	16,7	-	10,2
Başka sınıf	.	.	.	.	5,0	3,0	7,8	9,2	6,6	19,9	15,5	7,1	13,9	-	11,9
Yok	.	.	.	.	93,6	84,9	88,5	80,0	90,5	66,7	49,3	64,6	50,0	-	71,8
CY	.	.	.	.	0,9	10,5	0,6	1,5	-	1,4	2,8	18,2	13,9	100,0	0,9

Soru ENS'lerde sorulmamıştır.

Tablo 21
Bakaloryada alınan Mansiyon

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
0 puan	5,7	5,2	13,1	8,8	3,8	5,3	16,9	26,1	4,5	45,3	50,7	12,1	16,7	44,4	39,1
1 puan	5,2	10,4	18,7	15,4	11,9	12,0	21,1	27,7	17,3	29,3	33,8	27,3	41,7	26,0	27,8
2 puan	14,5	20,3	21,5	29,4	24,5	15,8	24,1	29,2	16,5	13,0	12,7	26,3	22,2	15,4	19,3
3 puan	23,8	26,1	21,5	21,3	22,5	17,3	22,3	7,7	18,8	7,2	2,8	17,2	5,5	8,0	8,0
4 puan	26,4	24,2	15,9	18,4	20,2	29,3	12,0	6,2	9,8	3,3	-	15,1	-	4,0	3,6
5 puan	11,9	9,1	4,7	4,4	9,6	10,5	1,2	1,5	6,8	0,4	-	-	2,8	0,8	0,9
6 puan	11,4	3,9	4,7	-	6,0	5,3	-	1,5	1,5	0,4	-	1,0	-	0,3	0,4
7 puan	-	-	-	-	-	0,7	0,6	-	-	-	-	-	-	-	-
8 puan	1,0	-	-	-	0,4	0,7	-	-	-	-	-	-	-	-	0,2
CY	-	0,7	-	2,2	1,0	3,0	1,8	-	24,8	1,1	-	1,0	11,1	1,0	0,7

* Centrale öğrencilerinin hepsi 2. sınıftandır.
Göstergeler şöyle hesaplanmıştır: Geçer: 1 puan, İyi: 2 puan, Çok iyi: 3 puan. Anket esnasında öğrenciler iki bakalorya almaktaydılar ve bazı öğrencilerin temel matematik bakaloryasının ardından felsefe bakaloryası almış olmasına rastlanırdı.

Tablo 22a
Konsere gitmek

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Hiç	35,2	34,6	53,3	40,4	55,9	47,4	53,6	66,1	57,6	45,6	52,1	56,6	88,9	47,7	46,4
1 kez	18,6	20,9	9,3	13,2	13,1	21,8	24,1	13,8	15,9	18,1	11,3	16,1	2,8	12,7	23,4
2 kez	9,3	9,1	8,4	13,2	10,4	11,3	9,6	7,7	7,7	8,0	11,3	7,1	5,5	7,3	13,2
3 ya da daha fazla	26,9	24,8	15,9	22,1	16,8	17,3	10,2	9,2	18,1	12,3	11,3	16,1	-	13,0	14,5
CY	9,8	10,5	13,1	11,0	3,8	2,2	2,4	3,1	0,7	15,9	14,1	4,0	2,8	19,2	2,5

Tablo 22b
Tiyatroya gitmek

	Ulm	*Sèvres*	*St Cloud*	*Fontenay*	*Politeknik*	*Maden Paris*	*Maden Nancy*	*Maden St. Et.*	*Centrale*	*Agro*	*ENSIAA*	*ENA1*	*ENA2*	*IEP*	*HEC*
Hiç	17,6	5,9	18,7	7,3	17,1	12,8	28,9	29,2	27,7	18,1	9,8	17,2	30,5	16,5	22,2
1 kez	11,4	11,1	15,9	9,5	11,9	12,0	21,1	16,9	17,9	15,6	14,1	13,1	22,2	16,0	16,8
2 kez	17,6	10,4	18,7	9,5	13,1	15,8	11,4	12,3	15,9	17,4	14,1	16,1	19,4	15,2	17,3
3 kez	8,8	5,2	12,1	15,4	11,4	9,0	9,6	7,7	9,5	17,0	21,1	10,1	8,3	14,7	11,1
4 kez	10,9	9,8	11,2	14,0	9,2	9,0	3,6	6,1	8,8	8,3	5,6	14,1	2,8	8,8	12,7
5 kez	9,3	10,4	6,5	11,7	9,8	9,0	2,4	9,2	6,8	4,3	5,6	3,0	5,5	7,3	4,6
6 ya da daha fazla	19,2	41,2	13,1	29,4	25,6	27,8	16,3	9,2	5,4	8,0	22,5	20,2	8,3	12,8	8,4
CY	5,2	5,9	3,7	2,9	1,7	4,5	6,6	9,2	7,9	11,2	7,0	6,0	2,8	8,5	5,9

Tablo 23a
Spor yapmak

	Ulm	*Sèvres*	*St Cloud*	*Fontenay*	*Politeknik*	*Maden Paris*	*Maden Nancy*	*Maden St. Et.*	*Centrale*	*Agro*	*ENSIAA*	*ENA1*	*ENA2*	*IEP*	*HEC*
Hayır	40,9	35,9	40,2	43,4	12,5	24,8	20,5	20,0	10,0	14,5	11,3	19,2	19,4	28,0	19,1
Evet	54,4	59,5	57,0	51,5	86,9	73,7	78,9	80,0	89,3	82,6	87,3	79,8	77,8	65,9	80,7
CY	4,7	4,6	2,8	5,1	0,6	1,5	0,6	-	0,7	2,9	1,4	1,0	2,8	6,0	0,2

Tablo 23b
Düzenli okuduğu gazeteler

	Ulm	*Sèvres*	*St Cloud*	*Fontenay*	*Politeknik*	*Maden Paris*	*Maden Nancy*	*Maden St. Et.*	*Centrale*	*Agro*	*ENSIAA*	*ENA1*	*ENA2*	*IEP*	*HEC*
L'Humanite	11,9	1,3	20,5	5,1	0,9	-	1,8	4,6	0,4	3,2	1,4	-	-	1,7	0,2
Le Monde	61,1	33,3	52,3	41,2	71,7	44,3	43,4	38,4	30,1	46,0	26,7	100,0	100,0	90,0	60,9
France-Soir	8,3	1,9	0,9	2,2	4,6	3,0	19,3	18,4	7,2	6,2	7,0	5,0	-	4,7	3,9
Le Figaro	5,7	1,3	0,9	-	6,5	16,5	13,2	13,8	20,8	19,6	28,2	11,1	2,8	15,0	10,0
CY	3,6	5,9	3,7	1,5	1,1	0,7	0,6	-	1,1	6,5	8,4	-	-	0,7	0,3

Bu gazetelerin her birini düzenli olarak okuduğunu söyleyen öğrencilerin yüzdesi. Toplam 100'ün altında da olabilir, üstünde de.

Tablo 24a
Bu dergilerin her birini düzenli olarak okuduğunu söyleyen öğrencilerin yüzdesi.

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
L'xpress	7,2	4,6	2,8	5,1	20,6	12,8	19,3	13,8	16,3	22,1	8,4	31,3	30,5	28,5	24,6
Nouvel Observateur	26,9	20,3	26,2	17,6	27,5	18,8	24,7	21,5	16,8	11,6	9,8	30,3	13,9	28,5	22,8
Canard Enchaîne	5,7	5,9	12,1	8,8	5,4	5,2	7,2	3,1	5,0	2,5	5,6	9,1	8,3	5,5	3,0
CY	4,1	5,9	3,7	1,5	1,2	0,7	0,6	-	0,9	5,8	7,0	-	-	0,8	0,3

Tablo 24b
Düzenli okuduğu genel kültür dergileri

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Yok	70,5	74,5	71,9	75,7	94,8	85,7	94,6	98,5	94,5	90,6	90,1	75,7	83,3	91,1	89,6
1 dergi	12,9	11,1	9,3	13,2	3,3	5,2	3,6	-	3,2	3,2	2,8	13,1	11,1	5,8	5,7
2 ya da dahaçok	10,9	7,8	14,9	9,5	0,9	7,5	1,2	1,5	1,3	0,3	-	11,1	5,5	2,0	4,1
CY	5,7	6,5	3,7	1,5	0,9	1,5	0,6	-	0,9	5,8	7,0	-	-	1,0	0,5

"Genel kültür" dergisi olarak kabul ettiğimiz dergiler şunlardır: *L'Arc, Bizarre, Critique, Diogène, Esprit, Etudes, Europe, Les Lettres Nouvelles, La Nef, La Nouvelle critique, La NRF, La Pensée, Preuves, Recherches internationales, La Table ronde, Tel quel, Les Temps modernes*

Tablo 25a
Siyasi konum

	Ulm	Sèvres	St Cloud	Fontenay	Politeknik	Maden Paris	Maden Nancy	Maden St. Et.	Centrale	Agro	ENSIAA	ENA1	ENA2	IEP	HEC
Aşırı sol	14,0	11,7	26,2	11,7	*	10,5	11,4	6,1	7,5	3,3	5,6	5,0	2,8	5,5	5,5
Sol	45,6	51,6	49,5	54,4	*	33,8	29,5	29,2	30,6	26,8	14,1	28,3	36,1	28,0	28,6
Merkez sol	6,7	7,8	4,7	5,9	*	10,5	12,0	10,8	6,1	6,9	5,6	25,2	41,7	7,3	11,1
Merkez	10,9	9,8	2,8	8,1	*	18,0	16,9	18,4	27,6	23,2	18,3	4,0	5,5	20,2	20,0
Merkez sağ	2,1	2,0	-	-	*	3,0	4,8	3,1	4,1	7,2	5,6	22,2	2,8	5,7	6,4
Sağ	4,1	3,9	1,9	1,5	*	9,8	14,5	15,4	15,2	14,5	26,8	5,0	2,8	18,9	21,6
Diğer	2,1	-	-	2,2	*	1,5	0,6	1,5	1,4	2,5	1,4	3,0	-	2,3	-
CY	14,5	13,1	14,9	16,2	*	12,8	10,2	15,4	7,5	15,6	22,5	7,1	8,3	12,0	6,8

** Soru Politeknik'te sorulamamıştır.

Tablo 25b
Bir dine mensubiyet

	Ulm	*Sèvres*	*St Cloud*	*Fontenay*	*Politeknik*	*Maden Paris*	*Maden Nancy*	*Maden St. Et.*	*Centrale*	*Agro*	*ENSIAA*	*ENA1*	*ENA2*	*IEP*	*HEC*
Yok	42,0	37,9	52,3	42,6	10,2	24,0	28,3	23,1	24,0	15,2	16,9	15,1	33,3	3,2	20,4
Yahudi	1,0	1,3	-	-	3,8	4,2	3,1	1,6	0,4	-	-	-	4,5	4,5	3,7
Protestan	4,7	3,9	-	2,9	3,8	4,5	3,0	1,5	3,6	4,0	5,6	4,0	2,8	3,0	3,2
Vecibeleri yerine getirmeyen Katolik	8,8	9,1	11,2	12,5	25,2	8,3	15,7	13,8	12,9	9,4	12,7	12,1	13,9	27,0	16,9
Vecibeleri arasıra yerine getiren Katolik	5,7	10,4	7,5	11,0	16,2	15,0	14,5	15,4	16,3	14,1	18,3	21,2	22,2	20,9	22,3
Vecibeleri düzenli yerine getiren Katolik	29,5	31,4	22,4	27,2	35,2	33,1	28,9	40,0	36,3	51,1	29,6	39,4	22,2	36,2	31,4
Diğer, CY	8,3	5,9	6,5	3,7	5,4	12,8	5,4	3,1	5,2	5,8	16,9	8,1	5,5	5,2	2,0

Tablo 26
Sendikada sorumluluk düzeyi

	Ulm	*Sèvres*	*St Cloud*	*Fontenay*	*Politeknik*	*Maden Paris*	*Maden Nancy*	*Maden St. Et.*	*Centrale*	*Agro*	*ENSIAA*	*ENA1*	*ENA2*	*IEP*	*HEC*
Karşı	5,2	5,2	1,9	1,5	*	9,0	9,0	16,9	0,2	8,0	8,5	**	**	11,2	18,9
Nötr	11,9	11,1	6,5	11,8	*	30,8	26,5	23,1	-	25,3	19,7	**	**	20,9	32,0
Sempatizan	0,5	-	-	-	*	4,5	1,2	4,6	0,2	1,1	1,4	**	**	0,2	33,6
Üye	47,7	45,7	50,5	36,7	*	25,5	21,7	7,7	13,6	30,4	19,7	19,2	47,2	25,7	8,2
Militan	7,8	7,2	17,7	10,3	*	6,0	3,0	3,1	4,7	7,6	5,6	6,1	11,1	7,2	2,3
Lider	10,3	7,8	10,3	5,9	*	7,5	5,4	4,6	3,2	2,5	2,8	9,1	2,8	2,5	3,4
Hayır-ayrıntı yok	11,4	17,6	7,5	24,3	*	15,8	30,7	38,5	73,9	20,3	35,2	61,6	30,5	26,9	0,5
Hayır-ayrıntı yok	2,6	0,7	1,9	6,6	*	0,7	-	-	0,7	1,1	-	-	-	1,7	-
CY	2,6	4,6	3,7	2,9	*	-	2,4	1,5	3,4	3,6	7,0	4,0	5,5	3,8	1,1

** Politeknik'te sendika yoktur.
ENA'da soru şöyle soruldu: ENA'ya girmeden önce bir (ya da birden fazla) sendikaya üye miydiniz? Evetse hangisi (hangileri) ve ne kadar süreyle? Sorumluluk sahibi miydiniz, militan mı yoksa sadece üye mi?

Tablo 27
Düşünce ekolü

	Ulm	*Sèvres*	*St Cloud*	*Fontenay*	*Politeknik*	*Maden Paris*	*Maden Nancy*	*Maden St. Et.*	*Centrale*	*Agro*	*ENSIAA*	*ENA1*	*ENA2*	*IEP*	*HEC*
Marksizm	17,1	13,7	28,0	15,4	7,9	9,0	6,6	1,5	3,8	3,6	5,6	1,0	-	5,3	3,7
Varoluşculuk	4,1	3,9	1,9	4,4	9,2	6,8	9,0	-	4,1	4,3	-	4,0	-	2,5	10,3
Hıristiyan Varoluşculuk	7,2	6,5	5,6	8,1	10,8	9,0	7,2	9,2	7,5	12,7	2,8	14,1	5,5	8,7	12,3
Katoliklik	10,3	10,4	14,0	15,4	15,2	11,3	6,6	6,1	6,1	19,9	21,1	12,1	8,3	13,2	3,9
Sosyalizm	2,6	0,6	1,9	0,7	3,8	4,5	3,0	1,5	4,1	1,1	1,4	8,1	13,9	7,0	5,9
Rasyonalizm	3,6	3,3	2,8	5,9	7,1	3,7	10,8	-	4,7	1,4	1,4	3,0	11,1	3,0	5,7
Hümanizm	3,1	4,6	0,9	2,2	3,5	1,5	5,4	-	1,3	3,2	2,8	-	-	2,0	2,5
Teknokrasi	-	-	-	-	1,3	-	2,4	-	1,3	1,1	-	4,0	2,8	2,7	3,7
Tutarsızlar	8,3	4,6	1,9	2,9	10,6	5,2	6,6	13,8	6,3	6,9	14,1	14,1	11,1	21,9	15,9
Yok/CY	43,5	52,3	43,0	44,8	30,4	48,9	42,2	67,7	60,5	45,6	50,7	39,4	47,2	33,7	35,9

Ek 4
Körlük

Akademik sistemin sosyal etkilerinin çözümlenmesi gibi meselelerde, yüz kez ispat etseniz de yeniden ispat etmek zorundasınızdır, zira hakikatin rahatsız ettikleri her daim, bilimin yargılarına karşı, kendilerine mutlaka hak verecek olan makbul görüşler mahkemesine başvurabilirler. Katıksız bilimsel ikna sanatı, görmek istemeyenlerin gözlerini açma gücüne sahip değildir. Bilimsel ifşanın, samimi inançlarının en derinlerine; varlıklarının ve sosyal değerlerinin, onlara sahip olan kültürün, onları inşa eden okulun, onlarla meşgul olan işin hayatî unsuruna dokunduğu kişiler, hem bu örnekte hem de her daim, "aklıselime" dahil inançların yıkılmasının ürünü olan bilimsel keşifleri, en azından günümüzde diğer tüm bilimlerde tahayyül edilemez olan bir tersine çevirmeyle "ideolojik" diye etiketlemek üzere, izahtan vareste gibi görünen, sağduyuya dahil unsurlara sarılabilirler.

Burada, bu türden bir körlüğün çarpıcı bir örneğini ele alacağım. Jean-François Kesler, "çıkışlı" olduğu ancak sonra müdür yardımcısı unvanıyla yeniden girdiği ENA'ya vakfettiği bir eserde, "üst sosyo-profesyonel kategorilerin çocuğu olan adaylarda başarı oranı, alt kategorilerinkilerden *biraz daha yüksektir*" şeklindeki, mümkün olduğunca önemsizleştirici bir cümleyle, bir kabullenişle girer söze. Daha sonra, hemen önce yazdığıyla ve az sonra göreceğimiz gibi, okura sunduğu beş sayfalık istatistikle kusursuz bir çelişki içerisinde, "kişisel dosyaların" tetkikine dayanarak –sonuçları paylaşmaz–, "1945 ile 1965 arasında, ne sosyal kökenle 'ilk gün' arasında, ne de sosyal kökenle sınavın teknik kısmı arasında hiçbir korelasyon bulunmadığı" sonucuna rahatlıkla varabildiğini söyleyerek devam eder. Zafer hissinin coşkusuyla, kültüre dair son derece iddialı genel fikirlere yelken açar: "Moda teorilerin iddiasının aksine, kültür, sadece burjuvaziye açık bir burjuva ürünü değil, herkesin erişebileceği bir kamu malıdır. Varlıklı çevrelerden gelen öğrenciler, her zaman kültürlü olmanın (ya da kendilerini yazılı olarak her zaman doğru ifade etmenin) çok uzağındadırlar."[92] Burada, siyasi polemik retoriğine başvurulmuştur: adlandırılamaz/adı ağza alınamaz olanı adını vermeden kınamak ("moda teoriler"); eleştirdiği tezleri sloganın saçma boşluğuna indirgemek ("burjuvaziye açık bir burjuva ürünü"), yaygın değerlere atıfla itibarsızlaştırıp devre dışı bırakmak ("moda"). Birbirlerini anlayan insanlar arasındaki tüm bu imalar, bir grubun gizli işbirliğini ve *sağduyuya* yani, omuz silkerek "reddi", tahkirle dudak bükmeyi, aynı itikattan meslektaşların hakaret biçimindeki yargısını temellendiren şeylere iştiraki varsayan yordamlardır. Ancak doksik söylem, dayandığı inanç cemaati çevresinde kaldığı müddetçe ne kadar inkâr edilemez ise, kendini bilimsel red mantığında konumlandırma basiretsizliğinde bulunduğunda o kadar zayıftır.

92 J.F. Kesler, *L'ENA, la société et l'Etat*, *age*, s. 243.

Nitekim ENA'nın, adayların, sınavı geçenlerin ve kabul edilenlerin sosyal, coğrafi ve akademik kökene göre dağılımına dair, Kesler'in, direnişin ve bastırmanın bilimsel kanıttan daha güçlü olmasından ötürü okuma zahmetinde bulunmadan çoğalttığı istatistikler, kendisinin "reddiyesini" tamamen reddetmekte, ENA sınavının ölçtüğü addedilen hem evrensel olan hem de evrensel olarak paylaşılan kültürü, olduğu gibi ortaya koymaktadır: sosyal uzamda belli bir yerde konumlanmış, en tipik taşıyıcılarının, Parisli en yüksek bürokratlar arasında bulunabileceği bir alt-kültür. Bu kesim, akademik bir sınavın biçimsel açıdan evrensel olan mantığı vasıtasıyla, farkında bile olmadan bu kültüre, öncelikle de bizzat kendi gözlerinde evrensellik bahşetmek için uğraşır ve Kesler'in körlüğünün gösterdiği üzere, bunda müthiş bir muvaffakiyet gösterir.

Tablo 28, Tablo 29 ve **Tablo 30,**[93] birbirini takip eden sistematik olarak hatalı (faillerin kasıtlı olarak sebep olduğu hatalar değil, elbette) *dört* seçme veya *filtreleme* işlemini net biçimde ortaya koymaktadır: Aynı kurucu ilkeye riayet etmelerinden ötürü, bu tercihler, bazı kategorilerin (işçi çocukları, esnaf veya zanaatkâr çocukları, sanayi ve ticaret firmalarında alt kademelerde çalışanların çocukları gibi) neredeyse tamamen elenmesi; en yüksek memurların (A1), sanayi ve ticaretteki yöneticilerin ve liberal meslek sahiplerinin[94] çocukları gibi, toplam nüfus içerisinde küçük bir azınlık olan bazı kategorilerin paylarının ise aksine, her bir eleme safhasında, bu kesimlerin büyük zümrelerde çoğunluğu oluşturmasına varıncaya dek düzenli olarak artması sonucunu getirirler. 1983-1985 yıllarında olduğu gibi çiftçi, işçi, ücretli, subay yahut şirket yöneticisi gibi kategorileri incelemekte daha ileri gidebildiğimizde, bu kategorilerin en imtiyazlı kesimlerinin (yanlarında eleman çalıştıran büyük çiftçilerin, vasıflı işçiler ile ustabaşılarının, ofis çalışanlarının, rütbeli subayların yahut büyük şirketlerin yöneticilerinin çocukları) kategorinin geri kalan kısmından daha iyi sonuçlar aldığını gözlemliyoruz (küçük memurların, işçilerin, ücretlilerin, kamunun C ve D kategorilerindeki hizmet personelinin, sınavda nadiren rastlanan çocuklarının tamamı, yazılıyla sözlü arasında ortadan kaybolurlar).

---

93 Bu tablolar şunu söylüyor: 1952 ile 1958 arasında 100 ENA adayından % 4,2'si en yüksek memurların (A1), % 20,4'ü yüksek memurların (A2) çocuğu; yazılıyı geçen 100 adaydan % 7,1'i en yüksek memurların çocuğudur ve bu böyle devam eder.

94 Şayet farklı kategorilerin çok eşitsiz olan hacmini (yahut kitlenin tamamının yüzde kaçına tekâbül ettiklerini) hesaba katma ve orada bulunma ihtimallerini karşılaştırma imkânımız olsaydı, bir kategorinin, dikkate aldığımız her bir kitle (adaylar, yazılıyı geçenler, kabul edilenler) içerisindeki *yüzdelerini* göz önünde bulundurduğumuzda dahi son derece çarpıcı olan farklar çok daha belirgin olurlardı. A1 yüksek memurlar kategorisi (merkezî idare müdürleri, valiler, büyükelçiler, generaller, Danıştay üyeleri, Maden ve Köprü genel mühendisleri vb.) son derece sınırlı sayıdadırlar (hiç şüphesiz, tüm memurların % 5'inden az). B, C ve D kategorisindeki memurlar sırasıyla % 32,4, % 35,1 ve % 5,8'e denk düşer (bkz. "Effectifs des fonctionnaires civils par ministere et par catégorie hiérarchique", *La fonction publique de l'Etat en 1984*, Paris, la Documentation française, 1984, s. 134-135).

Tablo 28

Ena'nın dış sınavına aday olanlar, sınavı geçenler, okula kabul edilenler

Babanın sosyo-profesyonel kategorisi	adaylar %	geçenler %	kabul edilenler %	Babanın sosyo-profesyonel kategorisi	adaylar %	geçenler %	kabul edilenler %
Çiftçiler				**Devlet memurları B**			
1952-58	3,4	2,8	2,1	1952-58	7,9	4,2	2,8
1959-65	3,5	2,8	3,1	1959-65	4,2	2,7	2,9
1966-71	2,9	2,8	2,7	1966-71	5,9	5,8	4,3
1972-77	2,7	2,6	2,5	1972-77	4,4	3,7	4,4
1978-82	2,4	2,1	2,2	1978-82	5,4	3,9	2,2
İşçiler				**Sanayiciler**			
1952-58	1,4	0,9	1,4	1952-58	4,2	5,0	6,6
1959-65	1,9	0,8	0,5	1959-65	4,3	3,4	4,3
1966-71	2,1	2,3	3,4	1966-71	3,8	5,5	5,8
1972-77	2,4	1,6	0,8	1972-77	3,6	3,4	3,1
1978-82	3,4	0,9	0,7	1978-82	9,4	8,8	8,1
Zanaatçılar, dükkân sahipleri				**Sanayi ve ticarette yönetici**			
1952-58	14,0	12,0	10,4	1952-58	18,3	20,3	21,9
1959-65	11,5	9,7	8,4	1959-65	20,2	21,0	22,1
1966-71	8,5	7,2	7,5	1966-71	27,3	30,1	29,4
1972-77	5,8	5,5	3,8	1972-77	32,6	33,7	36,2
1978-82	1,9	0,8	0,5	1978-82	34,8	38,0	40,3
Devlet memurları D				**liberal meslekler**			
1952-58	0,5	0,5	0,3	1952-58	15,0	15,3	15,3
1959-65	0,7	0,3	-	1959-65	18,5	20,3	20,6
1966-71	0,2	0,2	-	1966-71	17,1	17,0	17,2
1972-77	0,4	0,1	-	1972-77	13,7	14,4	15,5
1978-82	0,3	0,2	-	1978-82	12,9	14,2	14,7
Devlet memurları C				**Daha üst düzey memurlar**			
1952-58	1,7	0,7	-	1952-58	20,4	24,3	24,6
1959-65	1,8	1,3	0,7	1959-65	18,4	18,4	17,0
1966-71	1,3	1,0	0,5	1966-71	16,0	16,2	16,6
1972-77	1,6	0,6	0,2	1972-77	17,9	18,4	15,3
1978-82	0,6	0,6	0,2	1978-82	12,9	12,8	11,0
sanayi ve ticarette ücretli çalışanlar				**Yüksek memurlar**			
1952-58	7,0	5,2	3,5	1952-58	4,2	7,1	9,0
1959-65	6,0	7,3	6,7	1959-65	6,1	9,5	10,5
1966-71	5,6	4,0	2,9	1966-71	7,6	9,3	11,4
1972-77	9,4	8,1	7,8	1972-77	4,2	7,0	9,8
1978-82	4,3	2,1	1,0	1978-82	11,3	15,3	19,1

* 1952-58 arasındakiler, sınava aday olanlar, daha sonraki dönemlerdekiler sınava girenlerdir.

J. F. Kesler'in (*L'ENA, la société, l'Etat*, Paris, Berger-Levrault, 1985, s. 238-242) eserinde çoğaltığı ENA istatistiklerine göre yapılmış olan tablo.

Tablo 29

Babanın mesleğine göre, Ena'nın dış sınavına başvuran ve katılan, sınavı geçen ve kabul edilen adaylar (1983-1985)

Babanın sosyo-profesyonel kategorisi	başvuranlar (n=3.087) %	katılanlar (n=2.139) %	geçenler (n=485) %	kabul edilenler (n=230) %
Çiftlik işçisi	0,2	0,1	-	-
Çalışanı olmayan çiftçi	1,2	1,0	-	-
Çalışanı olan çiftçi	0,7	0,7	0,8	1,3
Yarı vasıflı işçi	0,8	0,6	0,2	-
Vasıflı işçi	2,2	1,9	1,0	1,3
Ustabaşı	1,1	1,1	0,4	0,4
Hizmet personeli	0,8	0,8	0,2	0,4
Zanaatçı	1,5	1,3	1,2	0,8
Küçük işletmenin başında (1)	7,4	7,5	6,6	4,8
Alt kademe devlet memuru C ve D	1,3	0,9	0,4	-
Tezgahtar, kasiyer vb.	1,7	1,6	0,4	-
Ofis çalışanı	1,9	2,1	2,5	2,2
Orta düzey devlet memuru B	3,1	3,1	2,1	3,0
Orta düzey yönetici	9,1	8,4	9,5	9,5
Teknisyen	1,7	1,5	0,8	0,2
Astsubay	0,8	0,8	-	-
İlkokul öğretmeni	2,9	3,3	2,3	1,7
Orta işletmenin başında (2)	1,3	1,2	0,8	1,3
Büyük işletmenin başında (3)	1,0	1,1	2,3	3,0
Üst düzey yönetici, mühendis	23,0	22,7	21,6	20,9
Subay	0,8	0,8	0,4	0,4
Yüksek rütbeli subay, general	2,3	1,9	3,1	2,6
Hâkim-yargıç	0,5	0,5	0,4	-
Liberal ve sanatsal meslekler	13,4	13,3	18,1	17,8
Kadrolu öğretmen	2,6	2,9	2,9	3,9
Agreje öğretmen	1,6	1,8	2,3	3,0
Öğretim üyesi	4,1	4,8	6,8	7,8
Üst düzey memur	6,3	5,9	4,7	4,3
Yüksek memur	5,0	6,0	7,6	8,3
Hiç/Yanıt yok	0,7	0,4	0,4	0,4
Toplam	100	100	100	100

ENA'nın yaptığı istatistikler. Bu verileri paylaştığı için R. Chelle'e teşekkürlerimi sunarım.

1- 50 çalışanın altında

2- 50 ila 199 çalışan

3- 200'den fazla çalışan

Tablo 30
Sosyal kökene göre, ENA mezunlarının okul bittikten sonra yerleştikleri birimler
(1953-1982, dış sınav) (%)

	Dışişleri	*Danıştay*	*Maliye müfettişliği*	*Sayıştay*	*Tüm büyük zümreler*	*Kamu yöneticileri*
Babanın sosyo profesyonel kategorisi						
Çiftçiler						
1953-63	4,0	2,0	8,0	2,0	4,0	5,0
1964-73	2,2	-	3,9	5,7	3,0	6,0
1974-82	2,1	2,3	2,1	2,0	2,0	3,0
İşçiler, ustabaşları						
1953-63	-	3,0	-	-	1,0	3,0
1964-73	1,1	2,1	-	1,9	1,0	2,0
1974-82	4,2	-	2,1	2,0	1,0	5,0
Zanaatçılar, dükkân sahipleri						
1953-63	7,0	10,0	15,0	8,0	12,0	17,0
1964-73	5,6	10,6	9,8	11,3	11,0	7,0
1974-82	4,2	2,3	2,1	2,0	2,0	7,0
Devlet memurları C, D						
1953-63	-	-	2,0	4,0	2,0	5,0
1964-73	-	-	-	1,9	1,0	4,0
1974-82	-	-	-	-	-	3,0
Sanayi ve ticarette ücretli						
1953-63	6,0	3,0	4,0	2,0	3,0	11,0
1964-73	9,0	10,6	2,0	13,2	9,0	11,0
1974-82	3,1	-	-	2,0	1,0	4,0
Devlet memurları B						
1953-63	2,0	2,0	4,0	6,0	4,0	12,0
1964-73	3,4	4,2	3,9	7,5	5,0	6,0
1974-82	4,2	4,5	2,1	4,1	4,0	6,0
Sanayiciler						
1953-63	9,0	-	6,0	10,0	6,0	3,0
1964-73	4,5	4,2	3,9	3,8	4,0	3,0
1974-82	7,3	13,6	12,8	10,2	12,0	10,0
Sanayi ve ticarette yönetici						
1953-63	19,0	23,0	17,0	18,0	19,0	13,0
1964-73	30,3	23,4	41,2	11,3	25,0	25,0
1974-82	32,3	22,7	31,9	16,3	24,0	24,0
Liberal meslekler						
1953-63	13,0	16,0	11,0	18,0	15,0	8,0
1964-73	15,7	12,8	13,7	11,3	13,0	15,0
1974-82	13,7	15,9	27,6	20,4	21,0	12,0
Üst düzey devlet memurları						
1953-63	20,0	25,0	20,0	20,0	21,0	18,0
1964-73	12,3	10,6	5,9	17,0	11,0	15,0
1974-82	8,3	13,6	8,5	22,4	15,0	17,0
Yüksek memurlar						
1953-63	20,0	14,0	12,0	13,0	13,0	5,0
1964-73	14,6	21,3	13,7	15,1	17,0	7,0
1974-82	16,7	25,0	10,6	18,4	18,0	11,0
Rantiyeler, mesleksiz						
1953-63	-	2,0	1,0	-	1,0	1,0
1964-73	1,1	-	2,0	-	1,0	2,0
1974-82	-	-	-	-	-	-

En yüksek memurların (A1 kategorisi) çocukları ENA'da çok başarılı olur ve ENA onları çok başarılı eder: Sınava başvurma oranları da, yazılıda ve sözlüde başarılı olma oranları da çok yüksektir. Kabul edilenler içerisindeki oranları ise, sanki okul kendinden olanları gittikçe daha iyi tanırmış gibi, zaman içerisinde hep artmıştır, hâlâ da artmaktadır (1952-1958 arasında hayli başarılı olmuş A2 kategorisindeki yüksek memur çocuklarının başarı oranının düşmesi, orta ve ast memurların çocuklarının başarı oranlarının ise son derece düşük olması bu düşüncemizi daha da kuvvetlendirmektedir). Birbirlerini takip eden bu elemelerde, en yüksek memurların çocuklarının yanı sıra diğer gözde adaylar, iktidar alanında orta konumları işgal eden kesimler olan, sanayi ve ticaret alanındaki beyaz yakalıların ve liberal meslek sahiplerinin çocuklarıdır. İki zıt kutuptan olan adaylar olan öğretmen çocukları ile sanayi ve ticaret patronlarının çocuklarının hevesleri ise daha az takdir görmektedir: İlk grubun, her daim (görece) düşük olmuş olan başarı oranı zaman içerisinde düzenli olarak düşmekte (ENS'lilerin başarı oranlarının gösterdiği gibi), ikinci grubun şansı dönemlere göre değişkenlik göstermektedir. Diferansiyel eleme süreci mezuniyet derecesiyle nihayetlenir ve farklı kategorilerden sonuna kadar ayakta kalanlar, yüksek kamu mevkilerinde, başlangıçtaki sosyal kökenleriyle orantılı konumlar elde ederler (çok sıkı elenmiş olma etkisine rağmen): ENA'ya girmeyi başarmış olan, C ve D kategorilerindeki işçi yahut küçük memur çocukları neredeyse kaçınılmaz biçimde kamu yöneticisi olmaya mahkûmdurlar, büyük zümrelere yahut diplomasiye girme şansları çok düşüktür (ve zaman içerisinde düşmektedir). Oysaki yüksek memurların ve (son dönemde) liberal meslek sahiplerinin çocuklarının büyük zümrelere girme ihtimalleri, sanayici çocuklarınınki gibi, çok daha yüksektir.

68 civarında işçi çocuklarının, 82'de ise öğretmen çocuklarının başarı oranındaki yükselişi (istatistikî kazalardan kaynaklanır gibi görünmeyen, daha ziyade zamanlarının ruhuna ait, şüphesiz tamamıyla bilinçdışı bir hassasiyete delalet edebilecek iki tuhaflık) bir yana bırakırsak, tüm göstergeler birleşerek, yeni mandarinlerin entelektüel iddialılıkları karşısında sıklıkla hayran bir şekilde pes eden bir entelektüel dünyada, hiçbir şeyin "şahane yalıtılmışlıklarına" gölge etmemesinin toplumsal zaferinin kendinden emin olmaya iyice meyilli kıldığı bir zümrenin, içine kapanmaya doğru evrildiğini göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ KISIM
İktidar Alanı ve Dönüşümleri

"BURJUVALARA

Çoğunluktasınız – sayıca ve zekâca.
Demek ki siz güçsünüz, güç de adalettir.

Bazılarınız âlim, bazılarınız mülk sahibi. Âlimlerin mülk sahibi,
mülk sahiplerinin de âlim olacağı pırıl pırıl bir gün de gelecek.
O zaman gücünüz tamamlanacak ve kimse ona meydan okuyamayacak."

Charles Baudelaire

1846 Salonu, *Modern Hayatın Ressamı* içinde, çev. Ali Berktay İletişim Yayınları, 5. baskı 2009 s. 89-90.

8

İktidarlar ve Yeniden Üretimleri

İktidar okulları alanının yapısıyla iktidar alanının yapısını karşı karşıya getirmek ve birincinin ikinciye, yapısal bir benzeşiklik ilişkisiyle ve o ilişki vasıtasıyla, son derece kendine has bir nedensel karşılıklı bağımlılık ilişkisiyle bağlı olduğunu göstermeye çalışmak gibi bir projenin ne denli büyük olduğu görmezden gelinebilir mi? Kabataslak planı, daha önceki hem tarihsel (özellikle de XIX. yüzyılda entelektüel alanla iktidar alanı arasındaki ilişkiler üzerine) hem sosyolojik (özellikle sanat tüketimi üzerine) araştırmalar sırasında yavaş yavaş ortaya çıkan iktidar alanı teorisini tam olarak temellendirmek için sahip olunması gereken verilerle, sadece Fransa örneğine dair (öte yandan bir kez daha: "teorik" denilen söylemin boş evrenselliğiyle yetinmeyecekseniz, bir yerin sınırlılığından nasıl kaçınabilirsiniz?) ampirik araştırmalarda bir araya getirebildiklerimiz arasındaki uçurum çok derin.

Ars longa, vita brevis [Sanat uzun, hayat kısa]: Bir yandan özerk olan, bir yandan da, gerçek bir tahakküm iş bölümünün birbirlerine organik bir dayanışmayla bağladığı alt-alanlar arasındaki nesnel karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden (çapraz tahakkümün bünyesinde ve onun vasıtasıyla) müteşekkil bu karmaşık evrenin geçici ve yaklaşık bir tasvirini daha fazla geciktirmemek lazım. Bunu gerçekleştirmek için, Marksist geleneğin "egemen sınıf" üzerine teorik disertasyonlarına da, "seçkinler" üzerine, "kim yönetiyor?"[1] sorusuna ampirik bir cevap bulmayı hedefleyen anketlere de damgasını vuran tözcü düşünme biçiminden uzaklaşmak şarttır: Her iki örnekte de, tarihçilerin çok bağlı oldukları prosopografi geleneğinde olduğu gibi bir

1 Meşhur bir kitabın başlığı: R.A. Dahl, *Who Governs ? Democracy and Power in American City*, New Haven, Londra, Yale University Press, 1965.

kitle, yani içlerinden bazı gerçek kesitler ("egemen sınıfın fraksiyonları" yahut "seçkinler içindeki farklı kesimler") almaya uygun, gerçek etkileşimlerle yahut bağlarla (örneğin "ilişkiler") bir araya gelmiş, doğrudan doğruya gözlemlenebilir faillerin oluşturduğu bir grup ön plana alınır.

> Şayet "teorik" projelerle yetinmeyecekseniz alanları ancak ve ancak, kitlelerle (işverenler, yükseköğretim hocaları, din adamları, sanatçılar) ilintili olmalarından ötürü istatistiksel olarak işlenmeyi gerektiren verilere dayanarak inşa edebilecek olmanız, kopuşu zorlaştırır. Ele alınan olguları inşa etme ve elde edilen sonuçları okuma işlerini, bu analize içkin olan ilişkisel düşünme biçimi mantığı uyarınca yapmayı bildiğinizde, mütekabiliyet analizinin temel üstünlüğü, (konumlar arasındaki, konum alışlar arasındaki ve bu şekilde tanımlanmış olan iki uzam arasındaki) ilişki sistemlerini gün ışığına çıkartabilmesidir: Günlük tecrübenin, gerekli araçlardan yoksun sezgisince erişilemeyecek olsa da, bu görünmeyen ilişkiler uzamı, gerçekçi "tipolojilerin" ve hatta kitleleri, tanımlanmış sınıflara (teşkil etme etkisine sahip bir etiketin koyulmasıyla), başka bir deyişle kendilerinde ve kendileri için düşünülebilecek müstakil birimlere ayıran bazı istatistiksel (ve mütekabiliyet analizinin bizzat kendisine ait) kullanımların üzerlerinde durduğu, sağduyuyu oluşturan bilgilerin (bireyler, gruplar ve özellikleri gibi) derhal erişilebilir verilerinden çok daha fazla gerçeklik sahibidir. Her ne kadar en azından bu örnekte, ancak ve ancak kitlelerden ve özelliklerinden yola çıkarak inşa edebilecek olsak da, söz konusu kitlelerin ve özelliklerinin, kendisine göre, yani ilişkisel olarak yeniden tanımlanmış, aynı anda hem târif hem de tahmin edici nitelikteki bir tanımına ancak bu uzam kaynaklık edebilir. Kayda değer özellikler uzamını tanımlayan karşıtlık ve benzerlik ilişkileri sistemini, dolayısıyla da bu nitelikleri taşıyan, diferansiyel konumlarını bu niteliklerden alan inşa edilmiş bireylerin uzamını üretmenin ve kavramanın şartı, failleri ve bu faillerle ilintili ayırt edici özellikleri (başka özellikleri taşıyan başka bireylerle yahut başka gruplarla ve özellikleriyle nesnel ilişkilerinde bireylere ya da kurumlara denk düşen) tamamıyla ilişkisel birimler olarak düşünmektir. Sosyal bilimlerin inşa ettiği uzamlar, sıradan istatistik analizin ürettiği basit ve soyut uzamlardan farklı olarak, bireyler arasındaki ve özellikler arasındaki nesnel ilişkilerle tanımlanır. *Tüm kayda değer açılardan* –bizzat ilişkilerinin bakış açısından– birbirlerine yakın veya zıt olan mevzubahis bireyleri ve özelliklerini, sosyo-lojik [sosyal mantık] olarak tutarlı, dolayısıyla kavranabilir, birbirlerine istatistiki olarak (farklı derecelerde) bağlı ve pratikte ikâme edilebilir ayırt edici özellik bütünleri niteler. Bu özelliklerin sermaye, yani sosyal *güç* ilişkisi işlevi görmesi, onları mücadele konusu ve mücadele aracı olarak teşkil eden ve böylelikle, bir başka alanda yahut alanın bir başka hâlinde kaçınılmaz biçimde mahkûm olacakları anlamsızlıktan ve etkisizlikten kurtaran alanın içinde ve o alan eliyle olur. Daha net bir ifadeyle bu özellikler, alanın yapısının kurucu unsurları olarak, verimliliklerinin ve değerlerinin, tanımlanmasına *katkıda bulundukları* alanda, bir başka alanda tatbik edeceklerinden farklı etkileri tatbik edebilmelerini sağlayacak şekilde belirlenmesine katkıda bulunan ilişkilerle birbirlerine bağlıdırlar.

İktidar alanının yapısı

İktidar alanı, yapısını iktidar biçimleri, yahut farklı sermaye türleri arasındaki güç ilişkisinin içinde bulunduğu halin belirlediği bir güçler alanıdır. Aynı zamanda, farklı iktidar türlerini ellerinde tutanlar arasındaki mücadelelerin alanı; ortak noktaları her birinin kendi alanı içerisinde hâkim konumları işgal etmesine yetecek miktarda özgül sermayeye (başta iktisadi veya kültürel) sahip olmak olan birey ve kurumların söz konusu güç dengesini değiştirmeyi veya muhafaza etmeyi hedefleyen stratejilerle birbirleriyle çarpıştığı bir oyun sahasıdır. Bu mücadelelere dahil olabilecek güçler ve onlara verilen yıkıcı yahut muhafaza edici yönelim, farklı sermaye türleri arasındaki "değişim oranı"* (veya tahvil oranı) diye adlandırabileceğimiz, tam da bu stratejilerin korumaya ya da değiştirmeye çalıştığı (özellikle farklı sermaye türlerine ve meşruiyetlerine ait temsilleri savunarak veya eleştirerek) şeye bağlıdır. Farklı sermaye türleri, ayrışma ve özerkleşme süreçleri sonucunda ortaya çıkmış şu veya bu alanda (güçler alanı veya mücadele alanı) faal haldeki özgül güçlerdir.[2] Bu farklı oyun sahalarında, aynı anda hem koz hem de kazanılmaya çalışılan nesne işi gören, kendine has sermaye türleri ortaya çıkar ve hayata geçer. Söz konusu farklı sermaye türlerinin bizzat kendileri, üzerlerine mücadele verilen şeylerdir: Bu mücadeleler artık, her bir alanın içinde olduğu gibi ekonomik, dinî, sanatsal vb. belirli bir sermaye (yahut iktidar) türünün biriktirilmesi veya hatta tekeli için değil, farklı alanlarda etkili olma kapasitesine sahip farklı güçlerin; başka bir deyişle, farklı güçler üzerindeki

(*) Değişim oranı diye karşıladığım "*taux de change*" aynı zamanda, "döviz kuru"na da karşılık gelen ifadedir. -ç.n.

2 Bir iktidar alanının ortaya çıkışı, görece özerk olan bir dizi alanın ortaya çıkışıyla, dolayısıyla toplumsal dünyanın ayrışmasıyla el ele gider (her ne kadar sosyal hiyerarşilerin yerleşmesine götürse de, bunu bir tabakalaşma süreciyle karıştırmamak gerekir). Evrenin "homojenden heterojene doğru gittiğini" söyleyen Spencer'ın izinde, Bergson'un "birlikçi dirimsellik" dediği şeyin karşısına, "farklı işlevlerin" var olduğu ancak "karışık halde" var olduğu (mesela dinî hayatın ritüeli, ahlakı, hukuku, sanatı ve hatta filizlenmekte olan bir bilimi katıştırdığı) "ilkel ayrışmamışlık" halinden "farklı ancak ilkel halde katışık olan tüm bu işlevlerin birbirlerinden peyderpey ayrılmasına" giden değişimi koyan Durkheim, bu süreci çözümlemişti: "Laik ve bilimsel düşünce, kendini mitçi ve dinî düşünceden ayırdı; sanat, tapınmadan ayırdı; ahlak ve hukuk, ritüelden ayırdı" (bkz. özellikle, É. Durkheim, *Pragmatisme et sociologie* (Basılmamış ders), Armand Cuvilier, Paris, 1955, s. 191-193). Durkheim, farklı faaliyet türlerinin bu şekilde birbirlerine katışmış olmasını, her birinin tam olarak gerçekleşmesinin önünde engel olarak görür: "İlkel durumda, tüm faaliyet türleri, tüm işlevler bir aradadır ve her biri diğerlerinin mahpusu gibidir: Birbirlerine engel oluştururlar, her biri, ötekinin, tabiatını tam olarak gerçekleştirmesinin önünde engeldir." İlkel ayrışmamışlıktan uzaklaşma meselesinden neredeyse hiç bahsetmese de, Weber en azından ekonomi alanında, birbirlerinden ayrı alanların ortaya çıkışına, kurucu nitelikteki bir *olarak*'ın [*als*] (ekonomi olarak ekonomi vb.) ifade ettiği özgül bir yasallığın yerleşmesinin eşlik ettiğini gösterir.

iktidarın veya sermaye üzerinde güç sağlayan sermayenin görece değerinin ve gücünün belirlenmesi için verilmektedir. *Egemen tahakküm ilkesinin* dayatılması konusunda verilen, her bir an iktidar paylaşımında bir denge haline, yani *tahakküm* işinde bir iş bölümüne (bazen, kasıtlı olarak bu şekilde düşünülür ve açıkça müzakere edilir) ulaştıran bu mücadele, aynı zamanda *meşru meşrulaştırma ilkesi* için ve ona bağlı olarak tahakkümün temellerinin meşru yeniden üretim biçimi için verilmektedir. Bu mücadele gerçek çatışmalar ("saray savaşları" yahut dünyevi güçlerle ruhani güçler arasındaki silahlı mücadeleler) biçimini de alabilir, sembolik kapışmalar (Orta Çağ'da, *oratores*'in [rahipler] *bellatores*'ten [savaşçılar] önce gelmesi üzerine yahut XIX. yüzyıl boyunca ve bugün hâlâ, liyakatin mirastan ya da tanrı vergisi yetenekten önemli olması üzerine verilenler) biçimini de.

Hiçbir iktidar sadece iktidar olarak, yani her türden gerekçelendirmeden muaf, tek kelimeyle keyfî çıplak güç olarak var olmakla yetinemez. Var oluşunu ve var olduğu şekilde var olmasını gerekçelendirmek, en azından temelindeki keyfiliğin yanlış-tanınmasını sağlamak, böylelikle de kendini meşru olarak kabul ettirmek zorundadır. Meşruiyet meselesi pratik halde, rekabet halindeki güçlerin çeşitliliğinin bizzat varlığına nakşolmuştur. Bu güçlerin, çarpışmalarının içerisinde ve bu çarpışma eliyle birbirlerine karşı geliştirdikleri, birbirlerine zıt ve sıklıkla uzlaşamaz gerekçelendirmelerinde kendi meşrulaştırılmaları meselesi kaçınılmaz biçimde su yüzüne çıkar. Dolayısıyla farklı sermaye sahiplerinin malvarlıklarını [*patrimoine*] muhafaza etmeye yahut artırmaya ve dolayısıyla sosyal uzamdaki konumlarını korumaya veya iyileştirmeye çalıştıkları *yeniden üretim stratejilerinin*, tahakkümlerinin toplumsal temelini, yani güçlerinin ve o güçten ayrılamaz olan yeniden üretim biçiminin dayandığı sermaye türünü meşrulaştırma hedefini taşıyan sembolik stratejileri içermesinin kaçınılmaz olması son derece tabiidir.

Bu demek oluyor ki, egemen grupların, Weber'in ifadesiyle "kendi ayrıcalıklarının teodisesini" üretme hedefiyle başvurdukları sosyodiseler, "egemen ideoloji"den bahsedildiğinde tahayyül ettirdiği gibi, kendilerini tek ve tamamıyla tektip bir söylem biçiminde sunmazlar. Sahip olunan sermayenin hacmi ve yapısına nesnel olarak nakşolmuş getiri ihtimallerinin içselleştirilmesinin sonucu olan tercih (yahut değer) sistemlerinin ürünü olmalarından ötürü, beklenti ve nedenleri meşrulaştırılacak olan sermayenin türü ve sermaye yapısı içerisindeki ağırlığına göre ayrışan bakış açılarıdır mevzubahis olan (hepsinin ortak noktası, tahakkümlerinin temelini egemenlerin *doğasına* nakşettirmek

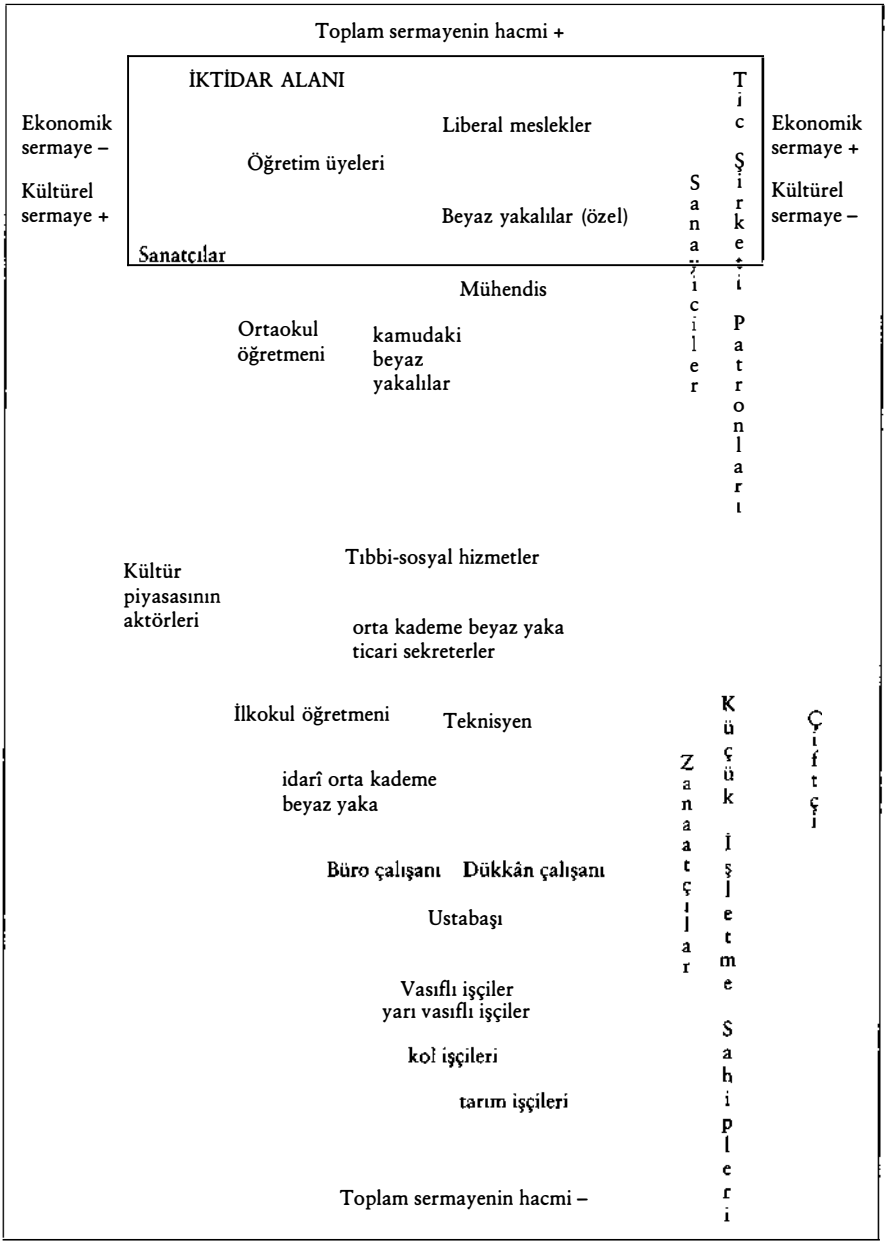
için uğraşmaları olsa da): Örneğin toprak aristokrasileri, gerekliliklerinin temelini ve sonradan görmelerden farklarını toprakta ve kanda arama eğiliminde olacak; iktidarlarını sınavdan ve diplomadan alan yeni burjuva "seçkinler", aristokratik hâmi/vasi geleneğinin iltimaslarına ve kayırmacılıklarına karşı, daha ziyade liyakatten ve yetenekten bahsedecektir.

Her ne kadar çok farklı tarihsel durumlarda sabit bazı özellikler gösterse de (dünyevi güçlerle ruhani veya kültürel güçler, savaşçılarla rahipler, *bellatoresle oratores*, bazen sanayi şövalyeleri diye de adlandırılan iş adamlarıyla entelektüeller arasındaki tahakküm iş bölümü), iktidar alanının yapısı her bir an, tahakküm için verilen mücadelede devreye sokulan sermaye türlerine ve onların yapı içerisindeki görece ağırlıklarına bağlıdır. Önümüzdeki vakada teorik inşa ile ampirik doğrulamayı birleştirme hedefi, nesnenin inşasının gerekliliklerıyle eldeki veriler arasındaki farkın çok büyük olmasından ötürü sınırına ulaşsa da, günümüz Fransa'sı örneğinde ortaya çıktığı şekliyle iktidar alanının yapısına dair bir model önermeye teşebbüs edebiliriz.

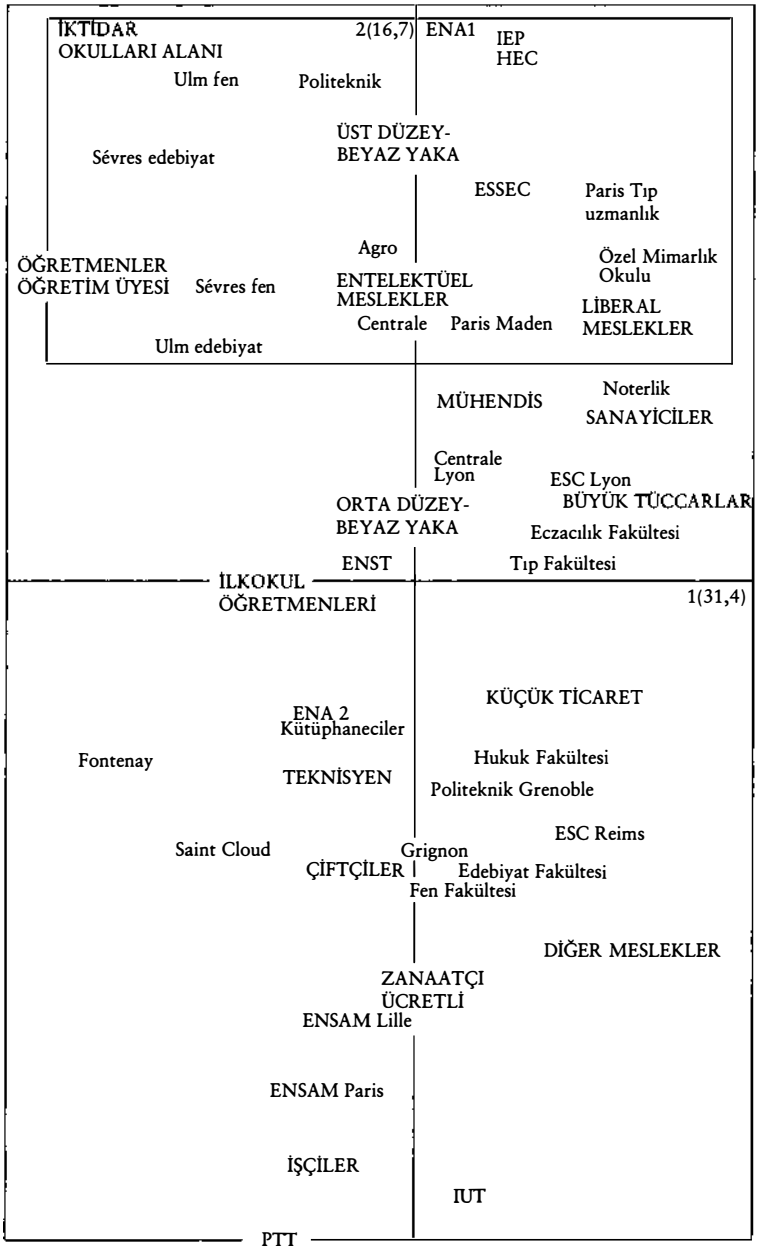
Bu yapıya dair yaklaşık bir fikir vermesi için, *Ayrım*'da önerdiğimiz sosyal uzam diyagramının basitleştirilmiş bir biçimini sunarak, daha önceki (istatistiki kısıtların, inşa edilmiş kitleler üzerinde düşünmemizi şart kılmış olduğu) bir çalışmanın kazanımlarını hatırlatmakla işe başlayabiliriz (**Grafik 13**). Yükseköğretim kurumları uzamını temsil eden diyagramlarla (**Grafik 14**) karşılaştırdığımızda daha baştan görürürüz ki, farklı sosyo-profesyonel kategorilerin (sermeyelerinin, senkronik olarak ve diyakronik olarak tanımlanan yapısı uyarınca) sosyal uzamda işgal ettikleri konumlarla iktidar okullarındaki öğrencilerin başlangıç konumları arasındaki mütekabiliyet, akademik sistemin devreye soktuğu düzeltmeden kaynaklanan ufak bozulmalar dışında, aşağı yukarı kusursuzdur. Daha ileriye gitmek için, konumlar arasındaki nesiller arası ("hareketlilik" denilen olgular) ve aynı nesil dâhilindeki (örneğin pantuflaj) akışlar misali, görece konumlara dair gösterge olabilecek tüm verileri dikkate alarak, her bir özel iktidar türünün, farklı alanların (ve onlara karşılık gelen güçlerin) ve iktidar alanının içerisindeki dağılımının olabildiğince gerçeğe sadık bir temsilini inşa etmeye çalışmak gerekir.

> Bu teşebbüste, ampirik ankete tâbi tutabildiğimiz, büyük bir netlikle analiz ederek sosyal kökenlerine göre nitelediğimiz kitlelerin tamamına uyguladığımız bir mütekabiliyet analizinin sonuçlarına dayanabiliriz. Bu kitleler, ekonomik olarak egemen kutuptan ekonomik olarak tahakküm altındaki kutba doğru sanayi ve ticaret patronları, maliye müfettişleri, maden mühendisleri,

Grafik 13
Toplumsal uzam (*Ayrım*, s. 181)

Grafik 14
Yüksek öğretim kurumları uzamı (n=84)

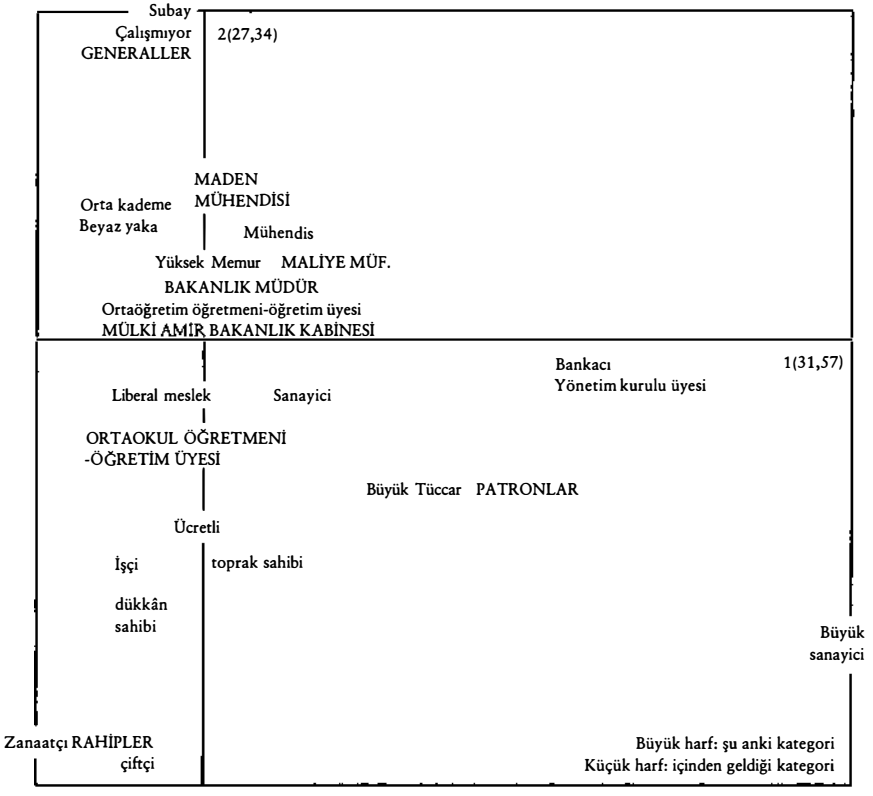

bakanlık kabinelerinin üyeleri, bakanlıklardaki müdürler, mülki amirler, generaller, hocalar ve rahiplerdir. Diyagramda okuyabileceğimiz gibi (Grafik 15), toplam hareketsizliğin % 31,5'ini izah eden birinci faktör, en düşük sosyal kökenlere (özellikle çiftçi ve zanaatçı) denk düşen rahipler ile hocaları en yüksek sosyal kökenlere (idareci, bankacı veya büyük sanayici gibi) denk düşen patronlarla; ikincil olarak da maliye müfettişleriyle karşı karşıya getirmekte, yüksek memurlar (maden mühendisleri veya mülki amirler) ortada bir konum işgal etmektedir. İkinci eksen, bir yanda sosyal uzamın, ekonomik sermayenin kültürel sermayeden önce gelmesiyle ve özel sektörle bağlantıyla nitelenen (baba çiftçi, zanaatçı veya dükkân sahibi) tarafında konumlanmış kökenlere sahip rahipleri –ve daha az ölçüde patronları–, diğer yanda da tersine, kültürel sermayenin önceliği ve kamu sektörüyle bağlantıyla nitelenen (baba subay veya orta kademe beyaz yaka) generaller ile daha az ölçüde maden mühendislerini karşı karşıya getirmektedir (Ait oldukları kategorileri büyük harflerle, içinden geldikleri [aile] kategorileri küçük harflerle belirttik).

Kıymeti (özellikle, farklı kitleler için kullandığımız kategoriler arasındaki uyuşmazlıklardan ötürü) sınırlı olsa da, bu analiz önceki tüm kazanımları da, hem nesiller arası hem de aynı nesil içerisindeki akışlara dair, alanlar arasında bir hiyerarşiyi ve bu alanlarda ortaya çıkıp gerçekleşen iktidar biçimlerini veya sermaye türlerini gözler önüne seren analizi de doğrulamaktadır. Farklı alanların iktidar alanı içerisindeki dağılımı sermaye türlerinin (özellikle ekonomik ve kültürel sermaye) nesnel hiyerarşisine uygun şekildedir: Ekonomik alandan sanat alanına doğru gider, idari ve akademik alanlar ise orta konumları işgal ederler. Daha net bir ifadeyle, iktidar alanı zıtlıklar ve ikilikler içeren bir yapıya göre düzenlenmiştir: Egemen hiyerarşilendirme ilkesi olan ekonomik sermayeye göre olan dağılım, ikinci bir hiyerarşilendirme ilkesi olan kültürel sermayeye göre olan, farklı alanların ters yöndeki, yani sanat alanından ekonomik alana doğru giden bir hiyerarşiye göre dizildiği dağılımla bir anlamda "kesişir". Yüksek memuriyet alanı bazı özelliklerini, orta bir konumu işgal ediyor olmasından alsa da, başta pantuflaj olmak üzere, aynı nesil içerisinde yaşanan yer değiştirmelerin tartışılmaz biçimde egemen hiyerarşiye göre olmasının gösterdiği gibi orta, "yansız" anlamına gelmez: İdari alandan ekonomik alana, hatta bu alanın özel kutbuna geçişler yüksek memurlar ve ordunun ileri gelenleri arasında gayet yaygınken, ters yöndeki hareketler istisnaidir.

İktidar alanını yapısal olarak kavramak, kapsadığı alanların her birinin kendisine benzer bir şekilde düzenlendiğini fark etmeyi sağlar: kutuplardan birinde ekonomik yahut dünyevi olarak egemen, kültürel olarak ise tahakküm

Grafik 15
İktidar alanındaki konumlar (mütekâbiliyet analizi)

altındaki konumlar, diğerinde ise kültürel olarak egemen, ekonomik olarak tahakküm altındaki konumlar. Dünyevi güçleri (yani net ifadeyle, yeniden üretim araçlarının kontrolünü) ellerinde tutan, çoğunlukla entelektüel açıdan pek muteber addedilmeyenlerin, ekseriyetle kurumlar üzerinde hiçbir hâkimiyete sahip olmayan ancak sembolik sermayeye sahip olanlarla karşı karşıya olduğu akademik alan için bunu söyleyebiliriz. Kurumsallık karşıtı isyanın kurumsallaşmasıyla bağlantılı olarak avangardların tasdik görme süreci hızlanmış olsa da, meslektaşları tarafından kabul görmüş olmakla birlikte ekonomik ve dünyevi açıdan fazla onay görmemiş olan "sol yaka" sanatçıları diye adlandırabileceklerimizle sanatsal açıdan zayıf bir itibar ile önemli iktisadi getirileri bir arada taşıyan "sağ yaka" sanatçılarını karşı karşıya koyabileceğimiz

sanat alanı için de aynısı geçerlidir.[3] Daha sonra, aynı biçimdeki bir karşıtlığın bizzat ekonomi alanının içerisinde bulunduğunu daha detaylı göstermeye çalışacağız: Bir yanda, konumlarını akademik sermayelerine ve tevarüs ettikleri kültüre borçlu olan, tüm kariyerleri kamu damgasını (büyük devlet liseleri, Büyük Okullar, yüksek memuriyet, devletle bağlantılı büyük şirketler) taşıyan merkezî idaredeki müdürlere ve bakanlık kabinelerinin üyelerine bu açıdan yakın olan "teknokratik" patronlar, diğer yanda ise konumlarını ekonomik mirasa borçlu olan "aile" patronları.

Farklı alanlarda (iktidar alanında, iktisadi alanda, akademik alanda, kültürel üretim alanlarında) gözlemlenen karşıtlıklar arasındaki benzeşiklik, sadece şartlara dair özelliklere eğilip, konuma dair özellikleri –kitlelerin ve ayırt edici vasıflarının, bir ilişkiler uzamında yer almalarından kaynaklananlar– yok saydığımızda kavramaktan kendimizi men ettiğimiz bir dizi etkinin temelinde yatar. Gerçekte, farklı karşıtlık seviyeleri ve mücadeleleri çoğu vakada üst üste binme eğilimindedir ve bunun sonucu olarak failler, "burjuva sanatçı" ile "burjuva"yı, kınarken bir araya getiren Baudelaire misali, iktidar alanının içindeki (görece) tahakküm altındakiler ile genel sosyal alandaki tahakküm altındakiler arasında rastlananlar gibi, müphemliğe ve istikrarsızlığa mahkum ittifaklara yönlenebilirler. Farklı alanların kurucu unsuru olan karşıtlıklar arasındaki (ve özellikle de hem her bir özel alt alanın hem de sosyal alanın bütününün bölümleri arasındaki) benzeşiklik, her birinin içerisinde kullanımda olan görme ve ayırma ilkeleri arasındaki benzeşikliğe ve günlük dilin, semantik yoğunluklarını ve ifade güçlerini tüm evrenlerde aldıkları eşyapılı [*isomorphe*] anlamlarla yüklü olmalarından alan başat karşıtlıklarına (üst/alt, hafif/ağır, ince/kaba vb.) nesnel bir temel sağlar.

Özel alt alanlarla genel sosyal alan arasındaki benzeşiklik, kasıtlı olarak bu şekilde tasarlanmış olmasalar ve hiçbir *ikiyüzlülüğe* dayanmasalar da, hem nesnel hem de öznel samimiyet vasıflarını üzerlerinde taşımalarını sağlayacak ve dolayısıyla sembolik etki güçlerine önemli katkı sağlayacak şekilde birden fazla alanda aynı anda faal olan pek çok stratejinin *ikili oyunlar*

---

3 Kategoriyi geniş bir şekilde tanımlayan INSEE'ye göre, sanatçılar, hem gelir hem de eğitim düzeyi bakımından orta kademe beyaz yakalılara çok yakındırlar. Bununla birlikte, sanatçılar için, kültürel sermayenin sadece diplomalarla ölçülmediği aşikârdır. Ayrıca, başka bir çalışmada gözlemlediğimiz gibi, sanatçılar arasında bekârlık oranı çok yüksektir (erkeklerde % 21, kadınlarda % 36) ve (sadece üçte ikisi babaları tarafından kabul edilmiş) evlilik dışı çocuklara da çok sık rastlanır. Tüm bunlar, bir sanatçı hayat tarzının bâki olduğuna dair göstergelerdir (*Données sociales*, 1984, s. 16).

olması sonucunu getirir. Bu özel vakanın analoji yoluyla hatırlatacağı pek çok örnekten biri, kraliyet iktidarına direnirken "kendi imtiyazlarıyla *kamu* yararını/malını [*bien public*] birbirine karıştıran", Paris Parlamentosundaki hukukçulardır. "Anakronik bir adalet divanını" İngiliz usulü bir parlamento olarak alan hukukçular, işi kendilerini, zihinlerinde, "*kamu* işlerine"[4] dair tartışmalarına katılarak onları yüreklendiren, destekleyen yahut yargılayan "*kitle*" biçiminde mevcut olan "halkın çıkarlarının" savunucusu olmaya kadar götürürler.[5] Ne kadar hâlihazırdaki yahut potansiyel alımlama alanı varsa o kadar kesit [*registre*] bulunmasından ötürü tabii biçimde çoksesli olan bir söylemin çokanlamlılığında gayet iyi görünen yapısal müphemlik, bazen geriye dönük olarak çözülür ve kendini ele verir. Bu özellikle, hiyerarşilenmiş sadakatler arasında veya alanın hem içindeki hem de dışındaki sembolik güç dengesinin tersine çevrilmesinden ve görünürde bu çıkarları sorgulayan eylemlerde alttan alta faal olmayı hiç bırakmayan (sıklıkla, naif bir şekilde erekçi olan "kendi lehine çevirme" [*recuperation*] diliyle târif edilen pek çok süreç), egemen bir konumu (tahakküm altındaki bir konumda dahi olsa) işgal etme olgusuna nakşolmuş çıkarların ön plana geri dönüşünden yana bir tercihi dayatan kritik durumlarda yaşanır. Ve bir kez daha, en masum görünen akademik ayırt etme edimlerinin alttan alta içerdiği *sosyal ayrımcılık*, farkında olunmayan ikili oyununun mantığıyla, yani farklı alanlarda –önümüzdeki vakada akademik alanla toplumsal alanın bütünü arasında– yerleşen ve aynı sıfat çiftlerinin (örneğin hafif/ağır) farklı evrenlerde farklı anlamlar yüklenmesine imkân veren benzeşiklik vasıtasıyla, olabildiğince görünmez bir şekilde böyle hayata geçer.

---

4 Bu cümlede italik yazılan kelimelerin tamamı için kitabın Fransızca orijinalinde tek bir "*public*" kelimesi kullanılmıştır.

5 Bkz. özellikle, F. Bluche, *Les magistrats du parlement de Paris au XVIII. siecle (1715-1771)*, Paris, Belles Lettres, s. 284-289, 296. XVI. yüzyıl yazarlarından (*La monarchie de France* kitabının yazarı Claude de Saysel gibi) günümüz tarihçilerine tüm gözlemciler, cüppe burjuvazisinin, özellikle siyasi sahadaki rolünün müphemliğinin üzerinde ısrarla durmuşlardır (özellikle bkz. R. Mousnier, *La venalité des offices sous Henri IV et Louis XIII*, Rouen, éd. Maugard s. 53 ve özellikle s. 83-89; Denis Richet, *La France moderne: l'esprit des institutions*, Paris, Flammarion, 1973, s. 102; B. Porchnev, *Les soulevements populaires en France de 1623 à 1648*, Paris, Sevpen, 1963; son olarak ve özellikle, konuya dair tartışmaların, özellikle de Mousnier-Porchnev arasında geçenin özetini bulabileceğiniz J.H.M. Salmon, "Venal Office and Popular Sedition in Seventeeth-Century France: a Review of a Controversery", *Past and Present*, 37, Temmuz 1967, s. 21-43). Görece özerk alanlar içerisinde tahakküm altındaki konumlarda bulunanların (Kilise'de ast konumlardaki rahipler, eğitim kadrosunun içerisinde asistanlar vb.) iç mücadelelerini genel olarak tahakküm altındakilerin mücadeleleriyle, kilit kavramların –mesela "demokratikleşme"–, sıklıkla çok geniş ve yaklaşık bir kullanımı pahasına özdeşleştirmek suretiyle evrenselleştirme eğilimlerine örnek etkilere dair, bkz. P. Bourdieu, *Homo Academicus*, *a.g.e.*, s. 231-233.

Yeniden üretim stratejileri

Yapısını bu şekilde ele aldıktan sonra, farklı sermaye türlerinin, özellikle aktarımları nokta-ı nazarından kendilerine has özelliklerine dair bilgilerimizden ve onları ellerinde bulunduranlara rekabet mücadelelerinde sağladıkları kozlardan yola çıkarak, iktidar alanının dinamiğini târif etmeye çalışmamız gerekiyor. Aşırı basitleştirme pahasına, egemen yeniden üretim biçimlerini etkileyen ve iktidar okulları alanında hissedilebilir olup, iktidar alanında, yani özellikle idari alan ve iktisadi alan içerisinde farklı sermaye türlerini ellerinde tutanları karşı karşıya getiren rekabet mücadelelerinde de tespit edilmesi gereken iki önemli değişimin, güçler üzerinde sahip olunacak güç için verilen mücadelenin tüm mantığını değiştirdiğini en baştan söyleyebiliriz. Bu iki değişimden ilki, diplomanın [akademik unvan] iktisadi mülk sahipliği unvanı karşısındaki görece ağırlığının bizzat iktisadi alan içerisinde artması; diğeri de kültürel sermaye sahipleri içerisinde, teknik diplomaların, bürokratik türde bir genel kültürün güvencesini veren diplomalara göre değer kaybetmesidir.

Farklı sermaye türlerinin "değişim oranlarındaki" bu değişimlerin iktidar alanının ve diyalektik olarak bağlı olduğu iktidar okulları alanının işleyişini nasıl etkilediğini anlamak için, öncelikle bir yeniden üretim biçiminin temel unsuru mahiyetindeki *yeniden üretim stratejileri sistemini* bu sıfatla kavramak, ardından da belirli bir sermaye yapısının, yeniden üretilmesi mevzubahis olan sermayenin özelliklerine uygun bir dizi yeniden üretim stratejisiyle nitelenen özel bir yeniden üretim biçimini dayatmaya nasıl meyyal olduğunu incelemek gerekir.

Yeniden üretim stratejilerinden bahsetmek, egemenlerin, varoluşlarında bâki kalma eğilimlerini ortaya koyan pratikleri akılcı hesaplara veya hatta stratejik niyetlere atfetmek anlamına gelmez. Mesele olgusal olarak çok farklı olan pek çok pratiğin nesnel olarak bu hedefe atıfla tasarlanıp ortaya koyulmaksızın, sahip olunan sermayeyi yeniden üretecek şekilde düzenlendiğini hatırlatmaktan ibarettir. Bunun sebebi, bu pratiklerin ilkelerinin, olabilecek en farklı uygulama alanlarında, bir yeniden üretim biçiminin nesnel olarak tutarlı ve sistematik stratejiler üretmek suretiyle kendi üretim şartlarını yeniden üretmeye meyilli olan habitus olmasıdır. Nasıl ki "el yazısı" dediğimiz kazanılmış yatkınlık, yani bir harfi çizmenin kendine has şekli, yazı için kullanılan araçlara göre (kâğıt veya tahta; kurşun kalem, dolma kalem veya tebeşir) değişiklik gösteren boyut, malzeme ve renk farkına rağmen

her daim aynı "el yazısını" ortaya çıkartır, başka bir deyişle seferber edilen araçlar arasındaki farka rağmen ilk bakışta tanınabilir bir tarz benzerliği veya aynı ailedenmiş havası sunarsa; aynı failin pratiklerinin veya daha da geniş, benzer habituslara sahip faillerin pratiklerinin her birinin diğerinin metaforu olmasını sağlayan tarz benzerliği de, aynı algılama, düşünme ve eyleme şemalarının farklı alanlarda hayata geçmesinin ürünü olmalarından kaynaklanır.

Dolayısıyla, söz konusu pratiklere nakşolan birimi bilimsel çözümlemeye yerleştirmek suretiyle, insan bilimlerinin dağınık bir düzende ve ayrı halde ele aldığı pratikleri tek bir "yeniden üretim stratejisi" kavramı altında düşünebiliriz:

- Nesebin ve tüm malvarlığının geleceğini tamamıyla belirlemesinden ötürü, çocuk sayısını ve böylelikle malvarlığı üzerindeki iddia sahiplerinin sayısını kısıtlamayı hedefleyen çok uzun vadeli stratejiler olan *doğurganlık stratejileri*, doğumları sınırlayan teknikler gibi doğrudan ya da mesela geç evlenme yahut hiç evlenmeme gibi dolaylı yolları seçebilirler. Bu dolaylı yollar çifte avantaj sağlar: hem biyolojik üremeyi engellemek hem de mirastan (en azından bilfiil) dışlamak (Eski Rejim'de aristokrasiye ve burjuvaya mensup ailelerin bazı çocuklarının rahipliğe yönlendirilmesinin ve bazı köylü geleneklerinde küçük evlatların bekâr kalmasının işlevi budur).[6] Mirasın nesiller arasında mümkün olan en asgari kayıpla aktarılmasını hedefleyen *miras stratejilerine,* sadece törenin yahut hukukun kaideleştirmiş olduğu yöntemlerin değil, tablo satın almaktan çeşitli sahtekârlık biçimlerine, egemenlerin ve mali danışmanlık profesyonellerinin hiç durmadan icat ettikleri kurnazlıkları ve kaçak yolları da, geleneksel araştırma yöntemlerinin mümkün kıldığı kadarıyla sokmamız gerekir.
- Çok uzun vadeli yatırımlar olan ancak ille de yatırım olarak algılanmayan bilinçli yahut bilinçsiz *eğitim stratejileri* –okula devam etmekte olan öğrencilerin ve ailelerinin akademik stratejileri, bunun veçhelerinden biridir–, öncelikli olarak grubun mirasını almaya, yani grup

6 Bearn geleneğinde evin küçük evlatlarının bekâr kalmasının sosyal işlevlerine dair, bkz. P. Bourdieu, "Les stratégies matrimoniales dans le systeme de stratégies de reproduction", *Annales*, 27 (4-5), Temmuz-Ekim 1972, s. 1105-1127. Eski Rejim'de rahiplerin bekâr olmasının işlevlerine dair bkz. F.Y. Besnard, *Souvenirs d'un monagénaire,* Paris, 1880, I, s. 1-2, aktaran E. G. Barber, *The Bourgeoisie in 18th Century France*, Princeton, Princeton University Press, 1967, s. 126.

tarafından vâris yapılmaya layık toplumsal failler üretmeyi hedeflemelerinden ötürü, "beşeri sermaye" savunucularının inandığı gibi, salt ekonomik veya hatta parasal yanlarına indirgenemezler.

- Grubun biyolojik varlığının muhafazasını hedefleyen, üyelerin sağlığını korumayı veya hastalıklarını engellemeyi amaçlayan daimi yahut aralıklı bakımı sağlayan, önleyici stratejiler diye adlandırabileceklerimiz;
- kredi, tasarruf ve yatırım işlemleri gibi, ekonomik varlığın yeniden üretimine yönelik, uzun yahut kısa vadeli, *tam anlamıyla ekonomik stratejiler*;
- seferber edilebilir ve kullanılabilir sosyal ilişkilerin kurulmasına yahut korunmasına, yani görüşmenin, alışverişin, paranın, emeğin öznel olarak hissedilen (şükran, saygı vb. hisleri) yahut kurumsal teminat altındaki (haklar) kalıcı *borçlara* tahvil edilmesine bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde yönelen *sosyal yatırım stratejileri*;
- sosyal açıdan kayda değer olan tüm açılardan en azından denk bir grupla birleşmek suretiyle sosyal sermeye sağlamaya yönelik, kötü evlilik sebebiyle sosyal yeniden üretimini tehlike altına almadan grubun biyolojik yeniden üremesini teminat altına alması gereken, daha öncekilerin özel vakası olan *evlilik stratejileri*;
- son olarak da, daha önce gördüğümüz gibi, egemenliği ve temelini (yani dayandığı sermaye türünü), doğallaştırmak suretiyle meşrulaştırmayı hedefleyen *sosyodise stratejileri.*

Yani *opus operatum*'dan veya kendilerini bir veriler rapsodisi misali sezginin ellerine veren pratiklerden *modus operandi*'ye, yani nesnel olarak sistematik olan stratejiler üreten üretici ve birleştirici habitusa doğru çıkmak suretiyle, farklı yeniden üretim stratejileri arasında mütemadiyen var olan pratik ilişkileri kavrayabilir, özellikle de, örneğin doğurganlık stratejilerinin başarısızlıklarının evlilik stratejileriyle telafi edilmesi gibi, pratik düzeyleri arasındaki, biyologların bahsettikleri işlevsel telafilere benzeyen tuhaf dayanışmayı anlayabiliriz.

> Nitekim, geri çevrilemez süreçler olarak hayat döngüsünün farklı noktalarına etki etmelerinden ötürü her biri her an, kendini önceleyen yahut daha kısa vadeli bir hedefe sahip olanları hesaba katmak durumunda olan farklı

yeniden üretim stratejileri, aynı zamanda *kronolojik olarak birbirlerine bağlıdırlar*. Buna uygun olarak mesela Bearn geleneğinde evlilik stratejileri, ailenin doğurganlık stratejilerine (malvarlığı üzerinde iddia sahibi olanların sayısı ve cinsiyetleri, yani miras yahut telafi alacak çocukların sayısına yönelik olanlar); başarılı olmaları, kızları ve küçük oğulları mirastan dışlama (kızları münasip evliliklerle, erkekleri ya bekârlık ya da göçle) amacını taşıyan stratejilerin yürürlüğe sokulabilmesinin şartını oluşturan eğitim stratejilerine ve her şeyden önce toprak sermayesini vb. koruma veya artırma amacını taşıyan gerçek anlamda ekonomik stratejilere sıkı sıkıya bağlıydılar. Bu karşılıklı bağımlılık birden fazla kuşağa yayılır. Çok kalabalık bir aileyi toprak veya parayla "çeyizlemekten" kaynaklanan dışarı çıkışları (bazen toprak çıkışı) telafi etmek yahut kötü bir evliliğin ardından grubun maddi ve özellikle sembolik konumunu düzeltmek için, ailelerin çok uzun süren ağır fedakârlıklarda bulunması gerekebilir.

Aynı karşılıklı bağımlılık günümüzde tahsil stratejileri ile doğurganlık stratejileri arasında gözlemlenir. Tahsile devam etme ihtimalinin, tüm diğer şeyler eşitken, daha düşük doğurganlığa sıkı sıkıya bağlı olduğunu görürüz: hiç şüphesiz daha kalabalık bir ailenin, sebep olduğu her türden maliyetten ötürü, okuma gayretini baltalama eğilimine sahip olmasından ama daha da önemlisi, okuma hırsının en baştan itibaren, doğurganlığın sınırlandırmasının temel ilkesi olan, yükselme için çileciliğe yatkın olmakla ilintili olmasından. Ayrıca, tahsil stratejilerinin, tahsil yatırımlarının gerekliliklerinin damgasını vurduğu üreme stratejilerinin sonuçlarını hesaba katmasının gerekli olması gibi, evlilik stratejileri de şüphesiz, tahsil stratejilerinden ve genel olarak yeniden üretim stratejilerinin bütününden bağımsız değillerdir. İş burjuvazisinin kızlarını evlendirirken geleneksel olarak devreye soktukları evlilik stratejilerindeki değişimi düşünmek yeterlidir. Bu değişim aynen bu kesimin doğurganlık stratejilerindeki –kısmen izah ettiği– eşzamanlı değişim gibi, eğitim sistemiyle nesnel ilişkilerinin değişmesiyle bağlantılıdır. Kızların yükseköğrenime erişiminin yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyal açıdan son derece homojen öğrenci grupları oluşturan kendini yönlendirme ("istidat") ve seçim mekanizmaları, homogamiyi teminat altına almak konusunda ailelerin müdahaleciliği ve özellikle de doğrudan kontrol altındaki tanışma fırsatları (balolar, sürpriz partiler, tanışma partileri vb.) yaratma çabaları kadar etkili oldukları gibi, kendilerini fazla belli de etmezler. Kadınların evlilik piyasasındaki değerlerini belirleyen kriterler sisteminin hem ekonomik sermaye (çeyiz) hem de sembolik saygınlık sermayesi (bekâret, görgü vb.) bakımından bütünüyle yeniden tanımlanmakta olduğu bir dönemde, okullaşmanın bu beklenmedik etkisi, aileleri (her durumda dayatması zor olan) müdahaleci politikalarını, *laisser-faire* [bırakınız yapsınlar] lehine terk etmeye teşvik etmiştir.[7] 70'li yıllardaki (Petaincilik'e yakın en

7 Benzer gözlemler, okullaşmadaki artışla birlikte her okulun yahut her tahsil seviyesinin homojenliğinin korunmasını sağlayan akademik seçiciliğin yoğunlaşmasının, eş seçiminde gençlerin artan serbestisini telafi etme eğiliminde olduğu ABD için de yapılmıştır (bkz. B.K. Eckland, "New Mating Boundaries in Education", *Social Biology*, 17 (4), Aralık 1970, s. 269-277).

geleneksel fraksiyonlardan yeni burjuvaziye götüren şahsi güzergâhında, burjuvazinin tüm değişimini yeniden üreten Valery Giscard d'Estaing gibi bir cumhurbaşkanının yönetiminde hayata geçirilmiş olan) aile hukuku reformları, büyük burjuvazinin yürürlükteki yeniden üretim biçimindeki değişime, normları pratiğe uyarlamak üzere politika alanında eşlik ederler. Yeniden üretim biçimindeki değişimin yeni burjuvazide ortaya çıkışlarına müsaade ettiği, kolaylaştırdığı yahut belirlediği bir dizi pratiğin hukuk düzlemine kaydedilmesinden ibaret olan bu yeni tedbirleri, herhangi bir sırayı takip etmeden şöyle sayabiliriz: ebeveyn otoritesi (babanın otoritesi yerine), evlilik rejimlerinde ve ailelerin malvarlığının yönetiminde eşlerin eşitliği, boşanma, nikâhsız birliktelik, hamileliğin isteğe bağlı sonlandırılması vb.[8] Ancak, yeniden üretim stratejileri sistemini yeniden üretim stratejileri sistemi olarak düşünmenin gerekliliğini en iyi gösterecek örnek hiç şüphesiz, disiplinlerarası iş bölümünün kısmî ve soyut kavrayışlara mahkum ettiği eğitim yatırımlarıdır. İktisatçıların eğitim yatırımının ve ekonomik yatırımın sağladığı getiri oranları arasındaki ilişki –ve zaman içindeki değişimi– meselesini açıkça masaya yatırmaları görünürde çok olumlu olsa da tahsil yatırımının randımanını ölçerken sadece parasal yahut doğrudan nakte çevrilebilir maliyet ve getirileri (örneğin tahsil giderleri veya tahsile harcanan zamanın nakdî karşılığı) dikkate alırlar. Malvarlıklarının hacmi ve yapısı uyarınca çeşitli piyasaların onlara vaat ettiği diferansiyel getiri fırsatlarının *yapısını* da hesaba katmamalarından ötürü, bu ölçümler, çeşitli faillerin ekonomik yatırıma ve kültürel yatırıma ayırdıkları görece payı kavrayamazlar.[9] İlaveten, tahsil yatırımı stratejilerini eğitim yatırımlarının tamamının ve yeniden üretim stratejileri sisteminin içerisine yerleştirmedikleri için, zorunlu bir paradoksla, eğitim yatırımlarının en iyi gizleneni ve toplumsal açıdan en önemli olanını, yani kültürel sermayenin evdeki aktarımını gözden kaçırmaya mahkumdurlar: Yetkinliğin, yahut "yeteneğin" de zamana ve kültürel sermayeye yatırımın ürünü olduğu göz önüne alındığı anda, tahsil yapmaya "yeterli" olmakla (*ability*) tahsil yatırımları arasındaki ilişkiye dair naif sorgulamalar anlamsızlaşır.[10] Gary Becker'in, tahsil yatırımının getirisini hesaplamaya çalışırken, bireysel mali getirilerin ötesine sadece ve sadece, tipik işlevselci bir mantıkla eğitim harcamalarının "toplumun" bütünü açısından getirisini (*social rate of return*)[11] yahut eğitimin "ulusal verimliliğe" katkısını (*the social gain of education as measured by its effects on national productivity*)[12] sorgulamak üzere geçebildiğini görürüz. Eğitimin işlevlerine dair, eğitim sisteminin, kültürel ser-

8 Bir dizi araştırmayı tâbi tuttuğumuz ikincil bir çözümleme, ekonomik ve kültürel olarak en imtiyazlı kategorilerin, ahlaka, aileye ve özellikle de cinselliğe dair konularda diğer tüm kategorilerden sistematik olarak daha "liberal" göründüğünü anca politik konularda (örneğin grev hakkı konusunda) daha muhafazakâr olduklarını görmemizi sağlamıştır.

9 Özellikle bkz. G.S. Becker, *Human Capital*, New York, Columbia University Press, 1964.

10 *A.g.e.*, s. 63-66.

11 *A.g.e.*, s. 121.

12 *A.g.e.*, s. 155.

> mayenin miras yoluyla aktarımını onaylamak suretiyle toplumsal yapının yeniden üretimine yaptığı katkıyı yok sayan bu tanım, esasında en baştan itibaren, "hümanist" çağrışımlarına rağmen ekonomizmden kaçamayan ve akademik faaliyetin akademik randımanının, ailenin önceden sahip olduğu kültürel sermayeye bağlı olduğunu; diplomanın ekonomik ve sosyal randımanının da, hizmetine sunulabilecek olan ve yine miras alınan sosyal sermayeye bağlı olduğunu yok sayan bir "beşeri sermaye" [*capital humain*] tanımını zımnen içerir.[13]

Tüm failler ve tüm gruplar, ellerinin altındaki tüm yeniden üretim stratejilerini aynı biçimde ve aynı derecede kullanmazlar ve ayrıca her birinin gerçekten de devreye soktuğu yeniden üretim stratejileri sistemi her vakada, [mal]varlığının hacmine ve özellikle de yapısına bağlıdır: Farklı yatırım eğilimlerinin yapıları, başka bir deyişle *tercihler sistemi* yahut farklı çıkarlar sistemi, özellikle de farklı sosyal piyasaların yatırımlara nesnel olarak sunduğu *diferansiyel getiri ihtimallerinin yapısı* vasıtasıyla kendilerini dayatırlar. Buna göre örneğin tahsil için verilen emeğe ve şevke yatırım yapma eğilimi sadece sahip olunan kültürel sermayenin *hacmine* değil, kültürel sermayenin, miras olarak alınan toplamın yapısı içerisindeki görece ağırlığına da bağlıdır. Ücretli çalışanların ya da ilkokul öğretmenlerinin eğitim yatırımlarını aile şirketlerinin patronlarınınkiyle karşılaştırdığımızda bunu gayet iyi görürüz: Tüm yatırımlarını tahsil piyasasına yapma eğiliminde olan ilk grubun aksine, sosyal başarıları tahsil hayatındaki başarıya aynı derecede bağlı olmayan ikinci grup, tahsillerine daha az "ilgi" ve emek yatırır ve kültürel sermayelerinden aynı randımanı almazlar. Bir failin (veya bir fail sınıfının) "tahsile" "ilgisi" –ki, kısmen bağlı olduğu tevarüs edilmiş kültürel sermayeyle birlikte, okul başarısının en güçlü etmenlerinden biridir– sadece hâlihazırdaki veya beklenen (yani kültürel sermayesi göz önünde bulundurulduğunda, başarı ihtimali) okul başarısına değil, aynı zamanda, sosyal başarısının okul başarısına bağlı olma derecesine bağlıdır. Tabiatıyla, ekonomik sermaye bakımından ne kadar zenginse, bir failin ya da bir grubun yeniden üretimi kültürel sermayeye o kadar az bağlıdır ve ayrıca tahsil sermayesinin ekonomik ve sosyal randımanı, pek çok vakada, kıymetlendi-

13 Çok uzun zamandır dile getirdiğim bu eleştirilerin burada tekrarının gerekli olması, bazı *fast reading* meraklılarının, benim analizlerimi inatla Becker çizgisini takiben, pratiklerin, *çıkar güden hesaplar* dışında temel unsuru olmadığını varsayan ve o eski *homo economicus* hayaletini bazı "filozofların" da yardımıyla bugün yeniden sahneye çıkartan bazı ekonomist ve sosyologlarınkilere yakın görmesindendir.

rilebilmesini sağlayan sosyal (hatta ekonomik) sermayeye bağlıdır ki bunlar, bu sermaye türünün tahakküm altındaki konumunun çifte göstergesidir.

Dolayısıyla, bir hanenin ayırt edici özelliği olan yeniden üretim stratejilerinin yapısı, söz konusu hane, sermayesinin hacmi ve yapısı uyarınca kendisine hâlihazırda veya potansiyel olarak sunulan yeniden üretim araçları işi görebilecek olan çeşitli kurumsallaşmış mekanizmalar üzerinde (ekonomi piyasası, evlilik piyasası veya tahsil piyasası gibi) sahip olduğu güce göre, farklı yatırımlarından bekleyebileceği getirilerin görece değerine bağlıdır. Meşru olarak aktarılabilenin neler olduğunun ve onları aktarmanın meşru yollarının egemen tanımının belli bir hâlinde, yeniden üretim araçları üzerindeki gücün dağılımının yapısı, farklı yeniden üretim araçlarının, farklı faillerin (yahut fail gruplarının) yatırımlarına sunabileceği diferansiyel getiriyi, dolayısıyla da varlıklarının ve sosyal konumlarının yeniden üretilebilirliğini, yani farklı piyasalarda yatırım yapma yönündeki diferansiyel eğilimlerinin yapısını belirleyen temel etmendir.

Bundan da anlaşılacağı gibi, (hem hacmi hem de yapısıyla ele alınan) servet/varlık ile yeniden üretim araçları sistemi arasındaki ilişkideki her değişim, getiri şansları sisteminde tetiklediği değişimle birlikte, yatırım stratejileri sisteminde bir *yeniden yapılanmaya* yol açar. Sermaye sahiplerinin sosyal uzamdaki (yahut sanat alanı veya bilim alanı gibi belli bir alanın yapısı içerisindeki) konumlarını muhafaza etmeleri ancak ve ancak, ellerindeki sermaye türlerini, yeniden üretim araçlarının mevzubahis hâlinde daha meşru yahut getirisi daha yüksek olan başka sermaye türlerine dönüştürmekle/tahville [*reconversion*] mümkündür.[14] Varlığın değerini kaybetmesini engelleme gerekliliğinin nesnel olarak dayattığı bu tahviller, öznel planda beğeni yahut istidat değişiklikleri, yani dönüşler/gömlek değiştirmeler [*conversions*] olarak yaşanabilirler.

> "Demokratikleşme" ve "sosyal hareketliliğin" ilerleyişi naif meselesini naif bir şekilde ortaya koyanların düştüğü değerlendirme yanlışlarının pek çoğu, *yapının hareketliliğiyle* ilgili olguları yok saymalarından kaynaklanır (örneğin, görece konumun muhafazasına yönelik olmakla birlikte bir hareketlilik gibi

14 Bir toprak aristokrasisinin devlet bürokrasisine tahvili veya bir başka uçta, bir bilimsel disiplinin bazen bir kısmının bazen tamamının yahut bir edebiyat veya sanat türünün bir başkasına tahvili (bu örnekte, nesnel gerçeklikle öznel gerçeklik arasındaki fark azami boyuttadır ve öyle olmak zorundadır, zira tahvilin başarılı olmasının, yani sembolik etkisini üretebilmesinin şartı, bir dönüş olarak tecrübe edilip algılanmasıdır) gibi hem boyutu hem de özü birbirlerinden çok farklı toplumsal olgularda yaşananın ilkesi budur.

görünen, ilkokul öğretmeni statüsünden CEG hocası statüsüne nesiller arası geçişi "yukarıya doğru hareketlilik" olarak târif etmek). Ayrıca, sosyal uzama dair tek boyutlu ve lineer bakış açısı ("sosyal merdiven" imgesi), toplumsal yapının yeniden üretiminin, bazı şartlarda çok çok zayıf bir "meslekî miras" (yahut da, çok hafif bir "katılık") gerektirdiğini görmeyi basbayağı engeller: Faillerin toplumsal yapıdaki *konumlarını* koruyabilmelerinin sermayelerini tahvil etmelerini, yani bir *konum* değişimini gerektirdiği haller böyledir (örneğin, küçük toprak sahibinden küçük memura yahut küçük zanaatçıdan satış temsilcisine geçiş). Bu demek oluyor ki, o alanı kendine has biçimde tanımlayan rekabetin nesnesi olan sermaye türünün biriktirilmesiyle (pozitif veya negatif) bağlantılı olan, *bir alanın kendi uzamı içerisindeki hareketlilikler* ile belli bir sermaye türünün başka bir alanda geçerliliği olan bir başka sermaye türüne tahviliyle bağlantılı olan *alanlar arası hareketlilikleri* birbirinden ayırmak gerekir. Her iki hareketlilik sınıfı da, hem anlamları hem de değerleri bakımından, farklı alanlar arasındaki nesnel ilişkilere, dolayısıyla, farklı sermaye türlerinin değişim oranlarına ve farklı sermaye türlerini ellerinde tutanlar arasındaki mücadelelere göre bu oranları zaman içerisinde etkileyen değişimlere bağlıdır.

Egemenler, muhafazalarının mütemadiyen değişmelerini gerektirdiği sosyal evrenlerde, özellikle de yürürlükteki yeniden üretim biçiminin çok hızlı dönüşümlere uğradığı dönemlerde, ister istemez, yeniden üretim stratejilerinin tahvil "derecelerine" (ve biçimlerine) göre bölünmeye meylederler. Yeni yeniden üretim araçlarını kullanmaya izin veren sermaye türleri bakımından en avantajlı durumdaki, yani tahvil işine girişmeye en müsait ve en meyilli fail veya gruplar, tehdit altındaki sermaye türüne en sıkı sıkıya bağlı olanlarla karşı karşıya gelir: Mesela 1789 Devrimi'nin arifesinde servetten de kültürden de yoksun küçük taşra soyluları veya 68 Mayıs krizinin arifesinde öğretmen alım sınavına doğrudan doğruya bağımlı olan disiplinlerin (dilbilgisi, antik diller veya hatta felsefe) öğretmenleri, ekonomik ve sosyal gerilemelerinin inkârını veyahut da büyülü telafisini umutsuzluktan doğan bir muhafazakârlıkta arama eğiliminde olmuştur. Bu iki zıt konuma, iki muhafazakâr sosyodise biçimi karşılık gelir: o ana dek dile getirilmeden sürdürülen her şeyi söylemek ve *doksa*'yı *ortodoksi*'ye dönüştürmek suretiyle her şeyden evvel eski yeniden üretim biçimini meşrulaştırmaya çalışanlarınki ve değişimlere dair bilinçlenmeyi ve uygun stratejilerin ele alınmasını hızlandırmak ve bu yeni stratejileri "köktencilerin" gözünde meşrulaştırmak suretiyle tahvili akılcılaştırmaya çalışanlarınki.

Bugün iktidar alanının içerisinde ve hatta ekonomik iktidar alanının içerisinde, birbirlerinden servetlerinin yapısıyla, yani sahip oldukları fark-

lı sermaye türlerinin (ya da alt-türlerinin) dağılımının profiliyle ayrılan ve bundan ötürü tamamıyla farklı yeniden üretim stratejilerine yönelen failleri yahut fail gruplarını karşı karşıya getiren, bu türden mücadelelerdir. Ekonomik yatırımlara ve tahsil yatırımlarına verdikleri ağırlık ters yönde olabilir veya günümüzde gittikçe daha çok rastlandığı gibi, kayda değer miktarda artan tahsil yatırımlarıyla sağlamaya çalıştıkları akademik sermaye alt-türleriyle ayrılıyor olabilirler. Ancak iki farklı aktarım türünün aynı ekonomik uzam içerisinde bir arada var olmaya devam ettiğini görmekteyiz: "aile şirketlerinin patronlarının", miras yoluyla aktarılan bir mülkiyet hakkının tamamıyla ailenin kontrolündeki aktarımı ile ya tamamen ya da kısmen Okulun (ve devletin) kontrolü altındaki, mülkiyet hakkının veya soyluluk unvanının aksine, miras yoluyla aktarılamayan bir unvan olan diplomaya dayanan, şahsa ait bir gücün aktarımı.

Aile tipi yeniden üretim biçimi

Aile şirketi açısından, şirketin gelişimini teminat altına alma amacını güden tam anlamıyla ekonomik stratejiler, ailenin ve özellikle de, ailenin şirket üzerindeki gücünün devamının temel şartlarından olan bütünlüğünün yeniden üretimi amacını güden stratejilerden aşağı yukarı ayrılamazdır. Ailenin bir ziraat, sanayi veya ticaret işletmesinden oluşan malvarlığının kontrolünün tamamını elinde tuttuğu her durumda, kendi yeniden üretimini hedefleyen tüm stratejiler (evlilik stratejileri, doğurganlık stratejileri, eğitim stratejileri, miras stratejileri), ekonomik sermayenin yeniden üretimini hedefleyen ekonomik stratejilere tâbi olma eğilimindedir.[15] Aynı hedeflerin güdülmesinin aynı stratejilere başvurmayı gerektirmesinden ötürü, bilinçli homogami arayışı ve kötü evlilik korkusu, eğitim konusunda katılık, "aile ruhunun" göklere çıkartılması, malvarlığının bölünmesinin önüne geçecek miras stratejileri gibi sabitlere rastlarız. Her bir özel vaka için şirketin durumunun belli bir anında –ilerleme veya gerileme dönemi olabilir–, kuruculardan başlayarak nesebin üyelerinin tamamının yeniden üretim stratejilerine nelerin bağlı olduğunu her bir özel vaka üzerinden göstermek çok kolaydır.

15 Köylü ailelerine dair daha önceden yazdığımız her şeyi (bkz. P. Bourdieu, "Les stratégies matrimoniales dans le système de reproduction", *Annales*, 4-5, Temmuz-Ekim 1972, s. 1105-1127) sanayici ailelerine dair de söyleyebiliriz.

Büyük burjuva hanedanlarının *evlilik alışverişlerini* nasıl müthiş bir dikkat ve katılıkla yönettiklerini hatırlatmaya gerek bile yok. Aile grubunun yeniden üretim stratejileriyle aile şirketinin yeniden üretim stratejilerini bir araya getirme iradesinin özellikle çok aşikâr olduğu tek bir örnekten bahsetmek yeterli olacak: Fransa'nın en büyük suni tekstil şirketlerinden biri haline gelen bir kumaş boyama şirketini kuran ve ayrıca bir üyesi *Rhône-Poulenc*'in* yönetim kurulu başkan yardımcısı (1972) ve ardından da PDG'si (1973'ten 1979'a kadar) olan Lyon'lu Gillet ailesiyle en önemli tekstil hanedanlarından olan Roubaix'li Motte ailesi arasındaki birleşmeler. Aile işletmesinin büyümesinde çok önemli payı olan Joseph Gillet'nin 1873 yılında doğan oğlu Edmond Gillet aynı zamanda Lens Madenleri şirketinin de başında olan Albert'in kızı Leonie Motte ile; Leonie'nin kardeşi Fernand Motte ise, Edmond'un kız kardeşi Marguerite Gillet ile Henri Balay'nin kızı Mathilde Balay ile evlenmiş, iki aile çok önemli ortak mali operasyonlar gerçekleştirmiştir.

Ancak evlilik stratejileriyle ekonomik stratejilerin nasıl iç içe geçtiğini, evlilik birleşmeleriyle mali bağların nasıl üst üste bindiğini, evlilik stratejilerinin başarısının ekonomik stratejilerinin başarısına ve şirketin hiç durmadan büyümesine nasıl yardımcı olduğunu gözlemlemek için, Michelin ailesinden daha iyi örnek yoktur. André Michelin (ölümü 1931), "kuzenler birbirleriyle evlensin ki çeyiz ailede kalsın" tavsiyesinde bulunur. Tavsiye işitilmiştir: Grubun bütünlüğünü teminat altına alan *endogami* sadece sermayeyi değil, aynı zamanda iş sırlarını ve ailenin itibarını da korumuştur. André Michelin ve kardeşi Edouard iki kız kardeş Sophie ve Marie-Therese Wollf'la evlenirler. Edouard Michelin'in altı çocuğundan üçü (Marguerite, Etienne ve Helene), deniz teknolojileri mühendisi Jacques Callies[16] ile babası Aussedat Kâğıtçılık'ın sahibi olan Marie Aussedat'ın çocuklarıyla (Jean, Helene, Joseph) evlenirken bir diğeri Anne, Citroën şirketinin PDG'si, ardından onursal genel başkanı ve yönetim kurulu üyesi (1958'den 1970'e) olan, ondan önce 1938 ile 1959 arasında Michelin Şirketlerinin yöneticilerinden, 1959'dan itibaren de denetleme kurulu üyesi olan Robert Puiseux ile evlenir (üç Michelin daha Puiseux'larla evlenmiştir). Dayısı Robert Puiseux ile birlikte Michelin A.Ş.'nin eşyöneticisi, daha sonra tek başına yöneticisi olan ve ardından, 1968'den bu yana Citroën yönetim kurulu üyesi François Rollier (Petrus Rollier ile Jacques Callies-Marie Aussedat çiftinin kızı Marthe Callies'nin oğlu) ile birlikte eşyönetici olan şu anki PDG François Michelin Bernadette Montagne ile evlenirken kız kardeşi Geneviève Remy Montagne (Eure milletvekili, Louviers eski belediye başkanı) ile, diğer kız kardeşi Marthe ise Mirabeau Belediye Başkanı Marie Montagne ile evlenmiştir. Yeniden üretim stratejilerinin

(*) 1928'te kurulmuş ecza devi Aventis. -ç.n.

16 Önce Aussedat Kâğıtçılık 'ta mühendis olan Joseph Callies, daha sonra *Machines Bull*'un PDG'si ve Aussedat-Rey Kâğıtçılık'ın yönetim kurulu üyesi olur.

> tamamının kurucu ilkelerinin, yeniden üretilmesi gereken konuma içkin gerekliliklerde ve bu gerekliliklerin şekillendirdiği üretici ve birleştirici habituslarda olduğunun ispatı olarak, son derece güçlü endogamiye, ekonomik faaliyetin çok sıkı biçimde belirlenmiş spesifik bir ürün etrafında yoğunlaşması ve finans kapitalizminin sistematik olarak uyguladığı ürün çeşitliliğinin bilinçli reddi eşlik eder. Buna uygun olarak, "teknik mantıktan" kaynaklanmayan ve sadece bir "iktidar arzusunu" ifade eden her türden çeşitliliği reddeden François Michelin, başarılarını, çok farklı alanlara yönlenmiş ve dolayısıyla bolca geçici çözümlere/"yedek parçalara" sahip rakiplerinin, "lastikten başka çözüm görmeyen" kendi şirketinin aksine, "lastiğe ve radyal gövdeye inanmayıp çok geç uyanmasına" ve böylelikle Michelin'in, pazardaki en büyük payı alabilmesine bağlamaktadır.[17]

Teknokratik denetime sahip şirketlerin patronlarında hiç rastlanmayan çok çocuk sahibi olmaya ailelerin kontrolündeki şirketlerin PDG'lerinde hayli sık rastlanmasını da (7 ya da daha çok çocuğa sahip olma oranı % 10'dur; ortalama çocuk sayısı da teknokratik kontrollü şirketlerde 3,1, büyük devlet şirketlerinde 2,6 iken aile şirketlerinde 3,5'tir) aynı üreme stratejileri mantığıyla kavramak lazım. Üreme ve doğum kontrolü konularında Katolik ahlakının teşvik ettiği yatkınlıkları dile getirmek, bu durumu izah etmek için yeterli değildir (bu izahın kendisi de izah edilmeyi gerektirir). Esasında aile şirketi, doğurganlığa hiçbir sınır dayatmamak gibi bir ayrıcalığı sunar. Bilakis, en azından üretim aracının büyümesinin, ailenin büyümesine denk düştüğü (ya başlangıç aşamasında ana şirketin bünyesinde kurulan yeni şirketlerle ya da kalan çocukların kefil veya yönetici olarak istihdamıyla vakti geldikçe massedilebilir bu büyüme) gelişme aşamasında, üremeyi teşvik eder. Üstelik, çocuk bakımından zenginlik hem kendisi hem de kurulmasını sağladığı ittifakların sermayesiyle, grubun her bir üyesinin sahip olduğu, her daim potansiyel olarak seferber edilebilir olan her türden sermayenin toplamı olduğunu bildiğimiz sosyal sermayeyi biriktirme biçimlerindendir.

Büyük aile ancak ve ancak, bölünmeye ve onun sonucu olarak malvarlığının parçalanmasına karşı korunmak şartıyla büyük bir aile olmaya devam edebilir. Malvarlığının ailenin dışına çıkmasını engellemeye yönelik tüm miras stratejileri bundan kaynaklanır: Fransa'nın kuzeyinde tekstil ailelerinin, sahip olunanları dışarı çıkartabilecekleri için, maddi varlıkları paylaşım dışı tutan şirket yapısı sayesinde kadınları mirastan men ettiğini biliyoruz. Eğitim stratejilerinin ve malvarlığı üzerindeki hak sahiplerinin

17 Bkz. P. Michelin, A. Harris ve A. de Sedouy içinde, *Les patrons*, Seuil, 1977. s. 245-250.

ölümünün bölünmeye değil ortaklaşa yürütülen işlerin yeniden düzenlenmesi fırsatına vesile olmasını teminen torunların tümü arasında dayanışma bağları kurulmasını hedefleyen aile içi kutlama yahut törenler gibi tüm faaliyetlerin altında da bu yatar. Evliliğe ve özellikle de geleceğin yöneticilerinin evliliklerine gösterilen olağanüstü ihtimam, çeyiz parası yahut miras biçiminde ekonomik sermayeyi ve bağlarını genişleterek sosyal sermayeyi içeri sokmak suretiyle şirketi güçlendirme kaygısıyla sınırlı değildir. Şirketin ekonomik başarısının ve ailenin toplumdaki mevkisinin ilanının şartı addedilen ahlakî yatkınlıkları koruma kaygısı, olabilecek en katı homogami arayışını da beraberinde getirir: Aileye sadece, burjuva meziyetleri yani çalışma kültünü, tasarruf anlayışını, aile ruhunu[18] taşıyan ve bunları aşılayabilecek kadınları kabul etmek, kitlesi belli olan eğitim kurumlarını ve son derece seçici karşılaşma mekânlarını tercih etmeye yönlendiren *dışlayıcılığınkine* çok benzer bir işlev görür.

> Normandiya'nın, Verneuil-sur-Avre kentindeki Roches Okulu'nu, okulun yetmiş beşinci yıldönümü vesilesiyle 1974 yılında kurucusunun torunu Claude Courbin'in bir plakete yazdığı gibi, Frédéric le Play'in talebesi, Coubertin Baronu'nun dostu ve "İngiliz pedagoji yöntemlerinin büyük hayranı" (bkz. eserleri, *A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons?* ve *L'éducation nouvelle*), "düşünür ve sosyolog" Edmond Demolins 1899 yılında kurmuştur ("Demolins écrivain et conéfrencier", *Edmond Demolins, qui* était-*ce?* içinde). Aynı methiyeci, aile patronlarının eğitim felsefesini tek bir cümleyle ifade eder: "Napoleon tarzı kışla-liseler ile munis ve az ya da çok vasat memur yetiştiren fabrika-üniversitelerin damgasını vurduğu bir Fransız toplumunun zamanında böyle bir işe girişmek cesaret gerektirmekteydi." Roches Okulu, 70'li yılların sonunda, 400'ün üzerinde kız veya erkek yatılı öğrenciye (yaklaşık 120'si yabancı) sahipti. Her sınıfta ortalama 20, uygulamalı çalışmalarda ise 12 öğrenci bulunurdu. 1977-78 öğretim yılında 3 aylık barınma ücreti altı ve yedinci sınıf öğrencileri için 7.205 FF ilâ lise son sınıf öğrencisi için 10.155 arasında değişmekteydi. Okulun tanıtım broşürü, "öğrencilerin kendilerini evlerindeymiş gibi hissettiği" ihtişamlı Norman malikânesinden şöyle bahseder: "Kırın ortasında, ağaçlar, çitler ve İton Nehri dışında hiçbir duvarla çevrili olmayan bir arazi; spor sahaları, hava, ışık ve çamlarda bir sürü sincap. Guichardière, les Fougères, la Colline, le Moulin. (...) Arazinin tamamına yayılmış olan Roches evleri, 12 ilâ 40 çocuk yahut genci bir araya getirir. Yakınlıklara göre kişiselleştirdikleri odalarda (erkekler için beş ilâ altı, genç kızlar için ise iki ilâ üç yataklı), çalışma köşelerinde, oyun köşelerinde, kütüphanelerde ve toplantı odalarında, evlerinde gibidirler. Her evin kendine has tarzı, bahçeleri, spor tesisi ve... kendi âdet-

18 Bu "burjuva ahlakı" meselesi ve bâki kılınmasında kadınların rolü için bkz. J.L. Dansette, *a.g.e.*, birçok yerde.

> leri vardır. İki mezun karşılaştığında, kendilerini '*Pins [evi] 1924; Vallon 1907*' şeklinde tanıtırlar." Coubertin'in temsilcisi olduğu ruha uygun şekilde, bedensel faaliyetlerin göklere çıkartılmasına sâdık olan Okul, en *seçkin* spor faaliyetlerine geniş yer verir: "Modern bir spor salonu, bir o kadar büyük (1000 m2) bir binicilik sahası, çok sayıda at ve midilli, bir atletizm stadı, futbol, rugby, basketbol ve voleybol sahaları, sekiz tenis kortu, bir karting pisti, bir dövüş sporu salonu, üstü kışın kapatılan ısıtmalı bir havuz ve hatta, bir uçuş pisti: tümü, Roches öğrencileri sevdikleri tüm sporlara kendilerini verebilsin ve kendilerine hâkimiyeti, fiziksel gelişimlerini ve spor ruhunu kazanabilsinler diye."

Eğitim sistemiyle –ve özellikle de *devlet* [*kamu*] okullarıyla– ilişki, özel düzlemine dâhil olan her şeyi öne çıkartan bir dünya vizyonundan ayrılamaz: Laik okulun reddi, laik devlete ve "cumhuriyetçi" denilen toplum felsefesine karşı, bürokratik evrenselcilikten kurtarılmış alanlar, özel işletmeler, özel okullar kopartma hedefini güden genel bir memnuniyetsizliğin ifadelerinden biridir. Özel eğitim sadece, en uç noktası sıkça rastlandığı gibi özel öğretmen [*precepteur*] olan,[19] muhafazakâr ahlakın temel meziyetleri olan çalışmaya, aileye ve mülke sadakatı teminat altına alan münhasır ve korunaklı bir eğitim değil, aynı zamanda dinî bir eğitimdir. Bu eğitim, hem ailevi görünümde hayata geçmesinden, hem de içine işlemiş olan kişiselci "felsefeden" ötürü kamusalı özele, toplumsalı kişisele, siyasiyi ahlakiye, ekonomiği psikolojiğe indirgemeye meyillidir. Siyasileştirme faaliyetinin, "şahsın" biricikliğinden kopartarak bir sınıfa ait olduklarını gözler önüne sermeyi amaçlayacağı tecrübeleri, en indirgenemez biçimde tekil olan "yaşanmış" düzlemine gönderen bir siyasetsizleştirme operasyonudur bu. Bu demek oluyor ki, elinde tutanın şahsî olarak kullandığı ve bizzat aile şirketinin içinde, doğrudan tecrübeyle kazanılamayacak hiçbir beceriyi gerektirmeyen bir güç olan şahıstan şahsa, yani bunun en sık rastlanan biçimi olan babadan oğula aktarma gücünü ellerinde tuttukları müddetçe, patronların, evrensellik iddiası taşıyan donanım belgelerini, yine evrensellik iddiası taşıyan becerilerin teminatının verilmesi karşılığında tevdi eden Okul gibi bir kurumla pek işleri olmaz. Sadece burjuva statüsüne ait bir hak olarak devam ettikleri orta hatta yük-

19 André Harris ile Alain de Sedouy'nun görüştüğü iki patron, Ferdinand Beghin ile François Ceyrac, "özel öğretmen" kurumunu kendiliklerinden dile getirir. Ceyrac şöyle demektedir: "Babamın ailesinde, evde bir öğretmen hanım vardı ve dedemin on üç evladının tamamı, ya Sacré-Coeur'e ya da Cizvitler'e gitmeden evvel onun elinden geçmişti. Annem, gayet tabii, çocuklarının ilkokula gitmesinin yakışıksız olduğuna hükmetmişti! Mürebbiyemden, ancak, babamın ve dedemin de gittiği Sarlat Cizvit Koleji'nde sekizinci sınıfa başlarken ayrıldım" (F. Ceyrac, A. Harris ve A. de Sédouy, *a.g.e.* içinde, s. 47).

seköğretim kurumlarını bir meşrulaştırma işlevine indirgeyen bir yeniden üretim biçimi onlara tam olarak uygundur. Başarılarını sadece ve sadece, iş üzerinde, pratikte edindikleri tecrübelerine ve meziyetlerine borçlu oldukları hissi ve her türden soyut ve kitabi bilgi türüne küçümseyici yaklaşımları onları, akademik unvanlara ve onları veren kurumlara kıymet vermeye sevk etmez. Sosyal mevkinin gerekliliklerinin mecbur kıldığı hallerde akademik sistemden tek beklentileri, iyi bir ahlak eğitimi ile sosyal temayüz belgeleri veya en fazla, ikinci nesil patronun teknik kadroları üzerinde hâkimiyet kurabilmesini sağlayacak teknik yeterlik teminatlarıdır: örneğin doğrudan doğruya geleneksel işverenlerin beklentilerine cevap vermesi için tasarlanmış bir okul olan Centrale'in yahut küçük mühendislik okullarının verdikleri.[20] Mekteplilerin beceriksizliğinden yakınmak en sevdikleri lakırdılardandır. Ortaöğretimi Villefranche-sur-Saône'daki Mongré Özel Okulu'nda tamamladıktan sonra babasının tuhafiye mağazasında önce "satış elemanı", sonra da "müdür" olarak çalışan ve ardından Denis Defferoy ile birlikte *Carrefour* şirketini kuran (ilk süpermarket 1960 yılında Annecy'de açılmıştır), şirketin şimdiki PDG'si Marcel Fournier, müdürlerinin eğitimleriyle ilgili bir soruya şöyle cevap verir: "Önceki mağazalarında reyon şefliği yapmış, (...) iş üstünde yetişmişlerdir. Her türden insan var burada. Bazıları sadece lise mezunu, bazılarında o da yok. Birkaçı ticaret okullarında okumuş. Bir veya iki IEP'li bile var. Ama hepsi de merdivenin bütün basamaklarını tırmanmış (...). Vasıfsız işçilikten başlayarak tüm görevleri yerine getirmeleri konusundaki bu arzumuz, muhakkak ki, diplomalarının kıymetine fazla inanan, ancak tecrübenin kıymetine yeterince inanmayan pek çok yetenekli genci bizden uzak tutmuştur" ("Face-à-face avec Marcel Fournier", R. Priouret, *l'Expansion*, Haziran 1973, s. 221). Daha sonra Diderot Teknik Lisesi hâline gelecek olan bir meslek okulunda derslere devam ettikten sonra 17 yaşında, elektrikli alet üreticisi *Brandt et Fouilleret*'ye giren ve 1924 yılında (erkek kardeşi Pierre, ENSAM mezunu Jules Sarrasin ve Grenoble Elektroteknik Enstitüsü mezu-

20 1866 yılına kadar, % 80'i, başta sanayi çevreleri olmak üzere "varlıklı çevrelerde" doğmuş gençleri gerçek bir elemeye tâbi tutmaksızın kabul ederek, –Politeknik'te % 37 oranında yer tutan soyut bilimlerin % 15'i aşmadığı bir eğitimle– sanayi (1829 ile 1885 arasında mezunların % 40'ı), demiryolu (% 27), altyapı işleri (% 9), mühendis-danışman (% 16) yahut eğitimci (% 4) kariyerlerine hazırlayan Centrale (Maurice Lévy-Leboyer, "Le patronat francais a-t-il été malthusien?", *Le Mouvement social*, Temmuz-Eylül 1974, s. 1-49), bir giriş sınavının koyulmasından sonra da, öğrencilerini aslolarak iş burjuvazisinden almaya devam etmiştir: Örneğin 1900 ile 1925 arasında öğrencilerin % 77,9'u "varlıklı ailelerden" (rantçılar, mülk sahipleri, sanayiciler, tüccarlar, liberal meslek sahipleri) gelirken bu oran Politeknik'te % 45,4'tür.

nu Michel le Gouellec ile birlikte) *Télémécanique Electrique*'i kuran André Blanchet de aynı ufku paylaşır: "Yaratıcılık bana, doğuştan olan bir kabiliyetmiş gibi geliyor. Yeni ürünler, o yeteneğe sahip olanların elinden çok zorlanmadan çıkar. Yetenek sahibinin mühendis olması, tabiatıyla daha da iyidir". (...) Yaratıcı mizacı olmayan bir Büyük Okul mezunu mühendise o mizacı verebilecek olan ben değilim; o eğitimi almamış biri ise bu mizaca sahip olabilir. (...) En yaratıcı çalışanımız –şimdi emekli oldu–, ilkokul mezunu bir eski tornacı idi. İnanılmaz bir tanrı vergisi yaratıcı yeteneği vardı" (bkz. R. Priouret, *La France et le management*, Paris, Denoel, 1968, s. 251-252, André Blanchet'nin röportajı).

> Diplomaya ve diplomalıya karşı hasmane olan söylemin, işverenler dünyasının diğer ucunda, en büyük şirketlerin, diplomayı münhasır işe alım kriteri olarak görmeyi reddeden *man development* fanatikleri (bkz. örneğin J. Fontaine, "Les grandes entreprises jugent les grandes écoles", *l'Expansion*, 109, Temmuz-Ağustos 1977, s. 66-71) arasında da gayet yaygın olduğu itirazı gelebilir. Esasında olgular, ilan edilen bu inançlara ters düşmektedir: Yeni başlayan yönetici adaylarının işe alımında diplomaya belirleyici rol biçen bu aynı yetkililer, şirketteki çeşitli görevlere erişmek konusunda diplomaya verdikleri öneme dair sorgulandıklarında, gerçekte olduğu gibi, yönetim konumları için Politeknik ve ENA'yı, mali pozisyonlar için ENA ve HEC'i, ticari pozisyonlar için HEC ve ESSEC'leri, üretim için Centrale'i, personel yönetimi için IEP'yi ilk sıraya yerleştirir (*a.g.e.* s. 68). Şirketin beyaz yakalarının tamamının akademik özelliklerinin, sıkı sıkıya, kendileri ne kadar çok diploma sahibiyse etraflarını o kadar çok diplomaya sahip insanla –sıklıkla kendilerininkilerle aynı diplomalara sahip olanlarla– çevirmeye meyilli olan PDG'lerin özellikleri gibi değişim gösterdiğini de biliyoruz.[21]

Okul'un sağladığı, aktarılamayan miras hakkı, aile şirketlerinin patronları için sadece, aile şirketi tehdit altındayken yahut aile üyelerinin tama-

21 Aynı okulun mezunları arasındaki kooptasyonun mümkün kıldığı ve PDG'lik konumu etrafında verilen veraset kavgalarının, içlerinden birinin başarısıyla doğrudan alakadar olan farklı tahsil geçmişlerine sahip yöneticilerin tamamını seferber etmesine yol açan kümelenme durumlarına her yerde rastlanır. 1972 yılında PDG'si Politeknikli maden zümresi mühendisi Roger Martin iken, Saint-Gobain-Pont-à-Mousson şirketinde, on altı müdürün beşi Politeknikli (üçü maden zümresinden), ikisi Ulm ENS mezunudur (biri ENA'ya da devam etmiş olmak üzere). Buna karşın, son mezun olduğu okulun ESC Paris olmasından son derece kıvanç duyan Antoine Riboud'nun PDG'si olduğu Boussois-Souchon-Neuvesel'deki on altı müdür içerisinde sadece bir Politeknikli varken hiç ENS'li veya ENA'lı yoktur. PDG'si HEC mezunu Paul Vuillaume olan Kodak-Pathé'deki dokuz müdürün beşi bu okuldan mezun olup yönetim kadrosunda hiçbir Politeknik, ENS veya ENA mezunu bulunmamaktadır. Bu noktada da, örnekleri çoğaltabiliriz.

mına iş verebilecek halde değilse devreye sokulmaya çalışılan bir son çare veya edinilmesi sadece mülk hakkı yeterli olmadığında gerekli olan bir ikâmedir. Aşağıdaki istatistik bunu gösterir.[22]

Tablo 31
Statü

Statü	*Kurucu*	*Vâris*	*2. nesil ve + vâris*	*Akrabalık yok*	*Kuruluşun başı*	*Hepsi*
Tahsil durumu	%	%	%	%	%	%
Bakaloryadan düşük	81	50	26	19	15	40
Yüksek öğrenim, sözel	9	28	26	10	9	16
Yüksek öğrenim, fen	9	17	39	67	73	40
Yüksek öğrenim, her ikisi		6	9	5	3	4

Rhone-Alpler bölgesinin şirket ve kuruluşlarının liderlerinden oluşan 141 kişilik bu kitlede, kurucuyla bağ zayıfladıkça artma eğilimine giren akademik sermayenin, hiçbir bağı olmayanlar için neredeyse zorunlu (üçte ikiden fazla örnekte) içeri giriş şartı olduğunu görmekteyiz. Başka bir deyişle, akademik sermaye şirket kurmak için şart olmasa da, işi korumak yahut büyütmek için gerekli (özellikle hukuk diplomaları mevzubahistir), tam olarak büyüdüğünde ise, yönetim mevkilerine erişmek için şarttır.[23] Aile şirketlerinin liderlerine, çocuklarının konumlarını teminat altına almaları için tanınan kolaylık, paradoksal biçimde, bu şirketlerin sayısının düşmesinin sebeplerinden biridir. Bunun tek sebebi bu pozisyonları işgal etmek için az ya da çok yetkin olan vârislere yönelik uyduruk pozisyonların maaş maliyetlerini yükseltmesi değil, bu kolaylığın, vârislerin en azından bir kısmının başka yeniden üretim stratejilerine, mesela akademik sermaye biriktirmeyi gerektirenlere tahvilinin, en uç noktasına yani absürde ve başarısızlığa kadar gitmesine müsaade etmesidir.[24]

22 J. Saglio, "Qui sont les patrons?", *Economie et humanisme*, 236, Temmuz-Ağustos, 1977, s. 6-11.

23 Bizim anketimiz, bu hipotezi doğrulama şansını veriyor: Yükseköğretim diplomasına sahip olanların yöneticiler arasındaki oranı, aile kontrolündeki şirketlerden teknokratik yahut kamulaştırılmış şirketlere doğru gittikçe çok kuvvetli biçimde artmaktadır.

24 Şirketin tüm geleneksel dünya görüşünden, özellikle de iş üstünde öğrenmeye olan inançtan ve okumayı hor görmeyi bırakmayı gerektirmesinden dolayı çok zor, bazen de imkânsız bir tahvildir bu. "Kuzeyli tekstil aileleri hayli doğurgan olurlardı ve XIX. yüzyılda edindikleri, oğullarını ve da-

Akademik Bileşenli yeniden üretim biçimi

Büyük bürokratik şirketlerin ayırt edici niteliği olan yeniden üretim biçiminde, diploma artık statüsel bir vasıf değil (mesela bir Rothschild'in hukuk diploması), gerçek bir *giriş hakkıdır*: Okul –aslında Büyük Okul– ve okulun görünürde *ex nihilo* [yoktan] ama esasında yine aile ile bağlantılı özelliklerden yola çıkarak ürettiği grup olan *zümre* ailenin ve akrabaların yerini alır; okul arkadaşları arasındaki, okul ve zümre dayanışmasına dayanan kooptasyon, imtiyazların aktarılabilir olması imtiyazına sahip şirketlerde kayırmacılığa ve evlilik birleşmelerine düşen rolü oynar.

> En büyük sanayi, ticaret veya finans şirketlerinin yöneticileri arasında yüksek öğrenim diplomasına sahip olanların oranının, aile kontrolündeki (yani hisselerinin önemli kısmı bir ailenin elinde bulunan) şirketlerden teknokratik (yani sermayesi çok sayıda kurum, şirket yahut birey arasında dağılmış) veya kamulaştırılmış şirketlere doğru gittiğimizde çok kuvvetli biçimde arttığını görüyoruz: Aile şirketlerinde PDG'lerin sadece % 3'ü iki veya daha fazla yüksek öğrenim diplomasına sahip olduğunu söylerken bu oran yabancı şirketlerin iştiraklerinin PDG'lerinde % 35, teknokratik şirketlerin PDG'lerinde % 73, devlet denetimindeki şirketlerde ise % 74'tür; ilk grup orta öğrenimlerini çoğunlukla taşradaki özel okullarda, bilhassa Roche Koleji'nde (taşra kurumlarının tamamı için oranlar % 31, % 18, % 20 ve % 7'dir) tamamlamıştır. Aynı farklılıklar sistemini, elde edilen diplomaların özünde de bulmaktayız: En itibarlı (Politeknik Maden gibi) diplomalara sahip olanların payı, "aile" işletmelerinden "kamu" işletmelerine doğru gittikçe çok kuvvetli bir yükseliş gösterir.

Büyük zümrelerin sosyal sermayelerine sahip çıktıkları stratejiler, ailelerinkine çok benzeyen bir mantığa riayet eder. Üyelerin her birinin değerinin, her iki durumda da tüm diğerlerinin katkısına ve bu şekilde birikmiş olan sermayenin pratikte seferber edilebilmesine, dolayısıyla grubun üyeleri arasındaki gerçek dayanışmaya bağlı olmasından ötürü bu son derece anlaşılırdır. Bu demek oluyor ki, ne zaman grubun üyelerinden biri yüksek bir göreve gelse, tüm diğerlerinin sosyal sermayesi ile sembolik sermayesi

---

matlarını işe dâhil etme âdetini muhafaza ediyorlardı. Yeni şubelerin, şirketlerin açılmasıyla birlikte yönetici kadrolarının çoğaldığı büyüme aşamalarında geçerli olan bu strateji, üretim birimlerinin sayısını düşürme gerekliliği ortaya çıktığında son derece tehlikeli hâle gelmekteydi" (M. Battiau, *Les industries textiles de la région Nord-Pas-de-Calais*, 2. cilt, tez, Lille, 1976, s. 417). Aynı yazar biraz daha ileride, sayıları çok fazla olan ve ihtilafları önlemek için bazen yönetime eklemlenen pay sahiplerinin yönetim üzerindeki felç edici etkisinden de bahseder: "On, on beş veya daha çok kuzenin ortak olmasına rastlanırdı. Ailelerden birinin her kolu yetkili bir konumun, adeta bir tımarın sahibi haline gelirdi. Kolayca, aşırı kalabalık bir yapıya ulaşılırdı" (s. 418).

Tablo 32
Kontrol türüne göre, PDG'lerin akademik sermayeleri

	Ortaöğr ya da yarım kalmış yüksek öğr	Yalnızca hukuk	Küçük mühendislik okulu	Edebiyat, fen, tıp fakültesi	Centrale, Paris, Nancy, St Étienne Maden	IEP	HEC ya da başka işletme okulu	Sadece Politeknik	Politeknik, Maden, ENPC	Toplam
Aile (n=82)	21,5	18	19	4	9	15	7,5	1	5	100
Yabancı (n=42)	10	17	7	5	7	10	19,5	14,5	10	100
Teknokratik (n=45)	4,5	6,5	2	-	15,5	38,5	2	-	31	100
Kamu (n=31)	3	16	-	3	-	36	-	10	29	100

Örneklemdeki 16 şirketin kontrol biçimini net olarak tespit edemediğimiz için, tablo sadece 200 şirkete aittir.

güçlenmiş olur ve yaygın tâbirle, "[hisse] değeri yükselir". Dikkatli bir gözlemcinin önerdiği, *sosyal ağırlıklar* arasındaki denklik tablosundan esinle, farklı zümrelerin toplam sermayelerinin bir tür dökümünü böylece hazırlayabiliriz: "Büyük bir ulusal şirketin PDG'si, bir bakanlık delegesinden veya bir bakanlığın genel sekreterinden 'daha çok eder'; bir kamu teşekkülünün PDG'liği, merkezî yönetimdeki birkaç kadronun ağırlığına sahiptir."[25] Tabiatıyla, büyük zümrelerin, aynen ailelerinki gibi, bireysel teşebbüslerin tesadüfiliğine bırakılamayacak olan sermayesinin daimi olarak karşı karşıya olduğu, değerini ve itibarını yitirme tehditlerinden uzak kalmasının tek yolu, sürekli tetikte olunması ve akılcı bir idaredir: Her bir zümrenin, bir "zümre lideri" yahut "zümre vicdanı" tarafından yönetilen bir "ileri gelenler kurulu" vardır. Bu kurul Politekniklilerin tercihlerini dikkatle izler ve "zümreye dâhil olmayı arzu etmiş birinci ve sonuncu öğrencilerin çıkış derecelerinin zaman içerisindeki değişimini takip eder."[26] Her yeniden üretim stratejisi bir *numerus clausus* biçimini barındırır. Bu sratejiler, ya zümreye dâhil biyolojik ürünlerin sayısını kısıtlamak (sadece aile, doğurganlık stratejilerini, belli sınırlarda bu şekilde kontrol edebilir) ya da ona dâhil olmaya layık olan bireylerin sayısını (işgal edilmesinin, zümreye mensubiyetin şartını oluşturduğu mevkilerin sayısını geçmemelerini teminen) sınırlamak suretiyle zümre-

25 J.A. Kosciusko-Morizet, *La mafia polytechnicienne*, 99.
26 J.A. Kosciusko-Morizet, *a.g.e.*, s. 125.

nin hacmini sabit tutarak ve böylelikle zümrenin biyolojik ürünlerinden bir kısmını başka evrenlere göndermek yahut müphem veya "eğreti" bir statüde tutmak suretiyle kendi rızalarıyla dışarıda bırakarak –Eski Rejim aristokrasisinde, dinî kurumlara sürgün edilen kızların bekâr kalması yahut Kilise'ye mahkûm edilen küçük çocukların elenmesi tam buna örnektir– içine alma ve dışlama işlevlerini yerine getirir. "Ailevi" yeniden üretim biçiminde, bu ayarlamalar ailenin sorumluluğundaydı. "Teknokratik" patronların konumlarını borçlu oldukları akademik bileşenli yeniden üretim biçimiyle birlikte aile, veraset seçimlerindeki hâkimiyetini ve vârislerini kendisi tâyin etme gücünü kaybetmiştir.

İki yeniden üretim biçimi arasındaki temel fark, akademik bileşenli yeniden üretim biçiminin mantığının *gerçek anlamda istatistiki* olmasıdır. Mülkiyet haklarının onu elinde tutanla bizzat kendisinin tâyin ettiği vâris arasındaki doğrudan aktarımından farklı olarak, okul aracılığıyla gerçekleştirilen aktarım bireysel veya kolektif faillerin birbirlerinden kopuk eylemlerinin istatistiki olarak bir araya gelmesine dayanır ve birbirlerinden ayrıyken şu veya bu unsuru için reddettiği nitelikleri, sınıfın bütününe tahsis eder.[27] Okul, (kavramın mantıksal anlamıyla) sınıfın yeniden üretimine, ancak sınıfın bazı üyelerini feda etmek şartıyla katkıda bulunabilir. Oysa aktarım kudretini tamamen aileye bırakan bir yeniden üretim türü, mevzubahis üyeleri korurdu. Okula has yeniden üretim biçiminin *kendine has çelişkisi,* okulun *istatistiki olarak* hizmet ettiği sınıf çıkarlarıyla, sınıfın, feda ettiği üyelerinin çıkarları arasındaki çelişkide yatar. Bu feda edilen üyeler sadece "başarısızlar" denilenler değil, "normalde" –yani diplomalarla kadrolar arasındaki ilişkinin eski hâlinde– bir burjuva mesleğine giriş hakkını tanıyan diplomalara sahip olan, ancak çoğunlukla bu sınıfa mensup olmamaları hasebiyle piyasada diplomalarının karşılığını alamayanlardır. Burjuva aile kendi sosyal yeniden üretiminin denetimini elinde tuttuğu ve böylelikle açılan kadroların meşru namzetlerinin sayısını ayarlayabildiği müddetçe, "burjuvazinin hakları"nı ellerinde tutanların fazla üretimi, olası ihlalin ekonomik sonuçlarından ötürü makul sınırlarda, kazalar olarak kalma eğilimi gösterir. Akademik bileşenli yeniden üretim biçimiyle bir yandan, teorik olarak eşit olan diploma alma şansı tüm "vârislere" (erkeklere olduğu kadar kızlara, büyüklere

27 İstatistiğe ve *de omni et nullo* aksiyomuna dair bkz. G. Bachelard, *Le nouvel esprit scientifique*, Paris, PUF, 1934, s. 113-134 (*Yeni Bilimsel Tin*, İthaki Yayınları, 2008).

olduğu kadar küçük evlatlara) açılırken diğer yandan "vâris olmayanların" bu diplomalara erişme şansı (mutlak rakamlarla) artar. Ortaöğretimden itibaren net ve katî elemenin, yerini, ancak ve ancak sosyal uzamın tahakküm altındaki bölgelerinden gelen öğrencilerden ayakta kalanların sayısının artmasına izin vermesi şartıyla kabul edilebilecek olan bir eleme türü olan *usulca*, yani peyderpey, süreklilik içerisinde, dolayısıyla ağır ve maliyetli elemeye bırakmasıyla birlikte fazla üretim, taşıdığı tüm çelişkilerle beraber, *yapısal bir sabit* haline gelir.

> Mağdurlarının bu stokastik [rastgele] yeniden üretim aygıtına karşı geliştirebilecekleri stratejiler, –gerek bireysel türdeki telafi edici stratejiler, gerek 68 Mayıs hareketinin çok ideal bir örneğini temsil ettiği kolektif talep yahut yıkım stratejileri–, günümüzde, toplumsal yapıların dönüşümünün en önemli faktörlerini oluşturur. Bir yanda yalnızca tevarüs edilmiş ilişkiler sosyal sermayesine sahip olanlara sunulan bireysel telafi stratejileri vardır. Bu kesimler, diploma eksikliğini telafi etmek yahut diplomalardan azami randıman almak üzere, sosyal uzamın, sosyal yatkınlıkların, tahsilin ispatladığı spesifik "donanımlardan" daha çok önemsendiği fazla bürokratikleşmemiş bölgelerindeki sığınak mesleklere yönelebilirler. Diğer yanda, diplomaları kıymetlendirmeyi ve daha önceki durumda sahip oldukları karşılıkları elde etmeyi hedefleyen toplu talep stratejileri vardır. Bu iki strateji türü, çok sayıda *yarı-burjuva mevkisi* yaratmayı kolaylaştırmak üzere bir araya gelirler. Bu mevkiler ya eski mevkilerin tanımlarının yenilenmesinden yahut da yeni mevkilerin "icadından" ortaya çıkacak, diploma sahibi olmayan "vârislerin" sınıfsal düşüş riskinden uzak kalmasını, "sonradan görmelerin" de, değerini kaybetmiş olan diplomaları için yaklaşık bir telafi edinmesini sağlayacaktır.

Akademik temelli yeniden üretim biçiminin toplumsal yapıda kaldırabileceği bozulmanın çapı, aile temelli yeniden üretim biçimi ile onun basit doğrudan aktarım süreçlerinin kaldırabileceğinden daha büyüktür. Ancak akademik aktarım mekanizmalarının iki kez gizlenmiş olması –hem istatistiki birleştirmenin gerçekleştirdiği gizleme hem de kültürel sermayenin doğrudan doğruya gerçekleştirdiği ve istatistiği bozan gizleme–, akademik temelli yeniden üretimin zayıf olan yeniden üretim randımanını, yeniden üretim işinin gizlenmesindeki daha yüksek bir verimle telafi eder. Görünürde, mevkileri her bir kuşağa yeniden bölüştürmeye kaçınılmaz biçimde varan stokastik bir yeniden bölüştürme sistemine son derece yakın olan ve bir kuranın tarafsızlığına sahipmiş görüntüsüyle işleyen eğitim sistemi, esasında sistematik olarak yanlıdır ve tevarüs yoluyla aktarımınkilere, rastgele bölü-

şümünkilerden mukayese edilemeyecek derecede daha yakın olan sonuçları, gayet masum biçimde üretir.[28] Hem meşru olarak aktarılabilir olanın ne olduğunun hem de onu muhafaza etmenin ve aktarmanın meşru yollarının belirlenmesi, her bir an, örtülü yahut aşikâr mücadelelerin nesnesidir. Yıkıcı eleştiri, hâlihazırdaki aktarım biçiminin keyfiliğini ve onu meşrulaştırma hedefini güden sosyodiselerin motivasyonlarının çıkar güdücü niteliğini ifşa etmek suretiyle, meşru olarak aktarılabilir olanın alanını her daim daha çok sınırlama eğilimindedir. Sosyal bilimlerin de önemli katkı sunduğu bu eleştirel teyakkuzun ve aktarıma getirilen kurumsal denetimin (veraset kanunları vb.) güçlendirilmesi, doğrudan nesebe aktarım gibi hem etkili hem de maliyeti düşük ama aşikâr stratejileri, tahsil yatırımı gibi stratejiler lehine gerileten en önemli faktörlerdendir. Bu stratejiler aktarımın gizlice, hatta öyle olduğu hiç bilinmeden [*méconnu*], dolayısıyla tamamıyla tanınma kazanmış [réconnu] ve meşru olarak, ancak daha büyük bir kayıpla ve daha maliyetli gerçekleşmesini sağlarlar.

Ancak, bu türden bir istatistiki yeniden üretim biçiminin ailenin doğrudan denetimini sınırlandırdığı doğruysa da, bu mülksüzleşme görecedir: Her ne kadar, tahsil ağırlıklı yeniden üretim biçiminden tam verim almak konusunda liberal mesleklerin oluşturduğu cüppe burjuvazisine ve özellikle de Parisli yüksek bürokratlara göre daha kötü konumlanmış olsalar da, iş dünyasının büyük aileleri, belli miktarda kültürel sermayeyi aktarmaya ve aşıladıkları, en katı akademik sınavlarda başarı sağlamak konusunda pek verimli olmayan yatkınlıklara bir akademik tanınma sağlayan ve son birkaç yıldır sayıları hızla artan, kendileri için biçilmiş kaftan akademik kurumlardan azami verimi alacak güce sahiptir. İlaveten, akademik unvan, tüm egemen mevkilere erişmek için ne gerek ne de yeter şarttır –elbette başta, aile şirketlerinin sunduğu egemen mevkilere–. Son olarak, şayet gördüğümüz gibi, teknokratik yahut devlete ait büyük firmaların üst yönetim kademelerine (hatta üst düzey beyaz yaka kadrolarına) erişim yolu alaylılara yavaş yavaş tamamen kapandıysa da, diplomanın, iktisadi alandaki egemen ko-

28 Fırsat eşitliği ideolojisinin merkezinde yer alan, ancak burjuva meşruiyetinin temellerinden biri haline gelmiş olan anonim sınav, verasetle aktarımın, öğrencileri veya çalışanları ilişkiler yoluyla seçmenin, eş-dost kayırmacılığının ve tanışıklığa dayanan her türden kooptasyon mekanizmasının karşısında durur. Bu aynen, "istidatlar" mantığına ve onlara sosyal olarak denk düşen özelliklere göre belirlenmiş grupların sosyal açıdan homojenliği sayesinde, sosyal açıdan benzer özelliklere ve yakın habituslara sahip bir eşi özgürce seçmenin, görücü usulü evliliklerin karşısında durması gibidir.

numlara erişimi sağlamak için tek başına yeterli olmadığı da açıktır. Bunun ispatı, devletteki üst düzey yöneticilerin neredeyse tamamının, iş dünyasıyla bağı olan –akrabalık veya başka– ailelere mensup olmasıdır.

Teknokratik yönetime sahip şirketlerin PDG'lerinin % 29'u, kamuya ait yahut karma ekonomiye dahil şirketlerin ise sadece % 25'i sanayici, bankacı veya şirket PDG'si çocuğudur (bu oran aile denetimindeki şirketlerde % 68,5'tir). Ancak iş dünyasıyla bağlar, bu rakamların düşündürdüğünden çok daha sıkıdır: Babanın aslî uğraşı (örneğin avukat, akademisyen, üst düzey memur vb.), iş dünyasına mensup bir aileden geldiği gerçeğini perdeliyor olabilir. Örneğin, onursal Danıştay üyesi olan ve Fransız Çimento şirketinin (teknokratik denetime sahip) PDG'liğine gelen Marc Hannotin'in *Who's Who*'daki ifadeye bakacak olursak "Onursal Danıştay Üyesi, eski Senatör" olan babası Edmond Hannotin, esasında çok önemli banka ve şirketlerin (CL, SLEE, CHF Est vb.[29]) yönetim kurulunda yer almaktaydı. Aynı şekilde, onursal Danıştay üyesi olan ve Campenon Bernard şirketinin PDG'liğini üstlenen Jacques Donnedieu de Vabres, akademisyen olarak nitelenen, ama aslında çok meşhur bir hukuk profesörü olan Henri Donnedieu de Vabres ile pek çok denizcilik ve maden firmasının yönetim kurullarında sandalye sahibi olan David Beigbeder'in kızı Edmée Beigbeder'in oğludur.[30] "Maliye müfettişi" Jean-Jacques Bizot'nun oğlu olan, Dunlop (kontrolü yurt dışında olan şirket) PDG'si Robert Bizot, bilinen kökeni XVI. yüzyıla uzanan ve yüksek memurlar, subaylar, maliye müfettişleri, borsa simsarları, şirket yönetim kurulu üyeleri (erkek kardeşi Alain 1973'ten bu yana CL PDG'sidir; Lyon'un büyük ailelerinden birinin kızı olan Marguerite Gilles'le evlenmiş olan amcası Ennemond Rhone-Poulenc grubuna ait pek çok şirketin yönetim kurulu, Fransa Bankası'nın ise danışma kurulu üyesidir; yine maliye müfettişi olan bir başka amcası Henry, Paris CNEP'e pantuflaj yapmış, BNP'nin başkanlığına gelmeden önce bu bankanın genel müdürlüğünü yürütmüştür; kendisi ise peynirci Paul Renard'ın kızı Chantal Paul Renard'la evlenmiştir ve Paul Renard Peynircilik'in yönetim kurulundadır) barındıran eski bir burjuva ailenin soyundan gelmektedir. 1972 yılında Rhone Poulenc'in PDG'si olan eski bakan Wilfrid Baumgartner, "cerrah" Amédée Baumgartner ile "XIX. yüzyılın çok tanınan devlet adamları ve işadamlarını çıkartan bir ai-

29 Bkz. A. Hamon, *Les maitres de la France*, Paris, ed. Sociales Internationales, 1936, C.I., s. 46-47.
30 A. Hamon, *a.g.e.*, 1938, C.III, s. 152.

leye" mensup Mathilde Clamegeran'ın oğludur[31] ve Eduard Baumgartner dedesi iplik üreticisidir. Denizcilik eski başmühendisi, yirmi dört yönetim kuruluna üye olup sekizinin başkanlığını yürüten, 1953 yılında Süveyş Kanalı Şirketi'nin yönetim kurulunda, Alsthom'un onursal genel müdürlüğü, SACM'ın genel müdür yardımcılığı görevlerinde bulunan petrol ve elektrik sektörlerinin kodamanlarından Ernest Mercier'nin kızı Christiane Mercier ile evlenmiştir. Ernest Mercier'nin bir başka kızıyla evlenen erkek kardeşi Richard Baumgartner, 1972 yılında, sonradan ALSPI olan SACM'ın ve SLBC'nin PDG'si, CGE ve CFP yönetim kurulu üyesidir. Diğer kardeşi Aix-les-Bains'de hekim olan Philippe, Geneviève de Lacroix ile evlenerek Dollfus-Mieg tekstil grubunun kontrolünü elinde bulunduran, SACM'da hissesi bulunan Dollfus ailesiyle hısım olmuştur.[32] Parisli büyük cüppe burjuvazisinin teknokratik veya devlet kontrolündeki tüm şirketlerdeki göze görünür derecedeki bu hâkimiyetini kısmen, diplomadan beklentisi ve diplomaya bağımlılığı zayıf olan ve çocuklarını özel okullara gönderen büyük ve orta çaplı taşra iş burjuvazisinden farklı olarak, çocuklarını birkaç nesildir "iyi muhitlerdeki" büyük liselere yolluyor olmaları izah edebilir.[33] Gerçekten de Paris'te, iş burjuvazisinin en geleneksel kesimleri çocuklarını, büyük sanayi burjuvazisinin ve taşra aristokrasisinin de devam ettiği Stanislas Koleji veya Sainte-Croix de Neuilly gibi en itibarlı özel okullara gönderirken, büyük iş dünyasının modernist (ve "laik") kesimleri (yani öncelikle Protestan ve Yahudi burjuvazi), çocuklarını, en "müstesna" devlet okullarına yerleştirirdi. Janson de Sailly gibi bir kurum, apayrı bir yer tutar: Özel bir okul olan Gerson ile ortak olan bu okul, bazı Katolik ailelerin, devlet eğitiminin "entelektüel" getirileri ile özel eğitimin "ahlaki" getirilerinden bir arada faydalanmalarını sağlamaktaydı.[34] İstatistiklerin gösterdiği gibi, Paris'in büyük

31 A. Hamon, *a.g.e.*., C.III, s. 109 (Clamageranlar'a dair, C.I, s. 78 ve s. 100-101, Ernest Mercier'ye dair).

32 H. Claude, *Le pouvoir et l'argent*, Paris, éd. Sociales, 1965, s. 22-23.

33 Bkz. R. Anderson, "Secpndary Education in Mid Nineteenth Century France: Some Social Aspects", *Past and Present*, 1971, s. 121-146.

34 "Gerson Okulu, varlığını Janson de Sailly Koleji'yle simbioz halinde sürdürmekte idi. Kolejde dinî bir ortamı, lisede ise çok kaliteli bir eğitimi bulan Katolik aileler, bu formülden memnundular (...). Gerson-Janson'ın eğitimi iyi idi. Hatırımda kalan okul arkadaşlarımdan Robert Gérard, Ennemond Bizot ve Georges de Montalivet Politeknik'e; Henri Beau, Christian de Jumilhac ve Henri de Gouvion Saint-Cyr Centrale'e; René Bachelier Su ve Orman İşleri'ne; Henri Blanche Denizcilik'e; Jacques Georges-Picot ve Jacques Lagrenée maliye müfettişiliğine; Jean Dlorme Madencilik'e girdi, René de Kainlis kimyaya, Philippe Renaudin ise Danıştay'a yöneldi" (Duc de Brissac, *En d'autres temps: 1900-1939*, Paris, Grasset, 1972, s. 140 ve 146-147).

Tablo 33
Sosyal kökene göre ortaöğrenim

%'yle	Devlet okulları						Özel okullar				
Babanın sosyo profesyonel kategorisi	*Janson*	*Condorcet*	*Louis-le-Grand*	*Saint-Louis*	*Diğer lise Paris ve banliyöleri*	*Lise taşra, yurtdışı*	*Roches Koleji Normandiya*	*Stanislas*	*Sainte-Geneviève*	*Diğer özel okul, Paris*	*Özel okul, taşra, yurtdışı*
Çiftçi, işçi, ücretli, ort. düz.yön., zanaatçı, dükkân sahibi (n=30)	-	-	10,0	10,0	23,0	47,0	-	3,0	3,0	6,0	16,5
beyaz yaka, yönetici, mühendis (n=26)	11,5	7,5	4,0	11,5	35,0	27,0	-	8,0	19,0	27,0	11,5
Subay, toprak sahibi (n=16)	12,5	-	-	12,5	12,5	56,0	12,5	-	6,0	6,0	12,5
liberal meslek, yüksek memur (n=37)	24,5	11,0	19,0	5,5	19,0	16,0	-	5,5	-	8,0	8,0
Büyük tücc., sanayici (n=36)	14,5	6,0	-	3,0	17,0	29,0	9,0	6,0	3,0	20,0	37,0
Büyük sanayici, yön kur. üy., şirket başk., banka sahibi (n=57)	24,5	7,0	12,0	9,0	12,5	14,0	10,5	7,0	7,0	19,0	19,0
Hepsi	16,5	6,0	9,0	8,0	19,0	26,0	5,5	5,5	6,0	15,5	18,5

Toplam 100'ü aşmış olabilir: Her bir okula devam etmiş, çeşitli sosyal kökenlerden gelen PDG'lerin yüzdesi mevzubahistir.

liselerinden (gerek Janson veya Condorcet gibi, mezuniyetten sonra özellikle IEP'ye yahut hukuk fakültesine yönelten büyük "burjuva" liseleri, gerekse sadece IEP'ye değil, Politeknik'e de öğrenci veren Louis-le-Grand veya Saint-Louis gibi Latin Mahallesi liseleri) en yüksek verimi, liberal meslek gruplarına yahut yüksek memuriyete mensup ailelerden gelen üst düzey yöneticiler almıştır.[35] Toplumsal dünyayla daha açık bir ilişki ile diğerlerinden ayrılan bu kategorilerin, bu yeni yeniden üretim biçiminin sunduğu yükselme veya uyum fırsatlarından ve Büyük Okulların, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ENA'nın açtığı, iktidar mevkilerine yeni erişim yolundan, büyük Katolik taşra burjuvazisinden çok daha iyi faydalanabilecek bir konumda oldukları aşikârdır.

35 Ortaöğretim kurumları hiyerarşisi kabaca, kendileri de sosyal olarak hiyerarşik haldeki kitlelere açık olan bir dizi hiyerarşik tahsile denk düşmektedir: Önce Janson ve Condorcet gibi büyük burjuva liseler, ardından Quartier Latin'in büyük liseleri, sonra Paris'in diğer liseleri ve son olarak da taşra liseleri.

Okulun ailevi yönetimi

Öte yandan, iki yeniden üretim biçimi arasındaki karşıtlığı sadece ailenin veya sadece okulun devrede olmasına indirgemekten kaçınmak gerekir. Daha ziyade, yeniden üretim meselelerinin salt ailevi idaresi ile yeniden üretim stratejilerinde okulu da belli ölçüde kullanan ailevi idare arasında bir ayrım söz konusudur. Okulun yeniden üretim faaliyetinin evdeki kültürel sermaye aktarımı üzerinde temellenmesinin ötesinde aile, her bir üyesinin elinde tuttuğu sermayeyi bir araya toplamasını sağlayan kendi görece özerk ekonomisinin mantığını malvarlığının biriktirilmesi ve aktarılması hedefinin hizmetine sunmaya devam eder. Ekonomik sermayeyi temellük etmenin yeni yolu, aile üyeleri arasında yeni bir dayanışma türünün yerleşmesini mümkün hatta cazip kılar: Bir ekonomik malvarlığının, ona sahip olma iddiasının birleştirdiği kadar böldüğü, miras ve evlilikler sebebiyle her daim bölünme ve dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olan mâliklerinden farklı olarak, her birinin sahip olduğu sermayeyi bir araya getirmelerini sağlayacak olan aile ilişkilerini muhafaza, kültürel bileşeni güçlü, karma bir sermayeye sahip olanların çıkarınadır. Böylelikle aile ilişkileri ağı, resmî dolaşım ağlarından tam verim alınmasını veya bu ağların, ailenin çıkarlarının tersine olan etkilerine karşı durulabilmesini sağlayan gayrı-resmî bir sermaye dolaşımı mekânı konumuna gelebilir:[36] Resmî ile gayrı-resmî arasında, aile ağı ile ekonomik sermaye dolaşım ağı arasında oluşan diyalektik ilişki, burada da başka durumlarda da, bağdaşmazmış gibi görünen beklenti sistemlerinin sağladığı getirileri azamiye çıkartmayı, mesela itibarlı diplomaların avantajları ile bu diplomalardan tam verim alınabilmesini sağlayan önlemleri bir araya getirmeyi yahut şirket evliliklerinin avantajlarına, yönetici aileleri arasındaki evlilik alışverişlerinin sağladığı ikincil getirileri eklemeyi sağlar. "Aile ruhu", hatta aileyi ahenkli kılan sevgi böylelikle salt bir aile grubuna ait olmakla bağlantılı avantajlardan birini getirir: ailenin bütünlüğünün, bütünlüğünü garanti altına aldığı sermayeye, yani tüm üyelerin varlıklarının toplamına iştirak (elbette, bu başlı başına bir amaç olmaksızın).[37]

---

36 C.S. Wilson ile T. Lupton'ın ("The Social Background and Connections of Top Decision Makers", K. W. Rothschild (der.) *Power in Economics*, Londra, Penguin Books içinde, s. 220-248) şirketlerin yapısındaki değişime rağmen akrabalık ilişkilerinin çok önemli olmaya devam etmesine şaşırması, şahsi ilişkilerin muhafazasını önemli hale getirenin, tam da şirketlerin yapısındaki değişim olduğunu görmemesindendir.

37 Çok çeşitli varlıklardan oluşan bir portföy misali, farklı ancak birbirlerine bağlı kişilerin farklı türlerde sahip oldukları sermaye, oyunun kuralındaki her türden değişime karşın bazı kozların elde tutulmasını sağlar. Tarihçilerin defalarca doğruladığı gibi, büyük ailelerin devrimleri ve rejim değişikliklerini zarar görmeden atlatabilmesinin izahı, şüphesiz budur.

Sermayeyi tüm türleriyle elinde bulunduran Debré ailesini ele alalım: Enstitü ve Tıp Akademisi üyesi, Paris Tıp Fakültesi'nin emekli hocası Robert Debré, ressam Edouard Debat-Ponsan'ın kızı ve mimari alanında *Prix de Rome* sahibi Jacques Debat-Ponsan'ın kardeşi Elisabeth Debat-Ponsan ile ilk evliliğini yapmış, dul kaldıktan sonra ise Sabine de Wendel'in (büyük demir-çelik ailesinden) kızı olan ve Alphonse de la Bourdonnaye ile ilk evliliğinden, biri Danıştay üyesi ve eski bakan Yves Guéna ile evlenen Oriane olmak üzere altı çocuğu bulunan Elisabeth de la Panouse'la evlenmiştir. Robert'in erkek kardeşi, Politeknik mezunu Jacques Debré, CIT PDG'si, pek çok şirketin de yönetim kurulu üyesidir. Diğer erkek kardeşi Germain Debré mimar idi. Bir sonraki kuşakta Jeanne Debat-Ponsan ile Robert Debré'nin oğlu, onursal Danıştay üyesi, eski Başbakan, milletvekili Michel Debré'ye rastlıyoruz. Michel Debré milli yapılar ve saraylar baş mimarı, Enstitü üyesi Charles Le Maresquier'nin kızı, mimar ve Enstitü üyesi, Condé de Chantilly Müzesi Müdürü Noel Le Maresquier'nin ve bir dönem Fransa'nın Ankara Büyükelçiliği'nde kültür müşavirliği görevinde bulunmuş, hocalık ve çeşitli şirketlerde teknik danışmanlık ve yöneticilik yapmış olan ENS mezunu Pierre Le Maresquier'nin kız kardeşi Anne-Marie Le Maresquier ile evlenmiştir. Michel'in erkek kardeşi Olivier Debré resimlerini pek çok salon, müze ve galeride sergilemiş bir ressamdır. Kızkardeşi Claude Debré, Paris-Sud Üniversitesi'nde hoca da olan, Robert Debré'nin dostu Raoul Monod'un oğlu, cerrah Philippe Monod-Broca ile evlenmiştir. Michel Debré'nin oğlu, IEP mezunu yargıç Jean-Louis Debré teknik müşavirlik ve Jacques Chirac kabinesinde müşavirlik yapmıştır. Korunması için çok emek verilen bu geniş akrabalık ağında soyut yahut teorik hiçbir yan yoktur. Robert Debré anlatıyor: "Son birkaç on yılda Paris ve Tours'daki, son derece bağlı olduğumuz evlerimizde aile ve cemiyet hayatımız çok yoğun oldu. Çocuklarımızı ve torunlarımızı çok sık ağırladık. Çiftlerle ve çocuklarıyla ilişkimiz hep çok yakındı (...). Zamanla, oğlanların ve kızların karakterleri ortaya çıkacaktı, tabii. Bazıları "isyankâr" olurlardı (...). Büyük Noel yemeği geleneğine hürmet edilirdi. Her iki taraftan torunlar o kadar kalabalıktı ki, birkaç yeğeni de eklediğimizde 80'in üzerinde davetli olurdu (...). Çocuklarımızın ve torunlarımızın kişisel mutlulukları ile olabildiğince farklı alanlardaki meslekî başarıları bizi fevkalade mutlu ederdi. Tıp veya cerrahi hocası, bakan veya general olanlar vardı ve bir sonraki nesildeki farklı yetenekler de seçilebiliyordu. Sanırım beni özellikle duygulandıran, torunlarımdan üçünün Paris Tıp Uzmanlık Okulu'ndaki başarıları idi."[38] Aynı aileye mensup hissedarların, ailenin portföyünü yönetme hakkını içlerinden birine devrettikleri vaka, grubun her bir üyesinin, farklı kurumlarda ve farklı alanlarda işgal ettiği konumlar sayesinde biriktirdiği sermayeden –özellikle de sosyal ilişkiler sermayesi– herkesin payını alabilmesini ve grubun tamamının, tamamını almasını teminen iştirake açıldığı tüm *iştirak ilişkilerinin* özel vakalarından sadece

38 R. Debré, *L'honneur de vivre*, Paris, Hermann et Stock, 1974, s. 454.

biridir (bütüne dâhil olmanın getirilerinin, mevzubahis sermayenin türüne has özelliklerle sınırlı olduğu bir vaka). Kısacası *sosyal sermayenin,* onlardan tam olarak bağımsız olmasa da farklı sermaye türlerine, özellikle de ekonomik sermayeye ve kültürel sermayeye tam olarak indirgenemez olması –randımanlarını artırabilse de–, bireysel bir failin bireysel olarak elinde tuttuğu sermayenin hacminin, üyesi olduğu tüm grupların (aile, zümre vb.) her bir üyesinin elinde tuttuğu sermayenin hacmine ve bu gruplarla bütünleşmişlik derecesine göre, *başkası üzerinden* sahip olduğu bir sermayeyle artmasından ötürüdür.

Biyolojik ömrün uzaması ve onunla bağlantılı olarak sosyal varoluşun süresinin uzamasından ötürü, çocukların, ebeveynlerinin mirasını aldıkları zaman artık daha geç, çoğunlukla kendi çocuklarının da iş hayatına girme ve üreme yaşında oldukları bir döneme denk gelir. Bunun doğal sonucu olarak, malvarlığının bir bölümünün aktarımı aile içindeki ilişkileri yöneten duygusal ilişkilerin mantığına tâbi olmaya meyleder: Hervé le Bras'nın gösterdiği gibi,[39] malvarlığı olanların mirastan pay aldıkları yaş genellikle 50 ile 55 arasında, yani mirasın tamamını saklayabilecekleri yahut bir kısmını kendi arzularına ve çocuklarının sosyal mükemmeliyete dair tanımlarına uyma derecelerine göre 25 ile 30 yaşları arasındaki çocuklarına (mesela ev yahut rant geliri olarak) bağışlayabilecekleri bir döneme denk gelir. Ailenin ekonomik işlevlerindeki bu dönüşümler, burjuva ailesi içerisindeki otorite biçimlerindeki bir değişimi de getirir: Ortak malvarlığının muhafızı ve teminatı olan, şirket lideri konumundaki aile reisinin doğrudan ve açık otoritesinin yerini "sevgi", "cömertlik" ve "karşılıksızlık" temelindeki, aynı işlevleri örtülü bir biçimde yerine getiren, güçlerini aslolarak duygusal ve ahlaki bir hâle bürünmelerinden alan bir dizi karşılıklı duygusal bağımlılık ilişkisi alır.

Nasıl ki iki yeniden üretim biçimi aile veya Okul'un münhasıran devrede olmasından ziyade, ailenin iki şekilde devrede olmasına tekâbül ediyorsa, ikisi birbirlerinden Okul'un iki farklı şekilde devrede olmasıyla, daha net bir ifadeyle akademik uzamın farklı bölgelerinde konumlanmış kurumlarına öncelik verilmesiyle ayrılırlar. Bir grup için en akademik mercilerin (mesela Politeknik) verdiği diploma iktidar alanına girmenin *olmazsa olmaz* şartını oluştururken diğerleri, hem daha az akademik hem de daha az seçici olan ve yeni donanımlar aşılamaktan ziyade tevarüs edilmiş yatkınlıkları güçlendiren kurumlardan, sahip oldukları konumları tasdik edecek asgari bir tasdik sağlamasını beklerler. Birinde akademik kurum, hem hor gördüğü hem de edinilmesini beklediği, sadece özgül, salt akademik bir öğrenme süreciyle

39 Hervé le Bras, "Parents, grands-parents, bisaeïeux", *Population*, 28 (1), Ocak-Şubat 1973, s. 9-37.

edinilebilecek olan, yüksek piyasalarda pek de kıymeti olmayan bilgilerin doğası sayesinde özerkliğini ortaya koyar; diğerinde ise bir zamanlar aristokratların çocuklarını geleneksel olarak gönderdiklerine (Oxford ile Yale veya Roches Okulu ile dışarıya en kapalı Cizvit Kolejleri) bu bakımdan çok yakın olan okul, akademik kurumlar içerisinde en az akademik olanlar tarafından verilse de, yüksek beklentiler karşısında az ya da çok güçlü olan özerkliğinin kendisine sağladığı toplumsal yansızlık görünümüne sahip bir tasdik sağlar. IEP'nin veya uzantısı ENA'nın sosyal başarısının, bu kurumların, devlet liselerinin ve Büyük Okulların, taşra büyük burjuvazisinde hayli gözde olan reddiyesine kendilerini kapatmama kaygısını en çok taşıyan büyük burjuva ailelerine, ekonomik miraslarının aktarımına akademik meşruiyeti elde etme fırsatını vermiş olmalarıyla izah edilebileceğine şüphe yoktur. Üstelik de, en azından XX. yüzyılın sonundan beri gittikçe daha güçlü bir şekilde talep edilme eğilimine girmiş olan bu meşruiyeti, bu okullar sayesinde asgari akademik maliyetle elde edebilmekteydiler: Bir yandan, eğitim kadroları ile öğrenci kitlelerini seçerkenki mantıkları bu kurumları, kültürel sermayenin ve kültür ve dille ilişkinin, Paris burjuvazisinin mirasını tanımlayan türünü benimsemeye yatkın kıldığı için; diğer yandan iş burjuvazisinin, vârislerini aile içerisinden, o olmuyorsa da sınıfın içerisinden seçme gücünü tam olarak elinde tuttuğu durumlarda diplomalar içerisinde en monden olanlarının sağladığı yatkınlıklara örtülü olarak ayrıcalık tanıması, Okul'un (mesela Politeknik gibi bir kurum örneğinde), kendine has mantığı kuvvetle ortaya koyabildiğinde sosyal hiyerarşilerle akademik hiyerarşiler arasındaki tekâbüliyete getirdiği düzeltmeleri telafi edici ve düzeltici nitelikte olduğu için.

> Hiçbir şey, bu iki tahsil güzergâhı arasındaki karşıtlığı *görmemize* ikisinden birine devam eden ergenlerin bedensel heksis, vücut bakımı ve giyim-kuşamının yahut da ders gördükleri binaların mimari üslubunun fotoğrafik bir karşılaştırması kadar yardımcı olamaz: Bir yanda Saint-Louis veya Louis-le-Grand gibi, tamamıyla derslere kapanmış yatılı okulların manastırvari ciddiyeti, diğer yanda IEP'nin, çok modern bir kütüphane ve koridorun etrafında düzenlenmiş olan, Louis-le-Grand Lisesi'nin, sütunlarla bezeli geniş avlusuyla tam zıtlık arz eden açıklığı.[40] Politeknikteki bir

40 XIX. yüzyılın sonunda inşa edilen Montaigne, Victor-Hugo ve Lakanal gibi büyük liseleri yapanlar, azametin de karıştığı bu ciddiyeti özellikle istemişlerdi. 1882 ile 86 arasında inşa edilen Lakanal Lisesi için, Françoise Bourdon şöyle yazmıştır: İdare, hem genel özellikleri hem de dış görünümü bakımından model niteliğinde olacak bir lise yapmak istiyor (...). Planlama önemli (Le programme est important). Yedi yüz yatılıyı kabul edecek olan bu lisenin, Paris dışında, dokuz hektara yayılmış, muhteşem ağaçların dikili olduğu bir parkta yapılması kararlaştırıldı (...). Bu

matematik ya da fizik sözlüsünü, burada verdiğimiz türde bir ENA sözlüsüyle yan yana koymak da aynı işlevi görecektir. Aşağıda transkripsiyonunu (eksik, yani anlaşılamayan kısımları noktalarla belirterek) verdiğimiz, 1971'de gözlemleyebildiğimiz otuz sınavı son derece iyi temsil eden "sohbette", adaydan şu metni yorumlaması istenmişti:[41] "Hem doğayla hem de tarihselliğin inkârıyla ilişkili olan yapıların tahribine katkı sağlayan büyük şehrin etkisi olumsuz olmuştur ve öyle olmaya da devam etmektedir. Peki olumlu bir tablo da çıkarabilir miyiz? Öncelikle, daha soyut ve daha hesapçı bir bilgi türü; çok çeşitli taleplerle, farklı şartlanmalarla karşı karşıya olmaktan kaynaklanan çok çeşitli bir günlük tecrübe ve farklı sosyal ilişki ağlarına dâhil olmak. Sonuç olarak durumların, eski belirlenmişliklerin yerini almış olan karmaşıklığı, bireysel özgürlüğe, var olan terkipler oyununun kendisine bıraktığı marj dahilinde, kendi kendini var etme imkânı tanımakta. Oyunun kuralı da, şartlar uyarınca belirlenme imkânına sahip olmayı ister. Bu mantık, bazılarının, şehir hayatının, bir tür konformist

küçük dekoratif yaratıcılıklar lisenin binalarından taşan ciddiyet havasını dağıtmaya yetmez. Böyle olması mimarın arzusu idi ve bu ciddiyet içerisinin rahatlığıyla telafi edilmeliydi. Baudot gibi bir rasyonalistin zihninde, mimari tasarımda büyük ve güzel bir sadeliği ikinci eserin enstalasyonlarında gerçek bir rafinelikle birleştirmek, modern mimarinin bizzat amacı idi (F. Boudon, "Recherche sur la pensée et l'oeuvre d'Anatole de Baudot, 1834-1915", *Architecture, mouvement et continuité*, Mart 1973. Ayrıca şu esere de bakılabilir: Paul Chemetov, *Architectures, Paris, 1848-1914*, Paris, Kültürden sorumlu Devlet Sekreterliği, 1977, özellikle Sainte-Barbe Koleji için s. 55-56, Montaigne Lisesi ve kış bahçesi için s. 62, Lakanal Lisesi için s. 55). Birkaç yıldır ve Michel Foucault'dan bu yana "baskı"nın en görünür yanlarına gösterilen biraz naif ilgiden ötürü tartışılmaz olan gözetleme işlevlerine fazlaca eğilmek, başka pek çok alanda olduğu gibi burada da, sembolik tahakkümün çok daha temel ancak çok daha az görünür olan yanlarının gözden kaçmasına yol açmıştır (gözetleme işlevine dair, Racine Lisesi'nin mimarisini örnek verebiliriz: "Sokak üzerindeki bina bu katta tamamen müdirenin dairesiyle kaplıdır. P'de, söz konusu memurun bürosu vardır ve buradan hem öğrencilerin sokak tarafındaki giriş ve çıkışlarını hem de avluda ve okul mahallerinde olan biteni gözetleyebilmektedir. Bir bekleme odasından girilen bu büronun, bir Y kabul odasıyla doğrudan bağlantısı vardır. X'te, sundurmanın üstünde, yine gözetlemeyi kolaylaştıran bir teras mevcuttur." P. Gout, "Lycée Racine", *Encyclopédie d'architecture*, 4. dizi, no:22, 15 Mayıs 1889).

41 Kamuda hâlihazırda bir görev işgal etmekte olan ve çoğu küçük burjuvaziye mensup adaylara (15 kişi) yönelik sınavlar, şeklen ilk sınavla aynıdırlar. Ancak, –birinci sınavdakilerle aynı olmayan– jüri üyeleri adaya karşı çoğunlukla daha koruyucu bir tavır takınır, ona gösterdikleri ilgi her daim biraz zorlama, biraz üsttenci ve buyurucu gibidir. Ona, "belki yüksek memur olacaksınız", "aynen şöyle dediniz" derler; sanki yaptığı hatalar ilginç sorulara kapı aralamış gibi yaparlar. Daha akademik, bir ankette rastlanabilecek olanlara daha yakın sorular sorarlar: (örnek: "Vergi idaresindensiniz. Ait olduğunuz idarenin vergi mükellefleriyle ilişkilerinde baskı unsurunun bir rolünün olduğunu düşünüyor musunuz? Size göre bu iyi midir yoksa vergi idaresi, Spinoza'nın istediği şekilde, mükelleflere özgürlük hissini vererek düzenlenebilir mi?" Birinci sınavın "virtüözlerininin" kendine güvenli bigâneliğinin çok uzağındaki cevap, her şeyden evvel iyi niyetin, iyi bir cevap verme kaygısının ifadesidir: "Mükelleflerin daha çok katılımı, özellikle de idarenin zihniyetine getirilecek daha iyi bir düzenleme, işleri kolaylaştırır diye düşünüyorum. Özellikle, verginin gerekçesinin anlaşılması için daha çok uğraş verilebilir, kanımca...; vergi olmadan, devlet olmaz diye düşünüyorum."

donukluğu yaygınlaştırarak yaratıcı potansiyelleri kısırlaştıracağı korkularını meşrulaştırmaz. Bilakis Tarih, güçlü şahsiyetlerin büyük şehirlerden çıktığını veya şehirlerin etkisinde kaldığını ve kentlerin, devrimci yeniliklerin ocağı ve toplanma mekânı olduğunu göstermektedir" (Luc Thoré, *Signification du phénomène urbain,* 1965). Adayın bu metne dair sunumunun ardından, "sohbet" başlar:[42] *Birinci jüri üyesi*: Sonuç olarak Thoré'nin duruşunu onaylar gibisiniz... bazı nüanslar getirdiniz, Henri Lefebvre'i zikrettiniz; peki Thoré, Lefebvre'e nazaran nerede durur?

– Bence Lefebvre'in şehircilik anlayışı daha geniş... Şehir, onun için sadece ikâmet edilen bir mekân değil... şehir taşar, yaratır.
– Yani Lefebvre'in, şehrin olumlu yönü olarak gördüğü pek çok şey var. Tamamen hemfikir misiniz onunla? Olumsuz tarafa koyacağınız bazı unsurlar yok mu?
– Sanırım (je pense que), bu unsurlardan birine eleştirel bir yargı getirecek olsaydım...
– Peki ya soyut ve hesapçı bilgi? (Luc Thoré'nin metnine gönderme, allusion au texte de Luc Thoré)
– ... Evet, öyle sanıyorum ki şehirde ... oyun belki daha katı, daha zorlu ve hesapçı bilgi hayatta kalmanın gerek şartı.
– Hayatta kalmak için gerekli o tamam ama hesapçı bilgi bizatihi iyi bir şey mi?
– ... karşılık geldiği müddetçe... bence olumlu bir adım.
– Size göre, bireysel özgürlük şehirde hangi şartlarda gerçek anlamda (vraiment) gelişebilir?
– ....
– Siz bir büyük şehirde yaşıyorsunuz. Bireysel özgürlüğünüzün geliştiği hissiyatında mısınız?
– Bence önce kendi özgürlük anlayışımı söylemeliyim; bana göre özgürlük, başkalarının özgürlüğüne zarar vermedikçe istediğiniz her şeyi yapabilme yetisidir. Büyük şehir, bu tanım uyarınca, herkese daha çok özgürlük sunar... Bir köyün yargısı şehrin yargısından çok daha ağır bir şekilde çöker insanın üzerine.
– "Başkaları ne der" sizin için önemli midir?
– Benim için önemli değil, zira şehirde yaşıyorum...
– ... Büyük şehir daha güçlü olanların serpilmesine, zayıfların, aksine ezilmesine sebep olmaz mı?
– Şehrin güçlülerle zayıflar arasında bir oyun olarak algılanması gerek-

42 "Sohbet" denilen etap, ENA'nın sözlü sınavının en kilit parçalarındandır (des pieces maîtresses): Bir metin üzerine on dakikalık bir sunumla başlar; ardından jüri üyelerinden biri, adayla on dakika kadar sohbet eder ve ardından diğer jüri üyeleri de (genellikle üç veya dört) müdahale edebilir.

mez diye düşünüyorum; eşitsiz ilişkilerin büyük şehirlerde daha derin olmasının sebebi, yaşam alanlarının bir anlamda yakın ve yeknesak olması... Öte yandan, aynı şehir içerisindeki mahalleler arasındaki sosyal farklar bir köydeki farklardan belki de daha az belirgindir. Köyün şatosu var aklımda mesela... Köylüler için bugün hâlâ reddedilme anlamına gelen...

– Bir Fransız köyünde yaşama tecrübeniz oldu mu?

– Tek bir tane biliyorum, Bourgogne'da küçük bir köy...

– Şatosu var mı? Yerlilerin, Parisli turistlerden bahsetmiyorum, şatoya bakışları nasıl şu anda?

– Hayli tuhaf, saygı ve neredeyse korku ve çekinmeyle karışık...

– Şato sahibi ne yapıyor?

– Şato sahibi hiçbir zaman orada değil, bu şatonun sahibi yabancı...

– Sunumunuzda iki kez Parly II'den* bahsettiniz. Parly II'yi bir şehircilik başarısı olarak görüyor musunuz?

– Parly II'nin, birbirleriyle tamamen çelişen iki unsurun birleşmesinin ürünü olduğunu düşünüyorum... Şehirciliğin alışveriş merkezleri etrafında temellenmemesi gerekir diye düşünüyorum...

– Bir alışveriş merkezi yapacak olsanız şehrin neresine yapardınız? Alışveriş merkezi sistemini mi yoksa eski model dükkânları mı tercih ediyorsunuz?

– Şahsen alışveriş merkezini tercih ediyorum...

– Parly II'deki mağazalarda iyi karşılanıyor musunuz?

– ... erkek butiklerinde biraz soğuk bir hava var.

– Biraz soğuk bir hava. Peki geleneksel küçük mağazada da bu soğukluğu buluyor musunuz?

– Eğer o mağazanın müdavimiysem, hissetmem. Eğer müşteri değilsem ... ya ayartmaya çalıştıklarını hissederim ya da başlarından atmaya çalıştıklarını.

– Ayartılmaya çalışmak hoşunuza gider mi?

– Şahsen, hayır.

– Siz ayartmayı sevmez misiniz peki?

– ... Bence ayartıcılık doğal olarak vardır.

– Bunun sadece doğaüstü bir dürtü olduğuna mı inanıyorsunuz?

– ...

Bir başka jüri üyesi: – Sizce şehircilik, sosyal sınıfların varlığını göz önünde bulundurmalı mıdır?

(*) 1969 yılında Versailles yakınlarında açılan, Fransa'nın ikinci büyük alışveriş merkezi.-ç.n.

– ...

İlk jüri üyesi: – Son sorumda, dikkatinizi, metindeki bir cümleye çekmek istiyorum: Kentlerin devrimci yeniliklerin ocağı olması karşısında ne diyorsunuz? Büyük kentlerde doğmamış, sizin bildiğiniz devrimci var mı?

– Siyasette mi? Sanırım ... örneğini verebiliriz...

– Peki daha yakın tarihte?

– 68 Mayıs'nda orta ölçekli şehirler...

– Her daim solcu devrimci olunmaz... Büyük şehir, muhafazakâr talepler için küçük şehirlerden yahut kırsal yerlerden daha mı elverişlidir?

– Bence küçük şehirler ve kırsal alanlar muhafazakâr denilen talepler için daha elverişlidir...

Bir başka jüri üyesi: – Kırsal alanda şehirler kurmaktan bahseden meşhur bir mizahçıdan bahsettiniz. Kim olduğunu biliyor musunuz?

– ...

– Mizahçılarla ilgilenir misiniz?[43]

– Çok faydalı olduklarına inanıyorum... Şahsen belli bir mizah türü hoşuma gidiyor ama hepsi değil.

– Ya hayatta?

– Mesela İngiliz mizahını anlamakta zorluk çekerim, çok soğuk geliyor bana...

– Sizce devlet idaresinde mizah önemli midir?

– Dairede çalışırken, bence değil... İş dışında, bence evet.

– Bir arkadaş seçecek olsanız, hoş bir ilişkiye sahip olmak için soyut bilgi sahibi birini mi tercih ederdiniz, yoksa somut bilgi sahibi olanı mı?

– ... Somut bir bilgiyi çünkü... Bence bir arkadaşlık fikir alışverişine dayanmaz...

– Bu metinde bahsedilen oyun kuralı size göre önemli, uyulması gereken bir şey mi? Bir oyun oynadığınızda, kurallarına riayet eder misiniz? Sizi rahatsız eder mi?

– İlkesel olarak, kazandığımda oyunun kuralına riayet ederim; özellikle kâğıt oyunlarında, kurala uyarım...

– Devlet dairesinde oyunun bir kuralı var mıdır?

– Oyun kuralı fikrinin uygun olduğu kanaatinde değilim: Kuralları vardır, işleyişin, yazılı metinlerde olmayan kuralları...

Son jüri üyesi: – Bu metinde, büyük şahsiyetlerin ya şehirli oldukları, ya da şehrin etkisine maruz kaldıkları yazılı. Hiç büyük şehirlerin etkisine maruz kalmamış bir Fransız şahsiyet geliyor mu aklınıza?

---

43 Şüphesiz en kusursuz burjuva özelliği olan "Rolüyle arasına mesafe koyma"nın en mükemmel tezâhürü olan mizah, jürinin dile getirdiği beklentiler içerisinde ilk sıradadır.

– Sanırım... örneğinden söz ederdim...
– Az evvel mağazadan bahsettiniz. Gittiğiniz mağazayı sıkça değiştirir misiniz?
– ... Yeni evlendim ve taşındım, dolayısıyla gittiğim mağazaların hepsini değiştirdim.
– Bize oyunun kuralından, özellikle de ışığı ihlal etmemek gerektiğinden bahsettiniz. Şehirdeyken ışığı ihlal ettiğiniz hiç olmaz mı?
– Sarı ışıkta geçtiğim olur.
– Evet ama yaya iken kırmızıda geçer misiniz?
– Her zaman kırmızı ışıkta geçerim.
– Fransa'da her şeyin, hep Paris'te yapıldığı söylenir. Az evvel Avignon Festivali'nden bahsettiniz ama Marsilya kentini kimse konu etmez. Taşra'da olan her şeyin, bir anlamda sistematik olarak değersizleştirilmesini nasıl izah etmeli?
– Bu değersizleştirme varsa bile, azalmakta olduğu kanısındayım...
– Sizce yine de, orkestraları merkezden taşraya kaydırmak iyi bir fikir değil mi?
– ...
– Kültürün böyle ademi merkezileşmesi olumlu gelmiyor mu size?
– Kesinlikle olumlu ve gerekli... Bence olması gereken, Jean-François Paillard orkestrasının taşrada olması ve Paris'e turneye gelmesi, tersi değil...

"Tuzak soruları", beklenmedik sıçramaları, kısacası tüm o "zihinsel çarpışma", hazırcevaplık vb. akademik ritüeliyle, görünürdeki "sohbet" mantığı, sorgunun gerçek işlevinin üzerini örter: Tutumunun ele verdikleri bir yana, adayın kendine dair verdiği ve bilinçli veya bilinçsiz, adayı hem politik hem sosyal olarak konumlandırmayı hedefleyen (adayın cümlelerinin çoğu birinci şahısla kurulur ve sıklıkla, "bence", "inanıyorum" biçimini alır) tüm bilgileri saymak, bunun aslında, sadece, akademik durumun gerçekdışılığından kaynaklanan açıksözlülüklerin patavatsızlıktan koruduğu (mesela ayartma üzerine sorular) son derece şahsi bir sınav olduğunu görmek için yeterlidir.

Simone de Beauvoir'ın, içinde Grimm masallarına göndermeler olan bir metnini yorumlaması istenen bir başka adaya, Grimm ve Perrault masallarını okuyup okumadığı, "küçük çocukları korkutmanın iyi olup olmadığı", çocukken "korkunç masallar okuyup okumadığı", ona göre bir çocuğun kaç yaşında "sinemaya gitmesi gerektiği, Walt Disney filmleri veya yaşlıların hükümranlığı hakkında ne düşündüğü, bir huzurevinde yaşayan tanıdığı olup olmadığı, "genel olarak tâvize karşı olup olmadığı, "dört sent vermek iste-

diği ama ötekinin on istediği bir grevde" ihtilafa nasıl bir çözüm öngördüğü sorulur. Kısacası, akademik oyunun (burada metin izahı ritüeli üzerinden hissettirilir) belirlediği gerçeklikten uzaklaşma, siyasi sorularla şahsi soruları ve bir "hal-tavır" sınavını iç içe geçirerek, bir tür işe alım görüşmesini perdeler. Bu hal-tavır sınavı, jürinin dediği gibi "insana", yani güç durumda bırakan bir soruyu savuşturacak yahut bilmediğini itiraf edecek kendine güven; veya sorusunu jüri üyesine iade etmeye yahut sormayı bitirmeden saygılı biçimde yarıda kesmeye izin veren "laubali olmayan rahatlık"; hatta, bilgiççe kavramların gayretkeş hantallıklarına ve kitabi bilgilere tepeden bakmaya gösterilen hoşgörüye oynayarak zor bir konuyu ("epistemoloji nedir diye sormayın bana lütfen") rahatça devreden çıkartabilmek gibi gerçek anlamda sosyal yatkınlıklara dair hüküm vermeyi amaçlar. Ancak sınavlara dair rapora giriş mahiyetindeki "Jüri üyelerinin adayların çalışmalarına dair görüşleri" başlıklı önsözden alıntı yapmak lazım (ENA, *Epreuves et statistiques des concours de 1969*, Paris, Imprimerie Nationale, 1970): "Özellikle, kuşkusuz çok çalışmış olan adaylar, ne düşünmeye ne de *le Monde* haricinde bir şeyler okumaya vakit ayırmışlar. Kafalarına doldurdukları şeylere dair bir perspektif tamamen eksik. Mizahtan ve neşeden yoksunlar ve onları duyunca, devlet idaresinin hayli kasvetli ve fazlasıyla ciddi hâle geleceğinden endişe duyuyorsunuz: Peki eğer yüksek devlet idaresi ve büyük zümreler, her şeye cevabı olan asık suratlıların mekânı haline gelirse, mutlu bir Fransa nasıl mümkün olur? Sohbet sınavının bir bilgi sınavı olmadığı unutuldu. Bilgiler, bunu tekrar edelim, teknik sınavlarla ölçülür. Sohbet, ilk günün yazılı sınavıyla birlikte, kendini maskelemenin henüz çok iyi bilinmediği yaşta, daha sabitleşip kaskatı hale gelmeden –yani öyle olmasını umuyoruz– kendini açıkça ortaya koyan insanî vasıfları değerlendirmeye çalıştığımız bir sınavdır. Bir jüri üyesi bir gün şöyle demişti: "Dinlemekte olduğum adayla çalışmak ister miyim ve ona tamamıyla güvenir miyim, bunu tahayyül etmeye çalışırım". Yani –gayet iddialı biçimde– erişmeye çalıştığımız, insandır; diplomalarla ve kitabî bilgilerle yüklü varlık değil. Bir şeyi bilmediğinin itirafı, laubali olmayan rahatlık, hazırcevaplık ve meraklı bir zihin mükemmel şeylerdir. Tuhaf yahut teknik sorular, çoğunlukla, ya kabuğunun içine çekilmiş ya da kendini feci şekilde yeterli gören adayları çimdiklemek için ortaya atılır. Okumadığı yazarlara atıflara, sahte zerâfete veya muğlaklıkları, jüri üyeleri için adayın zihninin muğlaklığının işareti olan genel formüllere geçit yoktur."

9

İktidar Okulları ve Ekonomi Üzerindeki Güç*

Sonuç olarak, iki yeniden üretim biçimi, bir sürekliliğin iki kutbunu oluşturdukları iktisadi güç alanı içerisinde bir aradadırlar.[1] Her şey, şirketin yaşı –çoğunlukla ikinci nesilden itibaren– ve boyutu büyüdükçe en basitinden de olsa bir tür akademik tasdik arayışının kendisini daha yaygın ve daha buyurucu bir şekilde dayattığını göstermektedir (bkz. **Grafik 16** ve **Grafik 17**). Ancak bazı yazarların yaptığı gibi, bu iki yeniden üretim biçiminin, basit bir evrimci şemaya göre mülkiyete ve *owners'a* [şirket sahipleri] dayanan bir egemenlik biçiminden, daha akılcı ve daha demokratik olan, "donanıma" ve *managers'a* [yöneticiler] dayanan bir başkasına varan gelişimden ayrılamayacak olan bir gelişimin iki uğrağına denk geldikleri sonucunu çıkartmamak gerekir. Özellikle iktisadi alan içerisinde, meşru yeniden üretim biçiminin tanımının bizzat kendisi mücadele konusudur ve belli bir andaki, tersine çevrilebilecek olan güç dengesini tarihin sonu olarak tanımlamaktan kaçınmak gerekir.

Devlet patronları ve aile patronları

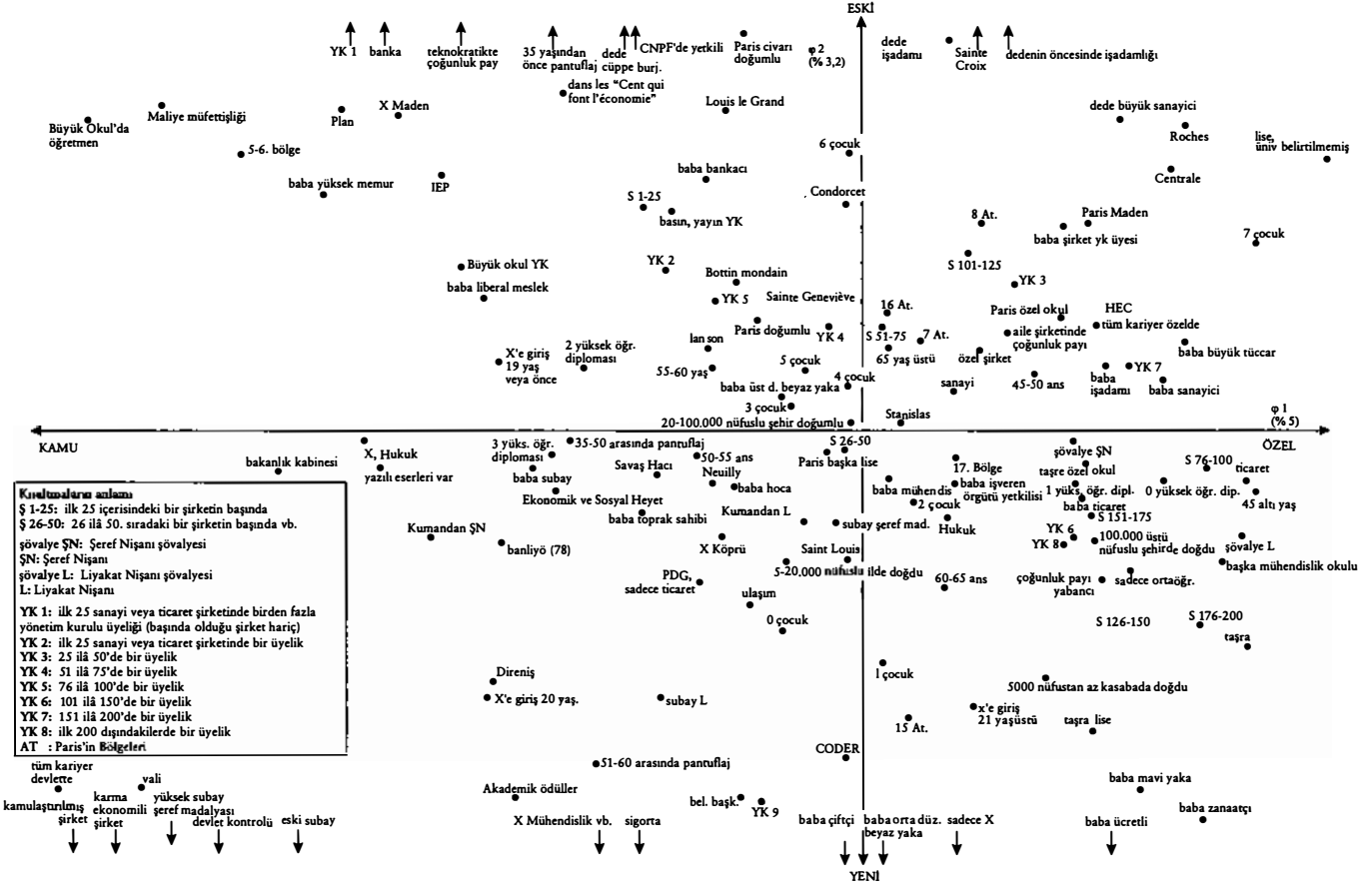
Büyük şirketlerin yöneticilerine ait niteliklerin uzamı, devlete sıkı sıkıya bağlı büyük firmaların, büyük sanayi şirketlerinin (kamulaştırılmış, karma ekonomili yahut kamu piyasalarına kuvvetle bağımlı şirketler) veya büyük

(*) Bu kısım, Monique de Saint Martin ile birlikte yazılmıştır.

1 Anketin ve analizin nasıl yapıldığını (örneklemin oluşturulması, göz önünde bulundurulan göstergeler, kodlama usulleri, kullanılan kaynaklar vb.) ve ayrıca elde edilen sonuçların ayrıntılı bir tablosunu ek 1'de bulabilirsiniz.

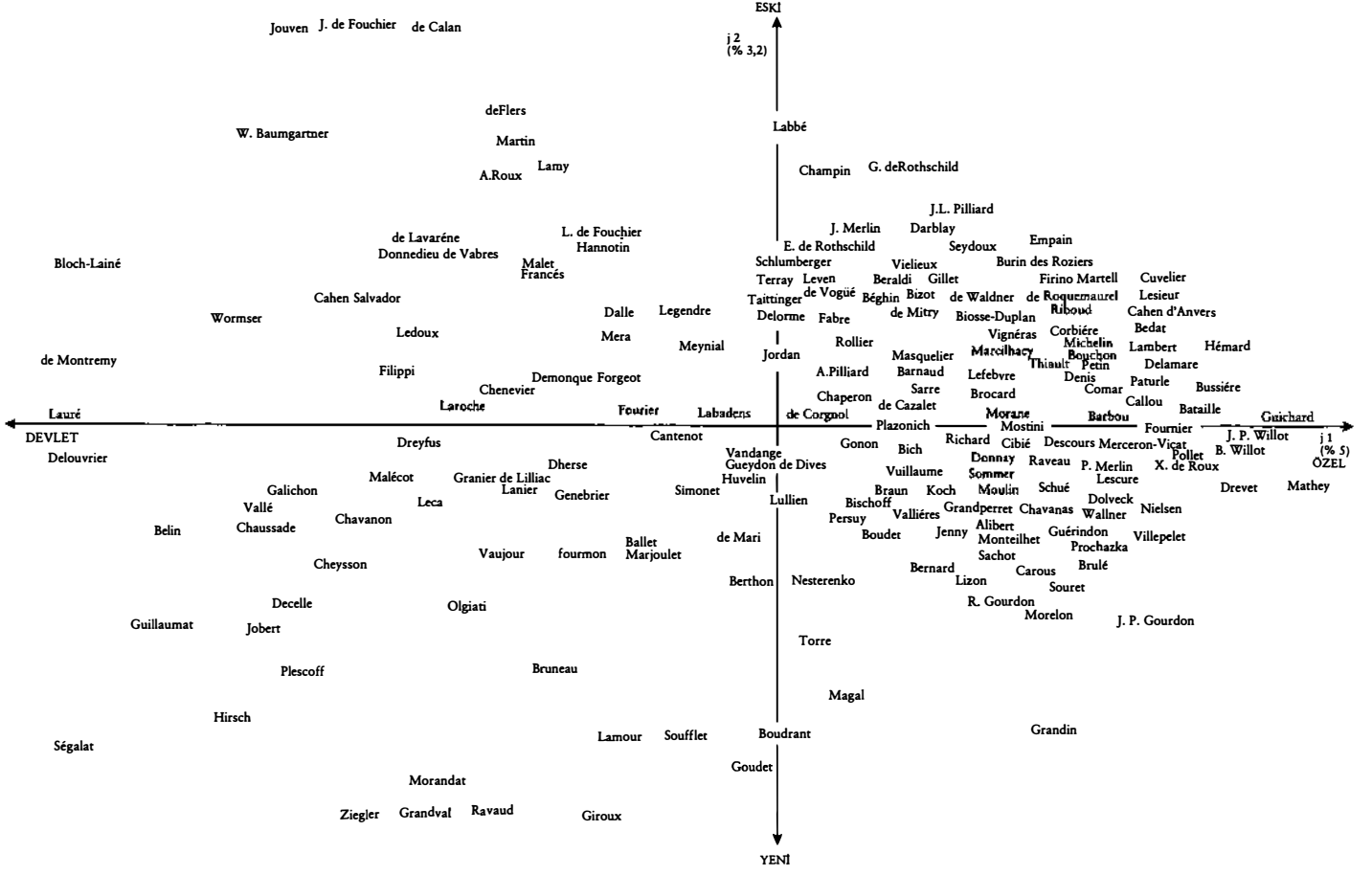
Grafik 16

İşverenler uzamı: mütekâbiliyet analizi (birinci ve ikinci hareketsizlik ekseninin planı: özellikler)

Grafik 17

İşverenler uzamı: mütekâbiliyet analizi (birinci ve ikinci ikinci hareketsizlik ekseninin planı : bireyler)

bankaların[2] başındaki *devlet patronları* ile bankaların ve görece daha küçük, devletle daha az bağlantılı sanayi veya ticaret şirketlerinin özel sektör patronları[3] arasındaki karşıtlık etrafında şekillenir: İşverenler sınıfından ziyade yüksek memur ya da liberal meslek sahibi ailelerden gelen, akademik sermaye ve (ya tevarüs edilmiş ya da devlet bürokrasisinde yahut bakanlıklarda geçirdikleri dönemde biriktirilmiş) sosyal ilişkiler sermayesi bakımından zengin olan birinci grubun tüm tahsil ve meslek kariyerleri *kamu* işaretini taşır: büyük devlet liseleri, Büyük Okullar, yüksek kamu yönetimi ve devletin büyük zümreleri (özellikle de maliye müfettişliği, Danıştay ve maden zümresi). Büyük burjuva hanedanlarının veliahtlarından veya ticaret yahut zanaat küçük burjuvazisinden gelen sonradan görmelerden oluşan ikinci grup, özel öğretim kurumlarında görece mütevazı tahsiller almış, tüm kariyerlerini özel sektörde, çoğunlukla da ailelerinin sahibi olduğu bir şirkette yapmışlardır.[4]

> Büyük patronların dünyası, son derece az sayıda *self-made-men* [kendi kendisini yetiştirmiş kişi] içerir. Günümüzde de eskiden olduğu gibi nadiren rastlanmakla birlikte bu istisnalar, "kendi eserlerinin oğlu olan müteşebbise" dair liyakat efsanesini beslemeye birebirdir. Pek çok tarihsel çalışmanın gösterdiği gibi, birinci sanayi devriminin müteşebbislerinin çoğu, iş burjuvazisine mensup ailelerden gelmekteydi ve ortaöğretime devam etmişlerdi. Aynı şekilde, patronlar arasında işçi veya ücretli çocuklarına son derece seyrek (216'nın 7'si, yani

2 Kamu hizmetinde olmasalar dahi, eğitimleri, kariyerleri ve özellikle de konumlarından ötürü devlete sıkı sıkıya bağlı olan ve bu sebeple, en azından içlerinden en kudretlileri, devletin politikasını, temsil ettikleri çıkarlara uygun şekilde yönlendirebilme gücüne sahip olan PDG'lerden devlet patronu veya devlet kapitalisti diye bahsedeceğiz.

3 Devletin ve kamu şirketlerinin siparişleri birkaç sektörde (elektrik-elektronik, deniz ve hava, petrol ve doğal gaz üretimi, makine) ve büyük şirketlerde yoğunlaşır: 2.000 veya daha fazla çalışanı olan, 1974 yılında, satışları toplam sanayi satışlarınının % 49'una tekâbül eden şirketler, aynı yıl, kamu ihalelerinin % 68'ini elde etmiştir (çalışmanın sahiplerinin hatırlattığı üzere bu orana, 2000 çalışanın altına sahip iştiraklerini de eklemek gerekir). Kamu ihaleleri, ilaveten, en azından çok büyük şirketler için son derece düzenlidirler ve 2000'in altında çalışanı olanların tercih edilmelerinin sürekliliği de daha azdır (bkz. E. Mathieu, M. Suberchicot, "Marchés publics et structures industrielles, *Economie et statistique*, 96, Ocak 1978, s. 43-54).

4 Her şey, eşlerin özelliklerinde, alanın bütününü yapılandıran karşıtlıkları bulabileceğimizi varsaymayı sağlamakta: 1967 yılında ilk 500 şirketin PDG'lerinden 159'u üzerine yapılan bir araştırmaya göre, çoğu aile şirketi olan en küçük şirketlerin patronlarının yarısından fazlası (% 57,3) patron kızlarıyla evlenmişken bu oran daha büyük şirketlerin patronlarında % 21,2'dir (bkz. D. Hall, H.C. de Battignies, "L'élite française des dirigeants française des dirigeants d'entreprise", *Homme et techniques*, Ocak 1969, s. 21 ve 23). İncelenen kitle hakkında elde edilen bilgilerin sınırları dâhilinde ileri sürülebildiği kadarıyla, büyük hanedanların veliahtları düzeyinde stratejilerin farklılık gösterdiğini ve eşlerin, büyük cüppe burjuvazisine mensup olmasına sık rastlandığını söyleyebiliriz. Sanki, ekonomik bağları evlilik birleşmeleriyle kuvvetlendirme gerekliliği, grubun boyutu büyüdükçe kendini daha az dayatır gibidir.

> % 3) ve sadece ikincil düzeydeki şirketlerde rastlanır (ilk 100 firma içinde sadece 2 kişi). Küçük bağımsız müteşebbis, zanaatçı yahut küçük dükkan sâhibi (7 kişi) veya orta kademe beyaz yakalı (9 kişi) çocukları egemen sınıftan gelen patronlardan daha ast konumları işgal etmektedir (özellikle de yabancı iştiraklerin yöneticiliği konumlarında fazlaca temsil edilmektedirler ki bu kuruluşlar, gerçek karar merkezleri yurtdışında olan uzantılardan başka bir şey değildir). Üstelik içlerinde neredeyse hiç alaylı yoktur: % 88'i, en azından bakalorya sahibi olduğunu beyan etmektedir. Patronlardan hiçbir diploması olmayanların çoğu da, ortaöğretime devam etmiştir. Ender rastlanan *self-made-men* de hayata sıfırdan atılmış değildir. Örneğin Marcel Fourier, Carrefour'u kurmadan evvel, 1822 civarında kurulmuş bir tuhafiye dükkânı olan aile işletmesini geliştirmiştir. Bu "küçük işletme", kendi sözlerine göre, 1932 yılında, kendisi ve iki kardeşi dâhil, "yaklaşık on kişiden" oluşmakta idi (bkz. "Face à face avec Marcel Fournier", Roger Priouret, *l'Expansion*, Haziran 1973, s. 215).

Yani bir yanda, hem ulusal önemi haiz firmalar üzerindeki güçlerinin (örneğin, Régie Renault'nun PDG'si) hem de akademik sermayeleri ile devletin iş yemekleri veya plan komisyonları gibi büyük teknokratik istişare mercilerine iştirak sayesinde daimi surette canlı tutulan ve en yüksek nişanlarla (kumandan veya şövalye şeref nişanı) tasdik gören sosyal sermayelerinin yüksek devlet idaresi ve siyasi iktidar nezdindeki daimi müdahaleleriyle neredeyse siyasi şeklinde nitelenebilecek bir etki sahibi olmaya yatkın kıldıkları; diğer yanda politikaya ve "politikacılara", kamu görevine ve memurlara temkinli ve sıklıkla küçümseyici yaklaşımlara sahip, politikacılarla ve yüksek memurlarla iletişimi kolaylaştıran yatkınlıklardan ve ilişkilerden yoksun, unvan sahibi resmî sözcülerle –o da isteksizce– yetinen ve tüm politik faaliyetlerini, tamamıyla kontrolleri altındaki yerel kurumlar düzeyinde yoğunlaştıranlar vardır.[5]

> Özel sektör patronları, klinik yahut doğumhane gibi özel hayır kurumlarına çoğunlukla *kendi isimlerini* verir ve böylelikle patronluğa dair pederşâhi ve neredeyse monarşik kavrayışlarını ortaya koyarlar. Bu kuruluşlar, bizzat hedefleriyle hem anonim hem de gayrışahsi olan, dolayısıyla minnet beklemeyen, patronların teveccühü olarak değil de sendikal mücadele sonucunda onlardan kopartılmış bir "sosyal kazanım" olarak görünebilecek

5 Özel sektör patronları çok daha az nişan sahibidirler ve nişanları daha az itibarlıdır (çoğunlukla ya şövalye şeref nişanı yahut liyakat nişanı). Her şey, verilen hizmetlerin tanındığına dair bu resmî işaretlere sahip olmanın, kamusal ve resmî olan her şeyle ilişkinin iyi bir göstergesi olduğunu varsayabilmemizi sağlamaktadır. Dansette, söz arasında şunu not düşer: "Resmî görev ve çevrelerden genellikle uzak olan tekstil burjuvazisinin görece az sayıda nişanı vardı" (J.L. Dansette, *Quelques familles du patronat textile de Lille-Armentières, 1789-1914*, Lille, E. Raoust, 1954, s. 745, n. 23).

olan devlet ve kamu yardımının karşısında yer alırlar: "Klinikler yaptıysak eğer, bir gün bir işçinin, devlet hastanesinde kötü tedavi edilmesi yüzünden ölmüş olmasından ötürüdür. Okullar yaptıysak o da, o zamanlar işçi çocuklarının gidebileceği okullar olmadığı içindir. Yani devletin yapmadığını yaptık. Bunu yapmak için sendikalara da ihtiyaç duymadık. Sendikalar şirket hayatı için hiç gerekli değillerdir. Esasında sendikalar, sadece ve sadece patronların yetersizliğinin dışa vurumudur" (F. Michelin, Georges Menant'ın röportajı, *Paris-Match*, 1497, 3 Şubat 1978). Clermont-Ferrand'da, başka kuruluşların yanı sıra bir Michelin yeni doğan muayene merkezi, bir Michelin Kliniği, Michelin Sağlık Merkezi'nde bir doğum öncesi muayene birimi mevcuttur (bkz. *Guide de la Santé et de l'aide sociale*, 1970). Patronlarca finanse edilmiş yahut onların himayesine girmiş stad ve takımları saymakla bitiremeyiz: Saint-Étienne'de Geoffry-Guichard (*Casino* market zincirinin kurucusu), Vittel'de Bouloumié Stadı (Su şirketinin kurucu ailesinin soyadı) yahut Peugeot'nun 1829'de kurduğu Sochaux futbol takımı. "Siteler" için de aynısı geçerlidir; mesela Eure, Nassandres'daki Bouchon (şeker fabrikatörünün soyadı) Sitesi. Ayrıca, tüm sosyal donanımın büyük yerel patronun *himayesinde ve onun adına sahip olduğu* kentler vardır: "her şeyin de Wendel olduğu" Hayange, Moyeuvre veya Joeuf; "her şeyin Michelin olduğu" Clermont-Ferrand gibi.

Kamu patronları ise aksine, çoğunlukla anonim ve tabiri caizse kamu yararı güden hayır kurumlarını yönetirler: Mesela CB PDG'si Jacques de Fouchier, CFS ve BUP onursal PDG'si Jacques-Georges-Picot, BNP yönetim kurulu başkanı Pierre Ledoux, CPF yönetim kurulu başkanı Yves Malécot, CCF PDG'si Jean Merlin ve ayrıca Boussois-Souchon-Neuvesel PDG'si Antonine Riboud, 1973 yılında Fransa Vakfı'nın [*Fondation de France*] yönetim kurulunda yer almakta idi. Fransa Bankası ile hem özel hem kamulaştırılmış tüm büyük bankaların CDC öncülüğünde kurduğu bu kuruluş, "kelimenin en geniş anlamıyla 'hâmilik' kurumunun, sanayi toplumunun gerekliliklerine uyum sağlamış biçimde yenilenmesine katkıda bulunma" amacını taşımaktaydı. Bir başka amacı, kaynaklarının bir kısmını *kamu yararına yönelik hedeflere* vakfetmek isteyen ancak kendi vakıflarını kurmayı, bu işi vârislerine veya miraslarını yönetecek olanlara bırakmayı ya da doğrudan doğruya mevcut yapılara yönelmeyi istememelerinden veya bunları yapamamalarından ötürü, bağışlarını kabul ederek filantropi, eğitim, toplum, bilim veya kültür alanlarında faaliyet gösteren, arzularını tatmin edecek çıkar gütmeyen kuruluşlara yönlendirecek bir yapı arayışında olan gerçek veya tüzel özel kişilere açılmak suretiyle hayırseverliği, bu evrenlerde sevilen bir ifadeyle, "özel niteliğinden arındırmak" idi (*Bottin administratif*'teki sunuş, 1973 basımı, s. 1021). Yine 1973 yılında, CL'nin bu tarihteki yönetim kurulu başkanı olan François Bloch-Lainé, "tıp biliminin alanına giren her türden araştırmayı destekleme" hedefine sahip olan Fransız Tıbbi Araştırma Vakfı'nın başkanı idi.

Özel sektör patronları bölgelerinde çok kuvvetli biçimde kök salmıştır[6] ve iktisadi alan dışında neredeyse başka hiçbir konumu işgal etmezler. Bunun aksine, çoğunluğu kamu hizmetinde, bakanlıklarda ve kamulaştırılmış sektörde görev almış olan, iktidar okullarında (ENA, Politkenik, IEP) önemli konumlar işgal eden ve sıklıkla büyük araştırma üniversitelerinin yönetim kurullarında yer alan devlet patronları, hem iktidar alanındaki güzergâhları hem de kurumsal, hatta şahsi nitelikleri itibarıyla –farklı çevrelerle içli dışlı olmanın getirdiği eklektik "tarz" ve kültür ile sağladığı şahsi ilişkiler gibi– iktisadi alanla iktidar alanını oluşturan diğer alanlar arasındaki hukuki ve fiili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunma yatkınlığına sahiptirler. Konumlar arasındaki karşıtlık da kendisini, yatkınlıklar arasındaki karşıtlıkta ifade eder: sıkça söylemekten hoşlanıldığı gibi "ketum" özel sektör patronları ile röportajlara cevap vermeye, televizyonda görünmeye, makaleler ve kitap yazmaya bayılan "halka mal olmuş isimler" olan "teknokratik patronlar" arasındaki karşıtlık.[7] Kamuya mal olmuş bu isimler aile, lise, Büyük Okul ilişkilerinin, hatta kendilerini memuriyetten özel şirkete götüren güzergâhın dahi, "irtibat elemanları" (özellikle özel ile devlet arasında) rolünü oynamaya yatkın kıldığı, çevresi geniş, iletişimi ve halkla ilişkileri kuvvetli insanlarıdır. Politik-ekonomi diyegeldiğimiz şeyin oluşturulduğu yahut kendini dayattığı tüm kurumlarda, komitelerde, komisyonlarda, birliklerde, örgütlerde rastlanır onlara;[8] devletin teşvikiyle kurulmuş olmasından ötürü pek çok özel sektör patronunun her daim devlete müsamahakâr, yarı-resmî bir kuruluş olarak algıladığı, ilk başta CGPF adıyla kurulmuş olan CNPF

6 Bölgesel yakınlıklarla ve dini aidiyetlerle ilişkili münasebetleri rahatlıkla tespit edebiliriz. "Şematize ederek, Lazard ve Paribas, Doğu'nun Protestan burjuvazisinin sermayesi (Schlumberger'ler, Peugeot'lar) ve Lyon (Gillet'ler) ile Marsilya (Birleşik Taşımacılar'ın Fabre'ları) burjuvazilerinin kontrolündeki sermaye çevresinde şekillenen bir Alsace-Franche Comté-Lyon-Marsilya ekseni çıkarabiliriz. Bu sermaye kurulumlarında, evlilik bağları, kadınların ve malların "dolaşımı" (...) klasik şahsi ve mali bağlantılar kadar önemlidir" (P. Allard, M. Beaud, B. Bellon, A.M. Levy, S. Liénart, *Dictionnaire des groupes industrielles et financiers en France*, Paris, Seuil, 1978, s. 18).

7 A. Harris ile A. de Sédouy'nun kitabında (*Les patrons, a.g.e.*, s. 245-250) François Michelin'e ayrılmış olan ve bir röportaj teşebbüsünün uğradığı başarısızlığı anlatan bölüm "Gizli bir adam" başlığını taşır. Aynı şekilde, taşradaki iş burjuvazisine dair tek tasvir bulamazsınız ki eski burjuvazinin hem teknik hem de ahlaki bir ilkesi olan gizlilik ve ketumluğu ısrarla vurgulamasın. Mulliez-Phildar ailesinin bir üyesinin bir röportaj talebine verdiği cevap bunu çok güzel gösterir: "Mal-mülk / iyilik gürültü çıkartmaz, gürültüden mal-mülk / iyilik çıkmaz [*Le bien ne fait pas de bruit, le bruit ne fait pas de bien*]" (*Le Monde* ekonomi muhabiri Philippe Labarde'ın aktardığı sözler).

8 70'li yılların ortasında yeni konut politikasının oluşturulmasına götüren komisyonlarda, yüksek memurlarla banka yahut devlet şirketi yöneticilerinin "iç içe geçmişliğine" dair bkz. P. Bourdieu ve diğ., *Eléments d'une analyse du marché de la maison individuelle,* Paris, Avrupa Sosyoloji Merkezi, 1988, teksirle çoğaltılmış.

içerisinde önemli sorumluluklara sahip olmalarına çok sık rastlanır (Pierre Jouven, Ambroise Roux, Pierre de Calan bu kuruluşta yöneticilik konumları işgal ederken François Michelin CNPF'den 1968 yılında ayrılmıştır); pek çoğu, "Fransa'nın en önemli sanayi kuruluşlarından bazılarının ve Sayın Jacques Ferry'nin inisiyatifiyle" 1969'da kurulan ve 1977'de yirmi dört çok büyük sanayi ve ticaret şirketi ile bankayı bir araya getiren, başkanlığını Ambroise Roux'nun yürüttüğü AGREF'te (Tasarruf Çağrısı Yapan Büyük Şirketler Derneği) sıkça bir araya gelirler; işveren federasyonlarında, sanayi ve ticaret odalarında[9] ve Şirket Liderleri İnceleme ve Araştırma Merkezi'nde karşılaşırlar; çoğu ilk yirmi beş sanayi ve ticaret şirketinin yönetim kurullarında sandalye sahibidir ki bu, belli bir yeniden üretim biçimine göbekten bağlı olduklarını gösterir; akademik kurumların, özellikle de Büyük Okulların yönetim kurullarına iştirak etmelerine çok sık rastlanır. Örneğin Pierre Jouven, 1964 ile 1971 arasında ENA'nın yönetim kurulu, Paris Madencilik Okulu'nun mükemmeliyet kurulu üyesi ve Compiègne Üniversitesi yönetim kurulu üyesidir; Ambroise Roux, Jacques de Fouchier, François Bloch-Lainé, Pierre Moussa ve Paul Delouvrier Büyük Okulların Gelişimi Ulusal Komitesi'nin kurucu üyesidir vb. Yerel yönetimlerde sorumluluk almaya pek yanaşmaz (belediye başkanlığı veya il meclis başkanlığı görevlerini nadiren üstlenirler), büyük işveren derneklerinde fazlaca yer almayan özel sektör patronlarının yüksek oranla temsil edildiği CODER'lerde (bölgesel kalkınma komisyonları) neredeyse hiç yokturlar. Teknokratik kontrole sahip şirketlerin patronları, bir anlamda devlet patronları sınıfının sınırını oluşturur: Egemen kutba ait özellikleri en yüksek derecede taşırlar ki bunun en güzel örneği, grubun, onda kendisini gördüğü için değil de, daha ziyade, en rahat kabul ettirilecek olan meşru işveren imgesinin tecessümü olarak gördüğü için ön plana çıkarttığı bir tür örnek şahsiyet olan Ambroix Roux'dur.[10] Ancak daimi surette iki kutup arasında dağılan bir kitleyi bu şekilde dikotomize etmek, betimlemenin, sunuşun kolaylığı adına böldüğü sınıfların, çok net *hudutlar* biçimini almayan *istatistiki sınırlarla* ayrıldığını

9 Hem iktisadi ve siyasi hayat hem de eğitim ve öğretim (özellikle de HEC'in ve bazı ticaret okullarının kontrolüne sahiplerdir) üzerindeki nüfuzlarını bildiğimiz ticaret odalarının yöneticilerinin neredeyse üçte biri büyük patronlardır.

10 "CNPF başkan yardımcısı olarak görevleriyle, açıklamalarıyla, kâra ve "vahşi liberalizme" övgüleriyle, siyaset dünyasıyla ilişkileriyle, [Ambroise Roux] en göz önündeki Fransız işadamlarındandır" (*le Monde*, dosya ve belgeler eki, Kasım 1977). Bunun karşısında, Henri de Wendel'le ilgili şu ifadeyi koyabiliriz: "basınla iletişim konusunda tecrübesizdir" (R. Priouret, *l'Expansion*, Temmuz-Ağustos 1971).

unutturma riskini taşır: Pek çoğu iş dünyasıyla ailevi dahi olabilen bağlantılara sahip olan devlet patronları, yerel siyasete iştirak da ediyor olabilirken (örneğin Pierre Guillaumat) "aile" patronları teknokratik komisyonlara iştirak edebilir yahut Elysee'ye [Başkanlık Sarayı] kabul edilebilir (örneğin François Michelin). Aynı şekilde, teknokratik kontrollü büyük şirketlerin % 64,5'inin patronlarının kariyerlerine devlette başladıkları (% 18'i maliye müfettişi olarak) doğru olmakla birlikte, aile şirketlerinin PDG'lerinin % 16'sı (ve % 4) için de aynısı geçerlidir. Dahası, ilk grubun % 27 ve % 24,5'i bakanlıklarda çalışmış yahut Plan komisyonlarında yer almış olmakla birlikte ikinci grubun % 7'si ve % 5'i de benzer kariyere sahiptir. İlaveten, iki evreni en net biçimde karşı karşıya koyan veraset biçimindeki farklılıklar sebepsiz değildir. İtibarlı diplomalara sahip olma gerekliliği aile-özel kutbundan uzaklaşıldıkça kendini daha çok dayatıyorsa da, artık daha ikinci kuşaktan itibaren bizzat vârisler için de gittikçe daha gerekli hale geldiği de bir gerçektir. Marcel Dassault'nun oğlu ve muhtemel halefi, "Politeknik ve Sup Aero mezunu" Serge Dassault'nun "[bu itibarla] babasının oğlu olmaktan ibaret olmadığı" ısrarla vurgulanır.[11] Mirası alanlar, genellikle seleflerinden daha tahsillidirler (örneğin Thompson-Brandt'ın PDG'si Paul Richard'ın veya Sylvain Floriat'nın mirasçıları). Öte yandan ailelerin, hak sahibinin ölümüyle karşı karşıya kalınan krizi aşmak üzere bir *manager*'ın hizmetine başvurmaları ender rastlanan bir şey olmasa da, şayet vekâleti tek bir kafa işaretiyle geri alınabilecek basit bir vekâlet sahibi yahut idareci olarak görülmüyorsa, bu kişi de çoğunlukla mümtaz iş çevrelerine mensuptur. Protestan üst düzey bankacılığından gelen Jean-Marc Vernes'in (Paris Vernes Bankası'nın PDG'sidir), klanın kavgalarına yabancı, mülkün savunusu meselesine kayıtsız, sadece yönetime odaklanan katıksız *manager* pozunu takınarak, Ferdinand Beghin'in mirasını devralmasını değerlendirdiği sözlerindeki istemsiz mizahı takdir edebiliriz: "Burada, büyük ailelerin diktası geçmişte kalmıştır. Benim bu bürodaki varlığım bunun net kanıtı. Şirket beş, on veya yirmi yıl sonra hâlâ ailede mi olacak diye iddialı planlar yapmanın anlamı ne? Bugün önemli olan, onu iyi yönetmek."[12] Görüntünün aksine, Rhone-Poulenc'in başına, örnek büyük bürokrat (eski bakan, eski BF yöneticisi) Wilfried Baumgartner'in yerine kimya mühendisi (Lyon Endüstriyel

11 H. Jannic, "Les grandes successions", *l'Expansion*, 52, Mayıs 1972, s. 94-101.
12 *A.g.e.*

Kimya Yüksek Okulu'ndan mezun), 1966'dan bu yana kendi ailesinin pay sahibi olduğu Pricel Holding'in[13] PDG'si, PariBas, BSN-Gervais-Danone, Eurafrance, Belçika Birleşik Kimya, Avrupa saat ve mekanik teçhizat şirketleri yönetim kurulu üyesi, ama aynı zamanda ailesinin, sermayenin sadece % 2,3'üne sahip olduğu[14] Rhone-Poulenc'in kurucusunun (François Gillet) torununun oğlu Renaud Gillet'nin geçirilişinde de aynı mantık geçerlidir.

Esasında, aileden miras alınan sosyal sermayenin ağırlığı, ekonomik sermaye alanının tüm sektörlerinde kendini hissettirir: Yöneticilerin seçilmesinde (ve daha az da olsa, sıradan kariyerlerde) belirleyici olan zincirleme *kooptasyon* operasyonları, diplomalara da, o diplomaların resmî olarak ölçmesi gereken şeye de hiçbir zaman indirgenemeyecek olan kriterlere sahiptir.

> Bürokratikleşme ne imtiyazların miras yoluyla aktarılmasına ne de zaman zaman son derece açık biçimler alan yeğenciliğe engeldir: Örneğin 1974 yılında Jacques de Fouchier CB'nin denetim kurulu başkanıyken kardeşi Louis-Charles de Fouchier'nin CN ve UP bankalarının onursal başkanı, CB ve Worms Bankası yönetim kurulu üyesi olduğunu; yeğeni Loïc'in (Louis'nin oğlu) CN'nin başında (Jacques de Fouchier bu bankada yönetim kurulu üyesidir), Worms Bankası'nın yönetim kurulunda bulunduğunu görüyoruz (genç Loïc de Fouchier, eskiden soylu ailelerde uygulanan *fosterage*'a hayli yakın bir teknikle, kariyerinin başında BNCI'de ve ardından Cezayir ve Tunus Bankası'nda temsilci olarak görev yapmış ve ardından aile bankasına dönmüştür).

Teknokratik yahut bürokratik iktidarın tamamıyla şahsa ait olduğu ve babadan oğula aktarılmadığı doğruysa da, "devletin en yüksek hizmetkârları", karşılıklı hizmet ve kayırma oyununda, veraset usülüyle aktarım yasağını kısmen devreden çıkartacak bir yol bulabilirler.[15] Bu düzeyde, salt teknik donanım belgesi olmakla kalmayıp saygınlığın ve iyi bir eğitimin teminatı olarak kıymet gören en itibarlı diplomalar,[16] devletin kontrolündeki

---

13 A. Jemain ve J. P. Robin, "Pricel: la base des Gillet", *Entreprise*, 2 Kasım 1973, s. 85-86.

14 R. Priouret, "Rhone-Poulenc: l'ampleur de la crise", *l'Express*, 1 Aralık 1975, s. 80-83; ayrıca bkz. R. Priouret, "Face-à-face avec Renaud Gillet", *l'Expansion*, Nisan 1975, s. 157-169.

15 "Devletin en yüksek hizmetkârlarına" tanınan imtiyazlar arasında, özellikle, kendi vârislerinin seçimini yönlendirme, hatta belirleme imkânını saymak gerekir. Bu konuda, Régie Renault'nun eski PDG'si Pierre Dreyfus'un, kendisinin ve vârisinin atanma şartlarına dair yazdıklarına bakılabilir (P. Dreyfus, *La liberté de réussir*, Paris, J.C. Siméon, 1977, s. 40-43 ve 175-176).

16 "Saint-Gobain-Pont-à-Mousson'un PDG'si Roger Martin, meslektaşlarına çok net biçimde söylemiştir: 'Politeknik Okulu ile Madencilik Okulu arasında bana öğretilenlerden hiçbirinin işime yaramadığını gayet ciddiyetle ilan edebilirim'. Bir mühendis yahut yönetici gerçekten de bilmesi gerekenleri çalışarak ve sadece iş üzerinde öğrenecektir. İçi rahat olsun, şirket bunu zaten bilir

görevlerin kapısını, sadece ve sadece, daha ender rastlanan, neredeyse târif edilemez olan, aidiyetin ürünü olmalarından ötürü aidiyeti niteleyen özelliklerle birleştiklerinde açarlar: İstatistiki akademik eleme mekanizmalarının seçtiği kitlede, *establishment*'a mensubiyet kriterlerine dayanan kooptasyon, çok daha net biçimde iş dünyasının yeniden üretimine yönelik olan ikinci bir elemeyi hayata geçirir ve bu şekilde miras, her daim doğrudan halefe gidemese de, meşru haleflerin elinde kalır.

"Burjuva sınıfının asaleti"

Akademik yeniden üretim biçiminin –ki, kültürel sermayenin ailevi aktarımına alan bıraktığını biliyoruz–, kendisini aile türü yeniden üretim biçimine karşı dayatabilme kapasitesinin bir sınırı vardır: Aileden tevârüs, en büyük şirket yöneticileri kitlesi içerisinde, burjuvazideki eskilik –yani son kertede ailevi yeniden üretim biçiminin son derece kusursuz bir türü– ilkesine göre seçilen, yahut daha ziyade koopte edilen gerçek bir "seçkinlerin seçkini sınıfının" belirleyici özelliği olmaya devam eder. Nitekim özeldeki patronlarla devletteki patronlar arasındaki o temel ayrımın üzerine, patronları, devlete mesafelerine göre tanımlandıkları her bir grubun içerisinde, iş dünyasındaki *eskiliklerine* göre[17] bölüştüren ikincil bir ayrımın daha bindiğini görürüz: bir yanda aristokrasiye ya da Paris'in büyük iş burjuvazisine mensup, burjuva hayat tarzının tüm özelliklerini taşıyan (şık kulüpler, *Bottin mondain* vb.) patronlar, diğer yanda sonradan dahil olanlar, yani o kadar eski olmayan ailelerin üyeleri ya da en uçta, Paris'in hatta taşranın küçük burjuvazisinden gelen sonradan görmeler. Bu karşıtlık, son derece hiyerarşik bir uzam olan iktisadi güç uzamı içinde işgal edilen konuma göre oluşana tam denk düşer: Stendahl'in "burjuva sınıfının soyluları"[18] dediği, ekseriyetle maliye müfet-

ve ona yardım edecektir. Şık diplomaların itibarlarını korumaya devam etmeleri, daha ziyade, ilk sıraya koyduğumuz kişilik özelliklerine dair fikir vermeleri sayesindedir: En nihayetinde Politeknik'e kabul edilmiş olmak, 2-3 yıllık zorlu bir çalışmaya dayanabilmiş olmanın kanıtıdır" (J. Fontaine, *a.g.e.*)

17 Konumda ne kadar eski olunduğunun (hal-tavır, hayat tarzı vb. gibi, kendini ortaya koyduğu her şeyle), sosyal hiyerarşinin tepesine doğru yaklaştıkça daha fazla önem kazanması tesadüf değildir: Aynı varış noktasına, yani yarışın sonuna varan bireyler arasındaki farklılık arayışı, kıdemle yani konuma varıştaki dereceyle sınırlı kalır ki o da konumu az ya da çok güvenle işgal etme biçiminde var olmaya devam eder.

18 "Bankacılar devletin kalbidir. Burjuvazi Faubourg Saint-Germain'in [Fransız aristokrasisinin mahallesi, *ç.n.*] yerine geçmiştir ve burjuva sınıfının soyluları da bankacılardır" (Referans verilmeksizin geçtiği yer: T. Zeldin, *France 1948-1945*, 1. Cilt, Oxford, Clarendon Press, 1973, s. 77).

Tablo 34
Sosyal kökene ve diplomaya göre, başka yönetim kurullarına katılım

Babanın s-p kategorisi	İlk 25 şirketin yönetim kurulu							26.-100. arası şirk. yön. kurulu							100. sıradan sonra gelenlerin yön. kur.						
	Politeknik	*IEP*	*Mühendislik okulu*	*İşletme okulu*	*Hukuk, edebiyat, fen fak.*	*Orta veya yarım kalmış yüksek öğrenim*	*Toplam*	*Politeknik*	*IEP*	*Mühendislik okulu*	*İşletme okulu*	*Hukuk, edebiyat, fen fak.*	*Orta veya yarım kalmış yüksek öğrenim*	*Toplam*	*Politeknik*	*IEP*	*Mühendislik okulu*	*İşletme okulu*	*Hukuk, edebiyat, fen fak.*	*Orta veya yarım kalmış yüksek öğrenim*	*Toplam*
Çiftçi, işçi, ücretli, ort.düz.yön., zanaatçı, dükkân sahibi	1	-	-	-	1	-	2	1	-	2	-	1	-	4	4	-	7	3	4	6	24
beyaz yaka, yönetici mühendis	6	-	-	-	-	1	7	2	2	1	1	2	-	8	2	1	5	1	2	-	11
Subay, toprak sahibi	3	2	-	-	1	-	6	1	1	1	-	-	-	3	2	2	1	-	1	-	6
liberal meslek, yüksek mem.	1	8	-	-	2	-	11	4	3	1	-	-	-	8	3	8	1	1	5	-	18
Büy. tücc., sanayici	3	-	1	1	-	2	7	-	-	1	-	-	1	2	2	2	8	2	5	6	25
Büy. san., yön kur. üy., şirket başk., bankacı	2	5	4	-	3	-	14	-	3	3	1	-	7	14	3	4	3	6	8	5	29
Hepsi	16	15	5	1	7	3	47	8	9	9	2	3	8	39	16	17	25	13	25	17	113

tişliğinden gelen bankacılar ile yine önemli finansal güç oluşturan büyük sanayi gruplarının patronları, mühendislik okulu çıkışlı "teknisyenler" olan ve finans kapitalizminin memurları arasında çoğunlukla tahakküm altındaki bir konumu işgal eden sanayi kapitalistlerinin karşısında durur. İktisadi alanda icra edilen gücü kendi şirketi olmayan şirketlerin yönetim kurullarına katılımla ölçtüğümüzde, bu gücün sahip olunan diplomaya göre çok güçlü biçimde değiştiğini görürüz: Politekniklikler ve IEP çıkışlılar ilk yirmi beş şirketin koltuklarını aşağı yukarı eşit biçimde paylaşırken mühendislik ve ticaret okullarından veya hukuk fakültelerinden mezun yahut diploma sahibi olmayan PDG'lerin çoğu (görece) en küçük şirketlerdedir. Ancak eşit diplomaya sahip kişilerin önemli şirketlerin kurullarında koltuğa sahip olması, çok güçlü biçimde sosyal kökene göre farklılık gösterir.[19]

Hangi diplomaya sahip olurlarsa olsunlar, alt veya orta sınıflardan gelen PDG'lerin birincil derecedeki kurullarda koltuk sahibi olma ihtimali düşüktür. Buna karşın, cüppe yahut iş burjuvazisinden gelen ve AGREF'e üye olmalarına ve *Expansion*'un "Ekonomiye Yön veren Yüz İsim" listesinde yer almalarına (% 20'ye karşılık % 32) daha sık rastlanan PDG'lerin, ilk yirmi beş şirketin kuruluna dahil olmak için, IEP'den mezun olmaları yeterlidir (ilk yirmi beş şirketin on bir yönetim kurulu üyesinin sekizi IEP'lidir).[20] Aynı şekilde, büyük iş dünyasına mensup ailelerden gelen PDG'lerin, son derece yüksek olan, önemli kurullara dahil olma ihtimali, sadece ikincil önemdeki kurullara dahil olan –tabii her türden temsiliyetten mahrum değillerse–, orta burjuvaziye mensup ailelerden gelenlerinkinden farklı olarak, diplomadan neredeyse bağımsızdır. Aynı diplomalara sahip kişiler arasındaki reel farklılıkların açıklayıcı ilkesinin iş dünyasına ne kadar uzun zamandır mensup olunduğundan başka bir şey olmadığının *a contrario* [aksi ile kanıt] teyididir bu: Orta kademe beyaz yaka ya da mühendis çocuğu olan, yalnızca

19 Diplomaların –bir Büyük Okul mezunu [eski öğrencisi] olma unvanı için diğerlerinden çok daha fazla geçerli olmak üzere–, sadece onlara sahip olanların değerine sahip olduğunu biliyoruz. Aynı okulun diplomalarının "sosyal başarısı", gelinen çevreden bağımsız olmayan bir dizi değişkene göre farklılık gösterir. Bunu, daha sonraki –üniversite içerisindeki dahi– başarıları sosyal kökenlerine bağlı olan ENS'liler için yukarıda gösterdik. Aynı şekilde, HEC mezunlarının maaşları, mezuniyet derecelerine bağlı olduğu kadar –ya da daha çok–, işgal ettikleri konumu elde etme yoluna, yani aslında geldikleri çevreye de bağlıdır (ki zaten mezuniyet derecesi de ilk faktörden bağımsız değildir).

20 Hiçbir kurula katılmayan yahut sadece ikincil mertebedeki şirketlerinkilere katılan cüppe burjuvazisine mensup PDG'lerin sayısının görece yüksek olması, içlerinden pek çoğunun büyük devlet şirketlerinin başında olmasındandır.

diploma bakımından zengin PDG'lerin önemli bir görevi işgal etme ihtimalleri ellerindeki diplomalara göre farklılık gösterir (en büyük yirmi beş şirketin birinin yönetiminde yer alan yedi isimden altısı Politekniklidir).

Uzamın ikinci boyutunun tanımlanmasındaki payının çok önemli olduğunu bildiğimiz şık kulüplere üyelik, sosyal kökenle sıkı sıkıya ilişkili olarak değişkenlik gösterir: Otomobil Kulübü'ne üyelik büyük burjuvaziye (cüppe veya iş) mensup ailelerden gelen PDG'lerde, orta kademe beyaz yaka yahut mühendis çocuklarından da alt ve orta sınıflardan gelenlerden de daha sık rastlanır. En eski kulüplerde (Jokey Kulübü, Yeni Kulüp [*Nouveau Cercle*]) çok güçlü biçimde temsil edilmekte olan eski fraksiyonlara mensup (toprak sahipleri yahut askerler) ailelerden gelenlere, alt veya orta sınıflardan gelen PDG'lerin erişebildikleri yeni ve daha "açık" kulüplerde (Rotary Kulübü veya Yarış Kulübü) neredeyse hiç rastlanmaz. *Bottin mondain* aboneliğinde de benzer düzenliliklerle karşılaşırız: PDG'lerin abone olma oranları halk sınıflarından veya orta sınıflardan gelenlerde % 28, beyaz yaka veya mühendis çocuklarında % 36, sanayici veya tüccar oğullarında % 47, bankacı, şirket yönetim kurulu üyesi ve büyük sanayici çocuklarında % 65, yüksek memur veya liberal meslek mensubu oğullarında % 66, subay veya toprak sahiplerinin oğullarında % 85'tir. Büyük iş burjuvazinden gelen PDG'ler, ortalama iş dünyasından gelenlerden çok net ayrılırlar: Babalarından dolayı soylular sınıfına mensup olmalarına (% 3'e karşılık % 19), soylular sınıfına mensup bir kadınla evlenmelerine (% 5'e karşılık % 19) ve özellikle de, yerleşiklikleri daha eskiye dayanan aile üyelerine sahip olmalarına (diğerlerindeki % 10'a karşılık, % 47'sinin en azından bir büyük babası, bazen de daha eski bir atası burjuvaziye mensuptur) çok daha sık rastlanan bu grubun üyeleri Otomobil Kulübü'ne (ve ayrıca Polo de Bagatelle ve Yeni Kulüp'e) çok daha fazla, Rotary Club'a çok daha az sıklıkla üyedir.

Kamusal ve resmî olmasından ötürü tamamıyla farklı olan ancak yine sosyal kökenle bağlantılı bir başka gösterge Şeref Nişanıdır. PDG'lerin % 77,5'i, % 50'si en azından Subay sıfatıyla Şeref Nişanı'na sahipken, cüppe burjuvazisi ile eski burjuva fraksiyonlarına mensup ailelerden gelen ve kamu kesimiyle özel kesim arasında irtibat konumlarında bulunan PDG'ler, aynı zamanda devletin en çok tanıyıp ödüllendirdikleridir: Kumandan, Yüksek Subay veya Yüksek Haç Nişanı sahiplerine ve ayrıca Savaş Haçını ellerinde bulunduranlara en çok onlar arasında rastlanır (subayların ve toprak sahiplerinin oğullarında % 61,5; yüksek memurların yahut liberal meslek sahiplerininkilerde % 48,5 ve iş adamlarının çocuklarında % 27,5). Alt ve orta sınıflardan gelen PDG'lerin en yüksek temayüzlere layık görülmelerine nadiren rastlanır: Genellikle Şeref Nişanına sadece Şövalye sıfatıyla sahiptirler ve Liyakat Nişanı (% 25'e karşılık % 16) ile akademik madalyalara (% 17'ye karşılık % 4) diğerlerinden biraz daha fazla layık görülmüşlerdir (Büyük Okullarda eğitim verme ya da akademik kurumların yönetim kurullarında yer alma görevlerini diğerlerinden daha az yerine getirmiş olmalarına rağmen). İki zıt örnek: Babası ücretli çalışan,

Arago Ortaokulu'nda öğrenim görmüş, *Le matériel téléphonique* (ITT Grubu) Şirketi'nin PDG'si P. Lizon, Şeref Nişanı Subayı ve Liyakat Nişanı Kumandanıdır ve gönüllü askerlik hizmeti haçı ile Havacılık madalyasının yanı sıra irili ufaklı daha pek çok ödülü almıştır (büyük elektronik altın madalyası, şeref madalyası ve emek altın madalyası, beden eğitimi ve spor altın madalyası, elektrik işleri genel sendikası gümüş madalyası). Buna mukabil, 1972 yılında Rhone-Poulenc PDG'si görevinde bulunan, Fransa Bankası onursal yöneticisi, eski bakan W. Baumgartner'in, *Who's Who*'da tek bir ödülünden bahsedilmektedir: Şeref Nişanı Büyük Haçı.

İş dünyasının bir soylular sınıfı vardır ve göstergesi, iş dünyasında ne kadar eski olunduğudur. İş dünyasının *gentry*'si her daim, birden fazla soyluluk nişanını taşır. Ait olunan ailenin, soylu yahut tanınmış bir soyadla ve seçkin hal-tavır ve görgüyle kendini hatırlatan eskiliği ve nâmı, –ki, kişiye onurları, itibarları ve kendilerine sahip olanların ince zevkinin göstergesi olan sanat eserleri gibi en seyrek rastlanan özellikleri getiren; şık kulüpler gibi en seçkin grupların kapısını açan bunlardır– çoğunlukla, şirketin eskiliğiyle birleşir, –ki onun soyluluğu da yine ne kadar kadim olduğuyla ve bunun getirdiği kişisel ilişkilerle ölçülür–. Nitekim, bir şirket ne kadar eskiyse, şirketin PDG'sinin, büyük iş burjuvazisinin yahut cüppe burjuvazisinin (veya soylularının) en eski ailelerinden birine mensup olma ihtimalinin o kadar büyük olduğunu gözlemleriz. Kuruluş tarihleri 1920'den sonra olan en yeni şirketlerin başında ise tersine, tesadüf olamayacak bir sıklıkla, iktidar alanının tahakküm altındaki alanlarına yahut küçük burjuvaziye mensup ailelerden gelen PDG'ler bulunur (bkz. **Tablo 35**).[21] Liberal meslek sahiplerinin, yüksek memurların, bankacıların veya şirket yönetim kurulu başkanlarının oğullarının görünürdeki bir istisnayla görece yeni şirketlerin başında olduğu haller, petrol veya elektronik gibi, en soylu sektörlerde faaliyet gösteren şirketler için geçerlidir. Birkaç istisna haricinde, ne kadar eskiyse, bir şirketin

21 J. P. Courthéoux, demir-çelik sanayiinde, girişimcilerin sosyal çevresinin eskiliği ile şirketin eskiliğinin nasıl yakın ilişkili olduğunu göstermiştir. "İlk sanayi devrimine damgalarını vuran Audiffret-Pasquier, Fould, Girod de l'Ain, Hélie d'Oissel, Lacaze, Mallet, Périer, de Nervo, Petier, Roederer ve de Wendel aileleri", 1960 yılında "bir veya daha fazla demir-çelik şirketini –en önemsizleri de değil– yönetmekte idi. Şunu net biçimde ortaya koyar: "Özellikle de demir-çelik alanındaki işlevlerini siyasi, kamusal, akademik yahut onursal işlevlerle bir araya getiren, başka bir deyişle iktisadi işlevlerle sosyal işlevleri üst üste bindiren nüfuzlu ilişkilere sahip olmasalardı, bu türden hanedanların konumlarının ve işlevlerinin eskiliğinden kaynaklanan itibarları, ekonomik ve sosyal güçlerini pekiştirmeye yetmezdi" (bkz. J.P. Courthéoux, "Les pouvoirs économiques et sociaux dans un secteur industriel: la sidérurgie", *Revue d'histoire économique et sociale,* XXXVIII, 3, 1960, s. 339-376).

Tablo 35
Şirketin eskiliği ve çeşitli "soyluluk" göstergeleri (Yüzdeyle)

	İş dünyasında ne kadar eski										
Şirketin kuruluş tarihi	*Sadece PDG*	*Baba veya kayınpeder*	*dede ya da daha eski*	*Toplam*	*Dede cüppe burjuvazisi*	*öntakılı soyad*	Bottin Mondain	*Jokey Kulübü*	*Otomobil Kulübü*	*Maliye müfettişliği*	*"ekonomiye yön veren 100"*
1840'tan önce (n=24)	36,5	16,0	47,5	100	32,0	29,0	71,0	23,0	29,0	17,0	42,0
1840-1879 (n=32)	50,0	22,0	28,0	100	19,0	28,0	75,0	3,0	31,0	28,0	22,0
1880-1899 (n=38)	44,5	44,5	11,0	100	14,0	5,0	53,0	-	22,0	2,5	28,0
1900-1919 (n=42)	42,5	40,0	17,5	100	10,0	5,0	47,5	2,5	19,0	5,0	14,0
1920 ve sonrası (n=53)	58,0	32,0	10,0	100	16,0	11,0	36,0	-	19,0	6,0	7,5
Hepsi	48,0	33,0	19,0	100	16,0	14,0	53,0	4,0	23,0	10,0	20,0

Cüppe burjuvazisinde ne kadar eski olunduğu, öntakılı bir soyada sahip olmak, *Bottin mondain*'e abonelik vb. hususlarında verdiğimiz, farklı tarihlerde (tamamıyla veya kısmen) kurulmuş olan firmaların başında olan ve bu özelliklerin her birini üstünde taşıyan PDG'lerin yüzdesidir.

birden fazla soyluluk işaretini ve simgesini (soyadda ön takı olması [örneğin "de"], *Bottin mondain*'de yer almak, özellikle Jokey Kulübü ama aynı zamanda Otomobil Kulübü gibi en eski kulüplere üyelik ve maliye müfettişliği) taşıyan bir PDG'ye sahip olma ihtimali o kadar yüksektir. Tüm bu unvanlara diplomaların soyluluğu da eklendiği vakit, iş dünyasının soylular sınıfı, kendi hayat tarzının tanınmasını rahatlıkla dayatabilir. Bunun anlamı görgünün, zevklerin, aksanların ve hal-tavrın müzakere edildiği ve "şahısların" sosyal değerlerinin belirlendiği kişisel ilişkiler piyasasında kendi kavrayış ve takdir normlarının yanlış-tanınmış ve tanınma kazanmış hâkimiyetini dayatabilmesidir. [İş dünyasının soylular sınıfı], sıklıkla yabancı veya teknokratik bir grubun kontrolünde olan ikinci mertebedeki şirketlerin yöneticileri gibi, şirket yahut diploma yoluyla yükselmişler üzerindeki, örneğin, bu şirketlerin yürütme kurullarına tek taraflı iştirakinde tezâhür eden tahakkümünü, sembolik tahakkümün mülayim şiddetine olduğu kadar, iktisadi gücün amansız kısıtlarına borçludur.

Tablo 36

Sosyal kökene göre kulüplere veya şeref nişanı zümresine mensubiyet

Babanın işi	Hiçbiri	Otomobil Kulübü	Maxim İşletme K.	Jokey Kulübü	Yarış Kulübü	Rotary Kulübü	Şeref Nişanı Yok	Şövalye	Subay	Kumandan	Yüksek Subay, Büyük Haç	Toplam
Çiftçi, mv. yaka.,ücretli, ort. düz.-b.y., zanaatçı, dükkân sahibi	82,5	7,0	-	-	3,5	7,0	17,0	36,5	26,5	20,0	-	100
Yönetici, mühendis	80,0	4,0	-	-	12,0	4,0	23,0	50,0	23,0	-	4,0	100
Subay, toprak sahibi	74,0	13,0	-	13,0	-	-	27,0	6,5	20,0	40,0	6,5	100
Liberal meslek, yüksek memur	48,0	32,0	5,0	5,0	5,0	5,0	11,0	16,0	32,0	38,0	3,0	100
Büy. tücc., sanayici	66,0	27,0	-	3,0	3,0	11,0	29,5	29,5	19,0	19,0	3,0	100
Büy. san., yön kur. üy., şirket başk., banka sahibi	50,5	36,0	3,5	4,0	4,0	2,0	27,0	23,0	28,5	14,5	7,0	100
Hepsi	61,5	23,5	2,0	3,5	4,5	5,0	22,5	27,5	26,0	20,0	4,0	100

Tabloya sadece, kayıtlı üyeler yıllığından doğrulamasını yapabildiğimiz kulüpleri aldık. Her bir kulübe kayıtlı olan ve şeref nişanı sahibi PDG'lerin yüzdesini görmektesiniz.

İşgal edilen kadrolar arasındaki karşıtlığın, ifadesini onları işgal edenlerin özelliklerinde nasıl bulduğunu bir kez daha görüyoruz: Bu özelliklerin nitelediği *hayat tarzının* kurucu unsurunu oluşturan habitus, yapının içerisindeki nesnel potansiyelin hayata geçirilişinin pratik aracısıdır.[22] İki kontrol türü olan özel ve kamusal arasındaki karşıtlığın, aile şirketinin ketum ve gizli patronlarıyla bürokratik şirketin "halka mal olmuş [kamusal] isimleri" arasındaki karşıtlığa tahvil olduğunu gördük. Aynı şekilde, bankanın ya da onun mantığını benimsemiş olan sanayi gruplarının finans kapitalizmi[23] ile büyük sanayinin tekelci kapitalizmi arasındaki karşıtlık da ifadesini, yansıtmanınkinden farklı bir man-

22 Konumlarla onları işgal edenlerin yatkınlıkları arasındaki bu tekâbüliyet, sosyal uzamın bütünü ölçeğinde olduğu kadar özel alanların (din alanı, akademik alan vb.) içerisinde de gözlemlenir. İstisnalar, yani uyumsuz vakalar da, özellikle etkileri bakımından, sıradan uyum ilişkisine atıfla kavranabilirler: Eğreti konumlara yerleştirilmiş faillerin sıklıkla yeniliklerin, hatta altüst edici değişimlerin itici gücü olduklarını biliyoruz.

23 1972 yılında Pierre Jouven'in liderliğinde olan PUK, yahut başında, Politeknikli köprü-yol mühendisi, iş dünyasıyla irtibatı ailesine dayanan (babası çeşitli şirketlerin yönetim kurulu üyesi, *Compagnie générale des accidents* yönetim kurulu başkanı, dedesi hekim) Ambroise Roux bulunan CGF, aslında "endüstriyelden ziyade mali hedeflere sahiptir": CGF'yi teknisyenler değil finansçılar kurmuştur. Teknik yön her daim, kazanç çerçevesinde değerlendirilmiştir" (A. Roux, *Entreprise*'de röportaj, 1967).

> tıkla, bir yandan şahsi bağlantılarını finansal bağlantılara tahvil etmeye yatkın, yüksek çevrelerle ilişkilere sahip halkla ilişkiler insanlarıyla diğer yandan mali sermaye mantığının gerektirdiği, bilginin ve mali gücün otoritesine dayanan "mülayim" kontrol işlevlerinden ziyade şirketin iç yönetiminin gerektirdiği geleneksel otorite ve yönetme işlevlerini yerine getirmek konusunda donanımlı olan teknik kadrolar (içlerinden bazıları eski yüksek rütbeli subaylar veya mülki amirlerdir) arasındaki zıtlıkta bulur.

Yapılarla failler arasında; şeylerde nesneleşmiş yahut şahıslarda bedene kazınmış niteliklere anlamlarını ve değerlerini veren alanla bu şekilde tanımlanmış olan alanda nitelikleriyle oyunu oynayan failler arasında; yahut özel vakaya gelirsek ekonomik güç alanındaki konumlarla o konumları işgal edenlerin yatkınlıkları arasında, şirketlerin özellikleriyle (boyut, eskilik, kontrol biçimi vb.) yöneticilerinin özellikleri (soyluluk unvanları, mülkiyet senetleri, diploma vb.) arasında seçim yapmak durumunda değiliz. Şahısları devreye sokmak suretiyle, iktisadi kurumların işleyişinde neyin sadece şahıslardan kaynaklandığını (Floriat'lar, Beghin'ler, Dassault'lar yahut Prouvost'lar gibi, tek birleştirici esası, kurucusunun şahsı olan tuhaf bir şekilde karma yapıya sahip gruplar, bunun uç örneğidir) tespit etmeye çalışabiliriz. Ancak bu, şahıslarda en şahsî olan yanların aslolarak, alanın yapısına, ya da daha net bir ifadeyle alanın içerisinde işgal edilen konuma reel yahut potansiyel olarak nakşolmuş beklentilerin şahsa bürünmesi olduğunu unutturmamalıdır. Bir şirketin yöneticilerinin ağırlıklı olarak sahip olduğu sermayenin türünün, söz konusu şirketin iktisadi alan içerisindeki konumuna ve hem diğer şirketlerle hem de devletle ilişkilerine dair bir gösterge oluşturabilmesi bundandır: Patronu olarak Paris burjuvazisinden bir aileden gelen bir maliye müfettişini seçen bir şirket, en spesifik işlevlerini yerine getirmek için, sadece örneğin verimliliğini veya kârını artırmak üzere şirket üzerindeki gücünü icra edecek bir "yöneticiye" değil, başka şirketlerin ve özellikle de devletin temsilcileriyle ilişkilerinde, şirketin sermayesine kendi şahsi kredisi dediğimiz şeyi; yani şahsına eklenmiş veya hatta bedenine kazınmış niteliklerin hâlihazırda ve potansiyel olarak sağladığı tüm kaynakları ("saygınlık" ve "temayüz", "kültür" ve "yol-yordam", soyluluk unvanları ve diplomalar) ekleyen bir sözcüye ihtiyaç duyduğunu ilan eder.

Neyin "işlevsel" olduğunu –işin tam anlamıyla *teknik* tanımının içerdiği donanım ve yetkinlikler–, neyin, belli bir sermaye türüne en elverişli pazarı sunacak ve böylelikle bu sermayeyi elinde bulunduranları meşrulaş-

tıracak tanımı üretmeyi amaçlayan sembolik bir edim vasıtasıyla, işleve nedensiz ve suni biçimde dışarıdan dayatıldığını ayırt etmeye çalışmanın, başka herhangi bir yerde olduğundan çok daha anlamsız olduğu aşikârdır. İşverenlik işlevinin, bu işlevi yerine getirmenin meşru temsilini dayatma kapasitesini de içeren tanımını büyük ölçüde o işlevi başarıyla yerine getirenler ürettiği içindir ki, sosyal uzamın yüksek konumlarını işgal edenlerin özellikleri –bir yarış atına, Foch Caddesi'nde bir daireye yahut resim koleksiyonuna sahip olmak gibi görevin en teknik tanımıyla görünürde ilgisiz olanlar da dâhil–, o konumların özellikleri konusundaki en bilgilendirici araçtır.

"Seçkinler Sınıfı" [L"élite"]

Soyluluğun reddini savunan toplumlarda hiçbir soyluluk unvanı kendi başına soyluluğu tevdi etmeye yetmez. En yüksek diplomalar da, *establishment'a* erişimin gerekli ancak yetersiz; faydalı ancak belirleyici olmayan şartlarıdır. Öte yandan, şayet münasip "yol-yordamı bilmek" eşlik etmiyorsa, zenginlik diplomadan da yetersizdir: "Ne parası olduğu ne de yol-yordam bildiği için başarılı olması imkânsız olan" ve *establishment* tarafından harcanan Jacques Borel hatırlatılır; muhtemelen *Engins Matra* Şirketi başkan yardımcısı ve genel müdürü ve *Europe 1* radyosu başkan vekili Dordogne, Nailhac doğumlu Sylvain Floriat düşünülerek sosyeteye girişin, "aldığın terbiyeyi zarifleştirmeyi" ve "memleketinin aksanını kaybetmeyi"[24] gerektirdiği belirtilir. İşgal edilen konumun, şirketin cirosuyla veya hisselerinin toplamıyla ölçülen önemi pek çok kişi için ehemmiyet taşısa da, şu gözlemi rahatlıkla yapabiliriz (analiz de bunu doğrulamaktadır): Büyük bir şirketin başındaki kişinin *establishment* üyesi olmaması mümkündür. Şirketin ve faaliyetlerinin (sektör) doğası bu noktada devreye girer: Bankacılık, ağır sanayi, deniz taşımacılığı, kamu hizmetleri (1946 özelleştirmeleriyle birlikte su dağıtımıyla sınırlıdırlar)[25] gibi "soylu" faaliyetlerin karşısında otelcilik, lokantacılık (Ja-

24 Bu ve bunu takip eden alıntılar, aslında tümünün aynen verilmesini hak eden bir makaleden alıntıdır: Makale, Büyük Okullar'ın (mesela Ulm veya Peyrefitte) ziyaretçi defterleri, edebi röportajlar gibi, yüceltenin masumluğunun, yüceltilenin yeterliliğiyle birleşerek, bilimsel analiz gün ışığına çıkarttığında isyan ettiren, hem en nesnel hem de en mahrem hakikatini ele verdiği hagiografik söylemlerdendir (Bkz. R. Tendron, "Establishment: Les Intouchables", *Le nouvel économiste,* 102, 17 Ocak 1977, s. 66-72).

25 Paribas yönetim kurulu başkanı Jacques de Fouchier, Hindiçini ve CFS PDG'si François de Flers, Denain Nord-Est-Longwy PDG'si Pierre Champin, CGE PDG'si Ambroix Roux, Birleşik Taşımacılar PDG'si Francis Fabre, Delmas-Vieljeux Denizcilik ve Taşımacılık PDG'si Tristan Vieljeux Grafik 17'nin 2. eksenindedirler.

cques Borel) ve AVM veya büyük süpermarketlerin "eski rejim" versiyonları olan büyük mağazalar gibi[26] çok eski olmalarının yükselttikleri hariç tüm ticaret ve distribüsyon faaliyetleri yer alır –"kozmetik" (François Dalle) ve gayrimenkul gibi en itibarsız olanlarından bahsetmeye gerek bile yok–.[27] "Demokratik" toplumların seçkinlerinin ayırt edici özelliği, istatistiki olarak tanımlanmalarıdır: İstatistiğin, *de omni et nullo* aksiyomunu çiğnediği hallerden biriyle, grubun üyelerinin tamamı, grubu tanımlayan özelliklerin tamamını üzerlerinde taşımaz. Ayrıca, Rapoport'a göre bir bulutun yahut bir ormanın sınırı[28] için olduğu gibi, bir grubun iktisadi *establishment* olarak sınırı,[29] hayali bir çizgidir (yahut yüzey). Bu özellikten çıkarabileceğimiz tüm sonuçları hemen görüyoruz: Aynı anda hem mensubiyet hakkı veren *tüm* özellikleri ve tüm unvanları üzerinde toplamış olan az sayıdaki örnek bireyi (Jacques de Fouchier gibi) sergilerken biri hariç tüm özellikleri üzerinde taşıyan örnekler ön plana çıkartılmak suretiyle açıklık ve "fırsat eşitliği" yanılsaması ayakta tutulabilir.[30] Ama hepsi bu değil. Grubun farklı üyelerinin karşılaştırılamaz değilse de en azından *ikâme edilemez* olması, yani birbirleriyle hiçbir açıdan özdeşleştirilemeyecek olmaları ve tüm tanımlara *istisnalarla* itiraz edilebilecek olması öznel bir yanılsamayı doğurur: tanımlanamaz olan "şahsın" gizemi yanılsaması ve grubun, seçilmişliğin mucizesi üzerine kurulu olmasından ötürü "istisnai" bireylerin veya yeri doldurulamaz "şahsiyetlerin" toplamı olduğu yanılsaması.Tüm aristokrasiler kendilerini her türden tanımın ötesinde olarak tanımlarlar: İş dünyasının *gentry*'si kendini formel tanıma kriterlerinin ve açık hal-tavır kaidelerinin ötesinde hisseder ve öyle olduğunu iddia eder. "Başkan Caplain'ın izah ettiği gibi, mutabakata kurallarla –hatta yazılı olmayanlarıyla bile değil–, bir bireyin tavırlarına dair

---

26 Ticari şirketlerinin çoğunun PDG'lerinden farklı olarak, *Au Printemps* [1865'te Paris'te kurulmuş büyük mağaza zinciri, ç.*n.*] PDG'si Jean Vignéras, 2. eksenin üst kısmında konumlanır.

27 Şeref Nişanı'na sahip olmayan nadir PDG'lere (% 22,5), en az soylu faaliyetlerde (ticaret, içecek), yabancı şirketlerin ikincil mertebedeki iştiraklerinde yahut önemli bir grubun doğrudan kontrolünde olan şirketlerde rastlanır.

28 E. Rapobort, R.R. Grincker içinde, *Toward a Unified Theory of Human Behavior,* New York, Basic Books, 1956.

29 Yani kabaca, mütekabiliyet analizinde tanımladığımız uzamın iki üst bölgesi (aynı şeyin, alanın iki kutbuna yakınlıklarıyla tanımlanan grupların sınırı için de söylenebileceğini gördük).

30 İstatistiğin toplumsal dünyanın bizzat işleyişine nakşolmuş olmasından ötürü, istatistiki analiz sadece teknik planla sınırlı kalamaz: İstatistiğin toplumsal etkilerini ve toplumsal gerçekliğin istatistiki etkilerini kavrayamamak –bir başka örnek, nesnel ihtimaller ile öznel ihtimallere dair tartışmadır–, sosyolojinin farkında olmadan, yani kaçınılmaz olarak kötü sosyoloji olması sonucunu getirir.

genel kanıyla ulaşılır. (...) "Kimin dâhil olup kimin olmadığını içgüdüsel olarak biliriz" diye konuşan büyük sanayi lideri, "*Establishment'a* dahilseniz, *establishment'tan* bahsetmezsiniz" diye devam eder. Tabiatıyla "*Establishment'ta* gerçek anlamda sol görüşlü hiç kimse yoktur" ama bu noktada da her şey yoluna yordamına göre: Kendilerini ilericiliğe kaptırarak sırrı açığa çıkaran ve kastlarına ihanet eden maskaraların[31] payına tahkir düşse de, "toplumsala" dair iyi niyetli kaygılar kabul görür: "Lafarge'ın eski patronu Marcel Demonque toplumsal kaygılarını dile getirdiğinde "muadilleri gözyaşlarını tutamazlardı" ama kendisi aynı zamanda "sıkı bir sağcı idi". Aynı şekilde, âdetlere tam alışmamış falanca sonradan görme için affedilmez olan, denklerince bir başkasında hoş görülebilir. Jacques de Fouchier'nin bahsettiği, "yazılı bir tüzüğü de üye listesi de olmayan, sadece *içgüdüye dayanan* spontan bir *kooptasyonla* işleyen" ve kendisine dair yaklaşık bir fikri en seçkin kulüpler[32] veya *Siecle* [Kulübü] akşam yemeklerinden ziyade, bazı büyük şirketlerin (örneğin Paribas veya PUK) yönetim kurullarının verdiği bu "kulüp", "yasayı yapma ve yasaya uyulmadığında cezalandırma hakkını kendinde gören" bir meşrulaştırma mercii gibi çalışır.

Bu dayanışmaların, aynen temellerindeki hayat tarzı benzerlikleri gibi karşılıksızlığın, "ruhun gıdası olarak kültür"ün tarafına yerleştirilmesi gerektiği düşünülmemelidir –ekonomi dünyasından bahsedildiği anda kendini dayatan ekonomizm biçimi adına yapılabilir bu–; salt ekonomik bir mantıkla kavrayamayacağımız ekonomik tercihlerin kurucu unsurunu oluştururlar. Kredi üzerinde gücü olanlar nezdinde "krediniz" yoksa kredi alamayacağınızı unutmak, ancak ekonomik ilişkilere dar bir ekonomik bakış açısıyla

---

31 1965'ten bu yana Prétebail genel müdürü olan Lucien Pfeiffer bu oyunbozanlardan biridir: Bankacılık dünyasına davetsiz, "uzun süreli kira" ile giren, HEC çıkışlı, "sol" fikirleri benimsemiş (1959-1961 yılları arasında *La Vie catholique illustré* dergisinin direktörlüğünü yürütmüştür), Şirket ve Gelişim Derneği ile Genç Şirket Yöneticileri Merkezi üyesi bu esnaf çocuğu, *establishment*'a toslayacak tüm özellikleri üstünde toplamaktaydı (bkz. *l'Expansion*, Ocak 1976, sç 36 ve J.P. Roulleau, *Les Champions de l'expansion: Une nouvelle race de dirigeants*, Paris, Cercle du livre économique, 1969).

32 *Establishment* üyelerinin çoğunun (2 numaralı eksenin üst kısmında konumlanırlar), *Who's Who*'da, bir kulübe üyeliklerinden bahsetmekten kaçınmak suretiyle, hiç şüphesiz bu türden buluşmaların üzerinde olduklarını (bu türden buluşmalar için yukarıda olduklarını/bu türden buluşmalardan fazlası olduklarını) ortaya koymaları hayli kayda değerdir. Buna delalet eden bir anekdot: "Ben başkaları gibi değilim, hiçbir şekilde snob değilimdir; bu türden şeylere sinir oluyorum, beni... Polo de Bagatelle'in başkanıysam eğer, âdetten olduğu, görev olduğu için (...). Eşim adımını bile atmaz oraya; "Gelmen lazım çünkü babamın anısına kadeh kaldırılacak" dediğimde, "kızlarından birini götür beni değil, boğuyor beni" der bana. (Polo de Bagatelle Başkanı Elie de Rothschild'in söyleşisi).

yaklaşmakla mümkündür. Aristokratik grupların, –ki dâhil olanlar açısından hem gizemleri hem de çekicilikleri buradan gelir– tanışıklıklarının apaçık keyfiliği dışında bir dayanakları yoktur. Mensup olma veya dışlanmaya dair tüm yargıların kurucu ilkesinin grupta ne kadar eski olunduğunun ta kendisi olmasından ötürü (söz konusu yeniden üretim biçiminin ürünlerinin tüm pratiklerine, o ender rastlanan ve haklı olarak taklit edilemez olarak algılanan, tüm kooptasyonların temelinde olan, doğal denilegelen temayüzü vermeye muktedir özellik), bu keyfilik son derece açıktır.

Bu konularda her şey *zaman* meselesidir: "'Bir veya iki kuşak içerisinde Carrefour'un çocukları belki *establishment* mensubu olacak.' 'Belki', zira Guichard ve Perrachon taşra *establishment*'ını hiç aşamadı."[33] Zaman, yani ancak zamanla edinilebilen, zamanının gelmesini bekleyebileceğinizi ve beklemeyi bildiğinizi gösteren yol-yordam: Özellikle, gayrimenkul piyasasının maceracılarında hayli eleştirilen *spekülasyon*, sonradan görmenin, eski model bankacının ağır ve garantili birikiminin tam karşısında duran aceleciliğini ele verir. Gayrımenkul gibi bazı sahalarda "para kazanmanın çok ahlaklı olmaması" iki sebeptendir (en azından doğrudan para kazanmanın: Bankacılar olmasa müteahhitler ne olurdu?): "Kelimenin olumsuz anlamıyla spekülasyona" ve kuralı askıya almaya, yani rüşvet şüphesine (saygıdeğer insanlar arasındaki bağlantıların izin verdiği *yüksek derecede* örtmeceli nüfuz tekniklerine sahip olunduğunda, iş dünyasının adabımuaşereti adına kaçınılabilecek davranışlar) davetiye çıkartmaları ve ayrıca, iktisadi ilişkilerin yalın ve hoyrat gerçekliğiyle uyumlu ("balyoz gibi", "hoyrat"), yani bu ilişkilerin içine, hakikatini hem kendinden hem de başkalarından saklamak için gerekli olan art niyeti katamayan iktisadi faillere davetiye çıkartmalarındandır. İş dünyasının adabımuaşereti ve burjuva yaşama sanatının kurucu unsurunu oluşturan davranış kuralları; yani gösterişli harcamaların reddi ("eşini, parmağının yarısını kaplayan bir pırlantayla dolaştırmak" ya da "ofise Rolls'le gelmek" yakışık almaz), kendini sakınmak ("*establishment* göze çok batan başarılardan hoşlanmaz") ve ketumluk (falanca patron, çok

33 A. Duffau, "Le palmarès des fusions", *L'Expansion*, Mart 1974. "Bir bankacı, bir dönem gıda sektörünün büyük birleştiricisi olarak ortaya çıkan Raymond Sachot hakkında şöyle demektedir: "*Çok hızlı gitmek* istedi ve bankacılarla arası her zaman çok iyi değildi. Aldıklarını hisse senediyle öder, ardından senetleri kıymetlendirmeye çalışırdı. Ama fazla sık bankacı değiştirirdi: Elindekiler kıymetlendiği anda yenilerini sürerdi piyasaya. Raymond Sachot'nun başarısı bu sebeple geçici oldu ve bu sebeple grubunu, James Goldsmith'in yeni ortaya çıkmakta olan çokuluslu şirketinin içinde eritmeye mecbur kaldı" (*a.g.e.*, vurgular bana ait).

fazla konuşmakla ve televizyonda yahut kolokyumlarda çok fazla görünmekle eleştirilir), "özel hayatın saygıdeğerliği"[34] ve giyim-kuşamın ağırbaşlılığı: Şüphesiz hepsi de grubun, varlığının ve iktidarının temellerini kendi kendisinden gizlediği müşterek art niyetin; kârın ve gerektirdiği sosyal ilişkilerin ilk inkârının ifadeleridir.

Aristokrasilerin sonradan görmelerden hiçbir zaman hazzetmemeleri, sadece her türden *numerus clausus*'un kurucu unsurunu oluşturan bir savunma refleksi değildir. Bu hırslı geç kalmışların, hem son derece hızlı elde ettikleri başarılarından hem de ister istemez hoyratça elde etmiş oldukları bu başarıyı naif bir gösterişlilikle dışarı vurmalarından veya ortaya sermelerinden ötürü, ilk birikimin temelinde yatan keyfî şiddeti hatırlatmalarıdır asıl sorun. *Establishment*'a mensubiyetin iş hayatında ne kadar eski olunduğuyla yakından ilişkili olması[35] hiç şüphesiz, sembolik tanınma ve güven sermayesinin, yani tek kelimeyle söyleyecek olursak meşruiyet sermayesinin, ekonominin kanunlarından farklı, kendi biriktirme kanunlarına sahip olmasından ötürüdür. Willot kardeşlerin dediği gibi "kazanmak, muhafaza etmekten daha kolaydır". Kalıcılığını sağlayan sermayenin krediye, prestije, yani yanlış-tanınmış, tanınma kazanmış, meşru sermaye olan sembolik sermayeye dönüşme eğilimine sahip olması, eskimenin getirdiği bir sonuç olmaktan ziyade, sermayenin, kalıcı olabilme gücünü, bekasını, yeniden üretimini kısmen, sanat eserleri yahut eğitim gibi daha iyi gizlenen türlere tahvil olmak suretiyle kendini *tanıtma*, yani yanlış-tanıtma, sermaye olarak bilinmemesini sağlama yetisine borçlu olmasından; ayrıca, bekasına ister istemez, sahiplerinin kendisiyle ilişkilerindeki bir değişimin eşlik etmesindendir: Kurucuların, iktisadi ilişkilerin vahşiliğine yansıyan sertliği yerini, tevârüs edilen zenginliğin rahatlığına bırakır.

Nitekim diplomaların, hele de daha az nadir ve en "monden" olanların, iktisadi güç konumlarına erişmek hususundaki etkileri bazı şartlara bağlıdır; ancak ve ancak aşılanması yahut verilmesi okulun işi olmayan başka unvan ve niteliklerle bir araya geldiklerinde tam olarak verimli olabilirler.

---

34 "Büyük bir PDG, çok hassas şartlarda gerçekleşen bir boşanma yüzünden, Fransa Bankası'nın yöneticisinin davetlerinden iki yıl boyunca mahrum kaldı. Zira metres sahibi olmak hatta metresini insan içine çıkartmak yasak değilse de, dramlara sebebiyet verilmemelidir" (R. Tendron, *a.g.e.*).

35 Ailenin, hatta bireyin iş dünyasındaki eskiliği: Pantuflajın erken bir dönemde gerçekleşmesinin, *establishment*'a aidiyetin tanımlanmasına katkısı çok kuvvetlidir, zira iş dünyasına aşinâlık, özel sektöre geçme eğilimini ve ihtimalini güçlendirir.

Yükseköğretim diploması olmayan ya da IEP'de okumuş PDG'ler,[36] hem eski ve soylu –ayrıca, eskiler içerisinde de en eskiler–,[37] hem de soylu ailelerle, geleneksel olarak soylulara has özelliklerden en mahrum, daha yeni ailelerden gelen Politeknikli patronlarinkiyle çok daha fazla ittifak halindeki ailelerden gelirler: IEP mezunlarının, en eski ve en itibarlı kulüplere (Jokey Kulübü, Otomobil Kulübü, Interallié Kulübü) üye olmalarına çok sık rastlanırken Politekniklilerin bir kulübe üye olmalarına mühendislik okullarından –özellikle Centrale, Paris, Nancy ve Saint-Étienne Madencilik– veya ticaret okullarından mezun olanlardan[38] bile az rastlanır –tek istisna, Bois de Boulogne Kulübü'dür–. Politeknik çıkışlı patronlar, özelikle de içlerinden, taşra küçük burjuvazisine mensup olanlar için –ki onlara en çok, ya yabancı iştiraklerin ya da çok köklü olmayan sanayi kurumlarının başında rastlanır–, okul ve diploma, iktidar alanına girmenin belirleyici şartıdır. IEP çıkışlı olan ve neredeyse tamamı Paris'in iş (özellikle banka) burjuvazisine yahut daha eski aristokrasiye mensup ailelerden gelenlere özellikle aile şirketlerinde ya da teknokratik şirketlerde rastlanır ve daha az seçici bir akademik kurumun diploması,[39] her şeyden evvel meşrulaştırma işlevi görür. Diplomaların iktisadi güç konumlarına erişimin kapısını aralamasına rağmen, ailevi yeniden üretim biçiminin, büyük bürokratik firmalar gibi, okul bileşenli yeniden üretim biçiminin etki gücünü en rahat tatbik edebileceği sahalarda dahi, bu

36 Üçüncü faktör, sosyal başarılarını okul başarılarına borçlu olan (Politeknikli ağırlıklı) bir grup patronu, PLM PDG'si Baron Elie de Rothschild, 1972'de Rhone-Poulenc PDG'si olan Wilfrid Baumgartner, babası şirket yönetim kurulları üyesi olan IBM PDG'si Christian de Waldner gibi IEP'de tahsil görmüş; yahut Janson'da tahsil görmüş bir bankacı çocuğu olan *Société marsellaise de crédit* PDG'si Edouard de Cazalet, 1972'de Gervais-Danone'un PDG'si olan, sanayici oğlu ve "Fransa'da süt sanayiinin yaratıcısı" Charles Gervais'nin torunu, Fenelon Okulu ve Condorcet Lisesi'nde tahsil görmüş, sadece bakalorya sahibi Jacques Corbiere veya Beghin-Say'ın, şeker sanayicisi oğlu olup eğitimini Janson Lisesi'nde yapmış PDG'si Ferdinand Beghin gibi diploma sahibi olmayan bir ikinci grubun karşısına koyar.

37 IEP'ye devam etmiş ve öntakılı bir soyada sahip PDG'lere, soylulara ait sözlüklerde, diğer eğitimlerden geçmişlerden daha çok rastlanması kayda değerdir (Özellikle bkz. Dugast Rouilly (der.), *La nobiliaire de France (actuel),* Nantes, 1972, 2 cilt veya E. de Sereville, F. de Saint Simon, *Dictionnaire de la noblesse française,* Paris, La Société française du XX. siècle, 1975).

38 Ticaret okullarından (ve çoğunlukla, birkaç nesildir iş dünyasının içinde olan ailelerden gelen) yahut Centrale veya Madencilik gibi mühendislik okullarından mezun olan PDG'lerin kulüplere üye olmalarına (özellikle Otomobil Kulübü) ve şosyete sporlarını yapmalarına (özellikle golf ve yatçılık) çok sık rastlanır.

39 IEP öğrencilerinin (bakaloryada alınan mansiyonlara yahut genel sınava aday gösterilmeye göre ölçülen) başarı oranlarının, Büyük Okullara hazırlık sınıfı öğrencilerininkinden ve tabiatıyla Ulm ve Politkenik öğrencilerininkinden çok daha düşük olduğunu biliyoruz.

Tablo 37
Yüksek öğretim kurumuna göre iş dünyasındaki kuşak ve "soyluluk" göstergeleri

	İş dünyasındaki eskilik				Öntakılı isim				
PDG'nin diploması (%)	*Sadece PDG*	*En az baba ya da kayınpeder*	*Dede ve daha da geriye*	*Toplam*	*dede cüppe burjuvazisinde*	*Anne*	*Baba*	*Eş*	*Bottin Mondain*
Politeknik (n=43)	72,5	22,5	5,0	100	15,0	5,0	-	9,0	46,5
IEP (n=45)	57,5	15,0	27,5	100	37,5	29,0	16,0	22,0	80,0
Mühendislik okulu (n=39)	49,0	36,0	15,0	100	5,0	5,0	8,0	8,0	38,5
İşletme okulu (n=17)	35,0	41,0	24,0	100	6,0	6,0	-	12,0	53,0
Hukuk, fen, edebiyat fak. (n=39)	46,0	37,0	17,0	100	8,0	13,0	8,0	15,0	44,0
Orta ya da yarım kalmış yükek öğrenim (n=29)	18,0	53,0	29,0	100	14,0	14,0	17,0	14,0	52,0
Hepsi	49,0	32,0	19,0	100	16,0	13,0	9,0	14,0	53,0

Ailenin cüppe burjuvazisinde ne kadar eski olduğu, soylular sınıfına ait olup olmadığı ve Bottin Mondain'de yer alıp almamaları konusunda, akademik yolların birinden veya diğerinden geçmiş olmalarından ötürü bu özelliklerin her birini üzerlerinde taşıyan PDG'lerin yüzdesini görmektesiniz.

yeniden üretim biçimine kafa tuttuğunu böylece görüyoruz: Kayda değer miktardaki egemen konuma erişimi tek başına sağlamaya devam etmenin ötesinde, tevarüs edilmiş ekonomik sermayeyle birleştiğinde ve hatta o olmadan bile, denk veya hatta daha yüksek diplomalara sahip rakipler karşısında avantaj sağlayan son derece özel kültürel sermaye biçiminin; görgünün, yol-yordamın, aksanın ve sosyal sermayenin elde edilebileceği tek yer, en eski burjuva ailelerindeki kültürel öğrenme sürecidir.

Değişimin/Evrimin Yönü

Öte yandan, bizzat ekonomi alanının göbeğindeki bazı konumların, hem de en önemlilerinin, otoritesi ve gücü mülkiyet senedinden çok diplomaya dayanan patronların erişimine açık olmasının, ekonomik mirasın doğrudan aktarımına dair toplumsal temsili etkilememesi imkânsızdır. İş dünyasının yeni soyluları, güçleri, toplumsal aktarımın daha ilkel bir hâline dayanan ve miadı dolmuş bir çağın kalıntıları addettikleri aile patronlarından, yüksek memurların devlet patronlarıyla diyalog kurduğu komisyonlarda, ku-

rullarda yahut kulüplerde ortaya çıkan dilde, bir başka çağın gayrımeşru imtiyazlarının sahibi olarak bahsederler. Meşruiyetini eskiden olduğu gibi zenginlikten ve doğuştan getirdiklerinden değil, "zekâdan"[40] ve "donanımdan" aldığına kâni olan bu soylular sınıfı kendini, muhafaza için gerekli olan değişimi tasarlamaya, arzu etmeye ve yönetmeye kâdir aydın bir avangard grup olarak algılar.[41]

Bu şartlarda, iki tahakküm ve yeniden üretim biçiminin ileride ne olacağı meselesinin, yeni seçkinler sınıfının sözcülerinin, geleceği târif etme kisvesi altında geleceği üretmelerine vesile olan çıkar güden kehanetlerinin en temel nesnelerinden biri olması anlaşılırdır. Özel işletmenin miadının kesinlikle dolduğunu; "teknokratların" "vârisler" (Granick'le) karşısında yahut *managers*'ın *owners* karşısında zafer kazandığını ilan eden "teorilerin", iktisadi alanda her daim mevcut ve faal olan bir karşıtlığı, taraflardan birini geçmişe gönderen, geriye dönüşü olmayan kaçınılmaz bir evrimin mantığına nakşetmekten başka bir şey yapmıyor olduğundan şüphelenmemiz belki de gayet yerindedir. İktisadi alanın iki kutbunu, üzerinde düşünmeksizin "önce ve sonra", "geçmiş ve gelecek", "avangard ve muhafız" diliyle târif etmek tek başına, onları her bir an karşı karşıya getiren ve hem iktisadi gücün meşru icrasının hem de bu güce erişimi sağlayacak meşru unvanları veya daha net bir ifadeyle, her birinin çıkarına en uygun *siyasi tedbirleri* târif etmek suretiyle şirketlerin hâkimiyetinin ve yeniden üretiminin iki biçiminin geleceğini târif etme gücü üzerine verilen politik mücadelede taraf tutmaktır. Bir evrimden; mülk sahiplerinin gerilemesinden ve buna mukabil yöneticilerin yükselişinden bahsetmek, tarihin yönüne dair zımnî olarak taraf tutmak ve şirketler alanının ve zaman içindeki değişiminin yapısının kurucu ilkesi olan

40 Ambroise Roux'dan her daim, "büyük bir zekâ" diye bahsedilir. Zekânın sınavlardaki başarıyla özdeşleştirilmesinden ötürü, bu yarışlardaki dereceler de tabiatıyla hep hatırlatılır: Örneğin, Jacques de Fouchier'nin maliye müfettişliğine birincilikle girdiğini söylemekten hiç geri durmazlar. Bernard Brizay, 1972 Ekim'indeki işveren kurultayının ardından CNPF'nin yöneticilerinin, "PSU'nun [Birleşik Sosyalist Parti, 1960-1990] gazetesi *Tribune socialiste*'te çıkan 'bu kapitalizm, çok akıllı' itirafından" pek keyiflendiklerini anlatır (bkz. B. Brizay, *Le Patronat: Histoire, structure, stratégie du CNPF*, Paris, Seuil, 1975, s. 192).

41 Aile şirketiyle toplumsal ilerlemeye açık büyük modern şirket arasındaki karşıtlık gayet doğal biçimde, ekonomik-bürokratik yeni "seçkinlerin" dünyaya bakışını, geçmiş (aşılmış)/gelecek, kapalı/açık, yerel/ulusal, geleneksel/modern vb. şeklinde düzenleyen nötr mahallerde (*lieux neutres)* ortaya çıkan bir dizi basmakalıp inanış (*lieux communs*) arasındadır (bu kılık değiştirmiş muhafazakarlığın yapısı ve işlevlerine dair bir analiz için: P. Bourdieu ve L. Boltanski, "La science royale et le fatalisme du probable", *Actes de la recherce en sciences sociales*, Haziran 1976, sayı:2-3, s. 39-55).

bir güç dengesinin belli bir andaki hâli olabilecek şeye kaçınılmaz bir sürecin vardığı nokta muamelesi yapmaktır.[42]

> En temel sınıflandırma operasyonlarında ve örneğin *owners* ile *managers*'ı birbirlerinin karşısına koyan dikotomilerde, yani şirket idaresinin geleceğine ve devlet bürokrasisiyle ilişkilerine dair iddialı kehânetlerde neyin masada olduğunu göstermek için, yeni egemen ideolojinin "kınadığı" üç farklı patron beyanını anmak yeterli olacaktır: "Aile teşebbüslerinin durumunun ümitsiz olduğunu hatta daha da beteri, tekstilin durumunun ümitsiz olduğunu düşünen Parisli teknokratlar bizi göz önünde bulundurmuyor" (Orta büyüklükteki bir tekstil şirketinin PDG'si olan Bertrand Lepoutre'la röportaj, A. Harris ve A. de Sédouy, *Les Patrons, a.g.e.*, s. 79). "Her şeyin, büyük şirketlerde temerküze doğru gidildiğini gösterdiğini iddia eden teorinin yanlış olduğuna katiyetle inanıyorum. Bence vazgeçilecek ondan..." (*Radiall* PDG'si Yvon Gattaz'ın röportajı, *a.g.e.*, s. 202). Teknokratik felsefenin aile şirketlerine dayatmaya çalıştığı yazgının sorgulanması, namına dayatıldığı ilkenin sorgulanmasına yani daha üst bir akılcılık ve verimlilik iddiasının sorgulanmasına kadar varabilir: "Bu gruplar neredeyse hiç kâr etmez, bir sürü şirketi bir araya getirirler ve birini telâfi edecek bir başkası hep vardır. En nihayetinde istihdam neredeyse sabit kalır. Hiçbir zaman çok kötü bir şey olmaz ve bir sürü insanı sokakta bırakmak zorunda kalmazlar. Ancak ellerindekinden asgari verim alırlar: Neredeyse kamulaştırılmış, neredeyse bürokratik ve dolayısıyla pek az verimlidirler" (Waterman PDG'si Francine Gomez'le mülakat, *a.g.e.*, s. 33). Bu "özel sektör" patronlarının ifadeleri, Saint-Gobain Ambalaj'ın PDG'si Alain Gomez (sol görüşlü) gibi, küçük aile şirketinin, şirket kasasıyla evin kasasını birbirine karıştıran, otokratik otorite biçimlerini ve rantçı zihniyetini vb. (bkz. *a.g.e.*, s. 271) devam ettiren patronu üzerine IEP'de aldıkları dersleri anlatmaya pek meraklı teknokratların sözlerinde karşılık bulurlar.

Sanayi şirketlerinin gelişimi yahut yöneticilerinin özellikleri üzerine tek bir tarihsel çalışma yoktur ki, analizin ayırdığı şirket kategorileri içerisinde hangilerinin geleceğinin olduğu konusunda ve dolayısıyla, şirketlerin tamamının geleceğinin ne olacağını devlet vasıtasıyla belirlemeye muktedir olma iddiasına hangilerinin sahip olması gerektiği konusunda açık veya zımnî bir şekilde konum almasın. Temerküzden ve bürokratikleşmeden bah-

42 Toplumsal dünyanın evriminin yönüne yahut şu veya bu boyutuna dair pek çok âlimane tartışma, (en azından kullanılan yöntemlerle) üzerlerinde hiçbir şekilde karara varılamayacak (haklarında tamamen karara varılamayan) tezleri birbirlerinin karşısına koyar. Bunların her biri, kendi kendilerini doğruladıklarını iddia eden kehânetler; başka bir deyişle peygamberin/kâhinin çıkarlarına en uygun geleceği, onu ilan etmek suretiyle hayata geçirmeyi ve karşısındaki ihtimali büyülü bir şekilde, bir tür lanetle kınamayı hedefleyen sembolik darbelerdir.

Tablo 38
1952, 1962 ve 1972'de ilk 100 şirketin PDG'lerinin diplomaları ve içinden geldikleri sınıf

	sadece Politeknik	Politeknik, Maden vb.	Diğer müh. okulu	Hukuk	Fen, edebiyat, tıp	IEP	İşletme okulu	Bakalorya, üniv. belirtilmemiş	Orta öğrenim	Yanıt yok	Toplam
1952											
Halk sınıfları ve orta sınıflar	4	4	-	1	-	-	-	2	-	-	11
Egemen sınıf	6	13	14	8	4	4	-	2	5	13	69
beyaz yakalar, müdürler	1	5	3	1	1	-	-	-	1	-	12
subaylar, toprak sahipleri	1	2	3	3	-	-	-	-	-	2	11
lib. meslekler, yüksek memurlar	-	4	3	2	1	1	-	1	2	1	15
sanayiciler, banka sahipleri	4	2	5	2	2	3	-	1	2	10	31
Cevap yok	4	2	3	1	-	1	-	-	-	9	20
Hepsi	14	19	17	10	4	5	-	4	5	22	100
1962											
Halk sınıfları ve orta sınıflar	1	5	2	-	-	-	1	-	-	1	10
Egemen sınıf	6	20	18	7	5	8	5	3	3	5	80
beyaz yakalar, müdürler	1	3	4	2	-	-	-	-	1	1	12
subaylar, toprak sahipleri	-	4	4	-	1	-	1	-	-	1	11
lib. meslekler, yüksek memurlar	1	6	1	-	-	1	1	1	-	1	12
sanayiciler, banka sahipleri	4	7	9	5	4	7	3	2	2	2	45
Cevap yok	1	1	-	1	-	1	-	-	-	6	10
Hepsi	8	26	20	8	5	9	6	3	3	12	100
1972											
Halk sınıfları ve orta sınıflar	3	1	5	2	-	-	2	-	-	-	13
Egemen sınıf	1	18	16	11	3	15	7	4	5	1	81
beyaz yakalar, müdürler	-	4	4	2	-	2	1	-	-	-	13
subaylar, toprak sahipleri	-	3	2	1	-	3	-	-	-	1	10
lib. meslekler, yüksek memurlar	-	6	-	3	-	4	1	-	-	-	14
sanayiciler, banka sahipleri	1	5	10	5	3	6	5	4	5	-	44
Cevap yok	-	-	-	2	-	-	-	-	1	3	6
Hepsi	4	19	21	15	3	15	9	4	6	4	100

setmek ve akademik sermaye vasıtasıyla ekonomik güce erişme imkânının arttığını belirtmek, bu olgular arasında senkronik olarak ve diyakronik olarak var olan ilişkiyi tesis etmek, yani geleceğin teknokratlara ait olduğunu zımnen iddia etmektir. Evrime dair istatistiklerin yaptığının, devlet üzerindeki hâkimiyet vasıtasıyla iktisadi güç alanında hakimiyet kurmak için verilen politik mücadelenin belli bir anındaki sonucunu kayıt altında almaktan ibaret olduğunu unutmak, alanın mantığındaki durumun nesnel potansiyeline

ait bir *yönelimi* kaçınılmaz bir *evrim* olarak târif ederek dayatmayı başaranlara yeni bir silah sağlamaya yeter de artar.

Ancak, şirket yöneticilerinin özelliklerinin evriminin yönü meselesinin, aslolarak politik bir mesele olduğunu bilmek yetmez. Politiktir, zira farklı özellikleri taşıyanların, işgal ettikleri konumu işgal etmelerinin ve onu ifa ettikleri şekilde ifa etmelerinin (örneğin az ya da çok etkili –verimlilikle meşrulaştırma–; "katı" yahut tersine "liberal" – "sosyal politika" ile meşrulaştırma–) ne derece meşru olduğu meselesinin üstünü örter. İstatistiki tespitlerin, örneğin 1952 ile 1972 arasında, yükseköğretim diploması bulunmayan yahut orta veya yükseköğretime devam etmemiş PDG'lerin sayısının son derece kuvvetli bir düşüş gösterdiğine dair, ilk bakışta tartışılmaz görünen "hakikatin", izahtan vareste olduğundan da şüphe etmek lazım.

Dikkate aldığımız döneme, incelemeye dahil olan bazı şirketlerin (nominal olarak) "ortadan kalkmasına", bazı başka şirketlerin ise (nominal olarak) "büyümesine" yol açan bir dizi yapılandırmanın damgasını vurduğunu biliyoruz ki buna bazı şirketlerin (gerçek) büyümelerinin etkileri de eklenince, bazı grupların boyutları son derece şiddetli bir büyüme göstermiştir. Şirketlerin büyümesiyle yüksek diplomaların oranının büyümesi arasındaki ilişki, kısmen, çökerek yahut yutularak ortadan kalkanların, diplomaları en düşük patronlara sahip şirketler olmasından kaynaklanmaktadır.

> Şirketlerin boyutlarının büyümesine yöneticilerin özelliklerinin değişmesinin, özellikle de akademik sermayelerindeki artışın aralarında olduğu bir dizi değişimin eşlik ettiğini bilince, diploma oranlarındaki yükselişin, şirketlerin (en azından bir kısmının) boyutlarının büyümesinin ve büyük şirketlerin iktisadi alandaki ağırlıklarının artmasının sonucu olduğunu rahatlıkla düşünebiliriz. 1972 yılı itibarıyla (özsermayelerinin hacmine göre hiyerarşilendirilmiş) Fransız firmalarının yöneticilerinin diploma sahibi olmasına (ayrıca daha itibarlı bir diplomaya sahip olmasına), şirketleri ne kadar büyükse o kadar sık rastlanır. Daha net bir ifadeyle, şirket ne kadar büyükse, iktisadi ve sosyal bir sermayeye sahip olmak, şirkette güce erişmek için o kadar yetersiz kalır: Sanayicilerin, şirket yönetim kurulları üyelerinin, bankacıların yahut büyük tüccarların yüksek tahsil görmemiş çocuğu olan patronların payı, şirket büyüdükçe düşerek 101 ilâ 200. sıradaki şirketlerde % 23,5 iken, ilk 100 şirkette % 11,5'e geriler.

Üstelik söz konusu ilkelerin gözlemlenen dönem süresince radikal biçimde değiştiği hallerde, sınırları ve bileşimi tamamıyla, benimsenmiş olan târif ilkelerine dayanan kitlelerin kıyaslanabilirliğini de sorgulayabiliriz: Başlangıç döneminde PDG olarak görüşülmüş olan (veya görüşülmüş olabi-

lecek olan) falanca kişi, kendisinin ve yönettiği şirketin "reel" konumunda önemli değişiklik olmamasına rağmen, bitiş döneminde bir iştirakin müdürü olarak, dikkate alınmayacak bir konumda bulunabilir. Tersine, şahsına patron olarak muamele ettiğimiz filanca kişinin sahip olduğu bağımsızlık, gizli yahut gayrıresmî anlaşmalar veya denetimler oyunu sayesinde, dikkate almadığımız falanca iştirak yöneticisininki kadar yanıltıcı olabilir; yahut yabancı iştiraklerde, nominal patron, hakiki ilkesi başka yerde olan bir iktidarın görünürdeki (kelimenin hem görünen hem de aldatıcı anlamlarıyla) tezâhüründen ibaret olabilir; ilan edilmiş, resmî PDG'nin bu şekilde uzamın dışında kalmış olan gerçek bir patronun vekilinden başka bir şey olmadığı durumdan bahsetmeye bile gerek yok.[43]

> Burada mevzubahis olan, grup mefhumu ve onun önünü açtığı nominal ve reel, resmî ve gayrıresmî oyunu ve dolayısıyla hem iktisadi alanın bütününün hem de her bir özel grubun alanının içerisindeki iktidar meselesidir. Örneklem, bazı patronları seçip başkalarını dışarıda bırakmak ve bu şekilde grubun "sınırlarına", yani şirketin (ve dolayısıyla yöneticilerinin) alanının görece özerkliği –ki o özerklik, şirketlerin üzerine mücadele verdikleri şeylerden biridir– hususunda bir konum almak suretiyle bu meseleyi zımnen çözer.[44] Ayrıca alınan "kontrol" tanımına göre –ki bu tanım, birimlerin resmî sınırlarında açık veya zımnî olarak devrede olanla örtüşebilir de örtüşmeyebilir de– temel birimlerin ve dolayısıyla onları yönetenlerin özü ve niteliği, önemli miktarda değişime uğratılabilir: Bunun anlamı şudur: Örneklemin tesisi ve kodlama operasyonlarında benimsenen bölümleme [*découpage*] işlemi, alanın farklı hallerinin kıyaslanması vasıtasıyla cevap bulmaya çalıştığımız sorulardan biri olan, yöneticilerin "temerküzü" ve onunla bağlantılı değişimler sorusunun cevabında kaçınılmaz bozulmaya yol açar. Resmî bölümlemeleri kaydetmekle yapılan, stratejilerin ürünü olanı veriliymiş gibi almak değil midir? Öte yandan reel irtibatlara veya

43 Marcel Dasaault-Breguet uçak şirketinin PDG'si Benno Vallières'in iktidar uzamı içerisinde işgal ettiği, büyük yabancı iştiraklerin PDG'lerine yakın olan konumunu, gerçek patron Marcel Dassault'nun ona dair söylediklerinde açıkça gördüğümüz gibi, idarecilik görevleriyle yetindirilmesi rahatça izah etmektedir: "Sayın Vallières, gerekli tüm teknik vasıflarda son derece hünerli olan muhteşem bir sanayici ve mükemmel bir tüccar olduğunu kanıtladı. Hem devletle hem de tedarikçilerle pazarlıkları yürüten de, personel maaşlarına karar veren de O" (bkz. H. Jannic, "Les grandes successions", *L'Expansion*, 52, Mayıs 1972, s. 94-101).

44 Temel birimler meselesi, son derece genel bir meselenin özel bir vakasıdır: grupların ve nominal ile reel arasındaki, resmî ile gayrıresmî arasındaki, kurumsallaşmış ve hukuken teminat altına alınmış sınırlarla reel sınırlar arasındaki ilişkilerin varlığı meselesi. Akrabalık ilişkileri vakasında olduğu gibi burada da, hakikat ne farklı işlevlere (gelenek, marka imajı vb.) sahip olabilecek resmî tanımda, ne reel tanımdadır. Bunun sebeplerinden biri, "füzyonun" mümkün olduğunca tam olduğu durumda bile, her bir eski birimin, kendine has bir tarihin ve geleneğin özerkliğini muhafaza etmesidir.

en azından, onlar içerisinde en belirleyici olanlarına, yani elde sermaye olup olmamasına dayanan bölümlemelerle ilerlediğimizde, hakikatin bir o kadar reel bir boyutunu kaçırmış olmaz mıyız? Ekonomik hâkimiyet mücadelesinde sahada olan faillerin, belli bir özerklik ve bağımsızlık tanımı uyarınca kendilerine dair verdikleri ve başkalarına dair vermeye gayret ettikleri nominal (yani resmî) tanım, nesnel hakikatin parçasıdır. Resmî tanıma göre, yani Michel Dollé'nin söylediği gibi "ilgililerin/çıkar sahiplerinin kendilerine dair yansıttıkları imgeye göre, "temel kararları yahut stratejik yönelimleri tek bir merkezden yönlendirilen veya yönlendirilebilecek olan her işletme bütünü bir gruptur". Ancak gözlem, grubun kendine dair verdiği tanımdaki açık süreksizliklerin karşısına, şirketleri bir araya getiren ve yine Michel Dollé'nin dediği gibi, "*net olarak ortaya koyması zor olan bir yoğunluk derecesinden yola çıkarak*" onları grup olarak tesis eden çok çeşitli, sayısız bağlantıdan oluşan dokunun sürekliliğini koymaktadır: müşteri-tedarikçi ilişkileri (sıkı ve kalıcı bağımlılıkların temelinde taşeronluk bulunabilir), teknolojik bağımlılık ilişkileri (patentler) ve özellikle de mali bağlantılar ve şahsi bağlantılar.[45]

Benimsenen bağımlılık tanımı uyarınca 200, 300 veya 5.000 şirketten oluşan bir örneklem seçebileceğimizi veya tam tersine 50, 10 veya sadece 2 grubu ve dolayısıyla 50, 10 veya 2 PDG'yi dikkate alabileceğimizi söylemek abartılı olmaz. Mesela Paribas "22.000'den fazla kişiyi istihdam eden"[46] bir grup gibi de, "tüm faaliyet alanlarına dağılmış, 340.000 üzeri çalışandan müteşekkil bir dizi bağlı şirket üzerinde doğrudan güç tatbik eden bir finans grubu"[47] veya hatta, mali katkılar (az da olsa), kredi ve bilgi vasıtasıyla üzerinde, hiçbir resmî anlaşma yahut irtibatla tasdik edilmemiş dolaylı ve görünmeyen bir "kontrol" uyguladığı devasa bir şebekenin merkezi (veya beyni) olarak da tanımlanabilir. Aynısı, en sınırlı tanımı mı yoksa, CFS'nin kontrol ettiği yahut pay sahibi olduğu birbirlerine az ya da çok bağlı olan özerk gruplardan oluşan (Air Liquide, Beghin-Say, SGE, Ferodo, Lafarge, Pernod-Ricard, Wendel) mali bütünü mü aldığınıza göre, boyutu devasa oranda değiştirilebilecek CFS için de geçerlidir.[48]

Alanın belli bir hâline bağlı kaldığımızda aşılması güç olan tüm bu zorluklar, zaman boyutu içeren kıyaslarda daha da güçleşir: Değişimler aslolarak, nominal birimlerin, önceden varolan bağlantıların onaylanmasından başka bir şey olmama ihtimali bulunan manipülasyonundan; yani örneğin karar merciinde bulunan bir PDG'nin koordinasyon gücünün, resmileştiril-

45 M. Dollé, "Editorial", *Economie et statistique*, 87, Mart 1977, s. 3-8.

46 "Le dossier des nationalisation", *le Monde, Dossiers et documents*, Kasım 1977.

47 P. Allard, M. Beaud, B. Bellon, A.M. Levy ve S. Lienart, *Dictionnaire des groupes industrielles et financiers en France*, Paris, Seuil, 1978.

48 *A.g.e.*

mesi vasıtasıyla artırılması gibi, resmî tanımdaki, az ya da çok gerçek etkileri olabilecek değişimlerden müteşekkildir. Şirketler alanının tamamı o esnada değişime uğradığında, ayrı birimlerden oluşan bir toplam olarak ele alınmış olan iki PDG kitlesini kıyaslamak, görünürdeki sabitin değişimin üstünü örtebileceğini, gerçek sabitin ise görünürdeki değişimin altında saklanabileceğini unutturur. Sonuç olarak sıkı bir karşılaştırma ancak yapıyla yapı, alanla alan arasında yapılabilir. Yapılara ve yapısal değişimlere kör kalmak, değişimi, bireylerin tözsel özelliklerindeki bir değişime indirgemeye götürür.[49] Öyle olunca, patronların, XIX. yüzyıl. sonu patronlarından daha eğitimli olup olmadığını tartışır dururuz. Aynı diplomanın değerinin, dikkate alınan dönemdeki enderliğine göre değişmesinin ötesinde, her bir an önemli olanın, farklı akademik unvanların farklı PDG'ler arasındaki bölüşümünün yapısı; daha net bir ifadeyle, bu yapının farklı dönemlerinde, her birinin kökenine göre kaydedilmiş varyasyonlar olduğu aşikârdır.

Böylelikle, aldığımız üç tarihte (1952, 1962, 1972), halk sınıflarından ve orta sınıflardan yahut ücretli burjuvaziden (beyaz yakalar, mühendisler, müdürler) gelen ve tamamı yükseköğretim diplomasına sahip olan PDG'ler, çok nadir rastlanan istisnalar haricinde Politeknik (yahut 1972'de sıklıkla Madencilik olmak üzere bir başka mühendislik okulu) mezunudur ve 1972'de rastlanan istisnalar hariç, hiçbiri IEP'li değildir. Aksine, liberal meslek sahiplerinin yahut yüksek memurların oğlu olan PDG'lerin hepsinin de 1972'de bir yükseköğretim diploması varken 1952'de ve 1962'de durum bu değildir. Hukuk, IEP yahut bir ticaret okulu çıkışlı olanların payı ise kuvvetli bir yükseliş göstermiştir. Ancak en önemli nokta, 1972'de sayıları hayli yüksek olan (31'inden 13'ü) iş burjuvazisine mensup, ya hiç ya da çok az tahsil görmüş PDG'lerin, 1972'de hâlâ, en yüksek görevlere, yükseköğretim diploması olmaksızın (44 içerisinde 9'u) ulaşabilmesidir. Bununla birlikte, ikinci derece (Centrale gibi) bir mühendislik okulundan, bir hukuk fakültesinden, IEP'den yahut bir ticaret okulundan olmak üzere, bir yükseköğretim diplomasına sahip olanların sayısı gitgide artmaktadır.

> 1952'de ele aldığımız şirketlerin hiçbirinin ticari şirket olmamasından ötürü, söz konusu tarihte, HEC mezunlarının sayısı olduğundan az değerlendirilmiş olabilir. Kesin olan, HEC'lilerin sayısının şirket yöneticileri arasında, daha bü-

49 Aynı tespitler, bir alan içerisinde işgal ettikleri konuma göre tanımlanmış failleri (rahipler, yüksek memurlar, sanatçılar, yazarlar vb.) bir kitle olarak alan her türden tarihsel karşılaştırma için geçerli olacaktır.

> yük şirketlerin PDG'leri arasında olduğundan daha hızlı artmış olduğu gerçeğidir. 1977 yılında faal durumda olan 908 yöneticinin (PDG, mali, idari ticari, teknik müdürler, marketing ve personel müdürleri) kariyerlerinin analizi idari müdür, mali müdür, marketing müdürü, iletişim müdürü konumlarını işgal edenlerin HEC, Essec, Sup de Co Paris yahut IEP mezunları olduğunu göstermektedir.[50]

Hülasa, şirketler alanının dönüşümüne, "vârisler" arasında bile, diplomalıların payındaki genel bir artış ve Politekniklilerle IEP ya da HEC mezunlarının ters yöndeki değişimi eşlik etmiştir: İlk grup ve özellikle de içlerinde mezun olurken bir büyük zümreye dâhil olmayan, tamamlayıcı başka tahsile de devam etmeyenler daha az temsil edilir konuma gelirken ikinci grup kuvvetli bir yükseliş göstermiştir (iş burjuvazisinden gelenlerde özellikle yüksek olan bu artış, bankaları da dikkate alsaydık çok daha yüksek olurdu).

Dolayısıyla, güç dengesinin geçirdiği değişimin diyakronik bir analizi, belli bir zamanda mevcut olan güçlerin gözlenmesinden çıkan sonuçları doğrulamaktadır: Okulun tevdi ettiği unvanlara sahip olma gerekliliğinin, iktisadi alanın en çok şehvet uyandıran konumlarına erişmek isteyenlere ve bizzat "vârislere" de kendini gittikçe daha kuvvetle dayattığı tartışılmaz gerçeği, akademik yeniden üretim biçiminin yavaş yavaş zafere ulaştığına inanılmasına sebep olsa da, ailevi yeniden üretim biçimine göbekten bağlı patronlar, akademik engele takılmamanın yolunu bulurlar. Değeri en hızlı yükselen diplomalar, rekabetin ve sosyal meşrulaştırma beklentisinin bir başka evresinde bakaloryanın yahut meşruiyetlerinden daha emin taşra hanedanlarında bir Cizvit kolejine devam etmenin hem yapısal hem işlevsel muadilleri olarak meşrulaştırma kurumu işlevi gören IEP, HEC veya hatta Centrale gibi okulların diplomalarıdır.

> IEP'ye nasıl yönlendiğini ve özellikle de filozof olan ağabeyinin ona bu okulu önermesinin uyandırdığı "aşağılanma" hissini anlatan bir mezun, 50'li yıllarda bu kurumun sosyal imgesinin ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: "Sonra, Paris'te –*Claude Bernard*'da ve ardından *Janson de Sailly*'de– tanıştığım bütün arkadaşlarım, en azından normal denilebilecek olan ya da matematikçi olmayanlar orada okuduğundan, IEP'ye gittim ama bir yandan bu okula tepeden bakıyor ve müthiş tahkir ediyordum". Eğitim tecrübesini de şöyle anlatır: "IEP'de nedensel muhakemenin yokluğu, kaynağa dönmemek, nerede olduğumuza bakmayı reddetmek beni hayrete düşürmüştü: Tek yaptığımız târif

50 Bkz. P. Beaudeux, "Le prix des cadres", *l'Expansion*, Haziran 1977, s. 125-126.

> etmekti. En kıytırık sosyolojik analiz, Descartes yahut Kant seviyesindeymiş gibi görünürdü. Arkadaşımın "yarı-kültür" diye adlandırdığı şey, gerçekten de IEP'nin temeliydi: 'Bana on dakikada Proust'u irdeleyin.'"[51]

Cüppelilerin imtiyazı

Ekonomik iktidar için verilen mücadelede hak iddia edenler içerisinde tabiatıyla büyük iş burjuvazisi ama aynı zamanda yüksek kamu hizmeti ve liberal mesleklerden oluşan büyük Paris burjuvazisine mensup olan ve yolu IEP'den ve maliye müfettişliğinden geçmişlerin kazandığı avantaj, ancak ve ancak iktidar alanında, banka sermayesiyle sanayi sermayesi arasındaki, bankaların ve bankacıların ekonomik güç alanındaki konumunu güçlendiren ilişkilerin dönüşümünün belirlediği dönüşümler dikkate alınarak tam olarak kavranabilir. Sanayi şirketleri, sermayenin ve tasarrufun yeni temerküz biçimlerinin yaratılması sayesinde, koca sanayi kollarını kontrol etmeye, mülkiyetlerine tek başlarına sahip olmaksızın muktedir hâle gelen büyük banka grupları karşısındaki (Jean Bouvier'ye göre, XX. yüzyıl başında gayet gerçek olmaya devam eden) mali özerkliklerini kaybetme eğilimine girmişlerdir. Bankacılar böylelikle, yönetim meselelerini ilk plana taşıyan ve öncelikle tekniğin akılcılaştırılmasıyla ilgilenen sanayiciler ile teknisyenlerinkine ters olan, şirketin geleceğini sadece maliye ve muhasebe bakımından kavrayan bakış açılarını ve öngörülerini dayatabilecek güce kavuşmuşlardır.[52] Bankaların gücünün artması, şirketler alanında, mali yönetimin teknik yönetim karşısında, yani maliye müfettişleri ile IEP mezunlarının, maden mühendisleri gibi teknik diploma sahipleri karşısında güç kazanması sonucunu da getirmiştir.

> Boyutu büyüdükçe ve bürokratikleştikçe "şirket", gücü, çıkarları ve stratejileri sahip oldukları sermayenin hacmine ve yapısına (daha ziyade ekonomik veya daha ziyade akademik) bağlı olan failler arasındaki bir mücadele alanı gibi işlemeye gittikçe daha çok meyleder. Üzerine mücadele verilen şeylerden biri, hiyerarşilendirme ilkelerinin değişimi yahut muhafazası meselesidir: Sahip olunan niteliklerle (mesela farklı Büyük Okul unvanları) bu nitelikleri taşıyanlar arasındaki, söz konusu nitelikleri haiz olanlar arasındaki öncelik sırasında açığa çıkan öncelik sırasını tersine çevirmek, yöneticiler arasındaki güç dengesini bozmak anlamına gelir. Bu mantıkta, benzer nitelikleri haiz olanlar arasındaki,

51 D. Toscan du Plantier, A. Harris ve A. de Sédouy içinde, *a.g.e.*, s. 347.

52 Özellikle bkz. J. Bouvier, "Capital bancaire, capital industriel et capital financier dans la croissance française au XX. siecle", *la Pensée*, 178, Aralık 1974, s. 3-17.

örneğin aynı Büyük Okul'un mezunlarının bir araya toplanmasının mantığında yatan kooptasyonun, sadece okulda veya habitus benzerlikleriyle oluşmuş kişisel bağlarla değil, şirketin yerleşik hiyerarşisinin yeniden üretimini hiyerarşilendirme kriterlerinin istikrarını net olarak ortaya koymak suretiyle sağlama gerekliliğiyle izah edilebileceğini görüyoruz. Haliyle, bir Büyük Okula yahut zümreye ait olmak gibi "patronlara ait" çarpıcı niteliklerin şirket personeli arasında tesadüf olmayan bir sıklığa ulaştığını görmemiz hiç şaşırtıcı değil. Kurumsal olarak bu sıfatla kurulmuş kolektif bir varlık olarak, rakip veya müttefik firmaların eylemlerine ve tepkilerine yahut başka çıkar gruplarına (finans sağlayan kuruluşlar, ürün tedarikçileri, tüketiciler, işçi sendikaları, devlet vb.) karşı eyleyebilme ve tepki verebilme kudretine sahip bir tüzel şahıs olarak ele alınan şirketlerin "stratejileri", farklı sermayeleri (özellikle akademik) ellerinde tutan, birbirleriyle çakışan ya da birbirlerinden farklı çıkarlara sahip, şirketler alanında herhangi bir sıfatla bir güç mevkiini (hisse sahibi –çoğunluk hisseleri veya değil–, yönetici, müdür) işgal eden bireysel yahut kolektif failler arasında belli bir güç dengesi temelinde oluşan etkileşimlerin ürünüdür.

Şirketler arasındaki etkileşimin artmasının, şirket içerisindeki ve ekonomik alan içerisindeki rekabette, ilişkiler ağının düğüm noktası olan konumları güçlendireceğini ve yeni bir fail türünü bu konumlara çekeceğini de varsayabiliriz. Şirket boyutlarının büyümesinin özerk bir gelişimden kaynaklanmasına, ekonomik birimler arasındaki yeni dayanışma biçimlerinin yerleşmesinden kaynaklanması kadar, hatta belki daha sık rastlanır: Şahıs şirketlerinin nispi payının azalması, "ortak çıkar gruplaşması" gibi yeni tüzel türlerinin ortaya çıkışıyla olduğu kadar, özel sektör ile kamu sektörünün sınırında konumlanmış şirketlerin sayısının artmasıyla ve temel ekonomik birimler arasındaki ilişkilerin çeşitlenerek daha karmaşık hâle gelmesiyle bağlantılıdır (bağımsız şirketler arasındaki rekabet ilişkileri ama aynı zamanda aynı gruba ait şirketler arasındaki idari ilişkiler, formel olarak ayrı olan ancak finansal bağlarla birbirlerine bağlı şirketler arasındaki tahakküm ilişkileri, farklı gruplara dahil şirketler arasındaki "şahsi ilişkiler" veya büyük, bütünleşik bir şirkete, satın alma yaptığı küçük şirketler üzerinde bürokratik kontrole denk bir kontrol gücü veren piyasa egemenliği). İktisadi alanın yapısındaki bu değişimler, şirketler arasındaki fiili karşılıklı bağımlılığı artırma ve böylelikle belli bir "ortak tipe" uygun teşebbüs [şirket] ve müteşebbisler arasındaki eski mekanik dayanışmanın yerine, Durkheim'in deyimiyle çıkarların birbirlerini tamamlayıcılığına ve karmaşık (ve bazen döngüsel) tahakküm ağlarına dayanan *organik bir dayanışmayı* geçirme eğilimine sahiptir.

Finans ağırlıklı yöneticiler, kendilerini bir yandan, resmî söylem de yönlendirdiği siyaset de aleyhlerinde olan aile patronlarıyla (kurucu veya vâris), diğer yandan da "akademik eserlerinin oğlu" olan, meziyetleri yeni bir egemenlik biçimi için biraz fazla askerî kalan teknisyenlerle karşı karşıya getiren rekabette ekonomik ve sosyal bakış açılarını gâlip getirtmek için en iyi konumlanmış olanlardır.[53] Şirketler arasındaki fiili ve hukuki karşılıklı bağımlılığın artması, özellikle de hem özel sektörle kamu sektörü arasındaki hem de yurt dışıyla ilişkilerin yoğunlaşması,[54] IEP veya ENA mezunlarının değerinin artmasında kesinlikle pay sahibidir: Öğrenci kitlelerinin sosyal özellikleriyle ama aynı zamanda hem aşıladıkları sosyal felsefeyle hem de tartışma ve müzakere becerilerine, yabancı dil bilmeye ve yüksek memurun adap bilen yol-yordamına verdikleri öncelikle, mücadeleci patronun enerjik ve sevimsiz sertliğine karşı duran bu okullar, ekonomik alanın yapısının değişimlerinin gerektirdiği yeni bir sosyalleşme tarzının laboratuvarlarından biridir.[55]

Yüz büyük şirketin patronları içerisinde *ad hoc* komite veya komisyonlara (Beşinci Cumhuriyet'te sayıları artmıştır) üye olanların da, yüksek kamu yönetiminde veya bakanlıklarda görev yapmışların da sayısı 1972'de, 1952'de olduğundan daha düşüktür. İlaveten, 1952'de bürokratik mercilerle ilişkilerin tekeli büyük fen okullarının (başta maden zümresindeki Politekniklilер) mezunlarında iken, 1972'de Plan komisyonlarında ve özellikle de iş dünyasıyla bağlara sahip yüksek memurlarla çoğunlukla yüksek kamu hizmetine yakın özel sektör temsilcilerinin yakın iletişim halinde olduğu kapalı komitelerde bir araya gelenler daha ziyade, çoğunlukla büyük zümrelere

53 Her ne kadar alanda işgal edilen konumlarla politik konum alışlar ve özellikle de sosyal ihtilafları çözerken devreye sokulan stratejiler arasındaki ilişkiyi doğrudan doğruya kurabilmemizi sağlayacak verilere sahip olmasak da, *Expansion*'un elli şirket içerisindeki sosyal duruma dair gerçekleştirdiği bir anketin sonuçlarının (Nisan 1975, s. 78-97) analizinden yola çıkarak, "sosyal politikalar" düzleminde, şirketler alanının temel karşıtlığının sendikal faaliyetlere daha açık olan büyük devlet şirketleriyle özel şirketler arasında olduğunu ve ayrıca çoğunlukla IEP ve ticaret okulları mezunlarının pratiği olan modernist bir neo-paternalizm ile daha ziyade Politekniklilerle özdeşleşen daha kaba bir paternalizm arasında da bir ikincil karşıtlığa rastlandığını doğrulayabilmekteyiz.

54 20 ila 49 çalışanlı şirketlerin sadece % 37'si ihracat yaparken, bu oran 100 ila 199 çalışanlı şirketlerde % 60, 500 ila 4999 çalışanlı şirketlerde % 80, 10.000 üstü çalışanlı şirketlerde % 90'ın üstündedir (R. Brocard ve J. M. Gandois, "Grandes entreprises et PME", *Economie et statistique*, 96, Ocak 1978, s. 25-41).

55 Yabancı dil konuşabilmek, hem şirketler alanına hem de marketing ve reklam tekniklerine hâkim olmak gibi bir dizi yeni yetkinliğe sahip olan HEC yahut INSEAD türü okullardan mezun patronlar, çokuluslu şirketlerde iş arama eğilimine sahiptirler: Pek çok özellikleriyle, ilgileri piyasaya sürmekten çok üretime; piyasayı araştırmaktan çok şirketin iç yönetimine dönük olan mühendislik okulu çıkışlı patronların karşısında dururlar.

(başta, maliye müfettişliği) mensup olmuş, bakanlık birimlerinde görev almış, memur yahut liberal meslek sahibi çocuklarıdır.[56]

Büyük devlet patronları (yani örneğin anketin yapıldığı dönemde Pierre Jouven, Wilfrid Baumgartner, Ambroise Roux, Roger Martin, Pierre de Calan, Jacques de Fouchier) ve özellikle de, büyük cüppe burjuvazisinin (yüksek memuriyet ve liberal meslekler) ve daha az oranda olmak üzere burjuvazinin eski fraksiyonlarının (subaylar veya toprak sahipleri) içinden çıkmış olanlar, kamu sektörüyle özel sektörün veya daha iyisi banka, sanayi ve bugün iktidarın mahalli olan devletin *kesişim noktasındaki* konumları işgal etmeye bir anlamda "yazgılıdırlar". Her şey bu "çevresi geniş insanları"[57] büyük özel bankalar, enerji ve taşımacılık alanındaki kamu firmaları, karma ekonomi şirketleri gibi hem büyük devlet ihalelerinin veya "temel" ya da "ileri" sanayilere devlet teşviklerinin müzakere edildiği, hem de yatırım ve yeni kâr kaynakları için yeni sahalar yaratabilecek siyasi kararların (kredi, konut vb. alanlarında) ele alındığı yerlerde önemli mevkileri işgal etmeye hazırlar.

> Birden fazla sosyal evrene ait ailelerden (örneğin liberal meslekler ve iş adamlığı) gelen, eklektik bir tahsil hayatına (örneğin fen ve hukuk) sahip bu insanların önünde, iş dünyasından gelen iş adamlarının (Guy de Rothschild, Stanislas Darblay, Tristan Vieljeux, Renaud Gillet, Pierre Champin vb.)[58] önüne açılandan daha geniş bir olanaklılar uzamı bulunur.[59] Paris'te yahut Paris çevresinde doğmalarına, büyük liselerin (görece) daha çeşitli ve daha açık dünyasından, ardından da Büyük Okullar'dan ve büyük zümrelerden (özellikle de teftiş ve maden) geçmelerine daha sık rastlanan, çoğunluğu Sanayi Bakanlığı'nda veya Maliye Bakanlığı'nda olmak üzere, bir bakanlık kabinesinin üyesi olarak yahut Sanayi Bakanlığı'ndaki veya Maliye Bakanlığı'nda bir müdürün yardımcısı olarak sahip oldukları geniş bağlantılar sayesinde (şayet ailelerinden zaten sahip

56 Gazetecilerin, hazırladıkları iktidar resmî geçidi listelerinde ("Ekonomiye Yön veren Yüz isim") en çok yer vermeyi sevdikleri, bu isimlerdir.

57 "Çevresi geniş bir ismin" sıradan bir günü için bkz. Ek 3.

58 Büyük iş burjuvazisinden gelen PDG'ler tüm açılardan, cüppe burjuvazisinden gelen PDG'ler ile orta iş burjuvazisinden gelenler arasındaki konumları işgal ederler. Onları, cüppe burjuvazisinden gelenlerden çok daha sıklıkla, tüm kariyerlerini özel sektörde yapmış olmak gibi bir ortak noktaları bulunan bu son gruptan ayıran, Parisli olmalarına (% 53'e karşılık % 32) daha sık rastlanması, içlerinde özel okullara devam edenlerin daha az, Paris liselerine gidenlerin ise daha çok olması ve bilhassa da, özel şirketlerin başına geçmeden evvel yolu büyük zümrelerden ve bakanlık kabinelerinden geçenlerinin daha fazla olmasıdır.

59 16 yaşında Fransız Akademisi'nin şiir ödülünü almış olan Jacques de Fouchier, Merry Broomberger'e göre, "yazma arzusuyla yanıp tutuşuyordu" (CB basın bölümü arşivi). Aynı şekilde, Ambroix Roux'ya "hobileri sorulduğunda bahçecilik, golf, avcılık veya yatçılıktan değil, gerçeküstü edebiyat ve soyut resimden bahseder" (J. Baumier, *Les grandes affaires françaises*, Paris, Juillard, 1967, s. 145).

Tablo 39
İçinden gelinen sınıfa göre, kariyer ve devletle bağlantılar

	Kariyer						Devletle bağlantı				
Babanın işi	*Yalnızca özel sektör*	*35'inden önce pantuflaj*	*35-50 arası pantuflaj*	*50'den sonra pantuflaj*	*Sadece kamu sektörü*	*Toplam*	*Maliye Müfettişliği*	*Danıştay*	*Sayıştay*	*Valilik-kaymakamlık*	*Bakanlık Kabinesi*
Çiftçi, mv. yaka, ücretli, ort.düz.yön., zanaatçı, dükkân sahibi	74,0	4,0	7,0	4,0	11,0	100	3,0	-	-	-	13,0
beyaz yaka, müdür, mühendis	64,0	4,0	24,0	4,0	4,0	100	4,0	-	4,0	-	27,0
Subay, toprak sahibi	36,0	7,0	21,0	7,0	29,0	100	27,0	6,5	-	6,5	47,0
lib. meslek, yüksek memur	25,0	22,0	22,0	14,0	17,0	100	22,0	19,0	3,0	5,5	43,0
Büyük tüccar, sanayici	75,5	11,0	2,5	5,5	5,5	100	3,0	-	-	3,0	5,5
Büy. san., yön kur. üy., şirket başk., bankacı	82,0	5,5	3,5	-	9,0	100	7,0	2,0	-	2,0	11,0
Hepsi	64,0	9,0	11,0	5,0	11,0	100	9,5	4,5	1,0	2,5	21,0

Büyük zümreler ve bakanlık kabinelerinde, farklı sosyal sınıflardan gelen ve her bir zümrede veya kabinede çalışmış olan PDG'lerin yüzdesini görmektesiniz.

değillerse) özele çok erken geçiş yapan bu isimler, kariyerlerinin başlangıcından itibaren iş dünyasıyla bağlara sahip olmuşlardır.

Ancak bundan da fazlası vardır: Kadim bir aristokrat aileye mensup olmak, tanımı itibarıyla her daim kısmen aktarılabilir olan bir ilişkiler (akrabalık veya başka) sosyal sermayesini beraberinde getirdiği gibi, bu sermayeyi artırmaya binbir şekilde yatkın kılar. Bunun sebebi öncelikle, başka her alanda olduğundan çok daha fazla, sermayenin sermayeyi çekmesi ve ünlü bir soyadın simgesi olduğu itibarlı bir soya mensup olmanın, tek başına ilişkiler (evlilikler, arkadaşlıklar, bağlantılar) sağlaması; ikinci olarak, aynı mertebedeki gruplara dâhil olmaya ve daha düşüklerden sakınmaya yönlendirenler nevi açık yatırım stratejilerinin, sosyal açıdan homojen ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırması; son olarak da sosyal hayata (resepsiyonlara, aile hayatının doğum günleri gibi merasimlerine) önem veren, sosyal ilişkileri kurma yahut muhafaza etme amacını taşıyan kurum ve organizasyonlara (yeni yıl tebrikleri, ziyaretler vb.) büyük değer atfeden bir evrene erkenden dâhil olmanın bir yandan ilişkileri bir yandan da münasip ilişkiler "sezgisini" (örneğin çok özel bir tür isimler ve soykütükleri

belleğiyle) besleme eğilim ve becerisini telkin etmeye birebir olmasıdır.[60] Aynı şekilde, fazlaca merkezileşmiş bir evrende Paris'te doğmanın ve yaşamanın sadece ekonomik ve politik bakımdan değil, aynı zamanda ve özellikle kültürel ve "monden" bakımdan sağladığı avantajların da incelenmesi gerekir:[61] ikâmet yerinin önemini sadece, asalet göstergelerinden biri olan *adrese* atfedilen değer değil, aynı zamanda, "cemiyetin" bizzat kalbinde olmanın resepsiyonlar, akşam yemekleri, toplantılar, yani sosyal hayat açısından taşıdığı önem de açıklar.

PDG'ler içerisinde –ki hemen hepsi Paris'in ya içinde ya da civarında, ağırlıklı olarak da 16. Bölge'de oturur– IEP'de okumuş olan ve özellikle de cüppe burjuvaları veya soylularına mensup olanların, aristokrasinin geleneksel muhitleri olan ve büyük bakanlıkların bulunduğu ilk 7 bölgede, özellikle de 6 ve 7'de yaşamasına daha sık rastlanır (oysa Politekniklilerin daha çok Paris çevresindeki Neuilly, Saint-Cloud, Versailles gibi şık mahallelerde otururlar).

Kültürel sermayeye de (en itibarlı diplomalara sahiplerdir), sembolik sermayeye de (sıklıkla soyludurlar ve hem Şeref Nişanı gibi kamusal hem de en kapalı kulüplere üye olmak gibi özel onur payelerini taşırlar), aileden miras yahut evlilik yoluyla büyük liselerde, Büyük Okullar'da, bakanlık kabinelerinde veya büyük şirketlerin yönetim kurullarına iştirak ederek edinilmiş sosyal sermayeye de büyük miktarda sahip olan Parisli cüppe burjuvazisine ve soylular sınıfına mensup patronlar –ki devletin yeni finans oligarşisi onlar arasından seçilir–, bir anlamda, iktisadi güç alanının yapısının belli bir andaki halinin *mücessem timsalidirler.*[62] Sadece, alanın failler vasıtasıyla ve sadece onlar vasıtasıyla, yani mali ilişkiler ağı ile en geniş anlamıyla "şahsi bağlantılar" ağı arasındaki ilişki bünyesinde yerine gelen gerekliliklerini

60 Aileden alınan sosyal sermayenin noksanlığı ile bu sermayeyi elde etme eğiliminin zayıflığı, bir arada, sosyal dünyanın tahakküm altındaki bölgelerinden gelen yüksek memurların özel sektöre geçme şanslarının çok zayıf olması, ancak kariyerlerinin sonlarına doğru geçebilenlerin de, bürokratikvâri pozisyonlara yönelmeleri sonucunu getirir. Çoğunlukla Büyük Okullar'a devam etmiş ve büyük zümrelere mensup olmuş olan mühendis veya beyaz yakalı çocuklarının bakanlık kabinelerine girmelerine ve pantuflajlarını daha erken yaşta gerçekleştirmelerine, genellikle büyük zümrelerden ziyade Denizcilik, Kömür ve EDF'de mühendislik yapmış orta sınıflara veya halk sınıflarına mensup PDG'lerden çok daha fazla rastlanması, hiç şüphesiz okullarda edindikleri çevre sayesindedir.

61 PDG'lerin çoğu Paris'te veya büyük kentlerde doğmuşsa da, Paris veya civarında doğmuş olmasına daha sık rastlananlar, IEP'de veya bir ticaret okulunda öğrenim görmüş olanlardır (bunun aksine, IEP mezunu olanlar arasında, 5.000 veya altı nüfusa sahip bir kasabada doğmuş kimse yoktur). Özellikle de Politekniklilerin pek çoğu orta büyüklükteki kentlerde doğmuş, diğer mühendislik okullarından mezun PDG'lerin çoğu, çocukluklarını küçük yerleşim yerlerinde geçirmişlerdir.

62 Kurumsallaşmış bağlara (özellikle yönetim kurulları) ve iktisadi bilgi toplanmasındaki işlevlerine dair bir analizi 4 numaralı Ek'te bulabilirsiniz.

Tablo 40
Yüksek öğretim kurumuna göre, doğum yeri ve ikâmet yeri

	Doğum yeri						İkâmet yeri									
PDG'nin diploması (%)	*Paris ve civarı*	*100.000'in üzeri nüfus*	*5.000-100.000*	*5.000'in altında*	*Yurtdışı*	*Toplam*	*1 ili 6. Paris*	*7. Paris*	*8.. Paris*	*16. Paris*	*17. Paris*	*Paris, diğer bölgeler*	*Neuilly*	*Banliyö*	*Taşra*	*Toplam*
Politeknik	37,0	14,0	28,0	12,0	9,0	100	9,5	2,0	7,0	36,0	5,0	2,0	21,5	12,0	5,0	100
IEP	64,5	4,5	20,0	-	11,0	100	14,0	21,0	5,0	30,0	5,0	-	11,0	9,0	5,0	100
Mühendislik okulu	33,5	20,5	10,0	26,0	10,0	100	3,0	18,0	3,0	34,0	5,0	3,0	8,0	13,0	13,0	100
İşletme okulu	47,0	23,0	12,0	12,0	6,0	100	-	12,5	25,0	25,0	-	6,0	12,5	6,0	12,5	100
Hukuk, edebiyat, fen fak.	39,0	20,5	10,0	20,5	10,0	100	8,0	5,0	13,0	24,0	5,0	5,0	24,0	-	16,0	100
Orta ya da yarım kalmış yüksek öğr.	35,0	24,0	17,0	17,0	7,0	100	-	14,0	3,5	38,0	7,0	-	3,5	3,5	31,0	100
Hepsi	43,0	16,5	17,0	14,0	9,5	100	7,0	12,0	8,0	31,5	5,0	2,5	14,0	8,0	12,0	100

hayata geçirmek için gerekli olan tüm özelliklere sahip oldukları için değil aynı zamanda, işgal ettikleri konumlara, aynen mülkiyet senedi veya soyluluk unvanı gibi gerçekten erişim sağlayan ve o konumlarda bulunmalarını meşrulaştıran tüm unvanları taşımalarından ötürü: Akademik kurumlar içerisinde en monden olanların verdikleri diplomaların birinci işlevi de esasında bir dizi ikincil özelliğin (okul ilişkilerinin sağladığı sosyal sermaye veya akademik "seçkinlerin" "otoritesi" ya da "kendine güveni" gibi veya onunla istatistiki olarak bağlantılı olan, ne kadar eski burjuva olunmasıyla bağlantılı "temayüz" gibi) sonucu olan durumun, varlığının güvencesini verdikleri donanıma atfedilmesine teşvik etmek olsa gerektir.

Büyük işverenlerin ve bu gruba hâkim olan devletteki finans oligarşisinin, verimliliğin ve etkinliğin teminatı olarak donanımı değerlerin değeri haline getirmek suretiyle özellikle de dışarısını hedef alarak yansıttığı katıksız teknik akılcılık görüntüsü, egemen konumlara erişimin gerçek şartlarının üzerini örtme etkisine sahiptir. İçeride kullanılan kriterler, büyük teknokratik geçidin dışarıya takdim ettiği modernist ve akılcı imgenin karşısında durur: Bütünüyle geleceğe dönük oldukları iddiasını taşıyan bu yönetici "seçkinlerin" hem gerçek seçilme kriterleri hem de imtiyazlarının pratik ge-

rekçeleri geçmişte, tarihte ve kazanılmış hakların eskiliğindedir. Yeterince vurgulanmayan iki nokta var: sanayinin gelişmesinin ve bilimsel ilerlemenin kıyısında kalmış büyük toprak sahipleri, yüksek memurlar, ordunun ileri gelenleri, büyük hukukçular gibi bir dizi sosyal kategorinin ENA'nınki gibi, bir sanayi patronundan da bir araştırmacı veya entelektüelden de beklenmesi gerekenlerden de olabildiğince uzak özellikleri onaylayan bir sınav vasıtasıyla tekrar ön plana geldiği gerçeği ve soylu veya sonradan soyluluk kazanmış bu kadar çok soyada devletin önemli mevkilerinde daha önceleri rastlanmamış olduğu gerçeği.

İktidarda ne kadar eski olunduğunu güç hiyerarşilerinin (gizli) ilkesi haline getirmek, sadece sonradan görmelere, ancak uzun zamanda içselleştirilebilecek olan yol-yordamı özümlemek suretiyle asimile olmaları ve başka yolların yanı sıra, tüm çevrelerde ve tüm dönemlerde, sonradan gelenleri nizama sokmanın en kesin yollarından biri olan evlilik veya bağlantılar yoluyla asimile olmuş hale gelmeleri için gerekli olan deneme süresini dayatmak değildir. Asimile olma gayretini en eskilerin hem teminatı hem de muhafızı olduğu geçmişin, eskinin ve kurulu düzenin tabelasının altına koymak, yeni gelenlerin sabırsızlığının önüne aşılamaz bir engel koymaktır. Zamandan daha aşılamaz bir engel yoktur ("zaman, kudretsizliğimin nişanı" demiştir filozof, son derece doğru söylediğine inanmaksızın) ve tüm sosyal bünyeler/zümreler, Leibniz'in zamana dair söylediği gibi, *sıra düzenini* [*l'ordre des successions*], yani elinde tutanlarla hak iddia edenler, babalarla oğullar, mal/mülk sahipleriyle vârisler, ustalarla çıraklar, seleflerle halefler gibi, çoğunlukla sadece ve sadece zamanla birbirlerinden ayrılan sosyal statüleri birbirlerinden ayıran, kurulu düzenin kurucu unsuru oldukları için korunması gereken mesafeleri korumak için ondan faydalanırlar. Şirket sahipleri (*owners*) ile yöneticiler (*managers*) üzerine, sadece mülkiyet unvanlarına bakıldığı müddetçe sürüp gidecek olan mutat tartışmanın nelerin üstünü örttüğünü burada görmekteyiz.[63] Büyük ekonomik *establishment*'ın [devletin] bazı en yüksek hizmetkârlarını bünyesine dâhil ettiği yahut –şayet zaten içinde değillerse– [devletin] bazı en yüksek hizmetkârlarının *establishment*'ın bünyesine

63 İktisatçılarla sosyologlar arasındaki iş bölümünün tatbik ettiği sansür etkisi, ekonomistlerin, Berle ile Means'in meşhur çalışmasına (A.A. Berle ve G.C. Means, *The Modern Corporation and Private Property*, New York, The Macmillan Co., 1933) cevap vermek üzere yaptıkları çalışmaların, patronların iş dünyasıyla, doğuştan yahut evlilik yoluyla sahip oldukları bağlar gibi *şahsi* özelliklerini ve *managers*'ın bünyeye dahil edilmesini sağlayan *toplumsal kontrol* (ekonomik olanlara zıt olarak) biçimlerini yok saymasına sebep olmuştur.

dâhil olduğu süreç, hisse senedi sahibi olmak ya da yönetim kurullarına katılmak gibi salt iktisadi göstergelerle ölçülemez.

> Onları ciddiye aldığımız takdirde, bizzat bu göstergeler *managers*'ın, salt yetkinliklerine dayanan yöneticiler olarak ağır ağır mâliklerin yerine geçtiklerine dair temsili sorgulamamız için yeterlidir. Şunları gözlemliyoruz: En büyük şirketlerin PDG'leri, yani *manager* imgesine en uygun olanlar diğer PDG'lerle aşağı yukarı aynı oranda, yani önemli miktarda hisse senedine sahiptirler ve iş dünyasıyla çok uzun süredir bağlantılı ailelerden gelmelerine çok sık rastlanır; çok sayıda büyük firma yöneticisi aynı zamanda daha küçük iştiraklerin patronu, dolayısıyla "mülkiyet hakkı" sahibidir; son olarak da kendilerinin aile patronlarına dair temsillerindeki gibi doğrudan doğruya şirket kasasından almalarına gerek olmaksızın, çoğu *managers* doğrudan doğruya şirketin kârı üzerinden "prim", lojman, otomobil, hizmet (turistik seyahat yahut iş yemeği formunda) gibi ödemeler alır.[64]

Kısacası *establishment*'a, ille de sermayeye iştirakten geçmesi gerekmeyen dâhil olma biçimlerini yok saymak ve yeniden üretim biçimindeki dönüşümü, sermayeyi ve kârları temellük etme biçimindeki dönüşümle karıştırmak, sermayenin "demokratikleşmesi", yahut Keynes'in tabiriyle "büyük şirketin kendi kendine sosyalleşme eğilimi"[65] efsanesine –ki "tahsilin demokratikleşmesi"[66] efsanesi bunu doğal bir şekilde güçlendirir– kurban gitmek için yeterlidir. Etkilerinden biri kendi etkililiğinin üstünü örtmek olan akademik yeniden üretim mekanizmalarının mantığı; rant ile maaşı birbirlerinin karşısına koymaya devam etmek suretiyle maaşın kulp takılamaz görüntüsü altında aynı anda hem ekonomik, hem kültürel hem de sosyal olan sermayenin rantlarını görmeye engel olan taksonomilerin âtıllığı;

---

64 "Aile patronları" ise, şirketlerinin boyutu küçükse ve geleneksel biçimde yönetiliyorsa dahi, gittikçe daha fazla, kârın bir kısmını maaş olarak alma eğilimindedir. Sanayi ve ticaret patronlarının gelirleri içerisinde maaşın ve çeşitli ücretlerin payının 1956 ile 1970 arasında % 12,9'dan % 31,3'e çıkması bunu gösterir (bkz. G. Banderier, P. Ghigliazza, *Les revenus des ménages en 1970*, Paris, Collections de l'INSEE, M 40, Aralık 1974, s. 128-129).

65 J.M. Keynes, "The End of laisser-faire", 1926, yeniden basıldığı yer: *Essays in Persuasion*, Londra, Macmillan, 1931, s. 314-315.

66 Bir zamanlar Marx'ın, *managers*'ın kararlı taraftarı, "endüstriyel sistemimizin ruhu" Andrew Ure'ye atfettiği "imalatçılığın Pindar'ı" ("K. Marx, Le Capital, in Œuvres II, Paris, Gallimard, Pléiade, s. 1147-1148) ödülünü sahibine getirebilecek şu sözler, yeni sosyodiseyi mükemmel şekilde özetler: "Böylelikle, şeylere sahip olmanın tanımladığı geleneksel burjuvazi, sermayesi olmayan, hizmet sektörünü genişleten bir yeni-burjuvaziye doğru evrilmektedir. Kısacası, tevarüs edilmiş mülk, yerini hak edilmiş özelliklere (diploma hak ederek alındığı müddetçe) bırakır; ancak böyle bir özellikten daha kişisel olan ne vardır ki? (A. Piettre, "La propriété héritée ou méritée?", *le Monde*, Ocak 1978)

diplomayı, ekonomik sermayenin getirilerinin meşru temellük aygıtı olarak mülkiyet senedinin yerine geçirmek konusunda, akademik yansızlık yanılsamasıyla ittifak eden "kamu hizmeti" ideolojisinin kendini dayatma gücü: Bunların hepsi bir araya gelerek, bugünün ve özellikle de geleceğin patronlarının artık bizzat kendileri kazanmamış oldukları bir servetin vârisleri değil, ekonomik üretim üzerindeki gücü "donanım" ve "zekâ" namına, "yetenekleri" ve "hünerleri" ile icra etmek üzere belirlenmiş olan, kendini yetiştirmiş insanlar içerisindeki en üstünleri olduklarını vurgular.

> Yüksek memurların veya "teknokratik" patronların savunmaya bayıldıkları kamu hizmeti ahlakının, hem cüppe burjuvazisinde hem de küçük burjuvazinin ücretli kesimlerinde, iş hayatıyla ve parayla ilgilenmeyi teşvik etmeyen bir aile ortamından miras alınan yatkınlıklarda nesnel bir temele sahip olduğuna şüphe yoktur: Her şey, sosyal uzamın bu bölgelerine mensup ailelerden gelen bireyler iş hayatına ancak ve ancak, yolu okuldaki tahsil süreci ve kamu hizmetinden geçen ve onları, yapılması gereken işleri –taşıyabilecekleri tüm riskler ve çirkin tâvizlerle– yapmaktan ziyade zaten yapılmış işleri yönetmeye yönlendiren meşrulaştırıcı bir sapma sayesinde göğüs geçebileceklermiş gibi hayata geçmektedir. Jacques de Fouchier hakkındaki bir eser projesinde Merry Bromberger, Fouchier'nin aile ortamını da târif eder: "Seine-et-Oise, Pecq'te, 11 Haziran 1911'de eski ağaçlarla çevrili, dikkate şayan bir villada, Sayıştay'da Oda Başkanı olan Louis de Fouchier'nin oğlu olarak doğmuştur. O dönemde Sayıştay devletin tüm diğer zümrelerinden daha önemli idi. Oda başkanı, çok güçlü ancak son derece neşeli, tiyatroyu, zekâyı seven, kendisine boş zaman bırakan itibarlı mesleğinden hoşnut biriydi. (...) Para hakir görülür, ona sahip olma arzusu ayıplanırdı" (CB basın bölümü arşivleri).

Şimdiye dek, doğuştan gelen soyluluk ile okul başarısına yahut bilimsel yetkinliğe dayanan liyakatçilik veya "kamu hizmeti" ideolojisi ile verimliliğin göklere çıkarılmasının arkasına gizlenen kâr kültü gibi, birbirleriyle çelişir görünseler de, bir araya geldiklerinde yeni yöneticileri meşruiyetlerinden mutlak şekilde emin olmaya telkin eden bu kadar çok farklı meşrulaştırma ilkesini üzerlerinde toplayan çok az yönetici grubuna rastlanmıştır.[67] Neredeyse tamamı Parisli olan ve "temayüller" ve kooptasyonlar uyarınca, birbirlerini sırayla takip ettikleri mekanik zincirde görünürde meydana gelen kopuşlara rağmen –bankacının çocuğu hukuk fakültesinde hoca olabilirken hekimin çocuğu devlet şirketi patronu olabilir–, iktisadi ve siyasi güç konumlarını aralarında paylaşan bankacı, sanayici, büyük devlet patronu

67 Ek 5'te, Establishment'ın alanın tamamı üzerindeki hâkimiyetinin çok iyi bir tasvirini göreceğiz.

ve büyük cüppe burjuvazisi ailelerinden oluşan büyük burjuvazi, mali sermayeyi seferber edebilme gücünün kendisine sağladığı, ekonomik sermaye üzerindeki güce denk bir gücü tüm uygulama alanlarında tatbik etme eğilimine sahiptir. Kamu sektörüyle özel sektörün iç içe geçmişliği, ailevi yeniden üretim biçimiyle kooptasyon oyununun düzeltmeler getirdiği akademik yeniden üretim biçimi –ortak noktaları, insani mükemmeliyetin hayata geçmiş hali oldukları büyük ölçüde kabul gören kültürü ve burjuva hayat tarzını iktisadi güce erişimin şartı haline getirmektir–: Tüm bunlar, bu şekilde hayata geçmiş olan tarihsel kombinasyonu, kendisine olan inancın temellerini sorgulamayan mutat kınamaların hiç dokunmadığı, ziyadesiyle örtmeceli ve yüceltilmiş bir iktidar biçimi haline getirir.[68]

68 "Fırsatçılara", "vurgunculara" ve "sömürücülere" karşı ahlaki bir öfkeye dönüşmüş kinden ortaya çıkan, aşırı sağ yahut aşırı sol küçük burjuva siyasi geleneğin tercih ettiği temalardan olan "büyükleri", "sanayi ve finansın kalantorlarını" "iki yüz aileyi" hedef alan mutat kınamalar, kınadığı şeye ilk vesilede boyun eğer. Zira kendi hakikatine kör olmasından ötürü, bizzat kınadığı şeyin ilkesinin hâkimiyetindedir. İktidar alanının tahakküm altındaki bölgelerinde, ekonominin yeni yöneticilerinin liyakatçi iddialarına karşı ve elitist yetkinlik övgüsüne karşı, 1968'de olduğu gibi bazen kolektif biçimde açığa çıkan öfkenin, hayal kırıklığına uğramış vârislerin, kendilerini tanımaktan âciz akademik kuruma kızgınlığıyla yahut burjuvazi belgelerinden hak ettikleri karşılığı almadıklarına kâni ender diploma sahiplerinin liyakatçi öfkesiyle hiçbir şekilde bağlantılı olmadığına emin olabilir miyiz ki?

10

İktidar Alanının Yapısının Geçirdiği Dönüşümler

İktisadi güç alanında vuku bulan değişimler ve özellikle de iktisadi alandaki egemen konumlara erişimin, akademik unvan sahibi olmaya (hatta özellikle tasarlanmış diplomalara) gittikçe daha çok tâbi olmasının sonucu olanlar, iktisadi alan içerisindeki güç dengesinde köklü bir değişime sebebiyet verdi. İktisadi alanın içerisinde, iktisadi üretim araçlarının temerküzüne, kültürel üretim araçlarının, kültürel sermayenin yeni bir kullanımının şartlarını tanımlayacak şekilde temerküz etmesi eşlik etti. Şirketlerin bürokratikleşmesine paralel gelişen ücretli burjuva sınıfı istisnai durumlar haricinde, ancak ve ancak üretim faaliyetleri için gittikçe daha kaçınılmaz hale gelen kültür üreticilerini bir araya getirip onlara ücretlerini ve üretim araçlarını temin edebilecek ekonomik sermayeye sahip olan kültürel üretim teşebbüsleri bünyesinde iktisadi getiri sağlayabilecek (özellikle, üretim araçları formunda somutlaşan kültürel sermayeyi temellük etmenin özgül aracı olarak) bir sermaye türüne sahip olmasına nakşolmuş çelişkileri, stratejilerine yansıtır. Mühendis, araştırmacı, hoca gibi ücretli burjuvaları, "kendi hesaplarına" çalıştıkları için, bedenlerine kazılı sermayelerini devreye sokarak, dış sermaye getirmeye gerek olmadan (yahut, her halûkarda kısıtlı bir birikimle) getiri sağlayabilen liberal meslek mensuplarından ayıran, budur.[1] Devreye sokulması ekonomik sermayeye bağlı olan bir sermayenin sahibi olan ücretli burjuva ve genel olarak "beyaz yaka" dediklerimiz, konumlarının müphemliğinden ötürü, konum alışlarında bir müphemliğe mahkumdur: Kültürel sermaye sahipleri olarak, bu sermayeden mahrum

1 Esasında, liberal meslekler göründüklerinden daha az bağımsızdırlar: kültürel sermayelerinin getirisi, devletin, üreticilerin üretimlerine sağladığı tekele, yani eğitim sisteminin kontrol altında tutulmasına bağlıdır. Diploma üretimi, yani hizmet arzı arttığında krizle karşı karşıya kalırlar.

olanlar karşısındaki avantajları onları tahakküm altındakilere ille de yaklaştırmadan, iktidar alanının egemen kutbuna yönlendirirken, kültürel sermaye türünün tahakküm altındaki konumu, sermayelerinin kullanımını ekonomik sermaye sayesinde kontrollerinde tutanlardan uzaklaştırır. Entelektüel teşebbüslerin yapısındaki değişim –ki ona yön veren de, endüstriyel teşebbüslerin değişimidir– ve teknolojinin gittikçe karmaşıklaşması, pek çok kültürel sermaye sahibini, zincirleri kimsede olmayan serbest kültür üreticisi yahut bağımsız küçük mucit statüsünden vazgeçerek, uzun vadeli projeler üzerinde pahalı teçhizatlarla çalışan ekipler içerisinde çalışan ücretli kültür üreticisi statüsüne geçmeye zorlamaktadır.[2] Bu görece mülksüzleşme, önce fen bilimlerinde hayata geçerek üreticilerin ya devlete ait ya da özel, büyük firmalarda yoğunlaşmasına sebep oldu. Aynı mülksüzleşme şimdilerde, hem kurumsal refah seviyesi, dış baskı unsurları yahut dış talepler karşısındaki özerkliğiyle ters yönde değişim gösteren kamusal araştırmaların hem de büyük özel ve kamu bürokrasilerine hizmet eden uygulamalı araştırmaların, entelektüel zanaatı edebiyat veya felsefe gibi en geleneksel akademik disiplinlere hapsettiği beşeri bilimler alanına da erişmektedir.

Çok büyük kolektif kültürel üretim (araştırma birimleri, inceleme büroları vb.) ve kültürel yayın (radyo, televizyon, sinema, gazetecilik vb.) birimlerinin gelişmesi ve bununla bağlantılı olarak entelektüel zanaatın ücretliler lehine gerilemesi, bundan böyle hiyerarşilenmiş bir bütüne dâhil ve akılcılaşmış bir kariyere sahip olan üreticinin, hem işiyle hem de estetik ve politik konum alışlarıyla ilişkisinde bir dönüşüme sebebiyet verir. Ayrışmış ve çoğunlukla hem teknik hem de sosyal olarak hiyerarşik üretim birimleri bünyesinde kolektif gerçekleştirilen ve büyük ölçüde geçmişteki yahut dönemindeki kolektif çalışmalara ve pahalı üretim araçlarına dayanan bir zihinsel çalışma artık, sadece ve sadece kültürel sermayesini ortaya koyan, tanrı vergisi yeteneğe sahip olarak algılanma eğilimine sahip küçük bağımsız üretici olan geleneksel yazarın, sanatçının yahut filozofun karizmatik aurasının etrafında toplanamaz. "Yaratıcı" faaliyetin, üretimin sosyal koşullarıyla bağlantılı bu nesnel ve öznel de-

2 C.F. Schmookler, "Technological progress and the modern American corporation" (Mason (der.) *a.g.e.* içinde), s. 141-165. Eskiden, icatlar/yenilikçilik eğitimden çok yaratıcı becerileri gerektirirdi ve dolayısıyla riskli bir süreçti. Bunun sebebi, *bilimin ve teknolojinin ilkel hâline* daha kolay hâkim olunabilmesidir. Bilimsel kültürün basitliğine, *tesisatın basitliği* karşılık gelmekteydi; fazlaca zengin olmayan mucitler, atölyelerini, patronlardan yardım almaksızın kendi kendilerine yahut başka özel şahıslarların yardımıyla donatabilirlerdi. Günümüzde, bağımsız araştırmacıların patent istatistiklerindeki paylarının azalmasının gösterdiği gibi, icat yapabilmek, ancak ve ancak büyük araştırma teşebbüslerinin sağlayabileceği şartları gerektirmektedir.

mistifikasyonu, bilhassa, kültürel yayın işletmeleri (radyo, sinema, televizyon, gazetecilik) bünyesinde faaliyet gösteren, üretim alanındaki düşük ve marjinal konumlarının kendilerini sevk ettiği estetik ve politik konum alışlarla, faaliyetlerinin ortaya çıkarttığı ürünlerin nesnel olarak muhafazakâr (hem estetik hem de politik açılardan) olan işlevleri arasındaki çelişkiyi yoğun şekilde hissetmekten kaçınamayacakları için, sanatçıları etkiler.

Bu yapısal değişimlere, kültürel sermayenin farklı alt türlerinin görece değerleri piyasasındaki değişimler eşlik eder: Eskiden kıymetlerini, meslekî faydalarından yahut ekonomik verimliliklerinden çok sınırlı olarak neşredilmelerinden, yani temayüz güçlerinden alan geleneksel beşeri alanlar, fenni ve teknik, özellikle de bürokratik-politik kültürel sermaye türleri aleyhine gözden düşmektedir. Sembolik hizmetlere talepteki artışın ekonomik verimliliklerini garantili hale getirdiği bu kültürel sermaye türlerinin sembolik verimlilikleri de, burjuvazinin geleneksel (hekimler, avukatlar vb.) ve yeni (yöneticiler, reklamcılar vb.) fraksiyonlarının ağırlıkları ve itibarlarındaki değişimlerle bağlantılı olarak artmaktadır.

Akademik unvanın okula ve kültüre geleneksel olarak yabancı olan çevrelere kadar (sanatçı ile "burjuva" arasındaki eski karşıtlığa göre) girmesiyle birlikte akademik sermayenin tekelinden mahrum kalan yahut da ellerinde sadece akademik piyasanın dışında önemli değer kaybına uğramış kültürel sermaye biçimlerinin tekeli (Latince ve Grekçe gibi) kalmış kültür üreticileri, akademik onay almış donanımları sayesinde, en azından kendi gözlerinde maddi başarı sağlayacaklarından emin bir şekilde kültürel üretim alanındaki hâkimiyetlerini üç yolla genişletmeye çalışan ekonomik sermaye sahiplerine toslarlar. Bu yolların ilki kültürel sermayenin ve meşru entelektüelin tanımlarını dayatma mücadelesine şahsen yahut "organik entelektüeller" vasıtasıyla müdahalede bulunmak; ikincisi IEP ve HEC'de olduğu gibi, hocalarının çoğu iktisadi alandan gelen yahut orada ikincil konumları işgal eden akademik kurumlar vasıtasıyla üniversitelerin diploma verme tekeline pratikte meydan okumak; sonuncusu da kültürel üretim, özellikle de bilimsel araştırma üzerinde, kurumsallaşmış kontroller yerleştirilmesini kolaylaştırmaktır. Bu sürecin göstergelerinden biri, yönetim üzerine çalışan "bilim insanlarının" yanı başında, yöneticilik veya bilimsel araştırma kökenli olan ve çoğunluğu kendi evrenlerinde pek muteber isimler olmayan; araştırmacılara, bilimsel alanın özgül mantığına yabancı kısıtları ve hiyerarşileri dayatan bilim yöneticilerinin ve kültür alanındaki yüksek memurlara ve sanat evrenindeki muhataplarına

(örneğin müzelerin ve büyük kültürü teşvik kurumlarının müdürleri), sanat alanına kendi normlarını dayatma fırsatını veren gerçek bir *devlet hâmiliğinin* zuhur etmesidir.

Dış kaynaklı baskı veya taleplerin yoğunlaşması, kültürel üretim alanındaki gerilimlerin artması sonucunu getirir. Üreticiler için yapılan üretim ile bir dış talepe dönük üretim arasındaki, entelektüel alanın kendisi kadar kadim olan, anlaşmazlık sahası üzerine bir anlaşmanın bulunduğunu varsayan ayrım ("sağcı" veya "sağ yakanın"* entelektüeli, "solcu" veya "sol yakanın" entelektüelinin değerlerini ve onun değerli olduğunu, bizzat, onunla mücadele ederken kuşandığı silahlarda ve o silahlarla ifade eder) yerini gitgide, birbirlerinin varlığını tanımayı karşılıklı olarak reddeden iki üretici kategorisi arasındaki radikal bir antagonizmaya bırakmaktadır. Özerkliğiyle özdeşleşmiş olan varlığını ancak ve ancak, ekonomik dünyaya her türden tavizden ve onlara karşılık gelen getirilerden görülmemiş bir radikallik ve gösterişlilikle vazgeçmek ve hem salt entelektüel planda hem de siyasi plandaki indirgenemezliğini, öfkeli biçimde ifade etmek suretiyle ortaya koyabilen eski tür entelektüelin karşısında artık, ekonomik alanda tanınma kazanmış kültürel sermaye türlerine sahip, yeni tür entelektüel hizmet taleplerine cevap vermeye hazır, ücretli burjuva statüsünü kabul eden yönetici-entelektüel veya entelektüel-yönetici vardır. Hem idari hem bilimsel, çifte meşruiyet konumuna sahip INSEE gibi bazı kurumların yahut iktisat gibi ve belki özellikle de, sosyoloji gibi, entelektüel alanın, siyaset alanının ve iktisadi alanının kesişiminde bulunan bazı disiplinlerin, kültür üreticisinin işlevini tasavvur yahut tecessüm etmenin farklı yolları arasındaki ziyadesiyle şiddetli çarpışmaların geçtiği yerler olması anlaşılırdır. Her ne kadar nadiren fark edilse de alternatifler nettir: yeni sosyal tanımın kültür üreticileri için öngördüğü iki işlev olan "toplumsal sorunların" yönetilmesinde egemenlere yardımcı olmakla yükümlü uzman işlevini ya da kendini akademik meseleler üzerine malumat dolu tartışmalara kapatmış hoca işlevini kabul etmek veyahut da entelektüellerin uzun müddet yerine getirdiği işlevi üstüne alarak, özerklik vasıtasıyla ve özerk olarak kazanılmış değerler ve hakikatler adına, etkili biçimde, yani bilimin silahlarıyla siyaset sahasında müdahalede bulunmak.

(*) Sağ Yaka-Sol Yaka ayrımı, Paris'i ortadan ikiye bölen Seine Nehri'nin sağ yakasında Borsa binasının, sol yakasında Sorbonne Üniversitesi'nin bulunmasına ve bu iki kurumun siyasi düzlemdeki sağ-sol ayrımını temsil eder hâle gelmesine dayanmaktadır. -ç.n.

Ek 1
1972 yılında iktidar alanı (mütekabiliyet analizi)

Örneklem ve analize dâhil ettiğimiz göstergeler

Bu analiz, 1972 yılının, öz sermayelerinin büyüklüğüne göre ilk 200 sanayi ve ticaret şirketinin (bkz. *Entreprise* dergisinin 1972 Kasım'ında yayınladığı en büyük 5.000 şirket listesi) PDG'leri; ek olarak, öz sermayeleri 102.361.000 Frank'ın (1972 yılında sıralamanın 200 numarasında yer alan *Presses de la Cité*'nin sermayesi) üzerinde olan kamulaştırılmış veya yarı-devlet statüsündeki hizmet şirketlerinin (EDF, RATP vb. n=9), en büyük bankaların (n=20) ve en büyük sigorta şirketlerinin (n=12) PDG'leri hakkında 1972 yılından itibaren bir araya getirilmiş bilgilerin sistematik biçimde işlenmesine dayanmaktadır. Mevzubahis 241 PDG'nin sadece 216'sını (% 90'ı) alabildik, zira diğerlerine dair toplayabildiğimiz bilgilerde çok fazla noksan vardı.[3] Tarihsel karşılaştırmanın gerekliliğiyle, 1952 ve 1962 yıllarının ilk 100 sanayi şirketinin PDG'lerine ait aynı bilgileri de topladık.

Doğum yeri ve tarihi, kaç çocuğu olduğu, ikâmet yeri gibi demografik özelliklerinin yanı sıra, orta ve yüksek tahsiline dair bir dizi bilgiyi de analize tâbi tuttuk:[4]

- *içinden geldiği aileye* dair bilgiler: babanın mesleği, ailenin iş çevresinde yahut cüppe burjuvazisinde ne kadar eski olduğu, *Bottin mondain*'e üyelik vb.
- *orta ve yükseköğretime* dair bilgiler: Janson, Condorcet, Louis-le-Grand, Saint-Louis gibi büyük bir Paris lisesine mi, bir başka Paris yahut taşra lisesine mi yoksa bir özel okula mı (Roches, Stanislas, Sainte-Croix de Neuilly, Sainte-Geneviève veya başka) devam ettiği; kaç tane yükseköğretim diplomasına sahip olduğu; daha yüksek diplomasının (ya da diplomalarının) olup olmadığı; Politeknik ile IEP için, diplomaların alındığı yaş.

---

3 Elediğimiz PDG'lerin hepsi de (görece) en önemsiz firmalardan, sektörel basında kendilerinden bahsettirmeyen, biyografik yıllıklarda yer almayan, yıllık yazarlarına da anketçilere de kendilerine dair bilgileri vermeyi reddeden isimlerdir. Haklarında toplayabildiğimiz bilgiler, çoğunun IEP veya ticaret okullarından ziyade mühendislik okullarında (Centrale, Madencilik veya ikincil sıradaki okullar) öğrenim gördüğünü, kariyerlerinin tamamını özel sektörde yaptıklarını ve çoğunun hiç şüphesiz, mütekâbiliyet analizi diyagramının sağ-alt tarafında konumlanacağını göstermektedir.

4 Burada takdim edilen çoklu mütekabiliyet analiz Ludovic Lebart'ın geliştirdiği MULTM programı sayesinde gerçekleştirildi. Bu aracın kullanıma sokulma şartlarına dair bir sunum için, metodunun inceliklerine hâkim olmamız konusunda yardımlarından dolayı müteşekkir olduğumuz Lebart'ın kendisine başvurulabilir (L. Lebart, A. Morineau et N. Tabard, *Techniques de la description statistique. Méthodes et logiciels pour l'analyse des grands tableaux*, Paris, Dunod, 1977). Kaynakların sistematik bir dökümü için, ilerideki *Kaynaklar* başlıklı Ek'e bakabilirsiniz.

- *kariyere* dair bilgiler: sektör değişiklikleri ve özellikle de kamu sektöründen özel sektöre geçenler için pantuflajı gerçekleştirdiklerindeki yaş ve büyük zümrelerde (Maliye müfettişliği, Danıştay), mülki idarede veya orduda görev alıp almamış olmak.
- *iktisadi güç konumları*: sanayi, banka yönetim kurulu –birbirlerinden önemlerine göre ayrılırlar– üyelikleri, CNPF ve çeşitli işveren federasyonlarındaki sorumluluklar; "Ekonomiye yön veren 100 isim" listesinde (*L'Expansion* dergisinin hazırladığı) yer alıp almamak.
- başka alanlara (siyasi, idari, akademik veya entelektüel) ait komisyon veya organizmalara, Plan komisyonlarına, İktisadi ve Sosyal Konsey'e, bir Büyük Okulda veya üniversitede öğretim faaliyetlerine, akademik alanda, basında veya yayıncılıkta yönetim kurullarına, bölgesel iktisadi kalkınma komisyonlarına geçmişte veya hâlihazırda iştirak; belediye başkanlığı veya yerel yönetimde başka sorumluluklar.
- başlıca *nişanlar:* Şeref nişanı, Direniş madalyası, Savaş Haçı, Liyakat Nişanı, akademik ödüller, Ticaret madalyası.
- son olarak doğrudan doğruya şirketlerine dair bilgiler: şirketin statüsü (özel veya karma ekonomi vb.), kontrol şekli (ailevi, yabancı, teknokratik, kamu), ana sektörü (bankacılık, sigorta, sanayi, ticaret, kamu hizmetleri, ulaşım), büyüklüğü (öz sermayesinin hacmine göre).

Elimizdeki bilgilerin bazı PDG'ler için tam olmadığı yahut doğrulanamadığı göstergeleri (vakaya göre % 10 ila 30 arasında) örnekleyici değişken olarak almaya karar verdik: PDG'nin, başında olduğu şirketin önemli oranda hisse senedine sahip olup olmaması veya şirkette mühendis ya da yönetici konumlarında bulunup bulunmadığı; mensubu olduğu din; yurt dışından (özellikle ABD'den) aldığı yükseköğrenim diplomaları; yaptığı sporlar (kayak, tenis, golf, binicilik, yatçılık, uçak pilotluğu vb.); üye olduğu kulüpler (Yeni Kulüp, Polo de Bagatelle, Rotary Kulübü, Fransa Yarış Kulübü, Maxim's Business Club, Travellers Club, Interallié Kulübü, Bois de Boulogne Kulübü, Jokey Kulübü), başında olduğu şirketin kuruluş tarihi. Ayrıca, incelemek istediğimiz olgunun belli bir kısmını ölçen göstergeleri ilave değişken olarak düşündük: örneğin, farklı türdeki işveren birliklerine üyelik (ACADI, AGREF, UNICER, Şirket ve Gelişim Dernekleri. Şirket liderleri ve sorumluları Birliği'nin ve Fransa Hıristiyan iş adamları Merkezi'nin tam üye listesine ulaşamadık) gibi, (geniş anlamda) politik görüş ve tutumlara dair göstergeler. Babanın, annenin ve eşin soyadlarında öntakı olup olmamasını da örnekleyici değişken olarak aldık, zira bu durum, görece düşük sayıda PDG için geçerli idi (öntakılı soyad oranı % 13). Ayrıca *Bottin Mondain*'de yer

almak ve özellikle de burjuvazideki kıdem, "yüksek cemiyete erişimin" daha yerinde ve daha az sınırlayıcı göstergelerini oluşturmaktaydı. Kısıtlı sayıda (5 veya daha az) PDG'ye ait özellikleri de, eksiksiz biçimde doğrulanmış önemli göstergeler olsalar dahi, örnekleyici değişken olarak aldık: özellikle Sayıştay mensupluğu (n=2), milletvekili veya senatör olarak siyasi görevlerde bulunmak (n=4) veya bir değişkenin bazı halleri (mesela işçi veya zanaatkar çocuğu olan PDG'ler, ki her birinden 2 adet vardı).

Kaynaklar

Kamuya mal olmuş figürler olan büyük şirket yöneticileri, anketçiye vermekte tereddüt edecekleri bazı bilgileri farklı muhataplara vermeleri yönündeki çağrılarla, çeşitli vesilelerle karşılaşırlar.[5] Bundan ötürü, dağınık haldeki tüm bilgileri toplamak ve kaynakları, karşı karşıya koymak suretiyle kontrol etmek şartıyla ve mümkün olan her durumda doğrudan görüşerek yahut enformatörlerle konuşarak, doğrudan anketin vereceğinden daha çok ve iyi bilgi elde edilebilir.[6] Topladığımız bilgileri, yazılı kaynakların sistematik bir taramasıyla, enformatörlerle, ekonomi basınından gazetecilerle, biyografik yıllıkların yazarlarıyla, orta ve büyük şirketlerin yönetici ve patronlarıyla, işveren örgütlerinin, kulüplerin vb. sorumlularıyla bir dizi sistematik görüşmeyle kontrol ettik ve tamamladık; INSEE'nin, şirket incelemeleri üzerine uzmanlaşmış araştırmacılarına da başvurduk –bu çalışma onlara çok şey borçlu–.

Noksanlarına ve kusurlarına rağmen[7] *Entreprise*'in 1972'de yayımladığı liste,[8] "grubun başlıca faaliyetlerini farklı üretici yahut ticari birimlere ayrıştırmak suretiyle grubun gerçek kudretini ortaya koymasından" ötürü (grup zaten takdim edilmişse, iştirakler sıralamanın dışında tutulmuştur),[9] iktisadi iktidar alanını; dönüşümlerini,

5 "Tüm burjuvalar gibi şirket sahipleri, sadece ve sadece kendileriyle eşit ve kendi dünyalarından gördükleriyle gönüllü olarak ve ileri bir güven derecesiyle konuşurlar. Sosyoloğun bu şartları yerine getirmediği fena halde aşikârdır. Ayrıca, bir görüşme esnasındaki işbirliğinin sınırları, diğer sosyal çevrelerin çoğuyla olanlardan çok daha zorlayıcıdır: *Diyalogda otorite ve egemen konum alışkanlığı* sosyal bilimlere karşı şüpheciliğe eklenir ve araştırmacının özgürlük marjını daha da sınırlanır." (J. Lautman, "Fait social et questions sociologiques: à propos du syndicalisme patronal", *le Mouvement social*, No:61, Ekim 1967, s. 65-67; vurgular bize ait.)

6 Hangi sosyolog hem Roger Martin'in bir gününü izleme ve fotoğraflama iznini alabilir (*L'Expansion*, Mayıs 1977), hem "danışıklı" dahi olsa bir CNPF toplantısına katılabilir (bkz. A. Harris ev A. de Sédouy, *a.g.e.*, s. 211-214), hem François Michelin'le röportaj yapabilir (*Paris-Match*, 3 Şubat 1978)?

7 Mesela, Leonard Carous'nun başında olduğu Shell Fransa şirketi sıralamaya (10. sıra) sokulduktan sonra, 74. sırada, aynı Leonard Carous'nun başında olduğu Shell kimya şirketine neden yer verildiğini sorabiliriz. Buna karşın, listede Uluslararası Harvester Şirketi'ni, yahu yahut Richier şirketini görmemek de şaşırtıcıdır.

8 Bkz. *Entreprise*, 31 Kasım 1972, 22 Eylül ve 3 Kasım 1962; 1952 için de J. Houssiaux, *Le pouvoir de monopole*, Paris, Sirey, 1960, s. 242-247.

9 Bkz. "Comment utiliser un dossier", *Entreprise*, Kasım 1972, s. 5. Resmî tanıma (örneğin DAFSA verilerini yazanların kullandıkları) göre, "anne şirketin", sermayesinin en az %

alana erişimin şartlarını, çeşitli patron fraksiyonları arasındaki iktidar mücadelelerini incelemek için en elverişli liste idi.

Boyuta, sektöre ve kontrol biçimine göre farklılıklar gösteren 30 şirketlik bir örneklemin *yönetim kurullarının* incelenmesinin, bu mercilerin üyelerinin, PDG ile bilhassa sosyal ve akademik, pek çok ortak özelliğe sahip olduğunu göstermesinden ötürü, çalışmayı, incelediğimiz şirketlerin tamamının tüm yönetim kurulu üyelerine genişletme gereği duymadık. Bununla birlikte, şirketler alanının dönüşüm kanunlarını tam olarak kavrayabilmek için, *makul bir şirketler örnekleminin yöneticileri nezdinde* doğrudan anketler gerekliydi: PDG'ler üzerine incelememizde kullandığımız yöntemlere başvurmak burada, özellikle de görece en küçük şirketler için yetersizdir. Bakanlık kabinesi üyeleri, bakanlıkların müdürleri, milletvekilleri, üniversite hocaları, gazeteciler vb. üzerine birkaç yıldır devam eden araştırma da, PDG'leri diğer egemenlerle karşılaştırma fırsatı sundu.

En büyük şirketlerin tarihine, gelişimlerine, yakın zamanlarda yaşadıkları dönüşümlere, mali ve şahsi bağlantılarına dair elde edilen veriler, aslolarak Dafsa'nın (Mali dokümantasyon ve analiz alanında anonim şirket) her bir şirket için hazırladığı özet bilgilerden ve grup incelemelerinden (*Annuaire Desfossés-SEF*, Paris, Coté Desfossés et Dafsa), çeşitli şirketlerin yönetim kurullarının raporlarından (Paris Sanayi ve Ticaret Odasının kütüphanesinde bu alanda önemli bir koleksiyon mevcuttur) ve Ulusal Patent Ofisi'nin dokümanlarından gelmektedir.[10] Ayrıca, en büyük 50 şirketin "sosyal politikalarına" dair *Expansion*'un 84. (Nisan 1975) sayısında yayınlanan verilerin ikincil çözümlemesini de gerçekleştirdik.[11]

50'sini elinde tuttuğu şirketler "iştirak" kabul edilir. 1972'de sermayesinin % 50'sinden fazlasını elinde tutan Rhone-Poulenc'in iştiraki Cellophane da listede yer almakla birlikte, sıralamaya dâhil edilmemiştir ve PDG'si örneklemde değildir. Buna mukabil, Rhone-Poulenc'in 1972 yılında anket sırasında sermayesinin % 45,1'ini (1977'de % 51,8) elinde tuttuğu Roger Bellon Laboratuvarları ise sıralamaya girmiştir. Bu sıralamayı kullandığımızda, Roger Bellon Laboratuvarları'nın, 1972'de Rhone-Poulenc'in iştiraki olup olmadığı meselesine dair herhangi bir iddiada bulunmamış oluyoruz.

10 Farklı kaynaklara (devlete bağlı kuruluşlarınkiler veya diğerleri) dair çok faydalı bir değerlendirme için bkz. "Les statistiques d'entreprises, Sources", *Les collections de l'INSEE*, E 44, Mart 1977. Çeşitli şirketlerin tarihine dair bilgiler için ise J. Boudet, *Le monde des affaires en France de 1830 à nos jours*, Paris, soc. Ed. de dictionnaires et encyclopdies, 1952. Bu çalışma tamamlanmakteyken yayımlanan şu eserde de, 48 grubun yapılarına, bağlantılarına dair son derece faydalı tarihsel notlar ve bilgiler bulunabilir: P. Allard, M. Beaud, B. Bellon, A.-M. Levy ve S. Liénart, *Dictionnaire des groupes industriels et financiers en France*, Seuil, 1978; ayrıca bkz. M. Beaud, "Notes sur la connaissance des groupes capitalistes", *Recherches économiques et sociales. Notes critiques et débats*, 7-8, Temmuz-Ekim 1977, s. 91-97 ve Bertrand Bellon, "Méthodologie de délimitation et de repérage des ensembles financiers", *a.g.e.*, s. 99-116.

11 *L'Expansion*, bir yıl sonra benzer bir anketi elli orta boyuttaki şirkette de gerçekleştirdi (95, Nisan 1976).

Patronların özellikleri uzamıyla şirketlerin özellikleri uzamını daha net biçimde birbirleriyle irtibatlandırmak gayesiyle, incelediğimiz her bir şirket için, diplomaların yapısı (diplomaların düzeyi ve türü), şirketin nasıl evrildiği (genişleme, durgunluk veya gerileme), verimliliği, "sosyal politikası" vb. gibi son üç veya dört yıllık bilgileri bir araya getirmeye çalıştık. Verilerin oluşturulma ve bir araya getirilme yöntemlerinin hâlihazırdaki şartlarından ötürü, bu teşebbüs fazla iddialı idi (elimizdeki imkânları göz önünde bulundurunca). Araştırmanın bu aşamasında, şirketlere dair sadece bazı değişkenleri dikkate almakla yetinmek durumunda kaldık: ana faaliyet sektörü, statü (özel şirketler, karma ekonomiye sahip olanlar veya sanayi ve ticaret alanlarındaki kamu kuruluşları),[12] kontrol biçimi (devlet, teknokratik, yabancı, aile),[13] şirketin kuruluş tarihi veya en çok rastlanan durum olan birleşme yahut füzyonlarda, gruptaki şirketler içerisinde en eski olanın kuruluş tarihini (mesela Saint-Gobain-Pont-à-Mousson için, *Manufacture de Saint-Gobain*'in kuruluş tarihi olan 1695'i aldık).

Örneklemdeki her PDG'ye dair, farklı kaynaklardan gelen ve sistematik olarak karşı karşıya getirip kontrol ettiğimiz bir dizi bilgiyi bir araya getirdik. Hâlihazırda, biyografik bilgiler için en önemli ve en eksiksiz kaynak olan *Who's Who in France* (Paris, ed. Jacques Laffite), yine de bazı tereddütleri ve boşlukları barındırmaktadır. Farklı doğrulamalar, bize şunu tespit etme imkânını verdi: PDG'lerin çoğu, bir büyük zümreye mensubiyetini, taşıdığı nişanları yahut yerel veya ulusal, politik görevlerini net biçimde belirtir anacak devam ettiği ortaöğretim kurumu, mesleki birliklere, plan komisyonlarına, kulüplere, eğitim faaliyetlerine katılımı veya geçmişte eğitim faaliyetlerinde yer alıp almadığı gibi konular için aynısı geçerli değildir. Üstelik 1953-54 baskısındaki bilgiler, son baskıdakilerdekilere göre çok daha noksan idi (En büyük 100 şirketin, 1952 yılında *Whos's Who*'da yer alan 82 PDG'nin 30'u, babalarının mesleğini belirtmemişti). Son olarak, 1954'te hem kariyere dair bilgiler çoğunlukla bölük pörçük (bazı PDG'ler, kariyerlerini 40 veya 45 yaşında başlatmıştır), hem de *Whos's Who*'da yer alma ihtimali günümüzde, 1954'te olduğundan çok daha yüksektir (1953-1954'te 5.000'in biraz üzerinde madde varken, bu sayı 1976'da 20.000'in üzerindedir).[14]

---

12 *Nomenclature des entreprises nationales à caractère industriel ou commercial et des sociétés d'économie mixte d'intérêt national*, Paris, Imprimerie nationale, 1972.

13 Kontrol biçimi hususunda F. Morin'in çalışmalarından ilham aldık: *La structure financière du capitalisme français*, Paris, Calmann-Lévy, 1974 ve *La banque et les groupes industriels à l'heure des nationalisations*, Paris, Calmann-Lévy, 1977.

14 Tüm bunlardan ötürü, yönetici sınıfın dönüşümlerini, farklı dönemlerde *Who's Who*'da yer alan şahısların karşılaştırmalı bir incelemesinden (bkz. P. Birnbaum, M. Bellaiche, A. Marié, *La classe dirigeante française*, Paris, PUF, 1978) çıkartmaya çalışmanın biraz rastgele olduğuna şüphe yoktur. Yönetici sınıfların farklı fraksiyonlarının mesleki hareketlilikleri (s. 29) veya pantuflaj (s. 75) için daha da fazla geçerlidir bu.

İlaveten, tematik basının (*L'Expansion, Entreprise, Le Nouvel Economiste, La Vie française, l'Opinion*) ve günlük yahut haftalık basının (*Le Monde, Le Canard enchaîne, L'Express, Le Point, Le Nouvel Observteur vb.*) sistematik bir şekilde taranmasından gelen biyografik verileri de kullandık. Şirketlere ve PDG'lere dair, *Le Monde*'da, *L'Expansion*'da, Paris Ticaret ve Sanayi Odası Kütüphanesi'nde oluşturulmuş basın dosyaları da tamamlayıcı bilgiler sağladı.

Tematik basının ve *Who's Who in France*'ın taranmasının verdiği bilgileri, yıllıklarda yer alan bilgilerin sistematik bir dökümü sayesinde tamamladık ve doğruladık: *Nouveau dictionnaire national des contamporains*, Paris, ed. du Nouveau dictionnaire national contemporain, c.1, 1961, c.2, 1963, c3, 1964, c.4, 1966, c5, 1968; *Biographies de personnalités françaises vivantes*, Paris, La Documentation française, 1967; *Bottin mondain. Tout Paris. Toute la France*, Paris, Didot-Bottin (yıllık yayın) ise, sahip oldukları evler, kulüpleri, sporları ve elbette akrabalık ilişkileriyle ilgili bilgileri tamamlamamızı sağladı.

1952 yılının PDG'lerine dair başvurduğumuz kaynaklar: *Dictionnaire biographique français contemporain*, Paris, Pharos, 1954-1955 ve H. Temerson, *Biographies des principales personnalités françaises décédées au cours de l'année 1962*, Paris, yazarın kendi yayını, 1962 (ayrıca aynı yazarın, 1956, 1957, 1960, 1961, 1962 ve 1963 yıllarında ölmüş olan önemli Fransız figürlere ait biyografileri).Yakın zamanda ölmüş işadamlarının ölüm ilanlarını veya yakınlarının hazırladığı anma plaketlerini de taradık.[15]

Yüksek memuriyette ve bakanlık kabinelerinde bulunmuş PDG'ler için, *Société générale de presse*'in yıllıklarını ve özellikle, *Annuaire des cabinet ministériels, Annuaire du Conseil d'Etat, Annuaire de l'Inspection des finances* kullandık.

Farklı organizmalara veya komisyonlara katılım konusunda, en çok şu yayına dayandık: *Bottin administratif et documentaire*, Paris, Didot-Bottin (yıllık yayın).

Belediyelerde üstlenilen görevlerle ilgili kullandığımız yayın: *Annuaire national des maires des communes de France*, Paris, 30, rue René-Boulanger, 2. baskı 1974-1975.

Çeşitli işveren örgütlerine katılımla ilgili olarak: *Annuaire officiel du CNPF*, Trappes, UFAP, 1974; ACADI'nin 1977 Yıllığı, ACADI'nin 320 sayılı (özel) Bülteni; *Annuaire du Centre des jeunes dirigeants d'entreprise*, Paris 1974 ve AGREF'in ve Şirket ve Gelişim'in yönetim kurulu üye listeleri.

Nişanlar ve özellikle de Şeref Nişanı için: *le Ruban rouge, Annuaire des membres de la Légion d'honneur* (1968'de *La Légion d'honneur* olarak değiştirildi).

15 1952 ve 1962 yıllarının, sosyal kökenlerini bilmediğimiz PDG'leri için, belediyelerin sekreterlikleri nezdinde, posta yoluyla bir anket yaptık.

Annuaire des nominations et promotions dans la Légion d'honneur, Paris, Association des membres de la Légion d'honneur, Société nouvelle Mercure.

La France Protestante – métropole et outre-mer (Protestan Fransa – metropol ve deniz aşırı, Fransa Protestan Federasyonu, Valence, 1977) ve *Guide Juif de France*'da (Fransa Yahudi Kılavuzu, Paris, Migdal, 1971), Protestan ve Yahudi cemaatlerinin örgütlenmeleri, eserleri ve dernekleri, en önemli yönetici veya sorumluların isimlerine dair bilgiler bulduk ancak büyük Katolik, Protestan veya Yahudi ailelerin bir dökümünün bulunmamasından ötürü, örneklemdeki PDG'lerin ailelerinin mensup olduğu dini belirlerken, çeşitli enformatörlerden faydalandık.

Sahip oldukları yükseköğretim diplomaları, onları elde ettikleri yaş ve eğitim faaliyetleri hususunda, elimizdeki bilgileri, Büyük Okullar'ın (Centrale, ENA, ENS, HEC, IEP'ler, Politeknik vb.) mezun derneklerinin yıllıklarının yardımıyla tamamladık.

Son olarak, üyeliklere dair beyanları, Fransa Otomobil Kulübü, Jokey Kulübü, Paris Yarış Kulübü ve Rotary Kulübü'nün yıllıklarından doğruladık ancak diğer kulüpler için, doğrulama mümkün olmadı.

PDG'lerin hangi çevreden geldiklerine dair bilgilerin genellikle netlikten yoksun ve noksan (hem uzmanlaşmış basında hem de yıllıklarda) olmasından ötürü, farklı ailelerin iş bağlantılarını, bu bağlantıların ne kadar eski olduğunu, ilişkiler ağının nerelere uzandığını (evlilikleri incelemek temel bir nokta idi) ve ailenin burjuvazide ve soylular sınıfında ne kadar eski olduğunu (özellikle de iş çevresiyle bağlantısı az olan aileler için) net biçimde tespit etmeye çalıştık.[16] Bu amaçla, şu yıllıkları taradık: A. Delavanne, *Recueil généalogique de la bourgeoisie ancienne*, Paris, 1. cilt 1954, 2. cilt 1955; *Dictionnare de biographie française*, önce J. Balteau, M. Barroux, M. Prevost yönetiminde, ardından Roman d'Amat yönetiminde, Paris, Librairie Letouzey ve Ané, yayınlanan toplam 13 cilt (1976'da yayınlanan LXXX. Fasikül Forcemagne'dan Forot'ya kadar); *Dictionnaire national des contemporaines*, Nath Imbert yönetiminde, Paris, éd. Lajeunesse, 1. cilt 1936, 2. cilt 1938, 3. cilt 1939; E. de Sereville, F. de Saint-Simon, *Dictionnaire de la Noblesse française*, Paris, la Société française du XX. Siècle, 1975; P. Dugast-Rouillé, *Le Nobiliare de France (actuel). Résumé pratique sans généalogie ni armes ni devise. Noblesse de France. Noblesse d'origine* étrangère, Nantes, 1972-1973, 2 cilt; *Qui* êtes *vous? Annuaire des contemporains*, Paris, Libraire Ch. Delagrave, 1903 (son baskısı, 1933); *Qui est-ce? Ceux dont on parle*, Paris, éd. de la vie moderne, 1934. Ayrıca Nord-Pas-de-Calais bölgesinin sanayicileri için bkz. *Le Livre des familles. Généalogies Nord-Pas-de-Calais*, Lille, Annuaires Ravet-Anceau.

16 Kabul edilmiş bir soyluluk işareti olmadığını bildiğimiz öntakı sahibi olmayı, yine de soyluluk iddiası göstergesi olarak aldık.

Ayrıca şu eserlerden pek çok bilgiye ulaştık: E. Beau de Loménie, *Les Responsabilités des dynasties bourgeoises*; I. *De Bonaparte à Mac Mahon*; II. *De Mac Mahon à Poincaré*; II. *Sous la Troisième République, la guerre et l'immédiat après-guerre*; II. *Du Cartel à Hitler (1924-1933)*, Paris, Denoël; H. Coston, *Dictionnaire des dynasties bourgeoises et du monde d'affaires*, Paris, éd. Alain Moreau, 1975; A. Hamon, *Les Maîtres de la France*; I. *La féodalité financière dans les banques*; II. *La féodalité financière dans les assurances, la presse, les administrations, le Parlement*; III. *La féodalité financière dans les transports, ports docks et colonies*, Paris, Ed. sociales internationales, 1936, 1937 ve 1938; ve son olarak *Crapouillot* dergisi, özellikle *Les 200 familles*, Mart 1936, *Les Gros*, 1952, *Les Beaux Mariages*, Nisan 1961.

Yukarıda saydığımız kaynakların sağladığı bilgileri tamamlamak ve doğrulamak üzere, pek çok şirketin basın birimlerinden, halkla ilişkiler birimlerinden veya sekreterliklerinden, *curriculum vitae*'ler istedik. Bu belgeler, bazı vakalarda, soru formu vasıtasıyla, kayda değer özelliklere dair belli bir tanımı dayatan ve suni bir homojenleştirme etkisi tatbik eden *Who's Who* gibi yıllıklar üzerinden yaptığımız okumadan son derece farklı bir görüntüyü ortaya çıkarıyordu. PDG'si olduğu BSN-Gervais-Danone'un dış ilişkiler biriminin, Antoine Riboud'nun kariyerine dair ilettiği not, öncülüğünü yaptığı çeşitli operasyonları (Saint-Gobain'e alım teklifi, füzyonlar, grubun faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi vb.) öne çıkartırken kariyerinin farklı aşamalarından, dernek faaliyetlerinden vb. dair neredeyse hiç bahsetmemekteydi. *Martell et Co.* şirketinin önce yönetim kurulunun, ardından da izleme kurulunun başkanı olan Michel Firino Martell'in biyografisi ise, aksine, biyografik yıllıklarda hiçbir izine rastlamadığımız bir bilgi olan, çeşitli meslek derneklerine ve yerel derneklere katılımını öne çıkartmaktaydı. *L'Oréal* PDG'si François Dalle'nin *cv'si* yayınlarına, makalelerine (*Le Monde*'da yayınlananlar da dâhil), eserlerine, sempozyumlardaki konuşmalarına vb. geniş yer ayırırken, *Who's Who* tek bir makalesinden bahseder. *Marcel Dassault Electronique* şirketinin PDG'si, siyasi kariyere yönelip milletvekili seçildikten sonra kendisini şirketin başına geçiren Marcel Dassault'nun "güvenilir adamı" Benno Vallières'in *cv'si* özellikle de son savaştaki askerî faaliyet ve meziyetlerini öne çıkarırken, *Who's Who*'da bir madalyanın bahsi dışında, bu faaliyetlerin önemini kavramayı sağlayacak hiçbir şey yoktur.

Tutum ve kanaatlerin tahlili için, tematik basında yer alan çok sayıda röportajın yanı sıra, işadamlarıyla röportajlar içeren eserleri inceledik. Bunlardan bazıları: J Bassan, *Les nouveaux patrons*, Paris, A. Fayard, 1969; J. Baumier, *Les grandes affaires françaises. Des 200 familles aux 200 managers*, Paris, Julliard, 1967; J. Chancel, *Radioscopie*, Paris, R. Laffont (1970'de yayınlanan 1. ciltte Sylvain Floriat ile, 1971'de

yayınlanan 2. ciltte Marcel Dassault ile röportaj vardır); A. Harris ve A. de Sédouy, *Les patrons,* Paris, éd. du Seuil, 1977; R. Priouret, *La France et le management,* Paris, Denoel, 1968; J.-P. Roulleau, *Les champions de l'expansion, une nouvelle race de dirigeants,* Paris, Crecle du livre économique, 1969.

Çeşitli işadamı fraksiyonlarının aldıkları konumların tahlili için,[17] PDG'lerin veya eski PDG'lerin yazdığı eserlere başvurduk: Özellikle, F. Bloch-Lainé, *Profession: fonctionnaire,* Paris, éd. du Seuil, 1976; F. Bloch-Lainé, *Pour une réforme de l'entreprise,* Paris, éd. du Seuil, 1963; P. de Calan, *Renaissance des libertés* économiques *et sociales,* Paris, Plon, 1963; P. de Calan, *Les jours qui viennent,* Paris, Fayard, 1974; P de Calan, *Le Patronat piégé,* Paris, La table Ronde, 1977; J. Chenevier, *Parole de Patron,* Jean Bothorel'le röportaj, Paris, Les éd. du Cerf, 1975; F. Dalle, J. Bounine-Cabalé, *L'entreprise du futur,* Paris, Calmann-Lévy, 1971; M. Demonque, J.-Y. Eichenberger, *La participation,* Paris, éd. France-Empire, 1968 (J. Chenevier'nin önsözü); R. Devillelongue, *Pechiney Ugine Kuhlmann, Pourquoi?,* Paris, Stock, 1977; P. Dreyfus, *La liberté de réussir,* Paris, J.C. Simoen, 1977; Claude Neuschwander, *Patron mais...,* Paris, éd. du Seuil, 1974; F. Sommer, *Au-delà du salaire,* Paris, R. Laffont, 1966; R.-J. De Vogué, *Alerte aux patrons. Il faut changer l'entreprise,* Paris, Grasset, 1974.

Sonuçlar

İlk faktör, bir ilk başat ayrım ilkesini ortaya çıkartmaktadır (toplam hareketsizliğin % 5'ini oluşturur; bu oran ikinci için % 3,2, üçüncü için % 3'tür): Bu faktör *kamusal* olan yahut "kamu sektörüyle", devletle, devlet okulu ve onun resmî yargılarıyla bağlantılı olan her şeyle özel olan her şeyi, yani devletin kredisine iktisadi bakımdan (kredi) olduğu kadar sembolik bakımdan da (resmî nişanlar, komisyonlara iştirak vb.) tâbi olmayan (en azından açıkça değil) özel mülkiyeti, özel eğitimi vb. karşı karşıya getirir. Tüm kariyerlerini özel sektörde yapan PDG'lerle bir kısmını veya tamamını kamu sektöründe veya kamulaştırılmış sektörde yapanlar ilk faktördeki değişkenliğin en önemli kısmını (% 8,4) izah ederken, buna devletle bağlantıya dair, bakanlık kabinelerinde görev almış olmak (% 5,6), maliye müfettişliği (% 3,3), Şeref Nişanı (% 5,3), şirketin, devletin mi yoksa bir veya daha fazla ailenin kontrolünde mi olduğu (% 7,4), şirketin statüsü –özel, karma ekonomiye mensup veya devlet şirketi– (% 5,1) gibi tüm diğer göstergeleri de eklemek gerekir. Akademik sermaye de, ilk faktörün teşekkülüne önemli katkı sunar: Bir yandan sahip olunan yükseköğ-

17 Özellikle XIX. yüzyıldaki patron ideolojisini incelemek üzere gayet noksansız bir bibliyografya için bkz. A. Melucci, *Idéologies et pratiques patronales pendant l'industrialisation capitaliste: le cas de la France,* Paris, EHESS, 1974.

retim diplomalarının sayısıyla (% 4), öte yandan hangi diplomanın alındığıyla (kamu sektöründen, özellikle de maliye müfettişliğinden geçen PDG'lerde çok yaygın olan IEP diploması tek başına değişkenliğin % 2,2'sini izah eder). Son olarak, babanın sosyo-profesyonel kategorisi, babası yüksek memur ya da liberal meslek mensubu olan PDG'lerle babası sanayi yahut ticaret patronu olanlar arasındaki karşıtlıkla, ilk faktörün tanımlanmasına ihmal edilemez (% 4,1) bir katkıda bulunur.

Başka alanlarla (idari, akademik vb.) ilişkilere dair, plan komisyonlarına iştirak, bir Büyük Okul'da yahut üniversitede ders vermek, Büyük Okullar'ın veya akademik ya da yarı-akademik (örneğin Pasteur Enstitüsü) kurumların yönetim kurullarına dâhil olmak, kitap yazmak (bunların mutlak katkıları daha önceki göstergelerinkilerden daha zayıftır) gibi göstergelerin hepsini izahta, ilk faktörün diğerlerinden daha etkili olması hayli kayda değerdir. İlave değişkenlerin yansıtılması, birinci faktör için önerdiğimiz yorumu doğrulama imkanı vermektedir. "Özel" kutbuna doğru, yani birinci eksenin olumlu değerleri tarafında, şirket hisselerinin kayda değer miktarını elinde bulundurmak, aynı şirkette bir yönetim konumunda bulunmuş olmak, şık sosyete sporlarından birini yapmak, kulüplere üyelik vardır (Interallié ve Bois de Boulogne'un istisna oluşturması hiç şaşırtıcı değildir: İlki, en baştan itibaren yüksek memurlara, özellikle de diplomatlara açık iken ikincisi politikacıları barındır). Her şey, tüm kariyerlerini özel sektörde yapan PDG'lerin yüksek cemiyet hayatının dış işaretlerine, diğerlerinden daha çok önem atfettiklerini göstermektedir: Biyografik yıllıklarda kulüp üyeliklerini daha sık beyan ederler ve yaptığımız doğrulama, bu kulüplere daha yüksek oranda üye olduklarını göstermiştir; en şık ve en sosyete sporu konumundaki sporlar olan golf, binicilik ve yatçılığı icra ettiklerini beyan etmeye ve gerçekten icra etmeye de daha yatkındırlar. Tersine, başka şeylerin yanı sıra otobiyografilerinin ketumiyetinin gösterdiği gibi, devletin büyük hizmetkârları olan, "devletin yüksek hizmetkârları"nın (Pierre Dreyfus, François Bloch-Lainé vb.) kendilerine dair (ve dışarıya vermek istedikleri) göreviyle özdeşleşmiş yüksek memur imajı, şahsın mahremiyetine ve özel hayatın sırlarına halel getirecek hiçbir referansı barındırmaz (dolayısıyla, özellikle de şık sporları "özel" patronlardan daha az icra ettikleri gibi, bunları beyan etmek konusunda da daha isteksizdirler).

Bireyler cephesinde en göze çarpan karşıtlık, kurucu olsun doğrudan vâris olsun, tüm kariyerleri aile şirketinde geçmiş olan ve tahsilleri ortaöğretimin ötesine geçmeyen ticaret patronlarıyla; kamu sektörünün, çoğunlukla küçük burjuvaya yahut iktidar alanının tahakküm altındaki bölgelerine mensup ailelerinden gelen, mevkilerini, tevarüs ettikleri ekonomik ve sosyal sermayeden ziyade akademik sermayeleri ile tahsil hayatları ve kariyerleri esnasında edindikleri sosyal sermayeye borçlu olan ve işadamları ile yüksek memurlar (veya politikacılar) arasındaki bir konumu işgal eden büyük patronları arasındadır.

Örneğin bir yanda, *Etablissements économiques de Casino*'nun* kurucu-yöneticisi Geoffroy Guichard ile Antonia Perrachon'un oğlu, doğduğu Saint-Étienne'de yaşamaya devam eden, Roches Özel Okulu'nda öğrenim görüp bakalorya almış, Casino yönetim kurulu başkanı Pierre Guichard'ı; yahut Willot kardeşleri, en azından içlerinden, *Bon Marché*** şirketinin, biri PDG'si, diğeri yönetici-genel müdürü olan, tahsillerini Roubaix'nin özel liselerinde ve ardından Roubaix Teknik Enstitütüsü'nde görmüş, sanayici Pierre Willot'nun iki oğlu Bernard ve Jean-Pierre'i;[18] veyahut da Roubaix'deki *La Redoute**** şirketinin, Roubaix Notre-Dame-des Victoires Enstütüsü'nün ardından Lille'de hukuk diploması alan başkanı Henri Pollet'yi düşünebiliriz.

Patronlar uzamının diğer ucunda, tabur komutanı Prosper Laure'nin oğlu, öğrenimini Rabat ve Saygon Liseleri'nde, ardından Paris Saint-Louis Lisesi ile Politeknik ve Paris Hukuk Fakültesi'nde gören, maliye müfettişliğinin ardından Maliye'den sorumlu devlet bakanı Maurice Petsche'in teknik danışmanlığını yürüten, ENA'da ders veren, daha sonra ordu bakanlıklarında mali birim ve programların yöneticiliğini, ardından da CN'nin yöneticiliğini ve SG'nin önce genel müdürlüğünü yapıp çok hızlı şekilde yönetim kurulu başkanlığına getirilen Maurice Lauré'yi görüyoruz. Bu kutupta yer alan bir başka isim, Fransa Elektrik Şirketi başkanı, bir bankacının oğlu, orta öğrenimini özel okullarda yüksek öğrenimini ELSP ve hukuk fakültesinde görmüş, bakanlık kabinelerinde birden fazla kez yer almış, 1958-1960 arasında Cezayir'de hükumet genel delegesi, Paris bölgesi genel delegesi ve ardından Paris bölgesi valisi olmuş, IEP'de hoca, 1970-1972 arasında Fransız Radyo-Televizyon Ofisi'nin idare kurulu üyesi olan, Büyük Subay Şeref Madalyası sahibi Paul Delouvrier'dir.

İkinci faktör bir başka ayırma esasına dayanır ve PDG'leri aslolarak, ailelerinin yüksek burjuvazide (iş veya cüppe burjuvazisi) ne kadar eski olduğuna ve ekonomi üzerinde sahip oldukları güce (tevarüs ettikleri sosyal sermaye ne kadar çoksa o kadar çoktur), ikincil olarak da bu gücün daha ziyade endüstriyel mi yoksa mali mi olduğuna göre karşı karşıya getirir. Ailenin (özellikle Paris'in) cüppe veya iş burjuvazisindeki eskiliği, ikinci faktördeki değişkenliğin sırasıyla % 9,4'ü ile % 5,8'ini, babanın sosyo-profesyonel kategorisi % 7,6'sını, *Bottin mondain*'e üyelik % 2,5'ini, doğum yeri (Paris'te, Paris çevresinde veya tersine taşrada) % 3,1'ini izah eder. Bu faktöre diğer önemli katkılar, en büyük sanayi şirketlerinin (% 6,6) veya en büyük bankaların (% 4,4) yönetim kurullarına iştirak veya hangi yaşta özele geçildiğidir (%

(*) Fransa'nın en büyüklerinden olmaya devam eden perakende zinciri. -ç.n.

(**) 1838 yılında kurulmuş, hâlâ faaliyet gösteren mağaza. -ç.n.

18 Willot kardeşlerden diğer ikisi örneklemde yer almamakla birlikte, çok yakın mevkileri işgal eder durumdadır.

(***) 1837 yılında iplik mağazası olarak kurulmuş olan, bugün Fransa'nın giysi alanındaki en önemli uzaktan satış firmalarından biri. -ç.n.

5,4) –ki sosyal köken ne kadar yüksekse o yaşın o kadar erken olduğunu biliyoruz–. Son olarak ikinci faktör, teknokratik kontrollü şirketlerin (ya da grupların) PDG'lerini kamulaştırılmış şirketlerin (değişkenliğin % 7,8'i) PDG'leriyle, bankalarınkini de de kamu hizmeti şirketlerinin PDG'leriyle (% 4,9) karşı karşıya getirir. Bir taşra lisesinde öğrenim görmüş olmak, Politeknik'ten ikincil mertebedeki zümrelere (örneğin madencilik değil de denizcilik) çıkış yapmış olmak, kariyerinin bir kısmını orduda yapmak veya akademik ödüller kazanmış olmak gibi, ikinci faktörün daha iyi açıkladığı özellikler hep, CNPF'de (herhangi bir işveren federasyonunda değil) önemli görevleri işgal etmenin, "Ekonomiye yön veren 100 isim" listesinde yer almanın (görünürlük göstergesi) tersine, ikinci eksenin olumsuz değerleri tarafında dururlar. Ailenin burjuvazide veya iş dünyasındaki eskiliğinin, çoğunlukla şirketin tarihinin ne kadar eski, yani asaletinin ne kadar büyük olduğuna denk olması hiç şüphesiz tesadüf değildir: Şirketin kuruluş tarihinin örnekleyici değişken olarak yansıtılması, aileleri birden fazla kuşaktır cüppe veya iş burjuvazisinden olan patronların, en eski şirketleri (XIX. yüzyıl başında hatta daha da eskiden kurulmuşlar) yönettiklerini göstermektedir. Ayrıca, kulüplere üye olmanın (diğerlerinden çok daha yüksek sayıda üye sahibi olan daha açık kulüpler olan Rotary Kulübü ve Yarış Kulübü hariç) burjuvazide eski olmakla son derece yakından bağlantılı olduğunu da görüyoruz.

Yani bir yanda, James de Rothschild'in ikinci kuşak torunu, *Le Nickel* şirketinin (*Entreprise*'in 1972 klasmanında 19. sıradadır) PDG'si ve Rothschild Bankası'nın PDG'si, Yeni Kulüp, Fransa Otomobil Kulübü ve Interallié Kulübü üyesi, bir at çiftliğinin ve bir yarış atı ahırının sahibi Guy de Rothschild; yahut 1920 yılında OFP şirketini kuran ve 22 yönetim kurulunda sandalye sahibi olan Marcel Champin'in oğlu, ilk evliliğini iş ve bankacılık dünyasının büyük ailelerinden Marguerite Pereire ile yapmış, her biri yüz yaşının üzerinde olan birkaç şirketin (1836'da Talabot'nun kurduğu *Forges d'Anzin*, 1837'de J. Labbé'nin kurduğu *Forges de Gorcy* vb.) yakınlaşmasıyla sonuçlanan zamana yayılmış bir temerküz hareketinden ortaya çıkan *Denain Nord-Est Longwy* grubunun (*Entreprise* 1972 klasmanında 6.) PDG'si Pierre Champin vardır.[19] Diğer uçta ise ENS mezunu, subay statüsünde akademik madalya sahibi, Nancy Bilimler Fakültesi'nde hocalık yaptıktan sonra 1892'de kurulup 1925'te Amerikan ITT şirketi tarafından satın alınan CGCT'nin (1972'de 148. şirket) önce sadece genel müdürü, ardından yönetim kurulu başkanı da olan Georges Goudet; Çiftçi Jean Boudrant'ın oğlu, Politeknik mezunu, Paris Elektrik Şirketi'nde mühendislik ve Fransa Elektrik Şirketi'nde üretim ve ulaşım yöneticiliği yaptıktan sonra CCU'nun (1972'de 186. şirket) başkanlığına gelen Roger Boudrant vardır. İktisadi iktidar ala-

19 P. Allard, M. Beaud, B. Bellon, A.M. Lévy, S. Liénart, *Dictionnaire des Groupes Industriels et Financiers en France*, Paris, Le Seuil, 1978, s. 67.

nının bir anlamda en dışında hatta ona en yabancı PDG'lerin, ilk iki hareketsizlik ekseninin yansıtıldığı planda alt sol kısımda yer alanlar olduğunu görüyoruz: Tüm kariyerlerini kamu sektöründe veya kamulaştırılmış şirketlerde yapan ve yönetim kurullarında hiçbir mevki sahibi olmayan (oysaki belediye başkanı, milletvekili yahut senatör olmalarına diğer genel müdürlerden daha çok rastlarız) bu isimlerin iktisadi iktidar alanına erişimleri, yüksek kamu hizmetindeki yahut siyasetteki hizmetlerinin ödülüymüş gibi görünmektedir (En çok valiye yahut askere de, en çok Direniş Madalyası'na da onlar arasında rastlarız).

Üçüncü faktör, bir yandan, sosyal başarılarını akademik başarılarına borçlu olanlarla, yani aslolarak küçük burjuvaziden ve iktidar alanının tahakküm altındaki kesimlerinden (mühendisler) gelen ve bilhassa sanayi firmalarında temsil edilen Politekniklilerle; Paris büyük burjuvazisine (bankacılar ve büyük sanayiciler) mensup olmalarına çok daha sık rastlanan, akademik unvan kendileri için daha ziyade, zaten elde edilmiş bir konumun meşrulaştırılması demek olan IEP mezunları ile sadece ortaöğretim diploması olan patronlar arasındadır (değişkenliğin % 11,8'ini akademik unvan, % 9,1'ini akademik başarının çok iyi bir göstergesi olan Politeknik'e giriş yaşı, % 9,5'ini babanın mesleği, % 6,9 ile % 7'sini burjuvazideki veya iş dünyasındaki kıdem izah eder). İlave değişkenlerin yansıtılması, sosyal güzergâhlarla akademik sistemle ilişkiler arasındaki bu karşıtlığın ifadesini bulduğu, birbirlerine zıt hayat tarzlarını ayırt edebilmemize imkân verir: Bir yanda, tabiri caizse daha "sportif" ve diğer tarafta rastladığımız golf, binicilik veya yatçılıktan (en azından anketin yapıldığı sırada) daha az sosyetik sporlar olan kayak ve tenis; veyahut da en az şık kulüpler olan Rotary ve Yarış (ya da ailecek gidilebilen Bois de Boulogne) ile karşı kutupta Otomobil Kulübü, Polo de Bagatelle, Interaillié Kulübü, Jokey Kulübü ve Yeni Kulüp.

Ek 2
Alandaki konumlar ve politik konumlanmalar

Târif ettiğimiz şekliyle şirketler alanındaki konumlarla (özellikle de şirketlerin sosyal politikalarına ve yöneticilerin, toplumsal ihtilafların çözümü için başvurdukları stratejilere dair) politik konum alışları doğrudan doğruya birbirleriyle ilişkilendirebilecek verilerin bulunmamasından ötürü, *L'Expansion*'un 50 en büyük Fransız şirket nezdinde gerçekleştirdiği anketi, sunduğu "modeli" netleştirmenin ötesinde bir iddia taşımaksızın, analize tâbi tuttuk.[20] Temel ayrım, kamulaştırılmış veya karma ekonomiye sahip şirketlerle (Fransız Hava Yolları, Fransa Bankası, BNP, EDF, RATP, Fransa Genel Sigorta [Bugün Allianz], Elf-France, Fransa Rafineri Şirketi [Bugün Total] vb.) sıklıkla ya aile kontrolünde ya da yabancı gruplarla bağlantılı özel şirketler (Michelin, Hachette, Dollfus-Mieg, Agache-Willot, Citroën, Honeywell Bull vb.) arasındadır: Devlet kutbuna doğru gittiğimizde ücretli sendika görevlisi bulunmasının, mesai sırasında işyerinde bildiri dağıtma ihtimalinin, personelin temsilcilerine kanuni asgarîyi aşan bir delegasyon süresi verilmesinin, gelişim dosyalarının eşit temsille incelendiği bir yapının, personelin seçilmiş temsilcilerinin bireysel maaşlar vb. ile ilgili bilgilere erişiminin sıklaştığını görürken; "özel" kutupta ise, tersine en düşük maaşlara, en yüksek kendi isteğiyle ayrılma ve iş kazası oranlarına, emekliliğe ayrılma yaşının yükselmesine ve en düşük eğitim bütçelerine rastlıyoruz (bkz. **Grafik 18**).[21]

İkincil bir karşıtlık şirketleri, yerleşik güç dengesinin belli bir hâlinde, bu güç dengesinin kendilerine dayattığı *kaçınılmaz tavizlere* vermeyi başardıkları *biçime göre*; daha net bir ifadeyle, daha ziyade *sembolik karşılıklar* ödeyenleri daha doğrudan doğruya maddi tavizlere mecbur olanlarla karşı karşıya koyar. Bir yanda bankalar ve sigorta şirketleri gibi (BNP, Fransa Genel Sigorta) soylu ve eski şirketler ile elektronik (Honeywell-Bull, IBM, Schlumberger), kimya (Roussel-Uclaf, L'Oréal) gibi, yöneticileri sıklıkla Şirket ve Gelişim Derneği ile bağlantılı, üst düzey yöneticilerinin pek çoğu IEP yahut ticaret okulu mezunu olan, görece yüksek oranda beyaz yaka ve ücretli barındıran, yoğun kültürel yatırım gerektiren ileri sanayi şirketleri vardır. Diğer yanda ise, büyük kamu hizmeti (SNCF, RATP) şirketleri ile işgüçleri yüksek

20 Analizde, *Expansion* gazetecilerinin 1975 yılında yönetimin ve sendikaların temsilcilerine yönelttiği sorulara gelen cevapların tamamını tuttuk ("L'examen social. Les 50 plus grandes entreprises françaises révèlent leur bilan social", *L'Expansion*, Nisan 1975, s. 78-97). Şirketlerin kontrol biçimlerini ve kuruluş tarihlerini biz ekledik.

21 Bazı büyük özel sanayi grupları (Saint-Gobain, Lafarge, IBM, Lyon Su ve Aydınlatma) kamunun tarafındadırlar. Renault'nun ise tersine, otomobil sanayiinin diğer şirketleriyle birlikte, özel şirketlerin hâkim olduğu kutbun tarafında yer alması kayda değerdir.

oranda işçiden oluşan,[22] yöneticilerinin ve beyaz yakalarının çoğunlukla mühendislik okullarından mezun (otomobil, kamu hizmetleri) ve ACADI'yle bağlantılı veya düşük tahsilli (tekstil) olduğu, sıklıkla ekonomik krize maruz kalan kömür (Houillieres), otomobil ve aksesuvarları (Renault, Michelin) ve tekstil (Dollfus-Mieg, Agache-Willot vb.) gibi, en modern iş organizasyonlarına başvuran[23] ağır ve geleneksel sanayi şirketleri bulunur. *Yeni-pederşahi kutba* [*neo-paternalist*] yaklaştığımızda personelin tamamına yönelik bilgilendirme toplantıları sıklaşır, işçilere verilen eğitimde "genel kültür"ün payı yükselir, kadınların yönetici konumlarını işgal etme ihtimalleri artar, çalışma saatleri esnekleşir ama aynı zamanda işten çıkarılmalar yaygınlaşır, maaşlar arasındaki eşitsizlikler belirginleşir, atanmış sendikacılar seyrekleşir, personel temsilcilerine ayrılan saat yasal asgarîyle sınırlanma eğilimine girer, dışarıdan sendikacıların şirketin toplantılarına katılması zorlaşır, işe gelmeme oranı artar, ihtilafların çözümünde arabuluculara daha az başvurulur.[24]

Yani her şey öyle ilerler ki, belli şartlar altında –yöneticilerinin özelliklerinde olduğu kadar şirketin özelliklerinde de aranması gereken şartlar–, "sosyal politika", reel avantajların ikâmesi olarak, tamamen sembolik ödüller vermek suretiyle (toplumsal ihtilafların *management*'ının gayet güzel bir nesnel tanımıdır bu), güç dengelerine nakşolmuş gereklilikler karşısında belli bir özgürlük alanına sahip olmayı

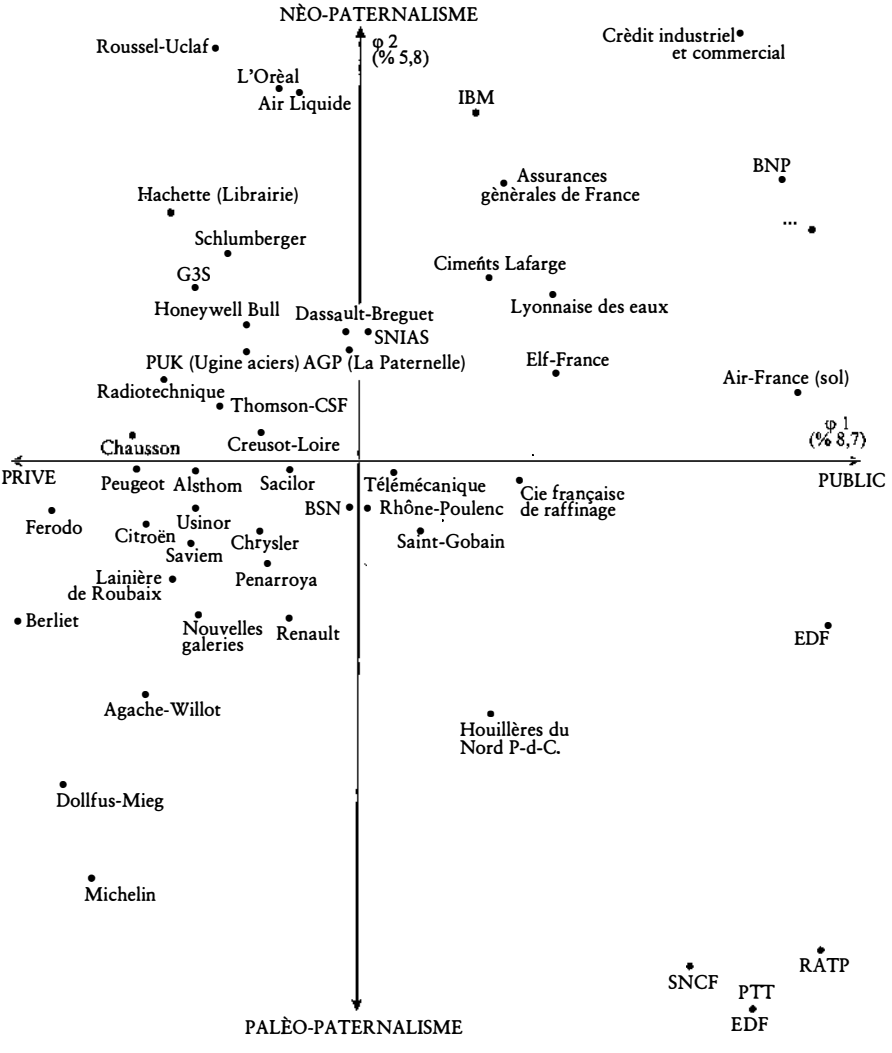
22 Bkz. M. Freyssenet, *La Division capitaliste du travail*, Paris, Savelli, 1977 ve özellikle de 21 ve 22. sayfalarda, en ileri iş organizasyonu biçimlerine karşı başlıca işçi grevlerinin listesi (tüm şirketleri –Renault, RATP, Peugeot, Houillères vb. – ikinci faktörün negatif değerlerinin tarafında buluruz).

23 Örneğin 31 Aralık 1974'te Peugeot grubunun çalışanların % 72'si, 1975'te Citroen'in % 77,3'ü, Dollfus-Mieg'in % 72,3'ü işçi iken oranlar beyaz yakalar için sırasıyla % 3,2, % 2,2, % 4,8'dir (tersine, mesela Roussel-Uclaf'ta 31 Aralık 1975 tarihinde çalışanların % 36'sı işçi, % 15'i beyaz yaka idi). Modeli netleştirmek için, vasıflı işçilerin oranını sektörlere ve şirketlere göre –vasıflının kim olduğunun sektörlere ve şirketlere göre değişiklik gösterebileceğini dikkate alarak– göz önünde bulundurmak gerekir (bkz. A. Azzouvi, "Caractéristiques d'entreprises, structures d'emploi et de salaires", *Economie et statistique*, 92, Eylül 1977, s. 17-28).

24 Devlet kutbunun (sosyal politikaları bakımından) en az "modernist" olan şirketleri, Roussel veya L'Oréal gibi daha "ileri" özel şirketlerden, daha "geleneksel" ama bir anlamda daha "reel" sosyal aksiyonlarla ayrılırlar. SNCF'nin yönetim kurulu raporu "modernizasyondan ötürü görevi değersizleşen yahut ortadan kalkan geçit bekçilerine uygulanabilecek tedbirleri iyileştirmeyi" sağlayacak "modernleşmenin sosyal uzantılarına dair yönetim uzlaşmasını", maaşları, kolektif ilişkilerin statüsüne dair karma komisyonun çalışmalarını, emeklilik ve iş kazası maaşlarını, aile yardımlarını, lojmanları ve ayrıca "tatil merkezleri ve kampların, tıbbi-psikolojik-pedagojik görüşme/muayenelerin, sosyal hizmet görevlilerinin etkinliklerinin" aralarında bulunduğu "sosyal faaliyetleri" gündemine alır (SNCF, *Assamblée générale des actionnaires*). RATP'nin yönetim kurulu raporu aşağı yukarı aynı maddeleri içerir. Modernist kutupta yer alan BNP'de vurgu, personel eğitiminde ve özellikle de "herkese, Banka'nın iyi işlemesini sağlayan sorumluluklar zincirindeki katkısını farkına varmasını" sağlayacak olan bilgilendirme çalışmalarında ve ayrıca "istişare süreçleri ile kuruluş ve şirket komitelerinde çalışma metotları"ndadır (BNP, *Rapports de l'exercice 1974*).

Grafik 18

İhtilafların nasıl çözüleceği üzerine ihtilaflar

başarır. Ancak patrona, tahakkümün biçimiyle oynaması için kalan özgürlüğün, başka şeylerle olduğu kadar *mücadelelerin biçimiyle* de yakından alakalı olduğunu, bu biçimlerin de egemen sendikanın geleneklerinde tezâhür ettiğini ve üretim süreçleri ile onlara denk gelen işbölümüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu unutmamak gerekir.[25]

Kısacası patronların "sosyal politika" alanındaki konumlanışları, şirketlerinin sosyal ihtilafa dair özel konumuna, yani statüsüne (özel veya kamu); sektörüne (ve ürünün türüne); personelinin, görevlerin hiyerarşik bölünmesine ve kültürel sermayenin ağırlığına göre ama aynı zamanda cinsiyete göre yapısına; ekonomik rekabet içindeki yapısal ve bağlamsal konumuna (tekel yahut rekabet, yükselme veya gerileme) ve tüm bunların sonucu olarak, sendikaların gücüne ama aynı zamanda sosyal veya akademik güzergâhlarıyla bağlantılı olan (mesela IEP veya işletme okulu mezunlarıyla Politekniklilerarasındaki karşıtlık) yatkınlıklarına bağlı olduğunu düşünebiliriz. Zira yönelimi, "istidadı" ve kooptasyonu yöneten mekanizmalardan ötürü, çeşitli patronların ve konumlarına taşıdıkları az ya da çok "otoriter" yahut "diplomatik" yatkınlıkların çeşitli konumlar arasındaki dağılımı rastgele değildir. Sembolik stratejilerin mülayim şiddetine bırakılan serbestinin sadece, ücretlilerin mücadelesinin bir anlamda yapısal olan yoğunluğuna değil (istişare yanlısı patronlara daha ziyade, mücadelelerin en az canlı olduğu bölgelerde rastlanır) aynı zamanda, bu mücadelelerin bağlamsal yoğunluğuna bağlı olduğunu belirtmeye gerek bile yok: Mülayim veya sert karşı hamle biçimleri arasındaki ikincil karşıtlık, mücadeleler yoğunlaşıp genele yayıldığında ortadan kalkar.

Egemenliği kullanma biçimlerine dair, faillerin kafasında egemenliğin dayanaklarının tanımından neredeyse ayırt edilemez olan tanımlarla yetindiğimiz takdirde, üç büyük konum alış sınıfının karşı karşıya durduğunu görür ve ekonomik güç alanındaki, gayet iyi bilinen sınıfları bu karşıtlıklarda derhal ayırt edebiliriz: Bir yanda yumuşak, yani Amerika'dan alınan ve az ya da çok bilimsel dayanağa sahip, modern *management* teknikleri terminolojisine ("iş zenginleştirme", "sosyal gösterge

25 Örneğin bankacılık, sigorta, finansal ajanslar ve elektrik-elektronik sektörlerinde, 1976 yılında CFDT temsilcilerine verilen oylar, sektörlerin tamamında rastlanandan daha yüksektir. Tersine, makine mühendisliği, gemi inşaatı, otomobil ve bisiklet, hava araçları sektörlerinde, beyaz yakalılar haricinde, CGT'ye verilen oylar, diğer sektörlerdekinden görece daha fazladır (bkz. Philippe Saint Jévin, "Les comités d'entreprise, Etude statistique de l'institution et des élections intervenus en 1974", *Revue française des affaires sociales*, 4, Ekim 1976, s. 3-76). Mücadele biçimleriyle tahakküm biçimleri arasındaki bu biraradalık ilişkisini bir nedensellik ilişkisi haline getirmekten kaçınmak gerekir; sadece istisnalar olduğu için de değil (mesela, talimat verme biçimini otoriter addedebileceğimiz tekstilde, oylarını CFDT leyhine kullananların oranı hayli yüksektir). Ayrıca, şüphesiz bir tür müdafaa biçimi olan –ama örgütsüz, bireysel ve neredeyse utanç verici, dolayısıyla sendikal veya politik geleneklerden yoksun, en mahrum kategorilerinki– *oy vermemeyi* de göz önünde bulundurmak gerekir.

paneli", "esnek saatler", "istişare kurulları", "kendini doğrudan ifade tecrübeleri" vb.)[26] başvuran yüksek derecede örtmeceli tarz; diğer yanda ataerkil ve perderşâhi yapıların cilalanmadan dayatıldığı, pratikteki sınırı ordu hiyerarşisi olan eski model, yani sert tarz. İktidarı icra etmenin bu iki tarzı, patronun işlevinin iki tanımıyla yakınlık içerisindedir. Bir yanda tevarüs ettikleri, koruyup geliştirdikleri ilişki ağını ve diplomasiye tekâbül eden yatkınlıkları şirketin hizmetine sunan "*chargés d'affaires*" [maslahatgüzarlar], hem dışarıyla, yani diğer şirketler ve kamu yönetimiyle, hem de içerideki halkla ilişkileri (en azından normal zamanlarda, şirket içerisindeki nizamı koruyan ve hem mesafeli hem de uzlaşmacı bir pederşâhiliğin aristokratik müsamahakârlığına yakın, eski otoriter tekniklerin örtmeceli türü) sağlamaya meyillidirler. Diğer yanda, müthiş güvenle emin oldukları misyonlarını, görevlerine dair ataerkil bir temsil uyarınca kendi kendilerine dayattıkları dışında hiçbir tavize boyun eğmeden yerine getirmek konusunda kararlı, "patronluk ilahi hakkı" olanlar. Bu patron figürünün en kusursuz örneği, mülkiyet senetlerinin ve aynı zamanda *self-made-man*'in liyakatçi vicdan rahatlığının verdiği kendine güvene sahip bazı "özel" patronlarıdır.[27] Ancak bu figürün bir de "devletli" çeşidi vardır: büyük sınavın galibinin elitist kendinden eminliğini (Sainte-Genevieve'e devam etmiş) Katolik büyük burjuvanın iyi "art niyetiyle" pekiştirerek dobra dobra dile getirilen bir otorite ilkesi haline getiren Politekni̇kliler[28] (küçük burjuvaziye mensuplarda, mevkilerini sadece yeteneklerine ve meziyetlerine borçlu oldukları hissiyle çok daha belirginleşir).

Patronluğunu ilahi haktan alanın hoyrat ataerkilliği, kendini en muhafazakâr işveren birliklerinde dahi olsa ifade ve teorize etmekte zorlansa da, aydın ve modernist muhafazakârlık ile otoriter teknokratizm çok farklı tarza sahip iki dernekte kurumsal ifadelerini bulurlar: ACADI ile Şirket ve Gelişim. 1946 yılında yoğun sosyal çalkantıların yaşandığı bir dönemde, kilise ileri gelenlerinin etrafında toplanmış bir grup Politeknikli'nin kurduğu ACADI'nin yöneticilerinin yarısından fazlası, üyelerinin de % 57'si Politeknik çıkışlı olup, pek çoğu EDF, SNCF, Fransa Rafineri, Rhone-Poulenc, Lafarge gibi, tamamı kamu kutbunda (sol alt ve üst) yer alan şirketlerde çalışmaktadır.

---

26 Örtmeceler öncelikli olarak, genellikle hiyerarşi belirten hitap veya atıfları hedef alır. Mesele L'Oréal'de artık kimse müdür değildir. 1976 yılında Jacques Glain "İnsanlar ve kaynaklar bölümünün genel yönetiminden sorumlu"dur vb. (bkz. L'Oréal, *Rapport du Conseil d'Administration*, 1976). Örtmeceli ikâmenin, aynı zamanda soylulaştırma etkisine de sahip bir Amerikan tarzı (-den sorumlu, -ile yükümlü) olduğunu belirtmek lazım.

27 Aimery d'Oiron'un liderliğini yaptığı UNICER'e üye olmak üzere 1968 yılında CNPF'den ayrılan François Michelin "otorite paylaşılmaz, tecessüm eder" sözüyle meşhurdur (bkz. A. Harris ve A. de Sédouy, *a.g.e.*, s. 257).

28 Pierre de Calan gibi, *establishment*'a çok yakın bazı patronlarla küçük ve orta ölçekli şirketlerin liderleri arasındaki, ilk bakışta şaşırtıcı gibi gelen ittifakın gerçek temeli şüphesiz budur (bkz. B. Brizay, *a.g.e.*, s. 183-186).

Tablo 41
ACADİ'nin ve Şirket ve Gelişim'in yöneticilerinin sosyal kökenleri ve diplomaları

	Şirket ve Gelişim (idari kurul)	ACADİ (yönetim kurulu)	ACADİ, tüm üyeler*
Babanın işi			
Halk sınıfları ve orta sınıflar	1	1	8
Beyaz yaka, müdür, mühendis	2	8	32
Subay, toprak sahibi	-	2	8
Lib. meslekler, yüksek memur	1	4	18
Sanayici, tüccar, bankacı	11	12	27
Bilinmiyor	9	3	7
Toplam	24	30	100
Diploma			
Politeknik, Maden	-	8	21
Politeknik, Köprü	-	4	9
Politeknik (zümresiz, ya da başka okula)	-	5	27
Diğer mühendislik okulu	3	5	16
Hukuk, iktisat	6	2	7
IEP	4	2	8
HEC, diğer işletme okulu	6	1	8
Diğer	-	-	3
Diploma yok	1	-	-
Bilinmiyor	4	3	1
Toplam	24	30	100

* ACADİ için 100 üyeden oluşan bir örneklemi kullandık

Başlangıçta 300 üyesi olan ACADI 1977 yılında 501 üyeye sahipti. CNPF'ye dâhil değildir ve dâhil olmayı hiç talep etmemiştir. Buluşmalar, konferanslar, çalışma komisyonları düzenler ve aylık bir bülten yayınlar. Tabiatıyla çok sayıda Katolik'i barındırmakla birlikte herkese açık olduğunu ve din farkı gözetmediğini belirtir. On beş yıl boyunca, ACADI'nın bazı Hıristiyan üyeleri, sosyal meseleleri Kilise üyeleri etrafında konuşmak üzere (özellikle de başlangıçta Papaz Magan (üst düzey Cizvit), Loew (Dominikan), Ancel (üst düzey Prado) gibi işçi rahiplerle her yıl toplanmıştır. *Who's Who*'da yer alan ACADI üyelerinin % 54'ünün Politeknikli (çoğunluğu bir büyük zümreye dahil olarak mezun olmuş), % 9'unun Centrale veya bir madencilik okulundan, % 7'sinin bir başka mühendislik okulundan, % 8'inin IEP'den mezun olduğu; % 7'sinin hukuk diplomasına, % 3'ünün başka bir yükseköğretim diplomasına

sahip olduğu görülmektedir (tahsilinden bahsetmeyenlerin oranı sadece % 1'dir). Neredeyse tamamı (% 85) egemen konumlardan gelmekte olup % 27'si sanayici, tüccar, bankacı, şirket yönetim kurulu üyesi çocuğu; % 31'i mühendis, yönetici, beyaz yaka veya hoca çocuğu; % 8'i subay çocuğu iken sadece % 19'u yüksek memur veya liberal meslek mensuplarının çocuğudur.

1968'den kısa süre sonra (Mart 1970'de) kurulan Şirket ve Gelişim, en azından yönetim kurulu düzeyinde ekseriyetle, pek çoğu hukuk fakültesi, HEC veya IEP'de (asla Politeknik'te değil) tahsil görmüş olan ve özel kutbunda konumlanan şirketleri yöneten sanayici, tüccar veya şirket yöneticisi çocuklarından oluşmaktadır. Büyük şirketlerin yönetim kurulu başkanlarını bir araya getiren, François Dalle, Jean-Louis Descours, Francis Gautier ve Jacques Ehrsam liderliğindeki GEROP ile yönetici kadroları bir araya getiren, José Bidegain liderliğindeki CNDE'nin birleşmesi sonucu ortaya çıkan Şirket ve Gelişim, "Şirketlerin milli ekonomideki gerçek yerleri üzerine düşünce ve incelemelerini bir araya toplama gerekliliğini hisseden firmaları bir araya toplar" (Şirket ve Gelişim tanıtım broşüründen). ACADI'den farklı olarak, Şirket ve Gelişim'e bireyler değil şirketler üye olur ve komisyonlarda kendilerini temsil edecek yöneticilerini belirlerler.

Konumlanmalar ve tebliğler düzeyinde ince farklılıklar göze çarpar. Her iki durumda, İnsan kültü öne çıkarılır: ancak birinde askerî yahut izci bir Hristiyanlık'ın biraz hoyratça tonları, diğerinde ise aydınlanmış bir *management* biliminin modernist beklentileriyle. İlk grup sınıflardan, eşitsizliklerden bahsedip gayet iyi niyetli bir liyakatçilikle "meşru ve genel olarak faydalı eşitsizlikler" ("zekâ" ve diploma vardır akıllarında) ile "sadece gücün rutininden ve kötüye kullanılmasından kaynaklanan eşitsizlikleri" karşı karşıya koyarak, ödül sahibi öğrencinin kendinden eminliğiyle, "eşitsizliklerin ilerlemenin şartı olduğunu" ve "seviyeleri eşitlemenin donuk, tembel, sorumsuz bir topluma sebebiyet vereceğini" söylerken; bu biraz demode dili kullanmayan ikinci grup hayat kalitesinden bahseder, "işyerinde insan haysiyetinin tanınması" çağrısını yapar, "dışlananlar" için kaygılanır, "kaçınılmaz gerilimleri" aşmak üzere "istişareye" bel bağlar. Kendilerini "diyalogda" dahi şefler, kılavuzlar olarak tanımlayan ve kendilerini "kamu yararının hizmetine" vakfetmiş olmaları nâmına, "reformların itici güçleri, yılmaz öncüleri" olduklarını iddia eden ilk grup, açıkça siyasi bir söyleme sahiptir: "Totaliter gidişatı", "totaliter reformları" kınar ve "bir özgürlükler sistemini" çok daha açık biçimde talep ederler. İkinci grup kendilerini "şeften" ziyade, özel sektörle kamu sektörü arasında köprüler kurma ve "şirket liderleriyle kamu görevlileri arasında bir güven iklimi" yaratma kaygısını taşıyan, tamamıyla yeniliğe ve yeni tekniklere bel bağlayan "öncüler" olarak görürler. Yukarıdaki alıntılar: ACADI için, Dernek'in 1977 yılında, kuruluşunun otuzuncu yıldönümü

vesilesiyle yapılan basın açıklamasından (*ACADI Bulletin*, 323, Eylül 1977); Şirket ve Gelişim için, Dernek'in tanıtım broşüründen. İlk grubun daha çok *Figaro* okuduğu, Chirac'a ve Gaullizm'e yakın olduklarına; ikinci grubun *Monde* okuru, Giscard d'Estaing ve "ileri liberalizm" yanlısı olduklarına bahse girebiliriz. Kesin olan, avangard işveren kesimini temsil eden Şirket ve Gelişim'in, ACADI'den, aslolarak *biçim* bakımından ayrıldığıdır: bir tahakküm stratejisi olan söylemin biçimiyle ama özellikle de egemenlik ilişkilerinin biçimiyle veya başka bir ifadeyle, egemenliği dayatmak üzere hangi tarzların kullanılacağıyla.

Ek 3

Çevresi geniş bir ismin bir günü[29]

Bir büyük "devlet" patronunun sıradan ("temsil kabiliyeti hayli yüksek") bir gününün bu tasviri, *hayat tarzına* dair pek çok göstergenin (siyah elbiseli ve beyaz önlüklü bir hizmetçinin yatağa getirdiği kahvaltı, son derece ağırbaşlı bir burjuva bina, büyük ustaların tabloları, özel şoförü olmayan Renault 5'in zorlama sadeliği, örneğin tıraş olurken radyo haberlerini dinleten bir zamandan tasarruf duygusu ve dakiklik, *France-musique* radyo kanalı, İngilizce kaset, yani yine zamandan tasarruf ve uluslararası ilişkiler, *Herald Tribune*, siyasetle mesafe ve beynelmilelcilik, iş turizmi vb.), hem hayli titiz ve net bir tür *iş tanımı* hem de tek bir gün içerisinde pratik olarak seferber edilen *sosyal ilişkiler uzamının* net biçimde dile getirilmesidir. Öncelikli işi: (ajandasında iki ayın tamamen dolu olmasının delalet ettiği gibi) benzer faaliyetlerle başı çok sıkışık birinden gelmesi hasebiyle son derece kıymetli bir jest olarak kendini hissettiren vakit ayırma yatkınlığından başka bir şey beklemeyen ("naifliğim sizi güldürebilir") çalışma arkadaşlarının sunduğu raporları sessizce dinlemekten müteşekkil (istenen vasıf: "dinlemeyi bilmek"). *Fevkalade homojen* bir ilişkiler uzamı: Hizmetçi ve sekreter hariç, karşılaştığı kişilerin diplomalarına ve sosyal kökenlerine dair tırnak içinde eklenen bilgilerin gösterdiği gibi, aynı çevreden gelmeyen hemen hemen hiç kimse yok. Paul Delouvrier hariç, o gün görüştüğü, ilk 200 içerisinde yer alan patronların tamamı (isimlerini yıldızla verdik), ikinci eksenin pozitif tarafına düşmektedir.

7.45	Kahve, ekmek, peksimet, reçel. Roger Martin, bugün, normalde siyah elbiseli ve beyaz önlüklü bir hizmetçinin yatağına getirdiği kahvaltısından vazgeçti. Assas Sokağı'ndaki bu apartmanın en üst katındaki daire –bina kesme taştan ve gıcırtılı bir asansörü var– aydınlık, rahat ve lükssüz. Bejler ve ekrular arasında bazı renkler var: hatıraları canlandıran tablolarda. En sevdiği, Marchant'ın, neredeyse soyut, ama "Camargue'da gördüğümüz sahneleri hatırlatan" yalama bir tablosu olan *Flamingolar'ın* Uçuşu.
8.15	Roger Martin gece mavisi R 5'ini kendisi kullanıyor. Bizim yüzümüzden geç kaldı ama bugün bu son olacak: Martin, dakikliğin ta kendisi. Tıraş olurken, ya RTL'de ya da Europe 1'da haberleri dinledi; bu "pratik, kısa ve hızlı". Arabada, *France-Musique* veya İngilizce kasetleri tercih ediyor. "İyice geliştirmem lazım". Hemen yanında, taşıdığı tek gazete var: *Herald Tribune.* Hoche Caddesi'nde, bir zamanlar taşralı Pont-à-Mousson'un ikâmetgâhı olan mütevazı bina hiç değişmemiş. Asansör, Roger Martin'i zemindeki otoparktan, diğerlerine benzeyen bir kapının ardında, Başkan'ın yirmi metre karelik, adeta Sparta vakarı taşıyan bürosunun bulunduğu dördüncü kata çıkartıyor.

29 Bkz. R. Alexandre ve G. Le Querrec, "Une journée avec... Roger Martin", L'Expansion, Mayıs 1977, s. 117-121 (Muhabir Roger Alexandre ve fotoğrafçı Guy Le Querrec, Roger Martin'ı dakikası dakikasına, canlı olarak izleme izni almışlardı).

8.55	Sekreter telefonla aradıktan sonra içeriye giriyor. Ajandada şöyle bir göz gezdiriliyor: Hayli tipik bir "Paris" günü olacak. Günün görüşmeleri ve toplantılarıyla ilgili birkaç dosya, gelen postalar.
9.15	Şoför [Peugeot] 604'ün kapısını çarpıyor. Roger Martin, Rhone-Poulenc yönetim kurulu toplantısına gidecek. 9.29'da, hızlı adımlarla Montaigne Caddesi'nin başına seyrediyor, az kaldı geç kalıyordu. Bir buçuk saat sonra avluya çıkan ilk isim Antoine Riboud*, siyah Renault 5 Alpine'ine atlıyor. Roger Martin onun ardından, Pechiney'nin Pierre Jouven'i* ile birlikte çıkıyor. Toplantılardan nefret ediyor ancak çok az sayıda yönetim kurulu istisna teşkil ediyor. "Toplantılarda, gerçekten çok ilginç bazı insanlarla karşılaşırsın." Hiç konuşmuş muydu? "Rhone-Poulenc'in genel durumunun üstünden geçtik. Dinledim."
11.05	Büroya dönüş. Boş birkaç dakika, bir gülümseme (...). Seyahat departmanının başı içeri giriyor. Roger Martin, Avustralya'daki bir toplantı bahanesiyle, dünya genelinde dolaşıp grubun Asya ve Amerika'daki bazı iştiraklarını ve delegasyonlarını ziyaret edecek.
11.20	Finans işlerine bakan en üst düzey isim olan Jacques Beigbader'in [Madencilik ve IEP mezunu] içeri girer. – "Kahve içer misiniz? – Memnuniyetle. Finans birimlerimizde, mali birimlerimizde, bankacılık kurumlarının marka imajlarına dair bir anket yaptık..." İki adam birbirlerini gayet resmî biçimde selamlıyor. Sanki az evvel ara verdikleri bir görüşmeye devam ediyorlarmış izlenimini veriyorlar. Soru ve cevaplar genellikle kısa, yarım ifadelerle dile getiriliyor ve daha önceki görüşmelere gönderme yapıyor. Temel noktalar, Roger Martin'in göz gezdirip evrak çantasına koyduğu notlarda var zaten. "Sakin kafayla okuyacağım". Sekreter, acil bir randevu talebiyle geri geliyor. Roger Martin: "Görüşmenin Roma'da olması mümkün mü?" Ajandasında göz gezdiriyor, bir Liyakat Haçı takdiminin, bir New York seyahatinin üzerinden geçip beş dakika aradıktan sonra bir boşluk buluyor: İki ay sonra.
12.00	"Bilgilendirme toplantısının" günlük rutini. Grubun, ofisi binada olan yetkilileri, yuvarlak bir masanın etrafında, gayrı resmî bilgi alış verişinde bulunuyor. Roger Martin, Rhone-Poulenc'de karşılaştıkları bazı zorlukları dile getiriyor: Grupta hissedilmiyorlar mı? İlgili sorumlular, onu teskin ediyor. Edmond Pirlot de Corbion [Paris Madencilik mezunu, Saint-Gobain-Pont-à-Mousson yönetim kurulu vekili ve genel müdürü, 1970-75 arasında Saint Gobain Sanayii yönetim kurulu başkanı, grubun pek çok şirketinin yönetim kurulu üyesi, Avukat André Pirlot de Corbion'un oğlu] Güney Kore'den bir temsilciyi karşılamış, ilgilenen olur mu? Bir, iki, üç el kalkıyor. Yuvarlak masa toplantısı devam ediyor.
12.50	Roger Martin, yalıtım bölümü müdürlerinin kendisini beklediği, en üst kattaki restorana gidiyor. Yılda bir ya da iki kez, grubun her birimi gelip öğle yemeklerini burada yer: *Staff* ve *line*'ı bir araya getirme vesilesi.

13.00	Roger Martin masada yerini alıyor (...). Sohbet başlıyor: Herkes, faaliyetlerini özetliyor. Roger Faroux [ENS ve ENA mezunu, 1975'den beri Saint-Gobain Sanayii PDG'si, lise müdürü Théo Fauroux'nun oğlu], bazı sanayi kuruluşlarının "korkunç" derecede kirlenmeye neden olduğunu söyleyen Jacques Chevenard'ı [ESSEC mezunu, Saint-Gobain Sanayii yalıtım bölümünün müdürü, Roclaine Şirketi yönetim kurulu başkanı, Enstitutü üyesi Maden Mühendisi Pierre Chevenard'ın oğlu] alçak sesle düzelterek herkesi güldürüyor. Roger Martin çok az yorum yapıyor. "Naifliğim sizi güldürebilir..." diye söze giren bu Politeknik ve Madencilik Okulu mezunu, uzun vadeli planlara yahut teknolojik araştırmalara dair bazı sorular soruyor.
14.45	"Güzel. Geldiğiniz için teşekkür ederim. Ayrıca tebrikler. Bir teknolojiye hâkimiyetten bu teknolojinin gezegenin dört köşesinde kıymetlendirilmesine, sanayicilik mesleğini gerçek anlamda icra ediyorsunuz."
15.00	Ofiste. En yakın danışmanlarından Jean-Louis-Beffa [Politeknik ve Madencilik Okulu mezunu, Saint-Gobain-Pont-à-Mousson planlama müdürü, mühendis Edmond Beffa'nın oğlu] başkana, Hugues de l'Estoile [1974'ten beri Sanayi ve Araştırma Bakanlığında Sanayi Müsteşarı, Politeknik ve Aero Sup mezunu, General Maurice de l'Estoile'ın oğlu] ile sektörün yeniden yapılandırılması üzerine yapacakları bir toplantıya hazırlık için, kâğıt sanayiine dair bir rapor sundu (grubu sektörde Cellulose du Pin temsil etmektedir). Çözümler pek de kolay görünmüyor: "Çemberin içine kare çizmek" diyor Roger Martin, fısıltıyla.
15.30	Christian Dambrine [1975'ten beri ısıya dirençli ürünler bölümünün müdürü, 1976'dan beri Quartz et Silice şirketinin başkanı, Politeknik mezunu ve Gemi mühendisi] kişisel bir sorununu anlatmak üzere geliyor.
15.55	İmzalanacak belgeler var. Roger Martin, Morgan Stanley International'ın, biri New York başkanı olan iki yöneticisini bekliyor. Ziyaret sebeplerini hâlâ bilmiyor.
16.07	Ziyaretçiler içeri giriyor. Roger Martin, el sıkışmak üzere bürosunu baştan aşağı katediyor. "*Expansion*'dan gazeteciler, bir başkanın günlerini nasıl geçirdiğini merak ediyor" diye Fransızca izahta bulunuyor. Amerikalılar gülüyorlar.
17.00	Roger Martin fizik tedaviye gitmek üzere bürodan ayrılıyor.
18.45	Yaşam Çevresi Derneği'nin yönetim kurulu toplantısının yapılacağı EDF ana binasının önünde, tepelerde uçan bir grup işadamı Roger Martin'in yanında birikiyor: Toplantıya ev sahipliği eden Paul Delouvrier*; Renault Gillet* [Rhone-Poulenc]; Jean-Léon Donnadieu [BSN]; Ithier de Roquemaurel* [Hachette], François Bizard [maliye müfettişi, BP yönetim kurulu üyesi, eğitimci Léon Bizard'ın oğlu], Pierre Ledoux*; Gérard Llewellyn; [BNP genel müdür yardımcısı, çok sayıda şirkette yönetim kurulu üyesi, IEP mezunu, bankacı Edgar Llewellyn'in oğlu], Henri Schulz-Robellaz [Peugeot'da müdür, Paris Madencilik mezunu, sarraf oğlu]. Roger Martin'in karşısında duran Philippe Viannay Dernek'in faaliyetlerini özetlemeye girişiyor. Yüz farklı faaliyeti olan dışa dönük (Glénans –yelken kulübü–, basın, Gazeteci eğitim merkezi) Viannay ile tefekkür adamı Roger Martin (...): sanayiinin çevresiyle ilişkilerini düzeltmeyi amaçlayan bu derneğin öncüsü iki isim. İnce hoca ellerinin arkasında bir buçuk saatlik dikkatli bir dinlemeden sonra Roger Martin'in hâlâ altını çizdiği temel bir mesele bu.
20.30	Paul Delouvrier soğuk büfeden oluşan akşam yemeğine davet ediyor.
22.30	Mavi R 5 Assas Sokağı'na doğru yola çıkıyor.

Ek 4

Seçilmiş yakınlıklar, kurumsallaşmış bağlantılar ve bilginin dolaşımı

Sosyal sermayenin *bağlantılar portföyü* olarak hacmi, bağlantılar ne kadar çok sayıda, ne kadar istikrarlı[30] ve yüksek getiriliyse (yani kurumların –mesela yönetim kurulları– ve erişebilmeyi sağladıkları bireylerin sermayesi ne kadar yüksekse), ayrıca çoğu örnekte ne kadar *iyi gizleniyorlarsa* o kadar büyüktür: Pek çok bağlantı, tesir güçlerini gözlerden uzak kalabilmelerine, hatta gizli kapaklı olmalarına borçludur. Görece uzak akrabalıkların ve soyad farkından ötürü anne tarafından akrabalıkların çoğu böyledir (yüksek memuriyetin ve siyaset personelinin, tam da vermek istedikleri tarafsızlık imajı uyarınca algılanmalarının sebeplerinden biri, yüksek memurlar ile politikacıları büyük iş burjuvazisine bağlayan aile bağlarından, çoğunluğun haberdar olmamasıdır). Mali bağlantıların (mesela bankalarla o bankaların hisselerine sahip oldukları yahut büyük krediler verdikleri şirketler arasındakiler) neredeyse her daim, hem gerçekleşmelerine hem de dönüşmelerine vesile olan şahsi bağlantılarla pekişmesi bu şekilde hayata geçer. Çok benzer sosyal şartların ürünü olan bireyler arasında kurulmalarından ötürü, bu bağlantıların yegâne temeli, en meşru karşılıklı seçimlerin tek kabul gören temel ilkesi olan arkadaşlık veya ortak zevklere dayanan sempati imiş gibi görünmektedir: Öyle ki, Péchiney ile Ugine-Kuhlmann'ın birleşmesi esnasında gazeteler, iki şirketin çocukluk arkadaşı, tenis partneri ve komşu olan yetkilileri P. Jouven ile P. Grézel'in birbirlerine kavuştuklarını ilan edebilmektedir.[31]

Konumlar ve yatkınlıklar arasındaki mütekâbiliyetten ötürü nesnel konumlar arasındaki benzerlikten ayrılamayacak olan yaşam tarzlarının benzerliği etkisini ortaya koyabilmek ve iktisadi güç alanına hâkim olan *Establishment'ın* pratik birliğini, tam da ona şüpheyle yaklaşanlara görünür kılabilmek için, bir yandan grubun bütününün homojenliğinin ve kapalı mekânlarda (okullar, kulüpler) toplanmasının güvence altına aldığı tanışıklık ilişkilerinin imkânsız diyagramını; diğer yandan da yönetim kurulları, kulüpler, dernekler, "sendikalar", birlikler, komisyonlar (Plan komisyonu vb.), komiteler gibi hem mali ve teknik ilişkileri pekiştiren hem de kurumsallaşma mantığı sayesinde habitus ve yaşam tarzı yakınlıklarının etkisini güçlendiren, doğrudan ya da dolaylı olarak bu hedefe yönelik kurumların beslediği *kurumsallaşmış iliş-*

30 Üyelerini bir yaşam tarzının ayırt edici özelliği olan bir pratik (mesela polo gibi seyrek yapılan bir spor) etrafında toplayan ve bir habitusu (eski aristokrasiye veya burjuvaziye mensubiyetle bağlantılı olan ve soyadın, her türden unvanın, çok yakınlarının vb. sağladığı) tahmin edebilmemizi sağlayan göstergelere göre seçen kulüpler, bir tür kurumsallaştırma vasıtasıyla, habitusların spontan bir şekilde düzene sokulmasına dayanan şahsi bağlantıların istikrarını sağlamlaştırır.

31 Bkz. M. Beaud, P. Danjou ve J. David, *Une multinationale française, Péchiney-Ugine-Kuhlmann*, Paris, Ed. du Seuil, 1975, s. 86.

kiler ağının diyagramını çizmek gerekirdi. Bu ağı eksiksiz oluşturamadığımıza göre, bir yandan işadamları uzamında, uzamın farklı mahallerinde konumlanmış birkaç PDG'nin (sadece yönetim kuruluna iştirakle tanımlanan) şahsi ilişkilerinin oluşturduğu konfigürasyonu; diğer yandan da merkezi, farklı şekilde konumlanmış PDG'lerin liderliğindeki şirketlerin yönetim kurulları olan şahsi ilişkiler ağını inceleyebiliriz. Guy de Rothschild'in, büyük özel sektör hanedanlarını (tekâbüliyet analizi diyagramının üst sağ kısmı) temsil kabiliyeti çok yüksektir. Bu hanedanlar, başka pek çoğunda olduğu gibi bu noktada da neredeyse her zaman aynı evrende konumlanan şirketlerin (şahsi ilişkiler tam olarak, mali ilişkileri pekiştirir) yönetim kurullarında neredeyse her zaman temsil edilirken kamu sektörünün en büyük şirketlerinin (şemanın üst sol kısmı) kurullarında nadiren, daha küçük özel şirketlerin kurullarındaysa ya hiç ya da olsa olsa bir temsilci vasıtasıyla temsil edilirler.

1972 yılında Rothschild Bankası Paris'in ve Le Nickel Şirketi'nin PDG'si olan Guy de Rothschild, Penarroya, Saha, Francerep, CHF Nord, *Rothschild Intercontinental Bank Ltd.* (Londra), *N.M. Rothschild and Sons Ltd.* (Londra), The Rio-Tinto Zinc Corp. (Londra) vb.'de (tamamı, farklı derecelerde, Rothschild ailesinin kontrolünde olan şirketler) yönetim kurulu üyesidir (bkz. **Tablo 42** ve **Tablo 43**). Her ne kadar kendisi PDG'si başka yerlerde konumlanmış hiçbir şirketin yönetim kurulu üyesi değilse de; Rothschild Bankası yönetim kurulu üyesi, CHF Nord'un 1967'den 1973'e kadarki PDG'si Michel de Boissieu ile Rothschild Bankası'nın ve ardından *Compagnie du Nord*'un genel müdür yardımcılığını yerine getiren Jacques Getten, eski demiryolu şirketlerine (CHF PLM, CHF Nord), amorti edilmemiş hisseler üzerinden % 6 net temettü ödemeye devam eden SNCF'nin yönetim kurulunda Rothschild grubunu temsil etmektedir (Bkz. P. Allard, M.Beaud, A.-M. Lévy, S.Liénart, a.g.e, s. 148).

Antoine Riboud'nun görece atipik olan konumu, aynı sektörün PDG'lerinden (Guy de Rothschild, Ferdinand Beghin vb.) farklı olarak, sadece BSN grubunun şirketleriyle değil, Paribas, Rhone-Poulenc, CL gibi (PDG'leri diyagramda sol üstte konumlanan) şirketlerle de bağının olmasından kaynaklanır.

Devletin mali oligarşisine (üst sol taraf) mensup PDG'ler çoğunlukla çok sayıda önemli bağlantıyı üzerlerinde toplarlar ve sandalye sahibi oldukları yönetim kurullarına neredeyse her daim, egemen konumları işgal eden PDG'ler başkanlık eder. Örneğin Ambroise Roux, başkanlarının hepsi de [tabloda] en yakın komşuları olan şirketlerin yönetim kurullarına iştirak eder (Pierre Jouvan-PUK, Jacques de Fouchier-Paribas, Christiane de Lavarène-CIC, Jean-Louis Pilliard-*La Radiotechnique*). 1972'de Rhone-Poulenc'in PDG'si iken aynı zamanda Pechiney-Ugine-Kuhlmann (yukarıda solda konumlanan Pierre Jouvan'ın liderliğinde), Birleşik Taşımacılar, Denain-Nord-Est-Longwy, Peugeot (sırasıyla, tamamı yukarıda sağda konumlanmış olan

Francis Fabre, Pierre Champin, Maurice Jordan liderliğinde), Paribas (aşağıda solda konumlanan René Granier de Lilliac liderliğinde) şirketlerinin yönetim kurulu üyesi olan Wilfrid Baumgartner için ve Paribas'nın Başkanı, CB izleme kurulu başkanı, Péchiney, BSN, Thomson-Brandt, Fransa Petrol Şirketi, Schlumberger gibi şirketlerin eski yönetim kurulu üyesi olan Jacques de Fouchier için de aynısı geçerlidir. İstisna gibi görünen örnekler ise, şirketlerin özellikleriyle PDG'lerin özellikleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır (mesela sağ altta konumlanan, ENSAM mezunu, Kurul'unu neredeyse tamamen *Establishment* üyelerinin oluşturduğu dev bir şirketin başına geçmeyi başarmış olan Thomson-Brandt'ın PDG'si Paul Ricard veya diyagramda sol altta konumlanan, yönetim kurulunda yine *Establishment* üyelerinin baskın olduğu Fransa Petrol Şirketi'nin PDG'si olan mühendis çocuğu René Granier de Lilliac).

İkincil büyüklükteki şirketlerin veya yabancı şirketlerin iştiraklerinin (alt, sağ sektör) PDG'lerinin başka sektörlerde konumlanmış şirketlerin yönetim kurullarına iştirak etmesine nadiren rastlanır. Çok az sayıda ve neredeyse her daim ikincil mertebedeki şirketlerin yönetim kurulunda yer almaları, doğrudan doğruya yabancı bir gruba bağlı olan şirketlerin (Kodak, Shell vb.) PDG'leri ile büyük şirketler alanına yakın zamanda girmiş olan şirketlerinkilerin (Leroy-Somer, Bic, vb.) ortak noktasıdır. Kodak-Pathé PDG'si Paul Vuillaume başka hiçbir yönetim kuruluna üye değildir; 1972'de Fransa Shell ile Shell Kimya'nın PDG'si olan Léonard Carous kamu hizmeti ve petrol sektörlerindeki beş şirketin yönetim kurulu üyesidir. Aynı şekilde, *Bic* Şirketinin kurucusu Baron Marcel Bich başka hiçbir yönetim kuruluna üye değildir; Leroy-Somer yönetim kurulu başkanı Georges Chavanes aynı zamanda SERAP (*Air Liquide* Grubuna bağlı şirket) izleme kurulu başkanıdır ve 1975'te bölgesel bir bankanın (*CIC Ouest*) yönetim kurulu üyesi olur.

Kamu şirketlerinin PDG'lerine ise çoğunlukla yine devlet kontrolündeki şirketlerin yönetim kurulunda rastlanır: Renault Fabrikaları Ulusal Yönetimi'nin 1972 yılındaki PDG'si Pierre Dreyfus aynı zamanda (Renault iştirakı) Est İnce Çelik Şirketi'nin başkanı idi. 1971'den itibaren % 85'i devlet kontrolünde olan SNECMA şirketinin PDG'si olan René Revaud, her ikisi de SNECMA iştirakı olan CNMP Berthiez ve CFM Uluslararası A.Ş. şirketlerinin yönetim kurulu üyesi idi.

Yönetim kurullarının bileşiminde tamamıyla aynı mantıkla karşılaşırız. 1972 yılında F. Beghin şirketinin yönetim kurulu başkanı, Nord bölgesindeki Thumeries kasabasında şeker sanayicisi Henri Beghin'in oğlu olarak doğmuş, orta öğrenimini Janson de Sailly'de görmüş, yükseköğrenime devam etmemiş Ferdinand Beghin idi. Kurulun dört üyesinin (en azından dördünün, zira Edouard Archambeaud ile ilgili malumatımız yok) Başkan'la bağlantısı vardır: Pierre Malle Ferdinand Beghin'in kızkardeşi Françoise Beghin'le, Claude Descamps Joseph Beghin'in kızı Jenny Beg-

hin'le evlidir; Etienne ve François Pollet, Nord bölgesinin, Beghin'lerle hısım (Etienne Pollet Joseph Beghin'in kızlarından biriyle evlidir) bir başka büyük ailesinden gelmektedir. Babası memur olan Politeknik mezunu Marcel Kilfiger dışındaki kurul üyeleri düşük tahsillidir (Janson diplomalı Vernes Bankası PDG'si Jean-Marc Vernes sadece bakalorya sahibidir; Paris Katolik Fakültesi'nde öğrenim görmüş olan Claude Descamps yükseköğretim diplomasına sahip değildir). Sadece Jean-Marc Vernes ve Claude Descamps başka başat şirketlerde yönetim kurulu üyesi iken, diğer yönetim kurulu üyeleri ya hiç başka sandalye sahibi değildir, ya da sadece ikincil mertebedeki şirketlerde sandalyeleri vardır.

1972 yılında başında, tüm kariyerini bu şirkette yapmış olan, bakkal Louis Vuillaume'un oğlu, HEC mezunu Paul Vuillaume'un bulunduğu Kodak-Pathé'nin yönetim kurulunda, tamamı Eastman Kodak Şirketi'nin de yönetim kurulu üyesi olan beş Amerikalı yönetim kurulu üyesi ve Paul Vuillaume'un yanı sıra yedi Fransız yönetim kurulu üyesini daha görüyoruz. Bu yedi üyenin üçü mühendis, biri tüccar, biri general ve sadece biri şirket yönetim kurulu üyesi oğludur (vefat etmiş olan sonuncunun kökenini öğrenemedik); dördü HEC, üçü küçük mühendislik okulları, biri hukuk fakültesi mezunudur. Neredeyse tamamı kariyerlerini Kodak'ta yapmış, bir anlamda "aile şirketi çalışanları" olan bu isimler başka hiçbir yönetim kuruluna iştirak etmezler. İçlerinden beşinin görece marjinal mahallelerde (Paris'in XII, XV ve XX. Bölgeleri, Fontenay-Sous-Bois, Garches) yaşamasının veya beşi Liyakat Şövalyesi olmakla birlike hiçbirinin en nadir madalyalara sahip olmamalarının, yaşam tarzlarındaki bir tür yakınlığa delalet ettiği söylenebilir.

Politeknik mezunu Ambroise Roux'nun başında bulunduğu CGE'nin yönetim kurulunda, on iki üyenin en az sekizi Politeknikli'dir (Raymond Pelletier, Pierre Abbé, Robert Baboin, Richard Baumgartner, Paul Huvelin, Pierre Jouven, Jean Matheron ve Georges Pébereau): İçlerinden ikisi maden zümresinden ikisi Ambroise Roux gibi köprü-yol zümresinden gelmedir. Yine Ambroise Roux'nun yanı sıra ikisi Stanislas Koleji'nde eğitim görmüştür. Hepsi de büyük cüppe veya iş burjuvazisi kökenlidir.[32]

CB'nin 1972'deki izleme kurulunun dokuz üyesi, başkanı olan Jacques de Fouchier gibi IEP mezunu; içlerinden altısı Jacques de Fouchier gibi maliye müfettişi-

32 En teknokratik çevre olmasına rağmen, aile bağlantıları bu kesimde hiç eksik değildir: Politeknik mezunu Richard Baumgartner, yine Politeknik mezunu olan, Birleşik Elektrik, Fransız Petrol Şirketi, Lyon Su ve Aydınlatma vb. şirketlerinin yönetim kurulu başkanı Ernest Mercier'nin kızı Anne-Marie-France Mercier ile; Şarap tüccarı Hippolyte Huvlin'in oğlu Politeknik mezunu Paul Huvelin, Politeknik mezunu, SGE Başkanı ve özellikle elektrik sanayiinde çok sayıda yönetim kurulunun üyesi Alexandre Giros'nun kızı Madeleine Giros ile; Maden mühendisi Joannes-Claudius Matheron'un oğlu Politikenik mezunu Jean Matheron Alexandre Giros'nun diğer kızı Denis Giros ile evlidir.

dir. Çoğunlukla soylular sınıfına ve eski ailelere mensupturlar (cüppe veya iş burjuvazisi, ordu), tamamı *Bottin mondain*'de yer alır ve en yüksek madalyalara sahiptirler (en azından altısı Şeref Nişanı Kumandanı).

Örnekler çoğaltılabilir. Bu köken, eğitim ve yaşam tarzı yakınlıklarının tercihlerde veya siyasi görüşlerde mutlaka etkisinin olduğunu eklemek yeterli olacaktır. BSN'nin, başında bankacı oğlu, Paris Ticaret Okulu'ndan son sırada mezun, konformizm karşıtı olarak nam salmış (CNPF'nin 1972 yılında Marsilya'da yapılan Kongresi'nde hayat kalitesi üzerine bir rapor sunmuş ve her kuruluş içinde "hedefi, Sahip olmayla ilgili, yani maaşla ilgili talepleri dışlayıp Varoluş hedefleri belirlemek olan beş yıllık sosyal ve insani planların" ele alınmasını önermiştir; B. Brizay, *Le Patronat*, Paris, Seuil, 1975 s. 188-191) Antoine Riboud'nun bulunduğu yönetim kurulu, çoğunlukla Lyon'un iş burjuvazisine mensup, tahsillerini en önemli Büyük Okullarda görmemiş üyelerden oluşmaktadır: babası çeşitli şirketlerde yönetim kurulu üyesi olan, hukuk fakültesi ve HEC mezunu, Şirket ve Gelişim Derneği yönetim kurulu üyesi Francis Gautier'yi; babası çiftçi olan, Agro mezunu, Fransa Hıristiyan İşadamları Merkezi'nin başkanı Philippe Daublain'i; çeşitli şirketlerin yönetim kurulu üyesi olan babası Riboud'nun arkadaşı olan, annesi Genevieve Schloumberger iş dünyasının büyük bir ailesinden gelen, Toulouse Yüksek Elektonik Okulu'nda öğrenim görmüş, iş çevrelerinde François Mitterand destekçisi olmasıyla bilinen Jérôme Seydoux Fornier de Clausonnes'u da görüyoruz (*Le Point*, 13 Mayıs 1974).

Devlete yakın kurul veya komisyonların bileşimine de genellikle aynı mantık damgasını vurur. 1966 yılında, sanayi gelişimi alanındaki Beşinci Plan'ın nasıl yürüdüğünü izlemek üzere kurulan, ENA mezunu maliye müfettişi François-Xavier Ortoli'nin raportörlüğünü üstlendiği sanayi gelişimi komitesi, sadece, çoğunluğu büyük zümrelere mensup olarak çıkış yapmış Büyük Okul mezunlarını barındırmaktaydı. On dört üyenin sekizi maliye müfettişi, dördü Politeknikli maden zümresi üyesi idi. Raportörü maliye müfettişi Simon Nora olan kamu şirketleri kurulu, şüphesiz konusunun görece az itibarlı olmasından ötürü (görevi "Fransız sanayiinin hangi sektörlerinin geliştirilebileceğine dair değerlendirmeler yapmak" değil, "kamu şirketlerinin faaliyetlerini tahlil etmek" idi), daha az maliye müfettişi veya maden zümresi mensubu (on bir üyenin dördü) barındırırken, üye olarak iki Sayıştay müsteşarı, bir Danıştay üyesi, bir bakanlık müsteşarı vb. görürüz. Raportörlüğünü eski Danıştay üyesi Claude Lasry'nin üstlendiği yönetim komitesinin sekiz üyesinden üçü Danıştay üyesidir.

Ekonomizm eğilimi, ekonomik gücün, özellikle de bankaların işleyişinde şahsi ilişkilerin ve bilhassa yönetim kurulunun resmileştirdiklerinin önemini hafifseme sonucunu getirmemelidir. Bilgi, özellikle de iktidar hakkında bilgi –örneğin sermaye-

Tablo 42
1972 yılında bazı yönetim kurulları

		Bottin Mondain	İş burjuvazisi	Cüppe burjuvazisi	Subay, toprak sahibi	Bir başka xxxxxx	Yüksek tahsil yok	IEP	Maliye Müfettişliği	Kumandan .xxx	Politeknik	Maden	Köprü	HEC	Tüm kariyer şirkette	Küçük ????	Liyakat Şövalyesi
Kodak-Pathé*	Paul Vuillaume													X	X	X	
	Jean Marot		X											X			X
	Georges Roques														X	X	
	Bernard Blanchard	X												X	X		X
	Pierre Clément															X	X
	Jacques Ladreyt													X	X	X	X
	Jean Ganot														X	X	X
	Lucien Vacher														X		
F. Beghin Şirketi	Ferdinand Béghin	X	X			X	X			X					X		
	Jean-Marc Vernes	X	X				X										
	Edouard Archambeaud**																
	Claude Descamps		X			X	X								X		
	François d'Epenoux**	X															
	Marcel Kilfiger										X					X	
	Pierre Malle	X	X			X									X		
	Etienne Pollet	X	X														
	François Pollet	X	X														
CGE	Ambroise Roux	X	X	X						X	X		X				
	Raymond Pelletier	X	X								X				X		
	Pierre Abbé**										X						
	Robert Baboin	X		X							X	X					
	Richard Baumgartner	X	X	X							X						
	Paul Huvelin	X	X			X				X	X						
	Pierre Jouven	X		X						X	X	X					
	Guy Marcille	X		X													
	Jean Matheron		X			X					X		X				
	Georges Pébereau			X							X		X		X		
	Jérôme Richer				X									X	X		
	Claude Marcilhacy	X		X										X	X		
CB (izleme kurulu)	Jacques de Fouchier	X		X		X		X	X	X							
	Jacques Brunet	X		X				X	X	X							
	François Bloch-Lainé	X	X	X				X	X	X							
	Jacques Burin des Roziers	X	X	X			X										
	Amaury de Cazanove	X			X		X										
	Jacques Ferronière	X	X					X	X								
	Louis-Charles de Fouchier	X		X		X		X									
	Roland Labbé	X	X					X		X							
	Christian de Lavarène	X			X			X	X	X							
	Jean-Maxime Robert	X			X			X	X	X							
	Jean Reyre	X	X					X							X		

* Sadece Fransız yönetim kurulu üyelerini aldık.

** Bu üyeler hakkında çok az bilgi toplayabildik.

nin denetiminin şartlarını bilmek–, kendisi bir güç kaynağıdır. Ekonomik gücü sayesinde topladığı kültürel sermayenin veya daha geniş bir ifadeyle bilgi sermayesinin, bankanın gücüne belirleyici katkıda bulunduğunu ve banka sermayesinin sanayi sermayesi üzerindeki hâkimiyetinin –mali sermayeyi tanımlayan hâkimiyet–, kısmen bankanın, ekonomik bilgileri toplama kapasitesine sahip olmasından kaynaklandığını hatırlatan Jacques de Fouchier'ye kulak kabartmalıyız. Ekonomiye dair topladığı bu bilgiler bankaya, akılcı ve organize (*brain trusts*, inceleme ofisleri vb.) araştırma araçlarının ve her türden "ekonomik tecrübenin" (teminat, yani başka şeylerin yanı sıra bilgi vermek zorunda olan borçlularla temasın kazandırdığı; pantuflaja davet edilen devletin en yüksek hizmetkârlarının getirdiği; yahut "şahsi bağlantıların" veya yönetim kurullarıyla, komisyonlarla ve özellikle de, Rueff-Armand Kurulu gibi, "inceleme misyonlarıyla" mükellef kapalı kurullarla içli dışlı olmanın sağladıkları) kazandırdığı bilimsel bilgileri bir araya getirmek suretiyle, ekonomik stratejileri akılcı biçimde yönlendirebilme imkânını verir. Nasıl ki François Perroux'ya göre ekonomik güç sermaye üzerindeki bir güç ise, kültürel sermaye gücü de belli şartlarda, sermaye üzerindeki bir güçtür: "Bir ticari banka neredeyse, azami bilgiyi kapıp tahlil edebilme ve bu bilgileri en iyi şekilde kullanabilme kapasitesine sahip sibernetik bir bütündür: sadece ülke değil, aynı zamanda dünya ekonomisine dair genel bilgiler; her bir sanayi kolunun kısa, orta ve uzun vadeli işletilme şartlarına dair bilgiler; şirketler üzerine bilgiler; fikirler ve teknikler üzerine bilgiler."[33] Ekonomik sermayenin mümkün kıldığı ve ekonomik sermaye üzerinde güç sahibi yapan, bedenselleşmiş kültürel sermaye birikimi konumundaki *brain trust*'ının seferber edebildiği bilgi sermayesi sayesinde ve böylece kurup geliştirebildiği, tam anlamıyla mali iştiraklerin tanımladığı grubun sınırlarının hayli ötesine uzanan ilişkiler sayesinde ticari banka, çok küçük, *sembolik* bir mali katkıyla, sanayi şirketleri üzerinde hâkimiyet sağlayabilir. Bu hâkimiyet hem en mülayim, en sessiz, en görünmez hem de aynı zamanda en *ekonomik*, örneğin yönetimi yönlendirebilecek hatta yöneticileri seçtirebilecek mahiyettedir.

Nitekim Jacques de Fouchier şöyle demektedir: "Grup, bankanın ilgi alanına giren, hizmet verdiği ve içerisinde belli bir konuma sahip olduğu tüm şirketlerden oluşur. İki yönlü işleyen, beşeri ilişkilerin, hatıraların, alışkanlıkların, çıkarların, her birinin dozunu ölçmesinin zor olduğu roller oynadığı karmaşık bir nüfuz ağıdır bu". Bu böyle olduğuna göre banka, mali krediye indirgenemeyecek sembolik hizmetler karşılığında, boyutu mali katkıyla ölçülemeyecek katkılar almaktadır: "Fransa'daki pek çok iş kolunda iştiraklarımız vardır ancak aslolarak bu iştirakların katkısıyla ayakta durmuyoruz. Bunlar daha ziyade, hizmetlerimiz karşılığında şu veya bu ticari

33 Jacques de Fouchier'nin sözlerinin tamamını şu röportajdan aldık: "Face-à-face avec Jacques de Fouchier", *l'Expansion*, 44, Eylül 1971, s. 143-163.

Tablo 43

Bazı Bağlantı Portföyleri

			Paribas	Stüveş Finans Şirketi	CIC	Crédit National	CP	BNP	CL	SG	Pechiney-Ugine-Kuhlmann	Saint-Gobain Pont-à-Mousson	CGE	Rhône-Poulenc	CFP	Boussois-Souchon-Neuvesel	Thomson-Houston	Denain-Nord-Est-Longwy	Lyon Sie	Esso-Standard	Schneider	Wendel-Sidelor		Ekonomiyeyön veren 100'ü	AGREF	CNPF	Nükleer ... Komisyonu **	Büyük Okullar ... Komiteşi ***	Fransa Valiği
Jacques de Fouchier	Sayıştay'da daire başkanı	IEP, Maliye Müf.	B		Ü	Ü	B				Ü				Ü	Ü	Ü							X	Ü			Ü	Ü
Roger Martin	Sanayici	Politeknik, Maden		Ü	Ü					Ü		B		Ü					Ü			BY		X	Ü				
Wilfrid Baumgartner	Cerrah. Kayınpeder: UE, CFP vb. Başkanı	IEP, Maliye Müf.									Ü			B	Ü			Ü						X					
François Bloch-Lainé	Bankacı, Lazard Bankası ortak-yöneticisi	IEP, Maliye Müf.				Ü	Ü		B		Ü													X				Ü	
Michel Caplain	Mühendis	IEP, Maliye Müf.		B	Ü						BY								Ü					X	Ü	KB			
François de Flers	Oyun yazarı, Fransız Akademisi üyesi	IEP, Maliye Müf.	Ü	Ü													Ü				Ü								
Paul Huvelin	Şarap tüccarı. Kayınpeder: SGE Başkanı	Politeknik		Ü							Ü		Ü				BY							X		B			
Pierre Jouven	Mimar, Expo 1937 büyük ödülü sahibi	Politeknik, Maden				Ü					B		Ü	Ü										X	Ü	KB	Ü	OB	
Christian de Lavarène	Subay	IEP, Maliye Müf.	Ü		B	Ü	Ü																		Ü				
Jean Reyre	Tüccar	IEP	Ü				Ü								Ü		Ü												
Ennemond Bizot	Maliye Müfettişi. Kayınpeder: CL, Rhone Kimya Fabr. yk üyesi	Politeknik, Maden				Ü					Ü			Ü															
Pierre David-Weill	Lazard Bankası ortağı, BF vekil yöneticisi	?	Ü								Ü			Ü										X					
Jacques Georges-Picot	SG, CIC Başkanı	IEP, Maliye Müf.		OB	BY										Ü														Ü
Renaud Giller	Suni Tekstil Sanayi Şirketi Başkanı, Rhône-Poulenc yk üyesi vb.	CPE Lyon	Ü											Ü		Ü								X	Ü				
Dominique de Grièges	Mühendis	IEP, Maliye Müf.		BY								Ü							Ü										
Roland Labbé	Demir Tüccarı	IEP			Ü		Ü											OB											
Emmanuel Lamy	Kuhlmann Şirketi başkan yardımcısı	IEP, Maliye Müf.		BY							Ü				Ü														
Pierre Ledoux	Tüccar	HEC, Maliye Müf.				Ü		B									Ü							X	Ü				Ü
Ambroise Roux	Compagnie Générale d'Accidents (sigorta) başkanı	Politeknik, Köprü				Ü				Ü		B												X	Ü	BY	Ü	Ü	
Richard Baumgartner	Cerrah, kayınpeder: UE, CFP vb. Başkanı	Politeknik, Savunma											Ü		Ü												Ü		
Henry Bizot	Maliye Müfetişi	Hukuk, Maliye Müf.						Ü				Ü																	
Jacques Burin des Roziers	Providence-Accidents (sigorta) müdürü	St. L. de Gonzag Okulu					Ü					Ü																	
Lazare Carnot	Viscose Française, La Cellophane vb. kurucusu	Paris Maden		Ü										Ü															
Pierre Celier	Bankacı. Kayınpeder: demir tüccarı	Hukuk, Maliye Müf.						Ü														Ü			Ü				
Louis Dherse	Yönetici	Politeknik, Köprü		Ü																		Ü							
Francis Fabre	Armatör, Cyprien-Fabre Başkanı, Birleşik Taşımacılar yk üyesi vb.	IEP	Ü																	Ü				X					
Jacques Ferronnière	Bankacı	IEP, Maliye Müf.				Ü			B																				
Jean Forgeot	Veteriner	Hukuk, Maliye Müf.																		Ü	Ü				Ü				
Pierre Grézel	tütün mühendisi	Politeknik, Maden									OB						Ü							X				Ü	
Jacques Merlin	Armatör	Ste Croix Enst. Neuilly									Ü	Ü												X					Ü
Emmanuel Monick	?	IEP, Maliye Müf.	OB															Ü											
Gustave Rambaud	École Centrale de Lyon'da öğretim üyesi	Politeknik, Maden	Ü																	Ü									
Antoine Riboud	Seciété Lyonnaise de Dépôts ve Crédit Industriel (ikisi de banka) Başkanı	ESCAE Paris	Ü													B								X	Ü			Ü	Ü
Philippe Thomas	Sanayici	Politkenik, Mal. Müf.						Ü			BY																	Ü	
Arnaud de Voguë	St Gobain başkan yardımcısı, L'Urbaine sigorta başkanı vb.	Beşeri Bilimler		Ü								OB													Ü				

TABLO 43 NOTLAR

Bu tabloda, (1972'de en önemli ve en "soylu"lar arasında olan) yirmi banka veya büyük sanayi şirketinin yönetim kurulu üyelerinin sosyal kökenlerini ve eğitimlerini belirttik. Bu kurullardan en az ikisinde sandalyesi olan isimleri aldık ve kurul üyelerini, sahip oldukları sandalye sayısına göre sınıfladık.

* Ekonomiyi yönlendiren 100'ler: Eylül 1972'de *Expansion*'un yayınladığı listede yer alan isimleri çarpıyla belirttik.

** Nükleer Elektrik Üretimi Danışma Komisyonu, Atom Enerjisi Komiserliği bünyesinde kurulmuş, üyeleri, 11 Mayıs 1971 tarihli kararla dört yıllığına atanmıştır.

*** Büyük Okulların Gelişimi Ulusal Komitesi 1970 Ekim'inde, "şirket üst düzey yöneticileri, Büyük Okullar'ın yöneticileri ve Büyük Okul mezun derneklerinin temsilcileri" tarafından kurulmuştur. Komite kendini, "Büyük Okullar'ın oluşturduğu özel yüksek öğretim biçimini, daha etkin kılmak üzere korumak ve iyileştirmek isteyen erkek ve kadınlardan oluşan bir grup" olarak tanımlamıştır (Bkz. Comité national pour le dévélopement des grandes écoles. *Les partis politiques et le dort des grandes écoles*, Şubat 1978, s.2).

KISALTMALAR

B Başkan
OB Onursal Başkan
BY Başkan Yardımcısı
Ü Üye
KB Komisyon Başkanı

faaliyette kazandığımız konumun işaretidir. Genellikle *küçük bir mâli katkıyla* ve *kurulda temsille* yetiniriz. Ancak bu faaliyetleri mütemadiyen güçlenen ve büyüyen *ilişkilerden* oluşan bir *gruba* eklemek suretiyle, bu şirketlerin canlılıklarından istifade eder, cari hesaplarını tutar, hem mali işlemlerine hem kredi işlemlerine, önder konumunda dâhil oluruz". Bu, bankanın "kontrolünün", hâkimiyetin sadece tam anlamıyla ekonomik boyutunu aldığımızda "azınlık kontrolü" diye tanımladığımız en alt sınırlardan çok daha ötesinde etkili olduğu anlamına gelir.[34] Tam anlamıyla kültürel hâkimiyetin tipik bir etkisiyle –bu etkiyi, kolaycı dikotomilerin ötesinde, ekonomik güç âleminin tam kalbinde bulabilmemiz çok kayda değerdir–, şirketler, fiilen, mali krediyle tutulabilecekleri kadar etkili biçimde, kültürel krediyle de (kredi aynı zamanda bir otoritedir) elde tutulabilir.

Yine Jacques de Fouchier'nin dediği gibi, "beyne, metotlara ve süreçlere, pazarlıklara yapılan yatırımlar" ile onlar sayesinde biriktirilip işe koşulan beşeri ilişki ve bilgi sermayelerinin mümkün kıldığı tam anlamıyla mali strateji, "mali mühendislik ustası olma ayrıcalıklı konumunu", yani performansı çok yüksek bir bilginin,

34 Bir iştirakın görece ağırlığının, iştiraklerin dağılımının, belli bir şirkete dair güç alanının yapısını belirleyen yapısına göre tanımlanmasından ötürü, *eşiklere* dair soyut bir tanımın yine tamamen anlamsız olmasını da bir kenara koyalım. Bunu da Jacques Fouchier gayet güzel dile getirir: "Zayıf bir pay veya tam tersine güçlü bir pay nedir? Kamunun sahip olduğu sermayenin payına bakmak lazım. Usinor Grubu örneğini alalım. Denain-Nord-Est-Longwy'deki payımız % 4'ün altında. Geri kalanın çok küçük iştiraklar olarak kamuya dağılmış vaziyette olmasından ötürü, grup dışı en önemli iştirakçi konumundayız."

tahakküm altındaki şirket üzerinde tatbik ettiği gerçek anlamda kültürel gücü teminat altına almaktan ve böylelikle, asgari banka sermayesiyle elde edilebilecek olan kontrol gücünü azamiye çıkartmaya imkân vermek için gerekli olan asgari miktarla sınırlı tutmaktan müteşekkildir.[35] Akademik sermayenin ve onunla bağlantılı her şeyin, bankacılık uzamının iki kutbunda konumlanmış olan ve Jacques de Fouchier ile bir gün Roger Prioret'ye "nasıl hem Paribas'nın iyi *manager*'ı, hem de aynı zamanda Paribas'nın iştirakçisi olduğu bir şirketin iyi *manager*'ı olunabileceğini hiç anlamadığını" söylemiş olan Guy de Rothschild'in sembolize ettiği bankacılar arasındaki karşıtlığın esasını nasıl oluşturduğu böylelikle anlaşılır.

35 Bu, salt kültürel hâkimiyete, Jacques de Fouchier'den aldığımız bir örnek: "Bir aile şirketinden dışarıya daha açık bir şirkete bazen zor olan geçiş, her türden sorunu barındırır: duygusal, farklı aile fertlerininin çıkarlarına dair, hukuki, vergiyle alakalı sorunlar ve tabii finansman sorunları. Onlarca kez çözdüğümüz bu zorlukların uzmanıyız. Bu alanda gerçek bir maharetimiz var hatta *bu türden zorlukları tecrübe ederek oluşturulmuş reçetelerimiz* var diyebilirim". Veya: "İlişkilerinin çeşitliliği sayesinde, teknik becerileri sayesinde, müzakere alışkanlıkları sayesinde ve tabiri caizse, diplomatlık kabiliyetleri sayesinde, ekiplerimiz çoğunlukla, en güç meselelere çözüm bulup o çözümleri uygulamaya sokabilmektedirler".

Ek 5

Ambroise Roux, "riboud bombasını etkisiz hâle getirir"

Devletin mali oligarşisinin, büyük ölçüde başka sembolik güçlerin yanı sıra, yazılı olmayan kurallara ve işadamı görgüsüne hâkim olmasından aldığı otorite sayesinde ekonomik güç alanında sürdürebildiği hâkimiyetini yahut hükümranlığını, üstelik de iş üstünde, çok nadir yakalarız. 1972 yılının Ekim ayında CNPF'nin Marsilya'da düzenlediği İkinci Ulusal Şirketler Kurultayı'nın "unutulmaz" bir gününün tasviri, önde gelen üyelerinin, hem bütünleşmenin başkaları için anlaşılamaz olan getirilerini hem de dışlanmanın, üstesinden gelinemez maliyetlerini hissettirmek suretiyle, "devrimci" eğilimlere mutlak sınırlar getiren gruba bahşettikleri tanıma olan *obsequium*'un gücünü görmemizi sağlar.

24 Ekim günü öğleden sonra, "konformizm düşmanı, şimdiye kadar işadamı örgütleriyle pek ilgilenmemiş işadamı"[36] Antoine Riboud, komisyona, "büyüme ve hayat kalitesi" raporunu sunar. "Komisyonun bazı üyeleri onu şiddetle eleştirdi (...). Antoine Riboud komisyonla çalışmamış, hazırlık çalışmalarını dikkate almamıştı. Hayat kalitesi üzerine bir konuşma hazırlamıştı, oysaki komisyon çevreyle ilgili bir raporu ele almaktaydı. Üstelik, kirlenme ve verilen rahatsızlıklar üzerine gayet akademik bir tonla tartışmakta olan işadamlarına, yarı vasıflı işçilerin çok az ücret aldığını, ayda 1000 Frank'ın haklı bir talep olduğunu, hayat kalitesinin, hayatı yoksullar için imkânsız kılmaya başladığını vb. söyledi. Bir işadamı "bu herif zır deli" diye haykırdı. İnşaat sektöründen bir temsilci "memnun değilse Çin'e gitsin" diye bağırdı. Sonunda taşralı bir işadamı, şu olağanüstü sözle kesti onu: "Beyefendi, ayrıntıları değil, ilkeleri konuşmak için buradayız". Antoine Riboud, her şeyi bırakacağı tehdidini savunarak komisyonu son derece öfkeli terk etti. Kısa süre sonra, CNPF yöneticileri Riboud'nun seçtiği filmi izlediler (...). İleri sürülen fikirlerin cüreti ve endüstriyel büyümeye yöneltilen suçlamalar onları hayli dehşete düşürdü. Antoine Riboud'nun ertesi gün ne diyeceğini bilmemeleri de iyice endişe vericiydi. Riboud metnini tek başına hazırlamakta diretmiş ve CNPF'ye göndermemişti."

25 Ekim günü Europe 1 radyosundan Pierre Meutey, sabah programında "Fransız işadamları arasında bölünme riski... Her şey bugün belli olacak" diye ilan etti. CNPF yöneticileri bu ihtimale inanırmış gibi görünmüyorlardı; Paul Huvelin'den boşalacak olan başkanlığa François Ceyrac'ın aday olması konusunda mutabakat vardı. "Ancak günün zorlu ve belirsiz olacağı baştan belli oldu. Düşünce gruplarının (Şirket ve Gelişim, CJD) her bölgeden getirdiği "büyük taburlar", salonun her tarafını tutmuş, müdahale etmek için önderleri José Bidegain'in komutunu bekliyordu. 'İleri-

36 Tüm alıntılar şu eserdendir: B. Brizay, *Le Patronat*, *a.g.e.*, s. 187-191.

ciler' ile Pierre de Calan'ın birlikleri öylece birbirlerine bakıyorlardı." François Ceyrac'ın yönettiği sabah oturumunun sonunda, Özgür İşadamları Derneği delegesi olan bir PME temsilcisi şöyle konuştu: "Eğildiğimiz meseleler, yüzden fazla kişiyi istihdam eden şirketleri ilgilendiriyor, diğerleri için ise hiçbir anlamları yok. Korkarız ki CNPF, hiç olmadığı kadar, büyük şirketlerin temsilcisi görünümüne bürünmüş vaziyette ve diğerleri, görmezden gelinebilir işadamları muamelesi görüyor. O halde küçük işadamları, CNPF'de artık yerinin olmadığı gerçeğine göre hareket etmeli." François Ceyrac, "boyutları ve bu sorunları çözme biçimleri farklı olsa da, tüm firmaların benzer türde beşeri meselelerle karşı karşıya olduklarını söyleyerek saldırıyı püskürtmeyi başardı". Öğleden sonra oturumunun başında, "Paul Huvelin, kürsüye çıkmakta olan Ambroise Roux'ya: 'size güveniyoruz' dedi. Şirket ve Gelişim temsilcileri, ilk sıralara yerleşmiş, müdahaleye hazır halde durmaktaydılar. İlk olarak, demir-çelik sendika birimi başkanı Jacques Ferry söz alarak havanın yumuşamasını sağladı. Büyümenin finansmanıyla ilgili raporunu sundu: Daha baştan 'büyümeyi absürt bir şekilde mahkum etmeye kalktık. Ama son kertede önemli olan, şirket liderinin nihai sorumluluğudur' dedi". Arkasından, kurultay katılımcıları ve Marsilya'da bulunan gözlemciler, "Ambroise Roux'nun müthiş akrobasisini izleyeceklerdir. Roux, yumuşak, tatlı bir ses tonuyla konuşur. Müthiş bir ustalıkla, Antoine Riboud'yu çiçeklere boğar. İleriki bir zamanda bir şirket lideri onu, "fikirlerinin peşinden gidilmemesi gereken bir dahi" olarak tanıttığını söyleyecektir. On dakikanın sonunda, katılımcılar, 'Riboud bombasının etkisiz hâle getirildiğini', basının ve kamuoyunun önünde bir işadamları 'çarpışmasının' yaşanmayacağını anlarlar. 'Başkan Riboud'nun sunumunu farklı kılan, tam anlamıyla bir sentez rapor olmamasıdır (...). Bunun sebebi, her şeyden evvel, Sayın Riboud'nun karakteridir (...) ve bu kurultayların amacının hazır bir yemek sunmak olmadığını gösterir. Bin altı yüz işadamının birkaç dakika içinde her konuda mutabık olması şaşırtıcı olurdu. O durumda fena halde kaygılanırdım ben, çünkü böyle bir uzlaşmaya ancak yanlış anlamalarla varılabilir'". Ondan sonra konuşma sırası, Antoine Riboud'dadır. Filmini oynatan Riboud, "bir ölüm sessizliğiyle dinlenir ve ardından alkışlanır. Yuhlama duyulmaz. Antoine Riboud son olarak raporunu okur. Tüketim toplumunu kınar (...). Şirketlerden, tüketici birliklerinin ve devletin beklentilerine kulak vermelerini beklemektedir (...). Katılımcılardan bazıları, bir büyük patronun 1968 Mayıs'ının gözde fikir ve söylemlerini benimsediğini işitmekten dolayı şaşkındır. Ancak Antoine Riboud kuvvetli biçimde alkışlanır. Artık iş Ambroise Roux'nun, öğleden sonra oturumundan çıkartacağı sonuçlara kalmış vaziyettedir. *Le Monde*, 'ufak bir raydan çıkma güzelce kontrol altına alındıktan sonra, CNPF genel kurulu, birlik içinde ayrıldı' yazabilir".

BEŞİNCİ KISIM
Devlet İktidarı ve Devlet Üzerindeki İktidar

Servetin efendilerinden nankörlükten başka bir şey görmediği taktirde, devlete hizmetinin karşılığı olarak edindiği tek şey olan şânının sefasını daha da zevkle sürer: Vatan için, Vatan'ın kendisi için yaptığından daha fazlasını yapana ve tüm Yurttaşları borçluları arasına katana ne mutlu!

Yine de itiraf edelim: Yüce bir gönül kendi çıkarının kölesi olmaktan kolayca kurtulabilir. Lakin en azından, şerefli ama meşakkatli Vatan hizmetinde onu teşvik eden, ona cesaret ve güç veren; onun için her şey olan, kamu yararını yerine getirebilmenin o tatlı ve erdemli umudu lazımdır ona.

D'Aguesseau, *L'Amour de la Patrie*, Mercuriale XIX.

Zorbalık kendi sahası içinde olsun olmasın her şeye ve herkese egemen olma arzusudur. Güçlüler, güzeller, akıllılar, mütedeyyinler, hepsinin sahası farklıdır. Her birinin yalnızca kendi sahasında sözü geçer. Fakat kimi zaman bunlar karşı karşıya gelirler. Güçlü ile güzel, kimin üstün olduğunu görmek için aptalca bir kavgaya tutuşur; aptalca, çünkü üstünlükleri farklı türdendir. Aynı dili konuşmazlar. Hataları, her sahada egemen olmak istemeleridir. Ancak bunu hiçbir özellik, hatta güç bile başaramaz, çünkü bilgi sahasında gücün esamisi okunmaz, o ancak zahiri işlere efendilik edebilir.

Pascal, *Pensées*, 332

[*Düşünceler* çev. Devrim Çetinkasap, İş Bankası Kültür Yayınları, 2017].

Akademik kurumun toplumsal düzenin muhafazasına katkısını gün ışığına çıkartan bilimsel çözümlemeler sadece, yönelttikleri şüphe ve suçlamalar devlet okuluna ilericilik payesi veren hasımlarını değil, "özgürleştiren okul" cumhuriyetçi efsanesinin coşkulu taraftarları olan devlet okulu savunucularını da rahatsız ediyor. Eski Rejim'in kusurlarıyla okulun liyakatçiliğinin meziyetleri arasındaki, neredeyse her daim zımnî olan bir karşılaştırma vasıtasıyla, sosyolojinin katı tespitlerinde, cumhuriyet öğretmenini umutsuzluğa sürüklemeye birebir bir tür "dibe vuralım" politikasını ütopyacı eşitlikçiliğin arkasına gizleyen sorumsuzca bir aşırı radikalizmin ifadesinin görülmesine sık rastlanıyor.[1] Köylü dededen ilkokul öğretmeni babaya ve ENS'li oğula uzanan üç aşamalı bir sosyal yükseliş, "mütevazı bir çevreden" gelen cumhurbaşkanı veya anonim sınavın yeğenciliğe ve kayırmacılığa set çekmesi gibi ilham verici hikâyelerin karmaşık bir bileşiminden oluşan olan "özgürleştiren okul" efsanesi, aynen soyluluk inancı gibi, doğuştan getirilenler ve doğa etrafında şekillenmekteydi. Ancak bu ikisi tanrı vergisi yetenek ve kişisel liyakat ideolojisi görünümlerinde yeniden tasarlanmıştı. Bu efsane, akademik kurumun en derinlerine; pedagojik gelenekleri ile kurallarına ve hocaların inançları ile yatkınlıklarına –eğitim seviyesine göre farklılık göstererek– pratikte nakşolmuştu.[2] Böylelikle, bir yandan doğuştan getirdiği özelliklerden, yani özünden ötürü hükmetmesi meşru olan bir gruba atfedilen tüm özellikler kendisine etfedilmekte olan mektepli soylular grubu, diğer yandan, gönül rahatlığıyla, soylu doğmuşların karşısına koyulabildi.[3] Bu özelliklerin başında, "tanrı vergisi ye-

1 Akademik kurumun sosyolojisinin tetiklediği, sosyolojik olarak tahlil edilmesi gereken tepkilerin birleştirici ilkesini bunun oluşturduğu kanısındayım.

2 Cumhuriyetçi mitolojinin, kuzey Fransa'daki, Komünist Parti'nin hâkim olduğu bir ilçenin ilköğretim okulunda mekânların bakım işleri, jimnastik eğitimi veya kültürel pratiklerin düzenlenmesi gibi görünürde en rastgele olanlar da dâhil tüm akademik pratiklerde var olan, her yere nüfuz etmiş bir gerçeklik hâline nasıl geldiğini görmek için, bkz. Y. Delsaut, "Une photo de classe", *Actes de la recherche en sciences sociales*, 75, Kasım 1988, s. 83-96.

3 Toplumsal art niyetin kurnazlıklarına nüfuz etmek çok zordur ve soyluluk *kavramının* okulun seçilmişleri için kontrollü bir şekilde kullanılmasına karşı çıkacakların, aynı şeyin şu metaforla dile getirilmesine ise hiçbir çekincesi olmayacaktır: "Nasıl ki bazıları damarlarında dolaşan kandan ötürü Prens ise, biz de ENS'liyiz. Hiçbir dış işareti yoktur bunun. Ama her ne kadar başkalarına hissettirmek pek kibarca olmasa da, bu bilinir, görünür (...). Eştözlü bir özelliktir bu. Nasıl ki eskiden şövalye doğulurdu; ENS'li de olunmaz, ENS'li doğulur. Sınav, şövalye ilan etme törenidir, o kadar. Törenin usulleri, adetleri vardır ve tören öncesi tefekkürü, krallarımızın, Saint-Louis'nin, IV. Henri'nin, Louis-le-Grand'ın [her biri Fransa krallarının ismini taşıyan, en önemli hazırlık sınıflarının olduğu liselere gönderme. – *ç.*n.] gözetimindeki münasip inziva mekânlarında geçer. Kutsal Kâse'nin muhafızları, burada jüri adını alırlar, genç muadillerini kabul eder ve onları aralarına davet ederler" (G. Pompidou, A. Peyrefitte, *a.g.e.* içinde, s. 14-15). HEC'de ve başka beyaz yakalı okullarında, aynı felsefe çok daha dolaysız ifade edilirdi: "Maxime Perrin 1938'den 1957'ye kadar, her yıl, yeni talebeleri karşılama söylevinde, tane tane, mezunların hâlâ hatırladığı şu sözleri söylerdi: "Bir liderler ırkısınız, siz!" (M. Nousch, *a.g.e.*, s. 41).

teneğin" en önemli göstergesi addedilen ve adeta serada yetiştirilmiş olmalarıyla pekişerek, doğuştan getirdikleri sayesinde, yani doğduklarından itibaren iktidara yazgılı olanların iktidar mevkilerine hızla erişmesini sağlayan, yaşıtlarından ileride olmak gelir. Pascal'ın dediği gibi (*Pensées*, 322): "Soyluluk, bir kişiyi daha on sekiz yaşında bir adım öne geçirerek, bir başkasının ancak elli yaşında hak edebileceği tanınırlığı, saygıyı sağlayan bir avantajdır. Hiç çaba göstermeden otuz yıl kazanmak demektir bu."

Tüm bunlar, ister vâris olsunlar ister mucize çocuk, işi çözümlemek olanları, çok güçlü bağlara sahip oldukları bir akademik kurumu hakikatiyle kavramaya pek de yatkın kılmamaktaydı. Her şey, cumhuriyetçi kavrayış kategorisi haline gelmiş olan "beşikten" ile "hak ederek/liyakatle" karşıtlığı nâmına bu grubu eski aristokrasinin karşısına koyarak kavramaya meyilli kılarken, yeni akademik "seçkinleri" bir soylular sınıfı olarak nasıl tasavvur edebilirlerdi ki? Yani mesela bilimsel bilgiler gibi, bazen evrensel ve özgürleştirici olan bilgilerin aktarımı sırasında esasında bir büyü operasyonunun da (veya Durkheim'ın kullandığı anlamıyla dinî operasyon) hayata geçtiğinin yavaş yavaş farkına varmak için, bir ilericilik havasıyla sarılı olmalarından ötürü daha da sinsi olan tüm bu temsil evreninden –az ya da çok bilincinde olunan temsiller– kopmak gerekiyordu. Laik ve sıklıkla da din karşıtı olan okul, tabakalar, yani eski, doğuştan soylular sınıfı gibi sıradan insanlardan kopuk ve bu anlamda kutsal zümreler veyahut da Weber'in diliyle *Stände*'ler tesis eden sosyal kopuşları, Marc Bloch'daki şövalye ilan etme törenine ve tüm tâyin ritüellerine benzeyen tasdik veya tâyin-takdis edimlerini hayata geçirir.[4]

Devlet büyüsü

Bazı özelliklerini paylaşsalar da, akademik elemenin tesis ettiği zümreler etnilerden, kastlardan veya soylardan farklıdırlar. Her ne kadar ailelerinkine çok benzeyen işlevleri yerine getirseler ve etki güçleri onlarınkiyle birleşse de, yeniden üretim biçimleri ve özellikle de, belki diploma vasıtasıyla onları devlete bağlayan bağla ayrılırlar. Bu açıdan soyluluk unvanına yakın olan akademik unvanlar [diplomalar], sahiplerine, devletin koruması altındaki, yani devletin bazı mevkiler üzerindeki otoritesinin hukuki olarak teminat altına aldığı bir

4 Bir soylular sınıfının üretim sürecini bu sıfatla inşa ederek, Orta Çağ'daki soylular veya günümüzün okullu soyluları gibi özel vakaların ampirik analizini, tüm diğerlerinin analizinden çıkanlarla, yani bir yandan sabitler ve (Marc Bloch'un tespit ettiği tayin-takdis etkisi gibi) diğer yandan özgül farklarla zenginleştirme imkânını kendimize tanımış oluyoruz.

tekelin güvencesini verirler. Diplomayı kamu görevlerine erişimin şartı haline getiren bürokratik otorite, bu diplomaların enderliğini, dolayısıyla değerini koruma, böylelikle sahiplerini, değerlerini yitirme tehlikesinden ve bu diplomaların sahiplerinden fazla sayıda üretilmesinin doğuracağı krizden koruma gücüne de sahiptir. Ancak, Eski Rejim'deki anlamıyla "imtiyaz"[5] olsalar da, akademik unvanlar, o dönemkiler gibi para karşılığında alınıp satılabilecek yahut miras bırakılabilecek *emtia* değildirler ve elde edilmeleri teknik donanımların –farklı derecelerde– edinilmesine bağlıdır.[6]

Evveliyatı olmayan, dolayısıyla bir anlamda karşılaştırılamaz bir yeniden üretim stratejileri ve araçları bileşimine sahip olan akademik kurumun çevresinde şekillenmiş bu yeniden üretim biçimi, malvarlığının babadan oğula doğrudan ve açık aktarımına dayanan daha inceliksiz sistemlerden[7] farklı olarak, istatistiki bir mantığa riayet eder. Tabiidir ki, toplumsal düzenin kurucu unsuru olan yapılara nakşolmuş bilginin bir kısmı, kuşaklar arasındaki aktarım esnasında, akademik yarışın katılımcılarının –sınıflandırıcı veya sınıflandırılan konumunda– sayısız tâyin-takdis edimine rağmen yitirilir: Egemenlerin toplu selâmeti, içlerinden bazılarının münferit olarak başarısız olmalarını dışlamaz. Bu kaybın karşılığında aktarım süreçlerinin çok daha iyi gizlenmesi; yani kurulu düzenin keyfiliğinin ve bekâsının yanlış-tanınmasının, dolayısıyla da böyle bir düzene bahşedilen tanımanın çok daha kuvvetlenmiş olması bulunmasa, bu yeniden üretim rejimi, mirastan dışlananların isyanlarının yol açtığı daimi krizlerle karşı karşıya kalırdı.[8]

Ancak okulun işleyişinin, ifadesini özgürleştiren okul efsanesinde bulan bir esriklikle algılanmasının kaynağı sadece istatistiki mekanizmaların, göze görünmeyen, ancak ve ancak istatistikle kuşanmış bir bilimsel analizle gün ışı-

5 D. Bien, "Les offices, les corps et le crédit d'Etat: l'utilisation des privilèges sous l'Ancien Régime", *Annales ESC*, Mart-Nisan 1988, no:2, s. 379-404, özellikle s. 381.

6 Şayet büyük evrim kanunlarının temelindeki geniş ölçekli tarihsel karşılaştırmaların gerçekten anlamı varsa, zaman içerisinde ilerledikçe aynı sosyal yetkinlik seviyesine erişmek için gittikçe daha fazla bilimsel veya teknik yetkinlik gerektiğini ve (ekonomik veya sembolik) sermayenin soy içinde doğrudan aktarım biçimlerinin başarısının, akademik sermayenin, dolayısıyla belli bir teknik yetkinliğin edinilmesine gittikçe daha çok bağlı olduğunu itiraf etmek gerekir. Ancak bu değişimin anlamı ve değerine dair bir yargıya varıp mesela, akılcılaşma yahut demokratikleşmeden bahsetmeden önce, okuldaki öğrenme sürecinin bir başka miras yoluyla aktarım biçimi olan kültürel sermayeyle sıkı sıkıya ilintili olduğunu dikkate almak gerekir.

7 Georges Duby'nin gösterdiği gibi, orta çağ soyluları için geçerli olan veraset biçimi, son derece sarsıcı ve istikrarsız bir kategori olan, soylu ailelerin soyundan gelen ancak mirastan ve evlilikten az ya da çok kesin biçimde dışlanmışların oluşturduğu *juvenes*'in ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

8 Akademik yeniden üretim biçimine özgü kriz ve bu krizin 1968'de aldığı hal için bkz. P. Bourdieu, *Homo academicus*, *a.g.e.*, s. 209-250.

ğına çıkartılabilecek olan tesir gücü değil; aynı zamanda diplomanın ve etkilerinin müphemliğidir. Örneğin, bir yandan kurulu düzenin yeniden üretiminde belirleyici bir rol oynayan diploma, diğer yandan, ezilenlerden kendisine sahip olmayı başarabilenlere, sınırsız sömürülmeye karşı en kesin teminatlardan birini sağlar: Resmî olarak tanınan hak sıfatıyla sahiplerini, en azından devletin en sıkı kontrolündeki piyasalarda, diğer imtiyazlara karşı korur veya en azından, diğer imtiyazların etkilerini sınırlandırır.

Ancak bugün, bu unvan/diploma etkisinin müthiş bir sosyal muhafaza faktörü olduğunu görüyoruz. Ayrıca, düşünümsel olmayan zihin açıklıklarının yol açtığı olağanüstü körlüklerden biriyle, büyük mektepli soylular, küçük mektepli soyluların, Weber'in ifadesiyle "kültür patentinden" aldığı ve özellikle devletin kontrolündeki piyasalarda elinde tuttuğu imtiyazları eleştirir. Esasında, büyük mektepli soylular, kendini "kamu hizmetine" adamışlık fikri nâmına "yüksek çıkarlarına" hizmet ettiği –bu esnada kendi çıkarlarına da hizmet etmektedir– devlete göbekten bağlı bir bir devlet soyluları sınıfını oluşturmaktadır. Bu demek oluyor ki diploma ile büyük devlet bürokrasisi arasında gerçekten de bir ilişki vardır ve eğitimin ve özellikle de uzmanlaşmış sınavla gerçekleşen seçmenin akılcılaştırılma sürecinde, devlet yönetme biçimlerinin akılcılaşma sürecinin bir boyutunu (veya etkisini) gören Max Weber'in bizleri düşünmeye sevk ettiği kadar basit ve tek yönlü bir ilişki değildir bu. Weber'e göre "sevgiyi, nefreti ve bütünüyle akıldışı, hesaplanamaz ve şahsi olan her türden duygusal unsuru" kamusal işlerin dışında tutma eğilimine sahip bu süreç, görevlerin sınırlarının belirlenmesi ve uzmanlaşmasıyla, "insani kaygılara kayıtsız ve bundan ötürü bütünüyle nesnel" olan *uzman* figürüne ulaşır.[9]

Weber'in analizinin derinlemesine bir eleştirisine kalkışmaksızın, Weber'in, üzerine yapılan yorumların çoğunlukla odaklandığı tek şey olan ana tezi ifade eden metnin ara yerlerinde, sınavın veya diplomanın özelliklerine yahut etkilerine dair, modeliyle kolayca bütünleşemeyecek bazı göstergelere işaret ettiği söylenebilir. Diplomanın yukarıda tahlil ettiğimiz *müphemliği* gözünden kaçmış gibi görünse de, söz konusu tepkileri kendisi benimsemeksizin, daha fazla netleştirmeden "demokrasi" diye adlandırdığı şey açısından tetiklediği muğlak tepkilerden bahsettiğinde, bu müphemlik, geri planda görünür haldedir: "Demokrasi, bizzat kendisi yol açtığı bürokratikleşme olguları karşısında olduğu gibi, uzmanlık sınavları karşısında da müphem bir konuma sahiptir... Bir yandan, ileri gelenlerin hâkimiyetinin yerine, tüm sosyal tabaka-

9 Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, *a.g.e.*, C.II, s. 718.

lardan gelen 'yetkin insanlarınkinin' (*Qualifizierten*) geçmesini onarken, diğer yandan, sınav ve diplomalar sonucunda oluşan bir 'kastın' (*Bildungspatent*) ortaya çıkabileceği şüphesini taşır ve buna karşı mücadele eder."[10] Biraz ileride, bu kez kendisi benimsemiş olarak, akademik unvana, bir zamanlarki soyluluk unvanına benzetme eleştirisi getirecek kadar ileri gider.[11] Ancak, çelişkileri ana tezle yan yana duran bu ve benzeri pek çok yorum, gerçek bir karşı karşıya gelişin çıkarabileceği soruları ortaya çıkarmaz.

Akademik unvanın ve bürokrasinin, dolayısıyla da aralarındaki ilişkinin, devlet soyluları sınıfının kendisine dair, kendisini idealize eden "evrensel sınıf" vizyonuna neredeyse Hegel kadar olumlu yaklaşan Weber'in önerdiği tek yönlü temsilinden radikal biçimde kopmak ve genel olarak en arkaik toplumlarla ilişkilendirilen sosyal mekanizmaların sahip olduğu tesir gücünü "modernliğin" ve akılcılığın arkasına saklayan kurumların son derece derin olan müphemliğini analize katmak lazımdır. Akademik unvan, kelimelerin tuhaf gibi görünebilecek bir birleşmesiyle *devletin büyüsü* denmesi gereken şeyin en kusursuz tezâhürüdür: bir akademik unvanın verilmesi, sembolik kredinin merkez bankası olan devletin vekili olarak eyleyen bir resmî otoritenin, şeylerin belli bir andaki durumuna; kelimelerle şeyler arasındaki, söylemle hakikat arasındaki bir *uyumluluk* ilişkisine dair güvence verdiği ve o durumu tasdik ettiği *belgeleme* ve *onaylama* edimleri sınıfında yer alır –örneğin bir işlemin veya bir belgenin onaylı ve gerçek olduğunu, bir kopyanın aslına uygun olduğunu, bir belgenin ya da yazının geçerli olduğunu tevsik eden imza veya mühürle–. Bu resmî kayıt işlemleri, bir fiili durumu kaydetme (iki kişi arasındaki ilişki, bir konumun işgal edilmesi, hastalık veya malulluk hâli vb.) görüntüsünün altında, o durumu gerçek bir ontolojik yükselişe, bir dönüşüme, öz veya töz değişimine uğratırlar. Bir çocuğun tanınması veya basitçe doğumunun kaydedilmesi, evlilik, hatta bir stajyerin veya "vekâleten bakan kişinin" kadro alması gibi düzenleme işlemlerinin hepsi de, bir anlamda hiçbir şey değiştirmeyen, bir başka açıdan ise her şeyi, yani söz konusu işlem veya şeyin, müştereken atfedilen anlamını ve herkesçe tanınan sosyal değerini, son derece reel sonuçlarla (mirasa, çocuk yardımlarına, malulen emekliliğe, hastalık iznine vb. hakkı olmak) değiştiren bürokratik manevralardır.

Akademik unvan, müştereken tanınan bir otoritenin verdiği, ne oranda teknik, ne oranda sosyal olduğunu asla ayırt edemeyeceğimiz ve ölçeme-

10 *a.g.e.*, s. 735.

11 *a.g.e.*, s. 736.

yeceğimiz, ancak öznel ve kısmî değerlendirmelerden (örneğin hak sahibinin kendisinin veya yakınlarınınkiler) her daim âzâde bir donanımı ilan eden kamusal ve resmî bir belgedir. Sosyal olarak güvencesi verilmiş, bazı haklar ve görevler veren, bir öze veya töze nakşolmuş olan ve kendilerini taşıyanlar da dâhil herkesin algısına kendini dayatan bir nesnellik ve evrensellik, hem güçler, haklar veya imtiyazlar anlamındaki hak ve yetkilere [*attributions*] hem de onlara sahip olanlara layık görülen "zekâ", "kültür" gibi, meşru niteliklere [*attributs*], sosyalin aşkınlığı adına bahşedilir. Bu demek oluyor ki akademik kurum, devletin, meşru sembolik şiddet tekelini icra ettiği mercilerden biridir: (Politeknikli, agreje vb. olarak) tasdik yahut (unvan sahipleri sınıfından dışlanmış olarak) mahkûm ettiği işlem vasıtasıyla, her faile dair meşru perspektifi dayatan *akademik yargı*, failleri en azından kısmen uzlaştıran ve meşru bakış açısının tekeli için herkesi karşı karşıya getiren mücadeleyi kati bir sona ulaştırmasa da, diğer herkesin, itiraz etmek için dahi olsa dikkate alması gereken bir başat bakış açısını tesis eder.

Cüppeliler ve devletin icadı

Şu demek ki, akademik unvan, devletin sembolik olarak tesis edip güvencesini verdiği bir imtiyaz olarak, yani hem tarihsel gelişimi hem de, David Bien'in gösterdiği gibi işleyişi bakımından, "bazı görevlerin ifası ile şu veya bu gelirden istifade etme münhasır hakkı" olarak, devlete göbekten bağlıdır.[12] Bir anlamda bu, tanım itibarıyla böyledir: İster itibarî para, ister evrensel geçerliliğe sahip akademik unvan biçiminde, her türden sermaye türüne sağladığı teminat hiç şüphesiz devletin, maddi ve sembolik kaynakların, özel temellükleri teminat altına alan kamusal hazinesi olarak varlığının, en önemli değilse de en görünür etkilerinden biridir.

Böylelikle, disiplinin iki ayrı bölgesinde gerçekleştirilmiş tarih çalışmalarını birbirleriyle bağlantılandırmak suretiyle, devletin yahut büyük zümrelerin icadını ve onlara paralel olarak akademiler, kolejler, yatılı okullar gibi bir dizi yeni eğitim kurumunun gelişimini târif edebilir; hem önce cüppe soyluları biçimindeki devlet soyluları sınıfının hem de bazı imtiyazları teminat altına alan bir "kültür patenti" olarak akademik unvanın, birbirleriyle bağlantılı ve birbirlerini tamamlayıcı icatların sonucu olduğu savını ileri sürebiliriz: Gücü ve otoritesi, hem anlık etki güçleri hem de yeniden üretimleri bakımından,

12 D. Bien, *a.g.e.*

büyük (ve gittikçe artan) ölçüde akademik unvan bağlı olan devlet soyluları sınıfı, hem pratik hem de sembolik bir inşa çalışmasının ürünüdür. Bu inşa, yerleşik dünyevi ve ruhani güçlerden (kılıç soyluları, din adamları vb.) görece bağımsız bürokratik güç konumları tesis etme ve söz konusu konumları, bu donanımı yeniden üretecek şekilde kurulmuş akademik kurumların onayladığı bir donanım nâmına işgal etme yetisine sahip faillerden oluşan, intikal yoluyla devam eden bir zümre üretme hedeflerini gütmüştür.

Ne XVI. yüzyılın ortasından XVII. yüzyılın ortasına kadar çeşitli Avrupa ülkelerinde üniversiteye devam eden kitlelerin çok güçlü biçimde arttığı tespitini yapmakla yetinmek ve bu büyümeyi kilise ve devlet bürokrasilerinin gelişimiyle ilişkilendirmek;[13] ne de Fransa örneğinde, XVI. yüzyılın ilk yarısında soylulara, o zamana kadar din adamları ile cüppelilerin tekelinde olan kitabî kültüre erişim şansını veren akademilerin gelişmesinden[14] itibaren veya bir asır sonra, Louis-le-Grand Lisesi modeline göre, ordu ve bürokrasideki önemli mevkilere hazırlayan, sosyal bakımdan çok seçici kolejlerin filiz vermesinden,[15] 1760-70 civarında, Cizvitlerin dışlanmasının ardından, özellikle de maliyetlerinin çok yüksek olmasından ötürü çok imtiyazlı çevrelerden gelen öğrencileri; soyluların ve askerlerin oğullarının yanı sıra memur ve liberal meslek sahiplerinin oğullarını da alan en itibarlı kolejlerle bağlantılı yatılı okulların artışına[16] uzanan bu paralel gelişimi uzun vadede incelemek yeterlidir. Bunlara ilaveten, büyük devlet zümrelerinin ve daha net olarak, varlıklarının ve varoluşlarının temelindeki yeni yeniden üretim stratejisi sistemlerinin nasıl inşa edildiğini de incelemek gerekir. Özgül donanımı ve meşruiyeti sağlayabilen yegâne stratejiler olan eğitim stratejileri, zaman içinde ilerledikçe, hem Françoise Autrand'ın "Paris Parlamentosu'ndakiler" için incelediği evlilik stratejilerinin[17] hem de cüppe burjuvazisi mefhumunu ve onu ayrıcalıklı bir ilişkiyle devlete bağla-

13 L. Stone "The Educational Revolution in England 1560-1640", *Past and Present*, 28, 1964, s. 41-80; F.K. Ringer, "Problems in the History of Higher Education: A Review Article", *Comparative Studies in Society and History*, 19, 2, Nisan 1977, s. 239-255; R.L. Kagan, *Students and Society in Early Modern Spain*, Baltimore, The John Hopkins Press, 1974.

14 R. Chartier, M.M. Compère, D. Julia, *L'éducation en France du XVI. au XVIII. siecle*, Paris, Sedes, s. 168-169.

15 D. Julia (derleyen), *L'enseignement, 1760-1815, Atlas de la Révolution française*, Paris, EHESS, 1988.

16 R. Chartier, M.M. Compère, D. Julia, *a.g.e.*, s. 169; W. Frijhoff ve D. Julia, "Les grands pensionnats de l'Ancien Régime à la Restauration", *Annales historiques de la révolution française*, no: 243, Ocak-Mart 1981, s. 153-198; W. Frijhoff ve D. Julia, "L'éducation des riches. Deux pensionnats: Belley et Grenoble", *Cahiers d'histoire*, 1976, XXI. Cilt, s. 105-121.

17 F. Autrand, *Naissance d'un grand corps de l'Etat, les gens du Parlement de Paris*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1981.

yan yeni temsiller sistemini (mesela "kamu hizmeti" fikri yahut ideali)[18] icat edip dayatmak için gerekli olan sembolik stratejilerin yanında, gittikçe önem kazanmışlardır. Parlamenterlerin kültüre[19] ve eğitime, zümrenin şüphesiz kendisi kadar eski olan ve başka göstergelerin yanı sıra, üniversitelerin kurulduğu yerlerin, parlamentolarınkiyle bağlantılı olması gerçeğinde[20] apaçık görünen ilgisi, 1760 ile 1789 arasında (yatılı okulların serpilmesinin damgasını vurduğu bir dönem) Kraliyet'in çeşitli parlamentolarına sunulan eğitim planları ve Chrétien-François de Lamoignon (1783) veya Roland d'Erceville'in önerileriyle zirve noktasına ulaşır.[21] Aynı okullara devam etmekten kaynaklanan dayanışmalar ve aynı kültüre, aynı unvanlara sahip olmakla ilintili yakınlıklar da, aile bağlarının yanında, yepyeni türdeki bir zümre ruhunun ortaya çıkışında hiç şüphesiz rol oynamıştır.[22]

Cüppe soylularını kılıç soylularıyla; cüppeyi ve kitabi eğitimi şövalyeyle ve şövalye eğitimiyle; ama aynı zamanda kendisi gibi okuyan bir adam olan ancak güçleri ile imtiyazlarını miras yoluyla aktarmaktan men edilmiş olan rahiple karşı karşıya getiren rekâbette masada olan, bürokratik bir alanın

18 Françoise Autrand, devlete hizmet idealinin, XIV. yüzyılın sonundan itibaren, tahtın büyük hizmetkârlarının, vasiyetlerinde, kral için ayinler tesis etmelerinde kendini ifade ettiğini gösterir (F. Autrand, *a.g.e.*, s. 128-130).

19 Bunu farklı çalışmalar (özellikle Régine Petit'nin, F. Bluche'un uzun uzun ele aldığı "XVIII. yüzyılda Paris Parlamentosu üyelerinin kütüphanleri" başlıklı master tezi) sayesinde bilmekteyiz ve ayrıca "daha XVII. yüzyılda, parlamenterlerin, aydın koleksiyoncular arasında ilk sırada" olduğundan ve edebiyat çevrelerinde öncü konumlarda bulunduklarından da haberdarız.

20 R. Chartier, M.M. Compère, D. Julia, *a.g.e.*, s. 250.

21 R. Chartier, M.M. Compère, D. Julia, *a.g.e.*, s. 208-214 ve ayrıca, M.M. Compère, *Du collège au lycée (1500-1850)*, Paris, Gallimard, 1985, s. 133-137. Yazarların tespit ettiği gibi, "milli" eğitim projeleri, esasında, hiyerarşik bir "akademik uzam"ın inşasına yöneliktir. "Allah vergisi yetenek" ideolojisi daha o zaman, imtiyazların yeniden üretimini gerekçelendirmek üzere konu edilir: "Herkes kendine has eğitimi almaya yönlendirilmelidir; veyahut da her toprak aynı bakım için elverişli değildir, her zihin aynı kültür derecesini istemez. Her insan aynı ihtiyaçlara da aynı yeteneklere de sahip değildir ve kamusal eğitim, bu yetenekler ve ihtiyaçlara göre düzenlenmelidir" (Roland d'Erceville'in sunduğu *Eğitim Planı*, aktaran R. Chartier, M.M. Compère, D. Julia, *a.g.e.*, s. 209). François Bluche, hukukçuların eğitim yanlısı, özellikle kırsal eğitimin geliştirilmesi yönünde pek çok faaliyetinden bahseder (bkz. F. Bluche, *a.g.e.* s. 197 ve sonrası).

22 Her ne kadar Parlamenterler'in eğitim stratejilerine çok az yer verse de, Françoise Autrand, ortak öğrenme süreçleriyle bağlantılı "kuvvetli dayanışmalar"dan söz arasında bahseder: "Bourguignonlar'ın Paris'e girişi esnasında, isyancılar "Bourgogne" diye bağırarak, zengin Boucher evini yağmalamaya girişmişlerdi. Muzaffer ordunun kumandanı Senyör Ile-Adam oraya vararak yağmayı durdurur ve Pierre Boucher'nin esir alınmasını engeller. Boucher kralın sekreteri ve ateşli bir Armagnac'tır. Ancak, Ile-Adam, gençliğinde, okul sıralarında birlikte oldukları Pierre Boucher'ye büyük dostluk beslemekte idi" (F. Autrand, *a.g.e.*, s. 196). Parlementerlerin, dini veya siyasi ayrılıklarının esas unsurunu oluşturmasına sık rastlanan eğitimlerine dair pek çok bilgiyi bulabileceğimiz yer: F. Bluche, *a.g.e.* s. 59-62 ve s. 243-248.

özerkleşmesi ve onunla bağlantılı olarak, daha önceden görülmemiş türdeki egemenlik ve egemenliği meşrulaştırma ilkelerinin bir birleşimine dayanan zümrelerin meydana getirilişidir: ruhban sınıfınınki gibi kültürel sermaye, soylularınki gibi miras ile mirasın aktarılabilirliği ve ayrıca kendini kamu hizmetine vakfetme. Kurucu unsurları bir dizi icat ve kısmî dönüşümle –mesela görevlerin asgari bir donanıma sahip olununuca satın alınabilmesinden, konumları işgal etme hakkını veren unvanların okulda edinilmesine geçiş– yerleşen yeni bir düzenin, kademeli doğuşudur burada gördüğümüz. Esası itibarıyla "özgürleştiren okul" savunucularının soyluluk unvanı ile akademik unvan arasındaki ilişkilere dair yaptıklarınınkilere benzer bir hata ile bazen iddia edilenin aksine, görüyoruz ki, "Parlamento kitlesi soyluları eleyerek kurulmamış",[23] aksine, eski soylular sınıfının çatısını ilhak etmiş ve aynı zamanda, bu sınıfın üyelerinin önemli bir kesimini içine almıştı. Cüppe soylularının üzerlerinde topladıkları özelliklerin yeni bileşiminden bahseden Françoise Autrand'a kulak verebiliriz: "Şövalye soyundan gelen ailelere mensup yahut asil, ancak hepsi de savaşçıdan ziyade kanun adamı babaların çocukları olan Parlamento insanları, yeni bir soylular sınıfı oluşturdular. Öte yandan, Parlamento'nun danışmanları kılıç değil kalem tutuyor, miğfer değil kürklü başlık takıyor, zırh yerine kırmızı kraliyet mantosunu giyiyordu diye yeni bir soylular sınıfından bahsetmek doğru mudur? Soylular sınıfıyla şövalyeleri aynı potada eritmek doğru mudur? Esasında soylular sınıfı, baştan itibaren, Parlamento zümresini kendi safına katmaya birebir bir mefhuma sahipti: kamu hizmeti. Yeni veya eski, soylular sınıfı, krala "mütemadiyen, sadık bir şekilde" hizmet eder, "[onun] ve kamu işlerinin gerektirdiği hizmetleri" yerine getirirler. Özellikle de XV. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, soyluluğun bu yanı, hiçbir yerde Parlamento'da olduğu kadar ön plana çıkartılmamıştır. "Soylu bir hayat sürmek", "krala hizmet etmek"tir; savaşlarında veya başka şekilde. Nasıl ki *kamu hizmeti* soyluların tevarüs ettikleri istidatlarıysa, *devlet hizmeti* de Parlamento zümresinin ruhudur."[24]

Günümüzün teknokratlarının yapısal mirasçıları (ve bazen torunları) olduğu cüppe soyluları, kendisini meydana getirmek için devleti meydana getirmek zorunda olan; devleti, yani başka şeylerin yanı sıra devlet yahut "kamu" hizmeti olarak "kamu hizmeti" –eski soylularınki gibi sadece krala hizmet değil– üzerine ve bu hizmetin "çıkar gütmeyen", evrensel hedeflere

23 F. Autrand, *a.g.e.*, s. 267.

24 F. Autrand, *a.g.e.*, vurgular bana ait.

yönelmiş bir faaliyet olması üzerine koca bir siyaset felsefesini oluşturarak meydana gelmiş bir zümredir. "Krala hizmet", "asil bir hayat"ın "krala hizmet"e eş olmasının hatırlattığı gibi, bir nevi, soylular sınıfının sosyal tanımına nakşolmuş bir özelliktir. Bu, doğuşu itibarıyla kendisine düşmesinden ötürü, seçmesi yahut gerçekleştirmesi gereken bir kader değil; gerçekten de olduğu şey, yani olması gereken şey ise ve şayet "mertebesini korumak", yani özünü gerçekleştirmek istiyorsa, kendini ona izahtan varesteymiş gibi dayatan bir özelliktir. Kendini devlete vakfetmek olarak "kamu hizmeti" ise bunun aksine, bir mirastan ziyade, kasıtlı bir istidat tercihi, yani bilinçli olarak üstlenilmiş, özel yatkınlıklar ve becerilerin yanı sıra tahsille edinilen özel donanım gerektiren bir meslektir (*Beruf*).

Bu demek oluyor ki, birinden diğerine geçiş ancak ve ancak, zihinlerde kolektif bir dönüşümle ve temsiller düzleminde olduğu kadar organizasyonlarda da bir yenilik çabasıyla mümkün olabilir. Bu değişimi ancak ve ancak normalde düşünce, din veya kilise tarihçilerine (yine birbirlerinden ayrılmış uzmanlıklar) bırakılanları tarihsel analize katmak ve Orta Çağ'ın kraliyet yasa koyucularından Jironden avukatlara, arada Jansenistler, Gallikanlar gibi, parlamento zümresinin ortaya çıkarttığı siyasi-dini doktrincilere ve ondan da öteye (Beşinci Cumhuriyet'in büyük Gaullist reformcularını düşünürsek) birbirlerini takip eden devlet soylusu nesillerinin, sıklıkla, siyasi ve dini ihtiraslarla zümre çıkarlarının ayrılamaz şekilde birbirlerine bağlı olduğu teolojik veya kilise içi tartışmalar bünyesinde ürettiği, meşhur veya kıyıda kalmış tüm siyaset teorilerini ele almak suretiyle anlayabilecek olmamız bundandır. Modern siyaset felsefesinin temellerini atan XVI. yüzyıl hukukçularından XVIII. yüzyıl boyunca, Fansız devrimine Jirondenler vasıtasıyla esin kaynağı olmasını hedefledikleri pek çok mefhumu üretenlere dek, evrensel olduğunu düşünmeye spontan biçimde meyilli oldukları zümrelerinin tanınması mücadelesini veren parlamenterlerin, kamu hizmetinin, çıkar gütmeden kendini kamu çıkarına adamak şeklindeki resmî temsilinin inşasına katkıları belirleyicidir.

Louis le Caron [1534-1613] veya Louis le Roy [1510-1577] ile Şansölye d'Agusseau [1668-1751] gibi birbirlerinden olabildiğince uzak zamanlarda yaşamış düşünürlerin ortak noktaları ve d'Agusseau'yu, ilk ikisi için üretilmiş olan "memurların sivil hümanizmi"[25] etiketi altına koyabilmemize izin veren, yurttaşlık görevlerini ciddiye alma ve bilgiyi, kentteki davranışların olmazsa

25 N. O. Keohane, "*Philosophy and the State in France: The Renaissance to the Enlightenment*", Princeton University Press, 1980, s. 84 ve sonrası.

olmaz kılavuzu haline getirme iradesidir: Bir yurttaşlık sorumluluğu felsefesi oluşturmaya çalışır (Louis le Caron 1556 tarihli *Diyaloglar*'ında "filozof, cumhuriyete [*kamusal şeye*] âşıktır" der) ve Montaigne, Charron yahut François de Mothe le Vayer gibi, kamusal ile özeli, *intus ut libet, foris ut moris est* [içeride dilediğin gibi, dışarıda âdetlere göre] formülü uyarınca birbirlerinden radikal biçimde ayıran "bireyciler"e karşı çıkarlar. İktidarı donanım adına icra etme iddiasına sahip grupların özgül çıkarlarını ifade eden bu sivil erdem düşünürleri, kararlı biçimde siyasi olma iddiası taşıyan bir felsefeyi savunurlar: "Kütüphaneye çekilmeyi" reddeder ve yurttaşlık sorumluluklarını ulusun tamamı adına icra etmek zorunda olanlara uygun düşen bir dizi yurttaşlık ödevi belirleme arzusunu taşırlar.

Şansölye d'Agusseau'nun gerçek bir kamu hizmetinin özerkliğini ortaya koyma işine soyunması da yine, bir başka parlamenter gelenek olan, aynı anda hem, hikmeti hükûmet fikriyle bağlantılı olarak özel çıkar (ya da izzetinefis) mefhumunu hem de hayırseverlikten ayrılamayacak olan, "aydın(lık) izzetinefis" olarak kamu yararı [kamu çıkarı] mefhumunu ele alan Domat'ların veya Nicole'lerin Jansenist akımına dayanır. Kamu hizmeti, anayasacı gelenek adına kraliyet iktidarından; hukukçunun özgül yetkinliği adına Kilise'den; konumlarını doğuştan gelen bir tesadüf dışında bir şeye borçlu olmayan soylulardan ve son olarak da, hiç durmadan kendisinden bahsedilse de, ancak, parlamentonun, basit bir ulusun temsilcileri zümresine indirgenmesiyle münhasır meşrulaştırma ilkesi olarak tesis edilebilecek olan "kamu"dan özerk olacaktır.

Avukatın bağımsızlığı üzerine defalarca alıntılanmış ve şüphesiz hiçbir zaman gerçekten okunmamış meşhur 1693 söylevinde kamu hizmetinin meşakkatli ve özgürleştirici ödevlerini göklere çıkartmak suretiyle hem yeni bir sermaye türünün hem de yeni bir meşruiyet biçiminin temellerini atmaya çalışırken hiç şüphesiz modern teknokratın ilk tecessümlerinden birini temsil eden, iki büyük parlamenter aile olan Daguesseau'ların ve Talon'ların çocuğu olarak doğup bir üçüncüsüne, d'Ormesson'lara[26] evlilik yoluyla giren büyük parlamentere atıfta bulunmak lazım: "(...) Neredeyse tüm kesimlerin boyunduruk altında olduğu bu şartlarda hukukçular kadar eski, Erdem kadar soylu, Adalet kadar gerekli bir Tabaka, kendine has bir vasıfla temayüz eder, diğer tüm kesimler arasında tek başına, kendine ait bağımsızlığını mutlu ve huzurlu

26 Bugün hâlen taşıyanı etkileyici kılan bu soyadların hatırlattığı gibi, büyük devlet soylusu ailelerinin bir prosopografisi, hiç şüphesiz, anonim araştırmanın yakalayamayacağı süreklilikleri ortaya çıkartacaktır.

muhafaza eder. Yurdu için gereksiz olmadan Özgür'dür; onun kölesi olmadan *kendini Kamu'ya adar* ve bağımsızlığı atalette arayan *filozofun kayıtsızlığından* esef duyarken, kamu görevlerine, özgürlüklerini kaybederek girenlerin bedbahtlığından elem duyar (...). Hem servetini kazanmanın hem görevini yapmanın aynı şey olduğu; *liyakat* ile zaferin birbirlerinden ayrılmadığı; *kendi yücelişinin yegâne müellifi olan* insanın tüm diğer insanları kendi ışığına bağımlı kılıp *dehâsının üstünlüğüne* hürmet etmeye zorladığı durumda olmak ne mesut şeydir! Sadece *doğumun tesadüfüne* dayanan tüm o temayüzler, kibiri sıradan insanların gururunu okşayan ve hatta bilgelerin bile gözünü kör eden o büyük isimler, tüm *asaletin meziyetten* geldiği ve insanın, babasının yaptıklarından değil, kendi yaptıklarından ötürü saygı gördüğü bir meslekte lüzumsuz dayanaklar olur (...). *Liyakat* satın alınmayan tek maldır ve verdiği oyda her daim özgür olan kamu, zaferi verir, asla satmaz. (...) Adetten veya gerekli olduğu için Servet'e gösterilen zoraki hürmet değil, insanların erdeme duydukları *iradi* bir saygı, doğal ihtiramları. Her gününüze *Toplum'a verdiğiniz hizmetler* damgasını vurur. Tüm meşgaleleriniz doğruluk, dürüstlük, adalet ve din tatbikidir. Vatan, hayatınızın hiçbir ânını kaçırmaz; boş zamanınızdan bile faydalanır ve dinlenmenizin meyvelerinden istifade eder. Sizin zamanınızın bedelini bilen *Kamu,* sizi, diğer insanlardan talep ettiği görevlerden muaf tutar (...)."[27] Tüm bu söylev boyunca, hiç durmadan, farklı anlamlarla bahsi geçen Kamu, hukukçunun çıkar gütmemesinin çıkar gütmeyen kefili ve edimlerinin evrenselliğinin evrensel şahidi olarak ("Kamu bu mürtekip ruhları ayıpladı"), tüm gerçek güç odakları karşısındaki özerkliğini ortaya koymasını sağlayan kudretli ve soyut müttefiktir.

Aslında tamamına atıf yapmak gereken bu söylev yeni sosyodisenin tüm temalarını bir araya getirir: yetenekle bağlantılı liyakat; beşikten getirilenlerin ve yolsuzluğun eleştirisi; aydınlanmaya ve bilime inanç ve özelikle de, çıkar gözetmemeye ve bu surette en kusursuz iktidar meşrulaştırması hâline gelen, kendini kamuya (hem kamusal şey veya kamu malı/kamu çıkarı hem de kamuoyu anlamıyla) adamaya övgü. Bu söyleve güncel ve zamanın ötesinde olma havasını veren (günümüzde Jakoben bir Gaullist'ten veya "özgürleştiren okul"dan çıkma sosyalist bir ENA'lıdan da dinleyebilirdik), devlet soyluları sınıfının, kendini oluşturmak ve meşrulaştırmak için, gerekçelendirme sistemine –bilhassa, en nihayetinde neredeyse bir olduğu kılıç soylularına karşı; zira Daguessau d'Agusseau olmuştu–, tam randımanlarına yeniden üretim bi-

27 Şansölye d'Agusseau, *Oeuvres*, C.1, Paris, Librairies Associés, 1759, s. 1-12; vurgular bana ait.

çiminin sonraki bir aşamasında kavuşacak olan bir dizi unsuru, daha baştan yerleştirmek durumunda kalmış olmasıdır. Örneğin, yeteneğe ve liyakate, dolayısıyla da akademik kurumun yeniden üretim kapasitesine güven konusunda olan budur: "Yetenek"e, unvanların ve dolayısıyla imtiyazlar ile güçlerin diplomaya göre bölüştürülmesine duyulan güven, XIX. yüzyılın sonunda, okulun herkes için zorunlu hale gelme ihtimalinin burjuvazide yarattığı tedirginlikle bir süreliğine sarsıldıktan sonra, kültürel sermayenin aktarım mantığının, görevini bugün olduğu gibi kusursuz biçimde yerine getirmesiyle birlikte, aynen d'Augusseau'nun ona verdiği biçimle yeniden tesis olmuştur. Tüm bu pratikler ve temsillerden oluşan bütünün müphemliği, devlete, "kamu"ya ve özellikle de (tam da memuriyet piyasasının kapısını açan) diplomaya göbekten bağlı olan ve aynen doğuş aşamasında cüppe soylularının kılıç soyluları karşısındaki konumu (ve belki bugün de köken etkileri vasıtasıyla, sol teknokratların sağ teknokratlar karşısındaki konumu) gibi iktidar alanının içinde tahakküm altındaki bir konumu işgal eden insanların çıkarlarını ifade ediyor olmasından kaynaklanır.[28] Bu tahakküm altındaki egemenler, çıkarlarını ancak ve ancak, özgürleştiren bilim veya başka bir dönemde özgürleştiren okul gibi, kendilerini evrensel gibi görünen davalarla gayet masumane bir biçimde ilintilendirerek savunabilirler. Çıkar gütmemenin, evrensel davaların çıkar gütmeyen savunucuları olarak ortaya çıkanların (kendileri farkında bile olmadan) çıkarına olmasında şaşacak bir şey yoktur; kızacak bir şey hiç yoktur –tabii mucizelere ve saiksiz yahut da saf iradenin kararlılığından başka saiki olmayan bir eylemin olabilirliğine inanmıyorsanız–.

Meşrulaştırma devrelerinin uzaması

Hiçbir yönetici grubunun, büyük devlet soyluları kadar çok güvenceyi –mülkiyet senedi, akademik unvan ve bazen soyluluk unvanı– bir araya toplamamış olduğu su götürmez bir gerçek olsa da, o kadar çok güvence vermesi gerekene de daha önce rastlanmamıştır: özellikle de donanım ve kendini evrensele adama hususlarında. Öte yandan, bu gruba dair söylenecek her şeyin iki yüzü vardır: Farkında olmadan Hegelci olan teknokratlar, "evrensel sınıf"ın imtiyazlarını üzerlerine spontan biçimde boca ederken egemenliklerini icra etmek

28 Bir zümrenin modern devletin kuruluşuna katkısına dair bu analiz, devletin doğuşuna dair bir genel teori statüsünde olma iddiasını değil, bu hedefle iddialı biçimde ortaya çıkan bazı analistlerin sürekli olarak unuttukları bir *dizi* etmeni hatırlatma amacını taşıyor.

için evrensele atıf yapmak zorunda olmalarından ötürü, kendi oyunlarının kurbanı olmaktan ve pratiklerini evrensellik iddiası taşıyan normlara tâbi tutmaktan kaçamazlar. Kendilerini, zorunlu bir politikanın, halkın mutluluğunu halka rağmen temin etmeye muktedir, zorunlu failleri olarak tahayyül ederler ve mesela büyük özel şirketlerin organizasyonunda ve karar süreçlerinde bir "yönetim devrimi" yapmanın, mülkiyet haklarında bir devrim yapma gereğini ortadan kaldıracağına kânidirler. Öte yandan, kendilerini "sosyal" bir perspektifte düşünmek, işadamından çok devletin faili gibi hareket etmek ve kararlarını "uzmanlığın tarafsızlığı" ile "kamu hizmeti" etiğine dayandırmak durumunda hissederler. Aynı şekilde, kültürel donanımlarından ötürü zirveye taşınmış yeni mandarinlerin bir kısmını, kendilerini zirveye taşımak ve meşrulaştırmak için bu kültürel donanımlarını kullanmaya iten kendini meşrulaştırma eğilimi, tam anlamıyla kültürel güçlerin zoraki tanınmasını da bünyesinde barındırır. Karşı koyması güç bu eğilimin panzehiri, toplumsal dünyanın görme ve ayırma ilkelerinin üretildiği ve dayatıldığı rekabet ilişkilerinin, iktidar alanının görülmemiş biçimde ayrışmasının sonucu olan ve güçlerin meşrulaştırılması meselesini yepyeni biçimlerde ortaya koyan karmaşıklığıdır.

Tahakküm tanınma kazanmalı, yani olmadığı bir şey olarak bilinmesini ve tanınmasını sağlamalıdır: "Egemenler egemendirler" (veya güç dengeleri güç ilişkileridir) totolojisi bir ifşa işlevi görür ve egemenlerin bunu kendileri için kullanmaları, kendi kendini imha niteliğindeki bir itiraf olurdu. Bunun anlamı şudur ki, her gerçek iktidar, mekanik bir tesirle işleyen çıplak güçten farklı olarak, kurucu ilkesini, paradoksal biçimde bir *inkârda* bulan bir sembolik iktidar olarak işler.[29] Bu iktidar, bir yanlış-tanınma talebi olan ve iktidara, iktidarın kendisine atfettiğini –yani basitçe keyfî bir dayatma olmadığını– atfedebilecek özerk bir faile seslenen ancak sadece bağımsız bir iktidarın verdiği bir değere ve sosyal etki gücüne sahip olan bir tanınma talebini içerir. Tanıma edimi fiziksel, iktisadi, siyasi veya duygusal dış kısıtlardan ne kadar âzâde (dolayısıyla daha "sahici", "samimi", "çıkar gütmeyen" vb.) ve seçilmiş bir boyun eğişe has nedenlerin ne kadar etkisinde görünürse, dolayısıyla da müellifi, meşrulaştırma arayışındaki iktidarın talep ettiği meşrulaştırma derecesine ne kadar yüksek oranda sahipse, meşru olarak kabul edilme ve meşrulaştırma gücünü icra etme şansı o kadar yüksek olur.

29 Bir makine yahut otomatı çalıştıran eylem olan *komut*, bir fiziksel analize konu olacak mekanik yollarla işlerken; *buyruk*, sadece onu yerine getiren vasıtasıyla etkili olabilir. Buyruğun etkili olabilmesi için, onu bir itaat, yani inanç ediminde pratik olarak *tanımak* üzere *önceden* oluşturulmuş veya hazırlanmış olan bir bilincin veya yatkınlıkların nesnel işbirliği şarttır.

Başka türlü söylersek, bir meşrulaştırma eyleminin etki gücü, tasdik edenin tasdik edilenden (tanınma kazanmış) bağımsızlığıyla ve (her daim, döngüsel bir nedensellik ilişkisiyle, özerkliğiyle ilintili olan) statüsel otoritesiyle orantılı olarak artar. Kendi kendini tasdik (tâcını giymek üzere tacı Papa'nın ellerinden alan Napoleon) veya kendini övme (kendi methiyesini yazan bir yazar veya Ford'un en iyi araba olduğunu söyleyen Ford) durumlarında neredeyse sıfırdır; tasdik çalışmasını, ücret karşılığı yapanlar (bir tiyatro oyununu ısmarlama alkışlayanlar, reklamcılar) veya işbirlikçiler veya hatta yargılarının müsamahakârlıktan kaynaklanabileceği şüphesi bulunan yakınlar ve tanıdıklar ("benim oğlum en zeki") gerçekleştirdiğinde zayıftır; alışveriş devrelerinin, dolayısıyla da alışveriş edimleri arasındaki zamansal mesafenin kısalığından ötürü tanıma edimlerinin de (takdimler, önsözler, değerlendirme yazıları vb.) o ölçüde şeffaf, dolayısıyla da sembolik etkisi düşük alışverişlere konu olduğu durumlarda yine zayıftır. Mevzubahis kurum veya şahıslar arasındaki her türden gerçek yahut görünen maddi veya sembolik çıkar ilişkisi ortadan kalktığında ve tanıma ediminin müellifinin kendisinin de tanınma kazanmış bir kişi olduğu durumlarda ise azamiye çıkar.

> Övgücünün özerkliğinin övgünün sembolik etkisinin şartı olması ilkesi, –antropolojik evrenseller temelinde olsa dahi– analistin ortaya koyduğu bir norm değil, sosyal evrenlerin işleyişine dair bir *pozitif kanundur*. Faillerin tasdik pratiklerinin –mesela edebiyat eleştirisi– geçerliliğini değerlendirmek üzere, bizzat gerçekliğin içerisinde devreye soktukları bu ilke, doğrudan veya aracılı kendini övme stratejilerini gizleme stratejilerinin esas unsurunu oluşturur. Bu stratejilerin en tipiklerine, kitap eleştirisi alanındaki "karşılıklı gönderilen asansörler" üzerine bir tahlilin gözler önüne serdiği, hepsi de övülenle öven arasındaki ilişkiyi gizlemeye dönük şu stratejiler örnek gösterilebilir: övgü ve karşı övgü arasına zaman koymak (A, B'yi Ocak'ta, B ise A'yı Haziran'da över); övgünün yapıldığı mecrayı değiştirmek suretiyle kitleyi değiştirmek (A, B'yi X gazetesinde över, B ise A'yı Y dergisinde veya radyoda); kişiyi değiştirmek (ilk övülen yazar, karşı övgüsünü takma adla yahut görünmeyen bir bağla bağlı olduğu bir başka yazar, kızlık soyadıyla yazan eşi, bir arkadaşı, sevgilisi, talebesi, vekili veya sağ kolu vb. üzerinden yapar); bir değerlendirme yazısı değil de üniversitede bir kadro, bir seçimde bir oy olduğu için görünmeyen bir karşılık vermek; övgüleri belirlemeye muktedir birini (gazete veya dergi yöneticisi, haber sorumlusu, entelektüel lobi lideri vb.) övmek suretiyle, bir potansiyel karşı-övgüler sermayesi biriktirmek. Tüm bu yöntemler bir araya gelip birleşerek ilkel toplumlardaki evlilik ilişkileri gibi son derece kurallı, düzenli alışverişlere özgürmüş havası verebilirler: Gazetecilik alanındaki dünyevi iktidar mevkilerini işgal edenlerin, entelektüel alanda

> sembolik sermaye sahibi olanların, karşılığında az ya da çok zorlama hürmetler elde eden bir kesimine boyun eğdirerek, tüm alan içerisinde nüfuz sahibi olmaları böyle hayata geçer.[30]

Meşrulaştırma çalışmasının temel iktisadi kanunu böylelikle yazılabilir: Bir meşrulaştırma söyleminin sembolik etki gücü öven ile övülen arasındaki gerçek veya görünürdeki mesafeyle (bağımsızlık) doğru orantılı değişirken bunlara denk düşen bakış açıları arasındaki mesafe, bu mesafeyle ters değişim gösterir. Bundan ötürü, bir sembolik promosyon faaliyeti (propaganda, reklam vb.) gerçekleştirmek isteyen kişi veya kurumlar, mesajın içindeki övücü bilgilendirme muhtevasını azamiye çıkartma arayışı ile övgücünün (görünürdeki) özerkliğini, dolayısıyla övgünün sembolik etkisini azamiye çıkartma arayışı arasında ideal durumu bulmak mecburiyetindedir. Reklamın açık ve doğrudan stratejileri ile halkla ilişkilerin daha dolaylı ve üstü kapalı stratejileri arasındaki pratik tercihleri yönlendiren bu mantık, farklı egemen kategorilerinin "imtiyazlarının teodisesini" üretmek üzere başvurabilecekleri çeşitli stratejilere de yön verir.[31] Entelektüel şeylere itimatsızlığın ve gizlemenin gerektirdiği enerjiden kaçınma kaygısının yön verdiği savunmacı köktenciler (mesela "sert patronlar") muhafazaya yönelik bilgi muhtevası güçlü ancak sembolik etkisi, en azından kendi evrenlerinin dışına çıkıldığında çok zayıf bir mesaj üretirlerken modernist kesim, bilgilendirici muhtevası zayıf, ancak gizleme derecesi, dolayısıyla sembolik etkisi yüksek bir söylemi tercih eder. Ayrıca bu kesim, kendilerine de dışarıya da sözcü olarak görünmemelerinden ötürü kuvvetli etkiye sahip ve hatta bağımsızlıklarının muhafaza edici mesaja sağladığı sembolik etkinin getirilerini, sembolik sorgulama maliyetiyle ödetebilecek olan sözcülerin arkasında görünmez olmayı başarır. O halde, gücün/

---

30 Bu tahliller, Yvette Delsaut ile birlikte gerçekleştirdiğimiz bir kitap eleştirisi taramasına dayanmaktadır: *le Monde des Livres,* 7 Ocak ilâ 31 Mayıs 1977; *la Quinzaine littéraire*, 1 Ocak ilâ 31 Mayıs 1977; *les Nouvelles littéraires*, 3 Ocak ilâ 9 Haziran 1977; *Tel Quel,* Haziran ilâ sonbahar 1976; *l'Arc, 1973 il'a 1977.*

31 Büyük şirketlerin yahut vakıflarının, Paul Veyne'in çözümlediği Antik Roma evergetizminin modern biçimi olan ve bilinçli veya bilinçsiz, ancak her durumda en azından dışarıya gizli olarak, bağışçının çıkarlarına hizmet etmek üzere gerçekleştirilen, kâr amacı gütmeyen davalara veya örgütlere cömert bağışlar biçimindeki filantropik veya kültürel faaliyetler, "şirketin imajını", yani markanın sembolik sermayesini iyileştirmek amacıyla yapılan yatırımlardır. Bu yatırımlar, zamanlamaları, şartları, biçimleri itibarıyla, sembolik randımanı azamiye çıkartacak şekilde belirlenen tasarruflar gibi yönetilirler. Karşılıksızlık görüntüsünün, sembolik etki gücünün şartı olmasından ötürü, çıkarla alakalı saiklerin olabildiğince gizlenmesi hayati önemdedir ve kendini ekonomiye karşı ortaya koyan kültür alanı, bugün hâmilik diye adlandırdığımız şeyi sembolik yatırımın en mükemmel hâline dönüştürerek, onlara çok elverişli bir saha sunar.

iktidarın tanınma kazanmasını sağlamak için güç harcamak gerektiğini[32] ve bir meşrulaştırma işbölümünün mutlaka olması gerektiğini bilince, harcanan sosyal enerji maliyetlerinin, meşrulaştırma çalışmasının sembolik etki gücüyle doğru orantılı değiştiği anlaşılır olur –bu etki gücü de iç meşrulaştırma ağlarının uzunluğu ve karmaşıklığıyla bağlantılıdır–.

Hülasa, insana en çok kendisinden fayda geleceğini söylemenin yanlış olduğu en azından bir vaka vardır: bir kişinin veya bir grubun, her durumda bir iktidarın, kendi meşrulaştırmasına katkıda bulunduğu hal. Sonuç olarak, Tocqueville'in bahsettiği "aydın egoizm" her türden iktidara, kendilerini övme eğilimini aşmayı ve böylelikle sembolik meşrulaştırma çalışmasının başkalarına kaçınılmaz olarak devredilmesine içkin olan kendine mal etme risk ve maliyetini asgariye indirmeyi salık verme eğilimindedir.[33] Hükümdarın, ressamlarından, şairlerinden ve hukukçularından gerçekten de etkili olan bir sembolik hizmet almasının şartı, kendi alanlarındaki kanunları yapma gücünü onlara bırakmasıdır. Her ne kadar görünürdeki bir özerklik –yahut da bağımlılık olduğu bilinmeyen bir bağımlılık– gerçek bir bağımsızlıkla aynı etkilere sahip olabilecek olsa da, meşrulaştırıcı mercinin belli bir özerkliğe sahip olması şartına bağlı olan sembolik etki gücünün kendine mal edilme riski, kaçınılmaz olarak, aşağı yukarı bu mercinin özerkliğiyle doğru orantılıdır. Bundandır ki, XI. yüzyıl Bologna'sında, bir profesyonel hukukçu zümresinin ortaya çıkışından itibaren, kültürel iktidarı dünyevi iktidara bağlayan bağımsızlık içindeki ve o bağımsızlık vasıtasıyla var olan bağımlılık ilişkisinin müphemliği kendini çok net gösterir: Kantorovicz'in çok güzel gösterdiği gibi,[34] hukukun özerkleşmesi hükümdara yeni, daha iyi gizlenen ve hukuk geleneğinin ve mu-

32 Spontan sembolik sermaye nesli yoktur: Hak üretmek için –veya, güç dengelerini meşrulaştırmak suretiyle yeniden üretmek için– güç harcamak gerekir. Her sembolik iktidarın, yani temelindeki fiziksel gücü gizlemek suretiyle kendini meşru olarak dayatmaya muktedir her iktidarın, bu güce kendi, tam anlamıyla sembolik gücünü eklediği aksiyomunun (*Yeniden Üretim*'de ileri sürdüğümüz aksiyom), enerjinin muhafazası ilkesine sadece görünürde istisna teşkil etmesi bundandır.

33 Napoleon, bu eğilimin en kusursuz örneğidir: Hukukçularla ilişkilerinde, meşruiyet etkisinin şartı olan güç devrini, bu eğilimi son noktasına götürecek şekilde reddeder. Hukukçulara ve şık savlarına itimatsız olan Napoleon, Kanun'u kaleme alanlardan biri olan Maleville'in daha 1804'te Kanun'a dair bir tefsir (*L'analyse raisonnée du Code civil*) yayınlaması karşısında "Kanunum elden gitti" diye haykıracaktır. Alanlarındaki yetkinliklerinden çok sadakatlerine göre seçilmiş ve iyi memurlar olarak, analiz ve eleştiri okulundan çok itaat okulunda (hukuk eğitimi, izahlı derslerin dikte edildiği bir biçim alır) yetişmiş uzmanlar istemektedir.

34 E. Kantorowicz, "Kingship undar the Impact of Scientific Jurisprudence", M. Glagett, G. Post ve R. Reynolds (der.), *Twelfth-Century Europe and the Foundation of Modern Society,* Madison, 1961.

hafızlarının *ona karşı kazanmış* olmalarından ötürü daha meşru olan güçler sağlamıştır. Ancak bu özerkleşme, hem hukukçuların ondan taleplerinin hem de metinlerin meşru manipülasyonunun tekelini ellerinde tutanların, hükümdarın keyfiliğinin karşısına hukukun özgül meşruiyetini koyabilecekleri güç mücadelelerinin esas unsurudur.

Özerk alanlar arttıkça ve iktidar alanı ayrıştıkça, siyasi ayrışmamışlıktan da; kabile birimlerindeki ihtiyarlar yahut köy toplumlarındaki ileri gelenler gibi, birbirleriyle yer değiştirebilir güçler arasındaki *mekanik dayanışmadan* veya ilkelerden birinin veya diğerinin hâkim olduğu, savaşçılarla rahipler arasındaki işbölümü gibi, tahakkümün, az sayıda uzmanlaşmış işleveden oluşan ilkel işbölümü biçimlerinden de uzaklaşılır. Dinin üstünlüğüne [*hiérocratie*] veya seküler gücün üstünlüğüne [*césaropapisme*] veya hatta ilahi haktan gelen monarşik güce dayanan bu basit sistemler, dünyevi merci ile ruhani merci arasındaki açık ihtilaflara mahkûmdur.[35] Artık şahıslarda veya hatta özel kurumlarda tecessüm etmeyen iktidar, güç alanının yapısıyla eşvarlıklı [*coextensif*] hâle gelir ve sadece, gerçek bir *organik dayanışma* ile birbirlerine bağlı, dolayısıyla hem farklı hem de birbirlerine bağımlı bir dizi güç alanı üzerinden hayata geçer ve tezâhür eder. Daha net bir ifadeyle, iktidar aslolarak, görünmeden ve anonim olarak, ekonomik sermayenin ve kültürel sermayenin yeniden üretimini hayata geçirenler gibi "mekanizmalar" vasıtasıyla, yani hem rakip hem de birbirlerini tamamlayıcı olan ve gittikçe daha uzun ve daha karmaşık meşrulaştırıcı alışveriş devrelerinde müdahil fail ve kurum *ağlarının* anarşik görünen ancak yapılanmış eylemleri ve reaksiyonları vasıtasıyla ifa olur. *Oratores* ve *bellatores* gibi zıt ve tamamlayıcı iki güç arasındaki basit ilişki, yerini alanlar arasındaki karmaşık ilişkilere ve özellikle, akademik alanla bürokratik alan arasındaki, yukarıda çözümlenmeye çalışılan ilişkilere ve bu iki alanla iktisadi alan ve politik alan arasındaki, başka bir deyişle, ortak noktaları, gizleme dereceleri çok yüksek yeniden üretim mekânizmalarına sahip olmak olan, seçim etkilerine dayanan ve miras yoluyla her türden aktarımı resmen reddederken egemenlerin çıkarlarını kalıcı olarak korumayı başaran pek çok evren arasındaki ilişkilere bırakır.

35 İlkel tahakküm yapısının, mutlaka fiziksel güç ve bilgi düzlemindeki iki unsurdan müteşekkil olması, tahakküm işbölümünün, ilkel toplumlarda, (askerî veya siyasi) dünyevi güçlerle ruhani veya kültürel güçler arasındaki karşıtlık etrafında şekillenmesini ve çok farklı toplumlarda, tahakküm altındakilerin de eklenmesiyle Dumezil üçlüsünü (Georges Duby'nin tahlil ettiği Orta Çağ semboliğinin üç kavramı bunu çok iyi anlatır: *bellatores, oratores, laboratores*) oluşturan ikili bir güçler yapısıyla karşılaşmamızı izah eder.

Bu şekilde ele aldığımız, mektepli soyluların ve devlet soylularının kalıcı hükümranlığına varan genel süreci, sosyal hayata dair mücadelelerin önerdiği ve araştırmacıların, hatta en büyüklerinin bile, "demokratikleşme", "akılcılaşma", "modernleşme" gibi az ya da çok örtmeceli bir formda kullandıkları, çoğunlukla yüzeysel ve tek yönlü temsillere kapılmadan târif etmek mümkün müdür?[36] Meşrulaştırma devreleri gittikçe daha uzun ve daha karmaşık hâle geldiğinde, geçerli tahakküm biçiminin sembolik etkisinin artma, fiziksel zorun ve baskının da yerlerini, sembolik şiddetin mülayim ve gizli baskı unsurlarına bırakma eğilimine girdiği kesindir. Ergence isyanın ve entelektüel söylemdeki uzantılarının ön plana çıkarttığı polis ile hapisin sosyal düzenin muhafazasındaki payı artık, okulun ve kültürel üretim mercilerinin payından çok daha azdır. "Akılcılaşmanın" ilerlediği doğruysa da bu Weber'inkinden ziyade, Freud'un kullandığı anlamdadır:[37] Pratikleri ve kurumları keyfiliklerini gizleyecek meşrulaştırıcı söylemlerle koruyan, "akılcılaştırma" eğilimine sahip mekanizmalar, etki güçlerini gitgide artırmaktadırlar. Buna mukabil, meşrulaştırma için harcanması gereken sosyal enerjinin maliyeti de, tahakküm çalışmasına dâhil olan fail ve kurumlar arasındaki organik dayanışmanın hem çok karmaşık hem de çok kırılgan olmasından kaynaklanan kriz tehditleriyle birlikte artmaktadır. Ancak şu çok önemlidir: Akademik kurumun, iktidarın, ekonomi düzleminde dahi yeniden üretilmesine ve meşrulaştırılmasına gittikçe artan katkısı, dünyevi iktidarı ellerinde tutanların, şu veya bu kültürel sermaye türüne sahip olmakla ilintili olanlarla ilişkilerinde evrensel olarak karşı karşı-

36 Toplumların evrimlerine dair eğilimler üzerine pek çok tartışma, bugünün ve geçmişin iyi yanlarını karşılaştıran kahve sohbetlerinden, sadece ve sadece iddialılıklarıyla ayrılırlar. Fransız Devrimi'nin ikiyüzüncü yıldönümünü anma etkinliklerinin canlandırdığı ilkel kıyasçılık, en temel metot hatalarını bir araya getiriyor: Öncelikle, bir evrimi tarif etme görüntüsünün altında, değer yargılarıyla, tersine çevrilebilir tanımlarla ilerliyor. Bunlar öylesine keyfî ki, gerekçelendirmek için, bütün olarak karşılaştırılması gereken karmaşık bütünlerin içerisindeki, davaya hizmet edecek yanları seçmek yeterli geliyor. İkinci olarak, sadece tam anlamıyla siyaset düzleminde konumlanan bu kıyasçılık, iktidar alanının içerisinde, (kararları, iktidar alanı içerisindeki araçları ve mücadele konularının belirlenmesine katkıda bulunan) merkezî bürokratik kurumlar üzerindeki güç için verilen mücadelelerin salt kurumsallaşmış tarafını kavramaya mahkûm kalıyor. Böylelikle son derece derin hareketleri, yani yapılardaki, ancak ve ancak, yapıların farklı hallerini sistematik olarak karşılaştıran yapısal bir tarihle yakalanabilecek olan daimi değişimi yok sayıyor.

37 Weber'e hakkaniyetli olmak için, özellikle de, biçimsel akılcılık –akılcılaşmadan bahsettiğinde düşündüğü budur– ile, meşhur *summum jus, summum injuria* [ne kadar çok kanun, o kadar az adalet] sözünün hatırlattığı gibi, bir öncekinin ters mantığıyla değişim gösteren maddi akılcılık arasında yaptığı ayrıma dayanarak, O'nu kendisine ve özellikle de yorumlayanlarına karşı savunmak gerekiyor. Cömertlik ilkesinden bu şekilde kaçınma alışkanlığının yazarlarla yapılan tartışmalara kendini dayatmasını egemen okumanın sosyal kudretinin meşrulaştırıyor olması kuvvetle muhtemeldir.

ya olduları *meşrulaştırma karşıtlığına* hayli keskin bir biçim verir. Din adamı veya seküler, bu grup her daim, bu özerkliğin, "dünyevi" düzlemdeki "manevi" müdahalelerinin varsayılan bağımsızlıkları oranında sağlayacağı tasdik ve meşruiyetin değerinin kaynağında olmasından ötürü egemenlerin kendilerine tanımak durumunda olduğu özerklikten faydalanmaya meyyaldir.

Sembolik etki gücününün, meşrulaştırma devrelerinin karmaşıklığının ve özellikle de akademik kurumun, hem karmaşık hem de gizli mekanizmalarının gelişimiyle bağıntılı olarak gelişmesinin bir bedeli vardır: ayrışma sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmış şu veya bu alana ait olmakla bağlantılı özgül sermayenin kendi çıkarına kullanılması potansiyelinin artması. İktidar alanı içerisindeki farklı konumlara nakşolmuş çıkarlar –özgül çıkarlar veya bazen dendiği gibi "kategorinin çıkarları"–, iktidar alanına aidiyetle bağlantılı olan ve faillerin görmesini engelleyebilecekleri genel çıkarlardan görece bağımsızdırlar. O halde, kültürel üretim alanındaki tahakküm altındaki konumlarla bağlantılı çıkarların, toplumsal düzeni tehdit edebilecek yıkıcı ittifaklara yol açmasına da rastlanabilir. Sosyal hayat üzerine bilişsel mücadelelerde, görme ve ayırma ilkelerini meslek icabı üretenler –ki iktidar alanı içerisinde tahakküm altında konumdadırlar–; en azından içlerinden, kültürel üretim alanı içerisinde tahakküm altındaki bir konumu işgal edenler, kültürel sermayelerini, iktidar alanı içerisindeki kendi mücadeleleriyle az ya da çok tam yahut az ya da çok kalıcı olarak özdeşleştirdikleri mücadeleler için kullandıklarında veya başka bir deyişle, bazı üreticiler (Orta Çağ'daki Binyılcılık hareketinin papazlığı bırakan papazları; devrimci entelektüeller vb.) sembolik inşa güçlerini kendilerine devreden egemenlerin cephesini, toplumsal düzeni kurma güçlerini tahakküm altındakilerin hizmetine sunmak ve yürürlükteki sembolik sistemlerin, zapturapt altında tutulmasına katkıda bulunduğu potansiyel güçlerini harekete geçirmelerine yardım etmek üzere terk ettiklerinde olan budur.

Hem iktidar alanı içerisindeki güç mücadelelerinde hem de "büyük burjuva hanedanlarının" zamanın ve rejimlerin ötesindeki bekâsında belirleyici rol oynayan alışveriş ve ittifak ağlarının temelini oluşturan aile bağları gibi, birden fazla alanın ve hiyerarşilendirme ilkesinin olmasıyla bağlantılı bölünmeleri aşan dayanışmaların çok önemli olması, bu yeni tahakküm işbölümünden ve kendine has risklerinden kaynaklanır. Bu büyük ailelerin rejim değişikliklerine veya siyasi krizlere rağmen ayakta kalabilmeleri, Syme'in antik Roma'ya dair gösterdiği gibi, bir dizi ittifak ağını (okul veya aile ittifakları)

bir başkasıyla ikâme etmelerindendir:[38] Ama ilaveten, farklı alanların temsilcilerinin birbirleriyle karşılaştığı salonlar veya kulüpler, ama aynı zamanda komisyonlar, komiteler veya kolokyumlar gibi, farklı alanlar arasındaki alışverişi ve dolayısıyla bütünlüklerini destekleyen, kurumsal olsun olmasın tüm mekanizmalar, egemenlerin kolektif çıkarlarını, her alanda var olan hizip çıkarlarının önüne geçirmek için gerekli olan asgari uyumun muhafazasına katkıda bulunurlar. Egemenler arasındaki alışverişlerde, ekonomik işlemleri sembolik etkileşimlere çevirmenin (mesela maaşı hediyeyle ikâme etmek) aracı olarak kendini dayatan hesaplılığın ve araçsallaştırmanın inkârı, bir yandan alınıp verilen mallar ile hizmetlerin ikâme edilemez, dolayısıyla farklı sermaye türlerinin birbirlerine indirgenemez olduğunu idda ederken, grubun birliğini, sadece ve sadece ilan etmek suretiyle pekiştirme etkisine sahiptir.

Bu demek oluyor ki, çokça tartışılan "egemen sınıfın" birliği yahut bölünmüşlüğü meselesinin pek anlamı yoktur. Çeşitli iktidarları ve çeşitli alanlara dâhil failleri bir araya getiren organik dayanışma, hem birleştirme hem de ayırma esası; çift yönlü (tarafların her biri, bir açıdan tahakküm altında, bir başka açıdan egemendir) zorunluluk ve tanıma ilişkilerini kurmaya yarayan alışverişlerin ve aynı zamanda egemen tahakküm esasının dayatılması –ve onun üzerinden, iktidar alanı içindeki güç yapısınının muhafazası veya değişmesi– için verilen daimi mücadelelerin temelidir. Devlet üzerinde sahip olunacak güç üzerine, dolayısıyla da iktidar alanı içerisindeki güç dengelerini tanımlayan ve nasıl manipüle edileceklerini denetleyen kural ve süreçlerin tanımlanması üzerine verilen gerçek anlamdaki siyasi mücadeleler, alttan alta daimi olarak devam eden, yeniden üretim stratejilerinin görünürdeki anarşisi üzerinden yürütülenleri ve ayrıca kolektif mücadeleler şeklinde zümreler, baskı grupları, partiler vb. arasında geçen mücadeleleri unutturmamalıdır. Akademik kurumun muhafazası veya değiştirilmesi için, veya daha net ifadeyle, iktidar alanının yeniden üretiminden sorumlu akademik kurumlar alanının yapısı için verilenler türü bu gizli mücadeleler, iktidar alanındaki güç ilişkilerini derinden ve kalıcı surette etkiler ve devlet üzerindeki güç için verilen siyasi mücadelelerdeki konum alışların gerçek ilkesini barındırır.

Nedenleri veya saikleri ne olursa olsun, egemenler arasındaki bu mücadelelerin, önceki mücadelelerin ürünü olan ve dönemin mücadelelerinde her

38 Örneğin bkz, D. Dessert ve J. L. Journet, "Le Lobby Colbert. Un royaume ou une affaire de famille?" *Annales* (6), 1975, s. 1303-1336; ayrıca G. Chaussinand-Nogerd, *Une histoire des élites: 1700-1848*, Paris-La Haye, Mouton, 1975.

daim sembolik olarak etkili bir silah niteliği taşıyan evrenselden –akıl, çıkar gütmemek, medeni olmak vb. – bir şeyleri iktidar alanına dâhil ettiklerini gayet iyi görebiliyoruz. Çoğunlukla "siyaset felsefesi" ile özdeşleştirilen bir alışkanlık olan, rejimlerin karşılaştırmalı meziyetlerine dair yargılara dair hiç fikir bildirmeden şu ileri sürülebilir: Güçlerin ayrışması yönündeki gelişmeler, Pascalvari bir şekilde, bir tabakanın diğerine tecavüzü veya daha net bir ifadeyle, bir alana mensup güçlerin bir başka alanın işleyişine karışması şeklinde aldığımız, *tiranlığa* karşı tedbirlerdir. Sadece, ezilenler her daim, gâlip gelmek için desteklerine ihtiyaç duyan muktedirler arasındaki ihtilafları kullanabileceği için veya onlardan faydalanabilecekleri için değil, aynı zamanda, egemenler arasındaki bu mücadelelerdeki en önemli silahlardan biri olan özel çıkarların sembolik evrenselleştirilmesinin, meşrulaştırma veya harekete geçirme amaçlarına hizmet etmek için başlatılmış olsa da, evrenseli kaçınılmaz olarak ilerletmesinden ötürü.

FRANSA'YA ÖZGÜ KAVRAMLAR DİZİNİ

(Kitapta ilk geçtikleri yerde {fr} ile belirtilmiş kavramlar)

Agregasyon *Agrégation*	Agreje [*Professeur agrégé*] sıfatıyla öğretmen, ve bazı bölümler için üniversitede öğretim üyesi olma imkânını tanıyan sınavdır. Özellikle öğretmenler içerisinde, "agreje" olmak, başlı başına bir temâyüzdür.
Bakalorya *Baccalauréat* – BAC	Yüksek öğrenime kaydolabilmek için geçilmesi gereken ulusal orta öğretim bitirme sınavı. Teorik olarak, bakalorya sahibi her genç, üniversiteye kaydolmaya hak kazanmıştır.
Bakanlık kabinesi	Üyelerini her bir bakanın, çoğunlukla ENA mezunu yüksek memurlar ve kendi çalışma arkadaşları arasından kendisinin atadığı hükûmet organları.
BEPC *Brevet d'études du premier cycle du second degré*	Kitabın yazıldığı yıllarda ortaokul diploması. 1988 yılında yerini, "diplôme national de brevet" almıştır.
Bottin Mondain	Sosyete Yıllığı
Büyük Okullar *Grandes Écoles*	Bakalorya sahibi her genci almak zorunda olan (özellikle son yıllarda öğrenci sayılarındaki artışla birlikte bu sistem sorgulansa da, teorik olarak hâlâ böyledir) üniversitelerin aksine, öğrencilerini kendi yaptıkları sınavlarla alan ve hâliyle en başarılı öğrencileri alan, Fransa'nın en prestijli yüksek öğretim kurumları.
Büyük Zümreler *Grands corps de l'État*	Çeşitli zümrelere bölünmüş olan Fransız kamu yönetiminin en seçkin zümreleri. Teknik büyük zümreler: köprü-yol, maden, savunma sanayii mühendisleri ve INSEE. İdari büyük zümreler: Danıştay, Sayıştay, maliye müfettişleri.
CAP *Certificat d'Aptitude Profesionelle*	Meslekî yeterlik sertifikası. Öğrenciler sertifakaya ya meslek liselerinde ya da belli alanlara özel eğitim kurumlarında hazırlanırlar.
CAPES *Certificat d'Aptitude au Professorat de l'Enseignement du Second degré*	Orta öğretim öğretmenliği yeterlik belgesi. Ortaokul ve lise öğretmenlerinin büyük çoğunluğu *CAPES*'i geçerek eğitimci kadrosuna dahil olur ve "professeur certifié" unvanını taşır.
CEG *Collège d'enseignement général*	Zorunlu eğitimin 16 yaşına çıkartılmasıyla birlikte 1960 yılında ortaya çıkan eğitim kurumları. 1977 yılında ortadan kalkmışlardır.
CEP *Certificat d'études primaires*	İlköğretim diploması. 1989'da kaldırılmıştır.
Collège de France	Alanlarındaki en önemli araştırmacıların, kendilerine tahsis edilmiş ekip ve araçlarla gerçekleştirdikleri araştırmaların sonuçlarını paylaşmaları için kurulmuş olan kurum. Halihâzırda toplam 56 profesörün kürsü sahibi olduğu *Collège de France,* Fransa'da, akademik kariyerin en yüksek noktasıdır.

DEA – DESS	2006 yılında mastır diplomasının benimsemesiyle ortadan kalkan yüksek lisans diplomaları.
Disertasyon *Dissertation*	Bir tema etrafında yazılan düzyazı. Fransa'da, eğitim hayatının çeşitli dönemlerinde ve örneğin eğitim kadrolarına giriş sınavlarında kullanılan sınav yöntemi. Çok gelişmiş bir kompozisyon gibi düşünebiliriz.
ENS *École normale supérieure*	Pierre Bourdieu dahil, 20. yüzyılın çağdaş Fransız düşünürlerinin çok büyük bir kısmının öğrenim gördüğü Büyük Okul.
Enstitü *L'Institut*	Kısaca "Enstitü" diye anılan Fransa Enstitüsü; en üst düzey âlimlerin mensubu oldukları beş büyük bilim akademisini bir araya toplayan kurumdur.
Genel Sınav *Concours Général*	1744 yılından bu yana her yıl Fransa genelinde lise 2 ve 3. sınıf öğrencilerinin farklı disiplinlerdeki en iyilerini belirleyen Genel Sınav, diploma niteliği taşımasa dahi, ödüllendirdiği öğrencilere, ömürleri boyunca taşıyacakları çok büyük bir temayüz kazandırır.
Hazırlık Sınıfı *Classe Préparatoire*	Lise mezunlarının, Büyük Okul sınavlarına hazırlanmak üzere, ön seçime tâbi tutularak alındığı, genellikle en itibarlı liselerde bulunan, iki yılın sonunda adayların sınavlara girebildiği özel sınıflar.
Hypotaupe/ Hypokhâgne	Büyük Okullara hazırlık sınıflarının ilk yılı.
Khâgne	Büyük Okullara sözel hazırlık sınıfları.
Liberal meslekler	Liberal meslekler olarak kelimesi kelimesine Türçeleştirdiğimiz "professions libérales", Fransa'da, kendi hesabına çalışan ve hem sayıları hem de faaliyet gösterebilecekleri mahal sıkı biçimde sınırlandırılan doktor, noter, avukat gibi, diploma gerektiren, yüksek gelirli serbest meslekleri kapsar.
Mükemmeliyet Ödülü *Prix d'excellence*	Her alanda okul birincisine yıl sonunda verilen ödül.
Pantuflaj (*pantouflage*)	Devlet memurluğundan ayrılarak özel sektöre geçmek. Hâliyle, daha ziyade yüksek devlet memurlukları için geçerli bir kavram.
PDG – Président-Directeur Général	Başkan – Genel Müdür. Bir anonim şirketin, aynı anda hem Genel Müdür hem de Yönetim Kurulu Başkanı sıfatlarını taşıyan, en üst düzey yöneticisi.
Plan – Genel Plan Komisyonu	1946 yılında de Gaulle'ün kurduğu, özellikle beş yıllık planlarla ülkenin ekonomik yönünü belirleyen ve 2006 yılında ortadan kaldırılan kurum.
Taupe	Büyük Okullara fen hazırlık sınıfları.
Who's who (in France)	1953 yılından beri yayınlanan ve çeşitli alanlarda en önde olan kişileri listeleyen biyografik sözlük çalışması.

Şirketler

Kitapta Kullandığımız Kısaltma	*Sektör*	*Tam Adı*
CNEP	Banka	Comptoir national d'escompte de Paris
CL	Banka	Crédit Lyonnaise
BNP	Banka	Banque nationale de Paris
CB	Banka	Compagnie bancaire
CFS	Banka	Compagnie financiere de Suez
BUP	Banka	Banque de l'Union parisienne
CPF	Banka	Credit populaire de France
CCF	Banka	Crédit commercial de France
CDC	Banka	Caissse de dépots et des consignations
CPF	Banka	Compagnie financiere de Paris
CN	Banka	Crédit du Nord
UP	Banka	Union Parisienne
CIC Ouest	Banka	Crédit industriel et commercial Ouest
Paribas	Banka	Banque de Paris et des Pays-Bas
CHF Est, Ouest vb.	Demiryolu	Sociétés de Chemins de fer
BSN	Gıda	Boussois-Souchon-Neuvesel (Sonradan: Danone)
SGE	Hizmet, Enerji, Altyapı	Société Générale d'Entreprises (Sonradan: Vinci)
CIT	İletişim	Compagnie Industrielle des Télécommunications
CGCT	İletişim	Compagnie générale de constructions téléphonique
SACM	İmalat Sanayi	Société alsacienne de constructions mécanique
SLEE	Kamu hizmeti	Société Lyonnaise des eaux et éclairage
CGE	Kamu Hizmeti	Compagnie Générale d'Eléctricité
CCU	Kamu Hizmeti	Compagnie de Chauffage Urbain
Fransa Elektrik Şirketi	Kamu Hizmeti	Electricité de France
SLBC	Kimyevi Madde	Société Lille-Bonnières-Colombes
Birleşik Taşımacılar	Nakliye	Chargeurs Réunis
CFP	Petrol	Compagnie française des petroles
OFP	Petrol	Omnium Française des petroles

Kavramlar Dizini

academica mediocritas 30-37, 64
adlandırma / tâyin etme (gücü) xxv, 15, 126, 141, 143, 169, 170, 340
ahlak ve moral 254
akademik unvan / diploma xv-xvii, xxi, xxv, 72-74, 83, 95, 103, 123-127, 130, 133, 135, 136, 141-149-150, 170-171, 175-178, 181, 186, 194, 198-200, 218, 227, 237-238, 240, 258-266, 270-272, 275-276, 293, 315, 320, 322, 327, 330, 335-346, 348-349, 361, 365, 369-372, 375, 380-381, 384-385, 388-390, 395-401, 403-417, 423-426, 444-449, 451, 455
alan
    akademik alan xviii, 7, 50, 55, 63, 65, 107, 175, 186, 195, 237, 251, 355-256, 270, 272, 294, 318-321, 373, 406, 460
    bilimsel alan / bilim alanı 107, 158, 293, 328, 403
    entelektüel alan 7, 14, 107, 111, 220, 251, 255-256, 294, 311, 404, 457
    idari alan 183, 222, 235, 318
    iktisadi alan / ekonomik alan 16, 102, 235, 237, 239, 243, 320, 322, 342, 357, 363, 369, 374, 382, 385, 386, 389, 391, 401-404, 460
    iktidar okulları alanı 317, 322
    kültür alanı 14, 31, 196, 458
    kültürel üretim alanı xvi, 257, 403-404, 462
    mücadele alanı 56, 158, 313, 390
    sanat alanı xxı, 219, 318, 320, 328, 404
    siyaset alanı / politik alan 192, 235, 240, 255, 404, 460
    sosyal /toplumsal alan 94, 320-321
    yükseköğretim kurumları alanı 113, 158-160, 169, 170, 179-182, 202, 226, 257, 265, 267, 272, 273, 285-287, 295, 315
allodoksia 264
amor fati 57, 110
anti-entelektüalizm 85, 193
ayırma (işlemleri, esasları vb.) 119, 120, 122, 140, 181-182, 184, 193, 259, 282, 320, 415, 456, 462, 463
    görme ve ayırma ilkeleri 3, 9, 47, 53, 164, 259, 320, 456, 46
ayrım / temayüz xiv, xxiii, xxiv-xxvi, 3, 4, 9, 14, 20, 33, 48, 84, 113, 119-120, 133, 141, 147, 179-180, 184, 190-191, 215-217, 237, 335, 367, 403

benzeşik[lik] 8, 36, 41, 47, 160, 164, 182, 198, 199, 208, 209, 218, 273, 282, 311, 320, 321
blöf 147, 238, 252, 266
büyü / sihir 6, 9, 120, 121, 129, 132, 133, 141-143, 270, 444
büyük kapı ve küçük kapı 160, 169, 172, 173, 178-181, 183, 191, 222, 231
Büyük Okul
    büyük okullar vs. küçük okullar 169, 186, 230, 246, 271, 279-281
    büyük okul öğrencilerinin sosyal özellikleri 122, 163, 169, 183-208, 221
    büyük okullara hazırlık sınıfları 25, 29, 39, 53, 77, 85, 93, 96, 97, 100, 107-109, 111, 113, 114, 116, 117, 122, 123, 134, 142, 176, 194, 231, 257, 263, 270, 291, 380, 466

Centrale [Okulu] 85, 145, 161, 165-168, 172, 173, 176, 178, 183, 185-187, 200, 204, 205, 212, 214, 221, 227, 231, 236, 237, 239, 243, 245-247, 260, 261, 265, 266, 277, 280, 283, 291, 293, 335, 336, 339, 380, 388, 389, 423
Cizvitler 93, 94, 98, 106, 108, 334, 349, 389, 423, 449
çıkarsızlık 152

çilecilik 48, 59, 60, 62, 63, 65, 84, 119, 129-132, 193, 325

dayanışma 95, 96, 114, 126, 169, 217, 218, 222, 237, 240, 311, 324, 333, 338, 346, 377, 391, 450, 460-463
demokratikleşme 68, 226, 239, 321, 328, 398, 445, 461
donanım (compétence) xvii, 16, 36, 98, 119, 129, 139-149, 198, 248, 276, 334, 357, 366, 374, 396, 399, 449, 451, 452, 453, 455, diploma bkz. akademik unvan

edinme biçimi 27, 28
egemenler 3, 7, 49, 85, 102, 127, 145, 146, 197, 235, 259, 272, 314, 322, 323, 329, 404, 408, 445, 455, 456, 460, 462-464
ENA 19, 83, 92, 102, 145, 159-161, 165-168, 172, 175, 176, 183-187, 191, 195, 201, 203, 204, 206-215, 219, 225, 231, 240-248, 250, 252-257, 269, 273, 277, 278, 280, 281, 303, 306, 307, 336, 350, 355, 363, 392, 411, 428, 433, 465
endogami 331, 332
ENS 19, 24, 27, 31, 45, 46, 48, 53-56, 58, 59, 61, 62, 64, 72, 75, 76, 85, 105, 130, 134, 135, 151, 159, 162, 172, 181, 183, 196, 198, 207, 208, 220, 230, 235, 239-242, 248, 252-257, 277, 280, 282, 283, 289, 290, 295, 336, 347, 411, 416, 466
ENSIAA 168, 173, 178, 183, 184, 188, 205, 281, 296-301
eskilik 367, 374, 381
ESSEC 162, 173, 175, 186, 227, 228, 231, 241, 243, 266, 267, 269, 281, 317, 336, 389, 428
Establishment 5, 367, 375-379, 397-399, 422, 429, 431
etnometodoloji 4, 5, 36, 146, 149
evrensel xxv-xxvii, 10, 48, 55, 56, 140, 145, 149, 154, 198, 275, 303, 311, 334, 444, 447, 448, 451, 452, 454-457, 464

habitus 5, 6, 14, 28, 49, 55, 56, 66, 96, 109, 110, 164, 192, 215-217, 221, 274, 322-324, 332, 342, 373, 391, 429
hâmilik 112, 315, 326, 362, 404, 458
HEC 145, 161, 172, 175-177, 183-186, 191, 199, 200, 204, 206, 207, 210, 213, 219, 231, 237-239, 241-243, 246, 248, 260, 265, 266, 269, 272, 273, 277, 280, 336, 369, 388, 389, 392, 411, 423, 424, 432, 433
histerezis 14, 254, 264
homogami 217, 325, 330, 333
homologasyon 147
hükûmet 197, 211, 415, 453, 465

INSEE 148, 161, 293, 404, 407

ikici 13, 113
ikili oyun (mantığı) 117, 146, 320, 321
iktidar okulları 160, 231, 235, 257, 315, 317, 322, 357, 363
illusio 7, 191, 202, 377
istatistiki sınır 364
istidat 25, 51, 164, 194, 260, 275, 325, 328, 451, 452

kamu yararı 245, 321, 362, 424, 441, 453
kamu hizmeti 62, 102, 121, 176, 240, 291, 363, 390, 392, 399, 416-418, 431, 446, 450-453, 456
kayırma 9, 152, 194, 338, 342, 366, 443
kehânet 141, 252, 382, 383
konumlar ve konum alışlar 5, 31, 127, 137, 184-187, 192, 202-215, 219, 235, 312, 392, 401-403, 418
kooptasyon 13, 51, 94, 108, 135, 164, 169, 179, 215, 259, 336, 338, 342, 366, 367, 377, 378, 391, 399, 400, 421
kültür üreticileri 255, 257, 401-404
liyakat 9, 16, 22, 108, 143, 203, 236, 246, 248, 314, 315, 360, 361, 370, 371, 399, 406, 422, 424, 427, 432, 443, 454, 455

Maden Okulu 171, 172, 175, 176, 177, 183, 184, 187, 188, 200, 221, 225, 227, 246, 261, 277, 281, 283, 291, 338, 364, 366, 380, 388, 405, 423
malvarlığı 123, 314, 323, 325, 326, 330, 332, 346, 348, 445
mantıksal konformizm 96
meşrulaştırma 7, 9, 62, 169, 180, 214, 223, 248, 271, 314, 324, 329, 334, 342, 351, 377, 380, 385, 389, 399, 451, 453-459, 461, 462, 464
mükemmeliyet 25, 32, 47, 51, 55, 57, 58, 60, 63, 121, 130, 132, 133, 143, 169, 196, 209, 215, 348, 400

numerus clausus 120, 339, 379

oblatlar 123-125, 249, 250
olanaklı 5, 15, 55, 57, 59-67 84, 94, 127, 149, 170, 194, 263, 393
opus operatum 324

örtmece 44, 47,50-52, 147, 378, 400, 422, 461
özcü mutlakçılık 215

Politeknik [Okulu] 53, 95, 105, 135, 151, 158, 169, 171, 172, 175-177, 183-186, 195, 196, 200, 209, 214, 227, 235, 237, 240, 241, 243, 246, 248, 277, 278, 280, 336, 338, 347-349, 365, 380, 388, 405, 411, 415, 416, 422, 428, 432
Public School 83, 84, 94-96, 113

radikal nominalizm 143
ritüel 130, 237, 293

sembolik
  sembolik devrim 9, 221
  sembolik güç / iktidar xiv, xxv, xxvi, 51, 321, 439, 456, 459
  sembolik mücadele 144, 148, 248
  sembolik sermaye bkz. sermaye
  sembolik şiddet xxiv, xxvi, 6, 7, 39-67, 139, 141, 143, 448, 461
  sembolik yatırımlar 240, 458
sermaye
  akademik sermaye 47, 118, 147, 160, 164, 176, 181-185, 194, 187, 200, 203, 236, 250, 267-270, 320, 330, 337, 339, 360, 361, 384, 385, 403, 413-414, 438, 445
  ekonomik sermaye vs. kültürel sermaye xiv, xix, 4, 8, 9, 182-185, 192, 200, 203, 316, 318, 401-403
  sembolik sermaye 53, 56, 95, 136, 147, 236, 238, 240, 243, 319, 338, 379, 395, 445, 458, 459
  sosyal sermaye 53, 136, 176, 186, 199, 200, 217, 218, 236, 261, 268, 327, 332, 333, 338, 341, 348, 361, 366, 381, 394-396, 414-415, 429
servet 328, 329, 399, 341, 454
sıfat çiftleri, 47, 66, 164, 321
sihir bkz. büyü

tahakküm altındakiler xxvii, 3, 47, 49, 84, 123, 127, 145, 146, 195, 320, 321, 341, 402, 462
tahakküm işbölümü 222, 246, 311, 314, 315, 462
tahvil xvi, 177, 194, 203, 240, 313, 324, 328, 329, 337, 379
taksonomiler 14, 25, 27-29, 47, 49-51, 53, 55-57, 66, 141, 144, 147-149, 190, 398
temayüz bkz. ayrım
tözcülük 4, 11, 170, 215, 216, 311, 388, 447, 448

yeğencilik 239, 247, 366, 443
yeni mandarinler 256, 307, 456
yerleşim sezgisi 230, 259, 263

Kişiler Dizini

Arago, F. 371
Aries, P. 26
Armand, L. 244, 435
Aron, R. 211, 213, 255
Autrand, F. 449, 451

Baumier, J. 412
Becker, G. S. 326
Bergson, H. 59, 213
Bertin, J. 41
Bien, D. 448
Birnbaum, P. 283
Bloch-Lainé, F. 210, 214, 362, 364, 413, 414, 444
Bloch, M. 120
Bouvier, J. 390

Canguilhem, G. 279
Cassirer, E. 215
Claude, H. 176, 230, 240, 283, 333, 347, 389, 431-433
Coubertin, P. De 196, 333, 334

D'agusseau (Şansölye) 542-454
D'ormesson 453
Delsaut, Y. 85
Démolins, E. 196, 333,
Dolle, M. 387
Ducrot, O. 194
Durkheim, E. 41, 104, 106, 129, 120, 132, 140, 391, 444

Elias, N. 133
Erceville, R. D' 450

Fauconnier, G. 110
Foucault, M. 209, 256
Freud, S. 461

Girod, De L'ain B. 260

Hegel, G.w.f 22, 64, 447, 455

Kantorowicz, E. 459
Karabel, J. 159
Kesler, J. F. 278, 302, 303

Kessler, M.c. 278
Keynes, J.m. 398

Lamoignon, C.f. De 450
Lattimore, O. 121
Le Caron, L. 452, 453
Le More, H. 283
Le Play, F. 196, 333
Le Roy, L. 452
Le, Bras, H. 348

Lefebvre, H. 351
Leibniz, G.w. 397
Levenson, J.r. 139

Marceau, J. 261
Marx, K. 7, 8, 64, 213, 255
Mauss, M. 41, 129
Merllié, D. 107
Minc, A. 256
Nizan, P. 126

Pascal, B. 59, 85, 213, 444, 464
Proust, M. 153, 240, 390

Quine, W.v.o 158

Rapoport, E. 376
Renan, E. 116, 213
Rousseau, J. j. 77, 213

Saint Martin, M. De 85, 176
Sartre, J.p. 59, 106, 200, 209, 210, 211, 214, 255, 256

Schifres, M. 278
Simmel, F. 120
Strawson 5

Tocqueville, A. 211, 213, 255, 459

Van Gennep, A. 119, 140,

Wacquant, L. 206
Weber, M. 65, 129, 314, 444, 446, 447, 461
Wilkinson, R.h. 121

Fransız Devrimi'nin 300. yıldönümünde yayımlanan bu eserinde Pierre Bourdieu, hem bilgi sosyolojisinin hem de iktidar sosyolojisinin en önemli dallarından biri olarak gördüğü eğitim sosyolojisi bakımından ülkenin en seçkin eğitim kurumları olan Büyük Okullar'ın öğrenci kitlelerini, uzun süreye yayılmış araştırmalarla kapsamlı şekilde inceleyerek Fransa'nın iktidar alanını; özellikle de iktidar mevkilerinde yer tutmada, eğitimin, yani akademik sermayenin aldığı rolü çözümlüyor. Doğuştan, yani aileden gelen nitelikler ile sonradan, liyakatle edinilenleri birleştirmeyi başarması sayesinde, demokratik idealin etkisi altındaki toplumlarda sosyal ayrıcalıkların kalıcılaşmasına gerekçe sağlamaya birebir olan kültürel sermayenin rolünü gözler önüne seriyor.

"Okul"u, kitabın ortaya çıkardığı sosyal kullanımlarının hakikatiyle, yani hem tahakkümün hem de tahakkümün meşrulaştırılmasının dayanaklarından biri olarak kavramak için, "özgürleştiren okul" efsanesine veda etmek gerektiği sonucuna varan Bourdieu şöyle diyor: "'Özgürleştiren okul' efsanesi, aynen soyluluk inancı gibi, doğuştan getirilenler ve doğa etrafında şekillenmekteydi. Ancak bu ikisi tanrı vergisi yetenek ve kişisel liyakat ideolojisi görünümlerinde yeniden tasarlanmıştı. Bu efsane, akademik kurumun en derinlerine; pedagojik gelenekleri ile kurallarına ve eğitim kadrolarının inançları ile yatkınlıklarına pratikte nakşolmuştu. Böylelikle, bir yandan doğuştan getirdiği özelliklerden, yani özünden ötürü hükmetmesi meşru olan bir gruba atfedilen tüm özellikler kendisine atfedilmekte olan mektepli soylular grubu, diğer yandan, gönül rahatlığıyla, soylu doğmuşların karşısına koyulabildi. ... Her şey, cumhuriyetçi kavrayış kategorisi haline gelmiş olan, 'beşikten' ile 'hak ederek/liyakatle' karşıtlığı nâmına bu grubu eski aristokrasinin karşısına koyarak kavramaya meyilli kılarken, yeni akademik 'seçkinleri' bir soylular sınıfı olarak nasıl tasavvur edebilirlerdi ki?"

Aslı Sümer'in titiz çalışmasıyla ilk kez Türkçeye kazandırılan *Devlet Soyluları*, Bourdieu'nün öğrencilerinden sosyolog Loïc Wacquant'ın İngilizce baskı için yazdığı önsözle yayımlanıyor.

Devlet Soyluları'nın politik anlamı ve amacı budur: Postmodern peygamberlerin bezgin feryatlarına rağmen tahakkümün akılcılaşmasına karşı en iyi silahımız olan, tahakküm üzerine bu rasyonel bilgiye katkıda bulunmak.

Loïc J. D. Wacquant

KAVRAMLAR VE PRATİKLER

ISBN: 978-605-399-613-2

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI